SĂMÎNȚĂ ÎN NISIP

V. TEITELBOIM

V. TEITELBOIM

SĂMÎNȚĂ ÎN NISIP

V. TEITELBOIM

SĂMÎNŢĂ ÎN NISIP

În romîneşte de M. SEVASTOS,
C. DUHĂNEANU şi P. TEODORESCU

cu prefaţa de LEON SĂRĂŢEANU

Note de EDGAR PAPU

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
Bucureşti – 1961

Coperta de *Tiberiu Nicorescu*

V. Teitelboim
LA SEMILLA EN LA ARENA
Santiago de Chile — Edicion Austral
1 9 5 7

Cuvînt înainte

Cînd, în urmă cu cîţiva ani, apărea, în tălmăcire romînească, *Fiul salpetrului,* romanul lui Volodea Teitelboim, cititorul nostru preţuia în această carte, venită de pe arzătoarele pămînturi chiliene, nu numai colorata frescă a vieţii unui popor îndepărtat, cu bătăliile, durerile şi năzuinţele lui. Îl emoţiona deopotrivă şi imnul pe care romanul îl închina omului de pretutindeni, virtuţilor sale, facultăţii de a se ridica deasupra tuturor suferinţelor şi împilărilor atunci cînd este însufleţit de un ideal înalt, cînd este călăuzit de înţelegerea clară a drumului pe care-l are de parcurs pentru atingerea acestui ideal. Astăzi ni se pune la dispoziţie un alt roman al lui Teitelboim. Şi este neîndoios că lectura lui va ilustra cititorului o admirabilă consecvenţă pe tărîmul atît de fructuos al umanismului. *Sămînţă în nisip* ne dezvăluie, ca şi *Fiul salpetrului,* sursa generoasă a inspiraţiei lui Teitelboim — viaţa poporului său — soliditatea concepţiilor estetice ale unui romancier care a înţeles de la bun început că munca de creaţie înseamnă afirmarea unei anumite poziţii, înseamnă luptă.

Într-adevăr, ceea ce-l caracterizează pe autorul chilian este fuziunea organică dintre artist şi militantul pe tărîm politic, este energia neobosită cu care îmbină strădaniile literare cu activitatea obştească. Romanele lui Teitelboim — scriitor reputat şi activist neobosit al partidului clasei muncitoare chiliene — oglindesc istoria grelelor jertfe, dar şi a răsunătoarelor biruinţe ale unui popor angajat de decenii într-o luptă necruţătoare împotriva monopoliştilor yankei şi a slujbaşilor acestora din interiorul ţării.

Teitelboim s-a născut în 1916 în Chile, țară străjuită de crestele aspre ale Cordilierilor, scăldată de apele Pacificului, străbătută de pampasul nisipos, în care, cum spune poetul, „viețile sînt încrustate cu foc și picuri de sudoare" și ale cărui întinderi cunosc „sclipirea sîngelui".

În anii studenției, Teitelboim capătă tot mai limpede conștiința exploatării la care e supus poporul, se apropie din ce în ce mai mult de lumea obidită a satelor, a minelor, a întinselor terenuri petrolifere. În 1932, viitorul scriitor intră în rîndurile Partidului Comunist Chilian. După absolvirea Facultății de științe juridice, el adaugă la activitatea pe tărîm obștesc și o intensă activitate pe tărîm publicistic.

În 1938, la Congresul Mondial al Tineretului Pentru Apărarea Păcii, care s-a ținut la New York, s-a făcut auzit și glasul lui Volodea Teitelboim, delegat al tineretului chilian. În anii celui de al doilea război mondial, Teitelboim militează alături de ceilalți comuniști chilieni în cadrul unor mari acțiuni de sprijinire a Uniunii Sovietice și a aliaților ei împotriva fascismului. Numeroase sînt articolele, lucrările de propagandă, studiile cu caracter politic publicate de el în această perioadă. În 1943, Teitelboim reține atenția economiștilor și istoricilor printr-un eseu intitulat *Zorile capitalismului și cucerirea Americii.*

După război, mișcarea democratică din Chile cunoaște un puternic avînt. În fruntea luptei pentru promovarea unei largi platforme de revendicări democratice, partidul comunist inițiază — în preajma alegerilor prezidențiale din 1946 — organizarea blocului partidelor de stînga. La alegeri, aceste partide obțin victoria. Ca președinte este ales González Videla, unul dintre liderii aripii de stînga a partidului radical. Comuniștii chilieni sprijiniseră candidatura lui Videla, care se prezentase în alegeri ca un adept al programului elaborat de blocul partidelor de stînga. Acest program prevedea reforma agrară, înfăptuirea bazei pentru dezvoltarea industriei naționale, naționalizarea întreprinderilor aparținînd monopolurilor străine (în primul rînd nord-americane), dezvoltarea comerțului cu toate țările, precum și un întreg ansamblu de măsuri tinzînd la îmbunătățirea condițiilor de viață și muncă ale populației de la orașe și sate. Dar, la scurt timp după venirea sa la

putere, Videla promovează cu perseverență politica reacționară de sprijinire a intereselor monopoliștilor nord-americani. Aplicarea legilor și decretelor elaborate în spiritul revendicărilor populare de către cei trei miniștri comuniști care intraseră în guvern este sistematic sabotată. O puternică acțiune, sprijinită prin campaniile presei reacționare, se desfășoară în întreaga țară, urmărind înlăturarea miniștrilor comuniști, interzicerea partidelor și organizațiilor sindicale democratice. Eforturile monopoliștilor și ale acoliților acestora se dovedesc însă infructuoase. Influența și prestigiul organizațiilor patriotice, și îndeosebi ale partidului comunist, cresc continuu. În 1947, comuniștii obțin la alegerile municipale de trei ori mai multe voturi decît în 1944. În fața acestor succese, înfricoșată de procesul rapid de radicalizare a maselor, de forța de atracție mereu sporită a ideilor marxist-leniniste, oligarhia funciară și industrială, dominată de monopolismul yankeu, trece fățiș la atacuri polițienești. Miniștrii comuniști sînt îndepărtați din cabinet, partidul — aruncat în ilegalitate. Greva a 17.000 de mineri slujește drept pretext pentru un cumplit val de represiuni. Președintele Videla obține de la Parlament „împuterniciri extraordinare", adică dreptul de a aresta și deporta fără judecată pe orice „suspect".

La 21 octombrie 1947 se emite mandat de arestare împotriva membrilor Comitetului Central al partidului comunist, ca și împotriva tuturor conducătorilor sindicali progresiști. Noaptea de 21 spre 22 octombrie a înscris în istoria poporului chilian una dintre cele mai cumplite pagini. Peste o mie de luptători pentru drepturile poporului sînt arestați și schingiuiți în mod barbar. În diferite colțuri ale țării sînt înjghebate în grabă lagăre de concentrare. Unul dintre aceste lagăre este instalat la Pisagua, orășel cu denumire indiană, depopulat din pricina a tot felul de calamități (incendii, ciumă bubonică etc.). Aici, pe un petec de pămînt nisipos, înconjurat din trei părți de crestele stîncoase și inaccesibile ale Cordilierilor și dintr-o parte de nesfîrșita întindere a oceanului, departe de lume, sînt azvîrliți luptătorii din „țara dintre gratii". De o atît de tristă faimă s-a bucurat lagărul de la Pisagua, încît întreaga perioadă a prigoanei lui Gonzáles Videla și a urmașului acestuia, C. Ibáñez, a căpătat denumirea de „era Pisagua".

În această „eră" oficialitățile au adoptat ceea ce — fără să seziseze tragicul umor — ele au numit „legea pentru apărarea democrației". Sub această titulatură, legea lichida în mod practic și ultimele rămășițe de regim constituțional ; tot în această perioadă guvernul chilian a rupt relațiile cu Uniunea Sovietică.

Teitelboim a cunoscut și el, ca toți ceilalți tovarși ai săi de luptă, anii grei ai ilegalității. Activînd în condițiile conspirativității, militantul comunist se călea, își adîncea experiența de viață, dobîndea o mai profundă cunoaștere a oamenilor, învăța să iubească tot mai mult marile calități ale poporului său, întruchipate de cei mai buni fii ai acestuia — comuniștii. Fugărit din localitate în localitate, participînd neobosit la acțiunile de rezistență ale partidului, Teitelboim simte imboldul de a transpune pe plan literar experiența agonisită. El reprezintă astfel cazul interesant al activistului politic devenit scriitor.

Așa se explică și forța cu care țîșnește în arena literară acest viguros mînuitor de condei. Și tot astfel se explică de ce zadarnic s-ar căuta în procesul de formare a scriitorului Teitelboim momente de incertitudine, de ezitări sau ocolișuri. Drumul artistic al lui Teitelboim este continuu ascendent tocmai pentru că el a pășit pe acest drum într-un moment de maturitate politică. Rădăcinile artei sale nu se găsesc în izolarea cabinetului de lucru, ci, dimpotrivă, în tumultul unei vieți care n-a fost cîtuși de puțin ferită de grele încercări, dar tocmai de aceea dăruită de acele momente care duc la marile verificări și dau solidele certitudini.

La capătul celor patru ani de activitate politică în ilegalitate, V. Teitelboim se înfățișează cu cel dintîi roman al său, care marchează și prima sa victorie pe arena beletristicii : *Fiul salpetrului.* Din exil, Pablo Neruda[1] închina acestei cărți — „uimitor ciorchine de vieți și de lupte, greu de semințe" — vibrante aprecieri. „Sînt mîndru de roadele străduinței fratelui meu", scria poetul *Cîntecului general.* Romanul lui Teitelboim ilustra procesul de maturizare a

---

[1] Cunoscut poet chilian, neobosit luptător pentru pace și progres, laureat al Premiului Internațional „Lenin".

proletariatului chilian. Urmărind drumul minerului Elías Lafferte, care, dobîndind o înaltă conștiință de clasă, devine fruntaș al mișcării revoluționare chiliene, cartea releva un destin plin de bogate semnificații pentru epoca noastră istorică.

Încurajat de faptul că mai descoperise o cale — aceea a creației artistice — de a-și aduce prinosul la marea luptă a poporului său, Teitelboim începe, în cadrul aceleiași „ere Pisagua", să lucreze la un al doilea roman: o poveste a lagărului, care se dovedea a fi în același timp temniță, baricadă și universitate pentru luptătorii cauzei poporului. *Sămînță în nisip* este rodul convingerii scriitorului că trebuie arătat întregul adevăr cu privire la „momentul Pisagua". „M-am gîndit, spunea autorul, să scriu o carte cu această temă încă de pe vremea înființării lagărului. După ce am stat de vorbă cu deportații care au fugit din Pisagua în perioada celor mai crîncene represiuni ale lui González Videla, mi-am terminat prima variantă a romanului *Sămînță în nisip*. Dar ea nu m-a satisfăcut cîtuși de puțin."

La începutul anului 1956, la Pisagua sosea un nou deportat. Numele lui era Volodea Teitelboim. El avea să trăiască direct ceea ce încercase să redea din povestirile unor tovarăși. Experiența personală, discuțiile cu deportații mai vechi, cu unii paznici ai lagărului, cu puținii indieni care mai rămăseseră prin împrejurimi au furnizat scriitorului un vast material brut, care se cerea sistematizat, organizat, trecut prin retortele laboratorului intim al artistului. Și, după eliberarea din lagăr, într-un termen extrem de scurt — numai șapte luni — romanul *Sămînță în nisip* cunoștea o nouă și definitivă variantă. În primăvara anului 1957 cartea a apărut la Santiago, epuizîndu-se în cîteva săptămîni. La sfîrșitul anului ea a văzut lumina tiparului într-o a doua ediție, fiind de atunci deseori retipărită în limba originală și tradusă în numeroase alte limbi.

Ce impresionează la această carte, care la prima vedere pare o reunire de episoade, o cronică a unor destine variate, o sumă de relatări reportericești ale unor momente disparate? Cititorul își va da singur răspuns la întrebare cînd va întoarce ultima filă. Atunci îi va rămîne — pregnantă și răscolitoare — imaginea luptei neînfricate a unui popor care, în frunte cu tot ce are el mai bun — comuniștii,

nu cunoaşte gratii în stare să-i zăgăzuiască avînturile. La sfîrşitul lecturii acestei cărţi, îndepărtatul univers chilian i se va înfăţişa cititorului ca ceva apropiat, îl va îndrăgi pentru tot ce are el mai valoros, mai bogat şi mai specific. Atunci, cititorul îşi va da, fără îndoială, seama că această carte are o unitate adîncă, organică. Ea este însăşi unitatea vieţii, înfăţişată în multipla ei varietate. După cum va înţelege că eroul principal, surprins de autor cu trăsăturile lui cele mai tipice, este însuşi poporul chilian. Din momentul în care vasul de transport *Araucano* acostează la ţărmul nisipos, unde „nu erau nici ploi, nici păduri de pini, nici drumuri care să ducă spre libertate", şi pînă în clipa cînd barcazul *Bolados* vine să-i încarce pe deportaţii eliberaţi, sub ochii cititorului se desfăşoară pe multiple planuri o vastă epopee. Aici, în lagărul de la Pisagua, internaţii trebuie să facă eforturi disperate pentru a nu se lăsa înfrînţi de toată gama silniciilor, umilinţelor, infamiilor şi momelilor pe care le desfăşoară — savant ! — exponenţii regimului dictatorial. Aici, în această închisoare, unde, cum spun localnicii, au fost adunaţi „oameni cu sufletul curat", însuşi faptul de a se menţine în viaţă devine la un moment dat o mare problemă pentru prizonieri, hotărîţi să nu facă nici un fel de concesii temnicerilor. Portretist iscusit, Teitelboim înfăţişează o galerie de tipuri de o mare diversitate, reuşind totodată să scoată pregnant la lumină ţelul comun care-i uneşte pe toţi aceşti oameni cu o personalitate atît de deosebită. Alături de lumea luptătorilor pentru libertate, Teitelboim înfăţişează şi duşmanul de clasă, zugrăvit cu aceeaşi forţă demascatoare. Apar, de asemeni, întruchipări ale laşilor, egoiştilor, ale celor capabili de trădare pentru meschine interese personale.

Teitelboim nu zugrăveşte nimic idilic, după cum, fidel adept al metodei realiste, nu foloseşte nici imaginile ieftine, naturaliste. Cu o deosebită sobrietate, scriitorul zugrăveşte o lume în care se înfruntă două concepţii despre viaţă. Şi cu multă dibăcie artistică autorul relevă adevărul că, în această încleştare, învingătoare nu poate fi decît acea concepţie care are la bază respectul şi dragostea faţă de om. Există în acest sens în carte momente care se ridică pînă la valoarea pildei emoţionante. Aşa este remarcabilul pasaj în care se descrie un Întîi Mai în lagăr, sărbătorit

într-ascuns, în barăci, cu discursuri rostite în șoaptă. Așa sînt paginile care prezintă greva foamei.

Introducînd unele elemente de folclor, Teitelboim adaugă cărții lui și o deosebită valoare documentară. Lucrarea este străbătută de la un cap la altul de un discret lirism, din paginile ei desprinzîndu-se patriotismul autorului, calda lui dragoste pentru necăjiții țării sale.

De la apariția volumului *Sămînță în nisip* au trecut mai bine de patru ani. În acest răstimp lupta poporului chilian s-a desfășurat mai departe, sub faldurile aceluiași drapel, care simbolizează aspirația către dreptate și progres, către independență națională. Situația celor mulți, supuși mai departe dominației cercurilor legate de marile monopoluri, nu s-a îmbunătățit față de momentul cînd apărea al doilea roman al lui Teitelboim. Producția industrială stagnează. Statul se află în pragul falimentului, deficitul bugetar fiind un fenomen înregistrat an după an. Se simte acut lipsa de școli, de instituții sanitare, de mijloace de transport, de produse alimentare și chiar de apă. Salariul real al muncitorilor și funcționărimii scade continuu, paralel cu adîncirea procesului de pauperizare a maselor din mediul rural. Extrem de ridicată este mortalitatea infantilă. Masele largi înțeleg tot mai bine că drumul înlăturării flagelului care bîntuie țara e drumul indicat de forțele democratice, în frunte cu partidul comunist. După cum se știe, forțele patriotice au reușit să obțină abrogarea acelei legi reacționare „pentru apărarea permanentă a democrației". În acest fel s-a realizat restabilirea pe plan legislativ a drepturilor politice și electorale ale partidului comunist. În alegerile de la 5 martie, anul acesta, partidele de stînga, grupate în Frontul Acțiunii Populare, au obținut o mare victorie. Cele 15 locuri din Cameră pierdute de forțele de dreapta au fost cîștigate de Frontul Acțiunii Populare. Partidul comunist și-a sporit numărul locurilor în Cameră de la 6 la 16. De asemenea, toți candidații susținuți de același partid pentru Senat au fost aleși.

Partidele de stînga s-au prezentat în alegeri cu revendicări care sintetizează marile năzuințe ale poporului. Pe plan economic, ele cereau lichidarea șomajului, reforma agrară, naționalizarea extracției cuprului, salpetrului și minereului de fier, lichidarea dominației monopolurilor,

lichidarea crizei de locuințe, a crizei în domeniul învățământului și al asistenței medicale etc. Pe plan politic intern, aceste revendicări includ crearea unei adevărate democrații, pe baza unei autonomii administrative efective. Pe plan politic extern, se cerea stabilirea de relații cu toate țările lumii, apărarea suveranității statului Chile, denunțarea acordurilor care nu corespund intereselor naționale și lupta pentru întărirea unității țărilor din America Latină.

Lupta pentru traducerea în practică a acestor revendicări e azi în plină desfășurare în Chile. Și în această luptă patriotică antiimperialistă cartea lui Volodea Teitelboim, *Sămînță în nisip*, este o armă prețioasă. Autorul a izbutit să arate că și acolo, în pămîntul acela nisipos și sterp de la Pisagua, semințele azvîrlite de partidul comuniștilor dau roade de o rară bogăție. Asemenea roade se culeg pe întinsul întregului stat chilian, unde harnicul semănător, partidul, nu osenește să fie prezent. Și este neîndoios că, datorită acestei prezențe mereu active, mereu în frunte, într-o zi va apărea și la orizontul chilian soarele libertății depline, în așteptarea căruia Volodea Teitelboim a sădit și el, prin cărțile sale, cîteva flori durabile.

L. Sărățeanu

Partea întîi

VIAŢA LOR

Capitolul 1

O SIRENĂ ÎN CEAȚĂ

Un cormoran cu penaj nupțial pluti cîtva timp deasupra vasului, îi izbi lemnul cu ciocul său galben, roșu în vîrf, apoi, înclinat într-o parte, începu să zboare la suprafața apei, vestind cu un croncănit întrerupt apropierea continentului.

Începuse tocmai să se crape de ziuă cînd vasul de transport *Araucano,* nava-bază de submarine, se opri în apropierea țărmului ; însă chiar în momentul acela ancora se desprinse, pesemne din pricina unei manevre greșite, și se prăbuși în adîncurile oceanului. Dar ea nu se cufundă singură, ci lanțul, zvîcnind, trase după el o jertfă omenească, închinată zeilor mării.

„A căzut un om în apă !"

Acest strigăt îi alarmă pe pasagerii înghesuiți pe coverță. Sirena începu să geamă : scotea un sunet tremurat, asemănător aceluia pe care izbutesc să-l facă mușteriii tavernelor suflînd în sticlele golite.

— Cine a căzut ? strigă de pe bord o femeie cu pometii osoși, aproape mongolici, cu fața măslinie, cu trupul ca turnat dintr-un material dens și proaspăt.

Degetele i se încleștară. Își făcu în grabă loc prin mulțime, pînă ce zări un bărbat care ședea ținînd în brațe un copil de curînd născut. Simțind-o aproape, el își ridică privirea, și femeia se convinse încă o dată că ochii lui erau adînci și limpezi, cu un amestec de tinerețe clocotitoare, de blîndețe și de dîrzenie.

— Liniștește-te, Margarita, îi spuse bărbatul. Nu ni s-a întîmplat nimic.

Vocea lui îi suna dulce în urechi ; și, totuși, se desprindea din ea ceva poruncitor, parcă de forță stăpînită. Poate începuse să se îndrăgostească de Raimundo Ayala tocmai din pricina vocii sale, și nici n-a putut și nici n-a vrut să i se împotrivească din iarna cînd îl cunoscuse pînă în primăvara furtunoasă în care zămisliseră fetița, legănată acum lin pe genunchii lui.

Din pîntecele navei se ivi un echipaj necunoscut. În tot cursul călătoriei, de la Talcahuano pînă acolo, Margarita nu văzuse încă atîtea figuri noi : bucătari obosiți, cu șorțuri unsuroase, tineri ospătari, dulgheri, electricianul, fochiști, ucenici de marină..

Dar cel mai mult o impresionă scafandrul, și nu atît prin costumul special pe care-l purta în brațe, căci se pregătea să se scufunde, ci mai ales pentru că zărise pe fața lui o umbră de spaimă. Se gîndea pesemne că această nenorocire este un semn de rău augur. Margarita își zise însă că tristul mesaj o privea mai mult pe dînsa și pe ai săi decît pe marinari.

Deși, stînd și judecînd bine, în ceea ce-i privea, nu mai putea fi vorba de o profeție întunecată, ci de un fapt real : nenorocirea se afla acolo, în fața lor, și-i privea în ochi. Aici era capătul călătoriei și începutul surghiunului. „Iată Pisagua", își spuse femeia contemplînd cu uimire, în depărtare, pămîntul exilului.

Contramaistrul rănit se ivi deasupra apei, dar făcea mari sforțări pentru a se menține la suprafață. Cei trei sute de deportați aflați pe vas uitară pentru o clipă de captivitatea lor ; urmăreau emoționați lupta disperată a omului din ocean pentru a supraviețui, iar mulți dintre ei luau chiar parte, prin strigătele lor, la operația de salvare.

Totuși, Margarita nu-și putea lua ochii de la orașul acela din deșert. Se întreba : „Ce vom face aici ?" Orașul era acum o umbră părăsită, o localitate care murise de multă vreme și care rămăsese

neîngropată poate din neglijenţă, din greşeală sau poate numai dintr-un joc al închipuirii ; o aşezare pitită pe un tăpşan micuţ al masivului care se întindea de-a lungul ţărmului. La poalele acestor munţi spălăciţi, brăzdaţi de dungi ruginii, pe o strîmtă fîşie de pămînt, în fundul unei scobituri, ea şi toţi ai săi aveau să petreacă cine ştie cîte zile, luni sau ani din viaţă. Şi dîndu-şi seama că nenorocirea asta era inevitabilă, se simţi cuprinsă de o înfiorare.

Acum contramaistrul Campusano, care fusese scos din mare şi ridicat pe bord în nesimţire, aproape înecat, zăcea pe covertă. Avea gura plină de sînge. Trupul îi chiftea de apă. Iar un deportat, Juan de Dios Garrido, boxer de meserie, îi mişca cu măiestrie braţele, supunîndu-l la toate exerciţiile prescrise pentru a-l ajuta să vomite lichidul înghiţit.

Margarita, obsedată, contemplă din nou peisajul şi ruinele. Ca majoritatea călătorilor fără voie, oameni din centrul şi din sudul statului Chile, statorniciţi pe întinderea dintre Valparaíso şi Strîmtoarea Magellan, ea vedea pentru întîia oară deşertul. Şi cu toate că, după calendar, soseau într-o zi de noiembrie, în vremea cînd, după ştiinţa ei, primăvara lua chipul îmbelşugat al verii, natura îşi pierduse aici înfăţişarea verde, sufletul aproape omenesc pe care se obişnuise să-l simtă în locul ei de baştină din Lota, înconjurat de păduri şi strălucind de verdele-crud al vegetaţiei. Aici omul părea un străin, care, sortit să îndure îndoitul surghiun al lipsei de libertate şi al depărtării de pămînturile îmbelşugate, se vedea înconjurat numai de singurătate şi de stînci aspre. Era o femeie căreia îi plăcea ploaia, parfumul de *araucarias* [1], îi plăcea să simtă mirosul puternic de răşină ; în

1 *Araucaria* — coniferi tropicali, foarte înalţi, ajungînd şi pînă la 50 de metri.

locurile acestea însă nu erau nici ploi, nici păduri de pini, nici drumuri care să ducă spre libertate.

Iată de ce i-a trecut numaidecît prin cap ideea fugii. Dar dacă ar încerca să fugă, s-ar izbi de uriaşa stîncă stearpă a Cordilierilor de pe coastă, sau s-ar scufunda în zidul orizontal al oceanului, cum păţise de curînd contramaistrul Campusano, sau nu i-ar rămîne decît să evadeze în cer. Dar oare cerul, deşi smălţuit cu pete de azur, nu era şi el una dintre cele trei porţi ferecate ale acestei dogorîtoare temniţe naturale?

După ce contramaistrul deschise ochii, ea se duse să-şi strîngă bagajul într-o pătură. În momentul cînd tocmai strîngea nodul, marea izbi nava fără ancoră cu o lovitură ca de coadă de balenă, şi femeia căzu, rostogolindu-se.

Zăcea trîntită pe jos, şi în momentul cînd întinse mîinile pentru a se ajuta să se ridice, auzi deodată un murmur, nedesluşit, şuşotitor la început, care se prefăcu însă numaidecît într-un sunet limpede, cel mai intim dintre toate sunetele, care schimbă totul sau aproape totul din sufletul ei, deoarece, datorită acestui zvon venit de departe, pustiul înceta de a mai fi pustiu.

Nu era oare o voce omenească, o îndepărtată zarvă de glasuri ale unor fiinţe asemenea ei, care răzbătea prin lumina şi pîcla zorilor ca un şuierat, ca un murmur, aproape ca un salut şi ca o urare de bun venit?

Femeia se ivi din nou pe covertă, îşi puse mîinile streaşină la ochi, ca să se apere de razele soarelui, şi, scrutînd ţărmul, descoperi nişte siluete (de la care venea murmurul surd şi învăluit din depărtare). Nu-şi putea da seama cîte fiinţe erau acolo. Zărea o mulţime de chipuri şi gesturi; poate mai mult decît nişte chipuri — o manifestare a sufletului; poate mai mult decît nişte gesturi — un semnal al inimii, nevoia deznădăjduită a omului de a se simţi alături de alt om. Ieşind dintr-un fel de hrubă întunecată, cei de pe uscat fluturau batistele în întîmpinarea lor.

— Raimundo, spuse ea în grabă, hai să coborîm.

După o călătorie de trei zile pe ocean, cu o escală de treizeci de ore la Valparaíso — în care timp deținuții încercau să zărească cerul doar prin trapa covertei și prin oblouri, neavînd voie să iasă pe puntea vasului decît cincisprezece minute pe zi — Margarita dorea să coboare, să ajungă cît mai repede la locul surghiunului. Dar ceea ce-i mărea graba era vuietul acela, rumoarea aceea îndepărtată pe care o auzea.

Doi marinari cu arma în bandulieră le tăiară drumul.

— Nu-i voie ! exclamă unul dintre ei. Pînă nu va fi legată ancora de vas nu va coborî nimeni !

— Și cînd va fi asta ? rosti Raimundo.

— Habar n-am !

— După-amiază ? întrebă Margarita.

— Nu știu. Depinde...

O dată cu răsăritul soarelui, pîcla deasă se prefăcu într-o ceață subțire, și curînd perdeaua negurii se ridică cu totul deasupra dărîmăturilor. La debarcader se zăreau din ce în ce mai deslușit batistele fluturînd.

Scafandrul, cu ochi bulbucați ca de pește, calculă după frînghie că ancora trebuia să se afle la o adîncime de șaizeci de metri. Margarita îl văzu umflîndu-se și coborînd în abis, îmbrăcat ca o ființă din altă planetă. Oamenii căutau să pătrundă cu privirile în adîncul apei. Frînghia se mișcă de trei ori. Scafandrul fu readus la suprafață.

— E peste putință s-o desprind acum. S-a încurcat rău printre pietre.

Cam pe la ora 4 după amiază, după ce scafandrul izbuti să fixeze ancora și să imobilizeze vasul, se anunță prin difuzor : „Pregătiți-vă pentru debarcare !“

Oceanul era neliniștit. Saci de zahăr și boccele cu rufărie se rostogoleau în apă. Margarita, pe cînd cobora pe pasarelă, își pierdu un pantof. Atunci și-l scoase și pe celălalt și, desculță, sări în barca

ce avea s-o ducă la cheiul lung de vreo optzeci de metri, care gemea sub un furnicar de oameni.

Raimundo căuta să descopere vreun cunoscut printre oamenii cățărați pe macaralele ieșite din uz, printre cei care ședeau lîngă roțile dințate ruginite, sau lîngă basculele demontate și sîrmele rupte, decorate de păsările *guaneras* [1].

Cînd barca lovi ușor pilonii debarcaderului, Margarita își simți picioarele ude. Alge și bucăți de plase părăsite se încolăceau pe șarampoii putrezi. Sus, mulțimea, care îi aștepta din zori, izbucni în cîntece furtunoase. Tulburată, Margarita simți un nod în gît ; simți că i se strînge inima și îi paralizează mîinile.

Raimundo o sprijini, ajutînd-o să înainteze. Cînd ajunse sus pe chei, își făcu socoteala : „Sînt vreo patru-cinci sute de oameni". Erau deportați din ținuturile de miazănoapte, care fuseseră transportați pe uscat, fără să fi trecut prin închisoarea din insula Quiriquina, și acuma le făceau o primire aproape festivă noilor veniți în exilul comun. Raimundo începu să deosebească figurile. Acolo se afla și cunoscutul său, Angel Veas.

Noii deportați se simțeau copleșiți de mulțimea celor care veneau spre dînșii ca niște nisipuri mișcătoare și care îi asurzeau cu larma lor, îi învăluiau în căldura imnurilor și îi cuprindeau în fraternitatea lor. Cei ce se credeau veteranii surghiunului, întrucît ajunseseră cu o săptămînă înaintea lor, îi întîmpinau cum se pricepeau și ei, ca și cum ar fi vrut să le arate că ar cînta mereu în cinstea fraților lor, deși nici nu le cunoșteau numele.

Raimundo nu mai asculta plescăitul valurilor și i se părea că, așa prizonier cum se afla, inima lui era gata să asculte voioasă acel cîntec care se pierdea în văzduhul înserării.

1 Mai multe specii de păsări marine, care trăiesc în special de-a lungul coastelor peruviene și chiliene și al căror excrement, numit guano, este unul dintre cele mai bune îngrășăminte agricole.

Se întoarse spre Margarita, care, îngîndurată, o legăna încet pe Esperanza. Văzînd copilul, neliniștea îl cuprinse din nou :

— Și acum ?

Capitolul II

CHIPUL QUECHUA[1]

Primii pași lăsau urme mai adînci pe nisip, fiindcă deportații duceau cufere vechi, boccele cu rufe ponosite, obiecte de uz casnic și îmbrăcăminte despărecheată. Pe Raimundo îl stingherea însă bagajul. Cînd puse piciorul pe platforma de lemn din piața Ecuador, susținută de piloni deasupra apei, se uită cercetător în jur. Străbătu mai întîi cu privirea strada principală, singura care, de fapt, mai exista încă. O parcurse apoi de la un capăt la altul, îndreptîndu-se înspre nord, contopindu-se cu coloana de siluete acoperite de baloturi, intră în Gara Engleză, unde nu se vedeau decît blocuri de piatră, vagoane răsturnate și șoproane goale, totul pe cale de a-și da sufletul lîngă misterul coastelor rîpoase.

Pe un podium înclinat, un ofițer, cu un rictus întipărit pe fața-i severă de examinator, cu pieptul bombat, ținîndu-și mîinile la spate, asista la sosirea ultimilor întîrziați. După cîteva clipe, își pocni palmele de cartușieră, deveni rigid, își lăsă capul pe spate, se încruntă și zise :

— Parcă nu sînt toți. Apoi se aplecă, frecîndu-și barba.

Se așternu o tăcere adîncă, ce mărea prăpastia dintre ofițer și oamenii din fața lui, care-și puseseră calabalîcul grosolan jos, pe pămînt.

1 *Quechua* sau *quichua*, unul din cele șase triburi din care se compuneau incașii, populația dominantă a vechiului Peru, răspîndită pe versantul Pacificului. Indienii *quechua* mai trăiesc și astăzi în Peru și Chile.

— Voi începe, fiindcă nu pot aştepta toată viaţa. Cei de faţă să repete celor absenţi ceea ce am să vă spun. Să aveţi întotdeauna în vedere un lucru cît se poate de limpede : vă aflaţi aici ca prizonieri, ca deţinuţi politici, nu ca nişte oameni liberi şi nici ca vilegiaturişti. Veţi rămîne la Pisagua pînă ce guvernul va da altă dispoziţie. Nu veţi putea merge spre sud mai departe de spital, iar spre nord, numai pînă aici, la gară ; şi nici în sus nu vi se permite să treceţi dincolo de castelul de apă. În schimb, veţi avea libertatea să mergeţi prin oraş, cu condiţia de a respecta ordonanţele ce vă comunic, prin care se reglementează felul vostru de viaţă. Să nu vă mîne cumva gîndul de a ne înşela, adăugă ofiţerul, pentru că aici eu sînt autoritatea, nu dumneavoastră ! şi făcu un gest brusc cu braţul. Din cele spuse de mine rezultă că aici nu este vorba de un lagăr de concentrare, cum exagerează anumite persoane, care au şi început să-l numească astfel în ţară, împrumutînd expresii europene. Ascultaţi bine : aici este un lagăr de „supraveghere", ceva specific Americii noastre. Acesta-i numele său tehnic, singurul adevărat. Şi altceva : în interesul moralităţii publice, femeile vor locui separat de bărbaţi. Aşadar — anunţă el sentenţios, clipind repede din ochi — cînd se va termina întrunirea aceasta, doamnele vor pleca în ordine spre spital, unde vor fi găzduite pînă li se va rîndui cazarea definitivă.

— Cum ? Nu mi se pare drept ca femeile să locuiască separat de soţii lor ! protestă Margarita.

Ofiţerul rămase înmărmurit auzind această voce, care venea de jos, din mulţime, şi îşi arcui sprîncenele. Îşi scoase chipiul de pe cap. În realitate se ştia timid şi se simţi fîstîcit ca un băieţandru în faţa acestei femei cu sînii plini, care ţinea în braţe un copil şi-l sfida cu ochii întredeschişi în bătaia soarelui. Îşi ascunse tulburarea şi răspunse cu un aer impersonal :

— Aşa au dispus forurile superioare. Apoi ordonă brusc, fără nici o legătură cu ceea ce spusese înainte : Imediat, la apel ! Să răspundeţi fiecare !

Lumina tremura într-un joc aurit cînd un caporal molîu şi brunet, pe care un tînăr numit Jiménez îl porecli pe loc Păduchele-negru [1], începu să strige oamenii pe nume.

— Balul la care sîntem prezentaţi în societate... murmură Lorenzo Manzano, un bărbat scund, cu ochelari.

— Astete Lucas...

Nu răspunse nimeni.

— Avalos Enrique...

Iarăşi tăcere. Pe cer începură să se adune nişte nori mici, şi o pîclă deasă, stăruitoare, plutea în jurul fiecăruia dintre ei, ca şi cum ar fi fost nişte fantome în acea fantomatică cetate.

— Caleu Albino...

Din nou tăcere.

— Fernández Augusto...

Ofiţerul spuse pe un ton calm, îndurerat :

— Atunci, nu se află nimeni aici. Toţi sînt morţi, absenţi...

— Toţi sîntem morţi ! se auzi rostind răspicat o voce care nu putea să vină de dincolo de mormînt.

— Cum ? ! întrebă ofiţerul.

Tăcere.

— Cum ? ! strigă el. Aici nu se află nimeni ?

— Nimeni ! răspunse aceeaşi voce, ca un ecou.

Toţi întoarseră capul. Era Jiménez.

Ofiţerul înaintă spre acest băieţandru plăpînd, blond, care părea să aibă chiar mai puţin de 20 de ani.

— Dumneata eşti nimeni ? îl întrebă calm.

— Eu sînt Daniel, îl corectă el cu blîndeţe.

— Daniel ?

— Da, Daniel din groapa leilor. [2]

— Ce înseamnă glumele acestea, băiete ?

Se gîndi să facă un gest autoritar, să reacţioneze în vreun fel faţă de această lipsă de respect. Văzînd însă că nu-i venea nimic în minte, se înapoie în vîrful picioarelor la podium. Voia ca vocea-i să fie

1 *El Piojo Negro* (în limba spaniolă în original).

2 Aluzie la legenda biblică *(Vechiul Testament,* Daniel, 6).

adîncă și emfatică, dar nu izbuti. Le dădu un avertisment :

— Vă recomand, pentru binele domniilor-voastre, să vă întipăriți cît se poate de bine în minte faptul că sînteți prizonieri politici, ați priceput ? Pri-zo-ni-eri ! spuse răspicat. Și vă sfătuiesc, dacă vreți să evitați neplăceri inutile, să nu ridicați glasul și să nu încercați a lua în rîs pe nimeni, ca să vă puteți agonisi cu ușurință o bucată de pîine. Trebuie să fiți disciplinați, ascultători și respectuoși !

Lorenzo, care, altădată, avea faima de a ști să găsească în astfel de împrejurări, cuvintele cele mai potrivite, se simțea acum dezarmat și rușinat, căci era necesar ca cineva, în numele tuturor, să respingă afronturile ofițerului.

— Nu sîntem deținuți de drept comun, izbuti el să spună cu glas subțirel.

Și, îndată ce rosti aceste cuvinte, își dădu seama că atît ele, cît și tăcerea ce se așternu după aceea nu erau în stare să umple golul din sufletul său. Lorenzo recunoștea, de cîte ori se ivea prilejul, că fusese împins spre revoluție nu atît de o necesitate arzătoare, cît mai degrabă de o idee, de un imbold al inimii. În urmă cu zece ani, la universitate, fusese oratorul consacrat al tumultoaselor adunări studențești. Pe vremea aceea era un băiețandru încrezut, cam nervos, dar totdeauna elocvent. Iar acum, în prima zi de exil, nu fusese capabil să scoată nici un cuvînt solemn în apărarea tovarășilor săi.

Numele deportaților începură să iasă din gura Păduchelui-negru — care se uita pe furiș la fiecare deținut — ca niște fișe pe care și le întipărea în minte sau ca pe niște pietre ce cădeau în mare.

Raimundo se apucă să facă legătura între numele care-i erau familiare și figurile necunoscute. Uneori rămînea mirat de faptul că numele nu corespundea de loc cu imaginea pe care și-o făurise despre omul respectiv. Privirea lui rătăcea pe culmea colnicului, apoi se cufunda în ocean. Deodată auzi un cloncănit tremurat : „Cu-hu-ru... cu-hu-ru...“ și zări o bufniță de coastă, cu ochi rotunzi, imobili, și care, fluturîn-

du-şi aripile gălbui, stropite cu alb, lunecă într-o cabină părăsită de acar.

Deportaţii stăteau în picioare de mai multe ore, între două rînduri de puşti înălţate. Vedeau conducte sparte şi stîlpi de oţel acoperiţi, parcă de cînd lumea, cu o patină de cocleală, împlîntaţi în dealurile din preajma oceanului. Pe coastă, două cisterne negre, în care altădată se păstra apă pentru locomotive, îşi împărtăşeau acum starea de părăginire cu bucăţile de sîrmă şi vagoanele izolate, ce păreau nişte animale sălbatice pe culmea aceea care tăia parcă cerul — un cer din care se zărea numai un petec albastru, ca zambila, în palida lumină a asfinţitului.

— Morelli Bernardo...

Pămîntul era semănat cu oasele albe ale nenumăratelor păsări de mare, amestecate cu fire şi bucăţi de oţel, cu aşchii de scînduri, cu cioburi de sticlă unsuroase, cu tot felul de obiecte aruncate la întîmplare : cuie, cutii goale de conserve, burghie de lemn, piroane de culoarea cafelei vechi, toate împrăştiate pînă la stîncile tencuite cu gunoaie.

Începuse să se însereze cînd deportaţii părăsiră gara. Raimundo se simţea neliniştit. Pe frontispiciul primei case, o clădire dărăpănată cu două etaje, care avea la intrare o hampă pentru drapel, văzu o placă smălţuită, pe care era scris cu litere decolorate de vechime : „Guvernămîntul Pisaguei".

Dar nu placa aceasta fu ceea ce îl tulbură, ci un om. Acolo, lîngă balustrada balconului, se afla cineva care parcă îi spiona. Era un bărbat gras, cu chip de mumie sau de ciuf din miazănoapte, cu guler scrobit. Purta o pălărie de paie demodată, un lanţ de aur ce strălucea pe vesta-i de postav cenuşiu, foarte uzat, nişte pantaloni ponosiţi, în dungi, din care-i ieşea afară poala cămăşii. Îi privea ţintă, în semn de sfidare şi de dispreţ.

— Dar unde-s locuitorii din Pisagua ? îl întrebă Lorenzo pe vecinul său.

Soarele asfinţea. Pe stradă nu se mai zărea nici o fiinţă. Afară de acel ciudat guvernator şi de militari, oare nu se mai afla nimeni ?

— Toate porţile sînt închise, adăugă Raimundo.

— Poate că nici n-au fost deschise vreodată, spuse într-o doară Lorenzo. Nu se vede ţipenie de om. Parcă-i un oraş mort, evacuat... Sau poate că lumea de aici a fugit auzind că venim noi.

Se auzi huruind un motor de camion. Cineva venea în fugă din urmă. Amîndoi bărbaţii se întoarseră. Era Margarita cu fetiţa în braţe.

— Nu mă lăsa singură ! Mi-e frică ! Am plecat dintre femei fiindcă simt nevoia să fim împreună.

Pe strada Arica, ce urca panta ca o liană spre culmea colnicului, găsiră o casă de fier, înaltă cam cît Raimundo şi de cîteva ori mai lată, cu marca fabricii „Millners", leul britanic, şi purtînd inscripţia *Fire Resisting.* [1] „A ! se vede cît de colo că-i adevărat, îşi zise Lorenzo, a rezistat nu numai la foc, ci şi la ceea ce uneori poate fi chiar mai nimicitor decît focul : la scoaterea din uz, la uitare, la părăsire. Într-un cuvînt, a suportat orice şi a supravieţuit oraşului Pisagua. A dăinuit mai mult decît proprietarul ei. A murit oraşul, şi, după cît se pare, au murit şi ultimii locuitori din ţinut. Dar casa de bani «Millners», aruncată în drum, a rezistat ca o monedă de fier, incombustibilă."

Margarita privea cu un fel de teamă întunecată uşile ferecate ale casei de bani şi descoperi într-însele nişte deschizături ca la cutiile de poştă, destinate unor scrisori care n-aveau să plece niciodată. O autorizaţie de băuturi spirtoase, scrisă pe o tăbliţă ştearsă, prinsă într-un zid, indica preţul unui vin pe care nici o buză n-avea să-l atingă. Oficiul de stare civilă îţi vorbea despre o căsătorie care nu avea să se mai celebreze, probabil, niciodată, precum şi despre o naştere intempestivă, dar, mai cu seamă, îţi vorbea despre o moarte care se opunea cu înver-

[1] Rezistent la foc (în limba engleză, în original).

şunare să fie înregistrată în scriptele sale : nedefinitul şi irevocabilul deces al oraşului însuşi.

Răsări luna în descreştere, care aşternu o lucoare verzuie peste pietrele roase, scînteind molcom peste vuietul apelor ; Raimundo se cutremură văzînd cum fug, lunecoase, printre casele năruite şopîrle mari, verzi-negricioase, de miazănoapte.

Margarita simţi o gîdilătură în ceafă, de parcă ar fi fost atinsă de o pană misterioasă, sau i-ar fi suflat cineva pe după gît. Scoase un ţipăt.

Atunci zăriră apărînd, ca o fantomă peticită, care răsare din bezne, enigmatică şi ofilită, o şopîrlă care se preschimbă în femeie, fără a-şi pierde, prin aceasta, asemănarea cu înfăţişarea ei de la început, de reptilă. Da, era o făptură pitică, ivită dintr-o dată, ca o vrăjitoare, în capul scării ce ducea spre peştera Fecioarei din Lourdes [1], ţinînd cu amîndouă mîinile o lumînare aprinsă — „poate smulsă de la vreun *ex-voto* [2]", se gîndi Lorenzo — care îşi juca flacăra în zigzaguri nu se ştie dacă din pricina tremurului mîinilor sau datorită vîntului, în bună parte potolit. Vedenia părea o vrăjitoare săracă, cu ochi mici, scăpărători, care clipeau greoi, chinuit, iar drept îmbrăcăminte purta o cămaşă jerpelită. Cînd ridică spre deportaţi o mînă, dar mai cu seamă un deget uscat şi smolit, Margarita se lipi de Raimundo. Baba aceea făcea o impresie funebră. Deodată i se auzi vocea dogită şi monotonă, dar umflată de-o solemnitate ridicolă :

— Primiţi salutul vechilor locuitori din Pisagua ! Întinse feştila, ca o ofrandă luminoasă. Vă aduc puţină lumină !

1 Aluzie la nişte presupuse apariţii ale Fecioarei Maria într-o grotă din oraşul Lourdes (sudul Franţei) în anul 1858, eveniment care a dat naştere unui cult special.

2 Vechi obicei păgîn, şi apoi şi creştin, de a se atîrna în anumite sanctuare diferite obiecte pentru îndeplinirea unei dorinţe sau drept recunoştinţă faţă de zei pentru obţinerea unei favori.

Flacăra tremurătoare lumină în crîmpeie faţa ei veştejită. Lorenzo văzu într-însa o mască indigenă, în care nu mai încăpea suferinţa. Avea, într-adevăr, ceva din emanaţia fantasmagorică a trecutului, ceva de mic idol *quechua*.

Bătrîna murmură cu un aer lunatic :

— Vă rog să mă iertaţi. Localitatea este acum cam tristă, părăginită, decăzută... Mi-ar fi plăcut să fi venit mai înainte, acum treizeci-patruzeci de ani. Atunci v-am fi primit cu un bal de gală la sediul Guvernămîntului. Păcat că aţi venit prea tîrziu...

Bătrîna tăcu. Făclia înconjură cu un nimb spectral, lăptos, faţa aceea palidă şi aspră, de pergament arămiu, ieşită parcă dintr-o metamorfoză sau din pulberea unei săpături de vechi morminte, faţă care se lumina într-un zîmbet sfios şi rugător. Vîntul care sufla dinspre mare către înălţimile muntelui se înteţi ; iar lui Lorenzo i se păru că femeia semăna cu acea flacără slabă, gata să naufragieze în vîntul unei lumi şi al unui timp pe care nu le mai înţelegea. Îi privea cu ochii ei mici, întunecaţi, care te descumpăneau, învăluiţi, însă, într-o expresie irezistibilă şi de nepătruns, expresie aproape magică prin naivitatea sa, plutind parcă în altă epocă, şi care, deşi stranie, lăsa să se desprindă dintr-însa o strălucire impresionantă, plină de măreţie în mizeria ei.

— Numai atîta am vrut să vă spun : Bine-aţi venit la Pisagua ! Encarnación Baella e la ordinele domniilor-voastre. Noapte bună !

Margarita o întrebă unde se află spitalul. Înainte de a se pierde ca fumul printre stîncile care duceau spre şosea, bătrîna le arătă, prin zăbranicul ceţii, o clădire de piatră, cocoţată pe promontoriul dinspre miazăzi şi ale cărei ferestre erau luminate de lămpi chioare de bucătărie. Raimundo îşi aminti de „Casa urii" din filmele mute, care rulau în serie la matineele teatrului din Lota. La spital era cantonată oficialitatea şi fuseseră cazate femeile deportate.

— Fetiţa doarme de mult, îşi reaminti fulgerător Margarita, privind-o cu o duioşie plină de spaimă.

O sentinelă îi tăie drumul lui Raimundo.

— E interzisă intrarea bărbaţilor !

— Nu vreau să dorm singură ! Mi-e frică de locurile acestea ! Voi înnebuni în timpul nopţii dacă nu rămîi cu mine ! Du-mă la teatru !

— Nu. Acolo vei fi singură între două sute de bărbaţi.

— Pentru mine, în toată lumea, nu există decît un singur bărbat !

— Iar pentru mine, mai mult de un miliard de femei.

— Totdeauna am spus că asta este diferenţa dintre noi...

— Nu, replică el, diferenţa este alta.

Capitolul III

PEREGRINĂRI NOCTURNE

Teatrul nu avea lumină electrică, nici lumînări şi nici paturi. Era întuneric beznă ; Raimundo se împiedică de oameni întinşi pe jos, călcă pe o burtă molatică, se simţi respins de un picior încălţat într-un ciorap cu iz greu, şi deodată auzi o foială surdă şi nedesluşită. Se lăsă în genunchi, rugîndu-se de careva să facă puţină lumină. O mînă îi întinse o cutie de chibrituri. Băţul aprins lumină cu repeziciunea unei scîntei parterul arhiplin, ca la spectacolele de mare succes. Oamenii dormeau în fotolii, stăteau trîntiţi pe jos între staluri sau sforăiau risipiţi pe scenă. Oare ce-o fi între culise ?

Încercă să se caţăre într-o lojă, dar era plină, ca o oală cu lapte care dă în foc. Se simţea frînt de oboseală. Aprindea mai departe, chibrit după chibrit. O voce dogită îl apostrofă :

— Stinge lumina, netotule !

Părăsi pe dibuite parterul şi se urcă cu greu la balcon. Mergea bîjbîind pe scări, pipăia coapse,

nasuri, capete, în mijlocul înjurăturilor şi al sforăiturilor, care aduceau cu şuieratul locomotivei, sau al şarpelui cu clopoţei, cu un fluierat, sau cu un dangăt de clopot, sforăituri simple sau combinate. Prin beznă răsunau sudălmi, nu la adresa lui, ci a păduchilor şi a puricilor săltăreţi, imposibil de prins, şi care, nepedepsiţi, îşi făceau de cap în voie.

Deodată, ca şi cum un fulger ar fi brăzdat diagonal scena, descoperi cabina de proiecţie, care era goală, şi se aciuă în ea. Închise ochii şi auzi cum dedesubt mugeau apele mării. Deşi aţipise, el continua să le audă vuietul, frîngerea lor de stînci, ca şi cum ar fi ascultat acea muzică monotonă care în tinereţe îi stăruia în auz zile întregi după nopţile petrecute la balurile de la „Societatea meseriaşilor" sau din sala sindicatului, cînd orchestra cînta aceeaşi melodie la nesfîrşit.

Avea impresia că aude aceeaşi muzică, interpretată însă de o orchestră mult mai mare — orchestra mării. Deodată, muzica se depărtă, încetă ; iar el nu mai auzi nimic, fiindcă se visa călătorind pe un fel de *Araucano,* în tovărăşia unor umbre, şi proiecta la bord filme pentru copii. Îi defilau parcă prin faţă întruchipările muribunde şi înfiorate din „Casa urii", care, la sunetul unei muzici incidentale, erau înghiţite de ape.

Se trezi pe întuneric, cu picioarele amorţite. Începu să le frece şi încercă să facă mişcări de destindere în cabina cît o coajă de nucă. Cînd simţi din nou sîngele furnicîndu-i prin picioare, închise iarăşi ochii, ascultînd vasta şi exasperanta simfonie a sforăiturilor. Vîntul lovi cu putere în uşa de alături. „Dormi, Raimundo, marea îşi vede de drum sub noi. Teatrul acesta e ca o navă. Urmează-ţi călătoria." Şi Raimundo prinse iarăşi să dormiteze pe bordul teatrului într-o dulce abandonare, ca şi cum marea ar fi fost o forţă protectoare, maternă. Apoi visă că se plimbă printr-o altă Pisagua, zgomotoasă, forfotind de lume, la braţul unei femei care avea faţa Margaritei şi vocea bătrînei Encarnación Baella.

Nu-şi putea explica cum de se trezise culcat, jucînd rolul unui mort aruncat într-un colţ al scenei, alături de nişte lampioane stinse. Pesemne că avea un mic rol în reprezentarea vreunei tragedii cu o sumedenie de crime, căci pe scenă se aflau peste treizeci de cadavre, în faţa unui public tot atît de toropit sau defunct. Unii sforăiau mai departe, ca un motor de camion care urcă panta vieţii cu viteza întîi ; alţii căscau cu zgomot, cînd un sunet tremurător şi cristalin limpezi atmosfera : era îndepărtatul trîmbiţat al goarnei care suna deşteptarea generală.

Acuma Raimundo putea să cerceteze în voie scena pe care încercase să se strecoare în timpul nopţii. Dar acest lucru era greu de făcut chiar la lumina zilei. Era înţesată de lume, nu ca la teatru, ci ca într-un spital de campanie. Pe tavan întrezări un scut chilian, iar mai jos, o inscripţie cabalistică : „Carn", pe care n-a putut-o descifra niciodată. Era scrisă pe o pînză de formă ovală, care flutura ca un steguleţ cu marginile zdrenţuite. Se uită printr-o gaură a pardoselei : îşi dădu seama că teatrul era construit pe nişte şarampoi deasupra oceanului, exact ca un copil pe catalige, sau ca un mic teatru de proastă imitaţie veneţiană.

Ieşi în piaţeta Santa María (la primul etaj al teatrului funcţiona primăria, şi printr-o uşă alăturată se putea pătrunde în vechea piaţă, unde dormiseră în noaptea aceea majoritatea deportaţilor). Rămase surprins constatînd că deşertul nu se întindea pînă acolo. Văzu ardei roşii, roşcove cu frunze mici, ca de mimoză, cu păstăi de un galben-deschis şi, pe lîngă acestea, nişte flori cu petale ascuţite, trandafirii. Calele îşi întindeau gîtul lor verde de lebădă, iar la mijloc, ca nişte paznici, privind fioros drumul acoperit cu nisip, leneveau doi lei de ştuc, vopsiţi în negru.

Un negustor chinez deschise uşa magazinului din faţă, unde intră o femeie cu rochia decoltată, purtînd nişte cercei mari cu toartă, nepotriviţi pentru ora aceea matinală. Gura ei era ca o muşcătură. Ieşind, Raimundo o salută ; dar nu primi nici un răspuns.

Ea își ridică puțin fusta gri, strînsă pe trup, și își îndreptă ciorapii ; apoi porni în josul străzii, și el se luă după ea, pînă ce o văzu intrînd într-o casă care arbora pe fațadă o firmă învechită : „Magazinul «Prețioasa» al lui Angel Kurillis". Balamalele, mîncate de rugină, scîrțîiră cînd se deschise ușa, împinsă de un bătrîn care ducea două găleți de apă agățate de o cobiliță, ca în stampele cu lucrători asiatici, angajați în colonii.

Raimundo se simțea vlăguit și asudat. Era nebărbierit și avea ochii roșii. Nu se spălase de la debarcare. Se duse în piața Ecuador, se dezbrăcă sub acoperișul unui chioșc, în mijlocul ciripitului de păsări *guaneras* și de păsări pitice ; apoi intră în ocean, care îl făcu să tremure, fiind tot atît de rece ca și la Lota.

Ieși din apă, clipind repede din ochi, și o rupse la fugă spre spital. Simți însă o privire batjocoritoare ațintită asupră-i și își încetini mersul. Nu se vedea nimeni. Totuși, cineva îl privea. Se afla la capătul scării duble ce ducea la spital și își dădu seama că de acolo putea fi văzut de întreg orașul.

Un soldat îl însoți pînă la al doilea etaj.

— De ce aseară nu m-au lăsat să intru ?

— Pentru că noaptea-i noapte ! răspunse acesta fără să-l privească.

Șapte femei ocupau camera în care altădată fusese morga. Margarita ședea pe o cuvertură întinsă pe podea, cu pleoapele coborîte, și o alăpta pe Esperanza, care-și sprijinea mînuța durdulie de sînul negru al mamei.

— Pe cine cauți ? îl întrebă o femeie cu nasul cîrn și părul ca de jad, lăsat despletit peste umeri ; ochii ei cenușii, plini de energie aveau o expresie ciudată.

Margarita se acoperi instinctiv.

— E tovarășul meu, spuse ea întorcînd capul. Îți prezint pe Ofelia Martínez.

Celelalte nume se perindară, dispărînd ca duse de vînt.

Rîzînd de sine însuşi, Raimundo povesti peripeţiile sale nocturne ; apoi înfăţişă cu lux de amănunte închisoarea de la fortul Rondizzoni, de pe insula Quiriquina. Ofelia îl asculta în linişte.

Îşi dădu seama că, fiind muncitor, el simţea oarecare înclinare pentru cărţi. Ştia aceasta şi de la Margarita, care, noaptea trecută, îi mărturisise că Raimundo nu-şi umpluse numai mîinile de cărbune şi de apă, timp de aproape douăzeci de ani, în fundul minei submarine de la Lota, ci năzuia fierbinte să-şi umple şi mintea, şi sufletul, şi ochii cu ceva mai mult decît cu fum negru şi cu deziluzii. Dorea poate să găsească o explicaţie, voia să ştie de ce şi cu ce rost trecea această viaţă, şi ce părticică din tot îi revenea, deoarece, după părerea lui, fiecărui om, mare sau mic, îi revine ceva pe lumea asta, şi pentru acest „ceva" trebuie să răspundă uneori faţă de oameni, alteori, faţă de sine însuşi.

— Dar pe dumneata cum de te-au adus aici ? o întrebă Raimundo privind-o îndelung şi jucîndu-se cu un băţ de chibrit, pe care-l ţinea între dinţi.

— M-au luat frumuşel din pat, zise Ofelia, vorbind afectat şi subliniind cu plăcere sunetul „s" de la sfîrşitul cuvintelor. Avea o voce insinuantă şi răguşită şi-şi potrivea în fiece clipă şalul albastru care-i acoperea umerii rotunzi. Directorul şcolii a venit la mine şi mi-a propus, vorbindu-mi de dincolo de uşă : „Pentru ultima oară, Ofelia, vrei să te perfecţionezi în pedagogie" ? I-am răspuns : „Dumneata mă confunzi". Noaptea au venit soldaţii, *jeep*-urile şi camioanele şi m-au dus la cazarmă... murmură ea languros, ca şi cum ar fi povestit că se îndrăgostise de lună. Elevii mei intrau în ţarc şi se agăţau de zăbrele. Nici un muncitor nu s-a prezentat la gară ca să ia trenul care-i ducea la lucru. În timpul nopţii, un carabinier fredona, lîngă carcera mea, pe melodia unui bocet, un cîntec născocit de dînsul : „În Antofagasta se află un tribunal militar. Să vedem ce-o să faceţi la Curtea Marţială, la Curtea Cerească..." Apoi mi-a spus tainic, în întuneric : „Pregăteşte-te, fetiţo, chiar acum". Am plecat la ora cinci

şi jumătate dimineaţa. O locomotivă mergea înainte, cercetînd drumul. A mai fost ridicată lume şi la Pedro de Valdivía. Şi a început o călătorie fără de sfîrşit, cu uşile închise, trenul oprindu-se numai în pampas, în timpul nopţii.

Raimundo făcu ochii mari : niciodată n-o văzuse mai înainte. Era în ea ceva care voia parcă să se sustragă căutăturii lui. Părea că între ei avea loc un duel de priviri.

Bărbatul încetase să urmărească cum îi suiau Ofeliei cuvintele prin gîtlej ; în schimb, acum îi veni ei rîndul să-i observe zîmbetul de miop întipărit pe faţa uşor rumenă. Poate acesta era felul lui de a asculta. Chiar şi acum, cînd avea ochii întredeschişi, Raimundo nu înceta să se joace cu băţul acela de chibrit pe care-l ţinea între dinţi, plimbîndu-l cu degetul dintr-un colţ al gurii în celălalt, ca pe un copil călare pe un căluţ de lemn. Iar cînd ajungea la un punct culminant al povestirii, el muşca chibritul. Acuma parcă se odihnea în tăcere, ca şi cum n-ar fi auzit nimic. Ofelia însă aştepta ceva mai mult, aştepta ca el să înceapă a vorbi cu vocea lui uşor voalată, la auzul căreia se simţea cuprinsă de un fel de beţie. Pe lîngă aceasta, el stătea îndeobşte cu palmele întoarse în sus ; cînd vorbea însă cu cineva, îşi ţinea mîinile lipite de piept. Îi cădea peste ochi o şuviţă mai lungă, desprinsă din mica peninsulă neagră a părului ce-i ajungea pînă pe la mijlocul frunţii. Ofelia observă că uneori, cînd ceva îi stîrnea interesul, Raimundo scotea un fluierat scurt, care o încînta, ca şi cum ar fi fost într-însul o flacără care ar fi putut reînvia propriul ei foc.

Raimundo se ridică pe picioarele-i puţin cam apropiate în dreptul genunchilor. Se apropia de 40 de ani, şi Ofelia băgă de seamă că Margarita o cerceta cu o privire pe jumătate furioasă, pe jumătate dispreţuitoare şi înţelese cu durere că nu avea dreptul să se întrebe ce găsea Raimundo la o astfel de femeie, deoarece aceasta, avînd aproape aceeaşi vîrstă ca şi ea, în jurul a 25 de ani, era o brună de o rară frumuseţe. O vedea gata să-şi apere iubirea, ca pe-o

femeie capabilă să ofere bărbatului său, în orice noapte, toată căldura verii şi întreaga lumină a vieţii sale, în dorinţa de a-l face fericit ; dar tot atît de sigură mai era că atît pe ea, cît şi pe oricare alta care s-ar interpune între dînşii n-ar aştepta-o decît iadul, fierul armei sau otrava. Sămînţa lui Raimundo rodise în pîntecele Margaritei, iar micuţa pe care o alăpta era o trăsură de unire între amîndoi. În sfîrşit, Ofelia îşi zise că n-ar fi fost uşor să-i placă lui Raimundo, care părea un animal monogam şi puritan fie de teamă, fie din principiu sau din dragoste. Lăsă să-i cadă mîinile, leneş, peste coapse.

— Asta-i povestea tuturor... murmură ea, descurajată. Trenul morţii ! Ne deşteptam şi voiam să mîncăm. Unde ? Cînd ? Şi hodoronca-zdronca... hodoronca-zdronca... Nu ştiam încotro mergeam...

— Aşa a fost şi în trenul de Chepe, unde era cît pe-aci ca Esperanza să vadă lumina zilei ! exclamă Margarita, în dorinţa de a alunga amintirile Ofeliei, pe care începuse s-o deteste pentru că-l privea ţintă pe Raimundo cînd vorbea, pentru că nu lăsa pe nimeni să mai ia parte la discuţii şi pentru că, după părerea ei, se descria ca pe o eroină de roman.

Soldatul care-l însoţise pe Raimundo pînă acolo veni să-i spună :

— O doamnă cu numele Encarnación vă aşteaptă jos.

— O clipă. Vin numaidecît.

— Noi ne-am urcat în tren la Pintados, eu, cu cei şase copii şi jumătate ai mei, interveni o femeie gravidă, Julia Quilodrán. „Încotro mergem ?“, aceasta era întrebarea obişnuită care circula în tren. În urmă, mult mai tîrziu, după zile şi nopţi în şir, cînd copiii dormeau, toropiţi de căldura din vagon, am început să adulmec ca un cîine. Simţeam un iz care nu era nici de om, nici de copil ud.

— Era izul mării, zise Ofelia, reluîndu-şi, grăbită, firul vorbei. Am aflat asta fiindcă cineva a exclamat în bezna vagonului : „Marea !“ şi a adăugat o frază care m-a încremenit : „Înseamnă că mergem la Pisagua“.

Capitolul IV

LOGODNICUL RĂPIT

— Raimundo, îmi dai voie să mai iau o înghiţitură din cafeaua ta ? îl întrebă Margarita cu un ton neizbutit de ingenuă.

— Nu.

— Egoistule, eu am făcut-o, eu o beau ! zise şi, făcînd cocoloaşe din pîine, se uită la lichidul de culoarea pămîntului.

—Ia-o. Ţi-o dau toată. Are gust de bicarbonat fiert.

Ieşiră din baraca unde mai înainte fusese infirmeria şi unde acum fuseseră instalate bucătăriile de campanie. Dimineaţa se împărţise vesela : o farfurie, o cană de aluminiu turtită, o furculiţă, un cuţit şi o lingură. Era prima lor masă în Pisagua.

Se repartiză paza pe pichete. Din nou fluierături, sirena unui vapor în port şi strigătele de comandă.

— Grupul Ruiz, grupul Collado ! Drepţi ! Înainte marş !

Rămaseră în aşteptare, nutrind o slabă nădejde. Sună din nou sirena :

— Atenţie ! Ai grijă ! strigă Raimundo Margaritei. Fetiţa !

Ea se bălăbănea pe cîlcîie.

Pe drum, două care blindate se opriră cu un scîrţîit sec de frîne.

Dintr-unul coborî un bărbat care întinse mîinile ca să îmbrăţişeze un băiat de zece ani.

Angel Veas se îndreptă spre el.

— Sînt istovit, spuse noul-venit. O noapte întreagă de hurducături... Apoi se uită cu un zîmbet abia schiţat la obrazul plin de praf al lui Veas şi exclamă : Felicită-mă, Angel !

— De ce ? Fiindcă te afli la Pisagua ?

— Nu, fiindcă m-am însurat ieri.

— Serios ?

— Da, adeveri, plin de mîndrie, fiul său. Ieri după amiază tata s-a însurat, şi peste o oră am pornit spre Pisagua.

— A voit să vină şi ea ; dar eu n-am încuviinţat, adăugă Félix, dînd jos din camion o somieră şi un pătuţ de fier vopsit în alb. Rodney mi-a spus : „Nu te poţi duce singur".

Encarnación Baella se apropie de noii-veniţi, făcînd reverenţe. Se oferi să le spele rufăria pentru o sumă modestă.

Lorenzo zise :

— Cînd o vezi pe Encarnación la Pisagua e ca şi cum ai afla o stea în carceră.

— E cam sărită, obiectă Raimundo.

— Aşa sărită cum e, ne îndulceşte viaţa, îngînă Margarita.

— Poate o bucată de zahăr să îndulcească marea? întrebă Raimundo.

— Sigur că da ! se încăpăţînă Margarita.

— Îmi place ! Îmi placi şi dumneata ! zise Lorenzo. Mă încîntă oamenii — indiferent cum ar fi, aiuriţi sau cu judecată — care vor să înfrumuseţeze viaţa într-un fel oarecare, punînd o floricică pe masă, sau spunînd ceva amabil, vorbind de bine pe ceilalţi sau amintindu-şi zilele frumoase de altădată.

— Aş vrea să ştiu ce fel de zi este asta pentru Félix Morales ! rosti în bătaie de joc Raimundo. Ghici ghicitoarea mea ! Fericită, fiindcă s-a căsătorit, sau nenorocită, fiindcă a fost adus aici ? Cum o socoate el ?

— Ar trebui să-l întrebi, propuse Margarita.

— Dar cine-l cunoaşte, cine cutează să discute cu el un lucru atît de intim ? îndrăzni să spună Lorenzo.

— Eu, zise Veas, îl cunosc încă înainte de a se fi născut. Am fost prieten cu tatăl său, Natalio

Morales, tovarăș de-al meu de pe vremea lui Recabarren [1]. Félix și-a petrecut copilăria printre noi. A intrat în Asociația „Pionierii roșii". Pe lîngă asta, sînt confidentul lui. Într-o zi a venit la mine să mă vadă și mi-a întins un caiet : „Aruncă-ți ochii prin el și spune-mi sincer ce părere ai". Spre surprinderea mea, erau versuri. Vorbea despre deșert, despre femei — tema lui preferată de totdeauna.

Margarita izbucni din nou :

— Atunci, e poet ?

— Poet, actor, autor dramatic.

— Și mai ce ? întrebă Lorenzo. Orchestrant ?

— Pictor. Pictor de șevalet, decorator și zugrav de firme. La Teatrul Național din Iquique făcea reclamele pentru filme...

Angel și Margarita s-au dus să-l vadă ; ea, mai ales din dorința de a-i alina durerea și de a-l face să-și deschidă vreo ferestruică — cine știe ? — prin care să poată strecura o privire în inima lui zbuciumată.

Poetul nu era însă dispus să facă confidențe. Îl ajuta pe băiat să se culce, deși era ziua-n amiaza mare. Se scuză, spunînd : „Sînt obosit" și se lungi lîngă Rodney. Dar în loc să doarmă, stătea cu ochii deschiși, nemișcați, și se gîndea la Herminia, la trecutul lui. Apoi spuse, coborînd glasul :

— Angel mă întreabă dacă-mi amintesc. Sigur că-mi amintesc, îmi amintesc totul. Își trecu limba peste buze. „Bărbatul e focul ; femeia, cîlții. Vine dracul și suflă !" Și cînd scrii versuri, e și mai rău. Poeme de dragoste...

1 *Luis Emilio Recabarren* (1876–1924) — fruntaș al mișcării muncitorești din America Latină, unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Argentina (1918) și din Chile (1922). A luat parte activă la mișcarea muncitorească din Chile, conducînd o serie de greve ale muncitorilor tipografi.

Félix plăcea femeilor, dar şi ele îi plăceau lui, şi chiar „cam prea mult", cum se spune în Chile. Se îndrăgostea uşor, era nestatornic, şi de multe ori greşea. Prima lui căsătorie ? O greşeală. „Félix, eşti crud", îşi spuse el. Începuse să bea. Apoi, cînd a început campania electorală a Frontului Popular [1], a muncit cît şapte: picta, compunea versuri, cîntece şi găsea timp şi pentru frontul dragostei.

Privi tavanul descoperit şi îşi zise : „Te iert, pentru că eşti necăjit. Acum eşti necăjit, dar ce mulţumit ai fost după victorie, cînd te-au numit secretar al Guvernămîntului din Arica şi apoi ajutor de guvernator ! Poetul la putere ! „Tragedia căsniciei sale l-a descumpănit. A ajuns ca *don* Juan Tenorio [2]. L-a iubit chiar şi Carmen Julia, poreclită şi Salomeea din Morro.

Toate acestea s-au întîmplat cînd a venit Angel Veas din Iquique. Acelaşi Veas ca şi acum, numai că atunci nu era însoţit de această femeie ciudată, care se afla aici — scrutîndu-l cu nişte ochi pe care nu-i poţi uita uşor — poate pentru a-l consola de chinurile dragostei.

„Ce-i cu tine, Félix ?" îl salutase Angel. „Nimic, mă simt bine. Multă muncă." Vizitatorul se uitase la el într-un fel comic cînd îl corectase : „Multă muncă de noapte..." „Se poate..." răspunsese Félix, deprimat, şi începuse să plîngă — el, un bărbat înalt, în faţa unui ins mărunţel. Veas zisese : „Bine, arată-mi şi mie cîteva din noile tale versuri". „Nu am poezii noi." „Cum ? !" „Dar am scris trei piese de teatru ; vreau să intru în Societatea Scriitorilor."

1 Frontul Popular din Chile, creat din iniţiativa partidului comunist, a avut un larg caracter antifascist. În componenţa sa au intrat : partidul comunist, partidul socialist, partidul radical, partidul democrat şi Confederaţia Oamenilor Muncii din Chile. În anul 1938, Frontul Popular a obţinut victoria în alegerile prezidenţiale.

2 *Don* Juan Tenorio — personaj legendar, tipul seducătorului lipsit de scrupule, cinic şi libertin. Figura sa apare mai întîi într-o legendă spaniolă şi capătă universalitate literară o dată cu tragedia *El burlador de Sevilla* (*Seducătorul din Sevilla*), aparţinînd marelui dramaturg spaniol *Tirso de Molina* (1571—1648).

(Veas, cu brațele încrucișate, se uitase spre ușă). El îi șoptise : „Angel, am să-mi părăsesc funcția. Vreau să plec de-aici. Arica înseamnă ispită. Nu trebuie să mai continuu legăturile cu Julia Carmen. Vreau să mă întorc în pampas. Să mă purific acolo, între tovarăși."

Félix se dezvinovățise pe atunci ; acum, însă, perechea aceasta părea că veghează la propriul său vis, un vis trăit cu ochii deschiși, fiindcă nici nu se împliniseră încă douăzeci și patru de ore din clipa celei de a doua nunți, pentru el primele și ultimele ore din această căsătorie. Veas îi puse mîna pe umăr. La început Félix voise să le spună amîndurora să plece imediat. Ea însă se apropie de copil cu o expresie gravă întipărită pe față și-l înveli în pătuțul de curînd făcut. Apoi îndoi o basma albă și i-o puse pe ochi, ca să-l ferească de lumina soarelui, ce pătrundea furioasă prin spărtura de sus a peretelui.

— Îți amintești, Félix, cînd ți-au dat plicul albastru la Victoria ? Ai venit acasă la mine și mi-ai spus : „Angel, sînt un om pierdut !".

Se sculă și se așeză pe patul de campanie. Ochii săi răspîndeau o strălucire cenușie.

— Rodney trebuia să meargă la școală. Atunci mi-ai spus : „De ce nu intri în «Deșteptarea muncitorilor» ?"

Îl cuprinse o durere plăcută evocînd această împrejurare, cu care începuse cel de al doilea act de glorie din viața sa. Era ocupat cu divorțul, și într-o zi, pe cînd se îndeletnicea cu unul din aceste trei lucruri, nu-și amintea precis care din ele, și anume : dacă se gîndea la nimicuri, dacă scria un poem sau dacă bătea la mașină o cronică despre „Concursul ștafetei", iată că-și făcură apariția pe scară doi ochi ca strugurii de masă și un păr cu reflexe albastre de negru ce era, ochii și părul unei femei care ținea niște hîrtii în mînă. „Pe dumneata te căutam", îi spusese ea. El, cuprins de mirare, își ridicase ochii. „Și eu te așteptam. De cînd ? De multă vreme. Poate de-o veșnicie !" Ea se dădu înapoi. „Vino, apropie-te, fetițo !" rostise el cu o voce modulată, uitîndu-se la genele negre și la gro-

pițele din obrajii ei. „Cum ai zis ?“ întrebase ea. „Merișorule !“ (Carmen Julia fusese mărul paradisului. Ea era numai merișorul.) „Și ce alt nume o să-mi mai dai ?“ „Lună nouă. Prima zi de primăvară !“ „Și mai ce ?“ „Dragoste... La dracu, prea repede vrei toate !“

Da, așa au fost prima lor întîlnire și primul lor dialog.

Cînd ea a plecat, el n-a rămas singur, deși nu mai era nimeni în cameră. Se aplecase asupra mașinii și scrisese :

„Herminia, îngerul care a apărut pe scară.“ Deși avea 30 de ani — și știa că oenușa, zăpada sau moartea se puteau abate asupra capului său — el tot copil rămăsese și se preschimbase în ridicolul general al propriei sale expediții. Cînd a fost primită în teatru — iar el se mîndrea cu acest lucru — tînăra brunetă strălucea într-un veșmînt alb, purtînd pe cap o coroană din flori de portocal artificiale. Între culise, ea așteptase emoționată clipa cînd se va ridica cortina și va domina din înălțimea tronului cu trepte meșterit de Félix. El îi spusese : „Ești îmbrăcată ca o mireasă ! Am să citesc pentru tine, în fața întregii săli, poemul meu : *Herminia, îngerul care a apărut pe scară*. Am să te proclam stegara «Deșteptării» ; iar dacă primești, aș vrea să te numesc stegara mea, tovarășa mea.“ Ea, nervoasă, nu răspunsese nimic, fiindcă se gîndea numai la momentul cînd, pentru prima dată în viață, avea să apară în fața publicului.

Raimundo veni să-l caute pe Angel Veas.

Se plimbară împreună pe țărm la Cheiul Șase. Aici se întîlniră cu Lorenzo, Modesto Torres, un vechi conducător al muncitorilor brutari, care avea aproape 60 de ani, un om slab, cu părul argintiu și cu obrazul ciupit de vărsat. Îl întîlniră și pe Cordovez, Frumosul[1] Cordovez, poreclit așa nu atît pentru frumusețea lui îndoielnică, ci mai degrabă,

[1] *El Bonito* (în limba spaniolă în original).

prin contrast, pentru nasul lui de Pinochio, cît şi pentru îmbrăcămintea lui întotdeauna dichisită ; pe vîrful capului purta o pălărie mică, de care nu se despărţea nici la soare, nici la umbră.

Înfiinţară Comitetul Provizoriu din Pisagua.

Raimundo era atent la cuvintele rostite cu oarecare tristeţe de către Angel :

— Noi nu ne-am trasat sarcini.

Observa fiecare amănunt al gesturilor sale ponderate, ca şi degetele-i încrucişate cînd zicea :

— Aici e o închisoare pe nisip, şi totuşi nu e o închisoare obişnuită. Nu va fi un loc părăsit, de pocăinţă. Nu va fi un loc unde să domnească trîndăvia şi unde să se întîlnească toate disperările.

Lorenzo stătea în picioare pe o stană înaltă de piatră, cu faţa spre stîncile mîncate la temelie de apă şi spre bancurile de arici marini ; privi oceanul şi văzu în el imaginea însăşi a libertăţii infinite.

Veas adăugă :

— Trebuie să fie un lucru îngrozitor să treacă zi după zi fără să faci nimic. Unii îşi rod unghiile ; noi însă ne roadem gîndurile. De aceea e bine şi igienic să ne umplem timpul. Ce să facem aici ? Să facem tot ce ne stă în putinţă ca să redobîndim libertatea celor ce suferă pentru cauza poporului. Şi acum să ne punem neîntîrziat pe studiu ! (Soarele desena la poalele stîncilor, pe care valurile le acopereau şi le descopereau în ritm alternant, o fîşie de culoarea curcubeului.) Să transformăm această închisoare într-o şcoală. În loc să sărăcim, aşa cum vor cei ce ne-au trimis aici, trebuie să ajungem în cît de mică măsură mai bogaţi, mai învăţaţi, mai puternici !

Cum şi Angel stătea acum în picioare, Raimundo îi privi ţintă pantofii murdari, plini de nisip. Da, era nevoie de puţină cerneală neagră, ca să scrie scrisori, şi de cremă de ghete, ca să-şi lustruiască pantofii din cînd în cînd, poate în fiecare duminică dimineaţă, căci nu era cu putinţă să nesocoteşti cu totul grija faţă de propria-ţi persoană şi nici să uiţi că lumea există.

Lorenzo se gîndi la nevoia de a alina durerea pricinuită de singurătate, căci e un lucru ciudat, anormal şi neprevăzut a fi exilat.

— Nimeni nu trebuie să moară, reluă el. Vom fi batalionul care va duce o luptă tacită în pustietate. Trebuie însă să trăim pentru viaţă, cu gîndul şi cu inima îndreptate spre locul unde se află ai noştri. Toţi deportaţii, sîntem fraţi. Nimeni nu trebuie să fie exclus. Sîntem datori să ne păstrăm un moral ridicat şi să ne organizăm viaţa de toate zilele pînă în cele mai mici amănunte ! Făcu apoi un pas scurt pe stîncă.

Raimundo simţi o rafală iodurată şi privi creasta albă a înălţimii Punta Pichalo. Veas adăugă cu glas coborît, aproape vesel :

— Să discutăm toate acestea, ca fiecare să-şi expună liber şi pe faţă părerile, să-şi deschidă sufletul ; şi, în altă ordine de idei, propun să analizăm forma în care să începem cursurile, pentru a face din Pisagua o şcoală, o formă de luptă, şi nu o corabie a amărăciunilor.

— Cer cuvîntul ! sări Raimundo, mirîndu-se de propria-i voce, care suna ca şi cînd s-ar fi aflat la Lota, alături de mineri, între pini, pe ţărmul mării, sau în piaţa Chillancito.

Capitolul V

NOSTALGII

Un nou amurg se lăsa peste Pisagua cînd Raimundo şi Lorenzo porniră la întîlnirea pe care Encarnación Baella le-o dăduse la spital în dimineaţa aceea.

Într-o sală întunecoasă îi aşteptau trei bărbaţi cu aer de conspiratori. Nici unul dintre ei nu se clinti secunde şi minute întregi, încercînd parcă să se ghicească în taina penumbrei.

Apoi se întîmplă ceva ciudat : primele licăriri pe care le descoperi Lorenzo fură nişte mărgele mici, de apă sărată, care se rostogoleau pe obrajii tăbăciţi ai bătrînei Encarnación. Se simţi tulburat.

— Plîngi ?

— Nu ştiu dacă-mi este permis, răspunse ea ruşinată ; dar aceasta este clădirea vechii Filarmonici Italiene, în care Pisagua a trăit cele mai fericite zile ale sale. Acum patruzeci şi patru de ani, într-o noapte, mă aflam aici. Îmi amintesc foarte bine totul, pentru că e vorba de primul meu bal. La mazurcă mă loveam spate-n spate cu Rosita Albarracín, care pe atunci era o femeie în toată firea. La 13 ani fusese amanta americanului North, regele salpetrului. Deodată a intrat în sală un bărbat alb ca varul, care a trîmbiţat dintr-o goarnă şi a strigat : „Să înceteze serbarea ! A izbucnit ciuma în oraş ! Ciuma bubonică !!“ Toate s-au întîmplat chiar aici, şi ciuma, moartea, sfîrşitul oraşului Pisagua au început în noaptea primului meu bal. Cred că faptul acesta şi-a lăsat pecetea asupra firii mele. N-a fost oare semnul prevestitor că voi fi nefericită toată viaţa ?

— Iartă-mă — o întrerupse un bărbat înalt, uscat la chip ca faţa deşertului, purtînd o pălărie cordobeză de pîslă neagră — dar nu i-am invitat pe dumnealor să asculte văicăreli despre trecut, ci ca să le dăm unele explicaţii. Scuzaţi-mă, eu sînt Juan Nicosía, pescar. Din întuneric se iviră doi ochi scrutători, neastîmpăraţi, şi se întinseră nişte degete lungi, noduroase. Într-o zi nu demult, fiecare dintre noi a fost anunţat acasă : „Mîine începe să sosească deportaţii. Închideţi uşile şi ferestrele ; închideţi-vă gura. Dacă-s trimişi aici, înseamnă că nu sînt nişte sfinţi, ci nişte răufăcători, nişte bandiţi, carne de ocnă.“

— „Carne de ocnă ?“ murmură a treia umbră pe un ton care lui Raimundo i se păru frenetic şi înfricoşător în acelaşi timp.

În noul orator, Raimundo — scrutînd mai adînc întunericul — recunoscu pe bătrînul sacagiu care

intrase în dimineața aceea în magazinul „Prețioasa", după femeia cu rochia înflorată și decolteul generos.

— Dacă ei sînt „carne de ocnă", atunci și eu sînt „carne de ocnă" și-s mîndru de asta ! adăugă el avîntat și sfidător.

Lorenzo îl urmărea cu uimire : parcă un clopot dogit, cu limba ruptă, bătea în liniștea din juru-i.

— N-am voie să vă salut pe stradă, dar sînt de-al vostru ! Cînd adunarea partidului muncitoresc socialist l-a trimis acum treizeci de ani și mai bine pe Elías Lafferte [1] ca secretar al municipalității din Pisagua, el dormea în casa mea, ca și Luis Emilio Recabarren, ori de cîte ori venea în această localitate... (Raimundo asculta tăcut.) O singură dată n-a tras la mine : cînd a stat la închisoare, fiindcă în discursul rostit de el la Teatrul Municipal, acolo unde ai dormit dumneata azi-noapte — și, vorbind, arătă cu bărbia către Raimundo — a trîntit guvernului mai multe adevăruri decît Hristos negustătorilor din templu. [2] Îi privi fără să facă nici o mișcare. Dumneavoastră sînteți tineri. Pe atunci de-abia erați născuți. Cîntam. Strașnic mă ciondăneam cu Elías din pricina imnurilor. Era un fanatic al cîntecului. Mă dojenea, strigînd : „Dumneata, Ismael, ești un dușman al cîntecului !" Tușii îndelung. Noi am pus în scenă *Florile roșii*, o dramă scrisă de Recabarren. Se observă o schimbare în glasul lui : Acum cine mai poate să cînte ? Cine mai poate să fie actor ? Acum sînt măturătorul din Pisagua, după ce am muncit patruzeci și șapte de ani la Căile Ferate Engleze ca îngrijitor de locomotivă, frînar, conductor, însoțitor de tren, muncitor pe chei și mecanic la castelul de apă de la Costa Arenal. Azi, bătrînul

1 *Elías Lafferte Gavina* (1886–1961), președintele Partidului Comunist din Chile, militant de seamă al mișcării comuniste și muncitorești din America Latină. A luptat, alături de Recabarren, pentru crearea partidului muncitoresc socialist (1912), iar mai tîrziu (1922), pentru transformarea acestuia în Partidul Comunist Chilian ; a participat la organizarea sindicatelor și la nenumărate greve.

2 Aluzie la *Evanghelia lui Ioan* (II, 13–22).

Ismael este un zero la pătrat ! Nu mai e nimic ! Nu mai am nici măcar curajul să strig pe stradă : „Eu sînt ca şi ei. Am fost şi voi fi ca şi ei", pentru că acum sînt măturătorul şi groparul oraşului Pisagua. Ridicase bariera trecutului şi îşi revărsa noianul de amintiri pestriţe. Apoi, cînd am îmbătrînit şi m-au alungat, am început să mătur străzile din Pisagua. Tatăl meu...

— E cam într-o parte, explică Juan Nicosía. Are cultul tatălui său.

— Toţi ar trebui să-l avem, cît de cît, zise Lorenzo.

— Şi eu îl cinstesc, adeveri pescarul. Tatăl meu a fost grec. A venit din Atena în calitate de contramaistru. A murit la 83 de ani, şi aici i-a fost dat să vadă cele cinci plăgi care au ucis Pisagua : războiul, incendiile, ciuma, americanii care şi-au făcut de cap şi guvernele care le-au îngăduit acest lucru.

— Deci caii apocalipsului [1] au crescut la număr, îngînă Lorenzo şi se temu că vorbele lui n-au fost înţelese de nimeni.

— Cînd a început să bîntuie ciuma bubonică în Pisagua, îşi aminti *doña* Encarnación, oraşului nostru nu i s-a mai spus „Grădina vapoarelor", ci „Tîrgul blestemat". Peru ne-a trimis o mare cantitate de ser antibubonic. A fost injectat mai întîi chinezilor, şi, printre aceştia, lui Francisco Lay, care era cerşetor în ţara lui şi cînta *Romanţa florilor de lotus.* A murit în aceeaşi zi şi a fost ars, aşa cum ardea el peticele de hîrtie într-una din nopţile celei de a şaptea luni a calendarului lunar chinez [2]. Sau cum dădea foc rachetelor şi artificiilor pe care le trimitea în toţi anii, o dată cu arginţii, la Cantón, pentru ziua de 18 Septembrie [3]. Suna din zurgălăi, spunînd că în

1 Aluzie la simbolurile obscure din scrierea mistică *Apocalipsul,* atribuită evanghelistului Ioan şi adăugată la partea finală a *Bibliei.*

2 Calendarul lunar al chinezilor împarte anul după numărul fazelor complete ale lunii.

3 Ziua independenţei naţionale chiliene.

ţara lui aşa se sărbătoreşte sosirea Anului nou. Iar puţinii chinezi care au supravieţuit se duseră desculţi, în haine albe [1] şi cu muzică să îngroape la cimitirul din Pisagua rămăşiţele pămînteşti ale celor trei sute de compatrioţi morţi de ciumă bubonică. Da ; pînă şi moartea părea veselă pe atunci. Îmi plăcea să merg la priveghiul copilaşilor bolivieni. Strada Cochabamba se numea pe vremea aceea strada Bolivienilor (bătrîna avea slăbiciunea reminiscenţelor). Aceştia vegheau la căpătîiul copilaşilor. Îi îngropau şi apoi continuau petrecerea zile de-a rîndul. Uneori mi se pare că pe-atunci chiar moartea era altfel, nu aşa cum o văd acum.

— Moartea este întotdeauna aceeaşi. Viaţa numai diferă ! replică cu asprime Nicosía, smulgînd-o parcă dintr-un vis.

— Da, viaţa era diferită, confirmă *don* Ismael. *Doña* Encarnación ne-a spus cum sărbătorea ziua de 16 Septembrie un chinez. Eu îmi amintesc cum o sărbătorea un italian. Pentru 18 Septembrie, *don* Dante Rossi, patronul magazinului „Grădinăreasa", unde se află acum poşta (avea un băiat care pe atunci învăţa să meargă copăcel şi despre care se spune că a ajuns doctor în Italia) a invitat pe toţi prietenii săi, a închis uşile prăvăliei, ne-a smuls din cap pălăriile noastre de paie şi ne-a pus tuturor altele, rotunde şi bombate, de milionari. Dar pînă şi cu marii bogătaşi străini s-a isprăvit acum !

— S-a isprăvit cu bogătaşii după ce au isprăvit ei Pisagua ! rosti înciudat Nicosía.

— Cu Pisagua nu s-a isprăvit, şopti măturătorul. V-o jur, domnilor — spuse, adresîndu-se lui Raimundo şi lui Lorenzo, cu un aer de implorare — că Pampas de Tana şi cele şapte pampasuri sînt tot atît de îndestulate ca şi în ziua apariţiei lor pe pămînt !

Lorenzo îşi zise că ei înoată în trecut ca nişte peşti care, în acest acvariu ruinat, îşi dispută

[1] Albul este culoarea doliului la chinezi.

exactitatea unor nume ; dar că onoarea celor mai vechi amintiri îi revine aproape mereu *doñei* Encarnación, ceea ce-l face pe Nicosía, care n-are încă 60 de ani, să-i spună mormăind :

— Dumneata vorbeşti de pe vremea cînd era lupul căţel.

Ismael, măturătorul, se fălea şi el cu memoria lui:

— Şi eu am amintirile mele vechi : Liga Patriotică, care se pronunţase pentru război împotriva Perului, a ucis pe prietenii mei Rosamel, Mariposa şi Cuculino pentru vina de a fi cîntat, la *„Mancomunal Obrera“* [1], *Sculaţi, voi, oropsiţi ai vieţii...*

— Păi asta parcă s-a întîmplat mai adineauri, nu sînt nici treizeci de ani de-atunci, replică *doña* Encarnación, şi-mi amintesc foarte bine totul, deoarece prin ploaia de gloanţe, cînd nimeni nu îndrăznea să scoată nici nasul din casă, verişoara mea, María Putísima, a ieşit în strada Prat, ridicîndu-şi niţel poalele rochiei. Era foarte copilăroasă şi atît de zglobie, încît părea că niciodată nu se va apropia moartea de ea. Îşi acoperi ochii cu mîna şi continuă să vorbească încet, abia perceptibil : Totul a murit aici. A murit şi Caleta Buena, apoi Junín ; acum îi vine rîndul oraşului Pisagua. Şi cînd te gîndeşti că golful era înţesat de vase engleze, japoneze şi nordamericane ! Cînd ancorau vasele — Lorenzo zări în întuneric o scînteiere în ochii ei de vrăjitoare decăzută — echipajele debarcau pe uscat, să se distreze. Japonezii păreau foarte curăţei cu tricourile lor albastre. Coborau ruşi şi greci. Un canadian, Roberto Hanson, s-a aciuat în casa mea. Asta a fost la un an după cea de a doua epidemie de ciumă bubonică. S-a întins la băutură, şi vasul scoţian a plecat fără el. Mi-a declarat că mă iubeşte. Îi plăcea să bea şi mînca ardei roşu prăjit în tigaie. „Logodnica mea trebuie să cunoască engleza“, zicea el şi îmi da lecţii. A doua zi

1 *La Mancomunal Obrera* — prima organizaţie muncitorească din Chile, creată sub conducerea lui Luis Recabarren, nucleul viitorului partid muncitoresc socialist şi apoi al Partidului Comunist Chilian.

îmi luă tema să o corecteze şi începea să ţipe la mine : „Eşti o necioplită. Nu ştii nimic !"

Se apropia miezul nopţii, şi amintirile se depănau mai departe în această reuniune a nostalgiei. Lorenzo şi Raimundo, fiind străini, nu participau la discuţie. Erau inexistenţi ; pentru cei din Pisagua exista numai trecutul. Raimundo îi făcu lui Lorenzo semn că-i vremea să plece ; *don* Ismael îl observă.

— Vă rog, nu plecaţi. Acum, peste nenorocire ne-a venit şi dezonoarea. De ce să transforme Pisagua într-o închisoare de oameni cu sufletul curat ?

Spuse fraza aceasta mai mult din politeţe, căci din nou se iscă o discuţie aprinsă în legătură cu adevăratele cauze ale primului incendiu care mistuise în întregime Pisagua. Oaspeţii erau de prisos acum. Ieşiră din casă în vîrful picioarelor, în noaptea constelată cu insigne de aur.

— Poate că în afară de trecut nu mai au nimic altceva, zise Raimundo.

— Se prea poate. Cine ştie ? Într-o bună zi viaţa ar putea să le ofere o mare petrecere de bun rămas... spuse Lorenzo, furat de gînduri, în timp ce asculta ţipătul pescăruşilor, ce se pierdea printre stîncile albite de razele lunii.

Capitolul VI

ADIO CINEMATOGRAFULUI

Margarita îşi coborî privirea pentru că auzi un sunet, nu acela al mandolinelor, ghitarelor şi flautelor cvartetului de îngeraşi pictaţi pe tavanul teatrului şi care îşi executau, pe întrecute, tăcutul lor concert, ci un zgomot ce întrerupse urîtul acestui timp etern, al acestui spaţiu negru...

Cine altul putea face acest zgomot dacă nu cel ce stătea la rampă cu braţele încrucişate, îmbrăcat într-un tricou, făcînd repetiţii, şi care acum se apleca

să recitească afișul recent pictat ? „În curînd, *Cîntecul grînelor,* dramă de Félix Morales. În curînd."

Acum o vedea pe Encarnación Baella retrăgîndu-se, speriată, din fața bărbatului care declama cu voce de tunet :

— „Pisagua nu-i Pisagua ! Pisagua nu există ! Pisagua este o născocire a dumneavoastră!" spunea cenzorul ziarului. Cînd trebuiau publicate știri despre plecările camioanelor sau despre regulamentele privitoare la coletele poștale, apărea în ziare, din loc în loc, cîte un spațiu alb. După noul dicționar al cenzurii, un asemenea spațiu alb însemna „Pisagua". Mi s-a adus la cunoștință decretul prin care eram trimis și eu în acest punct alb, în acest punct ce nu se putea numi. Văzînd aceasta, m-am dus cu Herminia la ofițerul stării civile. Înăuntru se aflau agenți în loc de martori. Față de dînșii și de un funcționar, după ce ea a spus : „Da", eu am citit iarăși *Îngerul care a apărut pe scară.* Eu sînt pe jumătate nebun, am fost și sînt un mincinos și un exagerat. Am ars în toate focurile și cred că m-am și pîrlit, mai mult sau mai puțin. Dar văd Pisagua și mă simt altul. Are ceva deosebit într-însa.

— În dumneata se află acest ceva deosebit, intră în vorbă Margarita.

Cineva strigă de la poartă :

— Veniți cu toții, grăbiți-vă ! Vești importante ! Adunare la scara spitalului !

— Poate că ne pun în libertate... presupuse Margarita. Haide, Félix, trebuie să fie vești bune !

Margarita rămase uimită văzînd cum crescuse în cîteva zile numărul deportaților : socoti că erau acolo peste o mie de oameni, îmbrăcați în pantaloni din stofă ieftină, numai în veste, cu pielea arsă de soarele mării și al deșertului. Nisipul părea că prinde viață. Îl zări pe generalul Mahana, în tunica lui strălucitoare, cu nasturi lustruiți. Vorbea, făcînd gesturi elegante cu mîinile sale fine. Avea un aer absent și, din cînd în cînd, arunca cîte o privire înspre ocean, peste capetele mulțimii care-l asculta. Margarita abia

mai avu timp, cînd sosi, să-i asculte cuvintele de încheiere :

— ...prin urmare, vă dau posibilitatea să vă construiţi dumneavoastră înşivă barăcile în care veţi locui.

Între general şi mulţime se ridică un imens zid de răceală şi de neîncredere. Lui i se păru că şirurile de oameni se prefăcuseră în stînci şi ar fi dorit ca soarele să se scufunde cu totul în ocean şi să se aştearnă întunericul, ca să nu mai fie nevoit a înfrunta miile de priviri ostile ale captivilor.

— Vă vom plăti pentru munca dumneavoastră, spuse el pe un ton amabil.

Margarita îl căuta pe Raimundo. Avea pe umeri o haină veche.

El se apropie de dînsa.

— Se împart paturile, îi spuse bărbatul.

Generalul repetă oferta.

Veas răspunse în numele tuturor :

— Nu ! Vă mulţumim, dar nu vrem să ne construim propriile noastre închisori.

Ceva, parcă o neputinţă dureroasă, prinse fiinţă în gîndul generalului.

— Atunci, domnilor, adunarea a luat sfîrşit, zise şi îşi pocni palmele.

Oamenii începură să se împrăştie.

Raimundo o luă pe Margarita de braţ.

— Unde-ai fost ?

— Am vorbit despre dragoste.

— Cu cine ?

— Cu Félix Morales.

— Despre dragoste trebuie să vorbeşti numai cu soţul tău.

— Bine, dar tu nu vrei să vorbeşti despre dragoste cu mine. Pe lîngă asta, omul e tare abătut. Cred că-i bolnav.

— Bolnav de dragoste, ca şi mine.

— Nu fi cinic. Tu niciodată n-ai cunoscut această boală minunată.

— Nu, niciodată, pentru că sînt sănătos datorită

dragostei. Dragostea îmi dă sănătate. Îmi face bine la inimă, la ficat, la stomac.

— Nu eşti poet, ca el.

— La dracu! Nu cumva te-ai amorezat de Félix? Asta ar mai lipsi!

Cînd se întunecă, Raimundo începu să se pieptene în mod ostentativ în faţa Margaritei. Ea-l întrebă :

— Unde te duci atît de dichisit? Te găteşti ca *Don* Diego de la Noche [1]!

— Să mă văd cu o femeiuşcă.

— Îmi plăteşti cu aceeaşi monedă pentru ceea ce am făcut eu cu Félix?

— Da.

— E drăguţă?

— E un şoricel cu botişor de cîine, dar are nişte ochi... Dumnezeule!

Strînse rufele grămadă şi le duse la spălătoreasă, care îl aştepta legănîndu-se într-un balansoar. O pisică torcea în culcuşul ei. Cînd Raimundo intră, pantofii ei vechi, încheiaţi la o parte... rămaseră pentru o clipă în aer.

— Dumneata m-ai întrebat dacă după canadianul Hanson a mai intervenit cineva în viaţa mea. Da, pescarul, soţul meu, care a stat cu mine pînă ce i-a intrat în cap o idee năstruşnică : „Oraşul acesta moare. Pisagua e moartă! Iar cei ce rămîn aici vor ajunge cadavre chiar dacă vor umbla mai departe pe stradă." Repeta refrenul ăsta în toate serile. „Să plecăm în sud". Eu sînt mîndră, şi i-am spus : „Pot trăi şi singură. De altfel, cînd m-am născut, singură am venit pe lume. Nu sînt geamănă cu nimeni, şi chiar dacă plec de-aici, ştiu că sînt ca pisicile, care totdeauna se întorc la casele lor". A plecat, şi la despărţire mi-a spus : „Rămas bun, scumpa mea Encarnación", căci aşa îmi zicea cînd pleca la pescuit pentru mai mult

1 Sau Dondiego de la Noche — denumire dată unui tînăr prezumţios, afectat şi de o eleganţă căutată.

timp. Şi a făcut bine că şi-a luat rămas bun de la mine, fiindcă a murit pe drum. A fost călătoria morţii, a morţii care îl chema. Moartea în apele mării, aşa cum i se şi cuvine unui adevărat pescar. Pescarul sfîrşeşte totdeauna prin a fi pescuit, pentru că e om. Moartea-i marea pescuitoare, cea mai mare pescuitoare din lume. Soţul meu greşea. Moartea avea dreptate. Ea l-a scos din rătăcirea lui. El credea că moartea se află în Pisagua, şi nu într-însul, dar ea l-a urmat. Moartea, ca şi sfîntul Petru, este pescuitoare de oameni şi ştia c-o să-l găsească în mare. Şi de atunci, celor ce spun că moartea se află în Pisagua eu le răspund că ea se află pretutindeni şi vine în clipa cînd trebuie să vină.

— Iar după moartea lui ce-ai făcut dumneata?

— Mi-a fost dat să văd o altă moarte, răspunse zîmbind. La o săptămînă după asta am fost la teatru, unde am văzut ultimul film care s-a dat în Pisagua; am văzut moartea cinematografului în Pisagua. A fost însă o moarte frumoasă. Am văzut *Ah, bărbaţii...* — un film cu Pola Negri. Această poloneză era idolul bărbaţilor. În seara aceea m-am dus la teatru foarte elegantă, căci ştiam că era ultima dată în viaţa mea cînd vedeam un film. Mi-am pus rochia de casa, în culoarea lemnului de trandafir.

Raimundo se simţi stăpînit de o pornire sadică şi dori o clipă să răstoarne toată această lume.

— Ce vîrstă ai dumneata, *doña* Encarnación?

Bătrîna se cutremură, ca şi cum ar fi zărit un cuţit între dinţii lui Raimundo.

— Cincizeci şi cinci. Merg pe 56. Tăcu, aprinsă la faţă ca o codană care-şi dă în vileag vîrsta.

— Şi n-ai mai îmbrăcat niciodată rochia în culoarea lemnului de trandafir? întrebă el.

— Ba da; cînd a avut loc a treia moarte mare. Cînd a trecut ultimul transport de salpetru prin Pisagua. Şi atunci, în loc să plîngem, fiindcă altceva nu ne mai rămînea de făcut, am dat cu toţii un bal în piaţă, cu muzică modernă imprimată pe discuri, puse la un gramofon cu pîlnie... Am băut

răcoritoare și am ascultat *Acesta-i Parisul, Sărutări și cireșe, Orbii din tren,* tangoul *În faptul zilei* și foxtrotul *Ultima noapte*, care a fost semnul ultimei nopți prospere din Pisagua. A doua zi a plecat ultima încărcătură cu salpetru. Ne aflam cu toții pe chei și mulți plîngeau. Viața s-a schimbat... murmură ea delicat. Pe vremuri, la 18 Septembrie, se juca de-a motanul decapitat, de-a aprinsul lumînărilor, de-a soba plină de funingine, de-a scaunul care cîntă, organizau curse în saci și alergări de măgari și se făceau concursuri de tras frînghia între echipa burlacilor și a căsătoriților.

Raimundo o vedea mai micuță și mai bătrînă ca niciodată, cu un căpșor ca de miniatură, numai bun pentru un ghebos. Se legăna în balansoar, făcută ghem. Avea un motan negru, care se odihnea în brațele ei obosite, și un altul verde, țesut pe spătar, cu părul grozav de zburlit. *Doña* Encarnación mîngîie ușor motanul, și Raimundo descoperi parcă pentru a doua oară într-însa micul idol *quechua*, care la început, la sosirea în Pisagua, le vorbise ca un sfinx plin de duioșie.

Capitolul VII

SÎNGELE ȘI LITERA

Zilele vin și se duc ca valurile sfărîmate de stînci ; dar, vai ! iau cu ele și o frîntură de viață !

Albino Caleu, zis și Arabul[1], pentru culoarea măslinie a pielii și pentru ochii săi extrem de mari și întunecați, un fel de Maciste[2] din Chiguayante, cu mîini butucănoase și încordate, se înfierbîntă

[1] *El Arabe* (în limba spaniolă, în original).

[2] Vechi actor de cinematograf, italian, cu o înfățișare atletică de colos, care a debutat, acum o jumătate de secol, în filmul mut *Cabiria* și a continuat cîțiva ani să fie vedeta filmelor în care se aprecia exhibiția forței fizice.

astăzi, cuprins de o elocvență extravagantă. Face impresia că este superior ca forță lui Garridito, fiindcă Arabul este corpolent, pe cînd boxerul nu cîntărește mai mult de șaizeci de kilograme.

În noaptea aceea, Arabul, lungit în pat, privi fix flacăra mică a lămpii cu carbid și adresă celor de față — Angel, Lorenzo, Isaías Fuentes și Raimundo — o întrebare absurdă :

— Voua, care sînteți mai învățați decît cei șapte înțelepți din Sion, vă cer să-mi spuncți : Poți să te naști la 30 de ani ?

Drept răspuns, Lorenzo îl întrebă, enervat :

— Asta-i o ghicitoare, un joc de copii ?

— E o întrebare pe care v-o pun tovărășește, insistă el. O întrebare pe care trebuia s-o pun, poate, mamei mele. Voi spune și eu ca evangheliștii, fiindcă în copilărie am fost un fel de tîrîiebrîu, cum, de altfel, am rămas puțin și acum. Dumnezeule, eu trăiam rătăcit într-un labirint ! Eram orb ! Pentru mine nu exista nici o carte ; toate erau învăluite în mister. Nimeni nu scrisese nimic pentru mine. Eu nu puteam citi nici un rînd. Trăiam pe jumătate, pe sfert cît dumneavoastră. Dumnezeule, mă simțeam slab, cu tot acest trup de urias, fiindcă eram un gigant analfabet, și un gigant analfabet prețuiește mai puțin decît un pitic. Cărți scrise se aflau, dar pentru mine nu existau. Adică ele existau ; eu nu existam. Vedeam cerneala și literele, nu și sufletul slovelor. Puteam privi cerul, puteam să vorbesc, să ascult orice glas, aveam cele cinci simțuri perfect normale și nu mă puteam compara cu dumneavoastră. Eram mai înalt, dar cînd mergeam, păream mai scund. Scuzați-mă, vă repet, eu vorbesc ca un ignorant de rînd ; dar vreau să mă acuz, fiindcă erau la mijloc o ignoranță înșelătoare și o trufie. Nu spuneam nimănui : „Uitați-vă la acest prostănac, mare cît o namilă, care nici măcar să citească nu știe !“ Mi-era rușine și mințeam ca un copil. Eram președintele sindicatului. Totdeauna umblam cu secretarul după mine. Mergeam la Inspecția Muncii, și acolo îmi spuneau :

„Dar, Albino Caleu, citeşte dumneata însuţi raportul". Eu răspundeam furios: „Va să zică, mă obligaţi să citesc? Dar pentru asta am secretar!" Îi minţeam pe toţi.

— Şi pe tovarăşii de muncă? îl întrebă Raimundo.

— Pe ei mai mult decît pe toţi ceilalţi. Eram primul care cumpăram ziarul cînd intram în fabrică. După ce am fost arestat, am avut mereu un însoţitor, de care nu ştia nimeni. Aceasta a fost o taină, o taină pentru toţi. Acum, în Pisagua, a sosit noaptea în care trebuie să o dau în vileag: umblam veşnic cu un abecedar la mine. Am învăţat singur să citesc. Mă ascundeam de lume, ca nimeni să nu mă surprindă silabisind. Visul meu era ca într-o zi să nu-mai mai citească nimeni gazeta, să încetez de a mai citi cu urechile şi să pot citi cu ochii, cu propriii mei ochi. Ştiam că-i greu, fiindcă, vorba ceea: „Învăţătura intră sîngerînd, iar cusătura, împungînd". Dumneavoastră, care sînteţi cititori vechi, care citiţi din copilărie, nu mă puteţi înţelege şi veţi rîde de mine. Dar aceasta era pentru mine un coşmar, un adevărat coşmar. Ca şi cum ai trăi mereu întemniţat, izolat, închis într-o carceră întunecoasă. Ca şi cum ai trăi veşnic în mină, dar fără să ieşi vreodată la lumină, fără să vezi vreodată soarele. Cînd mă aflam la fortul Rondizzoni, scrisorile pe care le primeam de la nevasta mea mi le citea Isaías Fuentes, şi tot el răspundea la ele. Nu-i aşa?

— Aşa-i, răspunse profesorul cel uscăţiv, pe jumătate încărunţit.

— ...şi care mi-a făgăduit că va păstra taina.

— Şi am păstrat-o.

— Dar de azi înainte nu mai e nevoie s-o păstrezi, Isaías. Acum am să vă destăinuiesc şi altceva. Uneori, nu ştiu cum, simţeam nevoia să-i dictez pentru nevasta mea anumite vorbuliţe. Dumneavoastră ştiţi că între bărbat şi nevastă sînt anumite intimităţi care nu se pot împărtăşi nimănui. Cînd

am ajuns la Pisagua, mi-am zis : „Aici sau are să se risipească întunericul care te învăluie, sau n-ai să te mai numeşti Albino Caleu !“ Vreau să-i mulţumesc lui Isaías pentru curajul pe care mi l-a dat. Vreau să-i mulţumesc în seara asta pentru faptul că am putut citi cu ochii mei o scrisoare de-a nevesti-mi şi i-am putut răspunde cu mîna mea. Scrisoarea ei nu-i o scrisoare veselă. Îmi spune că moare de foame şi că se vede silită să dea de suflet fetiţa, ca să poată trăi. Eu însă am scris astăzi cea dintîi scrisoare din viaţa mea, o scrisoare veselă. Scoase un plic din carnetul pe care-l ţinea pe pat şi arătă foaia de hîrtie scrisă cu litere enorme, grosolane. Iată scrisoarea mea, iată părerea mea ! Citi pe nerăsuflate : „Justina, primeşte prima epistolă scrisă de mîna soţului tău ! Un om care învaţă să citească la 40 de ani nu va fi oare în stare să-şi salveze copila, cînd are pe deasupra şi un trup destul de măricel ? Du-te la Valparaíso, acasă la părinţii mei, pe dealul El Litre. Tu ştii care-i legea săracului : Unde mănîncă doi, pot mînca şi patru.“ Şi acum urmează un amănunt strict personal, pe care am să vi-l citesc, fiindcă în seara asta nu mai am nici o taină faţă de dumneavoastră: „Justina, fotografia ta o ţin sub perna mea de paie ; dar asta nu înseamnă că te poate înlocui. Eu am să te vizitez în fiecare săptămînă, aşternînd slovele cu mîna mea. Aşa că, Justina, să ai răbdare cu fetiţa.“

Peste cîteva zile un ofiţer, căpitanul Veneno, îi adună pe deportaţi, la ora 3 după masă, la teatru, şi le spuse :

— Am aflat că un grup de deţinuţ, a insultat pe dulgherii care construiesc barăcile în care veţi locui. Cei ce au făcut asemenea fapte sînt nişte brute, nişte prost crescuţi. Ce înseamnă asta, să vă purtaţi atît de urît cu oamenii ? Ar trebui să profitaţi de timpul ce-l aveţi la dispoziţie pentru a vă educa şi a deprinde bunele maniere !

Arabul fierbea de indignare. Veas avu mult de furcă pînă izbuti să-l liniştească. Margarita rîdea

cînd își amintea scena aceasta, întrucît, tocmai în aceeași dimineață, începuseră cursurile de alfabetizare, lecțiile de geografie, istorie, limbă spaniolă, matematici, fără a mai vorbi de lecțiile de contabilitate; iar în după-amiaza aceea, urma să se deschidă și cursurile politice.

Profesori ai cursurilor ce se țineau dimineața erau Ofelia și Isaías. Manzano le conducea pe cele de după-amiază. Improvizară niște table. Toți erau cuprinși de o dorință arzătoare de a învăța. La început făceau mîzgălituri, desenau ochi și labe. Apoi unii se duceau să însemne literele abia învățate pe nisip, care-i tabla cea mai ieftină și mai ușor de șters, după cum spunea Margarita. Arabul se întîlni pe țărm cu Daniel Jiménez — faimosul Măzărică [1], care se prefăcea că-și pregătește bacalaureatul și-i lua în rîs pe ceilalți cu porecla „Proștii abecedarului" — și îi strigă de departe:

— Salută-mă respectuos! Eu sînt Cristofor Columb!

— Cristofor Columb sau Chaplín Pompierul? îi replică burzuluit Jiménez.

— De ce? Nu știi? răspunse naiv, exuberant și guraliv Arabul. Am descoperit o lume nouă. Știu să citesc!

— Ce caraghios!

Noii știutori de carte se temeau să nu uite strălucita lor învățătură. Repetau totul cu rîvnă, și curînd căpătară mania de a trimite scrisori pline de entuziasm, ceea ce mirosea a înfumurare și aproape a delir. Astfel, cîțiva dintr-înșii ajunseră să atribuie faptului că fuseseră alfabetizați o putere aproape magică, care ar fi putut să-i ferească de orice nenorocire, să-i facă mai puternici, sau chiar invulnerabili și să le apropie eventual clipa eliberării.

O bucurie deosebită, care nu avea nimic din exaltarea Arabului, ci învăluită și tăcută, era aceea a

[1] *El Poroto* (în limba spaniolă, în original).

unui alt proaspăt ştiutor de carte: araucanul[1] Martín Llanquinao, cel care nu vorbea aproape niciodată. Poţi să gîndeşti fără cuvinte? Nu! Dar el a descoperit, fără să şi-o mărturisească deschis, că acum nu-i mai era teamă, acea teamă nedesluşită care-l cuprinsese în mina submarină din Lota, cînd, împreună cu alţi araucani, fusese adus ca spărgător de grevă din rezervaţia lor de la Lautaro, promiţîndu-li-se marea cu sarea şi fiind primiţi cu muzică. De frică, el o luase la fugă din beznele minei şi fusese socotit drept grevist. Mai visa încă drumul pe care se va reîntoarce la Lautaro, dar fără a mai fi înfricoşat acum. Începuse să priceapă că lumea oamenilor săraci din populaţia *huincas*[2] era asemenea cu cea a araucanilor.

Martin vedea că pentru Albino descoperirea ştiinţei de carte era ca izbucnirea unui trăsnet în noapte, urmat de fulgere. El, în schimb, văzu înfăptuirea minunii puţin cîte puţin, literă cu literă, mîzgălind hîrtia cu o perseverenţă care aproape niciodată nu l-a făcut să-şi piardă cu totul răbdarea. Oare araucanii, oameni ai pămîntului, nu au o răbdare făurită veacuri după veacuri, în zile şi nopţi de-a rîndul, atît de multe la număr încît nici o minte omenească nu le mai poate socoti?

Şedea tăcut într-un colţ, urmărind atent bastonaşele pe care le desena Ofelia cu mîna ei albă ca gîtul unei gîşte sălbatice. Bastonaşele parcă săltau şi zburau. El nu putea să le vîneze. Şi aşa, zi după zi. Atunci, şedea mofluz, înfăşurat în pelerina lui din trei culori, chinuit iarăşi de gîndul că ar fi trebuit să facă asta cînd era copil, dar la el în rezervaţie şcoală nu era şi nimeni nu ştia să citească. Era tare de cap, ca lemnul de scorţişoară.

— Nu-mi intră în bostan!

— Are să-ţi intre, o să vezi, insista Ofelia.

[1] *Araucanii* — una din vechile populaţii băştinaşe din Chile şi Argentina.

[2] *Huincas* sau *gălncas* — denumire dată de indieni albilor.

Se uita la ea cu o privire absentă în aparență, dar cercetătoare, cum știu să facă numai oamenii de pe meleagurile sale, ca să-și dea seama dacă femeia asta chiliană nu-și bătea cumva joc de el. Își plimba degetul arătător pe bărbie, în semn de descumpănire. Nu suferea numai el. Vedea că oameni de prin miazănoapte, care activaseră cu faimosul Recabarren, se rugau spunînd: „Sînt prea bătrîn pentru a intra în tagma școlărească. S-o lăsăm baltă! Doar nu-s eu primul care la 60 de ani nu știe carte. Am luptat cît o sută de cărturari! E destul dacă copiii mei vor ști să se iscălească, după toate regulile, și să-și însemne milioanele dintr-o singură trăsătură de condei."

Toți cei ce aveau ceva carte intrară imediat în echipa de alfabetizare; intră pînă și zeflemistul Jiménez Măzărică.

Uneori, Margarita, numită profesoară, fiindcă urmase la școală pînă în clasa a doua de gimnaziu, era copleșită de un sentiment de milă pentru acești oameni în vîrstă pe care îi vedea tîrîndu-și ochii, ca pe niște monștri fără picioare, peste literele pecetluite, al căror nume nici nu puteau să-l țină minte. Obișnuiau să recurgă la mici trucuri și minciuni: „Mă dor grozav ochii!" „Am niște dureri de cap de parcă mă lovește cineva cu un ciocan în căpățînă, tovarășă!"

Felul ăsta de a-i spune „tovarășă" o dezarma, și atunci ea tăcea cîtva timp, pentru a-și aduna forțele. „Nu există aspirină mai bună decît să înveți carte", răspundea ea, reluînd atacul.

Uneori, Encarnación Baella intra în baracă și își mișca ușor buzele, citind pentru sine ceea ce era scris pe tablă, apoi scotea niște tăieturi din ziare vechi, și cu un aer autoritar, de învățătoare, îl întreba pe cel mai apropiat:

— Ce zice aici?

— Nu știu. Mi-e peste putință! Nu-mi intră de loc în cap! se plîngea cel întrebat.

— Nu înțeleg nimic, spunea altul.

— Ba eu știu că Martín zărește o luminiță în fundul minei, interveni Arabul, fudul, fiindcă acuma îndeplinea funcția de ajutor al profesoarei.

— Albino, tu mereu vezi licurici în abecedar... îl mustră Ofelia.

— Ia din nou literă cu literă...

— Silabisește încă o dată...

Și tot așa.

— Odihniți-vă ; vom continua mîine.

— Ducă-se dracului de abecedar ! Sînt prea necioplit. Stricați orzul pe gîște! spunea, oftînd, un vechi tovarăș de-al lui Recabarren.

Noaptea, în dormitorul pieței, Arabul își repeta neobosit refrenul : „Și-n vis mă urmăresc literele dansînd". Umplea foi întregi cu semnătura lui. Muia creionul în gură și-l apăsa de plesnea hîrtia. Încerca să facă literele rotunjite. „Aaa ! semnătura asta a mea are niște curbe mai frumoase decît o prințesă !"

Într-o noapte se auziră niște zgomote : „Ta-ta-ta-ta..." Nu era Esperanza. Semănau mai degrabă a ropot de mitralieră. Raimundo rămase o clipă atent și-și duse mîna pîlnie la ureche. Întoarse capul. La lumina lumînării, Arabul citea cu voce tare. Nu putea citi în gînd. Se apropie de Raimundo, numai în indispensabili, cu cartea deschisă în mînă, și, trezindu-i pe ceilalți, strigă :

— Ascultați, ascultați, vă rog, să nu se piardă cartea asta despre *Aventurile țăranului* Don *Timo ! Don* Timo se duce la oraș să voteze, dar este chinuit de îndoieli. Îi vor cumpăra votul ? Iată, Raimundo, bătrînul are să-și vîndă conștiința !

Credea cu sfințenie în tot ce era literă tipărită. Se așeză la picioarele patului lui Raimundo și continuă să citească cu o voce monotonă de morișcă.

Jiménez Măzărică aruncă cu un pantof în el.

— Lasă-ne să dormim, abecedar cu difuzor !

— Da, du-te și te culcă, îl sfătui Raimundo.

— Trebuie să continuu și nu pot să citesc în gînd.

Jiménez stărui :

— Tu nu știi să citești.

— Ba știu ! ripostă Arabul cu durere.

— Da, citești foarte bine, dar e destul pentru noaptea asta, ești obosit, îi spuse încet Raimundo.

Se întinse în pat și citi mai departe, aproape în șoaptă. Închise ochii și se gîndi cu ciudă la atîta amar de ani cît a trăit fără să știe carte.

Toro, un muncitor din exploatarea salpetrului, de la Casa comercială „Mapocho", avea nouă copii ; dar nu se afla cu el la Pisagua decît băiatul cel mare, care era de vreo 12 ani și căruia la școală i se zicea Torito. Nu se putea despărți de el. Băiatul avea uneori atacuri de epilepsie. Acum, după ce au început cursurile, amîndoi rămîneau să învețe pînă la orele 1 sau 2 după miezul nopții. Bătrînul Toro nu luase niciodată o carte în mînă pînă la sosirea lui aici. Copilul dormea iar el continua să citească în surdină.

Cîteva femei veneau la școală împreună cu copiii. Margarita era nevoită s-o aducă cu dînsa pe Esperanza, fiindcă trebuia s-o alăpteze, și, afară de asta, nici n-avea cu cine s-o lase. O culca pe un scaun lîngă tablă, punîndu-i în față o pernă, ca să nu cadă. Fetița începea să zîmbească.

Julia Quilodrán se plîngea :

— Nu pot învăța să leg silabele.

Avea o sarcină înaintată și neobișnuit de grea. Seara îl ruga pe băiatul ei cel mare, care avea vreo 10 ani, să-i lămurească nedumeririle, pe care nu îndrăznea să le formuleze în clasă.

Ofelia spuse o dată, așa, într-o doară, din spirit de contrazicere :

— Poate nu credeți. Dar cîteodată a ști carte este un fapt tare dureros.

Vorbele ei au fost ca o pasăre prevestitoare de rele. Abel Castillo, din Flor de Chile, primi o scri-

soare, prin care soția lui îl anunța că fusese dat în judecată, sub acuzația de deturnare a fondurilor sindicatului.

— Asta-i răzbunare politică, strigă el, o calomnie mîrșavă! și se întunecă la față.

Teresa Guzmán din Antofagasta, care avea vreo 40 de ani, fusese deportată fiindcă în casa ei funcționa o tipografie clandestină. Lorenzo o privea ca pe o adevărată reprezentantă a unui popor care suferă.

— Ciudat lucru... îi spuse ea. În pampas, deși oamenii nu-s cine știe ce învățați, totuși sînt pentru revoluție.

Fusese adusă la Pisagua împreună cu un fiu al ei, în vîrstă de 18 ani, membru al organizației tineretului. Ofelia o învățase să citească, și într-o zi ea desfăcu o telegramă, venită pe numele ei : al doilea băiat îi murise în spital. Plînse.

— Era slăbiciunea mea, zise ea. Vreau să-l văd, chiar așa mort.

Nu i se dădu însă voie să plece.

Astfel, încetul cu încetul, noii știutori de carte începură să deslușească scrisorile în care li se anunța moartea mamei, a vreunui frate, a tatălui, dar mai ales a copiilor. Nimic nu este mai dureros decît să-ți moară copiii din pricina foamei. Atunci, cei ce se află la Pisagua se simt vinovați de moartea lor. Și izbucnesc într-înșii, mai puternic decît oricînd, furia și dorința de răzbunare.

Sosi o scrisoare care anunța infidelitatea unei soții. Și deși alții n-au primit în scris o asemenea veste, au aflat-o totuși mai tîrziu prin viu grai, au ghicit-o sau au bănuit-o cu teamă, căci faptul de a te afla la Pisagua nu însemna oare o lungă și aspră înstrăinare ?

Era tîrziu, foarte tîrziu, aproape 3 dimineața. Era o noapte adîncă. Margarita se uita pe fereastra vechii săli a morgăi și se gîndea la Lota.

Albino contempla stelele și, cum era cu gîndul la învățătură, îi părea rău că stelele nu se prefăceau

în litere şi că nu putea citi în ele. Bolta rămînea pentru dînsul o enigmă, deşi ar fi fost cea mai mare tablă pe care s-ar fi putut scrie toate literele, toate silabele, toate ziarele, toate cărţile, toate scrisorile din lume şi chiar misivele lui către Justina, mîzgălindu-i cu litere uriaşe, care să se întindă de la o stea la alta : „Ai grijă de fetiţă".

Îl văzu pe Raimundo aşezîndu-se la picioarele patului unde sta Lorenzo. Îşi simţea tîmplele arzînd, ca şi pleoapele, de parcă ar fi avut febră.

Cînd se crăpă de ziuă, literele şi stelele dispărură; iar Arabul adormi, visînd că ţărmul dezolat se umpluse deodată de vase venite în căutarea lui.

Capitolul VIII

CLIENŢI AI INFERNULUI

Bărbatul cu pălăria pe vîrful capului se aplecă şi, ţinîndu-şi răsuflarea, îi spuse :

— Întunericul este prietenul nostru. Luna şi-a astupat ochii cu un nor.

Feţele, trupurile se mistuiră în umbră. Femeia auzea numai respiraţia grea a bărbatului, şi, mai încolo, plescăitul valurilor. El mişca degetele ca un pianist sau ca un hoţ de noapte, meşter în deschis broaştele.

— Ai o nevastă în sud care te aşteaptă. Nu vorbeşti cu ea la telefon în fiecare săptămînă ?

— Să mergem în dormitorul cel mare : pe ţărm.

— Du-te tu dacă vrei. Eu merg la culcare. Mi-e frig.

— O să te încălzesc eu. Am mai mult foc decît infernul. Vino cu mine şi am să te electrocutez cu iubire.

— Nu, mulţumesc ; prefer să trăiesc. Lasă-mă ! Dacă nu, strig.

— N-are să te audă nimeni. Nu mă provoca. Tu ştii că port totdeauna cu mine un revolver...

Stătea acum singur, printre stînci. Pălăria i se rostogolise pe nisip în timpul hîrjonelii, și acum o curăța pe întuneric.

Poate că ar fi trebuit să-i spună că face uz de revolver la orice prilej. Dar asta nu era o fanfaronadă : se obișnuise încă de mic copil cu armele de foc, adică cu pistoalele și carabinele care aparțineau familiei, mai bine zis tatălui său. Își vedea parcă părintele mînuind armele de foc, cu mișcări precise și viguroase. Îl vedea în sfera de cristal, bătînd în culorile curcubeului, adusă din Franța : scund, descălecînd de pe calul său hotentot, de prefect de poliție. Pe atunci își făcea tot felul de planuri, stînd întins în pat și făcînd tăieturi în cearceaf cu o lamă de ras. Își amintea cum se scula încet, fără să facă zgomot, și în întunericul nopții, cînd nimeni nu putea să-l surprindă, se juca cu revolverele. În casă se aflau sumedenie de revolvere, fiindcă nu degeaba tatăl său era prefect de poliție și avea cal și paznic la poartă.

Toate acestea îi treceau prin minte fiindcă simțea lipsa soției. Se căsătorise de curînd pentru a treia oară. O iubea pe Loreto, își aducea aminte de ea și pe lumină, dar mai cu seamă pe întuneric, cînd îl mistuia dorința. Vîntul îi luase pălărioara pe care o lăsase pe stîncă. Acum, cînd nimeni nu-l vedea, bîjbîia, căutînd-o pe nisip. Era întotdeauna elegant. Știa că era poreclit Frumosul Cordovez, și, drept vorbind, porecla aceasta nu-l supăra, după cum trecea cu vederea și criticile ce i se aduceau. În vreme ce aproape toți ceilalți deportați purtau pantaloni de dril și sandale, el venea cu pălăria pe cap, cu farfuria de aluminiu și cu lingura în mînă ca să primească ciorba. Poate o pălărie din Londra să pervertească un om ? Ce rău era în faptul că vorbea la telefon cu soția în fiecare sîmbătă după-amiază ?

Întunericul se întețea tot mai mult, în raport invers cu luna. Se întoarse iar cu gîndul la trecutul său. Își aminti de dimineața aceea în care

directorul liceului l-a eliminat din şcoală fiindcă furase din bibliotecă zece volume din colecţia „Clasicii spanioli" şi le vînduse la un anticariat. S-a dus acasă şi n-a spus nimic. A luat masa liniştit, uitîndu-se pe furiş la tatăl său. Oare ştia ceva ? Nu, nu ştia nimic. Nu era un om subtil. Dacă ar fi ştiut, nu s-ar fi pus să devoreze, cu un zgomot infernal, al treilea ştiulete de porumb fiert, ci s-ar fi aruncat asupra lui, învîrtind biciul cu care lovea calul, şi ar fi răcnit : „Va să zică eşti eliminat, eliminat pentru hoţie ! M-ai scos din răbdări ! Ce ruşine pentru poliţia chiliană ca fiul unui prefect să fie dat afară din liceu pentru furt!" şi, ca urmare, l-ar fi mîncat de viu.

— Stai frumos ! bombăni bătrînul.

El se îndreptă, ca un monolit. „E beat", îşi zise în gînd. Beat cum era, tatăl său l-ar fi omorît cu lovituri de curea şi de bici. Băiatul se aplecă mai mult asupra farfuriei. Învăţase să danseze *shimmy* şi *charleston* şi începuse să dea tîrcoale fetelor. „Nu trebuie să-ţi fie frică de nimic", aceasta era deviza de pe blazonul armelor sale. În cazul acesta însă recunoştea că-i era cam frică. Dar dacă ar face pe nebunul ? Dacă s-ar sinucide, lăsînd un testament prin care să învinovăţească de moartea sa pe director şi pe părinţii săi ? Dar dacă directorul l-ar fi iertat, atunci adio revolver !

— Desertul, băiete, i-a spus mama.

Iarăşi un dulce cu sirop. Şase farfurii, cu cîte o grămăjuie la mijloc, care înota în zeamă, iar bătrînul îşi sugea mustăţile. Să îndrăznească oare să mărturisească acum, în ultimul moment ?

— E timpul să pleci la liceu, mormăi tatăl.

A intrat la el în odaie şi apoi a plecat. Lecţiile începeau la 2 după masă. Pe culoare, alături de pilaştrii subţiri şi murdari, stăteau în rînd toţi elevii de la secţia umanistică. Cursanţii, plictisiţi de poziţia lor neclintită, îşi fixară privirea asupra exmatriculatului. Plutea în aer dorinţa de a se întîmpla ceva, amestecată cu o teamă instinctivă. Totul părea atît de prăfuit şi cufundat într-o tăcere pe care

nu o întrerupea decît vocea poruncitoare şi stridentă a inspectorului general.

Băiatul nici nu-şi dăduse seama cum intră. Auzi un hîrşîit de picioare şi se întoarse. Se afla în coridorul cu careuri. Se aplecă uşor şi-l văzu pe director ca pe un piedestal, cu toate că acesta era scund şi bondoc.

Acum, neîmblînzitul director se retrăgea din faţa lui. Un soare realist şi puternic îi cădea drept în faţă, luminîndu-i picăturile de sudoare. Da, directorul era cu mult mai înfricoşat decît el. Îl ruga. Simţi în picioare parcă două şiruri de furnici care se întîlnesc, zvîcnirea sîngelui şi o bucurie sălbatică. Directorul, cu tot soarele primăvăratic, părea un graur obez într-o jachetă neagră. Se tîra îndărăt, izbindu-se de pereţi. Îi auzea respiraţia greoaie, ca un şuierat. Directorul amuţise. Fără a mai vedea pe nimeni, elevul simţi că toată şcoala îşi oprise răsuflarea.

El, cu revolverul în mînă, înainta încet, pas cu pas, spre director.

Îl ajunse. Graurul [1] se lipi de perete, căutînd să intre în zid. Încrucişă braţele, iar şcolarul îi puse revolverul în piept. „Totul a fost o glumă. Poţi să intri în clasă, băiete“, reuşi să îngîne Graurul, muşcîndu-şi buzele groase.

Da, îşi amintea de această întîmplare cu oarecare plăcere. Se recunoştea pe sine însuşi. A intrat pe urmă la un liceu particular din Santiago, a început să studieze dreptul, şi acolo, la universitate, printre revoluţionari, a devenit guraliv şi îndrăzneţ. „Eu sînt cel care urmez linia justă“, spunea el. Într-o zi cineva l-a lămurit: „Tu îţi porţi linia în dunga de la pantaloni sau în pălăria aşezată elegant pe-o parte, dar nu în suflet şi nici în cap. Sau mai degrabă o ţii în buzunar, o scoţi numai uneori, o arăţi de departe, ca pe ceva furat, şi după aceea o vîri din nou în buzunar.“

[1] *El Tordo* (în limba spaniolă, în original).

A trecut prin toate, după inventarierea pe care şi-a făcut-o singur. Aşa că atunci cînd a fost deportat, fusese gata ispitit şi sedus de demon. „Nu sînt omul care să postesc patruzeci de zile, şi cu atît mai puţin patruzeci de nopţi." [1] Simţea că-i fusese foame încă de la plecare, şi cînd a ajuns la Pisagua, era un vechi client al Ispititorului. Dar parcă Ofelia nu cocheta cu el şi nu-i zîmbea cu ochii aceia şăgălnici, care îi aminteau de Loreta?

„Dar va vedea ea de ce este capabil „Frumosul Cordovez!" îşi spuse el, înfundîndu-şi pălăria pe cap.

Capitolul IX

FECUNDITATE

Margarita se plimba prin cameră ţinînd-o în braţe pe Esperanza, care se trezise, cînd auzi un ciocănit la fereastră.

„Or fi venind să ne pedepsească, sau să ne uşureze soarta? se întrebă pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios. Ofelia nu se întorsese încă. Julia Quilodrán se mutase, cu o săptămînă mai înainte, într-o căsuţă goală din curtea gării.

— Deschide-mi, te rog. Eu sînt, Ofelia.

Margarita îi zări silueta ce i se desena în penumbră.

— Fetiţa-i bolnavă? o întrebă ea, gîndindu-se la altceva. Ce are?

— Îi e foame. Eu sînt vinovată. Mi-a secat laptele.

[1] Aluzie la un pasaj din *Evanghelia lui Matei* (4), în care se relatează că Isus a fost dus în pustiu unde, după un post de patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi, diavolul a încercat să-l ispitească.

— Mîine putem scrie la Iquique, ca să cerem cîteva sticle cu lapte.

— Pînă vor sosi, va rămîne numai scheletul de ea.

Ofelia se dezbrăcă şi, ca un peşte alb, alunecă în patul întunecos.

Peste jumătate de oră se auziră în uşă bătăi înfrigurate. Margarita puse mîna pe clanţă.

— Să nu deschizi. Este Frumosul Cordovez, care-i nebun.

— Nu, nu-i el. E un copil.

— Întreabă mai întîi cine bate.

— E fiul cel mare al Juliei Quilodrán.

Întredeschise uşa.

— Mama are nevoie de dumneavoastră, bîigui băiatul, speriat.

— Se simte rău? îl întrebă Margarita.

— O să am încă un frăţior. A pierdut toată apa.

Margarita îşi puse pardesiul peste cămaşa de noapte şi plecă. Coborî grăbită scările întunecoase, apoi străbătu într-un suflet oraşul de la un capăt la altul, îndreptîndu-se spre gară.

Ceilalţi cinci copii plîngeau. Julia zăcea întinsă în pat, opintindu-se. Encarnación Baella o apuca de mîini ori de cîte ori se iscau durerile, din ce în ce mai dese şi sfîşietoare. În localitate nu era moaşă. Margarita se duse să-l caute pe infirmier, dar acesta nu vru să se scoale.

— Naşterea va avea loc spre dimineaţă, afirmă el, fără convingere. Treburile astea sînt cu întîrziere.

Margarita intră în dormitorul infirmierului şi începu să-l zgîlţîie în patul conjugal, împodobit cu ornamente de bronz la căpătîi. Nevasta lui, numai în combinezon, îşi luă bărbatul la rost :

— N-auzi ? Scoală-te !

— Dacă moare Julia sau copilul şi cade răspunderea pe dumneata, atunci ce te faci ? îl ameninţă Margarita.

Omul începu să se încalţe; apoi mărturisi :

— Adevărul este că nu vreau să merg fiindcă n-am moşit niciodată. Eu sînt infirmier. Ce ştiu să

fac sînt injecţiile. Dar treburi din astea n-am văzut de cînd sînt.

— Eu, însă, am văzut. Am avut un copil. O vom ajuta ! strigă Margarita. Avem nevoie de vată, alcool, oale, o pereche de foarfece şi două lighenaşe.

Ofelia sosi cu Esperanza în braţe. Împreună cu Encarnación, ele începură să caute, bîjbîind prin întuneric, bucăţi de scîndură prin marea curte părăsită a Căilor Ferate Engleze. După o jumătate de oră izbutiră să aprindă un foc vesel, care îşi răspîndea lumina pînă-n casă, făcînd mai puţin lugubră încăperea unde zăcea gravida. Încălziră apă în cinci oale.

Margarita făcea pe moaşa; ea conduse de fapt naşterea, cu ajutorul bătrînei Encarnación. Ofeliei i se dete sarcina să ţină focul mereu aprins şi să aducă lighenele cu apă caldă. Contribuţia infirmierului a constat în garanţia de ordin moral pe care o dă ştiinţa şi autoritatea.

Margarita îşi vedea mîinile roşii şi jupuite din pricina apei fierbinţi, dar, amintindu-şi clipele atît de apropiate cînd a născut şi ea, mîngîie fruntea transpirată a Juliei, pe care, la lumina flăcărilor ce ardeau afară, o vedea istovită, bătrînă, nespus de îndurerată.

— Naşterea decurge normal, rosti încet *doña* Encarnación.

Începea să se lumineze de ziuă ; erau aproape orele 6 dimineaţa cînd copilul văzu lumina acestei lumi.

Ofelia îl spălă şi-i spuse mamei :

— Băiat ! Ar trebui ca preşedintele republicii să-i fie naş... al şaptelea copil de sex bărbătesc !

Mama părea că nu aude nimic.

— Felicitările mele ! murmură infirmierul, spălîndu-se pe mîini.

— Este primul copil al exilului ! întări Ofelia, cu un aer de solemnitate profesorală.

— Poate că nu, o corectă Margarita. Primul copil al prigoanei este Esperanza mea.

— De aceea te pricepi la naşteri. Ai amintirea proaspătă, spuse infirmierul cu un zîmbet prietenos.

— Poate. Pe lîngă asta, am mai asistat la multe alte naşteri pe la neamurile mele din Lota, de unde sînt eu, lămuri ea. Îşi puse pardesiul şi se aplecă spre Julia, care abia deschise pleoapele : Femeie, totul a mers strună, îi spuse. Să fie într-un ceas bun, cu noroc ! Acum mă duc. Sînt moartă de somn şi trebuie s-o culc şi pe Esperanza. La amiază mă voi întoarce să te văd.

— Nu pleca, Margarita. Am să mor. Mă simt rău. Am o greutate înspăimîntătoare. Nu m-am uşurat cu totul. Încă n-am născut copilul, adăugă ea cu voce slabă. Te rog, nu mă lăsa, Margarita. Pune mîna, te rog. Vezi ? Simt că încă nu m-am uşurat.

— Dar e aici ! Un ghemuţ scump, aşa ca tine. Uite-l, acesta-i ! spuse Margarita arătîndu-i copilul.

Femeia ţinea ochii închişi.

— Vino, pune mîna, te rog...

Margarita îi pipăi abdomenul.

— Vine şi altul pe drum. Sînt gemeni ! strigă Margarita, scoţîndu-şi iarăşi pardesiul. Îşi suflecă mînecile repede. Aprindeţi iar focul. Să vină apă caldă ! Trăiască Julia ! De azi înainte te vom numi „iepuroaica din Pisagua" !

Capitolul X

DEZAMĂGIRE

Cînd sosea camionul ce aducea corespondeţa de la Iquique, Margarita vedea dezvăluindu-se imaginea tuturor chinurilor şi a tuturor speranţelor. Erau momente de nelinişte şi de nădejde ; deportaţii credeau că visul li s-ar putea preface în realitate, că libertatea lor depinde de o foaie de hîrtie.

Cînd Margarita ajunse la poştă, aproape o sută de persoane se îmbulzeau la poartă. Priveau cum

se descărcau valizele venite cu transportul militar. Lumea se strîngea acolo, deşi poşta venea la fiecare locuinţă. Nu mai aveau răbdare. Unii stăteau ore întregi în aşteptare, ca nişte găini hipnotizate, puse parcă să clocească scrisori. Ei îi plăcea să surprindă privirea extaziată a celor ce primeau misive. Se uita în treacăt la localul înţesat cu rafturi goale, care odinioară fusese ocupat de magazinul „Grădinăreasa", al lui *don* Dante Rossi. La mijloc se afla un leagăn, în care se dădeau huţa cei doi copii ai factorului poştal, alături de un puşti cu ochişorii de chinez.

Arabul cerea să se verifice pentru a patra oară dacă nu era o scrisoare pentru el.

— Aştept o scrisoare foarte importantă. De la soţia mea, Justina.

— Nu, nu este nimic pentru domnul Albino Caleu, repetă Caupolicán Valencia, oficiantul de la poştă, un tînăr care zîmbea pe sub ochelari.

— Cum ? Uită-te bine ! Imposibil să nu fie o scrisoare pentru mine ! Trebuie să fie !

Funcţionarul controlă din nou. Reexamină teancul de plicuri, ca şi cum ar fi amestecat nişte cărţi de joc, şi începu să citească numele de pe fiecare din ele. Înăuntru se auzeau ţăcăniturile aparatului „Morse", iar în sală toţi deportaţii îşi strigau numele de familie, în afară de Veas, după cum băgă de seamă Margarita.

— Nu, nu este nici o scrisoare pentru dumneavoastră, domnule Caleu.

Braţele-i căzură grele, ca de plumb, ca şi cum ar fi fost obosit de viaţă. Funcţionarul îi observă faţa posomorîtă şi repetă :

— Îmi pare rău. Din partea mea aş dori ca toţi, pînă la unul, să primească scrisori cu veşti bune.

Un locotenent activ îşi făcu loc prin mulţime.

Margarita îl văzu pe Garridito că se întoarce, recitindu-şi scrisoarea, şi băgă de seamă că avea faţa tristă şi-şi pierduse obişnuitu-i aer de sportiv.

— Maică-mea e bolnavă. Zice că va veni să mă vadă într-o zi, dacă se va simţi mai bine.

Frumosul Cordovez zîmbea. Cu toate că se afla multă lume în încăpere, pasul său deveni ritmic, aproape dansant. Mişca din umeri cu o uşoară înclinare spre dreapta. O observă pe Ofelia, care urmărea buzele oficiantului poştal cu o expresie de îngrijorare.

— Pentru mine n-aveţi nici o scrisoare? întrebă Félix Morales, care stătuse liniştit pînă atunci. Imposibil să nu fie!

— Uneori imposibilul este posibil, replică funcţionarul.

Margarita simţi nevoia să-i spună ceva plăcut lui Félix.

Locotenentul controla coletele poştale.

— Numai cu lupa nu le examinează, murmură Lorenzo.

Ofiţerul îşi înfundă mîinile în orez şi în zahăr.

— De ce umblaţi cu mîinile prin alimente, domnule locotenent? îl întrebă Angel.

— Am totdeauna mîinile foarte curate, domnilor. Procedînd astfel, nu fac decît să execut ordinele. Caut pamflete, materiale de propagandă...

— În orez? îl întrebă Margarita.

— Printre boabele de orez se pot trimite muniţii. Iată o scrisoare într-un colet poştal! Este oprit de lege. Ofiţerul desfăcu plicul.

Margarita încercă să citească peste umerii lui; dar locotenentul o puse în buzunar. Acum cerceta o carte, foaie cu foaie. Margarita se uită la titlu: *Candide* [1]. Apoi luă o revistă.

Lorenzo veni alături de Raimundo şi Margarita. Îşi arcui întrebător sprîncenele.

— Ei?

— Nimic. Ne-au dat uitării.

În stradă, nişte militari într-un *jeep* porniră motorul, făcînd un zgomot asurzitor. Un grup de soldaţi dădea tîrcoale femeii aceleia cu cercei exagerat

[1] Cunoscut roman al lui Voltaire.

de mari, pe care Raimundo o văzuse în dimineaţa cînd ajunsese la Pisagua. Anita Acevedo se aşezase jos, pe trotuar, lîngă dugheana lui Gilberto Wong. Purta o fustă de percalină albastră, înflorată. Îşi ţinea copiliţa în braţe şi părea să contemple, pe gînduri, pămîntul, cu aerul că se plictiseşte de moarte. Motorul maşinii continua să producă gaze detonante, drept care ea ajunse la concluzia că acestea erau un fel de saluturi aţîţătoare, salve trase în onoarea ei de către aceşti recruţi, care o sorbeau din ochi.

Îşi ridică ochii de cărbune, vii, în care Frumosul Cordovez credea că surprinsese flacăra dorinţei. Anita Acevedo zîmbea, dar nu lui, ci soldaţilor din maşină. Zgomotul deveni asurzitor. Ea cătă la micuţa pe care o ţinea în braţe şi-i strigă:

— Proasto !

Dinăuntru se auzi o voce :

— Raimundo Ayala.

Se întoarse automat.

— O scrisoare ?

— Nu, un colet poştal.

Erau sticlele cu lapte pentru Esperanza. I le trimiseseră nişte negustori din Iquique.

— Bună ziua, îi salută, cu un aer distrat, un tip obez, cu şolduri largi, cu faţa roşie şi cam nevoiaş în privinţa virilităţii, cel ce-i privise de la fereastră în prima după-amiază, cînd plecaseră de la gară după ce li se făcuse apelul. Eu sînt guvernatorul. Agustin Saldívar, la ordinele domniilor-voastre. Într-o zi ar trebui să veniţi la mine, să jucăm o partidă de „dame", şah sau cărţi. Aici lumea cumsecade se plictiseşte de moarte. Sînt atît de puţine lucruri cu care să-ţi poţi trece vremea ! Şi în ochii săi mici juca un fel de şiretenie difuză. Cu ce vă pot servi ?

— Dacă aţi putea face ceva pentru a îmbunătăţi ciorba, v-am fi recunăscători, domnule guvernator ; nu se poate mînca, spuse Lorenzo.

— Oh, aş face-o, domnule, cu dragă inimă, crede-mă, dacă ar depinde de mine ! exclamă guver-

natorul ca şi cum ar fi invocat cerul. Dar ce pot face eu ? Aici nu mai poruncesc eu, v-o jur ! Nu mai sînt ascultat nici atîtica... spuse el, arătînd vîrful unui deget. De cînd aţi sosit dumneavoastră şi militarii, nu mai sînt decît un simplu figurant, atîta tot, şi încă un figurant jalnic, aproape un om de batjocură, un străin, crede-mă ! Eu sînt un exilat aici. Trăiesc ca un pustnic. Soţia mea — poate ştii şi dumneata — lucrează mai departe la Iquique. Iar eu, aici, sărac ca un şoarece de biserică, vă văd şi pe dumneavoastră cum suferiţi, şi sufăr şi eu...

Guvernatorul, pe care *don* Ismael îl încondeiase faţă de Raimundo ca vestit contrabandist — înainte de deschiderea lagărului — lîncezea acum, ca şi Pisagua. Bea şi îşi depăna firul amintirilor. Se simţea singur şi inutil. Trenul venea de două ori pe lună, şi, mai des, garnitura sigilată, precum şi barcazul *Bolados,* care transportau mereu noi pensionari (aşa erau numiţi deportaţii), apoi, de două ori pe săptămînă, camionul lui Fernández, care aducea carne şi pîine ; dar nimeni şi nimic nu venea pentru el.

Don Agustín Saldívar ajunsese a şaptea spiţă la roată, alegîndu-se doar cu ceea ce mai rămînea de la militari. Fernández aducea de la Iquique apă potabilă pentru judecător şi notar, în vreo zece sau cincisprezece butoiaşe, dar el personal dispreţuia apa. Înainte vreme, camionarul venea să-l vadă pe el, şi numai pe el, pentru contrabandă, şi niciodată cu mîna goală. Acolo era o zonă supusă regimului sec. Nu era permis să se consume nici măcar o picătură de alcool ; dar el bea toată ziua, de deznădejde, de durere, de singurătate şi de ciudă că se ştia uitat. Acum Fernández nu se mai ducea seara la Guvernămînt să încheie socotelile, să împartă beneficiile şi nici să pună la cale noi tranzacţii. Cinci mii de pachete de ţigări nord-americane sau englezeşti (nu ştia precis), „Pall Mall", „Capstan", „Lucky Strike", apoi lame de ras... Înainte vreme, contrabanda din Peru se descărca noaptea în Pisagua. Acum, din pricina deportaţilor, se pusese pază

în toate părţile. Guvernatorul socotea că aceştia i-au adus toate nenorocirile. Militarii l-au despuiat în fapt de orice autoritate.

Pe lîngă aceasta, vreo douăzeci de deportaţi, condamnaţi pentru delicte de drept comun sau pentru sodomie, aduşi din diferite părţi ale ţării, la venirea exilaţilor politici nu li se mai permise să circule liberi pe străzile oraşului şi fură încarceraţi. Aceştia spălau şi cîrpeau rufe, făceau pe cizmarii, erau întrebuinţaţi îndeobşte ca meseriaşi universali. Printre ei se afla unul foarte tînăr, care, deşi era cam nebun, aşa cel puţin credea guvernatorul, cînta totuşi cu mult nerv la pian şi la ghitară. Mai înainte guvernatorul avea obiceiul să joace cu el cîte o partidă de „dame", în timpul nopţii, cînd localnicii dormeau duşi. Întunericul devenea plăcut pe terasa de deasupra mării cînd băiatul, care căpătase în dar de la guvernator o lanternă, smulgea, pentru acesta, accente languroase din ghitara sa.

Odinioară el guvernase peste un oraş cu două sute de suflete, printre care se numărau funcţionari publici, cîţiva comercianţi mărunţi scăpătaţi şi nişte pescari care plecau cu noaptea-n cap. Dintr-o dată, însă, populaţia îşi umflă numărul în mod artificial, ca şi cum s-ar fi îmbolnăvit de hidropizie. Se stabili acolo o garnizoană militară mai numeroasă şi decît cea cantonată în Pisagua pe vremea Războiului Pacificului [1], se întări armamentul carabinierilor. Recensămîntul arătă că numărul locuitorilor trecuse de o mie, şi apoi de două mii. Dar nu mai putea spune azi : „Numărul supuşilor mei a crescut de zece ori", pentru că aceasta era o glorie falsă, căci el încetase de a mai fi guvernatorul real al ţinutului, transformîndu-se într-o marionetă apăsată de melancolie, într-un om de paie, cum îşi spunea el însuşi. Acum, tînărul cu preţioasa lui

[1] Este vorba de al doilea Război al Oceanului Pacific (1879—1884), purtat între statele Chile şi Peru, aliat cu Bolivia ; Chile a ieşit învingător.

ghitară nu mai venea să cînte în timpul nopţii, pe terasa de deasupra mării, pentru bătrînul părăsit.

— Aşa că sînt totdeauna la ordinele domniilor-voastre ! Cereţi-mi orice doriţi ! repetă guvernatorul.

Deodată, dinspre mare, se auzi un zgomot ca o canonadă. Casele se clătinară, iar Raimundo simţi vibraţiile în tîmple. Lorenzo se uită buimăcit împrejur. Mîndru şi, nu se ştie prin ce taină, devenit dintr-o dată curajos, Agustín Saldívar domină teama celor din jur şi îi linişti, zîmbind cu ochii săi umezi, îndreptaţi spre Raimundo :

— Nu vă temeţi, prieteni. Sînt pescarii care folosesc dinamită. N-ar trebui s-o facă. Eu am interzis cu stricteţe acest lucru. Dar acuma nu se mai ţine seama de asta. Ştiţi şi dumneavoastră : cu militarii lucrurile nu pot merge bine. Mereu i-am spus preşedintelui : „Excelenţă, civilii sînt oameni capabili, care au îmbătrînit în serviciul republicii, oameni de acţiune, pricepuţi la conducere"...

— Auzi radioul ? îl întrebă Lorenzo pe Raimundo, întrerupîndu-l pe guvernator. Se transmit ştirile. Ce spune ? Tu înţelegi ?

Un camion se opri, acoperind vocea vorbitorului. Şoferul începu să descarce butoaiele cu apă. O femeie, care îi păru lui Lorenzo foarte frumoasă, se ivi în uşă.

— E soţia judecătorului, îi informă guvernatorul. Bărbatul ei îi interzice să iasă din casă, crede că toţi deportaţii sînt nebuni după ea. Ascultă radioul cu atenţie. Da, este buletinul de ştiri de la ora 1. Apropiaţi-vă.

Începură să asculte prin uşa întredeschisă. „Peste două sute de agenţi secreţi îl urmăresc pe senatorul şi poetul Pablo Neruda, care se află fugar şi ascuns. Se aşteaptă arestarea lui dintr-un moment în altul. Locul unde se ascunde este cunoscut şi-i înconjurat de cordoane poliţieneşti."

— Hai, hai să mergem repede ! spuse într-un suflet Lorenzo.

Se duseră la pompieri, la pagoda chinezească, în piaţă şi la spital, ca să răspîndească ştirea.

— Trebuie să înființăm un serviciu de informații ! Gazete !

— Gazeta de perete în toate locurile ! sugeră Angel Veas.

— În noaptea asta propun să citim din nou poemul *Acuz* de Neruda, scris împotriva președintelui, spuse Albino Caleu. Mă ofer să-l citesc în hala pieței cu vocea mea de tunet.

— Lasă, fără vocea de tunet. Trebuie să-l citim în surdină, replică Lorenzo.

Capitolul XI

NU VOI FI CĂLĂU

Vara înainta, alungînd primăvara. Nopțile așteptau din ce în ce mai puțin ivirea zorilor.

Noul șef militar al lagărului, maiorul Sergio Beltrán, le spuse deportaților la sosire :

— Marea se află la dispoziția domniilor-voastre.

Lorenzo observă că ofițerul aproape nu făcea zgomot cînd călca.

— Dumneavoastră, domnule Raimundo Ayala, puteți să vă mutați cînd doriți în căsuța aceea de la gară.

— Domnule maior, revenind la ceea ce ați spus adineauri, putem face baie azi ? întrebă Lorenzo.

— Da, de ce nu ? Azi și în toate zilele, cîte jumătate de oră. Apoi, cînd veți auzi două fluierături, va trebui să vă îmbrăcați. Maiorul avea o expresie amabilă și delicată. Dumneavoastră vă veți întreba de ce îngădui asemenea lucruri. Deoarece cred că Pisagua trebuie umanizată. Regimul ce vi se aplică, după părerea mea, este cu totul greșit. Și voi face tot ce-mi va sta în putință ca deportații să fie cît mai bine tratați. De curînd am dat ordin garnizoanei să vă scutească de orice plictiseli inutile. Destul sînt cele inevitabile. Deși sînt militar, și încă mîndru de uniforma mea, totuși

nu cred în virtuţile curative prescrise de legea bîtei. Vorbea cu o voce uşor baritonală şi îşi îndepărta des cu degetul arătător gulerul tunicii. Nu-mi place nici felul în care preşedintele mulţumeşte celor ce l-au ales. De aceea vă permit să faceţi baie în mare, să închiriaţi căsuţele de la Calea Ferată, să organizaţi serate artistice la teatru. Regret că nu vă pot reda libertatea. Ori de cîte ori aveţi vreo plîngere, să veniţi, vă rog, imediat să staţi de vorbă cu mine. Şi chiar cînd nu aveţi să-mi solicitaţi ceva — lucru de care mă îndoiesc, de altfel — puteţi trece oricînd să discutăm împreună. Vom pălăvrăgi despre situaţia patriei şi despre atîtea alte lucruri... spuse el cu o expresie de om discret. Deportaţii îi auzeau respiraţia. Ofiţerul adăugă, coborînd glasul : Faptul cel mai trist aici, pe lîngă lipsa subiectelor de conversaţie, constă în aceea că omul se află prizonier. De altfel, cred că omul nu este niciodată cu totul liber ; dar eu nicicînd nu m-am simţit atît de sclav ca acuma. Sînt şi eu exilat, dar niciodată nu voi fi călău ! Veniţi să mă vedeţi ; în felul acesta, poate ne mai alinăm amarul. Mă interesează să vă cunosc. Vreau să ştiu şi eu ce fel de oameni sînteţi, ce şi cum gîndiţi, ce urmăriţi în viaţă. Şi vă sfătuiesc să veniţi să mă vedeţi cît mai curînd, fiindcă bănuiesc că nu voi rămîne prea mult aici.

— Cum ? Plecaţi ? Păi de-abia aţi sosit, spuse Lorenzo, cuprins de mirare.

— Se pare că da. Cred că nu sînt eu omul, răspunse el domol, de care are nevoie guvernul pentru Pisagua. Nu vreau să pedepsesc pe nimeni. Nu stă în firea mea. De altfel, cei de sus ştiu că, în cadrul regulamentelor, eu mă străduiesc să fac cît mai puţin aspră viaţa domniilor-voastre aici. Cînd am mărturisit celor de la Santiago, cu prilejul comunicării acestei misiuni ce mi s-a dat, că idealul meu ar fi să vă pot trata nu numai ca pe nişte fiinţe umane, ci şi ca şi cum aţi fi oaspeţii mei, am văzut că cei de-acolo erau gata să pufnească de rîs şi m-au privit ca pe un zănatic. Eu fac deosebire între un deţinut politic şi un delicvent de drept comun. Preşedintele susţine teoria după care deţinutul politic este

mai periculos decît ucigaşul, tîlharul, hoţul de cai, cei care se fac vinovaţi de viol sau decît corupătorul de minore (spunînd aceasta, ofiţerul făcu o mişcare bruscă) şi, în consecinţă, preşedintele a dat ordin să vă tratez cît se poate de aspru. Tăcu cîteva clipe. De aceea, în curînd îmi vor da posibilitatea să schimb aerul. „Maiorul Beltrán suferă de inimă, şi clima din Pisagua îi dăunează, îl face sentimental." Într-adevăr, există aici ceva care îmi tulbură conştiinţa. Nu mă simt la largul meu. Eu sînt catolic fervent şi cred că a căzut asupră-mi cea mai grea excomunicare a regimului. Am ridicat mîinile mele nelegiuite împotriva poruncilor Omului care sălăşluieşte sus. De aceea mă vor muta după Anul nou şi va fi un bine pentru salvarea mea. Voi avea o muncă mai puţin aspră, inima îmi va fi mai liniştită, fiindcă nu mă voi mai simţi răspunzător pentru suferinţele nimănui. Mă gîndesc uneori că poate dorinţa şefilor mei este să mă distrugă, să mă destituie fără forme, să mă silească a mă retrage din armată. Şi deşi nu există nimic pe lume care să-mi fie mai scump decît cariera militară, pe care o găsesc frumoasă cînd este exercitată cu demnitate, dacă totuşi aş fi silit să renunţ la ea aici, nu m-aş întrista prea tare. Însă, înainte de-a pleca, aş fi mulţumit să vă pot fi de folos cu tot ce-mi stă în putinţă.

În după-amiaza aceea deportaţii făcură prima baie în mare, iar Raimundo se mută în căsuţa de la Calea Ferată, în vecinătatea Juliei Quilodrán, care avea acum opt copii. Peste cîteva zile simţi nevoia să-l vadă iarăşi pe maiorul Beltrán. Îl găsi schimbat, parcă bolnav, şezînd la o masă veche. Respira greu. Transpira. Raimundo îl văzu puţin împrăştiat şi descumpănit. Cînd deschise uşa, îi zburară nişte hîrtii de pe masă.

— Mă iertaţi, domnule maior, la cercetările de la Concepción mi s-a oprit buletinul de identitate. Vreau să mi se restituie. Să presupunem că într-o zi am prilejul să evadez. Vă daţi seama şi dumneavoastră că voi avea nevoie de el...

Maiorul Beltrán zîmbi trist, pe gînduri.

— Toţi visează să plece, să fugă de aici. Fac cu plăcere orice pentru deportaţi. Îţi mulţumesc că mă socoteşti vrednic de încrederea dumitale. Dar dacă vrei să pleci fără permis, atunci prepară-ţi fuga cu dibăcie, ca să nu mă pui în situaţia neplăcută de a te prinde.

Trimise o radiogramă Serviciului de Investigaţii, cerînd să i se trimită buletinul lui Raimundo Ayala. Nu primi însă nici un răspuns. Cîteva zile rămase tăcut, ca un beţiv solitar. Trimise altă radiogramă. Şedea nemişcat în biroul său, cu braţele atîrnate pe lîngă corp, cufundat în gînduri. La şase zile după ce expedie a doua radiogramă, îl chemă pe Raimundo la el.

— Domnule Ayala, îi spuse el privindu-l ţintă, pînă acum am păstrat tăcere. Adineauri a sosit buletinul dumitale. Iată-l ! Ştiu că nu-ţi va fi de mare folos în Pisagua. Văd că nu te simţi fericit. Nimeni nu se poate simţi fericit aici, în oraşul acesta, în care trăieşti doar ca să caşti.

Dar cînd se sculă în picioare şi-i înmînă buletinul, ofiţerul păru mai mulţumit, mai plin de curaj. Privi mîinile lui Raimundo, jupuite de soarele care, o dată cu începutul verii, începuse să dogorească. Se uită la pielea lor crăpată, cojită...

— Şi şarpele îşi leapădă pielea, rosti el rîzînd. Apoi deveni serios. Ceea ce mi-ai spus dumneata acum două săptămîni m-a pus pe gînduri.

— Ce ?

— În legătură cu fuga. Mă gîndesc că ar fi o nebunie. Pe unde ? Pisagua este înconjurată toată cu ziduri chinezeşti. Marea, lanţurile de munţi de pe coastă, deşertul... Dar sînt mulţumit că te-am putut servi cu ceva.

Pe faţa lui era întipărită bunătatea. Ţinînd seamă de împrejurări, atîta bunătate îl mişcă adînc pe Raimundo. Maiorul avea umerii obrajilor uşor îmbujoraţi, şi la despărţire observă că-i tremurau pleoapele.

— Vă supără nervii ? îl întrebă Raimundo.
— Puţin.

Cînd Raimundo ieşi din birou, oraşul părea ciudat de liniştit în revărsarea sa pe coasta muntelui, care părea mai arid decît de obicei. Soarele aprinsese toate luminile candelabrului său. Se apropia amiaza. Raimundo, cu ochii săi ageri, aruncă o privire grăbită peste fotografia-i din buletin. Îşi trosni încheieturile degetelor. „Mutră de criminal profesionist cu cazier", îşi zise.

Porni în căutarea Margaritei. Maiorul avea poate dreptate. Lucrurile puteau să se îndrepte întrucîtva. Şi cu atît mai mult dacă ei înşişi aveau să se schimbe. Se aflau însă cîţiva deportaţi, porecliţi „bătrînele cuvioase", care nu-şi lepădau chipul schimonosit de conspiratori nici măcar cînd se duceau la culcare. Căpetenia lor era Modesto Torres, vechi conducător al muncitorilor brutari, care trăia tînjind după gloria trecutului său, pe care-l proslăvea la tot pasul. Lui Raimundo i se părea însă că oamenii se comportau îndeobşte cu seninătate, ca şi cum ar fi fost plini de viaţă şi sănătate.

Fără intenţia de a jigni armata, deportaţii începură discuţii publice, ba unii chiar fredonau pe stradă melodii de luptă. După cum spunea Lorenzo, căruia îi plăcea să vorbească în termeni ştiinţifici sau politici, „sufletul a primit un avans, şi cînd s-a făcut bilanţul acestor săptămîni, s-a văzut că am progresat".

La puţini inşi progresul apărea mai vădit decît la Albino, pasionat de lectură ca un copil de bomboane. Cum se întorcea de la vreo lecţie, se cufunda cu totul în lectură, „ca să se pună la zi", cum spunea el. Nu lua parte la plimbări şi se ducea numai în piaţa Ecuador, unde citea ore întregi la lumina lunii. „Sînt foarte înapoiat, spunea el, am pierdut douăzeci de ani." Discuta cu pasiune despre temele cele mai diferite, gata la tot momentul să pună rămăşaguri în legătură cu orice dată privitoare la istoria republicii Chile.

Raimundo își ridică brusc privirea și îl văzu pe Albino stînd între palmieri, lîngă monolitul Barrientos, sub lumina strălucitoare care venea din cer, punîndu-l pe bătrînul Morelli să repete pînă la saţietate vechile lui amintiri. Acest Morelli avea aproape 70 de ani, luase parte la înființarea partidului muncitoresc socialist și fusese deportat împreună cu fiul său.

După părerea lui Raimundo, neîmpărtășită însă de Albino, amîndoi erau personificarea a două epoci. Pentru bătrînul Morelli acțiunea organizatorică trebuia să fie perfectă, și adevăratul revoluționar era dator să-i consacre toate cele douăzeci și patru de ore din zi. Era neînduplecat cu cei ce întîrzia la ședințe și mai aspru încă cu absenții. Se închidea într-o carapace dură și îi ironiza pe cei ce doreau să-și aducă soțiile la Pisagua, numindu-i „cîrpe". Prevestea că, atunci cînd le vor sosi nevestele, el va fi silit să-i dojenească încă și mai mult, întrucît, pentru a le îngriji, bărbații vor părăsi sarcinile lor politice colective. Era, îndeobște, ursuz și scump la vorbă.

Arabul a fost acela care, datorită năvalnicei sale curiozități, a descoperit ce inimă de aur avea bătrînul. Cheia cu care îi deschisese inima fusese mania de a-i stîrni amintirile. „Povestește-mi cum a fost sesiunea la care s-au pus bazele partidului. Ce program s-a aprobat ?" Atunci bătrînul se întorcea la anii tinereții, se preschimba într-un băiețandru și ajungea să cadă de acord — ceea ce mai înainte nu se întîmpla niciodată — chiar cu fiul său, miner și el, un bărbat de vreo 30 de ani, care îl impresionase pe Raimundo prin clocotitorul său dinamism și care scăpăra de o inteligență iute ca lumina. „Este tot numai suflet, iar arta de a lupta o cunoaște încă de cînd a văzut lumina zilei", iată portretul moral pe care Lorenzo i-l schiță dintr-o fugară trăsătură de penel.

La lecții sau la cursuri se aflau unii timizi, care nu îndrăzneau să spună : „Gura asta e a mea !", ca Martín Llanquinao, care făcea de obicei niște ochi cît toate zilele, mai mult în semn de sforțare decît

de uluire, în fața unei lumi noi, la care, încetul cu încetul, începea să se trezească. Alt membru al secției „muții clasei" era boxerul, Garridito, Juan de Dios.

Dar, drace ! sosi momentul cînd sămînța începu să dea noi semințe. Erau optsprezece profesori, fiecare cu un ajutor sau suplinitor, și dintre aceștia cel ce se umfla mai mult în pene, ca un păun, datorită titlului său, era, bineînțeles, Albino, care se simțea în al nouălea cer știindu-se elev și profesor în același timp.

I se imputa lui Lorenzo că lecțiile sale nu erau întotdeauna destul de deslușite.

— Eu cred că toată lumea le înțelege, replică el înfuriat.

— Asta o crezi tu, eu însă știu pe mai mulți care la lecțiile tale stau ca vițelul la poarta nouă ! îl contrazise Margarita.

— Eu cred că trebuie să fim foarte simpli. Asta-i ceva natural. E bine să pleci de la nivelul cel mai scăzut și să înaintezi ducînd învățăcelul de mînă. Avem aci cazul lui Martín. Dacă vei începe să-i vorbești de teoria plus valorii, ai să sfîrșești prin a-l băga în balamuc ! se amestecă în vorbă Veas.

Raimundo coborî lunga scară de ciment care ducea spre spital și se opri să mai răsufle. Văzu că, sub soarele dogorîtor de amiază, oceanul unduia aurit de la Punta Pichalo pînă la unghiul cel alb din Pisagua Viejo.

Se gîndea la colțurile gurii triste și dezamăgite a maiorului Beltrán. Oh, și armata asta seamănă cu via Domnului ! Se aflau într-însa și drepți, și păcătoși, și aproape nimic pur din punct de vedere chimic, ci numai în stare de combinație și de transformare. Dar maiorul Beltrán era și el un proscris în Pisagua, deși, din nefericire, nu urma să rămînă mult timp aici. „Cine o veni după el ?" se întrebă Raimundo, închizînd pe jumătate ochii din pricina strălucirii orbitoare a soarelui și coborînd pînă jos, cu avînt, ca și cum ar fi pătruns în viitor.

Capitolul XII

MĂRTURIA IUBIRII

O femeie coborî la Zapiga din camionul care făcea cursa între Iquique şi Arica.

— Cîţi kilometri sînt pînă la Pisagua ? întrebă ea.

— Patruzeci şi opt, tăind peste coline.

Merse pînă la Întreprinderea „Aguada" umblînd singură prin deşert şi nisipuri. După o zi întreagă de mers, trupul ei era ca o cupă care fusese golită de apă şi părea ars ca o oală pusă la foc.

Ca să se ferească de soare, ea înainta, pe cît putea, la umbra munţilor alcătuiţi din vechile şisturi şi reziduuri calcaroase, ce înconjurau ca o coroană funerară toate întreprinderile părăsite ale pampasului bogat în salpetru.

În timpul nopţii moţăi prin văgăunile întunecoase, scobite de dinamită acum vreo trei-patru decenii. „Trebuie să ajung", îşi zicea femeia. În noaptea aceea, pe care o petrecu singură într-o văgăună, se simţi femeia cea mai bătrînă din lume, cea mai slabă şi mai lipsită de apărare, cu toate că era trupeşă şi zdravănă, ca o fortăreaţă negricioasă, şi de-abia împlinise 35 de ani. Totuşi, atunci, ca şi în dimineaţa şi după-amiaza următoare, avu febră.

Cu un mers nesigur, ca şi cum ar fi purtat o povară în spate, intră în zona lagărului tocmai cînd soarele se scufunda undeva, departe, în ocean, şi un val de ceaţă se cobora peste cantonul Zapiga. Numără treizeci-patruzeci de case pustii, şi deodată îi ieşi în cale un bărbat cu un singur picior, în cîrje, care se uită uimit la această femeie plină de praf, cu înfăţişare aproape de vagabondă. Era greu să-ţi dai seama de adevărata culoare a feţei sale din pricina colbului şi a înserării. Ea pricepu asta şi-şi şterse faţa cu mîna. Bărbatul îi văzu mai ales ochii mari, în care scăpăra o licărire febrilă. Nu părea a fi cerşetoare.

— O fi ceva de mîncare pe aici ? Ce se poate găsi ? întrebă femeia.

Omul dădu încet din cap.

— Nu vreau nimic de pomană, stărui ea. Spune-mi dacă se poate găsi ceva de lucru pentru o biată creştină.

Văzu că durerea se citea acum şi în ochii lui.

— Aici nu se găseşte nimic de lucru. La Întreprinderea „Aguada" s-a încetat lucrul de un an, răspunse el. Hai cu mine.

O duse într-un bordei de tablă, unde omul locuia singur, şi-i încălzi un pic de ceai într-o cutie de conserve înnegrită.

La lumina focului se desluşiră nişte umbre. Intrară doi carabinieri şi-l salutară pe paznic.

— După cît se pare, aici e o petrecere. Am auzit o voce necunoscută. Aici pot fi auzite numai trei glasuri. *Doña,* se poate şti ce căutaţi pe la noi ?

— Caut de lucru, repetă ea, istovită.

Unul dintre ei duse degetul la tîmplă şi, învîrtindu-l în loc, exclamă :

— Pesemne că vă lipseşte ceva...

Celălalt îl dojeni :

— Fii mai politicos, şi, uitîndu-se la femeia luminată de flăcările focului, îi spuse : Vedeţi, de altfel, chiar cu ochii dumneavoastră. Aici nu-i absolut nimic... Iar cît despre mîncare...

— ...singurul lucru care se poate mînca sînt numai unghiile, îl întrerupse cel de-al doilea. Şi vă sfătuiesc să o luaţi din loc chiar acum, fiindcă n-ar fi bine să petreceţi noaptea într-o localitate unde se află de-atît amar de vreme doar trei bărbaţi singuri...

Femeia părăsi încăperea. Îşi întoarse numaidecît ochii spre bordei şi, în ultimele licăriri ale focului ce ardea în spatele lor, se conturau, întinse, cele cinci picioare ale bărbaţilor, şi le simţi privirile aţintite în direcţia ei. Îşi zise : „Mă urmăresc, ca să vadă încotro o apuc".

Se pierdu din nou printre muscele. Merse o oră şi se hotărî să se oprească. Nu mai vedea nimic, nici cerul, nici pămîntul ; putea să facă un pas greşit, şi atunci ar fi fost gata cu toate. Adormea în răstimpuri. Moţăia şi nu mai simţea decît înţepăturile foamei.

Dar cînd se crăpă de ziuă, femeia își dădu seama că, în asemenea împrejurări, mai important decît mîncarea e să ai ceva de băut. O dureau toate mădularele. Se întinse iarăși la pămînt, sub arșița soarelui, căci nu zărea nicăieri nici un petec de umbră și nu se mai simțea în stare să meargă mai departe. O cuprinse o moleșeală fără margini. „Trebuie să ajung !" își repeta ea, așezîndu-se pe pămîntul încins. „Nu vei ajunge niciodată !" îi spunea parcă o umbră nevăzută. Se gîndi că va muri pe meleagurile acestea și că nimeni nu-i va descoperi vreodată cadavrul. Se tîrî o bucată de vreme. Rochia îi era ruptă. Genunchii și coatele parcă-i fuseseră frecate cu o răzătoare : sîngerau. Picioarele îi ardeau, ca niște cartofi pe jăratic. Se dezbrăcă, și așa, goală, merse mai departe, cu resturile veșmintelor în mînă. Se gîndi că nu le putea arunca, fiindcă, dacă izbutea să ajungă la Pisagua, trebuia să intre îmbrăcată în oraș.

Soarele îi mînca, îi devora carnea, ca un vultur galben care ciocăne, ciocăne într-una cu pliscul său puternic. Închise ochii ; simți că are mîinile goale. „Unde mi-s hainele ?" strigă ea și dete un țipăt prelung, care-și află ecoul în căldarea munților golași. Le descoperi în fundul prăpastiei. Zăbovi, nu știu nici ea cîte ceasuri, pînă izbuti să și le găsească. Cînd le avu din nou în mînă, își zise : „E mai sigur să le îmbrac".

„Poate că sînt la sfîrșitul puterilor", se gîndi ea și se culcă la umbra unor stînci. Dar pînă și aici pămîntul ardea, ca niște cărămizi scoase dintr-un cuptor. Își duse mîna la inimă, care-i bătea de să-i sară din piept. Adormi, se trezi cu insolație, dar continua să-și repete : „Trebuie să ajung !"

Mergea parcă murind. Se lăsă, în sfîrșit, răcoarea nopții, și ea se consolă singură : „Acum o să te lase febra. Dormi un pic". În întuneric, se încredință că era pierdută. Poate se învîrtea fără rost printre muscele și — cine știe ? — o fi încurcat indicațiile primite în Iquique. O podidiră lacrimile și se miră că mai poate plînge, deoarece își închipuia că în trupul ei nu se mai afla nici o picătură de lichid,

deşi se gîndea, cu amărăciune, că izvorul lacrimilor nu seacă niciodată cît trăieşti. „Nu, îşi zise ea, trebuie să merg mai departe!“ Se îndreptă spre apus şi se călăuzi după două stele pe care le ştia din copilărie. Înainta sub ocrotirea nopţii răcoroase. Totuşi, era nevoită să-şi tîrască picioarele, ca un orb care tatonează pămîntul cu bastonul; dar ea nici atîta nu avea la îndemînă.

Se culca, sedea puţin, apoi o pornea iarăşi la drum. Ştia că avea să moară; dar datoria ei era să ajungă. Unde? Nu avea decît două ţeluri: ori Pisagua, ori moartea. A doua zi va şti exact unde avea să ajungă, fiindcă nu mai putea îndura coşmarul acesta decît încă o singură zi.

Porni la drum plină de vioiciune, o dată cu primele sclipiri ale dimineţii. Apoi căldura o moleşi, o ameţi şi curînd începu să aibă halucinaţii din pricina setei şi a foamei. Mergea inconştient, purtată parcă de un flux tainic, sau de ultimul horcăit al unui impuls al morţii.

Urca. Era tot mai aproape de cer, în timp ce soarele se cufunda iarăşi în ocean. Ajunse la marginea muntelui, şi prin dîra ultimei răsfrîngeri de lumină, asemeni unei flăcări de un verde-purpuriu, ochii ei, ca de femeie beată, zăriră o barcă şi apoi un oraş.

Îşi zise, fără să clipească, ca si cum ar fi fost lucrul cel mai firesc din lume: „Este Pisagua!“

Se aşeză pe mal, cu picioarele atîrnîndu-i în gol. De sus nu se auzea nici un zgomot. Se gîndi, surîzînd, că-i venea să coboare dintr-un salt. Îşi aţinti privirea neclintită asupra oceanului şi a oraşului pierdut în văgăuna adîncă şi îşi zise: „Acum de ce te mai grăbeşti? Tot ai să ajungi.“ Nu mai putea să şadă nici în picioare, nici aşezată şi nici lungită, căci trupul, tot numai o rană, o durea oricum ar fi stat. Se lăsă în genunchi, îşi împreună mîinile şi-şi zise: „Jos e Pisagua. Nu poate fi decît Pisagua.“ O cunostea după singura-i stradă, care părea atît de liniştită şi de pustie. Şi, totuşi, acolo se afla el. Fără îndoială, acuma se pregăteşte de culcare, sau poate citeşte.

Răsări luna, şi ea o privi cu ochii larg deschişi, bucuroasă, deoarece, dacă astrul strălucea pe cer, putea să-şi continue drumul şi-n timpul nopţii. Deodată se lăsă o ceaţă umedă, care acoperi bolta.

Femeia se văzu învăluită de ceaţă şi, cu toată umezeala aceea lăptoasă, îşi simţea trupul arzînd ca o flacără întunecată. Febra, setea, foamea... Avea braţele şi coatele julite. Mai înainte de a zări oceanul, se descălţase, ca să-şi odihnească picioarele. Se hotărî să înceapă coborîrea. Îşi căută pantofii. Dispăruseră. Nu i-i furase nimeni. Începu să-i caute pe bîjbîite, dar nu-i găsi nicăieri. Poate se dăduseră de-a dura, ca nişte pietre, şi ajunseseră în Pisagua. Nu-i mai putea căuta prin beznă.

Hotărî să coboare desculţă, pe întuneric. Pipăia cu degetele spinarea ascuţită a muscelelor şi mai ales muchiile de unde încep rîpele. Adormi şi se trezi buimăcită. Se rostogolise vreo doi-trei metri. Izbitura o trezi de-a binelea. În depărtare se zăreau nişte lumini palide şi razele unui far. „Da, e Pisagua !" exclamă ea. Apoi luminile se topiră în noapte. Însă oceanul o călăuzea mereu, ca şi cînd s-ar fi aflat un luceafăr în el.

Oceanul avea acum mii de sclipiri.

„În sfîrşit, se luminează !" strigă, ridicînd braţele spre cer. Deşi nu-şi mai simţea picioarele, iuţi pasul. Ajunse la o şosea şi se apropie de căsuţele care se înălţau pe coasta dealului. Într-una din curţi văzu o femeie bătrînă, care spăla într-o albie şi care, auzind poate zgomotul paşilor ei, îşi ridică ochii ; văzînd-o, îi ieşi în întîmpinare. Cînd ajunse aproape de ea şi o văzu cu piciorele goale, îi spuse :

— Bine-aţi venit la Pisagua, *doña !* Pe cine căutaţi, pentru numele lui Dumnezeu ?

— Îl caut pe Albino Caleu. Îl cunoaşteţi ?

— Da cum să nu-l cunosc ? Este prietenul meu. Ce om cumsecade, are patima cititului ! izbucni femeia, ştergîndu-şi mîinile de şorţ. Poftiţi puţin la mine-n casă, să vă odihniţi. Bine-aţi venit la Pisagua !

Noua-sosită se prăbuşi pe balansoar, pierzîndu-şi cunoştinţa.

Doña Encarnación o stropi cu apă ; dar ea nu deschise ochii.

Bătrîna se hotărî să plece în căutarea lui Albino. Nu-l găsi și-i lăsă vorbă, prin Raimundo, că-l așteaptă la ea acasă pentru o chestiune urgentă, care-l privește personal.

Cînd sosiră Albino și Raimundo, *doña* Encarnación îi primi vorbindu-le în șoaptă, cu un aer misterios. Își duse degetul arătător la buze. Închise poarta. Îl luă de mînă pe Albino și-l conduse înăuntru, în căsuță, în fața vechiului ei pat conjugal. Auzi un gîfîit agitat.

— Ce s-a întîmplat ? bolborosi el speriat. E ceva rău ?

Pe pat, ca un mort sub un giulgiu, zăcea întinsă o ființă, acoperită complet cu un cearceaf.

O dezveli și văzu o femeie, cu îmbrăcămintea complet zdrențuită, care zăcea cu fața în jos, părînd că se tîrăște. Raimundo intră și se uită spre pat. Femeia avea rochia sfîșiată la șolduri, la mîneci și în dreptul genunchilor, purtînd urmele unei lupte îndelungate. Albino se duse la ea și o întoarse cu fața în sus.

O mîngîie ușor pe obraz.

Raimundo n-o mai văzuse niciodată pînă atunci. Da, nu putea să-i amintească de nimeni.

— O cunoști ? îl întrebă el pe Albino.

Acesta tăcu. Suspină.

— E soția mea, Justina, rosti el cu vocea frîntă.

Doña Encarnación aduse o cană de apă și un prosop, ca s-o spele pe față. Femeia deschise ochii și, mai înainte de a-l vedea pe Albino, zări cana și se năpusti asupra ei. Începu să soarbă cu înghițituri mari. Nu se mai auzea decît gîlgîitul apei, ca o tremurare de arpegii.

Deodată ea îl descoperi pe Albino și rămase cîteva clipe cu privirea ațintită în gol, ca un credincios care ar fi zărit fața lui Dumnezeu ; apoi pleoapele iarăși i se lăsară peste ochi, grele, ca de plumb.

Raimundo o privi cum dormea — trupeşă, dar vlăguită — acoperită peste tot de o pojghiţă de pămînt, ca şi cum ar fi trăit ani întregi tîrîndu-se prin nisipuri.

Dormi pînă la prînz. La amiază, amîndoi bărbaţii se întoarseră cu Margarita. Justina se spălase. Şedea pe pat.

— Am primit scrisoarea ta, Albino, îi spuse ea. Păstră cîteva clipe de tăcere. Cu ajutorul prietenilor noştri din Chiguayante, am făcut rost de bani şi, împreună cu fetiţa, m-am dus acasă la părinţii tăi, la Valparaíso, pe dealul El Litre, aşa cum mi-ai scris. Dar nu m-am putut obişnui fără tine. Chiar şi ai tăi şi-au dat seama de asta. Atunci, mi-au făcut bagajul şi mi-au spus: „Du-te, Justino, nu mai sta. Ai aici toate cele trebuincioase pentru drum. Noi o s-avem grijă de fetiţă. E singura noastră nepoată. Fără ea am fi absolut singuri." Am venit la Iquique, şi acolo mi s-a comunicat: „Accesul în Pisagua este interzis. Dumneata nu eşti deportată." „Vreau să fiu deportată", i-am spus ofiţerului. „Ai gusturi ciudate, foarte ciudate, dar eu nu sînt pus aici ca să satisfac toate capriciile femeieşti." „Întrucît este ciudat faptul că vreau să trăiesc împreună cu soţul meu?" „Aşa-s ordinele, mi-a repetat el. Să-ţi intre în cap: dumneata nu poţi să intri în Pisagua!"

— Poate n-ar strica să vorbim cu maiorul Beltrán, propuse Margarita. Sînt sigură că el ar fi de acord ca Justina să locuiască aici.

— N-ai auzit ce i-au spus cei din Iquique? Şi, pe deasupra, şi situaţia maiorului e destul de nesigură. Au să-l scoată dintr-un moment în altul.

Dar Justina Caleu nu mai auzea discuţia. Se cufundase din nou în somn. Margarita o văzu culcată, cu genunchii îndoiţi. Părea că picioarele-i sînt încă încordate în umblet greu, printre munţii nesfîrşiţi, şi că mai priveşte încă spre Pisagua, în căutarea Arabului celui uriaş, fără de care viaţa-i părea fără sens.

— Pînă una-alta, va trebui să rămînă în mod ilegal aici, spuse Raimundo.

— Nu-i vor da raţia, spuse Margarita.
— Am să i-o dau eu pe-a mea, murmură Albino.
— N-o să poată ieşi ziua din casă.
— Va ieşi noaptea, cu mine. Va duce o viaţă nocturnă, adăugă Arabul. Va fi prizoniera oraşului Pisagua.
— Cum nu-i deportată, va fi apăsată de sentimentul unui îndoit surghiun ! exclamă Raimundo.
— Şi toate astea din dragoste... şopti Margarita, bătînd darabana cu degetele pe capsulele de metal de pe tăblia patului.
Albino se aşează pe pat, uitîndu-se la Justina, care dormea.

Capitolul XIII

CONTEMPLAREA CERURILOR

Prin dormitoare sînt oameni care nu dorm. Insomnia începe să dea tîrcoale multora.
Tînărul Daniel Jiménez, zis Măzărică — care, după cum trîmbiţează el în cele patru vînturi, şi-ar pregăti examenul de bacalaureat, deşi nimeni nu l-a văzut studiind, pentru care lucru, cînd i se atrage atenţia că se lasă pe tînjală, el declară că adevărata lui intenţie este să-şi ia diploma în „Măgarologie“ — ei bine, Jiménez a plecat, pe înserate, să se întîlnească cu micuţa Fulgencia, fiica vînzătorului de rachiu de orz.
Cînd se întoarce din raita nocturnă la hala pieţei, unde dorm majoritatea deportaţilor, rostogoleşte grinda, vrednică de un Caupolicán [1], care slujeşte de proptea la poartă, făcînd un zgomot infernal, de parc-ar fi avut loc un cutremur. Şi, cu un aer nevinovat, întreabă singur :

1 Numele unui erou din tribul indigen al araucanilor, care i-a înfruntat vitejeşte pe spanioli cînd aceştia, în secolul al XVI-lea, au cucerit Chile.

— Cui i-a căzut ceasul ?

Apoi se avîntă într-o polemică aprinsă cu Ceballos, croitorul din Iquique, care, spre deosebire de el, preferă moda londoneză celei pariziene.

Profesorul socialist de la o şcoală industrială din ţinuturile sudice, Héctor Bruna, începe să fluiere romanţa *Florile negre* şi, şezînd pe pat, cîntă în surdină din ghitară. O atinge atît de încet, ca să-i împace pe toţi, fiindcă noaptea trecută, cînd a cîntat mai tare ca de obicei, s-a stîrnit un scandal nemaipomenit. Bruna este un bărbat potrivit de stat, cam de vreo 50 de ani, cu o chelie lucitoare. Poartă totdeauna nişte ochelari fumurii. Deşi nu are o voce deosebită, aseară a cîntat chiar la teatru *Adio, adio !* („Sînt foarte răcit", a explicat el publicului. Dar şi fără răceală, tot nu prea are voce. În schimb, se distinge prin graţie).

Pe la orele 3—4 dimineaţa se aud sunetele tremurate ale ghitarei, şi Lorenzo ştie că sînt mulţi care nu dorm şi care, ca şi el, ascultă în tăcere, cu ochii deschişi în beznă, duşi pe gînduri. Ascultînd murmurul lin al ghitarei, Abel Castillo uită teama care-l stăpîneşte : acel proces ce se judecă la Taltal pentru o presupusă delapidare din banii sindicatului.

Aseară, însă, după reprezentaţia de la teatru, profesorul Bruna a petrecut foarte bine, fiindcă mai devreme tovarăşul şi prietenul său cel mai bun, Chicharrita, proprietar al unor minuscule mine în Atacama, care poartă mereu aceeaşi bluză cafenie şi vorbeşte cu o voce foarte răguşită, primise un mandat telegrafic de zece mii de *pesos* [1]. Hotărîse, după cum a spus chiar el însuşi, „să-i facă praf, fiindcă asta e menirea banilor", dînd o masă în toată regula în hală. S-a dus chiar să cumpere clandestin douăzeci de litri de bere de la Gilberto Wong.

1 *Peso* — monedă de argint, unitate monetară în diferite ţări latino-americane.

Printre sorbituri, Bruna şi-a dezvelit instrumentul şi a cîntat un *introitus* [1] :

„Doar rachiu şi vin de masă
băuturi sînt preacinstite ;
apa las-o pentru vite,
pentru cei cu pielea groasă."

Apoi a început nişte *vidalitas* [2], nişte melodii triste peruviene şi cîteva cîntece bătrîneşti chiliene, printre care *Deşi-s coastele mele, să mi le scoată vor.*

Cei de faţă la petrecere, şi mai cu seamă grupul celor opt, botezat chiar de ei „regimentul Atacama" fiindcă toţi erau din această provincie, s-au cherchelit repede. Dacă ceilalţi voiau să doarmă, treaba lor ! Ei însă aveau chef să asculte, şi cu asta, basta ! Înjurăturile nu mai conteneau. Bruna a cîntat mai departe în semiîntuneric ; iar cei din Atacama au dat pe gît pahar după pahar, pînă ce unul a adormit şi a prins să sforăie, iar altul s-a ridicat în picioare, vrînd să înceapă un discurs. Atunci se auzi vocea lui Jiménez recitînd :

„Ce dulce viaţa cură
Cînd, după-mbucătură,
Tragi şi o-nghiţitură.
Juana, Juana,
Dă-i -nainte, soarbe cana !
După ciorbiţă,
Bea suc de viţă ;
După ostropel,
Cîte-un păhărel ;
Iar după friptură,
Ţin' te, băutură !"

Apoi a venit şi clipa cînd chiar ghitaristul a simţit nevoia să iasă la aer curat ; şi, deschizînd uşa zăvorîtă cu suliţa lui Caupolicán, a năvălit deodată în dormitor un vînt îngheţat, care te lua

1 *Introitus* — prima parte din liturghia catolică.

2 *Vidalita* — cîntec popular, cu accente triste, originar din Argentina, dar răspîndit şi în alte ţări latino-americane.

pe sus. Oamenii culcați în pat, care au simțit această răbufnire ca pe un vînt polar, i-au luat la rost. Cînd se întoarse, ghitaristul a făcut un pas greșit și s-a lovit la cap și la piept, ceva mai sus de inimă — „ca și contramaistrul Campusano", cum și-a amintit Lorenzo — și din pricina acestei năpaste n-a mai putut cînta pînă în zori, lucru care pe unii i-a bucurat, iar pe alții i-a întristat.

A doua zi dimineață, în ședința comitetului, se discută cu însuflețire asupra acelui ospăț nocturn. Lorenzo își spuse părerea : „S-au îmbătat de dragul deportaților. Au crezut că lucrul cel mai bun e să-i înveselească cu vin și cu cîntece. Pur și simplu nu și-au dat seama că fac rău procedînd astfel."

Cînd vine noaptea, însă, are și el beția lui. Cînd unii se gîndesc la femeia de pe stradă, el visează cu ochii deschiși nu pe Anita Acevedo, ci pe o alta, al cărei nume îl tăinuiește (ca nimeni să nu pîngărească dragostea lui, ca nimeni să nu rîdă sau să murmure).

Deocamdată nu-i vorba de o pasiune carnală. Totul se mărginește la dorința de a se ști alături de dînsa, de a schimba cu ea cîteva cuvinte și apoi de-a rămîne tăcuți unul lîngă altul. Astăzi este pătruns numai de o simțire duioasă : el să-i zîmbească, iar ea să-i răspundă tot cu un surîs. Mîine, însă, flacăra albă a castității voite se va preschimba poate într-o vîlvătaie neagră, albastră, violetă sau roșie, în alt fel de dragoste. El e burlac, burlac cam tomnatic, și s-ar putea însura cu ea ; poate că o va face și pe asta. Noaptea, între orele 3 și 5 dimineața, sub haina militară, ca și cum ar fi el însuși o carte de dragoste, își întoarce paginile propriei sale inimi ușor, cutremurat de înfiorarea iubirii, și vorbește de unul singur, jucînd și rolul lui, și al Cielitei Guachalla, căci despre ea este vorba.

Vechea terasă a pieței, ridicată deasupra oceanului, îl cheamă neîntîrziat. În vremea din urmă, datorită noii ei destinații, ea răspîndește o duhoare de cloacă, pe care numai puternica briză a oceanului

o mai risipește puțin. Acum, pentru că valurile nu sînt prea mari, el intră în apa rece, stînd față în față cu Calea Lactee. Lorenzo simte că se tutuiește cu infinitul, cu adîncurile cerului. Stă neclintit în fața firmamentului — vapori, pulbere de lună, corpusculi — și se simte satisfăcut de a contribui și el la imensitatea oceanului cu modestul dar de aur al gîndurilor sale. Salută cu mîna scînteierea lui Sirius, cea mai strălucitoare stea de pe cer.

Îi place să-și dea în toate nopțile întîlnire cu bolta cerească, deși drumul pînă la ea e presărat cu multe capcane. În dormitorul cufundat în liniște nu se vede nimic. Trebuie să se furișeze pe dibuite pînă la sanctuar. Cînd ajungi însă aici, ce magnifică răsplată îți dăruiesc aștrii, cu toată măreția senină a nopții, desfășurată sub semnul Capricornului !

Rămîne aici, dezbrăcat, contemplînd Calea Lactee — ah, ce dîră de lumină vaporoasă ! — și, deodată, zărește o mică steluță roșie, care licărește pe chei. Lorenzo știe că acolo unde se zărește acea luminiță se află un om și mai chinuit de insomnie decît el : e Segovia, pescarul-pianist din Tocopilla, împletitorul de năvoade, care se duce de cu seară cu undița la debarcader, ca să scape de gîndurile sale, așa cum îi șade bine unui adevărat pescar prizonier, căruia îi este interzis să apară pe malul mării atunci cînd se arată peștii la suprafața apei și cînd ies balenele să respire. Segovia abia își mișcă capătul țigării, iar Lorenzo îl urmărește, pînă ce, înfiorat de adierea rece a vîntului, se vede silit să pună capăt rătăcirii sale printre umbre.

Întors în culcușul său, Lorenzo rămîne mai departe cu ochii deschiși, căci doar nici oceanul nu doarme și începe să izbească paturile pe dedesubt. În seara aceasta deportații se simt la fel de agitați ca și oceanul. Se deschid brațele verii, și oamenii au împlinit mai multe luni de cînd trăiesc

departe de soţiile lor. Bătăile orologiului din turnul de culoare gălbuie răsună mereu la răstimpuri, iar ora 6 dimineaţa îl găseşte pe Lorenzo aşezat pe o bancă din piaţă, privind din nou apele oceanului, ceea ce este pentru el mijlocul cel mai bun de a gîndi, sau, pur şi simplu, de a nu se gîndi la nimic, ori de a evada.

La 7, în sala de mese, au loc discuţii asupra reprezentaţiei teatrale pe care o vor da deportaţii a doua zi.

Tînărul Jiménez dezlănţuie o vie critică la adresa momentelor vesele care fuseseră pregătite.

— Este foarte uşor să faci asemenea scheciuri ! Acela cu copiii la şcoală este mai vechi decît bunică-mea şi i l-au reprezentat şi indienii lui Cristofor Columb cînd a ajuns în America...

— Această poziţie critică sarcastică mi se pare demobilizatoare, îl atacă Frumosul Cordovez.

Jiménez îşi bombă pieptul.

— Demobilizatoare ? Retrage-ţi cuvîntul ! Azi e luni, şi ceea ce ai spus tu e vorbă de zile mari. Nu trebuie s-o foloseşti în zi de lucru.

Jiménez rîse, dar era abătut, simţea un gol în suflet.

Ah ! Veşnica poveste : Fulgencia îl iubeşte ! El însă o iubeşte pe Lina Marín, care nu-l vrea.

Şi asta, fiindcă femeile apar din ce în ce mai frumoase în ochii deportaţilor, şi chiar şi acelea care n-au fost niciodată prea arătoase par chipeşe, deşi nu e cazul să se spună astfel despre iubita lui Jiménez. El oftează după Lina sau Loto Marín, care ar trebui să se numească mai bine Rocío Chou, fiindcă e o chiliană chinezoaică. Iese cu noaptea în cap s-o pîndească cînd ea mătură trotuarul. Mînuieşte mătura ca şi cum ar trece o pensulă chinezească pe hîrtie de mătase sau de orez. Mătură ca o pictoriţă. Discută cu responsabilii camionului militar întrebuinţat la împărţirea pîinii. În sfîrşit, strecoară o serie de speranţe platonice lui Jiménez Măzărică, care se încovoaie ca o trestie. Ea vorbeşte despre pedepsele pe care le îndură

„măgarii“ [1], care îi provoacă pe „lei“ (se referă la *señor* Leoni [2], pretendentul ei extraoficial).

A doua zi, de pe scenă, ei se răzbună pe Jiménez pentru critica adusă momentelor vesele. Într-un dialog actorii lansează în faţa unui public numeros o aluzie mai mult decît delicată.

Deportatul Voie-bună, cu inseparabilul lui tricorn plumburiu, dă marea veste celor prezenţi :

„Atîta hărmălaie pentru-o biată gaie,
Şi-atît amar pentru-un măgar !“

— Măgarul vrea să fie leu, şi trebuie să fie măgar.

Iar Lucas Astete face comentariul :

— Acest leu este aşa de mic, încît îl pun într-un sandviş, şi încă îmi prisoseşte pîinea ; atunci îi arunc o scuipătură şi îl las să înoate în acest ocean cel puţin o săptămînă.

El jură să-şi ia revanşa şi obţine chiar o întîlnire de reabilitare la poarta Linei sau a lui Loto Marín (cum îi spunea el) în faţa defăimătorilor săi.

Ea îl întreabă :

— *Señor* Măzărică, ai fost pe coastă ? Ai văzut leul ? Ţi-a fost frică ?

— Nu.

Atunci ea îi suflă în ochi. El se simte în culmea gloriei şi cu eroism îşi ţine pleoapele deschise.

— Nici n-ai clipit, *señor* Măzărică. Eşti un viteaz...

— „Viteaz, viteaz, cînd nimeni nu e treaz !
Vitejie am şi de vînzare,
Dar picioarele mi se moaie... cînd te privesc.“

— Dumneata eşti cinic.

— Toţi sîntem cinici.

Nimic mai mult decît vorbe, floricele, focuri chinezeşti de artificii sau dulci mîngîieri chiliene.

1 *Poroto* — în sens figurat, persoană insignifiantă ; în cazul de faţă poate fi indicat prin metafora măgarului.

2 *Leon* — leu în limba spaniolă.

Cielito Guachalla ieşi din grotă după rugăciunea de dimineaţă. Lucas Astete, conducătorul sindical catolic (socotit de toţi, chiar şi de Lorenzo, simpatic de să-ţi pierzi minţile pentru el şi sărîtor ca nimeni altul), închise cartea de rugăciuni şi porni după dînsa, admirîndu-i şoldurile rotunde, care i se desenau sub rochia de casă neagră şi unduitoare. În timp ce stătea în genunchi şi-şi mişca buzele, el îşi amintea de *Biblia* deschisă la un verset din *Cîntarea Cîntărilor*. Ştia că ea e „neagră fiindcă a sărutat-o soarele"... da, soarele cîtor milenii, Dumnezeule sfinte ?! Îl atrăgea prin ceea ce era indigen în frumuseţea ei, prin aluniţele risipite pe tenul ei măsliniu. Lorenzo, care şedea pe o bancă în piaţă, descoperi pe urmăritor şi-l fluieră. Acesta întoarse capul, însă fiica soarelui îşi urmă drumul fără să se sinchisească.

— Te felicit, se vede că ai gust, Lucas, îi spuse în limbajul lui de cunoscător rutinat, fiindcă Cielito este un fel de eroină a lui Gauguin [1] sau poate a lui Rubens [2], din Tahuantinsuyo [3].

— Nu mă sperii cu termenii ăştia grozavi şi cu aceste nume rare ! protestă Lucas.

— Dolofană şi cu pielea mată, urmă Lorenzo, privind-o cum se îndepărta, cu ochii umbriţi de nişte pleoape atît de groase şi grele, ca porţile misterului *quechua* sau *aymará* [4], nu ştiu bine care dintre ele, însă oricum, are ceva straniu şi ireal...

Lucas îl privi puţin năucit. Se hotărî totuşi să-i dea mîna şi să-l aducă pe pămînt, aşa că-l înţepă pe neaşteptate :

— Va să zică, şi tu eşti nebun după ea !

1 *Paul Gauguin* (1848–1898), pictor francez, a trăit multă vreme în Insula Tahiti din Oceania, de unde şi-a extras temele tablourilor sale, mai cu seamă portrete de femei indigene.

2 *Peter Paul Rubens* (1577–1640), mare pictor flamand din Renaştere.

3 Tahuantinsuyo – denumire dată vechiului imperiu al incaşilor.

4 *Aymará* sau *colla*, populaţie indiană minoritară, stăpînită în vechiul Peru de către incaşi. Indienii *aymará* mai trăiesc şi astăzi în Peru şi Chile.

— Nu ! De unde o mai scoți și pe asta ?

— Un îngeraș mi-a suflat la ureche în timpul liturghiei de azi-dimineață. *Don* Lorenzo, am descoperit secretul ! Și acum să-ți dau un sfat, același pe care mi-l dau și mie : Atenție la taică-su și la maică-sa, fiindcă pînă și cea mai bună soacră în casă tot și-a mîncat ginerele !

Și așa, îl lăsă cu buzele umflate. Cum se face c-a aflat, deși el nu mărturisise nimănui nimic, nici măcar ei ?... se întrebă Lorenzo. „Poate că Cielito totuși știe, fiindcă e în stare să-ți ghicească visurile. În schimb, tu, Lorenzo, niciodată n-ai să știi la ce visează copila cea oacheșă. Iar în ce-l privește pe Lucas, poate că însuși chipul tău, privirile tale te trădează în fața unor ochi geloși, care o iubesc și ei pe Cielito Guachalla".

Capitolul XIV

CEAIUL DE LA MIEZUL NOPȚII

Anita Acevedo își mușcă buzele cărnoase, își arată un dinte de sus și începe să-l neliniștească pe Frumosul Cordovez. Cu ochii aceia învăpăiați de flacăra focului lor negru, gata mereu de atac, răzbunători ; strigînd și suduindu-și fetița cu o voce care, departe de-a fi melodioasă, era chiar aspră și sălbatică, el credea că Anita ar putea foarte bine s-o înlocuiască pe Ofelia, întrucît se hotărîse să nu-i mai îngăduie acesteia a se făli pe socotela lui.

La rîndul său, și Ofelia îl înlocui pe el, înscriind un nou aspirant la tronul ei. Acesta era Modesto Torres, vechiul conducător sindical, care provoca adesea incidente pentru o nimica toată, dar a cărui inimă întinerise o dată cu exilul și cu sosirea lunii decembrie. Acum se poartă atît de frumos, încît nu te atinge nici cu o floare, el, care fusese toată viața un porc spinos, altoit pe un elefant. Margarita spune că uneori amorul liniștește, ca bromura. Torres nu-i

mai insultă acum pe ofiţeri, iar deportaţii nu mai au nevoie să intervină pentru a-l potoli. Pornirile sale de mînie s-au spulberat ca fumul, fiindcă s-a îndrăgostit, şi încă aşa cum se îndrăgosteşte un licean.

Cu toate acestea, Lorenzo îşi dădu seama că în juru-i pluteşte un fel de irascibilitate nedesluşită.

— Există deportaţi care văd fantome, îi explică el lui Raimundo. Iată una din pacostele închisorii. Dacă cineva lipseşte de la lecţii, imediat se spune : „Acesta-i atras de duşman" şi îl izolează. Dacă un deportat doreşte o clipă de singurătate sau de intimitate (lucru atît de rar şi de nerealizat aici) şi vrea să meargă la plajă fără alai, atunci ceilalţi fac nişte ochi cît cepele şi şoptesc, firoscoşi : „A căzut într-o stare de deznădejde, nu suferă prezenţa tovarăşilor. Semn rău".

— Da, încuviinţează Raimundo, aceasta însă se petrece numai cu cîţiva. Nervii sînt de vină. Dar se întîmplă lucruri şi mai urîte. Izbucnesc pînă şi adevăratele manifestări de invidie între grupuri. Dacă cineva care locuieşte la pompă merge la pagodă şi se întoarce tîrziu, se aude o voce : „Vedeţi ? îi preferă pe ceilalţi, pe noi ne disprețuieşte".

— Trebuie să facem ceva ca să combatem această stare de spirit, spuse Lorenzo, căci, dacă lucrurile vor continua în felul acesta, se va ajunge să se creeze un fel de represiune înlăuntrul represiunii, ceea ce înseamnă să dăm înapoi în loc să progresăm. Putem oare deveni temnicerii sufletelor tovarăşilor noştri, şi, deci, şi propriii noştri temniceri ?...

Margarita mai observă că bărbaţilor, cu excepţia soţului ei, începuseră să li se deseneze sub ochi cearcăne adînci şi vinete ; şi îi atrase atenţia lui Raimundo :

— Nu-ţi dai, poate, seama ?

Îi vedea cum pe zi ce trecea li se înfundau ochii în orbite : dar nu-i auzea scoţînd nici un cuvînt. Feţele lor mărturiseau dimineaţa că în timpul nopţii

ei visează şi fac dragoste cu femei care nu se află în paturile lor de paie.

Garridito umblă haihui pe plajă ; hoinăreşte pentru că n-are răbdare să stea locului, duelează cu un rival nevăzut. Îi arată lui Raimundo coşurile care-i apar pe pieptul lui de boxer şi-i zice :

— Astea ies fiindcă n-avem femei !

Deportatul Voie-bună, căruia i s-a dat o a doua poreclă, Haucho José [1] — după cum şi Arabul a fost rebotezat cu un alt nume, care, la urma urmei, nici nu i se potriveşte, acela de Sobaco Hustrado [2], din pricina recentului obicei de a purta mereu o carte subsuoară — obişnuieşte în timpul zilei să se întindă pe pat, cu mîinile sub ceafă, şi să-şi legene picioarele, încălţate în sandale, contemplînd printre gratii norii care se fugăresc pe cer.

Noaptea suflă în lumînare, suspinînd, şi exclamă pe un ton filozofic :

— Şi s-a stins pămîntul...

Cînd toţi dorm, începe să-şi tîrîie picioarele şi întreabă pe întuneric :

— Cine are ceai ?

Aprinde iarăşi lumînarea şi se apucă să-şi pregătească cu tot dichisul gustarea aceea, pe care o ia numai noaptea. Apoi, aşezat pe pat, începe să discute cu Lorenzo, ţinînd cana de ceai în mînă şi agitînd înainte de fiecare înghiţitură infuzia, pe care o bea, sorbitură cu sorbitură, ore întregi.

Pe Lorenzo îl amuză. E un vagabond căruia îi place să flecărească ceasuri întregi despre femei, despre guverne, despre constelaţii şi despre maree, cu o voce sentenţioasă, pătrunsă de o adîncă convingere.

Celălalt vecin de pat al lui Lorenzo, un ţăran din San Felipe, scoate urlete cumplite, fiindcă noaptea îl cuprinde o înspăimîntătoare durere de măsele.

1 Isteţul José (în limba spaniolă, în original).

2 Subsuoară-ilustrată (în limba spaniolă, în original).

Deportatul Voie-bună se duce spre el şi-l luminează cu lumînarea.

— Ai faţa umflată ca o minge, mormăie Deportatul Voie-bună, consolîndu-l. Mă duc să caut un calmant.

Ţăranul iese gol afară, întoarce robinetul şi-şi ţine obrazul sub şuvoiul rece al apei.

— Asta îţi face şi mai rău, îi spune Deportatul Voie-bună, urmîndu-l cu lumînarea ce de-abia licăreşte.

Tocmai atunci aude cum carabinierul din faţă îşi bate nevasta, pe Anita Acevedo, cea cu ochi negri, focoşi. Îi spune ţăranului, aplecîndu-se spre urechea lui :

— În noaptea asta sînt doi care plîng. Plîngi dumneata, şi plînge o femeie frumoasă, care pătimeşte din pricina geloziei bărbatului ei.

Pe la orele 3 după amiază, Deportatul Voie-bună stă pe plajă, cinchit, cu tricornul său cenuşiu (pe care nu şi-l scoate nici cînd doarme), cu un chiştoc în colţul gurii, şi le spune lui Raimundo şi Margaritei, în timp ce se uită lung la femeile din localitate, care se scaldă :

— N-ai ce-i face... capitalismul nu poate fi salvat nici de Cristos de la putreziciune ! Apoi păstrează o clipă de tăcere, prielnică pentru aprofundarea unei asemenea afirmaţii. Capitalismul este corupt începînd cu femeia, care este originea omului. Anul trecut am lucrat şase luni la pavarea localităţii Viña del Mar, toată primăvara şi vara, cînd poţi să respiri aer curat şi să ai o privelişte frumoasă în acelaşi timp. Vedeam mii de burgheze coborînd din tramvaie şi autobuze. Frumoase unele din ele, frumoase ca luna de pe cer ! Asta nu pot s-o tăgăduiesc. Ura mea împotriva capitalismului nu mă orbeşte, nici nu mă face nedrept. Aşa, dezgolite, traversau în vehicule tot oraşul, îşi frecau cărnurile roze de scaune şi de pasageri. De aceea, la asta se reduce literatura burgheză : nimic altceva decît „eternul triunghi", cum i se spune... şi începe să se

plimbe pe plajă, cu picioarele depărtate, legănîndu-se ca un răţoi.

După aceea se aşază numaidecît să citească reclamele loteriei argentiniene, rubrica despre viaţa artistelor, sau calculează cu creionul pe hîrtie că acordarea pianului de la teatrul din localitate ar costa o sută de mii de *pesos*. În cele din urmă, ia parte la discuţiile despre caii crescuţi de ţăranii din San Felipe. Iar ţăranului care noaptea trecută se plîngea de durere de măsele îi spune :

— Dumneata îmi placi fiindcă ştii să rîzi, după cum ştii să şi plîngi ; deşi nu rîzi, ci nechezi.

Şi, de fapt, hohotele de rîs ale acestui ţăran sînt adevărate explozii de nechezaturi. Ţăranii întinşi pe pat vorbesc cu plăcere despre cai, pentru că au trăit toată viaţa printre ei.

— Cine poate şti ce este un deşert ? spune în şoaptă cel cu nechezatul. După o pauză, adaugă : Ştii, Haucho José ? Îmi lipseşte aici mirosul de pămînt reavăn, mireasma sărată ce iese din glie cînd plouă, cîntecul ploii pe frunze. Le simt lipsa.

— Da cine nu le simte lipsa ? răspunde Deportatul Voie-Bună.

Aceşti ţărani erau analfabeţi cînd au venit la Pisagua ; acum, învăţînd să citească, trăiesc ca renăscuţi din beznă. Evocă viaţa de acasă şi vorbesc numai în diminutive.

Lorenzo stă, ascultă şi simte cum pogoară încet o undă de nostalgie.

Din vorbele lor, Lorenzo deduce că ei aproape nici nu-şi mai amintesc tristeţile şi umilinţele îndurate prin locurile lor de baştină. Poate că au început să fie mai puţin resemnaţi. Unul spune :

— Cred că nu voi mai fi acelaşi cînd mă voi întoarce acasă.

Lîngă scărişoara cheiului se adună lume. Raimundo zăreşte pe Cielito Guachalla, pe Fulgencia, pe Juan Nicosia. Stau şi privesc cerul. Zboară raţa *lilo*, raţa de mare, cu penajul negru stropit cu puncte verzi. Păsările *guaneras* planează în stol deasupra apei,

ca o escadrilă perfectă de avioane, ce se preface deodată în formații de paraşutişti, care coboară peste bancurile compacte de sardele. Într-o clipă se desfac în două stoluri, alcătuiesc un unghi ascuțit şi se întorc să se unească iarăşi în zarea înserării.

Lîngă debarcader se văd înşirate pe un băț lung sardele şi *cabinzas* [1].

Astete se apropie de Cielito şi îi şopteşte la ureche, privind spre mare:

— Vino diseară pe chei, la 9.

Ea pleacă liniştită, profilîndu-se pe pînza apei ca o statuie mişcătoare, planturoasă şi dispreţuitoare, dar cu desăvîrşire tăcută, ca orice statuie ce se respectă.

Lorenzo înţelese că Lucas i-a cerut întîlnirea după care şi el tînjeşte, şi cînd o vede îndepărtîndu-se, se întreabă: „Va veni oare la noapte, pe chei, la ora fixată, cînd peştele-limbă şi costeşul vînează sardele sub clar de lună?" Este încredinţat că nu va veni. E păzită de toată familia.

Intră în teatru, unde se ţine o adunare, şi se aşază, abătut, alături de Raimundo. Are loc o adevărată întrecere oratorică. Sînt de faţă sprinterii, semifondiştii şi maratoniştii cuvîntului. La mijlocul unei fraze banale, marea izbucneşte dedesubt într-o puternică salvă de aplauze. Pe scenă lumina lămpii de carbid pîlpîie de cîteva ori, apoi se stinge. Oratorul continuă să peroreze pe întuneric. Lorenzo se plictiseşte de atîta vorbărie şi profită de stingerea luminii pentru a ieşi. În holul teatrului, Segovia, pescarul din Tocopilla, cel care-şi împleteşte mereu năvodul, cînta la pianul dezacordat. Pare îndurerat.

— Fiica mea, în vîrstă de 2 ani, este pensionată de mine.

— Ce vrei să spui? îl întrebă Lorenzo.

— Că se prăpădeşte de dor după mine şi de aceea s-a îmbolnăvit. E slăbiciunea mea, zice el şi începe din nou să zdrăngănească la pianul hodorogit.

[1] Specie de peşti din America de Sud.

În fața lui stă Anita Acevedo; e tare plictisită din pricina profesiunii ei. Lorenzo o surprinde acum sub o înfățișare inedită pentru el : aceea de cronicară scandaloasă a localității. Foarfecă femeile din localitate; într-o clipă are ceva de spus despre fiecare. Vrea să lucreze la teatru cu deportații, dar soțul nu o lasă.

Unii oameni, pentru a uita, își revarsă durerile pe scenă. La serbarea de aseară, la care Encarnación Baella, ca protectoare a artelor și credincioasă obiceiului ei, a fost primul spectator, Jiménez Măzărică a făcut pe impresarul, fiind, în același timp, și prezentatorul numerelor de circ, în care scop și-a făcut rost și de o trompetă, din acelea pe care le folosesc șarlatanii de bîlci.

Între două semnale ale fluierului său de arbitru de fotbal sau de lăptar, a anunțat cu pompă numerele și a adăugat cîteva cuvinte spirituale, reabilitîndu-se în ochii spectatorilor care auziseră aluziile făcute la serbarea trecută de către Deportatul Voiebună.

Epifanio Luna, indianul *aymará,* purtînd pe cap o neverosimilă pălărie *cucalón*[1], a făcut pe vînzătorul de animale sălbatice din Africa. A povestit istoria despre cățelul unui chilian sărac, care și-a învins toți rivalii, chiar pe cei mai faimoși, dar care, în cele din urmă, s-a dovedit a fi un leu bărbierit.

Pentru a obține personajul dorit, Epifanio a dresat toată ziua un cîine întîlnit pe stradă; și, în sfîrșit, cînd animalul i s-a părut destul de supus, l-a legat într-o lojă. Dar cîinele a ros sfoara și a dispărut.

Atunci, îmblînzitorul de animale, indianul *aymará,* s-a apucat să vîneze cîini pe strada Prat, și primul dulău întîlnit în cale l-a prins, cu gîndul să-l schimbe cu de-a sila în leu incognito și în artist de circ. Dar la rampă fu atît de mare rezistența cîine-

1 *Sombrero cucalón* — pălărie înaltă, cu borurile foarte mici, cu căptușeală verde, care se poartă la țară în timpul verii. Se numește astfel de la *cucalón* — civilul care însoțește trupele în timpul operațiilor militare în calitate de ziarist.

lui, manifestată printr-un lătrat autentic, şi atît de înverşunată lipsa lui de înţelegere faţă de scenă, încît bătrînul beţiv Mendiburu a strigat de la galerie:

— Dă drumu cîinelui, Epifanio, că-i al meu !

„Şi, în felul acesta, unii oameni încearcă să mai uite necazurile", îşi zice Lorenzo cînd se lasă o nouă noapte şi cînd barca lui Nicosía o porneşte în larg.

Capitolul XV

CÎNTECE ŞI AMINTIRI DE ALTĂDATĂ

Deportaţii se scăldau lîngă cormoranii cei negri, în croncănitul raţelor *yeco* cu penajul scînteietor ; se simţeau renăscuţi şi cu nervii liniştiţi. Raimundo înota la suprafaţă ; ceva mai departe zări părul Margaritei, strîns în baticul colorat, pe care i-l adusese de la Santiago în ziua căsătoriei. I se părea că se afundă în apele Golfului Arauco şi se simţea întrucîtva din nou acasă. Aceeaşi întindere verde, umflată de valuri. Vedea cum se clatină ritmic faţa lui Manzano, care abia înota, ca broasca, sau mai degrabă gesticula cu mîinile, dînd la o parte ierburile de mare.

Zărea însă şi un om care părea că se dă într-un scrînciob, balansîndu-se năvalnic în ritmul psalmodiei cîntate de valuri ; apoi, legănat ca un prunc în braţe, părea că doarme în murmurul oceanului, lăsîndu-se învăluit în unde, cufundîndu-se în adînc ; la răstimpuri, pătrunzîndu-se de duhul mării, spinteca valurile, scoţînd chiote şi strigăte sălbatice, izbind apa fără milă : era Garridito.

La oarecare depărtare, înota, într-un bras sigur şi ritmic, Arabul, care îşi simţea inima stăpînită de bucurie, dar în acelaşi timp şi de amărăciune. Era bucuros că împărţea patul în fiecare noapte cu Justina, dar era trist că ziua n-o putea vedea decît rareori. Dar înotînd, îşi dădea seama că bucuria triumfa asupra amărăciunii şi că multe dureri din

alte vremuri se risipiseră după ce făcuse cunoştinţă cu abecedarul şi după ce-i sosise soţia la Pisagua.

— Parcă nu înoată, ci zboară, remarcă cu naivitate boxerul.

— Bravo! S-a petrecut o minune, anunţă Jiménez, *don* Juan de Dios Garridito s-a prefăcut în aeroplan!

Îi învăluia un suflu sărat. Erau o mînă de bărbaţi şi femei, care pentru moment se veseleau, uitîndu-şi necazurile. Ei, numai în chiloţi, răcorindu-şi trupul şi sufletul; ele improvizîndu-şi nişte sutiene straşnice, din acelea care, după cum îşi amintea Lorenzo, îl scandalizau pe *don* Ismael. Ofelia Martínez încerca să scape de urmărirea Frumosului Cordovez şi îi ceru lui Manzano s-o înveţe a înota.

— Dar cu ceea ce ştiu eu nu-i destul nici pentru mine.

— N-are a face. Ai talent de profesor. Aşa cum mă înveţi unele lucruri despre revoluţie, mă poţi învăţa şi cum să mă ţin la suprafaţa apei. Ador talentul tău... îi şopti ea, ţuguindu-şi buzele. Tot ce spui mi se pare, nu ştiu de ce, foarte uşor de priceput.

Lorenzo aruncă o privire de jur împrejur, ca şi cum ar fi căutat ceva, şi descoperi că Modesto Torres îi urmărea de pe plajă. Trupul Ofeliei se înfiora la fiece lovitură de val.

El îi spuse ceva, iar ea izbucni în rîs; un rîs scurt. Izbea vijelios apa, parcă cu o bătaie de aripi.

— După cum scrie în manuale, prima condiţie pentru a învăţa să înoţi este să stai întins, drept ca o scîndură, rosti Lorenzo solemn, apucînd-o de umeri.

— Am pieptul prea dezvoltat ca să îndeplinesc rolul de scîndură.

Îi ţinea strîns mîinile sub apă, angajată într-un joc submarin. El îi zise:

— Uită-te pe plajă!

Acolo, pe nisipul din faţă, Félix Morales, cu mîinile făcute pîlnie la gură, stătea călare pe măgarul din Pisagua, care scoase un zbieret uriaş.

Toți se uitară la încheietura mîinii, deși nu aveau ceasurile la dînșii.

— E ora 12, îi asigură Lorenzo.

Măgarul, cu urechile sale lungi, cenușii și cu smocuri de culoarea scorțișoarei, cu gîtul alb și niște ochi mari și blînzi, cu irisul galben, suna clopotul de amiază. Cînd soarele ajungea la zenit, măgarul scotea un zbieret pe care oamenii îl botezaseră „bătaia de tun a sfintei Lucía", și printr-un gest reflex se uitau toți deodată la ceas. Măgarul ajunsese să fie îndrăgit de toată lumea. În afară de cîini și de pisici, el se bucura de privilegiul de a fi singurul animal din Pisagua. Era al unui pescar, care-l lua cu el la strîns scoici, și mulți exilați socoteau a fi o mîndrie pentru ei să-i cîștige prietenia și să-l încalece.

După zbieret și după un scurt *intermezzo* orchestral, executat de tamburina valurilor, Félix Morales, călărețul măgarului, fu auzit spunînd :

— Să se îmbrace toți, băieți și fete ! Avem vizite ! Vizite importante ! Vizite din Santiago !

— Cine ? strigă Raimundo.

Dar măgarul le întoarse spatele, acum și cu Jiménez, în chiloți de baie, pe crupă, urmat, la trap, de Garridito.

— Poate s-au petrecut unele evenimente politice importante și ne pune în libertate, presupuse Lorenzo.

A fost destul să se rostească aceste cuvinte, pentru ca o grabă febrilă să pună stăpînire pe toți exilații. Se îmbrăcară zoriți îndărătul stîncilor. Libertatea venea într-o zi cu cer albastru, cu soare, foarte veselă, așa cum se și cuvenea.

Manzano o lăsă pe Ofelia și o rupse la goană, în costum de baie și fără ochelari, drept spre oraș. Alerga așa, ud, parcă temîndu-se ca întîrzierea lui să nu înrăutățească situația.

Pe platou se adunase o mulțime de deportați, care se agitau, nerăbdători, să afle știrea. Scrutau adîncul cerului, căci de acolo așteptau să le vină

libertatea, ca un înger. Văzură îngerul cenuşiu, care venea, şerpuind, pe dealuri. Un automobil cobora încet pe coastă, şi uneori se pierdea în nori de praf sau se ascundea după pereţii munţilor.

Raimundo privi mulţimea adunată şi socoti că sînt cam o mie de oameni, care veniseră să fie de faţă la coborîrea speranţei pe pămînt şi la sosirea libertăţii în oraş. Militarii îşi făceau rondul fără a interveni. Unii zîmbeau, stînd de vorbă cu Jiménez şi cu Albino. Era ora douăsprezece şi douăzeci de minute, iar Raimundo spuse în şoaptă că în jurul orei 1 are să li se aducă la cunoştinţă că sînt liberi. Dorea din tot sufletul să se ducă cît mai repede la căsuţa de la Calea Ferată şi să înceapă pregătirile de plecare. Rămase însă ţintuit locului, privind lung automobilul care cobora cu o încetineală chinuitoare. Neliniştea tuturor creştea cînd maşina se pierdea în norii de praf de pe drum, dar mai ales cînd vira, deoarece se temeau să nu se prăvălească cumva în vreo prăpastie.

Ofelia sosi cea din urmă. Se îmbrăcase ca de zile mari ; avea buzele fardate violent şi rimel negru pe gene. Frumosul o salută ceremonios. Manzano veni lîngă ea.

— Ai să te întorci la María-Elena sau la Santiago ?

— Deocamdată nu ştiu. E prea devreme ca să mă bucur de victorie. Şi apoi cine ştie ce va face ministerul, dacă-mi va lăsa postul ori mă va arunca pe drumuri...

Juan de Dios Garrido se simţea mai vioi ca niciodată. Se va întoarce lîngă maică-sa şi se va pregăti pentru recucerirea campionatului la categoria uşoară, deşi la Pisagua slăbise şi, după cîntarul lui Gilberto Wong, nu mai avea decît greutatea necesară pentru categoria pană. Dar el nu va primi pentru nimic în lume să fie trecut într-o categorie inferioară.

Encarnación Baella se apropie de Margarita şi de Raimundo.

— Mă bucur pentru dumneavoastră. Mă întristez însă pentru mine. Voi rămîne iar singură. N-o să mai am cu cine schimba o vorbă. Nu va mai fi aici

nici un om educat care să știe să aprecieze Pisagua. Băieții eliberați din închisoare vor umbla iarăși pe uliță, ca niște câini.

Totuși, Abel Castillo se simțea stăpînit de o neliniște surdă și se destăinui lui Angel Veas :

— Orice-ar fi, eu am să mă întorc la Flor de Chile, să-i văd pe ai mei ; dar mai cu seamă să lămuresc și să spulber calomniile pe care le-au răspîndit pe seama mea dușmanii mei din sindicat.

Veas, la rîndul lui, nu-și ascunse bucuria :

— N-o duc bine cu sănătatea. Plecînd, am să mă înzdrăvenesc ; aici pot să mor. Dar îmi pun întrebarea : cine a spus că mașina asta aduce știrea eliberării noastre ?

— Carabinierii i-au spus Frumosului Cordovez că vine aici prefectul în persoană, adăugînd că vom avea un mare spectacol la teatru, răspunse Abel Castillo.

— De ce să se dea o serbare ? întrebă Lorenzo. Ca să aducem mulțumiri guvernului că vrea să rămînem pe veci aici ?

— Eu cred că nu vin oaspeții ca să ne anunțe că azi după masă, la ora 5, vom fi înecați sau împușcați, spuse Raimundo.

Frumosul Cordovez ascultă ultima parte a conversației și întări cele spuse :

— Da, este foarte logic. Nu poate fi decît asta.

Martín Llanquinao tăcea. Raimundo îl întrebă :

— Dar tu unde o să mergi ?

— Nu știu. Poate la Lota.

— Din nou la mină ?

— Mi-ar plăcea să găsesc ceva de lucru pe-acolo.

Raimundo înțelese că nici cu cleștele nu va scoate mai mult de la el.

Félix Morales descălecase de pe măgar și-l ducea de mînă pe Rodney. Știa că chiar în acea noapte se va întîlni la Iquique cu Herminia. Scrisese un poem nou pentru ea cu prilejul eliberării lui, al reîntîlnirii ; un epitalam. I-ar da un sărut de douăzeci de minute și i-ar spune : „Aș vrea ca noaptea aceasta

să fie lungă cît noaptea polară, căci așa trebuie să fie o noapte de nuntă furată și amînată".

Mașina era la mijlocul pantei, și Margarita îl sfătui pe Albino :

— Răbdare ! Justinei i-au trebuit zile și nopți întregi ca să coboare de pe culme.

Dar această coborîre a automobilului nu li se părea oare interminabilă ?

Văzură venind spre mulțimea agitată un bărbat care șchiopăta ușor : Isaías Fuentes.

— Cu siguranță că o să ne întoarcem cu barcazul *Bolados* sau cu *Araucano* și iar o să am rău de mare.

— Mai ții minte ce-a spus căpitanul vasului *Araucano* cînd ne aducea încoace ? își aminti Raimundo. „Asta-i o greșeală. Tot noi o să venim să vă căutăm, și încă mai înainte de Anul Nou".

— S-a adeverit, zise Margarita, cu singura deosebire că vom pleca înainte de Paști. Mă gîndesc că fetița are să-și cunoască și ea casa din Lota și va ajunge, ca și părinții săi, o adevărată lotină.

Morelli-tatăl îi zîmbea lui Morelli-fiul. Vechii tovarăși ai lui Recabárren, muncitori de la minele de salpetru, de aramă și de cărbune, oameni din regiunea centrală și chiar din stepele lui Magellan, se găseau acolo, în așteptare.

Sosiră *don* Ismael măturătorul și pescarul Juan Nicosía, ca să-și ia rămas bun.

Fulgencia plîngea în văzul lumii, pentru că pleca Jiménez Măzărică. Coborînd un braț de divinitate brună pe umărul tinerei înlăcrimate, Cielito Guachalla se afla și ea acolo, cu gîndul departe, ca de obicei, dar aruncînd totuși priviri furișe către Lucas Astete. În ochii ei căprui plutea o umbră de tristețe, și parcă dorința de a pleca și ea.

Dulgherii care construiau barăci noi înțeleseră numaidecît că munca lor era acum cu totul inutilă și o întrerupseră fără păreri de rău.

— Nu-i plăcut să faci închisori, socoti unul dintre ei, un bărbat bine legat. Mai bine să mergem la serbare. Se spune că vine prefectul, și asta e semn

bun. Lăsați, băieți, să mai petrecem și pe cheltuiala altora !

Se afla de față și Gilberto Wong, iar lîngă el, Lina Marín, care părea fiica lui, stînd de vorbă cu Jiménez Măzărică, ceea ce o făcea pe Fulgencia să plîngă și mai tare.

— Sînt fericit că plec, îi spuse el Linei ; dumneata mă făceai să citesc toată ziua cărți cu detectivi și să privesc marea, gîndindu-mă cu disperare că femeia cea frumoasă preferă „lei" în locul „măgarilor". Aseară am visat că venîse un vas ca să mă ducă în exil pe Insula Paștilor [1]. Eram tulburat că nu-mi puteam lua rămas bun de la dumneata. Într-o anumită privință visul s-a adeverit, fiindcă plec, într-adevăr, din Pisagua, totuși, iată că-mi iau adio de la dumneata și nu mă duc în Insula Paștilor, ci la Santiago.

— Cîtă dragoste îmi jurai, și acum ce fericit ești că pleci...

— Își iau rămas bun logodnicii, ca niște păsărele... intră în vorbă Encarnación. Și dacă Lina se întristează, și dacă toate fetele sînt abătute fiindcă plecați, ele au perfectă dreptate, fiindcă ce altă dragoste mai pot întîlni aici în Pisagua ? Cînd eu eram tînără, Pisagua era un oraș și jumătate, era marele port al dragostei ! Dar toate aceste amintiri nu-s decît niște foi căzute din almanahul inimii...

Lorenzo, care se afla alături de ea, își trecea timpul ascultînd-o cum își înflorea iarăși și iarăși nostalgia zilelor de aur. Cînd a fost tînără, a gustat din tot ce are viața mai bun și mai frumos.

Guvernatorul, *don* Agustín Saldívar, se plimba prin apropiere, cu un aer morocănos, deși de data asta pe chipul lui buhăit nu se vedea nici o urmă de tristețe. Începu numaidecît să-și facă socotelile : „Dacă pleacă exilații, atunci militarii își vor vedea

[1] Mică insulă vulcanică din sudul Pacificului, aparținînd republicii Chile, vestită pentru resturile de construcții și pentru nenumăratele statui colosale, vestigii ale unei străvechi civilizații dispărute și neidentificate.

şi ei de drum, iar eu voi deveni iarăşi adevărata autoritate din Pisagua".

Uitîndu-se la ceas, oamenii parcă se sileau să zorească timpul şi maşina libertăţii, care nu mai sosea odată. Pe treptele înalte care duceau la orologiul din turnul gălbui şedea multă lume aşteptînd-o, ca nişte sentinele, ca nişte avanposturi.

Funcţionarul de la poştă veni cu nevastă-sa, ca să-şi ia rămas bun de la deportaţi. Săvîrşise greşeala de a-i întinde unuia mîna şi constată, cu nelinişte, că acum trebuia să le-o strîngă la toţi. În total, după situaţia statistică pe care o ţinea la oficiu, numărul deportaţilor trecea de o mie. Însă acum o pornise pe această cale şi nu mai putea da înapoi.

Funcţionara de la ofiţerul stării civile, o femeie cu o înfăţişare plăcută, se apropie de Margarita şi Raimundo, care, după părerea ei, constituiau o familie numai în mod formal, şi, lăsînd să-i cadă braţele, zise :

— Am pierdut rămăşagul. Ce deziluzie ! Dumneavoastră plecaţi ; iar eu, cînd v-am văzut sosind în Pisagua, am jurat că aveam de căsătorit cel puţin o pereche de deportaţi.

— Dar ai înscris în registre doi gemănaşi, o consolă Margarita.

Raimundo se apropie de Cielito Guachalla :

— Dumneata, care lucrezi la telefoane, trebuie să fi primit vreo ştire în această privinţă.

— Da, răspunse Cielito. Mi-au transmis un mesaj din Iquique : m-au anunţat că în jurul orei 12 va sosi o maşină, în care va fi prefectul, cu nişte persoane din Santiago.

— Nimic altceva ?

— Asta a fost totul.

Atunci apăru pe platou, folosit vremelnic înainte vreme ca arenă pentru luptele de tauri, comandantul Sergio Beltrán, care, ca şi ceilalţi, începu să se uite către colină.

Margarita îi făcu un semn cu cotul lui Raimundo.

— Poţi să profiţi de faptul că-i aici pentru a-i explica chestia cu Justina.

— Poate că nici nu merită osteneala. Dacă plecăm azi sau mîine...

Maşina ajunse pe platou, şi mulţimea începu să alerge spre ea. Geamurile erau acoperite de un strat de praf, aşa încît nu se putea vedea cine-i înăuntru.

— Da. E maşina prefecturii!

Ridicară pumnul şi cîntară imnul naţional. Vehiculul se opri în mijlocul mulţimii.

— Înapoi! Totul trebuie făcut în ordine!

Portiera se deschise şi coborî prefectul, un bărbat în vîrstă, dar cu o faţă ca de copil. Imediat după el coborîră nişte picioare, picioarele unei doamne, cu rîuri de varice albăstrii.

— Soţia mea, spuse prefectul, prezentînd-o mulţimii.

Apoi, încetişor, se arătară alte picioare, zdravene, de femeie plină şi cărnoasă. Ce însemna această paradă de picioare? Ele aduceau vestea eliberării lor? Pe unii îi cuprinse o teamă sfredelitoare. Privirile lor se îndreptară spre faţa rotundă, ca o lună plină, de culoarea pepenelui galben, a prefectului. Dar acum îl acoperea în întregime o femeie durdulie, un exemplar frumos de creolă, îmbrăcată într-o rochie roşie şi cu o fundă albastră în jurul părului, care se ridică din maşină cu o ghitară într-o husă, iar după ea sări o fată mai subţirică şi cu trăsături mai colţuroase.

Lorenzo le recunoscu:

— Sînt surorile Loyola.

— Poate nici nu vin să ne aducă vestea că sîntem liberi... îndrăzni Margarita.

— Nu, desigur că nu! întări Ofelia. De îndată ce le-am văzut, am simţit că mi-a căzut sufletul în călcîie; dar n-am curajul să mă aplec pentru a-l ridica.

Femeia cu rochia roşie îi privi şi, fără să vrea, izbucni în hohote de plîns. Margarita şi Ofelia căutară s-o consoleze.

Lorenzo îl întrebă cu voce tare pe prefect:

— Domnule, ce se aude cu eliberarea noastră?

— Nu ştiu nimic. Dumneavoastră ştiţi ceva? Şi,

încercînd să-şi ascundă dezamăgirea, adăugă: La sfîrşitul săptămînii mă duc la Santiago, ca să mă întîlnesc cu preşedintele, aşa că dacă doriţi ceva, spuneţi-mi, şi eu îi voi transmite totul. Fiindcă vreau să vă ajut. De aceea nu mi s-a părut rea ideea să vină şi aceste domnişoare, ca să vă mai înveselească viaţa cu cîntecele lor. Dacă doriţi să cereţi ceva la Santiago, spuneţi-mi fără frică, şi eu voi transmite întocmai dorinţa voastră preşedintelui.

— Nu cerem nimic, răspunse Lorenzo. Mulţumim.

Prefectul făcu o mutră acră.

O barcă pescărească şuieră, şi îndată se ivi, gonind pe chei, un bărbat mărunţel, cu obraji bucălaţi. Părea o minge cu pălărie; iar cînd se apropie şi mai mult, se văzu că priveşte saşiu.

Cîntăreaţa în rochie roşie, care între timp se liniştise, izbucni iarăşi în plîns, dar de astă dată pentru alt motiv, şi anume fiindcă înţelese numaidecît că nu era aşteptată, ci altă femeie, cea cu torţa în mînă, care să aducă cîte un mesaj personal fiecăruia, spunîndu-i: „Vă puteţi întoarce acasă".

Omuleţul bătu din palme şi spuse cu voce înecată:

— Domnilor, doamnelor, domnişoarelor, tovarăşi şi prieteni! Surorile Loyola, cele mai strălucite interprete ale cîntecului popular, care fac un turneu artistic prin nordul ţării, au propus şi au obţinut de la prefectul provinciei Tarapacá, care ne onorează cu prezenţa sa, însoţit de distinsa-i soţie, aprobarea de a veni aici, ca să dea un concert în ilustrul oraş Pisagua.

Femeia cu rochie roşie şi fundă albastră începu din nou să suspine. Fu cuprinsă de un acces de plîns cu sughiţuri. Tremura toată. Nici Margarita nu se mai putu stăpîni. Ceilalţi simţeau că nu aveau nervii atît de tari ca să reziste la contaminarea tiranică, aproape invincibilă, cu care se propaga epidemia lacrimilor. Atunci, pentru a nu plînge, încercară să cînte şi începură să intoneze din nou imnul pe care-l cîntau mereu de la început.

— „Chile pur, cu cerul tău albastru..."

Prefectul era palid. Se adresă celor două femei și le propuse cu un accent mieros :

— Vreți să ne faceți cinstea de a ne însoți la masă ?

Femeia în roșu răspunse :

— Nu, domnule prefect, vă mulțumim. Trebuie să mergem cu deportații. Sînt tovarășii mei. Mă înțelegeți ?

Se duseră să ia masa la pensiunea unui hangiu chinez. Mai erau acolo Margarita, Ofelia, Lorenzo, Raimundo, Cordovez, Veas, Félix Morales și Albino. Nu se știe de unde se ivi o sticlă de vin negru.

Margarita încerca să uite amarul amuzîndu-se să mănînce orezul cu două bețișoare — operație aproape imposibilă. Cîntăreața povestea că, zărind Pisagua de sus, din mașină, soția prefectului s-a adresat soțului său : „Uite ce primire îți fac !"

Se întoarse spre Margarita și Ofelia și spuse cu o voce coborîtă :

— Iertați-mă pentru lacrimi ! Sînt foarte plîngăreață. Îmi simt încă gîtul și inima strînse ca într-un clește. Și ce poate face o cîntăreață dacă simte că o strînge ceva de gît ?

Lorenzo o întrebă despre poetul Neruda.

— Îl caută la Santiago, la Valparaíso, în casele de la țară, în sud... Nopțile îl caută ba ici, ba colo. Aruncă undița în toate părțile. Au să mai vină exilați la Pisagua. Trimit deportați în insulele din sud și în cătunele părăsite de pretutindeni. Președintele va prezenta Congresului un proiect pentru punerea în afara legii a tuturor celor ce au votat cu Neruda. Cînd ni s-a propus să organizăm un turneu în regiunile din nord, eu am primit, fiindcă doream să vin la Pisagua, să frîng izolarea voastră, să vă aduc un mesaj, să vă văd, să vă cînt ceva, să vă aduc o bucurie, o mică bucurie... Văd însă că așteptați altceva. Îmi pare rău.

— Azi, bucuria noastră este învăluită de tristețe, se destăinui Lorenzo, căci așteptam să ne vină eliberarea.

— Şi n-a venit libertatea, ci cîntecul, murmură femeia. Ce sînt cîntecele pentru deţinuţi, pentru cei ce suferă departe de familiile lor ? E trist. Nu m-am gîndit la asta. Vă cer iertare. Dacă aş fi bănuit, nu aş fi venit.

— Nu ne-o luaţi în nume de rău, o consolă Félix Morales. Nimeni nu poate înţelege asemenea cîntece mai bine decît deţinuţii. Vă veţi convinge de asta chiar azi după amiază, la orele 2, la teatru. Avem totul pregătit. Sîntem bucuroşi să vă vedem aici, dar puneţi-vă în locul nostru : la Pisagua libertatea este marele miraj, visul pe care-l visezi dormind sau cu ochii deschişi, ziua şi noaptea. Trebuie să vă spun că sîntem nişte idioţi, că din orice nimicuri ne facem o speranţă de eliberare, şi speranţa se transformă uşor în certitudine. Acum o oră toţi eram siguri că vom fi liberi, dar de asta nu dumneavoastră sînteţi vinovată, ci dorinţa noastră înfrigurată, inima noastră stupidă. Dumneavoastră trebuie să ne iertaţi pe noi.

La orele 2 după amiază se aflau la teatru nu numai deportaţii, ci toţi locuitorii din Pisagua. Cîntăreaţa scoase ghitara din trusă. Se aşeză, îi strînse coardele, tuşi, îşi drese şi îşi încercă vocea, căutînd să prindă tonul exact. Execută de probă cîteva acorduri preliminare. Se ridică în picioare şi spuse, întinzînd mîna :

— Pentru fraţii mei, cărora le dăruiesc din tot sufletul, drept amintire, aceste cîntece de pe meleagurile mele din Linares şi altele din Insula Paştilor, ca şi urarea de eliberare.

Cîntă *Gurile rele :*

„Dacă-n joc se prinde ea
cu vreo rudă, să petreacă,
trăncănesc gurile rele :
«Uite-o, cu iubitul joacă.»

Dacă-n pat el se trîntește,
că-i trudit de nu mai ştie,
trăncănesc gurile rele :
«Dorm ca luaţi cu cununie.»"

Țăranul din Aconcagua nechează ca o herghelie de armăsari, după părerea Deportatului Voie-bună, pentru că mutra comică și nătîngă pe care o făcea cîntăreața îi umplea de veselie. După aceea, cîntăreața interpretă un cîntec de leagă araucan, pentru a adormi cu onomatopee dulci copilul iubit. *Meriana, uh, Meriana, uh...* un cîntec de dragoste din Insula Paștilor, cu unduiri polineziene.

Numaidecît se întoarse la anticul Chile, la cîntecul *Vîntul :*

„M-am îndrăgostit de vînt, ai !
Vîntul eu l-am îndrăgit.
Și cum și iubirea-i vînt, ai !
Pe aripa-i m-am trezit."

Execută și alte cîntece vechi chiliene, *Refalosa* și *Cînd ? :*

„Cînd are să mai vină ziua,
dimineața minunată,
cînd la pat o să ne-aducă
laptele cu șocolată ?
Cînd, cînd,
Cînd, viața mea, cînd ?"

Aplaudau cu toții, civili, militari și carabinieri.

Femeia în roșu lăsă ghitara, coborî la parter și zise :

— Surioara mea va cînta *cueca*. Eu o să execut dansul acesta cu un deportat. Va fi același *cueca* pe care l-am dansat la Stadionul Național în ziua proclamării președintelui drept candidat, cînd el a jurat credință poporului. Atunci trebuia să dansez cu dînsul. M-am dus să-l invit, pentru a-mi fi partener la jocul nostru național, și mi-a spus : „Nu știu să dansez *cueca*". Atunci l-am jucat cu un bun chilian, cu Elías Lafferte. Acum îl voi dansa cu un alt bun chilian.

Îl luă de mînă pe Raimundo, iar Margarita ridică din sprîncene, amuzîndu-se de alegere.

Segovia, pescarul din Tocopilla, se așeză la pianul cel dogit, care, deși era părăginit și dezacordat, începu să acompanieze ghitara cu un sunet trist,

învăluind poate visul de libertate ce se risipise ca norii, ca un joc de copii. Apoi un glas începu să urmărească pianul și ghitara, încadrîndu-se în cadența lor.

Deodată își făcu intrarea și un flaut, flautul cu care Jiménez Măzărică îi deștepta pe exilați la orele cele mai nepotrivite. Tamburina, *huifa*[1] și corul, dirijate de Félix Morales, izbucniră, alternînd cuvîntul cu tăcerea. Se iviră noi muzicanți improvizați, și în curînd tot teatrul bătea cu palmele ritmul dansului executat de cîntăreața în roșu și de Raimundo. Margarita evoca data de 18 septembrie din Lota, serbarea din Playa Blanca, copilăria, dragostea; iar inima ei bătea din ce în ce mai repede. Retrăia călătoria la Santiago pentru proclamarea candidatului, acel act petrecut la Stadionul Național, acel *cueca* de care pomenise femeia, și înțelese că niciodată, niciodată nu-l va uita, pentru că tocmai în acele zile, așa cum îi plăcea mereu să-și amintească, a fost zămislită Esperanza.

Capitolul XVI

CONSPIRATORI ȘI COMERCIANȚI

La Pisagua sosiră niște mici comercianți, acuzați de speculă.

— Sînt trimiși aici fiindcă guvernul vrea să dea impresia, prin acest amestec de deportați, că-i împotriva speculei, explica Epifanio Luna, lăsînd totodată a se înțelege că toți sîntem delicvenți de diferite soiuri.

— Îi atinge numai pe micii negustori; cei mari au proptele bune la palat, susține un exilat numit Reverdito, venezuelan de origine.

[1] Instrument de percuție.

La început noii deportaţi au fost încartiruiţi la pompă, unde, după cîte se pare, unii pensionari puritani nu prea s-au grăbit să-i primească cu flori. Atunci, au fost mutaţi la spital, ocupînd locuinţa unde stătuseră la început femeile, vechea morgă din Pisagua.

Cu o seară în urmă, pe la orele 10, soţia lui Reverdito şi-a chemat soţul la telefon din Santiago. Era într-adevăr o oră foarte tîrzie pentru Pisagua, căci, după cum spune Jiménez Măzărică, aici trebuie să te culci o dată cu găinile şi să te scoli cu primul *diucazo* [1], deşi nimeni n-a văzut vreodată prin partea locului nici găini, nici *diucas*. Pe lîngă aceasta, pentru a transmite avizul telefonic, trebuie să urci un deal, întreprindere cam aventuroasă în bezna nopţii. Aşa se explică de ce laconicul şi realistul răspuns al Cielitei Guachalla a fost următorul:

— Domnul Reverdito nu poate veni la telefon fiindcă se află la morgă.

A doua zi, la ora prînzului, deportaţii din lagăr aveau cu toţii pleoapele roşii de oboseală, ca după o noapte de furtună năprasnică.

— O clipă n-am închis ochii, bîlbîi Reverdito. Niciodată n-am crezut în stafii, dar astă-noapte au intrat la noi în odaie.

— Peste putinţă! Asta chiar că n-o mai cred. Eu sînt materialist! obiectează Jiménez cu gravitate. Ar fi trebuit să văd cu ochii mei.

— Noi am văzut treaba asta. S-au auzit mai întîi trei ciocănituri în zid, ca la şedinţele de spiritism. Apoi s-a strecurat şi fantoma în încăpere şi a început să se plimbe tacticos. Era înfăşurată într-un giulgiu alb.

— Şi cum arăta fantoma? întrebă Jiménez, cu ochi strălucitori.

— Mai curînd mică... replică nehotărît Reverdito.

Jiménez Măzărică medită în tăcere, apoi vorbi:

[1] Un fel de sticlete din America de Sud.

— Se spune că numărul morților care au trecut prin morga din Pisagua s-ar ridica cam la vreo zece mii. Cum să nu se afle în chinuri cel puțin unul dintr-înșii ?

— Începerea asta e vrăjită, spuse în încheiere Reverdito, căruia-i pierise cheful de vorbă. Se uită la cei doi prieteni ai săi, istoviți, galbeni ca ceara. Nu putem rămîne mai departe în camera asta, adăugă el.

— Nu vă pierdeți cu firea, le recomandă Jiménez. Pentru că, după cîte înțeleg, dacă există într-adevăr *suflete de morți*, acestea nu se arată chiar în fiecare noapte. La urma urmelor, au fost și ele odată ființe omenești, și trebuie să le fi rămas o anumită elasticitate dacă se pot scula din sicriu.

Își spune că serviciul special de stafii, pe care el îl organizase, ca expert în producerea a tot felul de zgomote macabre, între orele 2 și 3 dimineața, nu mai trebuia să funcționeze în camera de alături.

Comercianții îl privesc țintă pe Jiménez, omulețul acesta care își destinde nervii și care le dă un balsam, ca „bunul samaritean[1]" !

Conspiratorii sînt niște ființe aparte. Amílcar Dellpiano a publicat în *Deportatul* un articol care începea astfel : „Cînd am sosit în Pisagua pînă și natura s-a indignat și și-a exprimat puternicul său protest printr-o zguduire a pămîntului care i-a înspăimîntat pe toți cei de aici și care era cît pe-aci să se preschimbe într-un adevărat cutremur". După portretul pe care i l-a schițat Lorenzo, era un om uscățiv, cu o mustață ca a lui Hitler și cu suflet de Tartarin[2]. Cînd se află singur pe plajă, are obiceiul să dea ordine energice infanteriei existente numai în închipuirea lui. La cîteodată poziția de drepți față de el însuși și se complace să stea ore întregi fumînd pe țărmul mării. Are ceva de artist,

1 Aluzie la parabola din *Evanghelia lui Luca* (X, 26–37).

2 Celebru personaj al lui Alphonse Daudet, erou al romanului *Aventurile prodigioase ale lui Tartarin din Tarascon* (1872), care întruchipează umoristic fanfaronada.

de general şi de atlet, sau de înotător. Jură că-i va învăţa minte pe intriganţii de la palat care l-au învrăjbit cu preşedintele. Din mîndrie, nu mănîncă.

— Sînt ofiţer de carieră, exclamă el, şi aici dumnealor vor să-mi dea hrană de răcan ! Ar trebui să-mi trimită masa de la popotă !

Cînd se înserează, ordonanţa sa, în acelaşi timp uşier şi camerist, recrutat tot dintre conspiratori, întreprinde o expediţie prin dormitoarele deportaţilor, pentru a căpăta şi el vreo îmbucătură, pe care o păstrează pentru şeful său, Amílcar Delpiano.

Raimundo îl întîlneşte deseori pe plajă, în costum de baie, stînd în picioare pe vîrful unei stînci, cu braţele încrucişate la piept, contemplînd oceanul. Nici corsicanul exilat la Sfînta Elena [1] nu realiza mai desăvîrşit acest gest. Coboară de pe promontoriu, păstrînd aceeaşi majestuoasă înfăţişare, şi-l informează pe Raimundo cu un aer de oracol :

— Am în Santiago şapte mii cinci sute de oameni înarmaţi, hotărîţi să-şi pună viaţa în joc pentru mine !

Pe lîngă asta, Amílcar Delpiano se mai tutuieşte cu muzele şi cu zeiţele războiului. A dat la gazeta de perete un *Cîntec către Pisagua,* fructul propriei sale inspiraţii, şi a ţinut la teatru o conferinţă despre bătălia de la Pisagua [2], orchestrată cu solemne bubuituri de tun :

„Era într-o dimineaţă învăpăiată de purpura gloriei. Escadra chiliană redusese la tăcere forturile din sud şi din nord, îi ucisese pe artileriştii şi lansase primul convoi de vase mici, cu consemnul de a debarca pe uscat. Zona întreagă se afla sub focul mitralierelor şi al armelor inamice. În răstimpuri

1 Aluzie la exilul lui *Napoleon Bonaparte* (1769–1821) în Insula Sfînta Elena ; după înfrîngerea de la Waterloo, împăratul francez se predă englezilor, care-l ţin captiv în această insulă şase ani (de la 1815 pînă la moartea sa).

2 Bătălie în cadrul aşa-numitului Război al Oceanului Pacific ; s-a terminat la 2 noiembrie 1879 cu victoria chilienilor asupra peruvienilor.

se auzea pe apă plescăitul cadenţat al vîslaşilor care conduceau şalupele şi bărcile. Unii au ajuns morţi la Playa Blanca, iar primul care a sărit pe uscat a fost locotenentul Barrientos...

Şaptesprezece zile mai tîrziu, aceiaşi oameni s-au ciocnit pe neaşteptate cu Confederaţia peruviano-boliviană [1]. Artileria lui Salvo bubuia pe culmea dealului San Francisco. Pe la orele 3 după amiază, armata lui Buendia înaintă şi intră în bătaia tunurilor „Krupps". Soldaţi din Atacama şi Coquimbo, la atac, cu lancea şi baioneta scoasă, în mijlocul indienilor cu ciomege. Aşa au pus stăpînire pe Pozo de Dolores, pe apa din pampas, pe comunicaţiile rutiere şi feroviare, ca şi pe telegraful care făcea legătura cu Pisagua..."

Rezumă şi face paralele, cu gesturi de tribun întunecat, avînd în glas o inflexiune elegiacă :

„Dacă aceasta a fost bătălia de la Pisagua, ce este cea de azi ? În ce s-a preschimbat eroismul ei ? Doamne sfinte, aceşti mani [2] ai patriei îşi consumă astăzi toate muniţiile în bătălia care se dă pentru ca acest tîrguşor să continue a fi capitală de judeţ. Pisagua tremură ori de cîte ori află că se adună date pentru a se înainta guvernului un memoriu, propunîndu-i-se să transfere reşedinţa într-o altă localitate, mai vie, a pampasului."

Peste cîteva zile, Amílcar Delpiano, Cumplitul, anunţă în piaţă, cu voce tare, agitînd o telegramă :

— Sînt fericit : am devenit bunic !

— Fericire deplină, parcă l-a apucat pe Dumnezeu de-un picior... comentează Jiménez. Ce vrei mai mult ? Aici în toate zilele e sărbătoare. După paradis, Pisagua !

Faţa lui Amílcar Delpiano se întunecă. A văzut trecînd o femeie cu părul alb, mama lui *señor* Leoni, pretendent extraoficial la mîna Linei Marín ; este păzitoarea peşterii Preacuratei Născătoare de Dum-

[1] Alianţa dintre Peru şi Bolivia împotriva republicii Chile în Războiul Pacificului.

[2] Sufletele zeificate ale strămoşilor, la romani.

nezeu din Lourdes, şi, după cum susţinea Encarnación Baella, îi declarase lui Amílcar un nou război, asemănător celui din 79 [1], pe socoteală proprie.

— Este o peruviană fanatică ! tună şi fulgeră Delpiano. Niciodată nu s-a putut împăca cu înfrîngerea. Îi urăşte pe chilieni. Iar noi, chilienii, trebuie de asemeni să o urîm !

— De ce ? întreabă naiv Garridito.

— Pentru că ne detestă de cînd am luat Morro de Arica [2].

— Ce tip exagerat ! zice Jiménez.

Apoi, la masă, în faţa eternei fripturi la grătar, Jiménez dezvoltă pentru conspiratori şi comercianţi o judicioasă şi erudită disertaţie cu privire la planurile guvernului de a introduce starea de asediu nelimitată, nedefinită, fără termen, care să-i dea dreptul a-i reţine pe deportaţi în lagăr cît timp pofteşte. Se străduieşte să citească pe feţele ascultătorilor impresia făcută de cuvintele sale. Este un as în lansarea a tot felul de ştiri false şi alarmiste.

— Exilaţii sînt animale care se hrănesc cu ştiri, şi cum aşa ceva nu există, trebuie să le inventez eu.

— Dar dacă tot sînt ştiri născocite, fă măcar în aşa fel încît să fie bune, obiectează Ofelia.

— Ca după aceea să urmeze dezamăgirea ? Nu-i nimic mai rău şi mai crud decît decepţia. În schimb, aşa, cum realitatea nu poate fi mereu atît de rea, va veni într-o zi ştirea eliberării, şi inima exilaţilor se va înveseli dintr-o dată.

Raimundo voia să cunoască temeinic ceea ce înţeleptul Lorenzo califica drept „pitoreasca familie a conspiratorilor latino-americani, care visează numai cazărmi şi *pronunciamientos* [3] militare, cu scopul

1 Este vorba tot de al doilea Război al Oceanului Pacific.

2 Localitate din partea sudică a Perului, luată cu asalt de chilieni în 1880, în cadrul războiului amintit.

3 *Pronunciamiento* (în Spania şi în ţările latino-americane) — insurecţie, mişcare militară împotriva unui guvern, nu însă şi împotriva regimului pe care-l reprezintă acel guvern.

de a face doar un fel de schimb de gardă cu guvernul, poporul rămînînd mai departe în aceeaşi situaţie".

Félix Morales aduce la masă o cutie de marmeladă de *frutillas*[1]. Iar Jiménez întreabă cu un aer inocent :

— Unitatea noastră este atît de largă, încît chiar şi un socialist poate mînca marmeladă de *frutillas* ?

Şi în timp ce el, luînd un aer serios, stîrneşte rîsul vecinilor săi, în capul mesei, ţăranul din San Felipe, cel cu rîsul ca un nechezat, lăsîndu-se pe umărul lui Garridito, dă drumul unui torent de văicăreli :

— Sîntem şapte acasă, şi toţi m-au uitat. Am un fiu carabinier în Iquique. I-am trimis o scrisoare şi nu mi-a răspuns. Atunci, i-am scris o alta (adică mi-a scris-o Albino), zicîndu-i : „Dacă te ruşinezi să ai un tată deportat, renunţă la tatăl tău. Nu mă mai pomeni niciodată. Spune că te-ai născut din văzduh".

Povestind acestea, ţăranul are o privire tristă, de miel dus la tăiere, iar acum, pentru că îşi pierduse şi feciorul carabinier, manifestă slăbiciuni de părinte faţă de deportaţii cei mai tineri, printre care se numără şi Jiménez Măzărică, care se lasă dezmierdat, făcînd o mutră de copil răsfăţat.

Capitolul XVII

RAZE DE LUNĂ DEASUPRA VITRINELOR BELGIENE

— A plecat barca în larg, ca să aducă mingea, anunţă Arabul.

Mai sus de Pocillona, aproape de spital, se află terenul de fotbal, unde se desfăşoară meciuri amicale între surghiuniţi şi soldaţi. Partenerii au fixat nu mai puţin de cinci portari, pentru că dacă min-

[1] Un fel de fragi de Chile.

gea iese de pe terenul de joc, înseamnă că trebuie să cadă inevitabil în oceanul care mugește în fundul prăpastiei ca o cireadă de tauri. Valurile mînă de obicei în larg mingea, care dansează pe apă ca o pasăre sferică. Uneori este dusă pînă la două sute de metri depărtare de plajă ; iar pescarul Segovia se urcă în barca lui Nicosia și pleacă s-o vîneze.

După ce în timpul meciului a spart capul unui recrut cu o lovitură, Jiménez Măzărică se scaldă în Pocillona, apoi se duce la întîlnire cu iubita sa. Are 19 ani, iar ea, 14. Începe să se însereze, și el se așază în piața Ecuador, ca să vadă dacă nu se ivește cumva Fulgencia în ușa casei dărăpănate, unde tatăl ei vinde pe un preț modest rachiu de orz la pahar, preparat cu un amestec de sîmburi de fructe și de stafide, îndulcit și cu miere groasă peruviană, pe care o aduce de la o fermă din Tacna. Cum apa din Pisagua nu este potabilă, omul și-a asigurat o clientelă credincioasă, și lichidul nici nu apucă să fermenteze în carafă și să se prefacă în rachiu, că trebuie să-l și pună numaidecît în vînzare.

Fulgencia se preface că însoțește pe fiica unui vînzător chinez, ducînd în brațe copilul de numai cîteva luni al acesteia. Îl pune în brațele lui Jiménez în semn de salut, înainte chiar de a schimba cu el vreun cuvînt, ceea ce multor deportați le apare ca un gest plin de semnificație. Și în timp ce tînărul ține la piept pe micuța cu ochi migdalați, Fulgencia cîntă din armonică o melodie ce se pierde în amurg, iar lui Raimundo, care șade de obicei cu Margarita pe altă bancă, îi place să asculte cu atenție cîntecul acesta și simte cum o înfiorare îi străbate întreaga ființă.

O aud pe Fulgencia cum îl întreabă :

— Asta-i dragostea ?

Raimundo stă la îndoială. De ce se face o excepție cu Jiménez ? De ce chiar el însuși n-are nimic împotrivă ? Căci comitetul a interzis ca deportații să facă curte femeilor din localitate, avînd în vedere, după cum s-a spus, că fiecare dintre ele are un tată, un soț, un frate etc., etc. Față de Jiménez Măzărică,

însă, toți închid ochii, poate fiindcă e vorba de ceva romanțios, de dragostea unor tineri de 19 și 14 ani. Ea este un fel de Julieta din Pisagua; el însă e prea caraghios și necioplit ca să fie comparat cu Romeo. Dă tîrcoale și Linei Marín, cu un succes destul de îndoielnic. Dar înaintea Fulgenciei devine alt om. Își uită glumele răutăcioase și e iarăși un tinerel melancolic și curat la suflet.

Amîndoi rămîn pînă noaptea tîrziu în piața cu jocuri pentru copii și obișnuiesc să se urce în scrînciob și să se dea pe tobogan. Uneori se ascund de stele printre arbuștii cu flori trandafirii și galbene, sau se sărută lîngă stîlpii de lemn ai pergolei. Se joacă de-a prinselea în jurul monolitului închinat lui Barrientos, uitînd de Războiul Pacificului, ca și de toate războaiele din lume, în afară de războiul inimilor lor.

Daniel primise știri că maică-sa făcea intervenții în Santiago ca să-i obțină eliberarea. „Nu admit nici un fel de demers. Eu sînt aproape un conducător în liceu, și pentru nimic în lume nu vreau să mă arăt plîngînd și nu admit nici ca maică-mea să plîngă în numele meu!"

Și așa, în după-amiaza zilei următoare, Daniel se duse iarăși să joace fotbal, iar cînd mingea căzu în apa întunecată, el se aruncă în valuri, înotînd printre stînci, ca s-o prindă. Simți însă că se îneacă, ridică un braț și se văzu nevoit să ceară ajutor. Un soldat se zvîrli după dînsul, îl înșfăcă de păr, îl aduse pe plajă și se întoarse în ocean să caute mingea, care se îndepărtase mult de țărm. La patruzeci de metri de țărm îl apucă însă un cîrcel și începu și el să strige. Garridito, care se afla pe chei, luă o barcă și vîsli pînă izbuti să-l salveze pe soldat. Dar vîntul tîra barca în largul mării, abătînd-o din drumul ei, așa încît totul părea pierdut. Atunci, Segovia, pescarul-pianist, își întrerupse împletitul năvodului, luă barca lui Juan Nicosía, vîsli și-i aduse pe uscat cînd soarele era spre scăpătat. Toată această aventură dură trei ore.

Pe Jiménez Măzărică, revenit din spaimă, îl căuta acum un fel de cupidon cu ochi de peşte, o mică mătuşă de şase ani a fetiţei pe care Fulgencia i-o punea în braţe în toate serile, ca o ofrandă a dragostei. Copila îl luă de mînă, fără să rostească un cuvînt, şi-l conduse la adolescenta cu tenul măsliniu, care purta pantaloni roşii şi largi, de hindus. Ea suspină :

— Ce fericire că nu te-ai prăpădit !

„Amîndoi sînt frumoşi şi tineri, îşi spuse Lorenzo. Cît timp sîntem tineri, soarele şi luna sînt ale noastre. Dragostea curată îi face pe cei tineri să creadă că lumea abia acum începe, în timp ce privesc limpede stelele în faptul serii".

Lorenzo compară dragostea lor cu o altă dragoste, stranie, deşi se arată tot pe înserate, şi tot între doi tineri, cărora le place să contemple, stînd pe o bancă în piaţă, pîcla ce se prelinge pe colinele din Pisagua Veche. Este dragostea liniştită a directorului-adjunct de la penitenciar, un tînăr de 25 de ani, dar care după înfăţişare pare de 16, cu ochelari fumurii, cu sprîncenele arcuite, gînditor, fremătător ca o fetişcană, purtînd pantaloni ajustaţi de dril bleumarin. Umblă cu o biată cocoşată, care nu are mai mult de un metru înălţime, cu capul ca împlîntat pe umărul stîng, semănînd cu un copăcel smuls de furtună din locul lui. Picioruşele ei, ca nişte fuse, se leagănă fără a atinge pămîntul. Băiatul îşi trece mîna peste fusta-i trandafirie şi uneori şi peste jacheta de lînă verde. Margarita nu priveşte mai niciodată perechea aceasta, ca să n-o tulbure, sau poate din alte motive. În schimb, e curioasă să afle despre ce vorbesc între ei. Tînăra este inteligentă, cititoare pasionată, care discută totdeauna animat, deşi are o voce piţigăiată. Acum vorbeşte despre maternitate şi dă amănunte despre naşterea dificilă pe care o avusese, cu cîţiva ani înainte, o prietenă de a ei, care locuia în Negreiros.

Mai există şi amorul cazon al sublocotenentului Carvacho, care se ţine după toate fustele, fără nici o alegere.

— Văd că pe dumneata te-au adus aici fiindcă eşti un acaparator, îi spune Jiménez Măzărică.

— Nu, răspunse el, umil, ci fiindcă sînt un războinic. Le atac pe toate... în acelaşi timp.

— Tragedia dumitale este că nu ştii pe care s-o urmăreşti mai întîi.

În timp ce saltelele se uscau la soarele după-amiezii, Anita Acevedo se aşeza pe banca din piaţa Santa María, întotdeauna cu fetiţa în poală; şi fără să se uite la Frumosul Cordovez, care şedea lîngă ea, vorbea despre florile pe care le privea, despre nalba de grădină, de un roşu-palid, anemic, care creştea alături de ardei. Respira umflîndu-şi larg nările.

— Îmi place iarba asta, care îşi încolăceşte firul peste tulpina de ardei.

— Eu sînt ardeiul, spuse în şoaptă Frumosul.

— Ardeiul e soţul meu, răspunse ea, arătînd spre roşcovul cu teci roşii. Îmi plac florile.

— Dumneata eşti unica floare din Pisagua!

— Dar floarea asta galbenă de trestie ce este? Dar albastrul-închis al acestei plante agăţătoare? Dar micşunelele, petuniile şi salbia, laurul cu corola colorată şi floarea de salcîm ce sînt? le înşiră ea pe un ton agresiv.

— Tu eşti floarea mea de salcîm!

— Cînd te-ai culcat dumneata cu mine ca să mă tutuieşti? Eu am crezut că stau de vorbă cu un cavaler.

— Am socotit că...

— Nu mai socoti nimic, fiindcă bărbatul se pierde din „am socotit că", şi femeia din „am crezut că".

Compania de comedie „Răbdarea s-a terminat" anunţă că este dispusă să dea reprezentaţii pînă se va sfîrşi lumea. De aceea, profesorul Bruna a făcut rost, împreună cu Cielito Guachalla, de o mandolină de lemn negru şi fin, la care cîntă tangouri bogate în arpegii. Lucas Astete îi întrerupse întărîtat, apostrofîndu-l violent pe Jiménez, fiindcă trimisese soţiei sale o telegramă, în care-i spunea: „Aseară,

soţul tău a dobîndit un succes fulgerător cu o tînără femeiuşcă din trupă", iar, pe de altă parte, o anunţase pe Cielito că Lucas era tată pentru a doua oară.

Glumele cam întrecuseră măsura, şi comitetul redactă un adevărat cod pentru actori : nu se puteau face ironii usturătoare pe seama deportaţilor, a militarilor, a locuitorilor din Pisagua şi, în special, la adresa lui Gilberto Wong, albul favorit.

— Asta înseamnă să ucizi arta... mormăi Deportatul Voie-bună.

I se ceru lui Jiménez să asiste la repetiţia serbării.

— Acum nu pot. M-am consacrat unei munci de bărbat, pretextă el ofensat, pe cînd se chinuia să cîrpească nişte ciorapi albi, cazoni.

Se auzi atunci în hală o văicăreală :

— Cine a înghiţit pieptenele ?

Lorenzo se spală în mijlocul pieţei, şi un om înalt, numai în chiloţi, conducătorul sindical al funcţionarilor şi membru al partidului radical, se apleacă în faţa lui şi, pe cînd se gargariseşte şi îşi spală dinţii cu peria, acela îi explică gravitatea problemei salpetrului. Lorenzo are faţa albă de spumă ; iar celălalt, aproape atingîndu-l cu nasul, îşi continuă disertaţia asupra acestei teme. Lorenzo simte că-i zvîcnesc tîmplele, fiindcă în noaptea trecută fusese obligat să plătească numeroase tributuri oceanului, să îl contemple sub mai multe aspecte, din diferite poziţii cu lună, precum şi cu schimbări de fluxuri la orele 2, 3 şi 5 dimineaţa. Lorenzo se laudă că, datorită activităţii sale de astronom fără voie, cunoaşte cerul şi oceanul din dreptul Pisaguei pe dinafară, deşi poate că totdeauna ele cuprind ceva de nepătruns pentru ochii oamenilor. Oh, nu te mai umfla în pene ! Uneori îşi închipuie că ştie pe degete colinele de pe coasta oceanului, ultima picătură de apă sărată, de la cea dintîi pînă la cea din urmă rază a zilei, de la cea dintîi pînă la cea din urmă stea de pe cerul Pisaguei.

Cînd intră în hală ca să se îmbrace, vreun recrut din regimentul-fantomă „Atacama" se amuză legînd

de patul de fier pe unul sau pe altul dintre tovarăşii săi adormiţi.

Lorenzo îşi ia pantalonii şi haina din cuier, mai bine zis din cîrligele pe care altădată atîrna carnea de vită. Îşi rînduieşte cărţile pe o porţiune din tejgheaua cea lungă. Întreg soclul pieţei este plin de cutii de conserve transformate în sfeşnice, de tuburi de pastă de dinţi, de ziare vechi, de haine de oraş pe care nimeni nu le poartă în Pisagua şi care vor fi îmbrăcate numai în ziua întoarcerii ; se mai aflau acolo cufere, prosoape înşirate în dezordine, o străveche maşină de scris, împrumutată de la onorabilul municipiu, cămăşi şi pantaloni albi, cazoni, bucăţi de pastramă din piept de raţă de mare, ciocul de patruzeci de centimetri al unui cormoran, pasărea care zboară deasupra furtunilor, pentru ca şi tu, Lorenzo, să înveţi a înainta printre ele.

În nici o altă parte a lumii, cunoscută de Raimundo, zvonurile n-au picioare atît de lungi şi atîta putere de expansiune ca în Pisagua. Cresc şi-şi schimbă forma ca amibele. Şi cel mai activ agent transmiţător al lor este Jiménez Măzărică.

Dis-de-dimineaţă îţi şopteşte la ureche :

— Vin cincizeci de deportaţi cu „Longitudinalul". Iar la amiază adaugă : Şi încă două sute cu „Pinto".

Pe la orele 3 se opreşte în uşa mare a halei şi strigă către cei ce-şi fac siesta, dormind :

— Au sosit la Guvernămînt, măi băieţi, douăsprezece ordine de eliberare, printre care şi al meu. Şi întrucît mă întorc în tîrgul natal, îmi prezint irevocabil demisia din comitet, cu copii pentru întreaga presă, deoarece aici s-a terminat glorioasa mea carieră de răscumpărător al păcatelor. Nu mă mai pun eu cu Isus Cristos, pentru că n-am nici un chef să mor răstignit !

Apoi ia o scîndură de la o ladă de zahăr, scrie hotel „Miramar" şi o aşază ca firmă în poarta pieţei.

Abel Castillo îl întreabă dacă a sosit ordinul lui de eliberare. Jiménez strigă :

— Nu, nu ! N-a sosit nici al lui Delpiano, care-l aştepta cu o faţă mai lungă decît cea a calului numit Cantante.

Rîde mereu, pe lîngă faptul că ia parte la toate activităţile : redactarea ziarului, teatru, cor... În schimb, cîţiva, după părerea lui Lorenzo, au o uimitoare lipsă de spirit colectiv. Un tip pirpiriu, poreclit Limbricul-solitar, se plînge în fiece moment că toată lumea l-a dat uitării, se năpusteşte să înfulece încă o porţie de ciorbă, avînd un stomac de fier şi o poftă de mîncare de hienă ; apoi se pune să smulgă cuiele din peretele care desparte dormitorul de latrină ; şi dacă ceilalţi nu s-ar opune, mai-mai să-l dărîme.

Lorenzo îşi face plimbarea sa obişnuită de-a lungul parmaclîcului, sub lună, pe cînd un stol de peşcăruşi zboară la faţa apei, dinspre chei în direcţia stîncilor. Se întoarce în hală, urmărit de imaginea refluxului şi a oceanului în nuanţe de cositor topit, respirînd domol, în toată imensitatea sa punctată cu reflexe de aur verzui. Oamenii dorm, dar deodată, lîngă pîlpîirea unei lumînări, începe ţăcănitul unei maşini de scris. Arabul lucrează.

Jiménez-Măzărică, directorul ziarului, se aşază pe pat, rostogoleşte pe jos o cutie goală de conserve şi aduce la cunoştinţă celui ce scrie :

— Eşti concediat fiindcă n-ai predat la timp interviurile. Să treci pe la birou, să-ţi primeşti banii.

Din pricina zarvei, cineva se trezeşte şi se plînge :

— Ce pat tare...

— Nerecunoscătorule ! replică Jiménez cu voce mînioasă. Şi încă mai reclamă ! Ţi se dă gratis pensiunea „Arroyo" : casă şi masă cu pui de găină.

Apoi se aşază pe jos turceşte, gol pînă la brîu, cu braţele slabe şi palide, de parcă ar fi Gandhi [1], îşi înfăşoară pe cap cămaşa în chip de turban şi începe

1 Mohandas Karamceand Gandhi (1869–1948), unul dintre conducătorii mişcării de eliberare naţională din India. Aci, referire la aspectul său ascetic.

să cînte din flaut. Cineva bate puternic cu un pantof și strigă :

— Liniște, vrăjitorule de șerpi !

— Nu, azi cînt pentru șoareci.

Lorenzo se zvîrcolește în pat. Și-a schimbat patul de la locul lui de șapte-opt ori. Îl tîrîie pe ciment ; lumea rîde. Întreabă dacă este la zi cu plata chiriei și dacă are permis de la poliție pentru a se muta. Domiciliul anterior fusese centrul rozei vînturilor. Descoperise, în sfîrșit, după spusa lui, că cel mai bun loc de dormit, conceput de tehnică, este frigoriferul.

Deportatul Voie-bună sforăie mai departe. Avusese o noapte agitată. După ceaiul său de la 3 dimineața, visase un șoarece, și pe la orele 4 îl scuturaseră niște frisoane care nu se mai terminau. Se așează pe pat și rosti cu un aer matern :

— Gata, a trecut.

Un vecin, mulțumit de cuvintele sale pline de seninătate, își înfundă din nou capul în perna de paie, spunînd :

— Noapte bună, tovarășe Deportat Voie-bună.

Iar el îi răspunde cu un salut sonor :

— Noapte bună, camarazi de suferință și de mizerie.

După prînz, Segovia continuă împletitul năvodului. Folosește un ciudat ac de aramă și un os de taur pentru a împleti ochiurile mari, de-o șchioapă. Lucrează zile întregi, cu un aer absent, și se gîndește la copiii săi. Pentru el copiii înseamnă viața. Are în Tocopilla o mică barcă cu motor, și totdeauna cînd se descarcă vreun vapor în port, pornește cu ea în largul mării.

— Dacă deportarea asta durează șase luni, își face el socoteala, termin plasa.

Apoi, cînd obosește, cîntă la pianul hodorogit al teatrului.

Alături de el doarme Benavides, un tînăr anarhist, care, de cînd venise la Pisagua, își lăsase o

barbă gen Kropotkin [1]. Îşi face patul atît de perfect, ca şi cum l-ar netezi cu un fier de călcat. Cînd a fost deţinut în arestul serviciului de anchetă, împreună cu şase delicvenţi de drept comun, a stat închis într-un „picioruş", adică într-o carceră de doi metri pe trei, care n-avea alt confort decît un closet stricat. Aici, Benavides îşi petrecea timpul netezindu-şi cu minuţiozitate cravata pe genunchi, iar lumea se întreba la ce oare i-ar putea servi cravata cînd are o barbă aşa de lungă.

Saloanele rămăseseră goale, cu uşile deschise. În scurt timp nici uşile nu mai foloseau la nimic. Fuseseră smulse împreună cu acoperişurile, pentru a fi vîndute ca material demolat. A fost ca o detunătură de armă, după care totul s-a cufundat în tăcere. Casele muceziră nelocuite, şi mai cu seamă magazinele impunătoare, cu rafturi de stejar american şi cu vitrine de cristal belgian. Începură să le năpădească şobolanii, vestitorii tuturor naufragiilor de pe ocean sau din deşert. Gilberto n-a mai făcut cereri la Londra, la Birmingham, la Bruxelles, dar prăvălia sa a rămas în picioare, în timp ce luna, şobolanii, oricine ar fi vrut — dar cine mai voia? — putea să intre în magazinele altădată mai faimoase decît prăvălia sa şi să descopere, prizărită, vreo curea de călărie printre grămezile şi teancurile de cartonaşe cu nume englezeşti din vitrinele de cristal belgian.

Gilberto Wong continuă să stea mai departe aici, în Pisagua, şi e veşnic surîzător.

Raimundo îl întrebă :

— Nu te gîndeşti să pleci de aici ?

— Să plec ? zise el. De ce ? De cînd am venit din Cantón, am locuit în această casă treizeci de ani. Inima mea nu vrea să plece. Înainte, da, era mai bine. Primăvara şi toamna reparam şi împodobeam încăperile pagodei, în care dorm acum deportaţii.

[1] *P. A. Kropotkin* (1842–1921), scriitor şi filozof rus, unul dintre doctrinarii anarhismului.

Goleam vasele, ne îmbrăcam veşmintele chinezeşti şi aduceam jertfe, urmînd învăţătura Celui ales [1]. Cînd închid prăvălia, citesc cele Patru Cărţi [2] şi ştiu că dacă dimineaţa am urmat drumul cel drept, seara pot muri fără durere.

— Cred că dumneata acum, pentru prima oară, ţi-ai deschis inima faţă de un deportat. Poate nu ai încredere în noi ? Sîntem prieteni, ne place China, zice Lorenzo. Nu vrei să ne socoteşti prieteni ?

— De ce nu ? Doar Confucius spunea : „Nu-i aşa că-i frumos să ai prieteni care vin de pe meleaguri îndepărtate ?"

— Eu vin dintr-un ţinut foarte îndepărtat, dintr-un ţinut ploios, la două mii de kilometri de aici, murmură Raimundo, din Lota. Dar ia spune-mi, Gilberto, ce făceaţi înainte vreme în pagodă ? Fumaţi opiu ?

O clipă Gilberto închide ochii pe jumătate :

— Practicam ceremoniile noastre şi făceam muzică. Curăţam tăbliţele de lemn şi de bambus. Şi cînd cineva murea, litanistul cînta şi noi aveam grijă să îndeplinim îndatoririle funerare în pagodă şi în cimitirul vechi, răspunde Gilberto, pronunţînd mereu „l" în loc de „r", în timp ce razele lunii se aştern peste vitrinele de cristal belgian şi pe rafturile în care se mai află poate vreo curea de călărie englezească, uitată printre cartonaşe.

1 *Confucius* (551—479 î.e.n.), unul dintre cei mai de seamă gînditori ai Chinei antice. Tradiţia spune că, împreună cu discipolii săi, Confucius a cutreierat China, propovăduindu-şi învăţătura. Deşi contradictorii, concepţiile lui au jucat mult timp un rol pozitiv în dezvoltarea culturii chineze. Mai tîrziu, principiile fundamentale ale eticii confucianiste — omenia şi mărinimia — au fost practic anulate, clasele exploatatoare folosind elementele conservatoare ale acestei etici — cultul strămoşilor şi pentru cei sus puşi — spre a educa poporul în spiritul supunerii servile şi a eterniza orînduirea feudală. Învăţăturile lui Confucius au fost strînse de ucenicii săi în cartea *Lun iui (Cugetările sau Dialectele lui Confucius)*.

2 Cărţi foarte vechi de filozofie şi de morală ale chinezilor. Trei dintre ele sînt atribuite lui Confucius.

Şi îşi zice că nici regele infernului, nici împăratul cerului, nici clanul bătrînilor, nici păzitorii templelor străvechi, nimeni nu-l va putea clinti din Pisagua. Oare n-a venit în tîrgul acesta zeul ciumei? Tîrgul nu este îngropat de viu, înăbuşit, ca după un ospăţ sau după un lung alai de sărbătoare? Gilberto Wong îşi vizitează cu regularitate idolul în pagodă, generalul Kuan Yu [1]. Se înclină lîngă tunica lui lungă, cere milă pentru strămoşi şi nu se roagă pentru el, ci pentru Lina Marín, pentru fecioarele martirizate, care nu-şi găsesc un soţ în Pisagua. Azi nimeni nu mai cîntă la tamburina împodobită cu flori şi nici nu mai fumează pipe de opiu. Dar el niciodată nu va părăsi acest tîrg.

Capitolul XVIII

DON QUIJOTE[2] INTRĂ ÎN SCENĂ

Ecoul muzicii aduse de femeia în roşu mai dăinuia încă. Îşi lăsase ouăle un stol de păsări zglobii, nişte sticleţi, păsări cîntătoare, poate turturele de mare, găinuşe-de-munte, cocoşei jucăuşi şi pînă şi pasărea-furtunii...

De Anul nou, *Don* Quijote şi Sancho [3] au venit la Pisagua şi au rîs de s-au prăpădit.

Da, au rîs pînă n-au mai putut.

— Am rîs mult atunci, îşi reamintea mai tîrziu Margarita.

1 *Kuan Yu* — vestit general din perioada celor Trei Regate, personajul principal din *Romanul celor Trei Regate* al scriitorului clasic chinez Lo Guan-ciun. În anul 1594 a fost canonizat şi declarat zeu protector al războiului, negoţului şi literelor, sub numele de Kuan-ti.

2 *Don Quijote de la Mancha* — eroul celebrului roman cu acelaşi nume aparţinînd marelui scriitor spaniol Cervantes. Exemplul lui *Don* Quijote se aplică la tipul omului generos şi bine intenţionat, însă inoperant şi grotesc în acţiunile sale prin faptul că se îndepărtează de realitate.

3 *Sancho Panza* — scutierul lui *Don* Quijote, alt personaj din romanul amintit.

Félix Morales căpătă o sabie de la căpitanul Jacinto Buena, meşteri o armură de carton şi o acoperi cu poleială din aceea cu care se învelește de obicei ciocolata pentru copii. Ceru şi obţinu un cal alb, din Perche, îşi machie faţa după toate regulile artei şi alcătui un cavaler rătăcitor din La Mancha, hotărît să plece din nou în căutare de aventuri împreună cu Cavalerul Mantiei Verzi [1], deşi nu era destul de înalt şi de slab pentru acest rol.

Epifanio Luna, indianul *aymará,* scund şi grăsuliu, îşi umplu cu paie haina albastră, îşi puse pe cap o pălărie de culoarea aripii de *huaso,* şi, în calitate de călăreţ pe măgarul din Pisagua — cel ce zbiera la ora prînzului — îşi făcu majestuoasa sa apariţie în ziua de Anul nou.

Veneau călări, pe strada principală, Cavalerul Tristei Figuri şi scutierul său. Măgarul se opri la o răspîntie şi salută în felul său o tăbliţă de fier ruginit, unde altădată fusese scris numele străzii, lăsînd parcă să se înţeleagă că ştie perfect să citească. După cîţiva paşi, se opri, cu nişte ochi cam pofticioşi, în faţa prăvăliei lui Gilberto Wong. Domnul Agustín Saldívar, care se afla în fundul clădirii Guvernămîntului, în partea terasei care nu se scufundase încă în mare, ieşi în stradă la strigătele mulţimii adunate în jurul acestui principe al cavalerilor ; dar se uită trist, dispreţuitor la spectacol, fără a zîmbi măcar. „E un amărît", trase concluzia *Don* Quijote, care ar fi dat o mie de *pesos* numai să nu-l vadă Herminia sub această înfăţişare.

Călătoria prin Insula Barataria [2] n-a fost atît de simplă. Măgarul, pătruns de solemnitatea împrejurărilor, făcea reverenţe şi dădea drumul cîte unui discurs în faţa tuturor locurilor ilustre. Cîntă imnul său obişnuit în faţa fostei cazărmi a pompierilor. Se opri să-şi satisfacă cele mai elementare necesităţi

1 Alt personaj din celebrul roman *Don Quijote.*

2 Este vorba de un episod din acelaşi roman al lui Cervantes, în care se înscenează instalarea lui Sancho Panza ca guvernator în fictiva Insulă Barataria.

lîngă ruinele Clubului social „2 Noiembrie", spre hazul tuturor celor de față. Apoi începu să scotocească printre cutii de conserve, scînduri și bucăți de moloz ; iar Sancho Panza fu nevoit să recurgă la toate formele de seducție pentru a-l grăbi să ajungă la destinație, în piața Ecuador.

Cînd sosiră, piața era ticsită de lume, periculos de aglomerată, fiindcă se sprijinea pe niște piloni subțiri deasupra oceanului. Cînd Félix și Epifanio Luna se iviră călări în piața împodobită cu ramuri de palmier și lampioane chinezești, această apariție avu ceva, și din sosirea lui Sancho Panza în Insula Barataria, dar și din intrarea lui Cristos în Ierusalim. *Don* Quijote stătea demn pe șa, ținîndu-se vîrtos în scări, cu viziera ridicată, și făcea paradă de grație și de curtenie.

Jiménez Măzărică le ieși în întîmpinare cu niște versuri pe care le declamă în gura mare :

„Hai, prietene și frate,
Don Quijote din La Mancha,
te așteaptă sărbătoare
la Pisagua-n cetate."

Mai întîi descălecă Sancho, susținu scara stăpînului său, și cînd acesta era încă cu un picior în aer, se aruncă în genunchi. Cu o mînă ținea frîul calului, iar în cealaltă ducea flaconul cu balsamul lui Fierabrás [1] și coiful lui Mambrino [2], totul fabricat în Pisagua. Oferi lui *Don* Quijote o pîine de lagăr.

Don Quijote refuză cu demnitate :

— Află de la mine, Sancho, că a intrat în datina cavalerilor rătăcitori să nu mănînce decît o dată pe lună. Celelalte zile și le petrec în visări [3].

1 Balsam miraculos, care vindeca cele mai grave răni.

2 Coif fermecat, care-l făcea invulnerabil (amănunte legate de întîmplări din primul volum al romanului *Don Quijote*).

3 Parafrazare a sfaturilor date de *Don* Quijote lui Sancho Panza mai înainte de plecarea acestuia ca guvernator în Insula Barataria.

Margarita băgă de seamă că Encarnación Baella îl contempla pe *Don* Quijote extaziată, ca şi cum ea ar fi fost Eterna Dulcinee [1].

Acum, Cavalerul Tristei Figuri dădea sfaturi scutierului său :

— Aici, în Pisagua, hrana este puţină şi rea. „Prînzeşte puţin şi cinează şi mai puţin, căci sănătatea întregului trup se strunjeşte în făurăria stomacului."

Interveni atunci Jiménez Măzărică :

„Să avem mereu banchet ;
pîine doar şi apă fie ;
azi deschidem ăst pachet
cu-a Pisaguei veselie."

Sancho încălecă iarăşi pe măgar. Lumea rîdea cu hohote, iar Fulgencia simţi că umbra unui animal în fugă îi atinge spinarea.

Într-un avînt dezlănţuit, măgarul îşi uită rolul şi începu să alerge cu o iuţeală necunoscută mai înainte. O luă razna în salturi pe un povîrniş. Epifanio Luna nu mai simţea decît un curent de aer sub el. Îşi dădea seama, din cînd în cînd, că ţinea numai hăţurile în mîini ; sălta în şa, azvîrlit mereu în sus de spinarea colţuroasă a măgarului, cabrat în două picioare, care îndată începu să izbească cu copitele de dinapoi, de parcă l-ar fi apucat dansul sfîntului Vitus [2], pînă ce-l aruncă cît colo pe bietul Sancho, care bufni straşnic de pămînt. Lumea urmărea cu privirea măgarul care alerga pe coastă, iar scutierul se întoarse infanterist în piaţă, cu coada între picioare. Se înfăţişă năduşit înaintea cavalerului din La Mancha, care stătuse tot timpul hieratic şi solemn, şi se scuză astfel faţă de el : „Tovarăşe *Don* Quijote, fiecare are felul lui de a descăleca".

Cînd Jiménez Măzărică anunţă : „Acum, fiţi cu toţii atenţi, pentru că vom asista la judecata lui

1 Iubita imaginară a lui *Don* Quijote, căreia el i-a păstrat credinţă şi în numele căreia a săvîrşit ciudatele sale isprăvi.

2 Maladia numită coree, care se manifestă prin mişcări convulsive, dezordonate.

Iuda [1], cel ce a vîndut pe treizeci de arginţi încrederea pe care poporul şi-o pusese într-însul", plutea parcă în atmosferă ceva de festivitate păgîno-creştină, avînd şi ceva din suflul romanelor cavalereşti. Cînd se ivi momîia de cîrpă, cu nas coroiat şi cu un zîmbet larg, pînă la urechi, *Don* Quijote se sprijini în scări şi proferă un blestem în afară de text :

„Meargă-ţi vestea drept făţarnic
din Paris pînă-n Rancagua,
din pămînt şi pîn' la lună,
de la Pekin la Pisagua !"

Apoi arseră momîia umplută cu cîlţi. Flăcările luminară faţa şi armura de carton poleit a lui *Don* Quijote, înveselind încă şi mai mult publicul.

— Da, straşnic am rîs de Anul nou ! repeta după aceea Margarita, cînd îşi aducea aminte.

Rîseră şi civilii, şi soldaţii, căci toate aceste serbări se făceau laolaltă cu trupa.

Aduseră pianul în piaţă, şi Segovia cedă locul căpitanului Jacinto Bueno. Maiorul Beltrán dansă cu Ofelia şi cu Margarita. Dar numărul care avu cel mai mare succes fu dansul lui cu Encarnación Baella. Nimeni nu era mai fericit.

— S-au reîntors vremurile frumoase de altădată. S-au reîntors bucuriile noastre, marile serbări din piaţă.

Ea se gătise după moda Centenarului [2], şi cît timp valsă cu căpitanul Bueno, ţinu ochii pe jumătate închişi.

Rodney stîrni un tărăboi nemaipomenit în jurul Margaritei, însărcinată să împartă copiilor jucării şi dulciuri. Ea puse deoparte o pălărioară de hîrtie roşie, mătăsoasă, un fel de bonetă frigiană [3], pentru

[1] Aluzie la Gonzáles Videla care, după ce a fost ales preşedinte, a trădat şi oprimat poporul, slujind interesele imperialismului american.

[2] Centenarul — o sută de ani de cînd Chile s-a declarat stat independent (18 septembrie 1810).

[3] Bonetă asemănătoare cu cea purtată în antichitate de sclavii eliberaţi, arborată în timpul marii Revoluţii Franceze din 1789 ca simbol al libertăţii.

Esperanza ei, care acum dormea în braţele Cielitei Guachalla. Margarita era asurzită de ţipetele provocate de împărţirea jucăriilor confecţionate de deportaţi : piane mici, ba unele chiar cu coadă, avînd coarde de ghitară care sunau, locomotive, casete pentru filme fotografice, avioane de tablă şi un cîine perfect mobil, meşterit de Abel Castillo, cel din Flor de Chile.

Se auzi un zgomot asurzitor : era un car alegoric, cu piese de nichel lustruite, simbolizînd un atelier. Îl conducea Albino Caleu ; alături de el, şedea tăcut Martín Llanquinao ; instalat pe scaun, Isaías Fuentes. Reprezenta carul minerilor, pentru care fuseseră folosite roţile de rezervă ale vechii pompe de incendiu.

Urmară apoi o mulţime de alte care. Lorenzo umbla preocupat, organizînd defilarea, concursul figuranţilor şi al decorurilor şi, în sfîrşit, împărţirea cărţilor, ca premii, pentru cîştigători.

Aşa a fost serbat Anul nou ; şi mai înainte de cîntatul cocoşilor, a avut loc un ospăţ cu ciocolată şi cafea cu lapte.

Dintr-o dată, în piaţa arhiplină, în noaptea de Anul nou se auzi un saxofon. Apoi intrară în funcţiune instrumentele de percuţie *maracas*[1]. Raimundo rămase mirat de sunet, aproape nemulţumit. Îşi încruntă sprîncenele ; dar izbucni numaidecît în hohote de rîs cînd îl văzu pe Jiménez ridicînd mîinile ca o cîntăreaţă, umflîndu-se în pene şi făcînd cu ochiul. Acum auzea ceva asemănător cu bătaia măruntă a castanietelor. Se adăugară toba şi trîmbiţa, apoi şase ghitare. Dumnezeule ! Era o orchestră în toată puterea cuvîntului ! O orchestră completă, cu instrumente improvizate din cutii de conserve, din bucăţi de lemn neîntrebuinţat, ca şi din orice material sonor, de rebut, care le picase în mînă. Oh, după ce li s-a dat un pospai înşelător, ele străluceau în lumina deşertului ! Cutii de tinichea aruncate şi

1 *Maraca* — instrument muzical peruvian.

piepteni cu dinţii lipsă, acoperiţi cu hîrtie de mătase, din aceea din care se fac volănaşe, vibrau pe buzele sau între degetele maeştrilor cîntăreţi, înflăcărîndu-le privirile. Se iveau pe neaşteptate cîntăreţi populari. În noaptea aceasta gîtlejurile se străduiau să atingă sonoritatea bronzului, iar ecoul lor se îmbarca în largul mării pe o corabie de triluri.

Margarita era foarte însufleţită. Cîntară *Clopotele din San Giusto* [1]. Era aproape de mijlocul verii, şi nostalgica arie italiană se înălţa în noaptea Pisaguei, suind încet către cer, în timp ce în întreaga lume se sărbătorea Anul nou. Ei se gîndeau la oamenii liberi şi se întrebau dacă şi aceştia se gîndeau la cei ce în această noapte trăiau în surghiun, la deţinuţii din închisori, din deşerturi, la cei aruncaţi pe cine ştie care insule, la cei ce pătimeau în mici localităţi, pierdute pe hartă.

Lorenzo numără membrii corului. Exact patruzeci, în majoritate bărbaţi şi doar cîteva femei. Dar ce vedea acum ? Făceau parte din cor şi Fulgencia, şi Cielito Guachalla. Desigur, Ofelia Martínez era în primele rînduri, etalîndu-şi vocea de soprană încă neformată. Dirijorul, Mosquera, un tînăr de la minele de cărbuni, cu părul căzut pe frunte, conducea corul.

Apoi băgară de seamă că Félix Morales începu să desfăşoare o activitate suspectă în dosul scenei.

Cîntăreţi şi actori ! La dracu ! Pot oare lipsi actriţele ? Se afla acolo Of lia Martínez, care făcea pe tînăra vedetă. Totul părea gata, dar cu ce preţ ! Fără să mai vorbim de discuţiile aprinse şi chiar furioase dintre actori ! Unii susţineau : „Teatrul trebuie să înlocuiască aici cinematograful. Să oferim oamenilor cîteva clipe plăcute. Să-i facem să rîdă, deşi au atîtea necazuri. Să piară mutrele triste ! Jos cu neghiobii gravi ! Să punem în scenă tablouri cîmpeneşti, simple, comice, care să nu producă nimă-

1 *Le campane di San Giusto* — cîntec patriotic italian, originar din Trieste, în care se cerea unirea acestui oraş cu Italia înainte de primul război mondial.

nui durere de cap, ci să pricinuiască în cel mai rău caz dureri de fălci din cauza rîsului." Mai erau, însă, şi serioşii, şi semiserioşii : „Să rîdem, da, să rîdem ! Cine nu vrea să rîdă ? Sîntem de acord. Dar să facem un teatru cu miez, cu umor în toată legea, să ne valorificăm folclorul." Unii mişcară capul de jos în sus ; alţii de la stînga la dreapta şi vice-versa. Da, ori ba ? Să vedem...

Cînd Félix o îmbrăţişă pe scenă pe Ofelia, avu sentimentul că acest rol ar fi prins-o mult mai bine pe Herminia.

La reprezentaţia aceea de Anul nou au fost de faţă *Don* Quijote, Sancho, Caupolicán, Lautaro şi Esperanza. În scenă, Fresia [1] trebuia să-şi arunce copilul la picioarele unui *toqui* [2], prizonier. Veniră să vorbească cu Margarita, dar aceasta începu să ţipe :

— Dar ce, sînteţi nebuni ? Cum vreţi să aruncaţi la pămînt, ca pe o piatră, un copil de numai cîteva luni ? Esperanza mea să servească drept minge ?

— Nu, vom face o mică derogare de la textul poemei *Araucana,* explică Jiménez Măzărică. Fresia nu o va arunca. O va pune delicat pe avanscenă.

— Pe avanscenă ? În umezeala aia, aproape deasupra mării ?

— O vom culca pe un trunchi de copac.

— Nu ; e prea tare.

— Bine, vom instala un scaun. Un scaun bun, moale, care să pară un trunchi de copac. Vom pune deasupra o pernă, iar Ofelia, care joacă rolul Fresiei, cu mîinile ei de artistă, va aşeza-o pe Esperanza cu toată dragostea în leagănul ei de aur.

Bun ! Şi aşa a debutat micuţa Esperanza pe scenă. Botezul focului n-a neliniştit-o prea mult, nici n-a avut trac, ceea ce, după savanta observaţie marginală a lui Lorenzo, îi încearcă chiar şi pe actorii cei

[1] Personaj din epopeea *Araucana,* scrisă de poetul spaniol *Alonso de Ercilla y Zúñiga* (1533–1594). Lucrarea evocă luptele spaniolilor cu araucanii.

[2] *Toqui* — şef politic la vechii araucani ; cei patru *toqui* alcătuiau un fel de consiliu suprem.

mai experimentați. Ea a dormit, pur și simplu, tot timpul cît și-a „interpretat" rolul. A intrat și a ieșit din scenă în aplauzele publicului care niciodată nu mai văzuse un actor interpretînd cu o atît de perfectă inconștiență, și un copil jucînd teatru cu mai puține boceli.

În noaptea asta, „noaptea fantaziei", cum spunea afișul pictat de Félix, apărură numeroase travestiri. Astfel, Albino Caleu îmbrățișa o odaliscă și îi spunea numele diferitelor persoane din public ; mulți se întrebau cine era femeia mascată care-și alesese îmbrăcămintea cea mai potrivită pentru a fi pereche cu Arabul.

Urma în program perioada conchistei [1]. Martín Llanquinao, în centrul decorului lui Félix, cu bambuși, arbori de scorțișoară și ferigi, din Araucanía, așezat cu picioarele încrucișate sub el, începu să bată planșeul, ca și cum ar fi fost un *cultrún* [2], și cînta monoton în limba araucană un cîntec de dragoste pentru femeia de departe, din rezervația Lautaro : „Pentru tine, femeie bună, pentru tine am venit, surioară ! Am alergat în galop patru ceasuri, da, surioară, pentru fața ta bună, stropită cu soare; frumoasă ești, surioară ! Gîndul la tine îmi seacă buna mea inimă : te soarbe cu o privire și ți se închină, soră, surioară... Privindu-te, te vreau, dragostea mea, surioară ! Inima mea pierdută mi se sfîșie gîndind la tine. Dacă ar vrea Dumnezeu să-ți ia inima, surioară, aș plînge pierderea ta pe toată fața pămîntului."

Apoi se întoarse la un cîntec monoton și trist, ca geamătul unui *peuco* [3] de pe cîmpiile de la frontieră. Se aude glasul tînguitor al cornului *trutruca* [4].

A fost o reprezentație foarte lungă. Păsat de porumb, strigăte de luptă „Avavad", bătălia împotriva

1 În secolul al XVI-lea, cucerirea de către conchistadorii spanioli a diferitelor ținuturi din ceea ce va deveni mai tîrziu America Latină.

2 Tobă indiană, făcută din piele de berbec sau de cal.

3 Pasăre de pradă din America de Sud.

4 Corn care are pînă la 4 metri lungime.

conchistadorilor spanioli. După aceea, creola devotată regelui (cine alta putea fi dacă nu Ofelia?) se îndrăgostește de patriot (Jiménez Măzărică). Ea apărea elegantă, cu rochia-i cu volane făcute din cearceafuri. Frumosul Cordovez, purtînd un guler înalt de dantele, juca rolul marchizului la balul colonial (și aici, Margarita rîdea alături de odaliscă). Căpitanul Bueno cînta la pian, făcînd să vibreze în aer o veche *pavana* [1].

Manzano făcea pe crainicul. În cadrul „Geografiei muzicale a Americii", vorbea despre anumite caracteristici ale muzicii sud americane; apoi izbucneau *zamba, guaracha, porro rumba* [2] și dansuri marinărești la discreție. Un deportat cîntă, suflînd într-un pieptene, *Granada* [3].

Cînd veni rîndul scenei care reprezenta actuala Chile, multă lume se plictisise, și unii dormeau chiar pe umărul vecinului. Scena reda o grevă într-un studio de radio, iar personalul punea toate discurile și transmitea toate știrile; niciodată însă nu se putea da nici o știre despre lagărul din Pisagua. Poate din pricina orei înaintate și a zgomotelor stridente, publicul arăta un interes mult mai redus. Cei ce dormeau se deșteptară pentru că decorul studioului se prăvăli la pămînt. Atunci spectatorii începură să rîdă din nou și ajutară la ridicarea zidului de hîrtie, sfîșiat în bucăți.

Apoi avu loc un bal mascat, cu travestiurile cele mai extravagante și mai ieftine.

Doña Encarnación Baella luă ceașca de ciocolată fără să-și scoată mănușile și dansă de parcă ar fi fost la chermesa în care englezii din Pisagua sărbătoriseră victoria aliaților în primul război mondial.

Anita Acevedo dansează cu soțul ei, foarte corect, dar ochii îi fug pe de lături. Fulgencia își reazemă obrazul măsliniu de umărul lui Jiménez, care, în

1 Dansul păunilor, vechi dans spaniol, cu caracter solemn.
2 Dansuri ale populațiilor autohtone din America Latină.
3 Cîntec modern spaniol, cu motive populare andaluze.

dansul următor, izbuteşte în sfîrşit s-o strîngă în braţe pe Lina Marín. Apoi, cu o mînă în sus, agită nişte *maracas* din orchestră, bătînd puternic în ele la urechile ei, făcînd-o să scoată ţipete scurte, spre disperarea micii Fulgencia.

Acum conspiratorii dansează. Negustorii rîd. Ofelia se lipeşte de maiorul Beltrán, aproape să-l sufoce. Mercedes Mendiburu, curtezana de 15 ani, nu dansează şi urmăreşte cu o sclipire de mînie în ochi această lume care petrece fără ea, osîndita.

Frumosul Cordovez descoperă printre măşti o colombină, care pare a fi o femeie necunoscută. Aşa cum îi place lui : semigigantică. Presupune că ea a sosit cu ultimul tren al anului. O face să se legene în braţele sale, mut, orb şi parcă arzînd de dorinţă. Îşi pipăie partenera, ba îşi strecoară chiar şi mîna unde nu trebuie, şi primeşte o lovitură în fluierul piciorului.

— Astîmpără-te ! răcneşte o voce aspră de bărbat.

În urma acestei întîmplări, comitetul hotărî ca bărbaţii să nu se mai deghizeze niciodată în colombine.

Isaías Fuentes, care nu ştie să danseze, prinde sensul scenei, ba observă în treacăt, după expresia feţei lui Veas, că şi alţii au ochi şi îşi îndreaptă privirile spre mare, ca să-şi ascundă zîmbetul. Lorenzo dansează cu Cielito Guachalla, singurul dans la care Lucas a lăsat-o liberă ; şi îşi dă seama că ea este frumoasă şi voinică.

Modesto Torres o urmăreşte pe Ofelia ca o fiară. El nu-i dansator; dar vrea cu orice preţ să danseze cu ea. O calcă pe picioare, dar nu se lasă şi continuă încercările. Iar cînd ea simte că o dor bătăturile de înnebuneşte şi că a ajuns la capătul puterilor, se vede salvată de un fel de gong, care anunţă sfîrşitul meciului. Cel ce a bătut gongul a fost Juan de Dios Garrido, care umblă cu nişte vase misterioase pe cap şi propune să se sărbătorească sosirea Anului nou printr-o escapadă în mare.

Aproape toţi îl urmează, scăldîndu-se sub stelele Pacificului.

Aşa se simţiră înviorați pentru a începe Anul nou, în care vor fi iarăşi liberi. Intră în apă, călărind pe măgar, Félix Morales, care striga către lună, continuînd parcă reprezentaţia.

Ofelia Martínez înota avînd pe ea cearceaful colorat cu care interpretase pe fiica marchizului cu guler înalt de dantele, (rîdea aducîndu-şi aminte că pe scenă tatăl ei fusese Frumosul Cordovez) şi era veselă, sperînd că apa va răcori pornirile lui Modesto Torres, care, pe cînd cobora spre plajă, îi dădea asalt prin întuneric. A trebuit să ţipe la el, spunîndu-i : „Mie nu-mi place amorul cu copite !" Acum, că-i ud leoarcă, îşi zicea ea, o să-şi vină în fire şi o să se poarte cum trebuie.

Măgarul nu vru să se mai scalde. Îl aruncă pe Félix în apă şi se întoarse acasă la el, pe coastă. După aceea, mulţi deportaţi rătăciră printre dune, unde îi şi apucară zorii Anului nou.

Cînd Margarita şi Raimundo se duseră la culcare, o găsiră pe noua vedetă, Esperanza, dormind, fără să dea nici o importanţă „debutului" ei teatral şi nici sosirii anului 1948.

Bărbatul adormi gîndindu-se că, atunci cînd sunase miezul nopţii, nimeni nu se putuse stăpîni să nu se îmbrăţişeze ; dar a fost o îmbrăţişare mută. Şi se aşternuse o tăcere atît de mare, încît oricine şi-ar fi dat seama că toţi erau cu gîndul departe.

Capitolul XIX

PESCARUL DIN SALAMINA[1]

La Oficiul telefoanelor înfloresc anemonele, glicina şi planta agăţătoare numită pintenul-iubitului. Cielito o culege, şi acest lucru parcă îi reînvie amintirile de pe vremea cînd era copilă.

1 Insulă în Marea Egee, vestită prin victoria repurtată de greci asupra perşilor în anul 486 î.e.n.

Lorenzo o privește în așa fel încît ea îl amenință cu degetul arătător :

— Nu mă privi așa, fiindcă te-ar putea înghiți un balaur. Celălalt care m-a privit așa și-a plătit foarte scump cutezanța.

— Cine-i celălalt ? Ca să-l omor ! Lucas Astete ?

— Nu, era un gardian de la închisoare, Tucapel Paniagua, un caporal. Eu mergeam pe 14 ani, iar el avea încă o dată pe atîta. Mi-a trimis o scrisoare, în care își punea inima la picioarele mele, ca eu să mă servesc de ea, așa spunea el, ca de un covor, de-o minge de fotbal sau ca de orice aș avea chef. Niciodată pînă atunci nu trăisem clipe atît de hotărîtoare. Pe cînd mă aflam în această stare, a venit Anita Acevedo și mi-a spus : „Nu-ți face griji. Voi răspunde eu în locul tău." Și i-a scris o ilustrată, nu însă cu o minge de fotbal, ci cu două inimi străpunse, amîndouă de aceeași săgeată — săgeata destinului. Așa a început romanul, dar din depărtare, cu priviri furișe, din ușă, sau în stradă.

— Asta-i etapa pe care o trăiesc eu acum, șoptește Lorenzo, dar nici n-am scris și nici n-am primit vreo misivă și mă aflu singur în roman.

— După șase luni, gardianul a venit să mă ceară în căsătorie ; atunci a apărut balaurul, adică tatăl meu, vărsînd flăcări pe gură, și i-a spus să se întoarcă la cazarma închisorii, că fiică-sa nu se va căsători niciodată cu un polițai. Eram pe atunci în clasa a V-a la școala primară, dar mă și simțeam femeie și suspinam. Atunci caporalul meu a făcut un gest ca în romane. S-a dus la tatăl meu și i-a jurat în genunchi, pe toți sfinții din ceruri și, de asemenea, pe mine...

— O mai fi jurat, te pomenești, și pe Sfînta Fecioară din Rocas de Pisagua ! zise Lorenzo.

— ...i-a făgăduit să nu părăsească cazarma închisorii timp de patru luni, cît îmi mai rămăseseră pînă la vacanță, fiindcă prefera să ducă o viață de condamnat decît să-mi pricinuiască cea mai mică supărare.

— Așa dragoste mai zic și eu !

— M-am întors la şcoală, dar peste două luni au trebuit să mă retragă. Atunci, Tucapel Paniagua, simţindu-se vinovat, s-a dus la Calama, şi de acolo, după cîtva timp, a trimis o scrisoare prietenului său, secretarul tribunalului, Memo Juan, spunîndu-i : „Ajută-mă, dă-mi veşti despre ea". Acesta i-a răspuns : „Dragostea neîmplinită a îmbolnăvit-o de inimă. Reumatism la inimă, dragă Paniagua. E internată la spitalul din Iquique." Şi aşa, într-o zi...

— Zi lugubră, de tango... adaugă Lorenzo.

— Cînd am ieşit din spital pe propriile mele picioare...

— Şovăielnice şi tremurătoare...

— Văd, *don* Lorenzo, că dumneata îţi baţi joc de mine. Atunci, nu mai spun nimic...

— Nu, te rog, urmează, Cielito.

— Mergeam însoţită de Anita Acevedo, care nu era încă măritată, şi am băgat de seamă că un bărbat, în pardesiu, cu gulerul ridicat, cu pălăria trasă pe ochi şi cu ochelari fumurii, ne urmărea.

— Paniagua ! anticipează Lorenzo, cu un ton plin de siguranţă.

— În plină stradă, cu glasul întretăiat, mi-a propus să fugim.

— Şi aţi fugit ? o întreabă Lorenzo, de data aceasta intrigat.

— Nu. I-am spus că nu. L-am văzut cum pleacă, tîrîndu-şi paşii, iar eu am intrat la coafor şi mi-am făcut părul permanent.

— Într-adevăr, un final demn de un mare amor!...

— Iar cînd balaurul m-a văzut cu permanent, mi-a scos pantofii din picioare şi m-a lovit cu ei în cap, mi-a răvăşit părul proaspăt ondulat, fiindcă am fost întotdeauna încredinţată că tatăl meu a nutrit faţă de mine o pasiune care-l făcea gelos.

— Frumoasă situaţie !

— A mai rămas încă o codiţă. Cînd am împlinit 17 ani, Paniagua s-a întors în localitate, mi-a făcut din nou curte, şi într-o zi m-a cerut iarăşi balaurului. Să fi fost ora 4 după masă : tata m-a chemat de faţă cu el şi m-a întrebat, în timp ce ochii iarăşi

îi scăpărau : „Spune-mi adevărul, îl iubeşti ?“ I-am răspuns : „Nu“. După aceea, nimeni n-a mai îndrăznit să-mi facă curte.

— Dar pe mine nu mă pui la socoteală ?

În acel moment intră la oficiu un bărbat cu pălărie neagră, balaurul, şi se aşază lîngă Cielito, sprijinindu-şi coatele pe masa la care lucra ea. Se face linişte.

El întreabă :

— Despre ce vorbeaţi ?

— Despre povestea cu Pocillona, minte Cielito la repezeală. Cum îţi spuneam, această piscină, unde vă scăldaţi dumneavoastră, e denumită de lume La Pocillona, dar numele ei adevărat este „Groapa lui Jones“, după numele nord-americanului care a pus s-o facă.

Sună telefonul. Ea manevrează fişele.

— Alo, Pisagua...

Veas, Raimundo şi Lorenzo şed pe o bancă în piaţă, discutînd cu *don* Ismael şi cu Juan Nicosía, care se destăinuieşte :

— Acolo, alături de Pocillona, în Cochiza, s-a înecat anul trecut fiica mea, Juanita Nicosía, da, în acel colţ de mare care se află mai jos de terenul de fotbal, unde cade de obicei mingea şi jucătorii o caută cu barca. Şi bine fac că umblă după ea cu barca, şi nu înot, fiindcă acolo stăpînesc *kañakis,* nişte raci de culoare albă şi violetă, care au răpit-o pe Juanita mea. Ea n-a mai apărut la suprafaţă. Iar a doua zi se pare că aveau poftă să-l mănînce de viu şi pe tînărul Jiménez, cel căruia i se zice Măzărică. De cînd mi-a murit copila, pescuiesc în alt fel. Mi-am spus : „Nicosía, niciodată n-ai să mai pescuieşti !“ dar nu pot, fiindcă toţi strămoşii mei au fost oameni ai mării. Pe mare mă simt bine, uit pînă şi de moartea Juanitei în Cochiza, pe cînd aici mereu îmi amintesc de ea. Cunosc marea ca străzile din Pisagua. Din aprilie şi pînă în decembrie, uneori, tonii, adunaţi în grămezi mari, de nu

se mai vede fața apei, străbat marea rece din Peru pînă la Coquimbo. Nu s-a pomenit ca aceste bancuri de pești să ajungă pînă la Valparaíso... Nicosía vorbește cu iscusință despre sezoanele de pescuit, poate tot așa cum făcuse odinioară și bunicul său pe coastele Cretei sau ale Pireului : Tonul și *bonito* [1] vin iarna, iar *corvina* [2], vara ; dar anul acesta aproape nu s-au văzut. Aștept să pice în zilele acestea de ianuarie și peștele *jurel* [3], care vine uneori în cantități așa de mari, încît mii și mii rămîn înnămoliți pe plajă. Am o barcă cu vîsle, ca strămoșii mei din Marea Egee în îndepărtatele vremuri de glorie ale Salaminei.

Lorenzo nu surprinde nici o umbră de umilință pe acest chip, care a navigat de-a lungul istoriei, cînd i se insinuează că, ținînd seama de timpurile în care trăim, poate ar trebui să fie și el mai modern.

— Da, mulți îmi spun : „De ce nu-ți iei o barcă cu motor ?“ Dar eu fac parte dintr-un popor vechi, la care barca pentru a fi barcă trebuie să aibă vîsle, domnule, să fie adică o triremă [4]. După cum spunea și tata, așa s-au petrecut lucrurile cu neamul meu timp de mii de ani. Cred că am apă sărată în sînge, iar brațele mele poartă vîsle încă de pe vremurile lui Ulise, un compatriot al tatălui meu. Plec cu fiul meu căsătorit, și ne aflăm în largul mării pe la orele două și jumătate sau 3 dimineața, pentru că la această oră sardelele se ridică la fața apei și își încep plimbarea nocturnă. Sardelei îi place luna. Apoi, cînd răsare soarele, se lasă la fund, în adîncuri, și arată cu degetul : „Priviți !“

1 Pește care trăiește prin zonele toride ale Atlanticului, caracterizat prin frumusețea culorilor sale — spinarea albastră cu dungi roz, restul trupului strălucitor ca argintul — și prin gustul său, asemănător cu al tonului.

2 Pește marin, comestibil.

3 Pește marin, cu spinarea și aripile dințate.

4 În antichitate, corabie cu trei rînduri de vîsle.

Marea se albeşte de pescăruşi. Pluteşte o oaste nesfîrşită de păsări marine.

— Le cheamă peştii. Pescăruşii sînt înnebuniţi, deşi se află momeală pentru toţi. Apoi se zăresc raţele de mare, urmărind bancul de peşti, care înfăţişează o vastă fîşie albăstruie. Acolo vin pelicanii, spune el, arătînd cu mîna.

Se apropie de sus, din depărtare, zorind să ajungă bancul format din marile sardele spaniole. Mai în larg se zăresc alte oşti albe, aciuate deasupra mării.

Lîngă bărcile de la debarcader, alte stoluri năvălesc cu iuţeală. Dar printre dungile albe şi albastre, deasupra lăcaşurilor de pe marea vrîstată, unde păsările mării şi ale cerului celebrează ospăţul lor cu peşte, ceea ce îl uimeşte mai mult pe Raimundo sînt pelicanii care se ridică cu clobanţul plin, dominînd apele liniştite cu capetele lor roşii.

— Trec uneori prin Punta de Ballena, prin Golful Moqueteadero, Piajo sau Cachaza, adaugă Nicosía cu glas înăbuşit, şi mă gîndesc la copila pe care mi-a înghiţit-o marea. La început aruncam năvodul aproape de Cochiza, cu speranţa că ea va ieşi la iveală, prinsă în ochiurile lui, dar marea nu mi-a mai redat niciodată trupul ei în aşa fel încît să-l pot recunoaşte. Atunci mi-am spus, pe jumătate nebun : „Ei mi-au mîncat fiica, eu voi face ca oamenii să mănînce peştii !“ Şi, într-adevăr, am scos năvoadele pline. Văd că şi pe uscat totul este mîncat. Trec prin Junín, şi singurul lucru pe care-l văd sînt ruinele onorabilei case de Loayza. În Punta Gorda, în Punta Embustera, mă gîndesc la Juanita, deşi sînt sigur că marea nu mi-o va mai reda...

O enormă pasăre de pradă, albă, cu aripile desfăcute în toată lărgimea lor, brăzdează cerul portului.

Lorenzo murmură ca şi cum ar gîndi cu voce tare:

— Aşa mi-ar plăcea să fie şi cu noi. Să pari a sta pe loc, dar să zbori.

Capitolul XX

FLOAREA DE LÎNGĂ CASTELUL DE APĂ

Urmă o atmosferă de emoţie puternică.

Félix, împreună cu artiştii companiei repetau într-o seară opera sa, *Cîntecul grîului*. În amurgul ce se lăsa uşor, se auzi o larmă şi nişte strigăte care veneau din depărtare. Lorenzo sorută colina în lumina asfinţitului. Căzuse cineva in vreo prăpastie, se întîmplase vreun accident pe şosea sau vreo tragedie pe faleză ? Zăriră un omuleţ agitîndu-şi braţele, de parcă ar fi fost aripile unei mori de vînt, şi care poate că striga, dar nu era auzit. Raimundo, Félix şi toţi artiştii alergară la faţa locului. Cîţiva soldaţi se uitau în susul coastei.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă un locotenent. S-au răsculat ?

— Da de unde ! Ce întrebare !

— Atunci, de ce aleargă oamenii ?

— S-a întîmplat ceva. Nu vezi un om care dă din mîini pe colină ?

Lumea porni într-acolo cu sufletul la gură. Lorenzo simţi că se petrece ceva grav.

Raimundo zări la o oarecare depărtare un *jeep* militar răsturnat într-o văgăună. Cobora spre spital, iar la o curbă a coastei o luase razna şi se dăduse de trei ori peste cap în aer. În maşină zăcea strivit doctorul Lambert, care trecuse cu cîteva zile mai înainte prin Pisagua, şi luase parte la expediţia antarctică, călătorind împreună cu preşedintele. Murise pe loc, izbit de o ramură de cactus de pe coastă. Deasupra lui, îl găsi, zăcînd fără cunoştinţă, pe profesorul Blanco de la şcoala primară din Pisagua. Alături, se afla un bărbat în uniformă, plin de sînge, cu faţa numai răni. Vreun cunoscut ? Sîngele şi ţărîna îi schimonosiseră chipul. Dar cine era ? Îi curăţă faţa cu batista şi-l recunoscu pe locotenentul Torniquete, unul dintre temnicerii săi din insula Quiriquina. Ofiţerul deschise ochii şi privirile li se întîlniră. Raimundo simţi că acest om, care fusese

altădată călăul său, îşi punea acuma într-însul speranţa de a mai trăi. Raimundo, cu o strîmbătură amară, îi chemă pe exilaţii din jur şi cu toţii încercară să îndrepte vehiculul.

Strigă :

— Heei-rup ! Heei-rup !

Reuşiră să redreseze *jeep*-ul şi scoaseră răniţii. Profesorul mişcă o dată capul de sus în jos, rosti ceva printre dinţi şi rămase neclintit. Şoferul, cel ce fusese văzut agitîndu-şi braţele ca nişte aripi de moară, era nevătămat, dar, îngrozit la culme, alerga de colo pînă colo şi nu găsea altceva mai bun de făcut decît să ţipe, deşi nu-l întreba nimeni nimic.

— Mă jur pe toţi sfinţişorii că nu conduceam eu !

Locotenentul Torniquete, apăsîndu-şi cu mîna urechea dreaptă, de unde gîlgîia sîngele, îl implora pe Raimundo :

— Ajută-mă !

Toţi patru îşi prinseră braţele ca o brancardă şi îl transportară la spital.

Raimundo simţea că îi crescuse tensiunea. Ar fi voit ca în ziua aceea sau a doua zi să consulte medicul, dar acesta murise.

Se lăsă noaptea. Margarita era nostalgică şi visătoare. Făcea proiecte privitoare la viitorul Esperanzei.

— Nu fi ridicolă.

Acum ea sforăia uşor. Raimundo suferea puţin de insomnie. Se aşează pe pat. Nu auzise oare, prin somn, un zgomot scurt şi zguduitor, ca o detunătură ? Se întinse din nou. Femeia dormea cu sînul dezgolit, şi copila sugea cu ochii închişi pieptul fără lapte. O acoperi cu cearceaful. Stătea întins pe pat, rezemat în cot ; auzi voci.

Păreau că vin din spate, din fundul clădirii.

O goarnă sună ascuţit.

Apoi auzi desluşit :

— Cine face un pas, îl împuşc !

Avea obiceiul să doarmă gol. Îşi puse cămaşa, pantalonii şi ieşi desculţ. Înaintă prin beznă şi simţi

că i se zgîriau picioarele. Se întoarse, vrînd să-şi încalţe sandalele. Bîjbîia prin întuneric... poate că vor trage... şi ei nu ştiau nimic. Totul se întîmplă pe neaşteptate. Alergă spre fosta cazarmă a pompierilor, de unde veneau ţipetele, plînsetele, vorbele, apoi începu să iscodească în direcţia clubului, de unde ţîşneau lumini de lanterne în mişcare, ce tăiau întunericul.

În mîinile sublocotenentului Carvacho, poreclit Lipiciul-fetelor, strălucea ţeava unui pistol.

— Cel ce îndrăzneşte să facă un pas e ca şi mort ! îi ameninţă ofiţerul cu o voce tremurătoare.

Raimundo îşi aminti că un pistol în mîinile unui om înnebunit de groază se descarcă singur.

Se ghemui în locul cel mai întunecat. Auzi vocea maiorului Sergio Beltrán spunînd :

— Fiţi calmi, vă rog, fiţi calmi... E vorba de o nenorocire. Vreau să ştiu dacă se află pe aici Ayala. Dacă-i aici, să fie atît de bun şi să se apropie.

Raimundo înaintă spre lumina lanternei.

— A murit un soldat, Jesús Araya, comunică Beltrán. Moarte accidentală. De altfel, moartea dă tîrcoale prin Pisagua. Soldatul era de santinelă şi a adormit ţinînd arma cu gura ţevii îndreptată spre beregata lui. N-a pus siguranţa la carabină, şi arma s-a descărcat singură. A mai făcut cîţiva paşi şi a căzut. Auzind împuşcătura şi văzîndu-l pe recrut prăbuşit la cîţiva paşi de clădire — urmă maiorul, ca şi cum ar fi vorbit cu cineva din spatele lui Raimundo, poate chiar cu mulţimea care făcea zid în întuneric — sublocotenentul a crezut că deportaţii s-au răsculat şi că or să ne cureţe pe toţi cu cîte un glonte. E aproape firesc. Preşedintele doar a afirmat de nenumărate ori că dumneavoastră aruncaţi bombe cu uşurinţa cu care spuneţi bună ziua.

Îl privegheară pe Jesús Araya la spital. Era un tînăr muncitor, prieten cu Martín Llanquinao, tăcutul. Într-un rînd, obosit de strajă, îi ceruse :

— Fă-mi un bine, tovarăşe, ţine-mi un moment carabina.

Nu se va mai întoarce la munca lui trudnică din pampas. Margarita, Ofelia, Encarnación se duseră să caute o floare roşie de cactus pe colină, lîngă castelul de apă, şi o puseră pe sicriul lui. Lucas îngenunche, să se roage pentru odihna sufletului său. Sub conducerea lui Mosquera, tînărul miner, exilaţii intonară cîntecele *24 Octombrie* şi *Vasul „Bolados"*, în care, cu acel prilej, introduseră o strofă simplă, închinată bunului recrut, tînărului din pampas în uniformă, Jesús Araya, mort în timp ce dormea în post.

Da, l-au privegheat. L-au dus la Iquique. După mort plecară cei vii. Erau de faţă comandantul Beltrán, căpitanul Bueno, grupul Salvo. Dar mai înainte... cum ar fi putut pleca aşa, între miezul nopţii şi cîntători, fără să-şi ia rămas bun ?

Trebuiau să se despartă ca nişte prieteni, şi în ajun se adunară în piaţa însorită de deasupra oceanului. Militarii stăteau în front, iar exilaţii, în jurul lor.

Veas rosti cîteva cuvinte simple :

— Aici am văzut de atîtea ori cum s-a legat o adevărată frăţie între cei cu şi fără uniformă. Sîntem cu toţii fii ai poporului. Şi de aceea, chiar dacă la prima vedere acest lucru nu ne apare pe deplin limpede, sîntem cu toţii fraţi. La revedere, fraţilor ! Într-o bună zi sper să ne revedem în libertate. Prietenii noştri au strîns nişte bani, ca să ofere celor ce pleacă ţigări şi cîteva dulciuri pentru copiii lor. Vrem să duceţi familiilor voastre ceva din aceste nimicuri. E foarte puţin ce vă dăm, ca din sărăcie, dar asta-i tot ce avem.

Căpitanul Jacinto Bueno exclamă, cu voce de comandă :

— Nu se pot rupe rîndurile, dar predaţi cadourile sergentului de la intendenţă !

Maiorul Sergio Beltrán le răspunse :

— Acum e rîndul meu să dau ultimul ordin de zi în Pisagua. Îmi iau permisiunea, deşi e singura dată, să vă spun cîteva cuvinte personale. Vă

mulțumesc pentru vorbele rostite de Angel Veas și nu pot decît să le împărtășesc. Admir forța morală cu care îndurați împrejurările potrivnice și credința ce o aveți în venirea regimului domniilor-voastre. Știu că n-a fost surghiunit la Pisagua un cor de îngeri, dar mi se pare că oameni după chipul și asemănarea dumneavoastră pot alcătui colective de oameni buni și națiuni mari. În Pisagua am văzut și auzit, în diferite ocazii, mai multă înțelepciune decît în multe adunări ale celor puternici. Aici am învățat de la cei prigoniți poate mai mult decît de la orice sobor de înțelepți. Pisagua este un mormînt abia deghizat; dar dumneavoastră ați adus aici un crîmpei de viață, un adevăr și un surîs care nu pot fi uitate, ca și cînd ar fi scrise pe cer... Eu sînt credincios, mă rog lui Dumnezeu pentru dumneavoastră. Vă spun rămas bun, prieteni, compatrioți...

Rîndurile se rupseră. Fură predate dulciurile și cutiuțele de țigări, unele dăruite de Gilberto Wong. Apoi îi petrecură pînă la chei.

Se afla acolo și noul căpitan, care prelua comanda în mod provizoriu, în așteptarea desemnării maiorului ce-l va înlocui pe Beltrán.

Acesta asistă uimit la despărțire; și cînd vasul *Bolados* se pierdu în zare, el se întoarse spre exilați, spunîndu-le:

— Mi-ar plăcea ca prin conduita mea să obțin de la voi dragostea pe care ați arătat-o comandantului Beltrán și căpitanului Bueno.

— Sîntem foarte mișcați, răspunse Lorenzo.

Căpitanul era un om de treabă, și lumea obișnuia să-i spună:

— Domnule căpitan Puebla, am prins în mare un peștișor de aur, dar n-am untdelemn.

— Nimeni să nu se plîngă de asta; vă dau eu.

— Domnule căpitan, copilașul meu are nevoie de lapte.

— Îl va avea diseară.

Căpitanul vizita barăcile și căsuțele deportaților. Lua gustarea cu Lorenzo, aducînd el singur ceaiul.

Era un om deschis şi nu pretindea să fie tratat ca un şef militar ; dar era totuşi altfel decît maiorul Beltrán şi decît căpitanul Bueno. Îi plăcea să povestească anecdote de cabaret : „Nu există nimic mai admirabil decît un nud frumos !“ spunea el.

Lorenzo observa că şi ei, militarii, se frămîntau şi îşi aprindeau imaginaţia cu fantezii ciudate şi puerile din pricina lipsei de femei.

Numaidecît schimba tema şi anunţa :

— Mîine soseşte un nou lot de deportaţi. Ce şi-o fi închipuit şeful ?! Povestea asta nu se mai termină ! Surghiuniţii şedeau tăcuţi la masă, şi ofiţerul se uită la dînşii. N-aveţi nevoie să mă trageţi de limbă. Nu apăr guvernul. Ce-i de făcut ? Să nu luaţi lucrurile în tragic. Aici sîntem cu toţii exilaţi, aşa că morala trebuie să fie : să încercăm a ne trece timpul cît mai puţin rău cu putinţă. Am uitat să vă spun un lucru : am fost înştiinţat telefonic că mîine mă schimbă. Mîine, dis-de-dimineaţă, plec. Nu v-a slujit la nimic nici Beltrán, nici Bueno. Şi cu-atît mai puţin eu. Păcat că nu puteţi să vă luaţi rămas bun de la mine aşa cum v-aţi luat de la ei. Dar într-o bună zi ne vom revedea...

Capitolul XXI

PLECAREA POETULUI

Margarita se ridică.

— Îmi dai voie... murmură ea ştergînd cu o cîrpă udă muşamaua de pe masă şi privindu-l pe Raimundo scăldat în lumina, acum, electrică. Trebuie să mă duc la repetiţia operei lui Félix.

— Şi eu am să pun radioul. Să văd dacă prind vreo ştire. Se pare că la Santiago se petrec evenimente importante. Începe să se discute despre noile puteri discreţionare.

Se înserase. Bătu ora 8 ; ultima repeteţie a operei lui Félix începuse.

Se auzeau strigăte pe scenă, şi acela care făcea scandalul cel mai mare era regizorul, Jiménez Măzărică.

Margarita îl căută cu privirea pe Félix. O atrăgea. Îl urmări cu atenţie. Opera oglindea o dramă adevărată, dar despre rolul lui Félix nu se putea spune acelaşi lucru ; era rolul unui senior feudal, pe care acesta se străduia să-l interpreteze cu exactitate şi cu un scrupulos realism, căutînd să evite caricatura. Margarita se gîndea la acest pitoresc Félix, pe care îl admira pentru viaţa lui, atît de deosebită de a ei sau de a lui Raimundo, întotdeauna în societatea artiştilor, vorbind noaptea mult şi aprins cu Rodney, care era instalat în pătucul alb adus de tatăl său de la Iquique, şi amintindu-şi, cu o statornicie nezdruncinată, de Herminia, căreia îi datora încă noaptea nunţii. Surprindea la el o uşoară tristeţe. Nu era ceva nou. Cu o seară înainte, Margarita, care se plimba cu Ofelia, întîlnindu-l singur pe plajă, îl luase la rost :

— Pînă cînd ? De ce te frămînţi aşa ? Caută să nu te mai gîndeşti atîta la ea...

— Uşor de spus. Dar ia să fii în pielea celui îndrăgostit... Părea aproape mîndru de suferinţa lui.

— Ce faci cînd rătăceşti aşa, singur ?

— Ştii prea bine. Mă gîndesc la ea şi îmi scriu jurnalul. Scoase din buzunarul hainei un caiet cu coperţi groase. Încerc să lupt cu tristeţea, dar deocamdată nu pot scrie nimic vesel. Acum mă consacru teatrului, căci asta-i a doua mea pasiune. Vreau să mă dăruiesc teatrului, ca să nu sufăr din pricina Herminiei.

Repetiţia primului act se sfîrşi şi urmă o pauză. Félix se apropie de ea, şi Margarita simţi că îi făcea puţină curte.

— Ar trebui să joci şi dumneata în trupă. Ştiu că ai stofă. Eu aş fi amorezul dumitale...

Ea îi răspunse tăios :

— Joc într-o piesă cu numai trei personaje : Raimundo, Esperanza şi cu mine.

— Nu te supăra, Margarita. Vreau să-ţi spun un secret. Sînt fericit. În noaptea asta, cu trenul de 10, soseşte Herminia. Aş avea însă o rugăminte : să vii şi dumneata cu mine, s-o aşteptăm împreună. Vreau s-o cunoşti. O să vă înţelegeţi bine. Sînt sigur !

Jiménez Măzărică bătu de trei ori din palme şi-i chemă pe actori să repete actul al II-lea.

Félix se urcă din nou pe scenă, pentru a-i alunga pe ţărani de pe moşia lui.

— Să vă luaţi tălpăşiţa, spuse el fără convingere, fiindcă acesta nu mai este pămîntul vostru.

— Care este atunci pămîntul săracului ? exclamă Ofelia, afectat, patetic.

— Nu ştiu ! Atît ştiu, că o să plecaţi chiar acum, fiindcă pămîntul pe care vă aflaţi nu-i al vostru, răspunse stăpînul. Luaţivă tălpăşiţa...

— Tare ! Mai tare ! Prost ! Opriţi ! Prost, Félix ! Ce-i cu tine ? Joci fără chef, îi atrase atenţia regizorul. Asta-i o scenă violentă, nu una sentimentală. Cere mai multă viaţă, mai multă forţă, mai multă încrîncenare.

Félix îl privi ţintă pe Jiménez, cu o expresie ciudată, scrutătoare, dar puţin nedumerită, ca şi cum n-ar fi înţeles observaţia. Se uită o clipă la Margarita, întrebînd-o din ochi : „Ce s-a întîmplat ?"

— Repetă ! Vorbeşte cu mai multă pasiune, cu mai multă asprime ! Rosteşti cuvintele ca un îndrăgostit care-i şopteşte ceva la ureche iubitei, şi nu ca un om crud, care aruncă o familie în mizerie.

Félix făcu cîţiva paşi pe scenă şi repetă :

— Să vă luaţi tălpăşiţa, fiindcă acesta nu mai este pămîntul vostru !

— Care este atunci pămîntul săracului ? strigă Ofelia.

— Nu ştiu ! Atîta ştiu, că o să plecaţi chiar acum, fiindcă pămîntul pe care vă aflaţi nu-i al vostru !

— Nu ! De o mie de ori nu ! îl întrerupse din nou regizorul, agitîndu-şi braţele. Slab ! Slab! de la început, Félix ! Pune mai mult patos în expresie, pune ură, dispreţ ! Dă căldură scenei ; să fie ca o

descărcare electrică. Pune-ţi în joc toată electricitatea personală !

— Bine, încuviinţă Félix cu vocea coborîtă, ducîndu-şi mîinile la piept.

— Să începem din nou.

Margarita se sperie ; acum el nu mai juca, ci striga cu o furie cumplită, răcnind şi repetînd ca un refren :

— Luaţi-vă tălpăşiţa !!! Luaţi-vă tălpăşiţa !!! Luaţi-vă tăl-pă-şi-ţa ! ca o placă de patefon al cărei ac rămăsese înfipt în acelaşi şănţuleţ ; după aceea izbucni în strigăte, silabisind : E-lec-tri-ci-ta-te ! E-lec-tri-ci-ta-te ! E-lec-tri-ci-ta-te...

„Vai, dacă a înnebunit ?! Asta doar nu se află în text" îşi zise Margarita îngrozită, sau poate că o fi vorba de adaosuri şi de invenţii ale autorului, Félix fiind şi autorul piesei ; avea însă ceva neobişnuit, zbiera ca un nebun. Margarita porni spre scenă. Îl văzu încovoindu-se. Începu să alerge. Félix se prăbuşi la pămînt.

Jiménez îi desfăcu gulerul cămăşii. Părea ţeapăn.

Rodney îngenunche lîngă el, rugîndu-l :

— Tată, deschide ochii... Mi-e frică...

Îl ridicară pe braţe. Margarita mergea înainte, susţinîndu-i capul. Îl culcară în patul său, în clădirea vecină cu teatrul, din hala cea mare a pieţei. Leşinase ! Margarita se aplecă asupra lui şi-i auzi bătăile inimii.

— Trebuie să anunţăm medicul şi pe ceilalţi tovarăşi ! imploră Ofelia.

Raimundo asculta buletinul de ştiri de la ora 9 seara la un radio cu baterie al unui negustor chinez cînd află de atacul lui Morales ; ştirea se răspîndi ca un fulger în toată Pisagua.

Îl ridicară cu pat cu tot şi-l transportară, pe umeri, la spital. Păşeau cu toţii în urma lui, şi acest pelerinaj îi aminti lui Lorenzo de unele scene din procesiunile cu imaginea Fecioarei Maria, purtată pe năsălie. Rodney, copilul lui, păşea plîngînd lîngă

el... Margarita îl apucă de braţ şi vru să-l îndepărteze. Micuţul o respinse mînios. Raimundo îl luă de mînă şi-i spuse :

— Félix e bolnav. Trebuie să-l laşi liniştit, şi în cîteva ore va fi bine. Lasă-l să se odihnească.

La spital li se aduse la cunoştinţă :

— Nu există medic.

Peste o oră, negrul Leiva, infirmierul care o asistase pe Julia Quilodrán la naşterea gemenilor săi, îi făcu o injecţie cu morfină. În timp ce-şi pregătea seringa, le explica :

— Aici nu-s elemente. Nu sînt elemente ! repetă el.

Margarita se uită la ceas şi, fără a rosti un cuvînt, porni în fugă spre gară. Trenul trebuia să sosească dintr-o clipă în alta. Nimeni în afară de Félix şi de ea nu ştia că Herminia Corrales avea să vină în Pisagua peste cîteva clipe. Ea o aştepta pentru că i-o ceruse Félix la teatru şi mai cu seamă pentru că el zăcea acum în pat. Îi va explica cele întîmplate pe ocolite, ca să n-o alarmeze.

Trenul avea cîteva minute întîrziere. Se mai învîrti puţin prin gară. Privi curtea plină de vagoane scoase din uz, paragina, petele, rugina, pecinginea devoratoare care măcinau totul, chiar şi căsuţa ei de lîngă calea ferată, unde dormea Esperanza, şi se cufundă cu ochii întredeschişi într-un vis întunecat. Tresări, izbită de şuieratul locomotivei şi de ţîşnirea luminoasă a îndepărtatului reflector ce se apropia. Nu putea să stea locului de emoţie. Cînd locomotiva scrîşni în mijlocul unei răbufniri de aburi şi frînă cu totul, Margarita privi în jur cu atenţie.

— Herminia, Herminia Corrales ! strigă ea.

Rarii călători o priviră surprinşi.

Pe vechiul peron, cu pavajul deteriorat, nu coborî nici o femeie.

Numai cîţiva militari şi trei carabinieri.

Margarita se urcă în tren, să controleze vagon cu vagon. Nu era nimeni. Gîndi cu ciudă : „Nici medicul n-a sosit !"

Se reîntoarse încet la spital. Simţea un nod în gît.

Îl privi pe Félix. Nu-şi recăpătase încă cunoştinţa. Într-un fel era mai mulţumită. Aşa nu era silită să-i spună : „Îmi pare rău, Herminia n-a sosit...“

Albino îl luă la culcare pe Rodney.

— Tata-i bolnav, şi eu nu vreau să dorm. N-am să dorm pînă nu se deşteaptă el.

Plînse o bună bucată de vreme, apoi, înghiţindu-şi lacrimile, se lăsă învins de somn.

Margarita se aşeză lîngă Félix. Din timp în timp îi lua pulsul.

— Trăieşte. Îi simt pulsul bătînd.

Raimundo şi Lorenzo se duseră să ceară legătura telefonică cu Iquique. În timp ce aştepta, Lorenzo, aşezat pe un scaun făcut din stinghii de lemn, se uita la tavanul din pînză de corabie şi îşi frîngea mîinile. Trecuse de miezul nopţii cînd Cielito Guachalla îi spuse :

— Vorbeşte.

— Mîine la ora 10 medicul va fi la Pisagua.

Pe la 4 dimineaţa, Margarita îi luă mîna lui Félix, îi căută pulsul, dar nu-l mai găsi. Rosti în şoaptă : „Raimundo“, voind parcă să nu mai audă nimeni. El tresări, clătinîndu-se pe scaun. Îşi aplecă încordat urechea pe pieptul gol al lui Félix. Nimic, nimic. Ceasul se oprise ; i se rupsese arcul. Inima poetului murise. Angel Veas intră tocmai atunci, privi ochii sticloşi ai lui Félix şi rămase tăcut ; îl străbătu un fior pe care nu-şi amintea să-l fi simţit vreodată pînă în acea clipă.

Margarita propuse :

— Să nu-i spunem nimic lui Rodney, cel puţin pînă se luminează de ziuă.

După aceea se aşeză, scoase un creion şi, pe o reţetă găsită în cameră, scrise o telegramă : „*Señora* Herminia Morales. Félix a murit azi la 4 dimineaţa. Condoleanţele noastre. Margarita“.

Îl spălă şi-l îmbrăcă chiar ea. Tîmplarii care construiau barăcile se sculară la 5 dimineaţa şi făcură un sicriu din lemn de pin, foarte simplu, de culoare deschisă.

Toți priviră fața lui Félix prin gemulețul de sticlă al coșciugului. „Este împăcat, senin, dragostea s-a stins", își zise Margarita.

— Îl vom priveghea... murmură Angel.

Noul maior, care îl înlocuia pe Puebla, transmise condoleanțele sale și recomandă :

— Nici un fel de onoruri. Nici o ceremonie. Moartea este moarte. Nu trebuie făcut decît ceea ce se cuvine morții.

— Nu, răspunse Angel, îl vom priveghea. Este un mort de-al nostru. Un mort iubit. Este primul care moare aici dintre noi.

— A murit aici cum ar fi murit în oricare altă parte.

— A murit fiindcă inima lui nu era liberă ! replică Lorenzo.

— Lasă vorbele mari, răspunse maiorul. Nu le mai folosi pe socoteala morții. Ce vină are ea ? Îl vom priveghea aici, într-o cămăruță. Și în tăcere. Moartea n-are nevoie de strigăte asurzitoare, ci de o mare tăcere, atît. Pentru că asta-i moartea : o mare tăcere, cea mai mare dintre toate tăcerile de pe această lume și de pe cealaltă, spuse închinînduse.

— Îl vom priveghea.

— Nu-l veți priveghea !

Îl priveghează. Priveghiul fu solemn. Gardă de onoare cu schimbul, șase tovarăși din zece în zece minute. Toți vrură să-l privegheze, mari și mici. Cînd nu erau de rînd, plîngeau, dar în timpul gărzii nu li se clintea nici un mușchi, rămînînd cu fața întristată, într-o desăvîrșită tăcere.

Colegii lui de teatru plîngeau cu hohote ; dar nimeni nu plîngea mai nemîngîiat decît Jiménez, regizorul, care-i ceruse lui Félix mai multă forță, mai multă viață, mai mult patos.

— Poate că eu sînt vinovat de moartea lui, îi spuse printre dinți Margaritei.

— Nu ; pe el l-a omorît Pisagua.

Doña Encarnación aduse o sumedenie de lumînări, nu se știe de unde. Fulgencia și Cielito Guachalla bolborosiră un șir de rugăciuni. Astfel,

se iscă un amestec de lacrimi și de jurăminte, de cuvinte mistice, revoluționare și profane. Catafalcul fu acoperit cu flori smulse de la castelul de apă.

Daniel Jiménez, obsedat de același gînd, o întrebă stăruitor pe Ofelia :

— Crezi că eu l-am omorît ? Spune-mi deschis ! Trebuie neapărat să știu adevărul !

— Încetează cu prostiile ! L-au ucis dragostea, nostalgia, depărtarea. Numai noi, femeile, putem înțelege asta.

Sosi un camion blindat, pentru a-l transporta la Iquique. Aducînd-o în serpentină, pe dealuri, veniră automobilele cu cei apropiați. Margarita întrebă de Herminia.

— N-a putut să vină. E bolnavă, i se răspunse. Foarte bolnavă. Nu și-a putut reveni de pe urma despărțirii, iar cînd a primit telegrama dumneavoastră, n-a vrut să creadă că Félix a murit. Acum se simte prost de tot, e foarte slăbită.

— E tînără, îi mai rămîne încă mult de trăit... murmură Margarita.

— Da, va mai trăi. Dar cine va șterge din viața ei durerea acestei căsătorii neîmplinite și amintirea omului care a murit la Pisagua ? întrebă Ofelia.

— Pare un roman foileton, comentă Manzano. Dar asta-i viața : cea mai îndrăzneață și mai nerușinată autoare de foiletoane. Văduvă și fecioară în același timp...

Cînd sosi momentul, Angel Veas și Epifanio Luna se duseră la maior să-i spună :

— Am hotărît să-l însoțim pe Félix pînă unde cotește drumul.

— Nu, răspunse el, asta chiar n-o mai îngădui ! Ați făcut tot ce-ați vrut. L-ați cîntat, l-ați privegheat cu gărzi, ați făcut jurăminte, atîtea și atîtea...

Dar aruncînd o privire spre drum, îi și văzu pe deportați ținîndu-se de mînă și alcătuind un convoi de peste trei sute de metri lungime.

— Bine, dacă vreți cu tot dinadinsul, ce mai pot face eu ?

Intrară în încăperea unde era așezat catafalcul. Veas, Raimundo, Lorenzo, Lucas, Jiménez, Margarita și Ofelia ridicară sicriul.

Fluturară steaguri, făcute de deportați din tot felul de albituri.

Urcară coșciugul în camionul blindat; mulțimea îl înconjură.

— E prima noastră moarte, repetă Veas.

Intonară din nou *Cînt închinat pampasului*. Pe drum răsunară marșuri funebre. „Lenin a murit în luptă. Ce mare, ce nobilă și ce bărbătească revoluție"... Îl intonară încet. Toată lumea din Pisagua se afla acolo, să-și ia rămas bun. Rămas bun visătorului, rămas bun omului din camionul blindat, acoperit cu florile deșertului... Rămas bun, poetule! *Doña* Encarnación așeză ultima floare roșie de cactus pe catafalc.

Șoferul porni încet. Raimundo îl văzu pe Juan Nicosía scoțîndu-și, pentru prima dată, pălăria neagră, cordobeză, cu calota înaltă.

Cîntau încet, și fiecare simțea că moartea bătuse ușor și la poarta inimii sale, ca o atingere fugară de aripă prevestitoare. Femeile plîngeau fără să se poată stăpîni. Copilul, Rodney, alerga după camion, pînă cînd niște rude îl urcară în automobilul lor și-și continuă astfel, alăturîndu-se cortegiului, drumul spre Iquique.

Capitolul XXII

REÎNNOIREA CONTRACTULUI

În ajunul votării de către Senat a noilor Puteri discreționare cerute de guvern, a fost o zi grea. Au prins aripi pînă și cele mai deznădăjduite speranțe.

Deși comitetul fusese de părere că respingerea proiectului era foarte puțin probabilă, și că, deci, după socotelile sale, lagărul de la Pisagua va dăinui mai departe, se vorbea totuși de niște telegrame sau

telefoane misterioase, primite de la Copiapó, prin care se făcea cunoscut că diferiţi parlamentari ai regimului, schimbîndu-şi orientările, hotărîseră să se opună puterilor discreţionare. Se dădeau asigurări că doi senatori liberali anunţaseră, într-o întrevedere secretă, că vor vota contra, iar că alţi trei ar fi făcut o înţelegere să nu participe la sesiune. Şi aşa mai departe.

Cu o noapte înainte, strînşi în jurul cîtorva paturi, luaseră cu toţii în discuţie această temă, printre ei aflîndu-se şi medicul italo-chilian Amadeo Rossi, fiul lui *don* Dante, vechi comerciant din Pisagua. Era născut în această localitate, dar tatăl său îl trimisese la vîrsta de 3 ani în Italia, unde îşi făcuse studiile, se maturizase şi ajunsese medic. Servise în armata italiană în timpul celui de al doilea război mondial. Era vorbăreţ, gesticula mult, avea ochi albaştri, puţin bulbucaţi şi îi plăcea să-şi povestească viaţa de prizonier pe frontul oriental.

— Credeţi-mă, îngrijeam aproape cinci sute de italieni într-un sat din spatele Caucazului şi niciodată nu m-am simţit atît de folositor.

Lorenzo observă că războiul lăsase o adîncă tristeţe în sufletul doctorului Amadeo Rossi, chinuit mereu de dorinţa de a-şi găsi locul, pradă unei continue nemulţumiri şi unei instabilităţi ce puteau fi surprinse de la prima vedere. Vorbea uneori de visul său de a se reîntoarce în Europa.

— Întorcîndu-ne la oile noastre, cred că lumea trebuie să fie pregătită pentru orice, insistă Lorenzo, aburindu-şi lentilele ochelarilor şi ştergîndu-le încet cu batista. Apoi îi îndepărtă de ochi şi se uită fix la ei, lungindu-şi faţa, ciudată parcă acum, fără ochelari.

Tăcură. Mulţi sperau că în cîteva zile vor fi eliberaţi.

După aceea, unii se închiseră numaidecît în ei ca într-o carapace, iar alţii se porniră pe vorbit cît zece. Printre aceştia din urmă se număra în noaptea aceea şi Deportatul Voie-bună, care făcea fel de fel de ipoteze. În timp ce el înşira verzi şi uscate, se auzi geamătul patefonului, la care Anita Ace-

vedo punea plăci învechite franţuzeşti, tangouri de demult, de pe vremea bunicii, iar Frumosul Cordovez se gîndi că poate femeia le-o fi punînd înadins, ca el să le asculte.

Lorenzo scoase o forfecuţă şi îşi tăie unghiile, ţinînd un picior întins pe pat. Jiménez Măzărică îl mustră :

— Nu ştii că-i o dovadă de lipsă de educaţie să-ţi tai unghiile în faţa lumii ?

Chiar în ziua votării, unii deportaţi cîntară la micul dejun. Cîntau datorită încordării nervoase.

Hotărîră ca o comisie, din care făceau parte Veas, Lucas şi Lorenzo, să-i ceară negrului Leiva, agentul sanitar care nu se pricepea să asiste la naşteri, posesorul unui puternic aparat de radio, să le dea voie să asculte buletinul de ştiri de la ora 1. Aşteptînd, îşi treceau timpul privind pereţii tapetaţi cu ziare, poze de femei goale, artiste de varieteu şi coperţi de reviste picante de pe la începutul secolului. Apoi priviră lampa murdară de bronz, cu sticlă lungă. Jumătatea de sus o peretelui nu era de lemn, ci din pînză de sac, prin care se prefira lumina.

La radio se transmite un rezumat al ultimelor evenimente. Apoi, *Jota* [1] *aragoneză* de Glinka [2]. La urmă, o voce parcă îndepărtată, care creşte treptat, anunţă buletinul de ştiri.

Nu se dă nici o informaţie despre puterile discreţionare.

— Să încercăm să vorbim cu Santiago, propuse Lucas, care nu scăpa nici un prilej de a o vizita pe Cielito Guachalla.

Tictacul deşteptătorului se auzea ca bătăile unui ciocănaş minuscul, cînd cei trei inşi intrară în biroul unde se afla telefonul. Acolo îl găsiră pe

1 Dans popular spaniol din provinciile Aragon şi Valencia.

2 *Mihail Ivanovici Glinka* (1804—1857), compozitor rus, creatorul operei ruseşti. Valorificator al folclorului naţional în compoziţia cultă, Glinka studiază şi folclorul altor popoare, printre care şi al celui spaniol. *Jòta aragoneză* (1847) este un rezultat al acestei activităţi.

Delpiano, conspiratorul neîmblînzit, care, văzîndu-i, le propuse numaidecît răpirea a trei senatori guvernamentali.

— Cu asta vom cîştiga bătălia ! Nimănui nu i-a trecut prin cap un asemenea lucru, fiindcă e tot atît de simplu ca şi oul lui Columb !

— Şi dumneata prin telefon vrei să pui la cale răpirea ? îl întrebă Raimundo.

— Nu ; am eu limbajul meu cifrat. Am lucrat doar în departamentul cifrurilor la minister şi ştiu eu cum să mă înţeleg cu oamenii mei... Am un cod al meu de semnalizări.

Ceilalţi tăceau. Surprinzînd o scăpărare batjocoritoare în ochii lor, le spuse supărat, privindu-i de sus :

— Niciodată nu mi-am făcut iluzia că sînteţi oameni de acţiune !...

— Două ore de aşteptare, comunică Cielito.

Lucas se apropie de ea ca un motan jucăuş.

— Şi nu găseşti că-s un bărbat bine ?

Ea îşi ridică ochii.

— Dumneata ai fost primul deportat pe care l-am văzut pe stradă. Mergeam cu cumnata mea şi i-am spus : „Uite la piticul care a sosit !" Iar ea mi-a răspuns : „Parcă-i o broască cu ochelari !"

Apoi Cielito se uită la Lorenzo.

Nu li se dădu legătura. Ornicul din turn, care se defectase de cîteva zile, bătu acum orele 5. Lorenzo exclamă :

— M-am plictisit !

Cînd ieşi, văzu golful luminat şi simţi bătîndu-i puternic în piept propriu-i ornic. Mult mai bine au făcut recruţii din regimentul „Atacama", care, cu maestrul Bruna în frunte, au plecat dis-de-dimineaţă în excursie la Pisagua Veche, şi în faptul serii se vor întoarce obosiţi, gata să doarmă ca nişte hîrciogi, sătui de aricí-de-mare şi de băi în ocean.

Iată că, aproape fără să-şi dea seama, Lorenzo se căţără pînă la piciorul platformei ornicului. Pe sfera enormă citi : „Julio Frank, ceasornicar din

Iquique". *Don* Ismael îi spusese mai demult: „Ceasul este poate singurul bun ce ne-a mai rămas în tot orașul, și de două ori era să ni-l fure". Se stricase cu o săptămînă în urmă și-l reparase deportatul Morelli-fiul, care nu era de meserie ceasornicar, ci strungar în Humberstone. Lorenzo se urcă în turnul ceasului pe o scăriță roșie. Vîntul făcea să vibreze minutarele, ca și cum timpul ar fi trebuit să lupte împotrivă-i pentru a fi exact. Înăuntru, în turnul orologiului, te simțeai parcă înlăuntrul timpului însuși, timpul nesigur al acelei zile în care avea să se hotărască dacă deportații vor fi liberi sau vor mai rămîne acolo încă cine știe cîtă vreme din viața lor.

Lorenzo coborî pe străzile desfundate. Casele măcinate de vreme își arătau temeliile dezgolite, presărate cu melci și cu petice de pînză de corabie, smulsă de la vechile ambarcațiuni care populaseră pe vremuri golful.

Printre ruine descoperi resturi de ton și cochilii de scoici; dintr-o dată zări două pisici negre, nu moarte, ci vii, și încă dînd din coadă, care, sălbăticite, de îndată ce-l văzură, începură să miaune; păreau mai degrabă niște mici tigri.

Cînd ajunse acasă, nimeni nu aflase nimic sigur. Se culcară cu toții fără să știe ce va fi cu ei.

Cîtiva militari străbătură încăperea, luminînd căpătîiele paturilor. Era un fel de trecere în revistă pe tăcute.

Cînd plecară, Jiménez Măzărică începu să rostogolească pe jos cutii goale de conserve și să răcnească în întuneric:

— Domnilor, vine libertatea!

Apoi îl provocă pe Lucas și începu bătaia cu perne.

La cinci și jumătate dimineața, Jiménez Măzărică sună deșteptarea cu un fluieraș strident de copil și cîntă pe melodia și cu cuvintele *Marseiezei*:

— „Copii ai patriei, la luptă! căci ziua gloriei a sosit!" Își făcu sul mindirul și păturile de pat, apoi

spuse spăsit : Rămas bun, rămas bun, salteluţa mea de paie !

Rîseră cu toţii de această pantomimă, gîndind în sinea lor că li se apropie eliberarea.

Cineva descoperi că-i lipseşte o cămaşă şi ameninţă :

— Imediat ce ajung la Santiago, am să fac o reclamaţie pentru ea !

— Atunci, au să te trimită din nou la Pisagua... într-o cămaşă de forţă ! îi proroci Măzărică.

Păsările izbucniră în triluri înainte ca lumina să coboare peste piaţa Santa María. Lorenzo, ieşind din hală, izbuti să mai apuce scăpătatul lunii — o semilună deasupra Bosforului. Era gata să moară şi se împodobise cu culorile cele mai vesele. Soarele se apropia, deşi sosea întotdeauna tîrziu la Pisagua, fiindcă cerul spre răsărit era baricadat de un zid înalt de stînci. Trecu un camion hodorogit şi se auzi claxonînd la poarta cazărmii carabinierilor. Aduceau oare noi deportaţi, sau era vehiculul care-i va purta spre libertate ? Începu să sufle un vînt rece, care parcă pieptăna ondulaţiile mării albastre ca oţelul. Barca de pescuit a lui Guachalla se legăna singură. Juan Nicosía, în picioare în barcă, se întorcea din campania sa nocturnă. Se aşeză pe banca din piaţă, unde aşteptă o bună bucată de vreme.

Lina Marín mătură trotuarul din dreptul casei sale, mînuind tîrnul cu o adevărată artă. Jiménez Măzărică o întrebă :

— Ai ascultat radioul azi-dimineaţă ?

— Da, o să ne mai ţineţi tovărăşie.

— Asta-i ceea ce vreau şi eu, murmură el, frînt de amărăciune, să fiu mereu lîngă dumneata, sub acelaşi cer.

Se întoarse acasă. Îşi făcu din nou patul şi spuse cu tristeţe :

— Vino iar la locul tău, salteluţă de paie !

Începu să cînte din fluier, ca tocilarii de pe stradă, şi, legănîndu-se pasionat, aşa cum fac lăutarii ţigani, anunţă :

— Băieți din orchestră ! Trebuie să sărbătorim reînnoirea contractului cu salariu integral pe încă șase luni. Apoi prinse să fredoneze. Șase ori șase, treizeci și șase. Să ne pregătim pentru deportare generală, eternă, universală ! intonă el, imitînd trilurile tremurate ale unei soprane lirice.

În piață, Delpiano sta așezat hieratic, ca o piramidă. Se adresă lui Lorenzo cu un gest napoleonian :

— Ce-mi pasă că nu-mi dau libertatea ? Dacă nu mi-o dau ei, mi-o iau eu singur.

Exilatul Bolados încercă să se sinucidă aruncîndu-se de pe chei. Segovia îl scoase pe jumătate înecat.

Unii rămaseră în mijlocul pieței, ascultînd patefonul Anitei Acevedo, care răsună îngrozitor de tare toată ziulica.

Puseră la cale un meci de fotbal, în afara programului, cu recruții regimentului, care sosiră în formație pe teren, trecură în tricouri de la poartă spre centru, și acolo strigară : „Trei goluri pentru deportați !"

Alții se duseră la teatru în după-amiaza aceea însorită. Margarita se așeză în penumbră și ascultă vuietele surde ale mării. Deodată, o izbitură năpraznică lovi într-o fereastră a galeriei. În avanscenă, Margarita zări, înfipte în bețe de mătură, microfoanele de tablă, pe care le meșterise Félix Morales. O răbufnire de vînt deschise ușa ce da spre ocean, și cortina flutură în aer.

În sală, tînărul radical care se ocupa cu problemele economice bătea la mașină, copiind pagini întregi de ziar, fără să sară anunțurile comerciale.

Un cîine își vîrî capul pe ușa întredeschisă și cercetă cu o expresie de curiozitate uriașa sală. Cordovez, cu gîndul dus, în picioare, se uita undeva departe... Cîinele, văzîndu-i picioarele și crezînd poate că sînt niște coloane imobile ale unui edificiu ciudat, ridică o labă și le trimise mesagiul său alcalin.

Bernardo Morelli, care mai era şi frizer, îl tunse pe fiul său. Jiménez Măzărică, culcîndu-se, scoase suspine teatrale, îmbrăţişă perna şi gemu cu o voce tremurătoare :

— Încă o noapte fără ea...

Şi aşa viaţa continua.

Capitolul XXIII

PAGODA

Unii deportaţi fură nevoiţi să facă într-o oarecare măsură pe acrobaţii : cei ce locuiau în pagoda chinezească. Pe lîngă nevoia de locuinţă, oare ce-i mai îndemnase pe surghiuniţi să-şi aleagă drept sălaş acel edificiu atît de fantastic, care insufla teamă copiilor ? Lorenzo explica această alegere prin ceva mai mult decît imperativul de a dormi sub un acoperiş, lucru foarte relativ în Pisagua, deoarece aici puteai zări cerul aproape prin toate acoperişurile.

— Poate ai puţină dreptate, spuse, în cele din urmă, Jiménez, fiindcă nimeni nu poate susţine că pagoda ar fi chiar imaginea confortului.

Partea locuibilă, adică etajul cel mai de sus, era un labirint de minuscule odăiţe mansardate. Jos, unde se oficiau ceremoniile mortuare şi comemorative, se aflau resturi de gravuri, care reprezentau nişte sălcii fără frunze pe un fundal de munţi.

Dar Gilberto Wong destăinui locatarilor pagodei ceva care-i întristă ca şi moartea unei mari iluzii.

— Pagoda nu-i pagodă, zise surîzînd negustorul, deoarece clădirea nu are şapte sau nouă etaje, numere propice şi magice, şi fiindcă numai uneori slujea drept templu.

— Nu are nimic de pagodă ? întrebă, decepţionat, Garridito.

— Ba da, geamurile fără pervaz şi faptul că a fost ridicată ca să slujească drept lăcaş al idolilor,

adică drept casă sfîntă, şi să se păstreze într-însa relicvele budiste.

Gilberto îi aruncă o privire lui Cordovez. Dar adevărul era că chinezii, care au mai rămas în viaţă după marea ciumă, voiseră s-o construiască pentru a ocroti Pisagua.

— Se şi vede cît a folosit această intenţie după rezultatele ei, care sar în ochi! îl înţepă Jiménez Măzărică, intrînd şi el în vorbă.

Pe seară veneau de obicei aici, să aprindă lumînări *doña* Encarnación şi Anita Acevedo, care se ruga divinităţilor Chinei ca soţul ei, carabinierul, să nu-i mai administreze atît de des zdravenele lui ciomăgeli. Jertfa aceasta nu era adusă nici balaurului, nici bivolului, nici cîntăreţului din fluier, nici leului care joacă, nici ciutei cu puiul ei, nici raţelor sfinte care zboară în pictura de pe pereţi [1], ci idolului principal, Kuan Yu, generalul, pe un cal puternic colorat, cu mustăţile pe oală, bucălat la faţă, purtînd la şold o spadă cu teaca bogat încrustată, şi care, după Gilberto Wong, era zeul binefăcător al negustorilor, deşi nu numai atîta, fiindcă el se arătase în stare să înfăptuiască toate minunile de pe lume.

— Generalul l-a cunoscut pe domnul nostru Isus Cristos? întrebă Anita Acevedo, care nu voia să fie sortită osîndei celei veşnice. Au fost prieteni?

— Nu cred... murmură cu îndoială Gilberto. Kuan Yu este cu mult mai tînăr. S-a născut cu două sute de ani mai tîrziu, în epoca celor Trei Regate [2], a jurat să unească toate pămînturile

1 În vechea mitologie, divinizarea diferitelor elemente şi aspecte ale naturii, privite ca simboluri ale cîte unei virtuţi sau însuşiri morale.

2 În secolul al III-lea, după destrămarea imperiului dinastiei Han, în China s-au format 3 state, stăpînite respectiv de dinastiile *Vei* (220–265), *U* (222–280) şi *Şu* (221–263).

chinezilor şi de aceea a luptat împotriva Turbanelor Galbene [1].

— Şi tot răstignit a murit? vrea să se lămurească *doña* Encarnación.

— Mai mult sau mai puţin. A fost decapitat; dar tocmai atunci a început partea cea mai frumoasă a istoriei sale.

— Acelaşi lucru ca şi în cazul lui Isus, spuse ea, făcînd o comparaţie între cele două divinităţi.

— Capul i-a fost trimis într-un sipet învingătorului, care a dat ordin să i se făurească un trup de lemn. I s-a lipit capul de acel trup şi l-au înmormîntat cu mare alai. Dar Kuan Yu n-avea nevoie de toate astea fiindcă abia după moarte a început să trăiască. S-a preschimbat în zeu al războiului, în conducător al demonilor, şi, după Tao [2], în străjer al templelor.

— Şi serveşte şi la potolirea bărbaţilor geloşi? întrebă Anita, revenind la chestiunea ce o interesa.

— Poate că da, răspunse negustorul cu un surîs sibilic.

— Fapt este că şi Frumosul Cordovez şi Garrido, care locuiesc în pagodă, vedeau cum vin seara femeile din Pisagua şi se roagă în genunchi generalului Kuan Yu, care pentru ele nu-i Marele Sfînt al Rîului Liniştit, nici Balaurul din Răsăritul Albastru, nici Tigrul Alb din Apus, nici Porcul Tute-

[1] Este vorba de participanţii la răscoala ţărănească din China de la sfîrşitul secolului al II-lea şi începutul celui de al III-lea; la această răscoală, ce a dat o lovitură nimicitoare dinastiei Han, au participat peste un milion de ţărani, care, în semn de recunoaştere, purtau turbane galbene.

[2] De la numele cărţii *Tao te King* sau *Dao te Ţzin (Calea şi virtutea)*, atribuită filozofului chinez Lao Ţzi (cca. secolul al VI-lea î.e.n.), socotit întemeietor al daoismului. Potrivit doctrinei daoiste, viaţa naturii şi a oamenilor nu se supune voinţei cerului, ci unei legi universale — *dao* — independentă de voinţa şi conştiinţa oamenilor. Deşi conţinea elemente de dialectică spontană şi constituia o formă de protest împotriva nedreptăţii sociale, daoismul propovăduia totuşi teoria fatalistă a „nonacţiunii". De aceea filozofilor idealişti le-a venit uşor să-l denatureze şi să-l pună în slujba claselor exploatatoare, făcînd din el o religie menită, ca toate religiile, să adoarmă conştiinţa maselor exploatate.

lar, nici Regele Alaiului, care o însoţeşte pe Zeiţa de Jad [1], ci o divinitate tot atît de proprie şi de locală ca şi fratele Andresito sau sufleţelul ultimului om înjunghiat în drum.

Lorenzo îi cerceta stăruitor cu privirea pe aceşti oameni cucernici, care confundau între ele şi adoptau toate liturghiile, fără să arate nici un pic de surprindere cînd un chinez murind în Pisagua, familia sa îi punea lîngă sicriu un castronaş cu apă de băut pentru călătoria sa către paradis. Dintre toţi, cei care se minunau cel mai puţin erau Epifanio Luna şi Martín Llanquinao, fiindcă cei de-un neam cu ei de mii de ani profesau aceleaşi credinţe şi practicau rituri asemănătoare. Cînd araucanul vedea punîndu-se în gura unui mort chinez perla elocvenţei — pentru ca acesta să se poată apăra bine la înfăţişarea sa înaintea Marelui Zeu — el se gîndea la limbuţii din tribul său şi găsea că această precauţie era foarte nimerită.

Lorenzo asculta discuţia dintre Gilberto Wong, Epifanio Luna şi Martín Llanquinao despre generalul Kuan Yu şi, privindu-le atent chipurile, conchise : „Ar putea fi fraţi".

Acolo, în sala în care peste un covor străvechi s-a aşternut pe jos un linoleum, sub calendarul chinezesc al celor douăzeci şi patru de poziţii solare [2], încadrat în vechiul calendar lunar, şi sub semnele echinocţiului de toamnă, deportaţii din Ñuble şi-au instalat sufrageria şi stau la masă lîngă piciorul unei lămpi catonese. La spate, înconjurat de războinici, veghează Kuan Yu, făcătorul de minuni în ochii dreptcredincioşilor chinezi chilieni, peruvieni sau bolivieni, araucani sau *aymará,*

1 Alte aspecte zeificate ale naturii, investite la chinezi cu puteri şi virtuţi tutelare.

2 Calendarul solar adoptat de chinezi de la indieni urmăreşte revoluţia aparentă a soarelui plecînd de la o anumită stea pînă la reîntoarcerea sa în dreptul aceleeaşi stele ; anul solar cuprinde tot 365 de zile, însă nu mai este împărţit în douăsprezece diviziuni, ci în douăzeci şi patru.

ocrotitor obştesc al negustorilor şi al femeilor pe care gelozia soţilor le face să pătimească.

Nu exista aproape nici o îndoială asupra destinaţiei pe care o avuseseră mai înainte odăiţele mansardate ale pagodei : în timpurile bune ale oraşului Pisagua, ele erau folosite ca locuri unde se fuma opiu.

Cînd Lorenzo şi Raimundo se duseseră acolo să-l caute pe Juan de Dios Garrido, generalul Kuan Yu, pe cît de burtos, pe atît de şiret în căutătura lui nevinovată, cel puţin aşa îl vedea Lorenzo, continua, mai ştii ? să viseze în eternitate la vreun cer smălţat cu maci şi poate şi cu pipe de opiu. Oare de dincolo de uşă nu venea un zvon de casă locuită, ceva ce semăna cu zgomotul pe care-l face apa fierbînd într-o oală ? Lorenzo ştia că altădată vapoarele aduceau lăzi cu opiu de contrabandă şi că mulţi traficanţi se îmbogăţiseră pe această cale.

Raimundo privi în sus. Întrezări un coridor îngust, unde dădeau vreo şapte-opt cămăruţe, în care deabia dacă încăpea un om culcat. Era o enigmă să stabileşti cum se poate urca un om pînă la acele odăiţe, căci nu se vedea nici o scară. Îl chemară pe locatar bătînd din palme, şi atunci se arătă Garridito, într-o frumoasă cămaşă de serj albastru. Dădu drumul unei frînghii cu noduri şi coborî ca o maimuţă sau ca un trapezist de circ. Scuipă în palme şi se căţără din nou. După această demonstraţie, strigă :

— Hai, căţăraţi-vă şi voi ! Nu vă fie frică !

Se urcară dintr-un salt, gîfîind.

Ajuns sus, Lorenzo iscodi locul curios, imaginîndu-şi scena din trecut : dacă îţi luau frînghia, nu mai aveai nici un mijloc de a te sui. Se uită pe ferestruica încrustată în peretele de piatră ; zări o terasă împodobită cu *cardenales* [1] şi cu cactuşi. Îşi zise că trebuie să fi fost plăcut pentru fumători să stea acolo. Jos se vedea oceanul. Dacă venea

[1] Plantă ornamentală.

vreun străin, sau poliția, fumătorul putea să-și arunce pipa în apă.

Bietul om se întindea pe pat să fumeze, se cufunda cu totul în visare, în beția magică, în uitarea tuturor relelor, în lenta asasinare a voinței, într-un dulce adio zis lumii durerilor, în iluzia că trăiește în altă parte, undeva, departe de Pisagua, într-o stare dulce, ca întoarcerea la un vis al copilăriei, într-un adînc repaos, asemeni cu neantul...

Juan de Dios nu se gîndea, ca Lorenzo, la cîmpul de maci. Îi chemase fiindcă dorea să le propună un plan secret foarte limpede. Deși erau singuri în cămăruță, vorbeau în șoaptă.

— Cred că pentru a lupta mai bine împotriva guvernului, noi, toți cei din Pisagua, ar trebui să învățăm boxul. M-aș oferi ca profesor și v-aș învăța gratis. V-aș califica întîi pe categorii. Pot s-o fac din ochi : tu, Raimundo, de exemplu, ești categoria mijlocie ușoară. Tu, Lorenzo, categoria pană. Albino, categoria grea. Toți trebuie să învețe. Să facă ca mine. Să se mențină în formă. Datorită acestui fapt, doar o singură dată am fost făcut *knock-out*. Putem să începem făcînd gimnastică în fiecare dimineață.

— Chiar și femeile trebuie să boxeze ? întrebă Lorenzo.

— Sigur, și ele ! Ce, parcă revoluționarii mai pot face deosebire între bărbați și femei ? răspunse el, crispîndu-se.

— Ți-ar plăcea atunci un meci cu Cielito Guachalla, în douăsprezece reprize ? îl întrebă Raimundo pe Lorenzo, care rămase trăsnit.

Și el știa ? Toți știau ? Încercă să facă față :

— Nu. Cu ea nu m-aș lupta niciodată. Aș fi mereu mîngîios, ca un pardesiu de piele.

Garridito îl privi dezamăgit de această comparație și stărui :

— Să vorbim serios. Pentru a triumfa, trebuie să cunoști arta de a da și de a primi. (Recurgea în ultimă instanță la argumente filozofice.) Am putea amenaja o sală de gimnastică, am improviza un ring în teatru și am angaja meciuri în fiecare

sîmbătă. Întîlniri de pugilişti amatori, cu meciuri preliminare de semi-fond şi de fond. Şi poate că am organiza şi campionate cu armata. Cît mă priveşte pe mine, mult mi-ar mai plăcea să-l provoc într-o zi pe preşedinte la o luptă ştiinţifică, sau la una după sistemul chilian : să-l scot de pe ring trăgîndu-l de picioare.

Raimundo îl privi întrebător.

— Oare nu ne provoacă în fiecare zi prin radio ? „Unde sînt laşii ? Unde se ascund iepurii ?“ Eu l-aş sili să-mi ceară iertare în genunchi. Aş face treaba asta nu numai pentru insulte şi pentru tot răul pe care l-a făcut, ci mai ales pentru suferinţele mamei mele, care este bolnavă, singură şi fără un ban.

Lorenzo aruncă o căutătură prin ferestruică. Jos, pe taluzul nisipos, se afla un bărbat care parcă iscodea ceva şi la răstimpuri călca în vîrful picioarelor; se străduia apoi să pară mai impunător decît era în realitate. Se înfăţişa ca un ofiţer activ, de vreo 45 de ani, înalt, subţire, cu nas pronunţat şi roşu, ca o creastă de cocoş.

Capitolul XXIV

RAZA EXTERMINĂRII

Cînd ieşiră în uşa pagodei, ofiţerul veni spre ei şi-i salută.

— Vă căutam. Mi s-a spus că voi sînteţi capii, adică instigatorii mulţimii.

Se văzură luaţi prin surprindere.

Lorenzo reacţionă cel dintîi :

— Aici nu sînt capi. Fiecare răspunde pentru el, şi comitetul, pentru toţi.

— Ce comitete şi paracomitete ! Am mai auzit eu multe vorbe goale şi discursuri dizolvante la viaţa mea. Sînt sătul de ele ! Toate-s la fel. Aşa că mai bine scutiţi-mă de ele ! Vin să pun lucrurile

la punct și să fac ordine. De azi înainte singurul care va ține discursuri aici sînt eu, maiorul Silvestre Sánchez, noul comandant al lagărului!

Așa s-a prezentat. Îngîmfat din creștet pînă-n tălpi, tăios, categoric.

La zvonul cuvintelor sale, care cădeau ca niște lovituri, Garridito coborî din pagodă.

— Iar sosirea mea, urmă ofițerul, este hotărîtoare: cu ea se închide prima etapă a ședерii voastre în Pisagua, etapa încercărilor, concesiilor rău înțelese, și încă și mai rău folosite de voi. (Garridito îl privea cu o expresie încordată, cu o uimire mută și cu pumnii strînși.) S-a terminat cu Pisagua — stațiune balneară! Acum începe etapa a doua: Pisagua — lagăr de reeducare politică și morală, Pisagua — laborator pentru a face din niște elemente subversive și destructive cetățeni onești și liniștiți. Vin aici cu instrucțiuni precise de la președinte: să pun capăt Pisaguei ca universitate a revoluției! De aceea am și fost trimis aici! Simți că noul-sosit, Garridito, îl măsura cu o expresie de furie crescîndă. Autoritățile care m-au precedat n-au fost la înălțimea misiunii lor. Au pus pe primul plan inima, mila, care de obicei se transformă în slăbiciune și-n indisciplină. Nu văd nici un impediment în a vă declara că eu vin să pun pe primul plan datoria, pe al doilea plan, datoria, și pe al treilea plan, iarăși datoria!

Îl ascultau pe jumătate uluiți, fără răsuflare, ca și cum s-ar fi surpat un mal peste ei, sau ar fi trecut bezmetic peste trupurile lor un tren sărit de pe linie. Da, parcă era o avalanșă sau o trombă. Dar el continua, recitînd parcă o emfatică lege prohibitivă, învățată pe de rost:

— S-a terminat cu complezențele, cu ceremoniile! S-a mîntuit cu lecțiile, cu reuniunile, cu reprezentațiile teatrale, cu discursurile adresate trupei, pescarilor și locuitorilor din Pisagua! S-a terminat cu reclamațiile că vă doare un deget, că așa, că pe dincolo! S-a terminat cu glumele pe socoteala guvernului. Același lucru și cu plecările la plajă. Acum începe etapa austerității și a

seriozității. Prin voi trei îi consider anunțați pe toți deportații, fără excepție și fără drept de apel ! Vă transmit aceste dispoziții pentru ca neîntîrziat să le faceți cunoscute și să luați toate măsurile de rigoare — rosti el într-un limbaj biciuitor și neîndurat administrativ — urmînd ca de astăzi chiar să începeți a aplica, după litera legii, instrucțiunile ce vi le-am dat.

Lorenzo continua să clipească repede. Maiorul era o adevărată mitralieră, care trăgea pe nerăsuflate cinci sute de gloanțe pe minut. Rămaseră cu toții încremeniți și nu mai știau cum să-și înceapă răspunsul.

— Mai înainte de a da atîtea ordine, ați fi putut lua măsuri să ne mai îmbunătățiți hrana, zise, în sfîrșit, Raimundo.

— Nu, domnule, nu voi face nimic. Mîncarea costă bani, mulți bani, și plata o face fiscul. S-a dus vremea ouălor la capac și a jambonului de Paris ! S-a terminat cu țopăielile la dans, cu drăgușele voastre de imnuri, cu funeraliile însoțite de muzică !

— Dar cu morții s-a terminat ?

— S-a terminat cu obrăzniciile, cu răspunsurile în doi peri, cu lipsa de respect față de autorități ! Aici nu vor mai fi două puteri. Din momentul de față va exista doar o singură putere : puterea maiorului Silvestre Sánchez, care reprezintă direct pe șeful suprem al națiunii. De acum înainte se va stabili o ordine militară ! Pentru soldați, Pisagua va însemna cazarmă, iar pentru voi, un loc de pedeapsă !

Garridito asculta cu o uimire extraordinară discursul maiorului.

— Printr-un curios paradox, adăugă Sánchez, ca și cum ar fi întrebuințat cuvinte străine, politica de mînă forte a excelenței-sale nu ajunsese pînă azi la Pisagua. Încep acum să intre și aici în funcțiune Puterile discreționare.

Lorenzo încă nu-și putea reveni cu totul de pe urma acestui potop de vorbe. Observă însă că asu-

pra lui Garridito discursul acesta căzuse ca o ploaie de benzină peste foc. Vînăt la față, tremura de mînie. Îl văzu cum se puse deodată în gardă, cu brațul drept grozav de încordat și întins și cu stîngul contractat pe piept, strîngînd un pum pietros.

— Sînt gata, domnule maior ! Începeți să aplicați instrucțiunile dumneavoastră cu mine !

Ofițerul se dădu îndărăt, pipăindu-și pistolul. Se ghemui în poziție de apărare. Raimundo căuta să-l stăpînească pe Juan de Dios.

— Te rog, Garridito, lasă prostiile... Asta-i un act de provocare. Libertatea nu se cîștigă cu un meci de box. Stăpînește-te !

Maiorul Sánchez avea acum pistolul în mînă.

— Ați vrut să mă omorîți. Mă găsesc în legitimă apărare : dar n-am nevoie de cadavrele voastre. Să vă schimb sufletul, asta trebuie. Ne vom revedea în curînd...

Și, legănîndu-se ușor, o porni pe drumul care ducea spre spital, fără a-și întoarce capul.

— E nebun ? întrebă Lorenzo.

— Poate. În orice caz, pare sărac cu duhul, dar execută instrucțiunile primite, răspunse Raimundo. Și ăsta-i lucrul cel mai grav. Fericite zile ne mai așteaptă... Nu uitați ce-a spus maiorul Beltrán. Au căutat multă vreme în armată un tip care să-i slujească la așa ceva, adică să pună aici în aplicare politica președintelui.

Peste cîteva zile, o ordonanță veni cu un mesaj de la maiorul Sánchez.

— Dorește să stea de vorbă cu dumneavoastră.

— Poate că vrea să se scuze pentru tot ce a spus, zise Lorenzo.

Maiorul stătea la birou în fotoliul său rulant, cu chipiul pe cap. Cînd intrară în cameră cei chemați, maiorul își ridică puțin privirea, luă în mîini *presse-papiers*-ul, scuturâ scrumul țigării, măsură insolent, din cap pînă-n picioare, pe Veas, Manzano și Raimundo, apoi le spuse :

— V-am chemat ca să-mi răspundeți la o întrebare care mă frămîntă de mai multe zile. Sînteți bărbați, ori nu ?

Manzano se gîndi, în uimirea lui, că era un adevărat noroc, sau, poate, dimpotrivă, un rău faptul că Garridito nu se afla acolo. Dar ce poți răspunde la o asemenea întrebare ? A-i răspunde în serios, ar însemna să cazi în grotesc.

— Sîntem cel puțin tot atît de bărbați ca și dumneavoastră, răspunse Veas.

— Vom vedea, vom vedea, dar să intrăm deocamdată în subiect, adăugă maiorul zîmbind și-l privi pe Raimundo. Vreau să vă lămuresc că, punînd această întrebare, care la prima vedere poate să pară neobișnuită, îl exclud complet din discuție, bineînțeles, pe domnul Avala care convietuiește cu soția sa și căruia îi prezint scuzele mele pentru atitudinea cam aspră pe care am avut-o față de el a doua zi după sosirea mea. Dar e mai bine că m-ați cunoscut. Așa sînt eu : un om fără fasoane, bun în fond, dar foarte deschis, aspru și uneori chiar bădăran. Totuși, vreau să vă ajut într-o problemă esențială, urmînd ca, în mod dezinteresat, să vă pun la îndemînă toate mijloacele pentru a o rezolva. Mă pune pe gînduri faptul că vă aflați de peste șase luni departe de soțiile voastre, și aceasta-i o localitate unde afemeiații sînt cu duiumul. De aceea vreau să vă fac o propunere, pe care vă rog să nu mi-o luați în nume de rău, fiindcă e numai în avantajul dumneavoastră ; dar trebuie s-o primiți dinainte, fără condiții. Ce spuneți ?

— Mai întîi trebuie s-o cunoaștem.

— Iată despre ce este vorba : să se aducă femei pentru voi. Femei de moravuri ușoare, însă controlate de către serviciul sanitar. Ar veni femei de trei naționalități : chiliene, peruviene și boliviene. O cunosc și pe doamna care ar putea face oficiul de matroană : e foarte serioasă în toate afacerile ei, o adevărată cucoană. Va lua prețuri mici, după un

tarif redus special. Se va face control medical în fiecare lună.

Raimundo încercă să vorbească.

— Sau la fiecare cincisprezece zile, dacă vă convine. Vor aduce harpă, pian și vioară. Dumneavoastră veți fi mai liniștiți, vă veți purta mai amabil cu mine și ne vom putea înțelege mult mai ușor în probleme de interes comun. Ei, ce ziceți?

— Rău! răspunse Raimundo.

— De necrezut, accentuă Manzano. Îți stă mintea-n loc!

— Cum asta?

— Am rămas uimiți, adăugă Lorenzo. Niciodată nu ne-a trecut prin minte că ni s-ar putea face o asemenea propunere, și cu atît mai puțin din partea unui om în uniformă. Asta-i oferta unui traficant de carne vie, a unui încornorat cu bună-știință, dar nu a unui om care reprezintă autoritatea!

— Măsoară-ți cuvintele! Întrebuințează termeni mai cuviincioși! Sînteți niște „morminte spoite“ [1], niște moraliști ipocriți! Dar cu mine să nu faceți pe îngerașii! Credeți că eu habar n-am de ce se întîmplă în Pisagua? Credeți oare că eu nu știu că mulți deportați o vizitează noaptea de Mercedes Mendiburu, pe Coralina sau pe nevasta pescarului, în timp ce bărbatul ei este dus pentru cîte două zile și două nopți la Pisagua Veche, să caute scoici? Această femeie se apropie de 45 de ani. Puteți avea la dispoziție fete de 18 ani. Dacă vă faceți iluzii asupra celor cîtorva fete tinere din localitate, vă sfătuiesc să vă puneți pofta-n cui, căci toate sînt supravegheate de niște cerberi cumpliți. Se opri, pentru a se uita cu coada ochiului la Lorenzo. Toți sîntem niște păcătoși. Nu-i așa, domnule Manzano? Dumneata, de pildă, o dorești pe *doña* Ofelia Martínez.

Lorenzo sări, ca zguduit de un curent electric:

— De unde ați mai scos-o și pe asta?

[1] Cuvinte spuse de Isus fariseilor [*Evanghelia lui Matei* (23–27)].

— Se pomeneşte numai minunea, nu şi sfîntul care a făcut-o... Mi-a şoptit asta o păsărică, un pescăruş care a venit în zbor de pe mare, speriat, săracul, de ceea ce i-a fost dat să vadă şi să audă.

„Oh, ce abjectă ironie!" gîndi Lorenzo.

— Ea se afla pe valuri. Un omuleţ o numi *ondina*[1]. Ea zîmbi. El se apropie. O îmbrăţişă. Ea îl lovi cu cotul peste piept, în dreptul inimii. (Lorenzo îşi şterse fruntea.) El îi spuse: „Ofelia, scuză-mă, iartă-mă". Atunci, pescăruşul, speriat, a venit într-o fugă, să-mi povestească totul.

— Şi cum se numeşte pescăruşul? îl întrebă Raimundo.

Manzano recunoscu în sine că scena fusese bine zugrăvită de maior. Chiar în acea noapte Ofelia destăinuise Frumosului Cordovez episodul: „Ştii, Frumosule? Nu eşti tu unicul ispitit. Închipuieşte-ţi că Manzano, cu toată mutra lui de seminarist, vede, de asemeni, în mine o femeie fatală! Pe ţărm a vrut să mă sărute."

— Care este numele informatorului? insistă Angel.

— Vă voi da şi numele, şi pronumele său. Se numeşte Pescăruşul-mării!

Lorenzo ştia că totul se datora unui abuz de încredere. După cele întîmplate, Frumosul Cordovez venise la el şi-i spusese: „Se întîmplă ceva foarte grav. Mă tem că Ofelia este o spioană, care lucrează pentru poliţie şi pentru militari. Mi-a povestit că tu ai încercat s-o săruţi pe plajă, şi eu mă întreb: de ce vrea să-i înnebunească pe toţi bărbaţii şi să ne zdruncine moralul? De ce povesteşte toate astea?" Manzano răspunsese: „Se prea poate. Dar mai ciudat ar fi să nu se fi strecurat printre noi nici un denunţător sau agent provocator; dacă acesta sau aceştia totuşi există, nu putem şti cine este sau cine sînt..." „De ce să ne batem capul cu o problemă rezolvată? insistă Frumosul Cordovez. E vorba de

[1] În mitologia germanică şi scandinavă, nume dat unor zeităţi feminine ale apelor.

o spioană frumoasă, o Mata-Hari [1] creolă. Este artistă, vampă! Întotdeauna se oferă celor mai flămînzi, şi cînd le lasă gura apă, le spune să-şi pună pofta-n cui, le respinge dragostea, şi pe deasupra îi mai şi denunţă! Aceasta se numeşte «tehnica disperării». De ce o practică? Ştiu perfect de ce! Şi cînd ai să vrei şi tu să ştii, Lorenzo, n-ai decît să mă chemi, şi eu îţi voi descifra în trei cuvinte tot misterul, tot acest roman de dragoste şi de spionaj."

Lorenzo îşi scuturâ capul, vrînd parcă să alunge amintiri apăsătoare; acum îl avea în faţă pe maiorul Sánchez, care îl privea cu o expresie zeflemisitoare. Se simţea ruşinat.

După acea convorbire cu Frumosul Cordovez, o căută pe Ofelia şi o întrebă: „Ascultă, Ofelia, ai suflat cuiva vreo vorbă despre penibilul incident petrecut deunăzi pe plajă?" Ea izbucni într-un rîs scurt şi spuse: „Născociri! Boacăne de-ale Frumosului Cordovez! E o cumătră, o limbă lungă, un şarpe cu pălărie! Nu-l lua în seamă! Doar totul a fost o glumă..."

Maiorul nu dezvălui numele informatorului, iar deportaţii plecară îngînduraţi. Veas zise:

— Trebuie să aflăm cine-i spionul, dar nu putem începe prin a bănui o jumătate din omenire!

Raimundo se întoarse acasă şi se aşeză, aşteptînd-o pe Margarita. Îşi muşca buzele. Era necăjit pentru Lorenzo şi pentru celălalt, care era tocmai opusul acestuia, bătrînul Modesto Torres, căci, fără îndoială, amîndoi căzuseră în aceeaşi cursă. În cazul lui Torres, Ofeliei îi plăcea să se joace cu ultimul foc al vîrstei iernatice. După noaptea de Anul nou, hotărîseră ca Ofelia să locuiască într-o casă fără bărbaţi, împreună cu o profesoară serioasă şi însufleţită de o nezdruncinată ardoare pedagogică întru îndreptarea moravurilor. Dar mare pricopseală n-a făcut cu ea.

1 Celebră spioană, de naţionalitate olandeză, în serviciul Germaniei în timpul primului război mondial.

„Prefer bărbaţii maturi curtezanilor de 20 de ani", îi spunea Ofelia bătrînului Torres cînd acesta îi aducea la pat micul dejun.

Margarita frecventa des această casă şi îi povestea lui Raimundo cum îl vedea pe bietul om tîrîndu-se înaintea ei.

Tocmai acum Margarita venea de acolo şi-i comunica că Frumosul Cordovez era în vizită la Ofelia. Raimundo îşi frămînta mintea.

— Acolo l-am văzut din nou pe Modesto la picioarele reginei. Te apucă toate năbădăile, îţi vine să plîngi ! Dar nu sînt atît de revoltată din pricina purtării lui Torres şi nici a Ofeliei, ci blestem Pisagua, fiindcă îi sileşte pe oameni să ducă o viaţă nefirească şi face să sporească defectele fiecăruia. Îi înţeleg pe toţi. Şase luni înmulţite cu douăzeci şi patru de ore de convieţuire comună, în deşert, claie peste grămadă, bărbaţi fără femei, şi femei fără bărbaţi... Astfel, toate problemele personale iau proporţii uriaşe şi e greu ca sufletul să se păstreze curat. Se privi într-un ciob de oglindă, care atîrna pe perete, şi adăugă, monologînd cu imaginea sa : Dar tu de ce te plîngi, fericito, care eşti aici cu bărbatul şi copilul tău ? Am totul, afară de libertate. Nu, mă plîng pentru ceilalţi.

Uitîndu-se în oglindă, Raimundo îi văzu ochii şi vru să-i spună : „Margarita, avem un spion printre noi. Maiorul ştie tot ce se întîmplă în lagăr." Şi ochii aceia pe care-i privea în oglindă nu erau ai unei trădătoare, nu erau ochii unei femei care-şi vinde bărbatul pentru treizeci de arginţi. Erau ochii dragostei. Totuşi, nu trebuia să-i spună încă nimic din ceea ce-l frămînta. Pentru moment, trebuia să fie mulţumit că în oglindă vedea ochii dragostei.

Capitolul XXV

MAMA BOXERULUI

Pe la ora 4 dimineaţa, cînd Esperanza tocmai isprăvise un concert monoton şi enervant, Manzano veni să-l caute pe Raimundo.

— Se petrece ceva grav în pagodă. Îmbracă-te, te rog.

— N-am închis ochii toată noaptea. Aş vrea să aţipesc vreo jumătate de oră.

— Nu, insistă vocea de după uşă. Nu se poate să întîrzii nici un minut ! Te aştept acolo.

Îl auzi alergînd. Goana lui Manzano îl făcu şi pe el să se grăbească fără să-şi dea seama.

O porni spre pagodă, care arăta ca un munte de piatră în miniatură, înălţat deasupra colinei. Gilberto Wong îşi făcea rondul în papuci, ca un vechi păzitor al acestui lăcaş de rugăciune, decorat acum cu lumînări, cu mici lămpi de parafină şi cu ţipete. Încercau să lumineze marea. Strigau :

— Vino ! Ieşi din apă ! Ai să te îneci !

Albino Caleu îi spuse lui Raimundo :

— Nu ne rămîne altceva de făcut decît să ne ducem să-l căutăm şi să-l scoatem din apă chiar cu forţa ! A trecut de zona cu valuri. Din fericire, e lună şi-i mai pot zări capul.

— Dar ce s-a întîmplat, Albino ?

— Acum aproape jumătate de ceas, Garridito s-a sculat, se pare că nu dormise de loc, şi, pe jumătate îmbrăcat, şi-a dat drumul pe fereastră de la o înălţime de patru metri. Noroc că a căzut pe nisip, căci altfel, dacă s-ar fi lovit de stînci, ne-am fi pregătit acum pentru un alt priveghi. A intrat în apă ţipînd. M-au trezit plescăitul braţelor sale izbind apa şi îndeosebi ţipetele pe care le scotea. Striga cît îl ţinea gura : „Mama vine pe mare cu o barcă ! Treziţi-vă, sculaţi-vă toţi ! Haideţi, s-o primiţi ! Mama vine pe mare !“ Îi zăreşti capul ? Acum se ţine la suprafaţă fără să înoate.

Albino şi Raimundo intrară în apă şi începură să înainteze în larg. Garridito îi chema cu braţele.

Îi văzură venind după ei pe Martín Llanquinao, pe Epifanio Luna şi pe Modesto Torres. Plaja era plină de lume, şi, după pălărie, putea fi identificat locul unde se afla Frumosul Cordovez, pe care, chiar în noaptea aceea, Garridito încercase să-l strîngă de gît.

În toate adunările el asculta emoţionat cuvintele înţelepte ale lui Cordovez. Simţea că vorbea pentru amîndoi, da, şi pentru dînsul, care aproape întotdeauna tăcea, desenînd pe o hîrtie cercuri şi bicepşi. Apoi, îşi ridica privirea, muşca creionul chimic şi se lăsa legănat de cuvintele lui Cordovez. Garridito era timidul şi mutul şedinţelor, în care, deşi invitat mereu să vorbească, se ştia dinainte că el va tăcea. Dar uneori se simţea tulburat şi măgulit de faptul că Frumosul Cordovez vorbea pentru el, cu ochii aţintiţi la mîinile lui. Poate îşi dădea atunci seama de importanţa lui în calitate de campion.

Descoperi apoi că în timpul cuvîntării vorbitorul îi urmărea mişcările braţelor fie cînd, liniştit, Garridito lăsa uneori creionul din mînă, fie cînd îşi ducea înainte cotul în semn de apărare, fie cînd îşi încorda muşchii. Cordovez insistase, într-una din ultimele şedinţe, asupra faptului că trebuie să se cunoască părerea fiecăruia în legătură cu cele discutate, inclusiv, se înţelege, şi sublinie cu tărie, „părerea tovarăşului Juan de Dios Garrido, care prin profesiunea sa este legat de cercuri unde îndeobşte nu avem acces". Atunci el răspunse :

— Mie nu-mi place să discut. Sînt de acord. Îmi place numai să ascult şi să acţionez, mai ales cu pumnii. Dumneavoastră nu m-aţi văzut niciodată pe ring. Păcat... pe ring sînt ca un leu !

— Nu, îl întrerupse Frumosul Cordovez. Tu nu eşti un leu furios, ci un om bun. De aceea, în loc să-ţi zică Juan de Dios, lumea îţi spune *Pan de Dios* [1].

— Nu-mi place numele ăsta. Pîinea e moale, pe cînd eu sînt tare ca piatra !

1 Pîinea lui Dumnezeu (în limba spaniolă, în original).

Dar în noaptea aceea uimirea și furia îl făcură pe Juan de Dios să-și iasă din fire. Auzise în ședință că purtarea lui Cordovez inspira bănuieli. Poate că făcea un joc dublu.

Atunci, spre surprinderea tuturor, Garridito luă spontan cuvîntul și, bătînd cu pumnul în masă, se repezi la vorbă cu o înverșunare aproape nebunească :

— N-am să i-o iert niciodată ! Niciodată ! Tocmai el, pe care-l credeam atît de credincios cauzei, să ne facă una ca asta ?! Rămase apoi încovoiat și tăcut.

Apoi, în timpul nopții, pe cînd Cordovez dormea, Garridito se repezi la el. Cu o mînă îl strîngea de gît. Frumosul Cordovez se trezi înșfăcat și luat pe sus. Începu să scoată niște răcnete îngrozitoare. Juan de Dios se silea din răsputeri să-l arunce pe ferestruica pagodei. Cinci oameni abia putuseră să-l scape din mîinile lui.

Veni doctorul Rossi, și după ce văzu că s-a mai liniștit, îl examină și-i puse un diagnostic cam îndrăzneț, care îi puse pe gînduri și pe ceilalți :

— Afecțiune nervoasă trecătoare, datorită lipsei de libertate. E bolnav pentru că nu e liber. Asta-i tot ! Cred că mulți dintre ceilalți vor contracta, încet-încet, aceeași boală.

Cînd plecă medicul, Garrido vru să azvîrle asupra lui Cordovez o oală cu apă clocotită, pe care deportații o pregăteau pentru ceai. După aceea nu mai adormi. Povesti cum fusese arestat.

— Liniștește-te, liniștește-te, îi recomandă Manzano. Vom fi eliberați cu toții. Ai să-ți vezi foarte curînd mama.

În pagodă dormeau cam treizeci de deportați, și în noaptea aceea toți se temeau de un nou acces de furie din partea lui Juan de Dios.

Un mănunchi de raze își revărsă lumina asupra lui Garridito. Raimundo înotă pînă la el.

— Apa nu-i chiar atît de rece ca ziua, rosti el ca să spună ceva.

— Vii şi tu s-o aştepţi pe mama ?

— Nu, vin să-ţi spun că maică-ta a şi sosit pe uscat şi te aşteaptă în pagodă. Nu o face să te aştepte, Juan de Dios.

Garridito înotă spre plajă, nespus de grăbit. Raimundo simţi o strîngere de inimă pentru minciuna ce i-o spusese şi pentru credulitatea boxerului. Uşa pagodei era închisă.

— Vă rog, deschideţi-mi ! Vreau s-o văd pe mama ! striga el, ud leoarcă, bătînd zgomotos în uşă.

Cînd intră, toţi erau culcaţi şi se prefăceau că dorm. Generalul Kuan Yu era singurul care îndrăznea să-l privească în faţă, fără nici o urmă de tulburare, escortat de războinicii săi călări, cu lănci, spade şi steaguri strălucitoare.

Juan de Dios înainta şi trecea de la pat la pat, cercetînd pe rînd feţele deportaţilor, la lumina pierită a unei lumînări pe care o ţinea în mînă, şi căutînd mereu chipul mamei sale. Era ca un copilaş pierdut în lume, care-şi caută disperat mama. Avea muşchii feţei încordaţi, şi de fiecare dată cînd ridica capătul unei cuverturi şi n-o găsea pe maică-sa, rostea un : „Nu-i aici" sau : „Nu e ea" care-i făcea pe ceilalţi să-şi simtă părul măciucă.

Cînd îşi isprăvi inspecţia, rămase vlăguit, ca un elefant obosit de moarte care continuă să stea în picioare. Apoi ieşi şi se întoarse cu un ciomag.

Repetă inspecţia de la un capăt la altul.

Ajungînd la patul Frumosului Cordovez, îi repezi o lovitură în cap. Omul îşi acoperi creştetul cu mîinile şi începu să scoată strigăte jalnice.

Ceilalţi rămaseră uluiţi. Încetară să-l mai privească. Erau toţi doar nişte manechine din carne şi oase, aşternute în pat. Îşi ţineau răsuflarea cînd Juan de Dios se apropia cu bătul de ei. El puse lumînarea deoparte, şi acum aluneca cu palmele pe feţele oamenilor, pipăindu-le trăsăturile, ca un orb.

— Nu e... se jeluia ca un animal rănit, păstrîndu-şi însă ciomagul.

În momentul acela intră Margarita, înfăşurată într-un şal, ca să se apere de frig. El o zări de

departe, în întuneric, rămase un moment tăcut şi apoi scoase un adevărat strigăt de victorie :

— Mamă, măicuţă, de ce ai venit pe uscat ? Eu m-am dus să te aştept pe mare !

Margarita se opri în umbră şi se întoarse cu spatele, speriată.

— Te-am aşteptat, mamă ! Te-am aşteptat mult... Sînt revoluţionar şi boxer. Tu eşti cucernică şi urăşti boxul. Propovăduieşti religia dragostei. Dar eu ştiam că nu se putea să nu te văd. Se uită împrejur şi îngînă cu glas abia şoptit : Mama mea a venit să stea de vorbă cu mine...

Îşi ascunse faţa în mîini şi se cufundă în tăcere. Era încă ud de pe urma expediţiei sale maritime, şi Lorenzo se apropie de el, împreună cu un deportat din Vallenar, care fusese paznic într-un spital de nebuni.

— Bine, acum dormi puţin, dragă *Pan de Dios.*

Vorbind printre degete, şopti :

— Şi tu îmi spui *Pan de Dios* ? Nu eu, ci ea merită acest nume. Ea este fiica Domnului. Ea crede în Dumnezeu. Eu sînt un boxer, un om care loveşte !

— Tu eşti un om bun, *Pan de Dios,* repetă Veas.

Paznicul de ospiciu îi schimbă rufăria de corp şi îl duse din nou să se culce.

Această nefericită noapte îi obosise pe deportaţi pînă la istovire. Cînd paznicul, care înnoptase în pagodă, deschise un ochi, văzu că patul lui Garridito era gol. Îi trezi pe toţi şi ieşi în fugă.

Peste drum, în cazarma carabinierilor era zarvă mare.

Juan de Dios se dusese la şeful gărzii şi-i spusese :

— Vin să reclam că a sosit maică-mea şi acum n-o mai găsesc. Voi o ţineţi închisă. Eliberaţi-mi-o !

Şeful, pe jumătate adormit, se frecă la ochi, aruncă o privire către cei doi carabinieri şi-i răspunse :

— Nu fă pe nebunul cu mine, că acum te trezeşti cu un glonte, care o să-ţi iasă pe partea cea-

laltă ! Asta-i ultima modă la care te-ai înfipt : te dai drept ţicnit, ca să capeţi libertatea

— Eu nu vin să capăt libertatea. Vin pentru mama mea.

— Pentru bunică-ta nu vii ? strigă şeful gărzii. Ia umflaţi-l şi puneţi-i o cămaşă de forţă din petice asortate, de toate culorile !

Carabinierii întinseră braţele, să pună mîna pe el. Juan de Dios scoase un răcnet de luptă. Se aruncă asupra şefului şi, cu un pumn zdravăn sub bărbie, îl zvîrli într-un colţ, unde se trezi cu trei dinţi mai puţin şi plin de sînge.

Cei doi carabinieri fugiră în faţa cazărmii şi începură să strige după ajutor. Cel ce fusese poreclit Păduchele-negru şi care tocmai se întorcea din rond, ducîndu-şi cele o sută de kilograme ale sale pe calul alb, care-i slujise lui Félix Morales drept Rocinante [1], atunci, în neuitata noapte de Anul nou, se simţi dintr-o dată apucat de picioare şi zvîrlit cît colo de pe cal. Ieşiră şi alţi carabinieri, pe jumătate dezbrăcaţi ; pe patru dintre ei Garridito îi scoase pe loc din luptă.

Doi carabinieri se repeziră la el, lovindu-l cu măciucile în cap. Garridito se clătină şi căzu. Îl legară. Şi în timp ce zăcea acolo, în curtea cazărmii, întins pe jos, soldaţii îl loveau mai departe. Deschise ochii şi începu să geamă.

Asta s-a întîmplat tocmai atunci cînd deportaţii, anunţaţi de paznic, o porniră în goană spre cazarmă. La sosirea Margaritei, se şi strînseseră buluc aproape cinci sute de oameni în jurul lui. Da, Garridito zăcea legat la pămînt, şi vreo zece carabinieri îl loveau cu ciomegele. Epifanio Luna, Llanquinao, Abel Castillo, Segovia şi Daniel Jiménez săriră zidul scund care dădea în curtea mare, iar mulţi alţii erau gata să facă la fel, cînd iată că sosi maiorul Sánchez.

Ordonă să sune goarna.

— Asta-i un asalt în toată regula ! Staţi pe loc, sau ordon să se deschidă focul !

[1] Calul lui *Don* Quijote, în vestitul roman al lui *Cervantes*.

— Nu-l mai loviți pe Garrido. E bolnav mintal, interveni Margarita.

— Nici o mișcare, sau trag!

Își dădu seama că numărul deportaților adunați era destul de mare. O parte dintre ei și intrase în curte.

— Nimeni nu l-a lovit, spuse el.

— Păi chiar acum am văzut, răspunse Lorenzo.

— Arată ca sfîntul Lazăr ieșit din mormînt, spuse Jiménez.

— Atunci, de ce-i plin de sînge? îl întrebă Segovia.

— Carabinierii au acționat în legitimă apărare. Nu mi-e greu de loc să vă dau toate explicațiile de rigoare. El a atacat forța publică, iar autoritatea are datoria să stea de veghe la apărarea drepturilor sale. Nimeni nu-l va mai lovi. Vom căuta un agent sanitar.

— Nu, răspunse Manzano. Dați-ni-l nouă. Îl vom îngriji noi. Nu avem încredere în îngrijirile voastre, în mîinile voastre, în ciomăgelile voastre!

Juan de Dios nu putea nici să se așeze. Avea mai multe răni, care-i sîngerau. Printre deportații sosiți de curînd se aflau și trei agenți sanitari, care îi dădură primele ajutoare. După aceea veni să-l vadă și doctorul Rossi. Aduseră apă caldă, ca să-l spele puțin. Îi schimbară din nou rufăria de corp.

— Mor de sete... bîlbîi Garrido, abia îngînînd cuvintele. Lorenzo, mor de sete, dar nu vreau nici să beau, nici să mănînc nimic. Vor să mă otrăvească. Simt dureri în tot trupul. Atîta m-au lovit, încît niciodată n-o să mai pot fi campion. Atîta m-au lovit, de parcă-mi vîjîie un radio în cap; sînt ca beat. Văd totul ca prin sită... Aș vrea să dorm, ca să nu mai simt dureri. Eu lupt cu pumnii mei. Ei lovesc cu ciomegele. Eu, cu mîinile goale. Păi așa se face? E luptă dreaptă? Suspina. Vreau să-ți cer ceva, Lorenzo, un singur lucru, să mi se facă o injecție cu morfină și să fiu dus acolo unde-i mama mea. O injecție cu morfină... și să fiu lăsat să dorm puțin în patul meu din pagodă. Atunci

m-aş simţi cum se spune că trebuie să fie cînd fumezi opiu. Aşa se spune, că uiţi de toate durerile, de toate suferinţele, că rămîi liniştit, liniştit de tot...

Apoi îl duseră pe sus la pagodă; partea grea era însă să-l urce pe scara care nu exista.

Raimundo, Angel şi Lorenzo, însoţiţi de doctorul Rossi, se duseră mai tîrziu să stea de vorbă cu maiorul Sánchez. Îi explicară din nou cazul.

— Da. M-am convins. E mai nebun decît o capră. Voi chema la telefon Iquique, şi pe seară va veni un camion ca să-l ia, dacă cei de acolo vor fi de acord.

Garrido dormi pînă la ora 5. Cînd sosi camionul militar, Lorenzo se duse să-l deştepte. Nu răspunse la bineţele sale. Era galben, ca un mort.

— Te vei duce la Iquique s-o vezi pe maică-ta, Juan de Dios, dragă *Pan de Dios*...

El nu răspunse. Coborî foarte încet din pagodă. Cînd se văzu afară, îşi vîrî mîinile în buzunare. Părea cu totul absent, cuprins parcă de o desăvîrşită pasivitate.

Se adunară cu toţii, să-şi ia rămas bun de la el.

— Îl aşteaptă ospiciul sau libertatea, îi şopti Raimundo Margaritei.

— Dacă-l aşteaptă libertatea, zise ea, apoi scump de tot a plătit-o. Uită-te la faţa lui. Ochii, aproape închişi; nasul umflat.

Dar Lorenzo văzu că în mijlocul feţei tumefiate ochii lui mici, injectaţi străluceau ca nişte luminiţe.

Îi spuseră să se urce în camion, dar Garridito, cu mîinile înfipte în buzunare, nu se clinti din loc.

— Scoate mîinile din buzunare, îi ceru Veas, aşa n-ai s-o vezi pe maică-ta.

Garrido nu asculta. Privea spre ocean, poate fără să vadă nimic.

Motorul vehiculului se puse în mişcare.

Albino Caleu îl ridică pe sus şi îl aşeză în camion. Rămase neclintit şi acolo, aşa cum stătuse mai înainte de-a fi urcat, dar scoase mîinile din buzunare şi le întinse peste marginea camionului.

Encarnación Baella îi luă una din mîini şi i-o sărută.

El se aşeză pe platforma camionului.

Cei rămaşi jos strigară :

— Adio, Juan de Dios ! Adio, *Pan de Dios !*

— Adio, Garridito, toate urările noastre !

Acum nici mîinile nu le mai mişca. Pe faţa lui răvăşită nu era întipărită nici o expresie.

Camionul cîrmi la prima cotitură.

Lorenzo îi adresă ultimul salut :

— Adio, campionule !

El nu răspunse nimic.

Capitolul XXVI

O NAŞTERE POLITICĂ

— Hai să înmormîntăm mîncarea în mare înainte de-a ne înmormînta ea pe noi.

Mîinile rămaseră pentru un moment nemişcate pe cele douăzeci şi patru de mese ; apoi deportaţii ieşiră în stradă, izbind cu lingura în sonorele farfurii de aluminiu.

— Aha, trec măriile-lor... îngînă maiorul Sánchez, privindu-i de pe balconul spitalului. Dacă le-ar fi într-adevăr foame, ar mînca şi pietre.

Pe Margarita o apuca greaţa cînd respira aburul cărnii. Din trei în trei zile, călătorind descoperită sub soarele şi praful deşertului, carnea ajungea la Pisagua în stare de descompunere.

Lorenzo se plînse maiorului Sánchez.

— Dar ce vrei dumneata, domnule ? Să vă cumpărăm un frigider ? V-am spus doar că acesta nu-i un hotel de lux. Aici nu sînteţi pe Coasta-de-Azur.

Jiménez compuse un cîntecel :

Vivat apa viermănoasă !
Vai şi-amar robia !
Vivat mazărea stricată
Şi dizenteria !

îi reclamară din nou maiorului.

— Bine, aveţi dreptate. Voi pune capăt acestui abuz. Voi trimite această mazăre cu corpuri străine la Iquique.

Mazărea s-a dus şi s-a întors măcinată. La un prînz se pomeniră înghiţind ceva vechi, ciudat, o mîncare făcută parcă din talpă de ghete udă sau din boruri de pălărie calanieză[1] pulverizată, după cum o botezase Jiménez Măzărică pe tiza sa, mazărea, care s-a înapoiat de la Iquique travestită într-o indigestă făină negricioasă.

Deportaţii luau parte gălăgioşi la zgomotoasele funeralii făcute mazărei şi lintei ca în epoca de piatră. Cu toate că erau morţi de foame, sau poate tocmai de aceea, exilaţii intonară cîteva imnuri funebre pentru veşnica odihnă a sufletului legumelor care aveau să-şi găsească mormîntul în mare. Erau nişte cîntece cam triste, avînd drept acompaniament ghiorăitul maţelor goale, care se dezacordau pe cont propriu.

Repetară de mai multe ori aceste funeralii solemne, sub conducerea şefilor de masă. Lucas dădea răspunsurile, ţinînd isonul.

Maiorul Sánchez venea să inspecteze cum mîncau deportaţii şi mai ales să ia notă de cei ce ridicau glasul. Dar plîngerile i se adresau întotdeauna prin şeful de masă. Într-o zi, exasperat, comandantul exclamă :

— Îi voi expedia pe toţi şefii de masă să putrezească în creierul munţilor. Pisagua este prea bună pentru ei !

Defilarea flămînzilor pe străzi devenea din ce în ce mai frecventă. Demonstranţii ieşeau alcătuind o orchestră de blide goale. O dată ajunseseră cu alaiul pînă la spital, tulburînd prînzul maiorului, care se adresă locotenentului :

— Te rog, du-te şi linişteşte-i. Spune-le că am să le dau o masă cu fazan şi langustă, cu icre negre şi rachiu !

[1] Pălărie originară din localitatea Calaños, lîngă Sevilla.

Jos cînta hîrîitoarea foamei.

Atunci, li se pregătea la repezeală o mîncare de fidea sau macaroane cu zahăr, şi pe la vreo 3, 4 după amiază o înghiţeau dintr-o îmbucătură. Ultima masă se servea în mod obişnuit la ora 5, dar, din pricina acestor proteste, se întîmpla uneori ca oamenii să mănînce abia între 11 şi 12 noaptea, sub nepăsătoarea lună plină, care, după cum arăta, parcă se umflase mîncînd.

Urticaria era la ordinea zilei.

Timp de cîteva săptămîni doctorul Rossi se văzu nevoit să consulte între o sută şi două sute de bolnavi zilnic.

Prescria adrenalină pentru Angel Veas.

Dar sticla trecea din dormitor în dormitor. Margarita suferea de greţuri duble sau triple. Era însărcinată cu doi gemeni sau avea o indigestie dublă ?

— Raimundo, mi-e rău de la stomac. Să ni se dea iarăşi tainul, şi eu voi găti acasă. Ne vom descurca cu lampa cu gaz. O s-o scoatem la capăt cu raţia personală şi cu ceea ce ne trimite Comitetul de solidaritate. Sau dacă nu, mor de foame, dar cu intestinele curate !

— Stai, cucoană ! Nu aşa ! Dumneata n-ai să mori niciodată, fiindcă, după cum spune Lorenzo, femeia iubită trebuie să fie eternă, ca şi marea, şi e delicioasă şi frumoasă ca pîinea caldă, sau ca revoluţia !

Justina îşi pierdea răbdarea în ascunzătoarea ei. O dată cu sosirea maiorului Sánchez, se sfîrşiră şi posibilităţile de a mai ieşi la lumină. Deportaţii se duceau să caute scoici pentru ea. Arabul venea pe furiş s-o vadă, ca şi cum ar fi fost o amantă ţinută în taină. Uneori ea se strecura ca o hoaţă prin întuneric. Mergea lipită de el, se simţea fericită şi-şi amintea noaptea de Anul nou, cînd îl putuse însoţi în mod public, travestită în odaliscă.

— Bine-ar fi să poată ieşi mascată în fiecare zi...

După aceea, se obişnui să primească vizite nocturne, în care soţii vorbeau cu de-amănuntul despre toate cele întîmplate, şi de-ale cerului, şi de-ale pămîntului, mai mult ca să aibă si ea o idee de felul cum se scurge viaţa deportaţilor.

Într-o noapte veni Morelli-fiul, Dionisio, acela care, fiind strungar, reparase ornicul din Pisagua. Începuse prin a lucra la Humberstone, iar cînd fu concediat, se duse la María-Elena, dar în noaptea aceea, mai mult decît de el, se vorbea de nevasta lui, de Carmen.

Margarita se afla acolo cu Raimundo şi păstra tăcere.

„Dionisio e păros ca un măceş din sud, foarte uscat", îşi zise Arabul. Auzea din cînd în cînd crîmpeie din povestea vieţii lui; dar ochii îi ţinea aţintiţi asupra Justinei.

La María-Elena începu să pledeze pentru ziarul *El Popular* cu o energie sălbatică. Cei de la compania „*Anglo Lautaro Nitrate*" îl luară la ochi, şi cînd nici cu gîndul nu gîndea, se văzu aruncat pe drumuri. „Concediat. Cu propaganda în altă parte." Luă autobuzul flotei spre Antofagasta şi o porni cu soţia sa, Carmen, şi cu micul Vladimir. Se înfăţişă la ziar si spuse: „Dacă vă pot fi de folos cu ceva, dispuneti de mine cum doriţi". Îl puseră la linotip. Dar pentru a lucra ca linotipist, trebuie să fii ca un fel de pianist, şi încă un pianist foarte delicat. Abia să atingi clapele, ca şi cînd ai purta mănuşi de mătase. Dar cei cincisprezece ani de viaţă aspră în pampas îi aspriseră degetele.

— Nu, nu eşti bun de linotipist, îi spuse directorul. Ai niste mîini cam din topor, şi la treaba asta se cer degete de înger. Era cît pe ce să ne spargi masina, singura pe care o avem. Ce am fi făcut atunci? Am fi fost siliţi să ne instalăm la poartă cu o ulcică şi o tăbliţă de orb, specializîndu-ne în meseria de cerşetori. Dar, drace! nu prea sîntem făcuţi pentru aşa ceva!

— Şi nici eu, încuviinţă Dionisio Morelli, frămîntîndu-se.

— Omule, nu te amărî. Vei lucra la presă. Da ?

— Lucrător la presă ? În viaţa mea de cîine n-am auzit de asemenea îndeletniciri !

După două săptămîni, directorul i se adresă :

— Dionisio, ce-i de făcut ? Nici la presă nu merge. Omule, nu te amărî. Lucrează în redacţie. Fă o cronică despre foamea în mahalale. Aici sigur că te pricepi. Nu ?

Plecă, cu faţa întunecată şi cu ochii aprinşi. Mergea pe străzi parcă fără să vadă nimic, dar între timp tot se petrecea ceva cu el. Îşi aţintea mai străpungători ochii. Ochi care vor să vadă. Urechi care vor să audă. În piaţă se apropie să surprindă vorbele unei bătrîne muncitoare : „Preţul pîinii şi al cărnii se urcă de parc-ar fi aviator. Laptele o fi luînd un interviu de la sfîntul Petru, şi verdeţurile s-or fi tutuind în cer cu norii, că aici nu se văd.“ Îşi notă aproape textual expresiile pe spatele unui program de filme, şi, la întoarcere, stătu aproape trei ore să caute cuvinte frumoase, răsunătoare, meşteşugite, culte, ştiinţifice, aerodinamice, dificile, locuri comune spuse rotund. Directorul îşi încruntă sprîncenele.

— Cu asta n-am ce face. Aşa vorbesc cumpărătoarele la piaţă ? Toate parcă-s profesoare de liceu, pronunţînd un discurs de ziua onomastică a vreunui părinte al patriei. Prea sec. Aşa se vorbeşte la piaţă ?

Dionisio se înroşi tot, ca un copilaş. Nu era bun nici de reporter. Într-un cuvînt, nu era bun de nimic. Nici să mătură, nici să frece pe jos, nici să atingă literele linotipului ca un pianist. „Nu eşti bun nici să priveşti, nici să asculţi. Leagă-ţi mai bine o piatră de gît şi aruncă-te în mare !“ îşi zise el cu amărăciune.

Directorul, văzîndu-l ruşinat, îi spuse :

— Scrie o cronică aşa cum vorbesc femeile la piaţă, fără înfloriturі, fără panglicuţe, fără cuvinte căutate, ca-n viaţă.

Începu din nou să scrie la maşină, cu un singur deget. „Preţul pîinii şi-al cărnii se urcă de parc-ar fi aviator..." Îl treceră toate sudorile. Trei ceasuri pentru două pagini la două rînduri. Nu voia să le arate directorului. Acesta veni să le citească peste umărul său. Se aplecă. Îi simţea privirile ca nişte ace înţepîndu-i ceafa. Ba îl şi străpungeau. O voce rosti la spatele său : „E plină de umor ! Aşa da !"

Dionisio închise ochii şi simţi că-i vine inima la loc. „Vladimir, nu vei mai muri de foame decît pe jumătate." Dar ce importanţă are faptul de a trăi numai cu jumătate de raţie dacă lucrezi într-o meserie plăcută si aproape tot atît de dragă, sau poate chiar mai dragă decît nevasta ta, care tocmai îţi spune că i-ai şi pus tiparul pentru un nou copil şi e mulţumită, şi trebuie să fii şi tu mulţumit, fiindcă-n felul ăsta Vladimir nu va mai fi unicul copil, cu toate deprinderile rele izvorîte din acest fapt.

Această bucurie ţinu, cu întreruperile sale firești, pînă în ziua cînd a fost arestat. Carmen se ducea, cu Vladimir de mînă, ca să-l vadă la Siguranţă.

„Acum nu-i vreme de răsfăţ", spunea ea în timp ce spăla şi scrobea rufe străine.

Fu mutat la Pisagua, şi după puţin timp primi o scrisoare : „Dionisio, mă umflu ca o minge şi nu mai pot lucra". O citi lui Raimundo. Dar cum să faci bani la Pisagua ? Trei zile se dădu cu capul de toţi pereţii, încercînd să descopere, cum spunea Lorenzo, cel de al şaselea continent, sau cvadratura cercului [1]. Şi le descoperi. Deodată, pe plajă, înspre seară, Dionisio făcu un salt, ca aruncat în sus de resortul unei idei neobişnuite : să instaleze acolo un cuptor de afumat peşte. Veniră Lucas, Jiménez şi

1 Străveche problemă de geometrie (nesoluţionabilă), care i-a preocupat pe egipteni, pe indieni, pe chinezi şi pe greci şi care s-a transmis şi la popoarele moderne pînă în veacul al XVII-lea inclusiv ; ea constă în a găsi, printr-o construcţie grafică, un pătrat care să fie echivalentul unui cerc dat. A rămas în limbaj să caracterizeze pseudo-problemele, chestiunile greu sau imposibil de rezolvat.

tatăl său, bătrînul Morelli, apoi toţi cei de la Humberstone şi de la María-Elena, toată provincia Antofagasta şi de asemeni un mare număr de deportaţi din Tarapacá şi-l ajutară la construirea cuptorului de pămînt.

— Parcă-s niște maimuțe, spunea Ofelia, care se distra văzîndu-i cum lipăiau desculţi în noroiul cel gros.

Veas compuse o scrisoare şi li se trimise rumeguş din Iquique. Făcură o mică serbare, pentru a celebra venirea pe lume a cuptorului şi începutul domniei peştelui afumat, pe care Dionisio îl expedia în pampas. Cu banii pe care-i primea, Carmen putea supravieţui, în timp ce-şi privea burta, care se umfla ca un burduf în care se cocea ceva.

Dionisio se arătă activ şi cu mirosul fin. Într-o zi se mirosi atent şi spuse :

— Duhnesc ! Uneori nu pot să nu mă miros. Dacă cineva închide ochii lîngă mine, negreşit că spune : „Pute a peşte afumat". Şi cum eu nu vreau să mă preschimb în peşte afumat, trebuie să scap de duhoarea asta, care uneori mă ameţeşte. Am de gînd să înfiinţez o industrie de produse zaharoase, industria grea a localităţii Pisagua, şi îi voi trimite lui Vladimir o mostră din noul meu produs, drept suvenir de la autorul zilelor sale. Voi înfiinţa o fabrică de nuga, de excelentă nuga americană !

— Şi ai să-mi dai şi mie o bucăţică de nuga ? îl întrebă Ofelia cu voce feciorelnică.

— Am să-ţi dau un kilometru de nuga !

Astfel începu Dionisio să combine sarea cu zahărul, pînă interveni maiorul Sánchez, care dădu un ucaz :

„Aici nimeni nu fabrică nuga ! Aici nimeni nu afumă peşte ! Pisagua nu este cherhana şi nici cofetărie. Pisagua e Pisagua ! Pisagua este legea ! Pisagua trebuie să aibă o ţinută serioasă : cazarmă pentru militari şi lagăr de pedeapsă şi de corecţie pentru deportaţi."

Astfel, Carmen încetă aproape cu totul de a mai mînca. Vladimir trăia din ce mai apuca pe ici, pe colo, mai cu seamă de la vecine, care şi ele scrîşneau din dinţi de mizerie. Ea îl informă atunci pe Dionisio : „Am nevoie de tine. De aceea m-am gîndit să scriu guvernatorului şi să-i spun : «Puneţi-l în libertate pe Dionisio. Eu sînt gata să nasc, n-avem ce mînca nici eu, nici băiatul meu, Vladimir, şi am nevoie de soţul meu.»“

Dionisio Morelli le arătă scrisoarea lui Raimundo şi lui Lorenzo. Ei îi răspunseră cu altă întrebare :

— Dar tu ce spui ?

— Eu am o idee. Să vă explic. Am să-i scriu lui Carmen.

Şi în noaptea aceea, în căsuţa unde locuia ascunsă Justina lui Caleu, Dionisio făcea cunoscut celorlalţi răspunsul către soţia lui :

— Eu i-am scris : „Să nu implori milă ; nu cumva să plîngi în faţa lor şi nici să nu le spui că-ţi pare rău de ceva. Nu poţi face una ca asta, Carmen, n-am păcătuit cu nimic ! Ştiu că niciodată nu-ţi vei pierde demnitatea. Nu te văicări ! Nu fi plîngăreaţă ! Dacă n-ai fost înainte, de ce să fii acum ? Fă aşa şi asa“. Îşi desfăcu larg braţele pentru a spune : Şi aşa a şi făcut. A făcut întocmai cum i-am scris.

Margarita îşi aţinti privirea asupra lui. Justina se aplecă spre el, vrînd parcă să-i atingă cuvintele. O desfăta scena aceasta.

Cînd simţi că copilul începea să coboare, că punga de apă se rupsese şi că începuse să curgă lichidul, Carmen luă scutecele şi se duse cu cumătra Rosalba să se aşeze în poarta Administraţiei publice.

Un portar i se adresă mirat :

— Ce vi s-a întîmplat, doamnă ? Vă e rău ?

— Sînt gata să nasc, răspunse ea liniştită, ca şi cum ar fi spus : „Aştept autobuzul“.

Omul deschise ochii cît roata carului şi o întrebă :

— Dar de ce aici, şi nu la maternitate, la spital? Aşteptaţi un moment şi vă chem ambulanţa. Va veni asistenţa publică să vă ia.

Ea transpiră şi abia rosti cu o voce stinsă:

— Nu mai e timp. M-au şi apucat durerile. Îmi vin din ce în ce mai dese. Acum încep să ţip.

— Dar de ce tocmai aici, doamnă, pe scările Administraţiei publice?

— Pentru că bărbatul meu este închis la Pisagua, şi eu voi naşte chiar aici, şi voi rămîne aici cu copilul, nască-se viu sau mort, pînă ce soţul meu, Dionisio Morelli, va fi pus în libertate!

— Dar, vă rog, duceţi-vă să vă aşezaţi mai încolo, o rugă atunci portarul, pe o bancă din piaţă. E mai comod.

Lumea se îngrămădea, întrebînd:

— Ce s-a întîmplat?

Portarul se uită la ea şi îl apucă groaza. Văzu cum se prelingea pe trepte un lichid, amestecat parcă cu măruntaie omeneşti. Femeia scoase un ţipăt şi se întinse pe treapta de sus. Grupul din jur se preschimbase într-o adevărată mulţime. Omuleţul se repezi la etaj, ca un biet suflet înhăţat de diavol. Intră, trîntind uşile, în biroul şefului administraţiei, care-l privi furios. Apoi, cînd află pricina, se făcu livid.

— Dar ce-i de făcut? mormăia, smulgîndu-şi degetele de să şi le rupă din încheieturi.

— Trebuie să faceţi ceva, domnule şef! Poate chiar în clipa asta copilul şi-a arătat capul la poarta Administraţiei, sub privirile întregii Antofagaste. E un adevărat miting afară!

— Alo, alo? Vreau să vorbesc cu comandantul poliţiei. Ceva urgent, domnule general, am o naştere publică afară, o naştere în mijlocul maselor.

— Cum? Ce-i asta? Nu înţeleg bine.

— O naştere în mijlocul maselor, repetă el, o naştere politică!

— Nu pricep nimic!

— Soția unui deportat de la Pisagua naște la poarta Administrației. Se va da spectacolul pînă la sfîrșit dacă nu semnați imediat decretul de punere în libertate a soțului ei...

— Asta se cheamă șantaj, spuse generalul. Capodopera tacticii „tovarășilor" !

— Să ne consultăm cu excelența-sa prin telefon.

— Dacă-i așa cum spui dumneata, nu mai e timp. Și, apoi, tot o să ne spună : „Descurcați-vă cum știți !" Poate că trebuie să luăm o hotărîre de la noi. Eu îmi asum răspunderea, adăugă generalul. Și voi face să ne fie întărită decizia printr-un decret...

Portarul anunță :

— S-au strîns în stradă o mulțime de oameni.

— Spune-i că soțul ei va fi mîine înapoi aici. Du-i această hîrtie, cu garanția semnăturii mele.

Vorbiră la telefon cu Dionisio. O puseră la aparat și pe soția sa, de la maternitate. Ea îi spuse :

— Dionisio, mititelul s-a născut pe jumătate în stradă, pe jumătate în pat. Acuma vrea să-ți vorbească la telefon, fiindcă s-a născut vorbăreț.

Și chiar în acea noapte se improviză o mică serbare de rămas bun pentru Dionisio, fabricantul de nuga, afumătorul de pește, căruia Carmen și fiul său, cel ce abia scosese capul din burta mamei, îi obținuseră libertatea. Cel mai emoționat nu se arăta a fi tatăl, ci bunicul copilului, Bernardo Morelli, invitat la 12 noaptea, și apoi Justina, care, pentru prima dată de cînd era la Pisagua, putea să dea o serbare în casa ei pentru prieteni.

Era foarte tîrziu cînd Margarita și Raimundo se ridicară să plece. Dionisio îi însoți pîn-afară și le spuse :

— Plec cu o mare durere. Aceea de a-l lăsa pe bătrînul Morelli aici. Vi-l încredințez vouă.

A doua zi Bernardo Moreli, ca și cînd ar fi ghicit convorbirea, le spuse :

— Acolo lipsa lui se simte mai mult.

„Acolo" pentru deportați era orice loc unde trăiai liber.

Capitolul XXVII

SOCOTELI LA ABAC

Asta s-a întîmplat atunci cînd îşi făcu apariţia căpitanul Seguel.

Surprinzînd pe nişte soldaţi că-l porecliseră Pancho Pistoale, îi pedepsise, băgîndu-i cîteva zile la carceră, numai cu pîine şi cu apă. Intra brusc în dormitoarele deportaţilor, le smulgea din mîini ceea ce citeau, îi plăcea să le cerceteze cărţile şi să se angajeze cu ei în discuţii violente.

Într-o seară fără lună, cam pe la 8, căpitanul pătrunse în căsuţa unde locuia Raimundo. Stătea tocmai de vorbă cu Angel Veas, şi căpitanul începu să iscodească peste tot, simulînd curiozitatea. Margarita se uită la el cu insolenţă. Îl găsea amuzant. Rămase puţin încurcat. Adulmecă prin toate ungherele, ca un cîine de vînătoare. Nu putu suporta privirea Margaritei şi spuse :

— Am venit fiindcă mi s-a spus că aici lipseşte o lampă.

Nimeni nu-i răspunse.

— Vă stînjenesc ? Incomodez pe cineva cu prezenţa mea ? De ce nu discutaţi mai departe ? De ce nu-mi răspundeţi ?

În noaptea aceea Raimundo se simţi rău. Veni să-l vadă doctorul Rossi. Îl puse să se dezbrace pînă la brîu şi-i puse stetoscopul. Îi ascultă un timp bătăile inimii. Le numără. Avea o aritmie care îl sperie.

Medicul îi puse un prosop, îşi lipi urechea de pieptul lui şi ascultă din nou.

— Ceva nu merge prea bine...

— Vă deranjez ? întrebă o voce.

Intră maiorul Sánchez, urmat de Pancho Pistoale. Cel dintîi se uită la bărbatul pe jumătate gol şi, în loc de bună ziua, îi spuse :

— Văd că şi stejarii cad.

Maiorul începu să se învîrtească prin casă. Răscolea cărţile.

Medicul notă temperatura.

Sánchez luă un manual de economie politică şi găsi înăuntru nişte chestionare.

— Ah ! În sfîrşit, am găsit cursurile sindicale ! Le am pe toate celelalte. Le citesc cu atenţie. Am descoperit peste o sută de greşeli în ele. În sfîrşit, am dat de cartea lui Lenin, pe care o caut de atîta vreme !

— Această carte este de Vicente Pérez Rosales [1]. Se numeşte *Amintiri din trecut,* spuse Raimundo peste umărul medicului.

— Cu atît mai bine, fiindcă întotdeauna mi-au plăcut mai mult amintirile decît politica ! răspunse Sánchez.

Contingentul militar rămînea o lună în Pisagua. Apoi pleca, şi singurii care îl vedeau venind şi plecînd, în afară de deportaţi şi de localnici, erau maiorul Sánchez şi căpitanul Seguel, căci amîndoi, din motive diferite, se hotărîseră să rămînă acolo fără termen, şi doctorul Rossi, care din cînd în cînd pleca pentru cîtăva vreme la Iquique şi apoi se reîntorcea în Pisagua.

De aceea tremura Gilberto Wong, care, făcîndu-şi socotelile cu bilele albe ale abacului, nu mai voia să deschidă maiorului noi credite şi îi spunea lui Raimundo :

— În Regatul celor o mie de care, Yu poate fi folosit ca să stea în fruntea carelor de luptă. Nu cred totuşi că ar fi un virtuos în această materie.

— Aşa o fi, spuse Raimundo, dar aici el reprezintă pe preşedinte.

— Onoarea pe care pot s-o acorde oamenii nu este o mare onoare.

Juan Nicosía spuse că poate unora nu le convenea să se închidă lagărul de la Pisagua. Explică în termenii tehnici ai îndeletnicirii sale :

— Sînt aici persoane care pescuiesc cu zece mîini...

1 *Vicente Pérez Rosales* (1807–1886) — autorul lucrării cu caracter autobiografic *Amintiri din trecut* (1882).

Cînd se răspîndi vestea că președintele va veni în localitate, se stîrni o mare zarvă în Pisagua. Se aflase asta de la copiii care frecventau școala primară.

Profesoara îi anunță:

— Trebuie să învățați imnul național, pentru că îl veți cînta președintelui în persoană.

Toro, micuțul care suferea de epilepsie și învăța noaptea împreună cu tatăl său, spuse:

— Eu nu-i voi cînta niciodată omului care l-a deportat pe tatăl meu! Și nici unul dintre „viteji" nu va face una ca asta!

Făcură jurămînt. Gruparea copiilor, „Vitejii", ținu pe plajă o adunare fulger. Această unitate era formată din copii între 8 și 12 ani, fii de deportați. Reprezentaseră opera *Facundo* [1], scoasă dintr-o carte de citire. Repetau în galerii. Se luptau pentru roluri și promiteau să respecte ca pe ceva sfînt adevăratul cod al curajului. Copiii din localitate nu putură să reziste fascinației „vitejilor" și se rugară să fie primiți și ei în organizație.

În urma înștiințării făcute de profesoară, copiii făceau zi de zi defilări pe străzi, în sunetul *Cîntului închinat pampasului*. Îi ridiculizau pe maiorul Sánchez și pe căpitanul Seguel. Încetară să mai meargă la școală timp de o săptămînă, fiindcă nu voiau să cînte în cinstea președintelui.

Cînd părinții lor aflară vestea, amuțiră.

— Vine să ne umilească, făcu Isaías.

— Să ne provoace, adăugă Arabul.

Raimundo rămase mai departe pe gînduri. Într-adevăr, oare de ce venea? Ca să le ceară iertare în genunchi, sau ca să-i vadă suferind?

— Ce trebuie să facem? întrebă bătrînul Morelli.

1 Lucrarea marelui scriitor argentinian *Domingo Faustino Sarmiento* (1811–1888), în care este vorba de celebrul aventurier Juan Facundo Quiroga, ajuns cîtva timp dictator al Argentinei.

Discutară multă vreme. Hotărîră ca nimeni să nu iasă din dormitoare cît timp va rămîne președintele în Pisagua.

— Pe nimeni să nu-l vadă la față! Nimeni să nu-l privească! spuse Angel Veas, acela care fusese în conducerea Administrației publice în provincia unde se găsea Pisagua.

În locul președintelui, cînd se lăsă întunericul, ateriză un avion pe pista de la Alto Hospicio, pe culmea dealurilor, și coborî corespondentul unei reviste nord-americane, care se duse la spital, discută cordial cu maiorul Sánchez, și, în zorii zilei următoare, se reîntoarse pe calea aerului la Santiago, unde scrise un detaliat reportaj despre Pisagua pentru un săptămînal din New York.

Sosi camionul lui Fernández, și guvernatorul Saldívar întredeschise ușa, ca să-l privească coborînd coasta. Dar știa că nu mai venea pentru el. Se gîndi la prețioasa lui încărcătură: contrabandă de dinamită și de vin, în afară de pîine și de carne. Aducea, de asemeni, și apă pentru judecător (mai curînd pentru frumoasa și pretențioasa lui soție, pe care el, de altfel, n-o găsea de loc frumoasă).

În aripa de sus a spitalului, maiorul aștepta și el sosirea lui Fernández, știind că va veni numaidecît la el, deși camionarul îl fierbea uneori și pe el, fără să i-o spună însă. Era foarte greoi la predare.

Fernández îi dădu un pachet de ziare. Maiorul desfăcu unul cu mențiunea: „Pentru Chile".

— Aici se elogiază energia dumneavoastră, domnule maior. Ascultați ce spune: „Maiorul Sánchez, pentru integritatea caracterului său, este vrednic de a fi socotit drept unul dintre marii căpitani ai istoriei. A pus la respect pe inamicii patriei în Pisagua. A restabilit ordinea cu pumn de fier, cu inimă de chilian, în serviciul cauzei naționale..." Cum vi se pare acest mic paragraf, domnule maior? Ne crește faima în toată țara. Acum avem sprijinul guvernului. Încep să vi se recunoască meritele.

— De multă vreme îmi cîştig merite. Am făcut harcea-parcea sindicatul din Calera ! Dar poate că-n ţara asta niciodată n-o să mi se facă dreptate. Ia spune-mi, Fernández, ai adus ce ţi-am spus ? Ceva răcoritor pentru cei ce trăiesc în deşert, aşa, să-şi mai ungă şi ei gîtlejul ? Apoi adăugă : Bine, te aştept la masă sus. Mor de cald !

Fernández urcă cu o sticlă de *whisky*.

Băură încet.

— Fernández, tu eşti prietenul meu de încredere şi vreau să-ţi destăinuiesc ceva foarte grav şi foarte important în acelaşi timp.

— Ştiu dinainte. Deportaţii vor să incendieze Pisagua de 1 Mai.

— Nu, nu e vorba de asta. E ceva bun. Tu poţi să mă ajuţi dacă-mi eşti într-adevăr prieten. Îmi eşti prieten, ori duşman ?

— Ce întrebări sînt astea, domnule maior ? Pentru dumneavoastră eu sînt prieten, tată, mamă, nevastă sau ibovnică, tot ce-mi cereţi !

— Mi-e de-ajuns să-mi fii numai prieten. Am descoperit o contrabandă de cinci mii de pachete de ţigări „Lucky Strike", nici mai mult, nici mai puţin. Sînt expediate pentru Pisagua din Peru. Şi, pe deasupra, şi cincizeci de mii de lame de ras. Şi ştii cine este marele contrabandist ?

— Da, ştiu... domnul guvernator. Şi ce-aţi făcut dumneavoastră ?

— Am cerut preşedintelui să-l destituie.

— Nu asta ; ce veţi face cu ţigările şi cu lamele de ras ? N-o să le păstraţi pe toate pentru uzul dumneavoastră personal...

— Nu vrei să le vinzi tu ? îl întrebă maiorul cu voce de copilaş la prima împărtăşanie.

Apoi rămaseră tăcuţi. Mîncau fără să scoată o vorbă.

— Aş fi vrut să-ţi găsesc o femeie, îngînă maiorul după cîtva timp, dar am găsit numai ceva pentru mine. Vine uneori noaptea o femeiuşcă să se distreze cu mine. E o minunăţie ! Pentru o nevastă de

carabinier, e o zeiță, nu altceva ! nici nu mai ai ce s-o înveți ! Practică amorul civil, amorul militar, amorul carabinier...

Deportații din barăcile mari știau că maiorul se distra. Știau treaba asta fără ca nimeni să le-o spună, fiindcă atunci ordona uzinei electrice să țină aprinsă lumina, care, în mod obișnuit, se stingea la ora 9. Ei obișnuiau să privească ornicul : se făcea 3 și chiar 4 dimineața. Blestemată lumină, reflectată asupra spălătoarelor, asupra ochilor și nervilor ! Nu existau comutatoare separate, așa că în localitate se aprindeau și se stingeau ori toate becurile, ori nici unul. Trebuiau să-și acopere ochii cu batista sau cu pînze subțiri, de culoare închisă, pentru a nu-și speria somnul. Atunci se auzea următoarea reflecție :

„Maiorul nostru se distrează. Bine de el ! Dar dimineața se va trezi cu trupul și cu sufletul mai rele decît Lucifer. Și nopțile care vor veni le vom petrece pe întuneric." N-aveau nevoie să fie profeți pentru a prevedea aceasta. Se bizuiau pe experiențele anterioare. Maiorul făcea asta pentru a echilibra excesele. Atunci, doctorul Rossi, cînd era în Pisagua și trebuia să consulte de urgență vreun bolnav, era nevoit să-și lumineze drumul cu o lanternă, deși în noaptea aceea nu se punea o asemenea problemă, deoarece medicul plecase la Iquique.

Capitolul XXVIII

TROMPETELE NU TRÎMBIȚARĂ PENTRU BIETUL INTENDENT

Angel Veas se îmbolnăvi. Stătuse un timp în spital, dar de curînd se întorsese din nou în baracă, unde, din cînd în cînd, își făcea injecții, pentru a înăbuși lupta surdă ce simțea că se dă în inima lui.

În acea noapte, spre revărsatul zorilor, cum şedea culcat sub lumina vie a lămpii, îi spuse lui Lorenzo, ţinîndu-şi palma streaşină la ochi :

— Nu pot suferi lumina asta şi nici mîncarea. Îmi face rău clima.

Zăcea cu toate simţurile treze, stăpînit de o luciditate neîndurătoare, ca şi cum dintr-o dată i-ar fi apărut în plină lumină latura respingătoare a lumii. Acum i se părea că nu mai există taină pentru el. Simţea cu intensitate totul, îşi simţea propriul trup, propriul suflet ; dar mai cu seamă simţea durerea apăsătoare din inimă.

Peste cîteva zile, veni, foarte amabil, să-şi ia rămas bun generalul Mahana, care-şi făcuse actele de retragere din armată. Raimundo îşi aduse aminte de el : era acel om de treabă care în primele zile de lagăr a cerut deportaţilor să-şi construiască ei înşişi barăcile. Un adevărat domn. Lepăda uniforma şi se angaja să lucreze ca responsabil al serviciului de asistenţă, pe care muncitorii îl numeau „serviciul de neglijenţă" de pe lîngă Societatea *„Anaconda Copper Mining"*. Îi invită pe deportaţi să-l viziteze la spital.

Veniră Veas, Raimundo, Lorenzo, Daniel Jiménez, Carlos Benavides, tînărul anarhist cu barba gen Kropotkin şi Lucas Astete ; da, şi Lucas, noul clopotar oficial, catolicul îndrăgostit, dispus să aducă preoţi la Pisagua pentru a oficia căsătoriile mai multor localnici, a boteza opt copii rămaşi păgîni şi a mai îndrepta pe căile Domnului acest tîrguşor căzut în pierzanie, pentru ca Dumnezeu să se milostivească şi de oraş, şi de toţi deportaţii.

— Ascultaţi, rosti cu blîndeţe generalul Mahana, vreau să vă spun că trebuie să vă consideraţi fericiţi pentru faptul că sînteţi păziţi de armată, şi nu de carabinieri sau de oamenii Siguranţei.

— Mă rog, asta rămîne de văzut... dar maiorul este un om crud, şi crud în mod gratuit ! rosti cu înverşunare Angel Veas. Şi, pe deasupra, nici nu-l interesează, pare-se, respectul pentru ceea ce se numeşte „demnitatea omenească".

— Am primit reclamaţii, încuviinţă generalul. Toată lumea, chiar şi ofiţerii, se plînge de el; dar el se bucură de încrederea preşedintelui. Nu-i nimic de făcut.

— Dar atunci să nu ni se ceară a-i înălţa osanale şi a-l socoti binefăcătorul nostru! insistă Veas.

În dimineaţa următoare generalul plecă, puţin întristat.

Deportaţii fură chemaţi cu toţii să completeze nişte fişe autobiografice. Formară douăsprezece grupuri. Era o procedură foarte anevoioasă şi plictisitoare. Stînd la rînd, Raimundo discuta cu Veas, care rîdea din cînd în cînd.

Veas completă formularul şi se duse la spital, ca să-şi facă o injecţie.

Raimundo mai zăbovi o bună bucată de vreme. Apoi ieşi şi o apucă încet pe drumurile ocolite ale dealurilor, urmărind zborul majestos al unui albatros răzleţ. Pe ţărm găsi un pui de găinuşă-de-mare rănit; o vietate fără apărare, cu o salbă de pene negre şi cu guşa albă ca zăpada. Îl luă în mînă şi-l mîngîie pe piept. Puiul piuia slab în mîinile lui. „Mai bine să-i dau drumul", îşi zise punîndu-l pe nisip. Apoi se întoarse. Înainte de a ajunge la scara ce dădea în grotă, îl văzu pe Jiménez venind în fugă.

— Raimundo! strigă el. A murit Veas!

— Cum?! exclamă Raimundo, apăsîndu-şi pieptul cu mîinile.

— Da. A murit. Şi-a completat fişa. S-a dus la spital, unde i s-a făcut o injecţie. După cît se pare, cînd a ieşit de acolo, s-a simţit obosit. Atunci, s-a aşezat pe treptele de la intrarea spitalului. Apoi s-a ridicat şi, cînd să ajungă în capul scării, a căzut. L-au luat ai noştri, deportaţii. Se afla printre ei şi un agent sanitar. Peste cinci minute a murit. I s-a oprit inima. Înţelegi, Raimundo? spuse Jiménez într-un sughiţ de plîns.

Da. Raimundo înţelegea foarte bine.

— S-a înnegrit, adăugă Jiménez.

— Aşa de uşor e să mori? rosti rar Raimundo.

— A murit dintr-un şoc.

— Dar cîte alte şocuri au pregătit acest şoc! E al doilea dintre noi care moare. Da. Primul a fost Félix, *Don* Quijote; acum, Angel, intendentul, bunul nostru tovarăş. Cine va fi al treilea?

Se gîndi la sine, şi asta îi fu de ajuns ca să-şi dea seama că fiecare se temea să nu fie el cel de-al treilea.

Cînd Raimundo se duse să-l vadă, Veas avea încă ochii deschişi, cu acea culoare pe care o au ochii stinşi de curînd, şi cu o expresie nu de extaz, ci de rămas bun adresat tuturor într-o dureroasă clipă supremă. Veas îl privi pentru ultima dată pe Raimundo, cu acei ochi care de zece minute îşi pierduseră strălucirea. Raimundo i-i închise şi mai simţi încă în vîrful degetelor căldura trupului lui Angel. Această ultimă căldură care se risipea îi dezlănţui lacrimile mute, acelea cărora el nu le îngăduia niciodată să i se arate pe chip.

Sosi Modesto Torres.

— A murit, zise el, arătîndu-l cu mîna, pe jumătate înnebunit.

Veas fu acoperit cu un cearceaf curat, pe care-l aduse *doña* Encarnación.

Iarăşi priveghiul a două mii de oameni care cîntau, oameni plini de durere, de revoltă şi de frica morţii. Iarăşi garda de onoare în jurul catafalcului, de la 7 seara pînă la 9 dimineaţa. Cîte şase oameni de fiecare parte, timp de cinci minute, şi apoi schimbul. *Doña* Encarnación, purtătoarea de grijă a acestor noi morţi, se duse pe înserate, împreună cu Margarita, îmbrăcată în galben, să caute flori pentru Angel, dincolo de vechiul depou al Căii Ferate, lîngă castelul de apă. Amîndouă împletiră coroane, iar bătrîna puse la mijloc, ca un simbol, floarea roşie de cactus. Se înălţă un cor, la început abia îngînat, cu refrenul: „Poporul va trăi în veci!"

Ateriză un avion, venind de la Iquique cu doctorul Rossi şi cu generalul Mahana, care îngenunche

lîngă sicriu, spunînd un *Tatăl nostru.* Lîngă el plîngea, închinîndu-se, Anita Acevedo şi stătea tăcut Gilberto Wong.

Nimeni însă nu părea mai deznădăjduit decît medicul. Suspina.

— Nu trebuia să fi plecat. N-am să-mi iert asta niciodată!

Cielito Guachalla, cu de la sine putere, dădu un telefon rudelor lui Angel din Iquique şi trebui să vorbească de trei ori cu soţia lui, care plîngea în hohote la celălalt capăt al firului.

Cînd auzi toate acestea, Lorenzo îşi dădu seama că Veas se bucurase de toată iubirea prietenilor, fiindcă inima lui bolnavă fusese curată, purtînd într-însa un strop de veşnică dimineaţă, de bunăcuviinţă, care niciodată nu îmbătrîneşte, şi de bunătate, care niciodată nu moare. Se stinsese focul din inima sa, dar el va rămîne aprins în inima lor şi poate în mii, în milioane de fiinţe pe toată faţa pămîntului. Soarele cobora pe cer deasupra oceanului. O dată cu lumina zilei pierise şi o altă lumină.

„A iubit lumea şi oamenii, se gîndi Lorenzo. De aceea a şi suferit, şi-a biciuit necruţător zvîcnetul inimii şi şi-a încărcat poate acest mic ghem din piept cu o povară prea mare pentru puterile lui."

A doua zi dimineaţă, întreaga Pisagua, în pelerinaj, îşi luă rămas bun de la el.

Angel Veas ajunse la Iquique pe înserate. Tot oraşul îl petrecu la cimitir pe micul său intendent, pe omul care trecuse din conducerea Administraţiei publice în exil şi apoi în mormînt chiar în provincia lui, totul într-un răstimp ce părea acum o clipă fugară, ca o amintire frumoasă, ca o privire de revoltă, ca mesajul unei torţe.

Nimeni n-a trîmbiţat din trompetă la înmormîntarea lui; dar în Pisagua, *doña* Encarnación susţinea că a auzit toate discursurile rostite la

căpătîiul sicriului său, că a văzut coborîrea lui Angel în mormînt, şi de aceea nu regreta faptul de a nu-l fi putut însoţi.

— Mi-ar fi plăcut să am crini albi pentru el, îngînă ea. La ora asta el doarme în pămîntul lui.

Lorenzo o privi; apoi îşi îndreptă ochii spre singuraticul ocean.

— Nu doarme singur. Sînt mulţi cei care îi ţin tovărăşie, îngăimă bătrîna.

„O, da, îşi spuse Lorenzo, furat de gînduri. Angel al nostru nu doarme undeva în ţinuturi îndepărtate sau cereşti, ci în cimitirul obştesc, unde trupul lui smolit, reîntors în ţărînă ca un copil în braţele mamei sale, se va întuneca din ce în ce mai mult şi apoi se va risipi uşor, se va amesteca, se va adăuga, va spori, făcîndu-se una cu pămîntul negru din Tarapacá şi cu trupul poporului."

Îi privi pe Raimundo şi pe Margarita. Ea simţea că, o dată cu Félix şi cu Angel, murise ceva, puţin, sau poate chiar mult, şi din sufletul ei.

Raimundo îşi numără bătăile inimii, urmărind secundarul ceasornicului. I se părea că rămăsese singur de tot.

Capitolul XXIX

CAPETE CARE GÎNDESC

Raimundo fu smuls din pat pe întuneric înainte de revărsatul zorilor. Căpitanul Seguel, scuzîndu-se, împlîntă un cuţit în saltea şi începu s-o scotocească. Paiele zburau în toate părţile.

— Caut armele! Unde sînt? întrebă el cu un aer confidenţial.

Margarita, în cămaşă de noapte, tremura de frig, şi ofiţerul îi prezentă scuze:

— Mă iertaţi, doamnă, dar ştiţi... cînd plouă, apa îi udă pe toţi.

Raimundo asista la această scenă înfuriat, pe jumătate adormit şi complet gol. Ofiţerul se întoarse spre el şi ordonă :

— Luaţi-l ! Duceţi-l la birou aşa cum se află.

— În pielea goală, domnule căpitan ? îl întrebă sergentul.

Ofiţerul rîse :

— Să-şi pună pantalonii.

Cînd plecară încă nu se luminase de ziuă. Pămîntul părea mort şi numai pe mare viaţa strălucea şi cînta în ţipetele cormoranilor, anunţînd parcă lumina zilei, care sosea ascunsă după pînza subţiată a întunericului. În Pisagua se făcea percheziţie generală. Se scotea lumea din toate casele şi barăcile, şi lui Raimundo îi era teamă pentru Justina.

Maiorul şedea la biroul lui, cu părul său castaniu bine periat şi cu tunica încheiată la toţi nasturii, ceea ce nu se întîmpla totdeauna. Îşi luase o înfăţişare de o severitate statuară.

În cameră era o atmosferă stătută ; se simţea un iz de încăpere îndelung neaerisită.

Intrară şi alţii, îmbrăcaţi tot pe jumătate, ca şi el : Lorenzo, Albino, Isaías, Jiménez. Raimundo îl privea întrebător pe maior. Sánchez le dădu bună ziua, îşi aprinse o ţigară şi începu să vorbească cu voce domoală, aproape prevenitoare :

— Îmi pare rău că a trebuit să vă scol din pat. Vă rog să mă scuzaţi pentru ora cam nepotrivită la care mi-am permis să vă invit în biroul meu. Dar am primit din partea guvernului o circulară, pe care trebuie să v-o aduc neapărat la cunoştinţă, fără nici un minut de întîrziere. Trase un fum din ţigară. Este vorba de faptul că dumneavoastră, domnilor, aveţi de gînd să incendiaţi Pisagua. Vor avea loc incendii simultane şi la Santiago ! spus el categoric. S-a dezlănţuit un război al nervilor. Pretutindeni se aude de insurecţii armate, de lupte ale muncitorilor şi de asasinate. Lumea este speriată. Nu mai departe decît aseară, am stat de vorbă cu un colonel, care tocmai so-

sise din Santiago, şi mi-a povestit următorul caz: Soţia unui ministru s-a dus sîmbătă la prînz să-şi ia fata de la internat. I-a dat directoarei un pachet mare şi i-a spus: „Primiţi acest cadou". Pe cînd desfăcea pachetul, directoarea întrebă, nedumerită: „Ce este aici? Dumneavoastră ştiţi doară că n-avem voie să primim cadouri." „Primiţi-l, totuşi. Vă va prinde bine atît dumneavoastră, cît şi întregului liceu. Este o pompă de stins incendii!" Pe jumătate năucită, pe jumătate îngrozită, directoarea îi mulţumi. „Vreau să vă mai dau ceva, a adăugat soţia ministrului, şi anume, vreau să vă dau un sfat: pentru orice eventualitate, ar fi mai bine ca de 1 Mai să trimiteţi toate elevele pe la casele lor." Şi mai sînt şi alte exemple sugestive, bunăoară: Un comerciant s-a dus să-şi asigure prăvălia contra incendiilor, dar cei de la Societatea de Asigurări i-au spus: „Nu vă putem elibera acum poliţa. Veniţi după 1 Mai."

Lorenzo ridică capul şi îl privi pe maior ca şi cum l-ar fi întrebat din ochi: „Şi dumneavoastră credeţi ceea ce spuneţi?" Numai ca să le îndruge aceste anecdote i-a făcut el să sară din pat în puterea nopţii şi i-a adus acolo aşa cum se aflau, de parcă urma să-i pună peste cîteva clipe în faţa plutonului de execuţie?

— Iată cum stau lucrurile, continuă maiorul. Se urzeşte ceva. În Santiago tinerii din cartierele elitei au organizat gărzi albe, grupuri civile de autoapărare. Domneşte o stare încordată, o atmosferă de nelinişte, spuse el cu înfrigurare. Comerţul se resimte. Economia ţării suferă. Totul din cauza dumneavoastră! Din vina dumneavoastră!

Lorenzo vru să protesteze; dar Sánchez îl opri, întinzînd mîna într-un gest rugător parcă:

— Vă rog, n-am terminat încă ce-aveam de spus. Deşi eu nu împărtăşesc întru totul punctul de vedere expus, am totuşi instrucţiuni precise de a vă aduce la cunoştinţă — de aceea v-am şi chemat aici — că dacă aveţi de gînd să incendiaţi Pisagua, toţi cei de faţă veţi plăti scump

treaba asta! Cu data de 22 aprilie, am primit copie după planul revoluției, aprobat de *Bureau Politique*[1] din Paris — și pronunță încruntat cuvintele franțuzești — „secția Americii de Sud!" O să vi-l citesc.

— Domnule maior, veți citi un document apocrif! îl întrerupse Lorenzo.

— De unde știi dumneata dacă nici nu l-am citit încă? Nu pot să garantez că-i autentic; dar l-a publicat în întregime ziarul guvernului. Și asta cred că nu-i puțin lucru, fiindcă știți doar și dumneavoastră că noi, chilienii, sîntem de felul nostru închiși și bănuitori din fire. Citește-l mai bine dumneata, domnule căpitan Seguel. Planul este expus pînă în cele mai mici amănunte.

Pancho Pistoale începu lectura cu glas tare, pe acel ton imperativ, milităresc cu care se citește un ordin de zi pe armată, trecînd ca un tanc peste puncte și virgule:

— „Circulară secretă, începu căpitanul în mare grabă. În curs de execuție: incendierea marilor edificii și a acelora de la care focul se propagă repede — rosti el, privindu-i cam neîncrezător pe deportați, dar ținînd mai departe degetul pe rîndul la care a rămas — în diferite puncte ale orașului și ale țării, în uzine și la căile ferate, suprimarea mijloacelor de comunicație, săparea de tranșee pe străzi, împiedicarea traficului camioanelor de mare tonaj. Lichidarea capilor. Șefii guvernului și ai armatei, ca și cei desemnați să-i înlocuiască, trebuie luați prin surprindere în propriile lor domicilii"...

— Domnule căpitan, acum vine o parte foarte importantă, îi atrase atenția Sánchez. Citește-o mai rar.

— „Împotriva lor trebuie să procedăm fără nici o ezitare și rapid, avînd în vedere necesitatea imperioasă de a fi suprimate capetele care gîndesc..."

[1] Biroul Politic (în limba franceză, în original).

Apoi căpitanul își mlădie glasul și, pe un ton mai coborît, început să citească încă și mai rar: „Cît privește pe bogați, ei trebuie siliți să restituie banii furați de la popor. Dacă nu-i vor restitui, va trebui să-i speriem — aici citi mai cu sfială — pedepsind și chiar sacrificînd de față cu ei pe rudele lor cele mai apropiate", ultima parte a frazei este subliniată, lămuri el. „Și dacă nici așa nu se obține restituirea tuturor bunurilor jefuite de la popor, trebuie să trecem la mutilarea lor treptată." Făcu o pauză. „Mai întîi o ureche, și apoi cealaltă, mîna stîngă, organele genitale, ochii, șuviță de piele..."

— Asta nu pot să cred! izbucni Lorenzo.

— Liniște, domnule Manzano! ceru maiorul. Nu uita că te afli în vizită la mine-n birou. Poartă-te cuviincios. Nimic nu poți dumneata să crezi...

— „Trebuie să se ia în seamă că aceste măsuri aplicate unui individ și familiei sale nu sînt nimic în comparație cu suferințele pe care le-au provocat ei proletarilor; nu mai poate fi, deci, vorba de nici o considerație..." continuă cititorul.

— Hîrtia rabdă orice. Această circulară a fost redactată de o canalie! strigă Albino.

— De o canalie care nu-i în toate mințile! precizează și mai apăsat Lorenzo. E falsă de la început pînă la sfîrșit!

Maiorul interveni:

— Moderați-vă limbajul. Purtați-vă ca niște oameni binecrescuți. Și dumneata nu mai fi atît de bănuitor, domnule Manzano... ții minte povestea cu îngerașul care a speriat pescărușul de pe plajă... Nu zic, poate că aici s-a mai exagerat ceva, dar am primit dispoziția să vă citesc toată circulara. Continuă, domnule căpitan Seguel.

— „...Faptul de a zgudui nervii, de a stîrni panică, de a inspira groază produce efecte mai puternice decît multe forțe organizate; cadavrul mutilat al unui conducător sau al unui exploatator, aruncat în mijlocul străzii, are tot atîta forță de convingere ca și un batalion de milițieni... Lichidînd

prin surprindere pe conducători, fără ezitări şi amînări, pe noi nu ne va costa nimic..."

— După această circulară, totul pare uşor de făcut, ca o plimbare într-o maşină, murmură Raimundo.

— Într-o maşină plină de sînge, încheie Lorenzo. Mă iertaţi, domnule maior. Dumneavoastră spuneţi că această circulară s-a publicat în oficiosul guvernului ?

— Da, iată gazeta şi informaţia. 22 aprilie 1948. Dumneata nu crezi nimic din ce spun eu. Uite-aici ! Priveşte ! Citeşte-o cu propriii dumitale ochi !

Lorenzo întinse gîtul. Într-adevăr, tot ce auzise se afla acolo, negru pe alb.

— Bine, zise maiorul; am îndeplinit instrucţiunile primite. Îmi place să cred că, după această lectură matinală, Pisagua nu va mai fi incendiată. Luă apoi un ton de conversaţie : Asta-i tot, dragii mei prieteni. Acum puteţi pleca liniştiţi, să luaţi gustarea de dimineaţă sau să dormiţi mai departe dacă vreţi, deoarece văd că unii sînt cam somnoroşi. Vă mulţumesc pentru atenţia ce mi-aţi acordat-o...

Cînd ieşi în stradă, Lorenzo observă înfuriat că luna asfinţea într-o mare de lumină rece şi schimbătoare.

Serviciul de presă şi de radio al deportaţilor îşi redublă activitatea. Începu să strîngă informaţii îngrijorătoare. În toată ţara se ordonaseră încartiruiri de trupe. Acest zvon îl auzi Jiménez Măzărică în ospătăria hangiului chinez, care avea un aparat cu baterii. Dar transmisia era defectuoasă. La tot momentul, emisiunea era fie acoperită de paraziţi, fie întreruptă prin deplasarea undei, spre disperarea ascultătorilor, care căutau să ghicească părţile neauzite.

Unii deportaţi se strecurau pe furiş prin umbră, pe după canaturile porţilor, în întunericul serii, şi ascultau buletinul de ştiri de la ora 9, care se

auzea la aparatul din casa judecătorului sau a notarului. Cum maiorul emisese un ordin ca nimeni să nu iasă din barăci, faptul de a staționa acolo, nesocotind vigilența autorităților, care ajunsese cum nu se poate mai strașnică și mai necruțătoare, era un lucru nu numai greu, dar și primejdios.

După neașteptata întrevedere din zori cu maiorul, deportații discutară situația creată și, după ce cîntăriră antecedentele și examinară natura zvonurilor, ajunseră la concluzia că însăși atmosfera din țară purta într-însa scînteia incendiară, resortul capcanei ucigașe. Într-o scrisoare, trimisă de la Santiago printr-o persoană de încredere, i se atrăgea atenția lui Lorenzo: „Aici umblă zvonuri că în ajunul sau în cursul zilei de 1 Mai va avea loc la Pisagua o Noapte a Sfîntului Bartolomeu[1]... așa că trebuie să fiți cu ochii în patru și să nu vă mișcați".

Știrile soseau pe calea aerului, pe mare, prin munți, pe tot felul de căi misterioase. Pe lîngă aceasta, însuși Sánchez le dădea informații în reuniuni aproape zilnice, unde domnea o permanentă atmosferă de alarmă și de amenințări îngrozitoare.

— Ascultați aici: deplasări de trupe. Se întărește garda la posturile de radio. În unele orașe, carabinierii străbat străzile în ținută de campanie. Și, în legătură cu asta, vă atrag atenția: aici, în Pisagua, fiecare soldat a primit, din ordinul meu, cîte o sută cincizeci de cartușe. Este de asemenea bine să știți că am primit de la președinte ordinul de a proceda fără ezitări împotriva acelora care se dedau la orice fel de tulburări. Vă este interzis

1 În noaptea de 23 spre 24 august 1572 (data cînd se sărbătorea sfîntul Bartolomeu), au fost masacrați de către catolici, la Paris (și apoi și în restul Franței), peste 30.000 de protestanți, ceea ce a avut drept consecință dezlănțuirea celui de al cincilea război civil dintre cele două tabere politice.

Prin extindere, Noaptea Sfîntului Bartolomeu are astăzi sensul general de exterminare sălbatică, în masă, a oamenilor.

de a ieși în stradă, și cu atît mai mult de a vă aduna pe la colțuri. Și, atenție! Se interzic, de asemeni, și reuniunile conspirative prin barăci.

Mai sosiră și noi deportați, care confirmară zvonul că guvernul anunță că se pregătește o revoluție pentru 1 Mai.

— Președintele a ordonat mobilizarea armată pentru înăbușirea rebeliunii. Da, în unele părți s-a stîrnit panică. Multă lume s-a aprovizionat cu alimente pentru mai multe zile. Sînt și persoane care, pentru orice eventualitate, își pregătesc adăposturi, altele care au fugit din Santiago la țară sau prin orașele de provincie, pentru a fi departe de primejdia ce se anunță.

Maiorul îl puse pe Pancho Pistoale să treacă din baracă în baracă, ca să repete pe rînd dispoziția :

— Este interzis a ieși din localitate, a pescui, a se aduna în grupuri. Este interzis...

Sánchez apăru în piață și le spuse :

— În țară au loc pretutindeni accidente, acte de sabotaj. Luni, rebelii au asaltat Comisariatul 4 din Santiago, strigînd : „Trăiască revoluția!" Se pregătesc incendieri de biserici, atacul unor case comerciale, atentate individuale împotriva unor oameni politici. Toate acestea le comunică guvernul, președintele în persoană. Sánchez era obosit. Sîntem înștiințați că s-au descoperit acte de sabotaj în fabrici, adăugă el mai înseninat. În motoarele mașinilor s-a presărat pilitură de fier. În Rancagua s-a azvîrlit într-o cutie de scrisori o cîrpă aprinsă, îmbibată cu parafină.

— Așa se distrug scrisorile de amor compromițătoare, comentă Măzărică.

— Iar lîngă Quintero, pe podul Las Cucharas, era cît pe ce să se provoace deraierea unui tren, adaugă Pancho Pistoale.

— Mereu „cît pe ce"... îl imită Lorenzo.

Maiorul se simțea istovit de nesomn. Și deși ochii săi arătau o vioiciune înfrigurată, pe dină-

untru îl zdruncina oboseala, pricinuită de acest război al nervilor.

„Dar nu fac decît ceea ce trebuie să fac", îşi spuse, aducîndu-şi aminte de rolul său.

— Nu vor mai fi pe aici gazete de perete. În Santiago li s-a pus celor în cauză cîte-un lacăt la gură. Eu am să vă pun două sau trei lacăte, dacă va fi nevoie. Am primit o dispoziţie din partea guvernului, în care mi se spune: „Domnule maior Sánchez, să interziceţi criticile împotriva preşedintelui; interziceţi discuţiile despre ridicarea preţurilor şi despre situaţia economică; interziceţi atacurile împotriva amicilor noştri din străinătate..." Sînteţi, deci, informaţi.

Şi pe cînd asculta cele spuse de maior, Lorenzo se gîndea că se aflau în ajunul acelei zile înfricoşate cînd poate va ţîşni, strălucind, sînge omenesc şi va izbucni, tot atît de roşu, şi ultimul incendiu al Pisaguei.

Capitolul XXX

APOCALIPS DE MAI?

Sosi şi ziua de 1 Mai, şi pe mulţi îi apucară zorii murmurînd rugăciuni. Alţii se simţeau parcă sfredeliţi de chinul insomniei. Margarita se deştepta tresărind la fiecare cinci minute, cu un gust amar în gură. Îl văzu pe Raimundo, care fuma în semiobscuritate, cu ochii aţintiţi în tavan.

— De ce nu dormi?

— Din aceeaşi pricină pentru care nu dormi nici tu.

— La ce te gîndeşti?

— Mereu mă gîndesc la tine.

— Nu, nu-i adevărat; te gîndeşti la ziua de azi. Crezi că vom trece cu bine şi ziua asta?

— Nu se va întîmpla nimic... Da, mă gîndesc la ziua de azi. Întîi mai, cu steaguri, în atîtea colțuri ale lumii... Oamenii se scoală devreme și își flutură steagurile. Defilează mii, defilează milioane de oameni. Se privesc și își spun : „Sîntem atîția ! Cine ne va putea nimici ?“ O, frumoasă zi a muncitorilor...

— Îți amintești ziua de 1 Mai anul trecut, la Lota ?

— Parcă-i azi. A fost o zi veselă.

— Nu ți-am spus atunci, dar mi-a plăcut mult discursul tău. A fost ca un salut adus vieții, copilei care avea să vină. Ea va vedea alte zile de 1 Mai, mai frumoase decît cea de-acum.

— Și noi de asemeni, Margarita. Într-o zi ne vom aduce aminte fără durere și de acest 1 Mai din Pisagua. Nu vom putea ieși în stradă ; dar lumea îl va sărbători în dosul ușilor închise. Toți cei ce ne aflăm aici ne vom aduna pentru a face bilanțul, pentru a ne reaminti trecutul, pentru a căpăta o viziune cuprinzătoare asupra celor ce se întîmplă și ne vom adînci în toate acestea mai cu seamă pentru a putea arunca o privire spre ceea ce va veni. Așa va fi în toate barăcile și în căsuțele astea de lîngă calea ferată. Azi este ziua amintirilor combative, a amintirilor care privesc spre viitor. Vom reînvia totul.

— Și pe toți, adăugă Margarita.

— Ne vom reaminti de Félix Morales și de Angel Veas, martirii noștri. Au murit de inimă în Pisagua.

— Ne vom reaminti de cei ce se află departe, la Lota... șopti Margarita, atrasă și ea de glasul evocărilor.

— De cei deportați în insule.

— De cei ce stau ascunși și activează în ilegalitate.

— Nimeni nu va fi uitat, încheie Raimundo ; dar pentru noi această zi nu este ziua morților. E ziua celor care sînt vii și n-au pierdut speranța, a celor ce vor trăi. Nu-i ziua suspinelor ; e ziua

luptătorilor. Este ziua care ne cheamă să facem un jurămînt: „Prin propria noastră strădanie, a celor ce sîntem închişi aici, să se termine odată şi cu Pisagua!" Margarita, simt că cei de pe meleagurile noastre ne aşteaptă. Visez să mă întorc la Lota, chiar dacă n-ar fi să mă întorc decît pentru a trăi în ilegalitate, pentru ieşiri de noapte, pentru adunări ţinute prin munţi...

— Sub pini, la lumina lunii... şopti ea. Voi merge cu tine, Raimundo. Şi eu tînjesc după Lota.

— Niciodată nu mi-ai spus acest lucru.

— De ce? Ca să-ţi mai dau încă o grijă? Nu; vreau să mă duc la Lota, s-o arăt pe Esperanza noastră tuturor prietenilor şi să le spun: „Vedeţi? Aici se întoarce fiica exilului. S-a născut în închisoare; cît pe ce era să se nască în trenul de Chepe în drum spre Santiago, dar e o lotină. În Lota a fost concepută, în Lota se întoarce, pentru a ajunge femeie. Margarita schimbă tonul şi îl privi pe Raimundo, care fuma pe întuneric, aruncînd rotocoale de fum înspre tavan: Tu nu prea ţii la ea, Raimundo. Uneori mă doare cînd văd că te porţi cu ea ca un tată vitreg. Şi nici la mine nu ţii. Tu eşti cununat cu revoluţia. Sînt geloasă!

— E vorba de două iubiri deosebite. Cu totul deosebite, dar nu se contrazic una pe alta. Te iubesc de aici pînă la Lota, de aici pînă la Penco, de aici pînă la capătul lumii! Sîntem trup şi suflet! Lumină şi întuneric. Zi şi noapte, lună şi soare, dacă nu-i spus prea bombastic. Revoluţia este însă cu totul altceva.

— Ba nu prea ţii la mine, se încăpăţînă ea, sprijinită cu coatele pe marginea ferestrei, privind cum se revărsau zorile.

— Oricît te-aş iubi, tot ţi se pare că nu-i de-ajuns.

— Sînt o femeie îndrăgostită...

Se aşternură cîteva clipe de tăcere, în care el rămase mai departe cu privirea aţintită în tavan,

prin spărturile căruia se zăreau crîmpeie de cer luminîndu-se.

— Crezi tu, Raimundo, că ei vor incendia azi Pisagua?

— Nu cred.

— Orice se poate întîmpla...

Îl văzu pe Frumosul Cordovez, cu pălăria lui neagră, trecînd grăbit.

— Încotro a pornit așa devreme? îl întrebă ea pe Raimundo.

Apoi o zăriră pe Encarnación Baella strecurîndu-se ca o șopîrlă printre ruine.

— Crezi că starea asta de lucru va mai dura mult timp?

— În orice caz, niciodată nu-i vor pune capăt de bunăvoie.

— Oamenii au trecut prin multe chinuri cînd nădăjduiau să-și recapete libertatea, la expirarea primului termen al puterilor discreționare. Speranța îi făcea să creadă nebunește în posibilitatea eliberării. Și eu începusem să cred. M-am apucat chiar să-mi pregătesc și bagajele. Mi-am luat rămas bun de la Encarnación. Ea a plîns și mi-a spus că dacă n-ar fi făcut jurămînt de fidelitate față de Pisagua, ar fi plecat o dată cu noi...

— E o femeie sentimentală. Ar trebui să trăiască în lună.

— Dar ne iubește, și încă aproape la fel de mult cît iubește și Pisagua. Cu prilejul acelui rămas bun fără rost, Encarnación și-a deschis sufletul față de mine. „Eu m-am născut în acest tîrgușor și sînt făcută pentru el, mi-a spus ea; dar, întîmple-se ce s-o întîmpla, cînd mi s-ar vorbi de moartea Pisaguei, eu aș răspunde: «Pisagua a avut două vieți: una, pe vremea salpetrului, o viață bogată, luxoasă, cu baluri, cu lire sterline, cu monezi mari de aur și de argint; iar cealaltă, de cînd ați sosit dumneavoastră». Și deși orașul a rămas la fel de sărac ca și mai înainte, totuși, poate că niciodată, nici chiar în vremurile bune, nu s-a pomenit în Pisagua mai multă prietenie,

mai multă curăţenie sufletească şi mai frumoase reprezentaţii de teatru. Un An nou aşa cum l-aţi sărbătorit dumneavoastră şi l-ar fi dorit chiar şi Valparaíso, şi orice alt mare port, unde viaţa clocoteşte din plin."

Ziua de 1 Mai se sărbători în barăci, cu discursuri ţinute la răstimpuri, pe şoptite. Ascultătorii şedeau pe laviţele în două etaje; oratorul stătea, însă, în picioare. Se stabiliseră şi posturi de observaţie la uşi şi ferestre, peste tot. În hala de alimente s-a instalat o măsuţă la care a vorbit şi Raimundo, după ce, mai înainte, cuvîntaseră Benavides, tînărul anarhist cu barbă, Jiménez Măzărică, apoi băieţandrul acela din partidul radical, şi, în sfîrşit, Lucas, care a terminat invocînd ajutorul providenţei. Margarita luă cuvîntul în numele femeilor, în timp ce Lorenzo o legăna pe Esperanza. Cînd ea termină, el îi puse fetiţa în braţe, îşi şterse ochelarii şi exclamă cu voce coborîtă:

— Acum, prieteni, puţină poezie, un sonet. Se numeşte *Patria prizonieră*.

Începu să-l recite cu o voce profundă, solemnă, care o zgudui pe Margarita, şi o clipă o făcu să-şi aducă aminte de Félix; căci dacă Félix ar fi trăit, lui i-ar fi revenit acest rol.

„Duioasă patrie a durerii mele,
Cu primăveri. fîntîni şi dulce dor,
Îţi vezi însîngeratul tricolor
În zdrenţe la Pisagua pe reţele."

Apoi Margarita se întristă, fiindcă Lorenzo atît de mult coborî vocea, încît ea pierdu poate chiar o strofă completă.

— Mai tare, reclamară cei de pe paturile din fund. Nu se aude!

„Vei respira al libertăţii aer,
Uita-vei temniţa cu plîns şi vaer,
Ieşind din beznă la o nouă eră.
Cu zîmbet vesel vei primi izbînda
Şi vei cînta din nou. sfîrşind osînda,
Frenetic, scumpă patrie prizonieră!"

Cînd isprăvi de citit, își frecă cu degetul arătător pleoapele, după ce își scoase ochelarii și le mușcă ușor ramele de baga, gest pe care îl repeta cînd era emoționat, și rosti în surdină :

— Aceste versuri ne spun că întrucîtva și noi sîntem patria, ceea ce înseamnă mult. Ele ne spun că nu sîntem uitați, că durerea noastră este un stindard. Le-a scris Pablo Neruda.

Albino își vîrî capul pe ușă :

— Maurii pe țărm !

Dintr-o dată se deschide larg ușa. Se auzi zgomotul respirațiilor.

În prag își făcu apariția maiorul Sánchez, însoțit de Pancho Pistoale și de o escortă, cu baioneta la armă.

— Tot mai conspirați ? întrebă el în bătaie de joc pe oamenii de pe laviță.

Mai intrară și alți soldați.

— Jos din pat toată lumea ! Drepți ! ordonă căpitanul Seguel.

— Nu sînt ceva arme ? Dinamită ? Parafină ? Chibrituri ? Vreun material inflamabil ? Nimic ? se informă Sánchez.

Toate paturile fură răvășite în cîteva minute.

— Nu știți, domnule maior, dacă s-a întîmplat ceva prin țară ? îl întrebă Raimundo.

— Excelența-sa a pronunțat un discurs.

— Nu de asta întreb. Vreun incendiu ? Vreun accident ?... Morți ?

— Pînă acum nimic, după cîte știu. Dar sînt abia orele 5 după masă. Și incendiatorii operează de obicei noaptea. Întoarceți-vă la paturi, culcați-vă, nu discutați, dormiți liniștiți. Vă vom veghea odihna cu arma în mînă pentru ca nimeni să nu v-o tulbure. Liniște ! La revedere, vise plăcute cu îngeraș... și să dea Dumnezeu să nu vă trezească vreo alarmă de incendiu.

Capitolul XXXI

CINE A FOST ?

Cielito Guachalla îi vedea pe deportaţi învîrtindu-se în juru-i ca nişte căluşei. Niciodată în viaţa ei nu văzuse atîta lume în Pisagua. La început se auzeau discuţii asupra unei teme ulterior părăsite : „Vom sta aici o săptămînă, o lună, nu mai mult !“ Exilul se tot prelungea, în timp ce foile din calendar cădeau una după alta, şi garnizoanele se schimbau ; deportaţii însă rămîneau pe loc şi nu mai fixau termene de eliberare şi nu se mai uitau la calendar.

Lucas venea în fiecare zi să stea de vorbă cu ea. Manzano se ivea şi el, sub un pretext sau altul, la ore diferite.

Într-o seară, cînd balaurul cu pălărie înaltă şi neagră îi lăsă singuri, Lorenzo, potrivindu-şi ochelarii pe nas, o întrebă pe Cielito :

— Cînd mă eliberez, vii cu mine la Santiago ?

Ea îşi ascunse tulburarea printr-un zîmbet zglobiu, strengăresc, şi după cîteva clipe răspunse :

— Vom merge, da, să ne bucurăm de dragostea cea fără de sfîrşit, dar prin ce uşă, cea mică, sau cea mare, prin uşa bisericii sau prin aceea a lui „aşa, într-o doară“ ?

— Prin toate uşile din lume ! replică el. Numai prin cea a bisericii nu, pe care o înlocuiesc cu registrul stării civile.

— Atunci n-o să am coroniţă din flori de portocal... se smiorcăi ea, făcînd pe supărata. Dar ia spune-mi, dumneata eşti într-adevăr neînsurat, ori numai cu vorba ?

— Sînt un holtei mai liber decît păsările cerului !

— De aceea eşti şi ţinut aici, glumi fata.

— Nu vom sta veşnic în Pisagua ; într-o bună zi ne vom duce la Santiago.

— Tata mi-a interzis să calc în Santiago.
— Adevărat, Cielito ?
— Adevărat.

Tatăl său îi vorbise despre Santiago — pe care, de altfel, nici nu-l cunoștea — ca despre o capitală a infernului, ca despre un oraș al diavolului, al tuturor ispitelor și păcatelor. Îi spusese că este tot atît de spurcat și de păcătos, ca vechiul Babilon, Ninive [1], Sodoma și Gomora [2], și că, odată și odată va fi osîndit de papa, atunci cînd sfîntul părinte va afla tot ce se petrece pe străzile și în piețele sale, ca să nu mai vorbim de ceea ce se întîmplă între pereții caselor.

Adesea cei doi tineri stăteau de vorbă pînă tîrziu, chiar și după ce se stingeau luminile ; Cielito îi mărturisi că-i place numele de Epifanio Luna.

— Cînd l-am auzit pentru întîia oară, mi-a răsunat în urechi timp de o lună întreagă. Numeam totul din jurul meu „Epifanio Luna", și încă atît de stăruitor, încît tatăl meu, privindu-mă lung și mirat, m-a întrebat : „Nu cumva ești îndrăgostită de el ?" „Nu, i-am răspuns eu, dar îmi place cum sună numele lui, poate din pricina cuvîntului «Luna», dar nu singur, ci numai însoțit de Epifanio." Nu știu, Epifanio mă face să mă gîndesc cîteodată la *Epifanía* [3], iar alteori, la fluierul [4] indienilor. Asta mi s-a deslușit și mai bine în minte cînd l-am văzut la teatru interpretînd dansuri *aymará*.

—

1 Babilon — capitala vechiului stat caldeean din Mesopotamia, care a dezvoltat una dintre cele mai strălucite civilizații din Orientul antic. Ninive — capitala Asiriei, alt stat important din Orientul antic. În ambele cetăți, clasele suprapuse duceau o viață de huzur și dezmăț.

2 Sodoma și Gomora — două cetăți bogate, despre care se face mențiune numai în *Biblie*, relatîndu-se că pentru relele adăpostite între zidurile lor, au fost nimicite prin foc căzut din cer.

3 Sărbătoare religioasă, care în romînește poartă numele de Bobotează.

4 Fluier în limba spaniolă se numește *pifano*.

— Epifanio, îi spuse Lorenzo, are într-adevăr minunata însuşire, pur indiană, de a trăi după pofta inimii, bineînţeles în limita posibilităţilor.

— I se potriveşte numele de Luna, fiindcă el are într-adevăr un zîmbet de lună plină, însă pe o faţă care seamănă cu soarele indian. Şi i se potriveşte şi numele de Epifanio, fiindcă e vesel şi parcă ar iscodi mereu ceva cu ochişorii lui prelungi, mongolici. Îmi place aşa cum este, scund, gras, cu faţa smolită.

— Şi el e sensibil la muzicalitatea numelor, dar a altor nume, şopti Lorenzo, puţin gelos.

— A căror nume?

— Trăieşte cu una din fiicele primei sale soţii, amîndouă indiene, şi cu ultima a avut chiar mai mulţi copii. Fetiţei celei mai mici, care e leită tată-su, i-a pus numele de Odessa, şi m-a întrebat de mai multe ori: „Odessa Luna sună frumos, nu-i aşa, Lorenzo?" „Da, eu găsesc că-i frumos", i-am răspuns. „E cu adevărat frumos?" a insistat el. „Cu adevărat!"

Lorenzo credea despre Epifanio Luna că-i inteligent şi simţitor ca nimeni altul. Aştepta încă un copil, şi, pînă la naşterea acestuia, mai juca şi el dansuri de pe culmile Anzilor, zicea cîntece *aymará* şi era hotărît ca, după terminarea cursurilor, să fugă înspre frontierele Boliviei, în ţinutul unde s-a născut.

Din grupul celor denumiţi „conspiratori şi comercianţi" doar unul mai rămăsese în Pisagua, şi anume, Mariano Pinilla, acela care căuta seara cîte o îmbucătură pentru Delpiano. O dată cu plecarea băcanului venezuelan Reverdito, Pinilla rămase parcă văduv.

În ziua despărţirii de Reverdito, un eveniment neaşteptat răscoli lagărul.

Cineva o denunţă pe Justina Caleu că locuia în Pisagua.

Cine?

Albino, deşi o vedea numai noaptea, îşi dădea

seama, plin de bucurie, că înfăţişarea ei de-acuma nu mai semăna nici pe departe cu aceea, de nerecunoscut, cu care coborîse din munţi. Femeia înflori din nou, ca acasă, în Chiguayante.

Poliţia sosi în timpul zilei. Femeia era singură. Fu ridicată şi dusă la cazarma carabinierilor, sub acuzaţia că domiciliază în mod ilegal în Pisagua, unde comandamentul din Iquique îi refuzase autorizaţia de intrare.

Albino se duse s-o vadă şi îi ceru maiorului s-o lase să rămînă cu el. Dar acesta îi răspunse tăios:

— Trebuie să plece!

— Va rămîne. Se va stabili în Pisagua.

— Atunci va fi ridicată de forţa publică!

— N-are cu ce trăi în altă parte.

— Asta-i o problemă care nu mă priveşte. La urma urmei, este vorba de un ordin al meu; iar eu dau ordine pentru a fi executate!

O delegaţie alcătuită din Lucas, Jiménez şi Raimundo se duse să stăruie pentru Justina.

— Ce idee bună ai avut să vii la mine! exclamă maiorul văzîndu-l pe Raimundo. Am pentru dumneata o ştire colosală! Te felicit! S-a semnat, cu data de ieri, un decret prin care se hotărăşte punerea în libertate a soţiei dumitale, *doña* Margarita Delgado. Mie să-mi mulţumeşti pentru asta, fiindcă măsura a fost luată din iniţiativa mea. Am comunicat că este vorba de o femeie cu un copil de cîteva luni...

— Mai sînt şi alte mame în această situaţie, sau chiar mai rău. Fără să merg mai departe, o uitaţi pe Julia Quilodrán cu gemenii ei... opt copii.

— Nu prea pari mulţumit de ştire. Lasă, nu fi egoist. Ea pleacă, şi dumneata rămîi aici. Asta te întristează pe dumneata? Păi ştii doar că nici cel mai mare rău nu poate să dureze un secol...

Margarita încremeni la auzul acestei ştiri şi nu vru să plece. O trecu pe Esperanza în braţele lui Raimundo. Fetiţa se făcuse tare dulce, cu nişte ochi mari, plini de lumină. Şi gingăşia unei făpturi micuţe, care abia descoperă lumea, mijea şi unduia

în ea în chip firesc, ca un rîu de grație, ce nu se desprinde totuși de izvorul său. La început Raimundo își pierdea răbdarea cu acest boț smiorcăitor, care îl privea cu niște ochi întrebători, cărora el nu știa ce răspuns să le dea. Dar pe încetul începuse să se preschimbe în sclavul ei.

Margarita izbucni în hohote de plîns, cu suspine înăbușite. De mult n-o mai văzuse Raimundo plîngînd

— Îți amintești de convorbirea noastră din zorii zilei de 1 Mai? o întrebă el. Tu îmi spuneai că tînjești după Lota, adică după libertate. Ei bine, a sosit ceasul cînd poți să-ți împlinești dorința: du-te și lucrează acolo pentru amîndoi, umple și golul lăsat de plecarea mea. Pe de altă parte, și acesta-i un secret absolut, îți voi călca pe urme, pentru că într-o săptămînă voi fugi și eu de aici.

— Adevărat? îl întrebă ea. Sau e o minciună, scornită de dragul meu?

— Cînd te-am mai mințit eu, Margarita? E mai bine să pleci, fiindcă ar fi greu, și chiar puțin trist, ca eu să fug, și tu să rămîi aici. Eliberarea ta vine tocmai la vreme.

— Dar nu mi-ai spus dacă îmi vei simți lipsa, dacă mă mai iubești cîtuși de puțin...

— Cînd vei pleca, voi rămîne cu sentimentul că mi s-a tăiat un picior.

Cine însă s-a hotărît să reziste a fost Justina Caleu.

— Nu pot să-mi las bărbatul! N-am din ce trăi în altă parte! repeta ea la cazarmă.

Albino, care se afla acolo, recunoscu în ea pe Justina de altădată: înaltă, robustă, făcută pe măsura lui, cu ochii strălucitori, de culoarea cafelei, cu pupile mari, întunecate, și pe pleoapa dreaptă, cu o aluniță neagră, pe care i-o cedase lui Albino în deplină proprietate.

— Camionul vă așteaptă, *doña*.

— N-are decît să aștepte! Am vreme.

Așa trecură două ore.

Maiorul se hotărî să facă uz de forță.

— Nu-i frumos ce faceți, domnule maior, spuse un caporal. E urît, foarte urît, mai rău chiar decît dacă ți-ai lovi propria mamă. Zău că mi-i cam rușine... Ce să spun? Ne e cam rușine!

Albino se pregătea să se ia la bătaie cu maiorul. O mulțime de oameni se îmbulzeau. Camionul aștepta de trei ore. Mulțimea — aproape două mii de deportați — era înfierbîntată. Lorenzo observă că deținuții aveau fețele crispate și pumnii încleștați. Înaintară spre cordonul de polițiști.

Margarita o apucă pe Justina de cingătoare și-i șopti în taină:

— Vino cu mine. Altfel, chiar în astă seară vor avea loc aici omoruri, iar soții noștri vor fi condamnați pentru asasinat. Și, pe lîngă asta, vor fugi și ei în curînd.

Margarita o ajută să se urce în camion.

Apoi o ridică în sus pe Esperanza, ca pe o batistă roz, fluturată la despărțire. „Nu adio, ci la revedere!" îi spuse soțului ei sărutîndu-l.

Capitolul XXXII

RENEGATUL

Margarita plecă, iar Raimundo rămase așa cum îi spusese: cu senzația că i s-a amputat un picior, un braț, sau că i s-ar fi scos un ochi, asta însă numai în adîncul sufletului. Cît timp Margarita era alături de dînsul, el nu-și dădea seama cît de profund îi se contopiseră gîndurile și simțirile. La început, în prima și a doua zi, durerea despărțirii îl stăpîni aproape cu totul, și în această stare, fu atras către un schimb de mărturisiri cu Arabul, care-l înțelegea și-i împărtășea sentimentele. Se întoarse apoi la singurătatea lui dinainte, din timpul cînd fusese deținut în fortul Para sau în insula

Quiriquina. Raimundo ducea dorul copilei, cu cele opt luni ale ei lipsite de simțul răspunderii, acum pornită iarăși pe drumul aventurii și al nesiguranței, ea, care nu-și dădea seama de nimic, dar care devenise o mică tirană, făcîndu-l și pe el să îngenuncheze în fața lacrimilor, capriciilor, gunguritului și a rîsetelor ei. Din nou se văzu cufundat în coșmarul singurătății; dar, la urma urmelor, nu împărtășea oare același tratament la care erau supuși cei mai mulți dintre deportați, bărbați lipsiți de nevestele lor? Și, totuși, în timpul nopții, pe jumătate adormit, căuta trupul Margaritei sale. Se petrecuse o schimbare prea bruscă, toată viața îi fusese răsturnată în numai cîteva ore.

Lorenzo încerca să-l îmbărbăteze, spunîndu-i că Margarita și Esperanza se întorc iarăși la priveliștile familiare, la muzica ploii care lovește acele pinilor, la mica lor patrie.

Raimundo mai păstră căsuța de la calea ferată, și Arabul se mută la el. Se ocupau pe rînd de gospodărie, făceau și puțină bucătărie și-l invitau adesea la masă și pe Lorenzo.

În timp ce pregătea o supă, Manzano își bătea joc de Raimundo:

— Șefule, ai niște urechi melancolice, de aceea nu auzi cum clocotește supa; iar nasul ți-i prea trist pentru a-i simți aroma...

— În bucătărie este mai bine să nu miroși.

— Nu ești bucătar bun, stăruia Lorenzo. Istoria cunoaște bucătari mai vestiți decît tine. Niciodată n-ai să ajungi un artist al bucătăriei franceze!

— Cînd am să mă întorc la Lota, am să pregătesc o masă strașnică! Păcat că n-ai să vii și tu s-o cinstești...

— Te rog, îl imploră Lorenzo, dă-mi voie măcar să-ți alcătuiesc meniul pentru prînzul acesta: Pui *à la* maior Sánchez, mai tare ca piatra, special pentru a-ți sfărîma dinții; pește *à la* Păduchele-negru, lumînările colorate *à la* Encarnación Baella; cafea Pancho Pistoale...

— Destul! Mi-ai făcut o poftă teribilă!

— Înseamnă că sînt bun bucătar.

— Te pricepi la gătit numai în vorbe. Atîta tot!

Sosi Frumosul Cordovez. După trei pîlpîiri de avertisment, lumina electrică se stinse; ei se aşezară pe paturi, la lumina lămpilor de carbid, pe care le aduseseră de la Huara, ascunse în cutii de lapte condensat. Încercaseră mai înainte să folosească la luminat lămpi de gaz cu fitil, dar acestea scoteau un fum infernal şi trebuiră să renunţe la ele.

Tăceau cu toţii.

Apoi Manzano se adresă lui Cordovez:

— Să ne întoarcem la oile noastre: Ai fost văzut astăseară ieşind iarăşi din cazarma carabinierilor. Au fost divulgate multe din secretele noastre şi credem că descoperirea Justinei a avut loc numai în urma unui denunţ. Există convingerea că multe din hotărîrile noastre ajung la cunoştinţa maiorului.

— Acelaşi lucru îl bănuiesc şi eu, zise Cordovez, jucîndu-se cu un creion — Lorenzo îşi aminti că acesta era gestul lui obişnuit şi în adunările studenţeşti la care participaseră amîndoi — şi îmi vine să cred că ştiu şi cine-i furnizează aceste informaţii. Este o femeie frumoasă şi mlădioasă ca un palmier.

— Poate că nu-i chiar o femeie, ci un tip cu pantaloni, răspunse Lorenzo.

— Cine?

— Nu ştii? Mîine am să-ţi spun.

— Nu cumva vreţi să-mi imputaţi faptul că nu v-am pus la curent din timp cu bănuielile mele?

— Ce căutai la cazarma carabinierilor? De ce stăteai de vorbă între patru ochi cu maiorul?

— Fac asta fiindcă aşa cred eu că-mi îndeplinesc datoria. Pot să vă transmit şi vouă ce se gîndeşte în cealaltă tabără. Din vorbă în vorbă, poţi să tragi pe cîte unul de limbă.

Raimundo îl întrebă:

— Cum îţi explici că au descoperit-o pe Justina ?

— Ieşea prea des noaptea, şi Pisagua e ca un ciur. Se vede totul prin ea.

— Ţie îţi place mai mult să-ţi petreci vremea cu militarii decît cu oamenii noştri, zise Albino.

— Te înşeli. Pe mine nu mă interesează inşii în uniformă. Foarte puţine lucruri mă interesează cu adevărat. Aici, în deşert, am meditat mult. Meditez zi şi noapte. Ce mă interesează ? Mă interesează nevasta mea. Mă interesează viitorul meu. Cînd voi ieşi de aici, voi intra din nou la Facultatea de drept, mă voi face avocat şi voi avea o profesiune după placul meu.

— Măi să fie-al dracului, grozav de revoluţionar e un ideal ca ăsta ! comentă Manzano.

— Nu văd aici nici un motiv de sarcasm. În Chile, avocatul poate îndeplini un mare rol social.

— Cum ?

— Chile este ţara cea mai democrată din America, şi puţine sînt ca ea în lume. La noi se respectă legea, drepturile omului.

— Tocmai de aceea te şi afli aici, spuse Manzano.

— Avem o legislaţie socială foarte avansată. E frumos să aperi măreţia legii !

— Şi asta o spune un deportat ! izbucni Arabul. Cum nu ţi-a plesnit limba în bucăţi rostind asemenea cuvinte ? Ce au făcut cu legea ? I-au frînt gîtul, nasul, sufletul ! Au acoperit ochii justiţiei nu cu una, ci cu şapte legături ! I-au vîrît în gură nu un căluş, ci un fier roşu, şi te-au azvîrlit în exil, în timp ce călăii tăi înalţă osanale legii ! Tu n-ai trecut prin nici un tribunal şi totuşi spui că în Chile se respectă drepturile omului ?! Mă faci să rîd, dar dacă aş fi sentimental, aş izbucni în plîns. Fiindcă toate astea oglindesc, în fond, lipsa ta de credinţă în mişcarea revoluţionară. N-ai în cap decît un singur lucru : să te căpătuieşti !

— Da, încuviinţă Frumosul Cordovez, vreau să-mi fac un rost. Eu am luptat îndelung, m-am

război pentru revoluție toată viața. Am 38 de ani și-s trudit, am obosit să tot lupt. Nu mai pot îndura să nu am bani destui, să n-am liniște noaptea, să dorm iepurește, ciulind urechile și tremurînd la gîndul că agenții pot să-mi bată în ușă la orele 6 dimineața și să-mi spună: „Ești arestat, *señor* Cordovez". Vreau ca nimeni să nu mă mai tulbure. Eu am făcut mult pentru popor. N-au decît să vină alții să-mi ia locul. Vreau să fiu sincer: nu mai pot îndura viața asta! Sînt ruinat și fiziceşte, și moraliceşte. Să vină oameni noi, să vină tineretul, să vină noii luptători, și le voi preda torța mea, ca să rămînă aprinsă în mîinile lor; eu, însă, mă retrag în bîrlogul meu. Mi-am durat un cămin. Nu vreau să-i mai fac griji soției mele. Ea mă cheamă la telefon în fiecare sîmbătă după-masă, o aud cum plînge în receptor și-mi spune că nu poate trăi fără mine. Și adevărul este că eu, care niciodată n-am fost ușă de biserică ci un veșnic *Don* Juan, nici eu nu pot trăi fără ea. De aceea am cerut maiorului să-mi redea libertatea.

— Și care-i prețul ce-l vei plăti pentru asta? îl întrebă cercetător Raimundo.

— Acela pe care vi l-am spus: retragerea mea din luptă.

— Nimic altceva: denunțuri, informații asupra vieții noastre interne? întrebă tăios Manzano.

— Nu, nimic, nimic altceva.

— Bine, zise Raimundo, atunci trebuie să părăsești imediat comitetul de conducere, să încetezi de-a mai fi profesor, să te prezinți comisiei de disciplină, care va dezbate cazul tău. Avînd în vedere cele spuse de tine, urmează să te consideri absolvit cu totul de orice muncă în organizație. Tu însuți, prin cuvintele tale, te-ai zugrăvit ca un transfug, ca un ins străin de noi.

— Deși mă cam doare să vă spun, răspunse el, mă consider totuși dezlegat de voi. Cu inima m-am desfăcut de mult de toate acestea. Adevărul este că sentimentul de înstrăinare și de delăsare nu este în mine nici superficial și nici nou: el mi-a

încolțit de multă vreme în suflet. Acum s-a produs numai criza, dar fenomenul e vechi. El și-a deschis drum în inima mea încă dinainte, cu mult înainte de-a fi deportat la Pisagua. Exilul a umplut numai paharul. Timp de douăzeci de ani am fost un „erou" al revoluției. Încă de copil am început să lupt. Foarte rar mi-era teamă; acum, însă, cumplit mă tem să nu-mi pierd soția, mă tem de orice. Viața este scurtă. N-am să trăiesc o sută de ani, și nici două sute. Zilele ce mi-au mai rămas vreau să le trăiesc fără emoții.

— Scrie întocmai tot ce-ai spus, îi ceru Raimundo.

— Bine, am să scriu; nu mai am de adăugat nimic la lămuririle date. Vă declar cu aceeași sinceritate că nu vreau să devin un trădător. Nu sînt un dușman, dar mi-e o teamă grozavă să nu fiu din nou arestat, să nu mi se distrugă căminul, să nu mor în Pisagua. Sînt bolnav și i-am văzut murind aici pe Veas și pe Morales. Vreau să mă retrag în viața privată și să duc o existență liniștită. Doresc să-mi șterg trecutul. Dacă vreodată v-aș putea fi cît de cît de folos, fără să mă expun la neplăceri, atunci gîndiți-vă la mine.

— Ce-ai spus acum la urmă nu-i decît o atîrnătură, o zorzoană, care nu folosește la nimic. Nici să n-o mai pui în declarație, îl sfătui Lorenzo înfuriat.

— Nu mai ai nimic de adăugat? îl întrebă Raimundo.

— Ba da. Uitam ceva. V-am spus că sînt bolnav, bolnav de sciatică. Într-una din zilele astea voi fi transportat la spitalul din Iquique. Poate acesta va fi primul pas spre libertate. Se ridică. Cînd ajunse la ușă, se întoarse și le spuse: Cu bine și noroc bun!

Apoi își înfundă pe cap pălăria neagră cu panglică lată și se pierdu în întuneric.

Partea a doua

SOCOTELI GREȘITE

Capitolul XXXIII

MIRAJE

Sosi şi acea seară cu gust de praf pe care Raimundo o dorise atît de mult. Strădania lor urma să fie încununată. Cînd ieşiră din Pisagua, în vinele lor pulsa parcă o muzică de dans. Ornicul din turnul cel gălbui bătu ora 8, şi ei totuşi înaintau, învăluiţi într-o firavă lumină, cenuşiu-sidefie, prefirată ca înainte de revărsatul zorilor.

Începură să se caţăre aproape numai cu mîinile pe muntele drept ca peretele, suind coasta pe care coborîse Justina Caleu, după cum îşi aminti Albino.

— Drumurile care duc la cer, mormăi Lorenzo, n-au nici felinare, nici pavaj.

— Şi nici măcar un pîrîu în care să ne spălăm mîinile zdrelite, adăugă Jiménez Măzărică, întristat că nu-şi luase rămas bun de la Fulgencia şi de la Lina Marín.

Setea de libertate le insufla energie şi curaj.

Raimundo se ridică şi văzu departe, jos, la poalele trecătorii sterpe, luminile sărăcăcioase ale Pisaguei şi valurile care se sfărîmau de stînci, fosforescente, ca nişte licurici.

— Cine ne-ar mai putea descoperi în noaptea asta? spuse provocător Jiménez. Ne ascundem în vreo cută a muntelui şi nici Dumnezeu nu ne mai găseşte!

— Începe să se lase *camanchaca* [1], spuse Albino.

1 Ceaţă groasă şi extrem de opacă în Anzi.

Lorenzo o văzu ca o oaste rătăcitoare, invizibilă, de negură, care mistuia totul în jur. Muntele de pe coastă, ca o reptilă antediluviană cu sîngele pietrificat, se acoperea cu un baldachin de văluri, pregătindu-se-de culcare. Ca o ploaie de microbi albi, ceața se lăsa încet asupra lui Lorenzo și-l înfășura, orbindu-l și izolîndu-l de restul lumii. Frigul umed îl pătrunse pînă la oase. Se opri din mers. Avea senzația că se afundă tot mai adînc în mlaștina alburie a negurii, ca și cum ar naufragia în *camanchaca*. Își privi picioarele. Nu le putea vedea prin mantia de vată umedă. Se aplecă, să și le pipăie.

Strigă :

— Raimundo ! Raimundo !...

Prin ceață vocea lui răsuna surd, fără rezonanță.

Numai ecoul îi răspunse slab.

Și apoi, un zvon îndepărtat : valurile care se izbeau de țărm.

— Albino !...

Camanchaca îi închidea glasul într-un clopot de negură mută.

Strigă îndelung, chemîndu-l pe Daniel. Apoi îi dădu, în chemarea lui, tot felul de nume : Danielito, Măzărică, Jiménez, Rubio, Rucio, Rubito și Ruciecito. Epuiză, în cele din urmă, arsenalul diminutivelor. I se păru că pe neașteptate, ca niște ziduri, *camanchaca* se închidea asupra lui, ca și cum ar fi fost turnată dintr-un material dens, dintr-un metal alb și fantomatic, iar el parcă se cufunda încet-încet într-o mlaștină care-l înghițea.

Și ceilalți pesemne se rătăciseră. Poate ar putea face o săritură de la o înălțime de șapte sute de metri, și, o dată ajuns jos, să se întoarcă în Pisagua și să spună : „M-am dus să fac o plimbare sub clar de lună și nimic mai mult". Îl dureau picioarele, îl durea apendicele. De cînd fusese deportat în Pisagua, Lorenzo se gîndea adesea că apendicita lui fiind cronică, diagnosticată încă din copilărie, ar putea să-i producă o criză tocmai în momentul cel mai nepotrivit, poate chiar în noaptea asta. De unde

să scoată în mijlocul acestei *camanchaca* un chirurg, o masă de operaţie, anestezice, vată? Nici nu-şi luase rămas bun de la Cielito Guachalla — nici unul din grup nu putea să-şi ia rămas bun de la nimeni — dar poate o va vedea în curînd, dacă va supravieţui acestei nopţi. Îşi făcu mustrări că n-a primit propunerea unui pescar care voia să-i ducă cu barca pînă în Peru. Pe atunci el se temea de moartea în ocean, şi nu de cea în deşert, iar acum se căia.

Povîrnişul muntelui, foarte umed din cauza negurii, devenise alunecos, ca săpunul. Îi era o sete îngrozitoare, dar bidoanele cu apă şi lămîile rămăseseră la ceilalţi tovarăşi. Ar avea poftă şi de tartinele cumpărate de la Gilberto Wong. „Mai bine să nu te mişti! Un pas greşit în mijlocul ceţii şi... adio, Lorenzo, adio, evadare! Dar să nu mai vorbim de evadare..."

Se întinse în mijlocul acelei *camanchaca*. O vedea răzbătînd prin toate, ca un întunecat văl călător care aşternea asupră-i bură, singurătate. Stătea lungit sub acest potop de neguri. Clipocea la răstimpuri. Se hotărî să se gîndească la altceva; de pildă, să treacă în revistă toată viaţa lui de la Pisagua. Frumosul Cordovez părăsise, desigur, spitalul din Iquique şi se întorsese la Santiago. „Ofelia este o femeie ciudată, şi noaptea asta nu se mai sfîrşeşte..." îşi zise el, pe jumătate înrădăcinat în masivul de ceaţă.

„Parcă am murit şi am înviat de mai multe ori", murmură el, fericit, cînd soarele îşi deschise un ochi în trecătoarea îngustă, luminînd-o cu raze firave de chihlimbar. Ultimele rămăşiţe ale nopţii îşi luară zborul spre ocean, iar stîncile, ca-n prima zi a facerii lumii, ieşeau din hăuri. Aurora prinse să spele faţa tuturor lucrurilor, trecînd cu peria vîntului din zori peste blana oceanului. Lorenzo începu să coboare vesel, precum dimineaţa asupra lumii. Zărea Pisagua, turnul orologiului, spitalul.

Deodată marea şi Pisagua pieriră din faţa ochilor, ascunzîndu-se după munte.

Era aproape o amiază ecuatorială cînd ajunse la Plaja Morţilor, la poalele cimitirului din Pisagua Veche. Adormi la adăpostul unui mic port natural. Se trezi arzînd de setea care îl tortura cu tot felul de vedenii. Se dezbrăcă şi intră în ocean. Se luptă cu valurile, care se izbeau de stînci. Izbuti să smulgă cîţiva arici-de-mare, zgîriindu-şi mîinile în carapacea lor spinoasă. Bău sucul lor şi devoră cu nesaţ limbile de carne portocalie, care zvîcneau înăuntru. Şi, deodată, îşi aminti de tovarăşii lui de fugă.

Cînd îi învăluise perdeaua de ceaţă, Albino le recomandă :

— Trebuie să mergem, să ne mişcăm. Cel mai primejdios lucru este să dormim.

Se stîrni vîntul. Erau acoperiţi acuma de un nisip alburiu, vrîstat cu dungi cenuşii şi negre, care, după părerea lui Jiménez Măzărică, corespundea siluetelor stîncilor şi povîrnişurilor muntelui. Deodată licări o fîşie de cer, dar *camanchaca* o şterse într-o clipă. Se ciocneau fără să se vadă.

— Îmi dai o tartină ? ceru Albino. Frigul şi urcuşul mi-au făcut foame.

Nimeni nu-i răspunse.

— Lorenzo !...

— Raimundo !...

— Jiménez !...

Repetă chemările.

Un glas îi răspunse de departe.

Apoi altul.

— Pentru Dumnezeu, să nu ne separăm !

— Dar unde-i Lorenzo ?

Strigară tustrei, în cor, ca să străpungă zidul compact al ceţii care-i izola de restul lumii.

Le răspunse numai ecoul.

Îl căutară în penumbra albicioasă, simţită acum pe trupuri ca un cearceaf ud sau ca o mantie de apă.

După o oră de căutare zadarnică hotărîră să continue drumul, ţinîndu-se de mînă, pînă se vor ivi zorile, dar la răstimpuri Jiménez se poticnea şi cădea. Hotărîră să se culce unul lîngă altul.

Cînd se făcu ziuă, îl căutară din nou pe Lorenzo.

— Doar nu l-o fi înghiţit deşertul, spuse Albino.

— Şi nici *camanchaca*, adăugă Jiménez. Prea este viu ca să fie înghiţit. O să ajungă înaintea noastră la Iquique.

— Poate, murmură Raimundo. Trebuia să fi fugit cu Epifanio Luna. El este singurul care cunoaşte deşertul ca pe propriile-i buzunare. Ne-a propus de mai multe ori să organizăm o fugă în stil mare, pe care s-o conducă el.

Daniel arătă cu mîna :

— Vedeţi apa ?

Un lac mititel sticlea ca o oglindă în soare.

Merseră trei ore. Întinderea licăritoare a apei se zărea mereu la aceeaşi distanţă, învăluită de pîclă.

— Lacul e mai depărtat de noi decît soarele, cu singura diferenţă că soarele există, pe cînd apa nu-i decît un miraj. O nălucire, accentuă Jiménez.

— Mai avem încă puţină apă în bidoane. Epifanio Luna spunea că în Caleta Buena se găseşte apă. Să mergem s-o căutăm, şi apoi să ne continuăm drumul, propuse Arabul.

Spre seară abia îşi mai tîrau picioarele. Simţeau arsuri în gît şi dureri îngrozitoare de cap. Nici să înainteze nu mai puteau şi nici măcar să se ţină pe picioare. Se întinseră pe nisip. Raimundo se tîrî puţin în genunchi, şi deodată, ridicînd mîna dreaptă, arătă :

— Ia priviţi acolo !...

În depărtare nu mai erau nici rîuri, nici iazuri sclipitoare, nu mai era mirajul apei, ci un miraj de oţel, o stranie nălucire, un adevărat şantier : căpriori, scînduri, grămezi de fiare, grinzi de metal profilate, burghie de oţel (oare nu înnebuniseră ?), echipament de reparaţie, vagonete, şine în picioare...

— Vedeţi ?

— Nu vedem nimic.

— Uitați-vă bine ! Într-acolo ! Drept la mormanul de nisip...

— Haidem, Albino. Acolo trebuie să fie oameni.

— Vin și eu, spuse Arabul. Te însoțesc.

Se ridicară în picioare și o porniră într-acolo. Le tremurau genunchii. Deodată, Raimundo se simți cutremurat ca de un curent electric. Rămase încremenit.

Doi soldați veneau spre dînșii.

— Cine sînteți ? întrebă cel mai tînăr dintre dînșii.

— Ne-am rătăcit, răspunse Albino.

— Dar de unde veniți ?

— De pe-aici...

— Vorbiți fără teamă.

— Ne e sete. Vrem apă, spuse Raimundo.

— O să vă dăm și apă. Dar de unde veniți ? stărui soldatul.

Capitolul XXXIV

SFINȚII N-AU CE-I FACE

Albino și Raimundo ședeau în genunchi și se uitau la tinerii în uniformă soldățească.

Soldatul care-i întrebase de unde vin le spuse :

— Ați fugit din Pisagua și ați căzut în gura lupului. Aici își are postul un batalion din Regimentul Blindat, care a fost trimis să demonteze echipamentul industrial din Caleta Buena. Vom ridica tot ce se află aici pentru a fi transportat la fabrica materialelor de război. Haideți ! Trebuie să vă ascundem !

Soldații îl apucară de mîini și de picioare pe Albino și îl duseră într-o cocioabă părăsită. Apoi se întoarseră, pentru a-l transporta în același fel și pe Raimundo. Se duseră apoi după apă și le puseră între buze cîte o sticlă. Apă călduță, alburie, cu

spumă, care provoacă colici, dar totuşi apă, fir-ar ea să fie !

Cînd Raimundo întredeschise ochii, îl auzi pe Arab că spune recrutului :

— Un tovarăş de-al nostru a rămas în pampas.

— Trebuie să aşteptăm să se înnopteze ca să putem ieşi. Am mai dat pîn-acum cîteva raite, şi dacă pun mîna pe noi, apoi ne bagă pe toţi la răcoare. Staţi aici cuminţi şi tăcuţi. Cînd o să se-ntunece bine, vă aducem cîte ceva de-ale gurii, încă o sticlă cu apă, şi mergem să-l căutăm şi pe celălalt.

— Pînă la noapte va muri.

— N-ai grijă, omul o duce la tăvăleală...

Cînd rămaseră singuri, Raimundo zise :

— Ai dreptate, Albino. Poate că Jiménez nu va rezista pînă diseară. Se ridică în picioare. Văd că pot să umblu. Hai şi tu să mergem să-l căutăm !

Ieşiră din cocioabă şi, încovoiaţi, o porniră pe şesul întins al pampasului. Mergeau ascunzîndu-se pe după nişte table de fier. Cotind pe lîngă o grămadă de fier vechi, se izbiră nas în nas cu un căpitan gras, cu mustaţa neagră.

— Staţi ! Cine sînteţi voi ?

— Umblăm... după lucru, îngăimă Raimundo.

— Aici de mult s-a terminat cu lucrul. Îi cerceta bănuitor cu privirea. Şi de ce umblaţi aplecaţi ? Aţi furat ceva ?

— Nu, nu sîntem hoţi. Sîntem muncitori, răspunse Albino.

— Atunci încotro mergeţi ? Să luaţi aer de pampas ? Urmaţi-mă ! ordonă el. Aţi fugit din Pisagua !

— Nu, căpitane. Un tovarăş de-al nostru a rămas singur în pampas.

Căpitanul chemă trei soldaţi, care plecară cu o brancardă, ca să-l transporte pe Daniel.

A doua zi fură expediaţi la Iquique cu un automobil blindat.

La comandamentul garnizoanei din zona care se afla sub stare de asediu le luă interogatoriul

colonelul Meza, un bărbat blond, cu ochii albaştri, cu un zîmbet prevenitor şi inteligent.

— De ce aţi fugit ?

— Noi am fugit, zise Raimundo, dar se corijă numaidecît, eu am fugit fiindcă dumneavoastră nici nu vă puteţi închipui ce înseamnă să fii lipsit de libertate timp de peste opt luni...

— Pe lîngă aceasta, nu se mai poate trăi în Pisagua. Răul tratament, permanentul război al nervilor pe care-l duce cu noi maiorul Sánchez, mîncarea mizerabilă... adăugă Albino.

— Păi acolo se trimit lucruri bune, spuse colonelul.

— Dar noi nu le vedem, şopti Daniel Jiménez. Şi, pe deasupra, Sánchez este un sadic. Ne terorizează. Percheziţionează barăcile. Face exces de cruzime.

— Da. Am primit multe plîngeri împotriva lui Sánchez. Dar nu pot face nimic. Se bucură de încrederea preşedintelui. Dacă-i bine cu Dumnezeu, sfinţii n-au ce-i face. Îmi pare rău. Trebuie să vă întoarceţi la Pisagua.

— Am prefera să ne trimiteţi în oricare altă parte, spuse Arabul.

— Imposibil. Chiar la Pisagua trebuie să vă întoarceţi. E ordinul guvernului. Iată telegrama.

— Dar la întoarcere, maiorul Sánchez ne va supune unor represalii îngrozitoare, afirmă Raimundo.

— Nu, îi asigură colonelul. Vă dau garanţii de orice natură vreţi : nu vor fi represalii. Regret din inimă, e o cruzime, o nedreptate, după părerea mea, o nedreptate strigătoare la cer ; dar trebuie să vă întoarceţi. Să sperăm că totul se va schimba în curînd.

— Eu, unul, voi încerca să evadez ori de cîte ori mi se va ivi prilejul ! izbucni Jiménez.

— Bine, tinere, dar îţi doresc mai mult noroc în

viitoarele tentative. Deie Domnul să nu nimereşti iară peste cei datori să te trimită înapoi !

Maiorul Sánchez era acuma cu ochii-n patru şi-l învinovăţea pe Raimundo că pusese fuga la cale.

Peste cîteva zile îl chemă pe Raimundo în biroul său şi, clocotind de mînie, îl ocărî :

— Au mai fugit trei. Pe unde au zbughit-o ? Dumneata eşti acela care organizează fugile !

— Dacă le-aş organiza eu, aş fi izbutit mai bine în tentativa mea...

Raimundo îşi aduse aminte că atunci cînd Modesto Torres aflase de fuga celor trei deportaţi veniţi din Rancagua, şi care habar n-aveau de pampas, începu să răcnească cît îl ţinea gura, pe un ton arţăgos şi totodată înspăimîntat :

— E curată nebunie ! Ce s-au apucat să facă smintiţii ăia ? ! Maiorul o să-şi verse focul pe noi, cei rămaşi aici. Sînt de părere să-i denunţăm, ca să fim scutiţi de orice responsabilitate.

— Ba smintit eşti tu ! N-ai să denunţi pe nimeni ! îi răspunse Lorenzo Manzano.

Sánchez ordonă să fie întărită paza pe toate drumurile. Păduchele-negru, călare pe calul său alb, plecă în căutarea lor şi, mai înainte de a se pierde pe după dealurile calcinate, spuse maiorului în loc de rămas bun :

— Jur să-i găsesc ; şi, dacă-mi permiteţi, tare-aş mai avea chef să-i ating cu vreo cîteva gloanţe nereglementare...

În aceeaşi seară maiorul ordonă exerciţii de tir. Stolurile de pescăruşi zburătăceau, speriate, pe plajă. Gloanţele treceau pe deasupra acoperişului barăcilor, aproape atingîndu-le, şi mulţi deportaţi tremurau de soarta lor. Apoi zilnic erau strînşi din nou şi izolaţi, ca nişte ciumaţi, în curtea depoului de cale ferată, unde li se făcea apelul, care dura din ce în ce mai mult, fiindcă lagărul sporea, sporea necontenit cu noi deportaţi din diferite regiuni ale ţării.

Sosi un prieten de-al lor din Junín, care aduse veşti alarmante. Unul dintre fugari ajunsese acolo

pe jumătate mort de foame şi de sete. Apoi, din nou se înfundase în pampas, ca să-i caute pe cei doi tovarăşi ai săi.

Raimundo vorbi despre acest eveniment cu Epifanio Luna :

— Crezi că n-au izbutit să scape ?

— Nu ştiu, răspunse el, şiret, scuipînd tacticos. Poate că da, poate că nu... Uneori se mai întîmplă să scape. Dar îndeobşte nimeni din afara pampasului nu poate fi *baqueano* [1]. Cu deşertul nu-i de glumit ! Mergînd în linie dreaptă spre sud, de la Pisagua la Iquique, sînt vreo şaptezeci de kilometri peste munţi, iar cu trenul, două sute. Nu-i o glumă să sui şi să cobori munţi. Desigur, între Iquique şi Pisagua poţi să întîlneşti mai multe exploatări mărunte de salpetru, dar aproape toate sînt moarte de mult. Au mai rămas numai cadavrele. Atîta rămîne, cel mai adesea, şi din cei care fug fără să cunoască pampasul, fiindcă să nu cunoşti deşertul şi să-l străbaţi e totuna cu a străbate oceanul înot. Şi nici de-a lungul coastei nu poţi să mergi, fiindcă ţărmul este tot stîncos şi prăpăstios. Pe lîngă asta, nici n-ai cum să cari atîta apă şi atîtea merinde cîte trebuie pentru aşa ceva.

Nici unul din cei trei nu s-a mai întors. Nimeni n-a găsit cadavrele lor în deşert.

Peste o lună, însă, primiră ştiri despre ei. Ajunseseră pînă la un mic golf, îşi făcuseră rost de o barcă şi acum se aflau în sud. Atunci Torres îşi ceru scuze.

Epifanio Luna se duse să vorbească cu membrii comitetului şi îşi expuse dorinţele :

— Vreau să plec, tovarăşi. Mă duc. Drumul meu ar fi spre munţii dinăuntru. Cunosc ţinutul palmă

[1] În Argentina şi Chile : ins dotat cu un excepţional simţ de orientare geografică. Avînd o uriaşă memorie a detaliilor, se orientează după indiciile unui copac izolat, ale unei colibe, ale unui simplu şanţ, iar pe întuneric identifică locul după mirosul şi gustul ierburilor sau ale rădăcinilor.

cu palmă, ca ţăran localnic şi vechi păstor ce sînt. Străbunii mei au fost indieni din munţi. Au trăit aici nu ştiu cîte veacuri, mai înainte de vremea incasului Manco [1] sau a lui Viracocha [2], care au fost străini şi ne-au adus din Cuzco [3] jugul robiei. Noi sîntem aici cei mai vechi. Eu mi-am trăit viaţa cutreierînd pampasul în sus şi în jos, fiindcă printre indieni eu sînt „labă de cîine" [4]. În Chiapa, satul meu de baştină, mă ştiu pînă şi lamele, şi pietrele. Cineva a făcut un denunţ împotriva mea şi am fost surghiunit la Aysén, între păduri, fără deşertul meu şi fără familie, şi dacă eşti deprins cu înălţimile şi cu pampasul, nu te mai poţi obişnui în nici o altă parte. Cînd m-au adus la Pisagua, dumneata, Raimundo, îţi aminteşti ce ţi-am spus : „Aş fugi chiar în noaptea asta ; dar vreau să urmez aici un curs, să învăţ ceva. Dintre cei ce locuiesc acolo, sus, în munţi, numai eu ştiu să citesc, şi trebuie să învăţ pentru toţi. Apoi am să plec, pot să te încredinţez de asta. Voi învăţa cît mai mult şi voi dormi pe apucate, fiindcă oamenii acolo-n munţi mă aşteaptă". Şi aşa am aşteptat cam mult. Trebuie să plec. Acuma, dacă vreţi să conduc fuga unui grup mare, de vreo treizeci-patruzeci de tovarăşi, spuneţi-mi chiar în clipa asta. Citi însă îndoială în ochii ascultătorilor şi atunci începu să-şi apere planul cu însufleţire. Asta nu-i de loc o nebunie. Am chibzuit totul. Vă voi conduce prin Pique de Dolores, unde veţi avea la apă cîtă poftiţi. Acolo ne vom umple sticlele la cea mai bună fîntînă din deşert şi vom umbla aşa cum umblă indienii şi lamele.

— Să ne mai gîndim la asta, îi răspunseră cei de faţă.

1 *Manco-Capac* (secolul al XIII-lea), căpetenie a incaşilor, vechii locuitori indigeni ai Peru-ului, care, pe la mijlocul veacului al X-lea, a întemeiat o dinastie puternică.

2 *Viracocha* sau *Vira-Cocha*, rege incas din veacul al XI-lea, cu care vechiul Peru inaugurează o epocă de cuceriri.

3 Oraş din Peru, vechea capitală a incaşilor, ale cărei edificii strălucite, cu unele transformări şi adaptări, mai există şi astăzi.

4 V. termenul *baqueano* (nota 1 de la pag. 254).

— După mine ideea-i bună, zise Raimundo, dar lucrul de căpetenie este pregătirea temeinică a evadărilor. Încercările de pînă acuma, începînd cu aceea la care am luat şi eu parte, au fost făcute ca vai de lume, aşa, pe apucate. Dacă cei de sus nu vor să curme odată cu Pisagua — şi se vede cît de colo că nici prin gînd nu le trece — atunci trebuie s-o curmăm noi cu lagărul ! Nici aşa nu putem trăi aici o veşnicie, contemplîndu-ne buricul, fără să mişcăm un deget pentru eliberarea noastră. Dar întorcîndu-mă la propunerea lui Epifanio — o evadare în grup atît de numeros, de treizeci-patruzeci de inşi — nu se poate hotărî de la o zi la alta aşa, cu ochii închişi, fiindcă nici cu viaţa oamenilor nu poţi să te joci.

— Nu-i vorba aici de un joc, ci de libertate ! răspunse nemulţumit Epifanio.

— Bine, fuga în grup mare nu va avea loc...

— Deocamdată cel puţin, preciză Lorenzo.

— Dar în ce mă priveşte pe mine ?, întrebă Epifanio.

— Fă ce vrei, fu răspunsul.

În noaptea aceea Epifanio Luna îşi strînse tot „echipamentul" — cum se spune în argoul militar, adoptat pe nesimţite şi de deportaţi — şi, muind creionul în gură, mîzgăli nişte litere mari şi strîmbe pe o bucată de hîrtie :

„O lingură, o farfurie, un cuţit." Aşeză totul în ordine pe pat. În josul hîrtiei mai adăugă şi aceste cuvinte, pe care le puse între ghilimele şi le sublinie : „Sîntem revoluţionari, iar nu tîlhari. Bun rămas, Epifanio Luna."

Aşa părăsi Pisagua omul al cărui nume îi plăcea Cielitei Guachalla pentru sonoritatea lui, care-i amintea uneori de sărbătoarea *Epifanía* şi, totodată, şi de fluierul indienilor.

Pentru descoperirea lui au fost percheziţionate locuinţele lui Ismael şi a lui Juan Nicosía.

Jiménez se jeluia :

— Şi eu, care voiam să fug cu el... Dar vina a fost a mea. N-am sosit la ora exactă. Carabinierii

au îndreptat lanternele asupra mea. Atunci, am fugit spre plajă. Am sosit ud leoarcă. Epifanio Luna plecase, şi eu am pierdut un prilej de a fi liber. Fiindcă, într-adevăr, cînd o să mai găsesc în Pisagua un om care să cunoască atît de bine pampasul ca Epifanio ?

Capitolul XXXV

LAŢUL

După evadarea lui Epifanio Luna, Sánchez se strădui prin toate mijloacele să descopere căpeteniile.

Întări paza. Prin ameninţări şi prin intimidări, maiorul sili pe Ismael cel slăbănog, pe Nicosía şi pe alţi localnici din Pisagua să rupă cu totul orice legături cu deportaţii. Continua să facă cu stricteţe apelul în fiecare zi, sub un soare arzător. Izolarea faţă de restul lumii deveni şi mai riguroasă.

Numai de două ori pe lună venea, parcă istovit, trenul de la Iquique, aducînd alimente.

Tocmai din pricina acestui tren se întîmplă ceva care îl făcu pe înrăitul maior să turbeze de-a binelea.

Vina o purta locomotiva, dar adevăratul responsabil s-a dovedit a fi Zacarías Padilla, un deportat, conducător al Sindicatului Căilor Ferate din zona salpetrului, căruia îi mersese vestea de ghiduş ce era şi care, în această privinţă, făcea bună pereche cu Jiménez.

Odată, în gară, cînd sosi trenul, în prezenţa maiorului Sánchez şi a lui Pancho Pistoale, Zacarías începu să-şi ia rămas bun de la toată lumea în gura mare, de parcă ar fi avut de-a face cu surzii.

— Plec, prieteni, evadez cu trenul acesta!

Îmbrăţişa şi făcea demonstraţii ostentative de despărţire. Voise chiar să-i strîngă mîna maiorului

Sánchez, dar acesta îl fulgeră cu o privire de să te bage în sperieți, care parcă voia să spună: „Cu mine ți-ai găsit să glumești? Pleacă de-aici, diavol împielițat! Îmbrățișeaz-o și ia-ți rămas bun de la mă-ta!"

Carabinierii nu-și mai puteau ține rîsul văzîndu-l pe acest om gălăgios care se despărțea de-ai săi rîzînd cu hohote și-și anunța evadarea în gura mare.

Discută cu vechii săi tovarăși de lucru, mecanicul și fochistul garniturii, care verificau linia. La două și jumătate după amiază, dintr-un salt, Zacarías se cățără pe locomotivă, care fluieră și se puse-n mișcare, iar el începu să arunce cu lopata cărbuni în cuptor și apoi conduse el trenul o bună bucată de vreme. Era din nou mecanic. Fața-i mînjită de negreală îi strălucea de bucurie. Apoi, pe chipul măscuit de funingine i se mai vedeau doar ochii, ca două scîntei sărite de la locomotivă. Coborî într-o haltă părăsită. Aici stătu o zi ascuns, iar peste o săptămînă își făcu fălos apariția în Iquique.

Sánchez urla:

— Și pe deasupra mai vor să mă facă și caraghios! Asta n-o rabd în ruptul capului! Nemernicul acela mi-a rîs în nas! Și asta numai de încrezător, de îngăduitor, de cumsecade și de prost ce sînt! Și-a bătut joc de mine!

Garnizoana era în fierbere. Pancho Pistoale tăbăra cu mustrări asupra carabinierilor și-i făcea oameni de nimic:

— Ar trebui să vă porcăiesc cum se cuvine, pomenindu-vă de mamă și de tată, de bunic și de bunică! Nu sînteți buni chiar de nimic! Duceți-vă să patrulați în interiorul ținutului. Faceți ce știți, scotociți pe sub pietre, luați nisipul bob cu bob, dar de adus trebuie să mi-l aduceți pe fugar! Băgați de seamă, că-i slujba voastră-n joc!

Păduchele-negru, caporalul, care-i cunoștea pe toți după nume, știa, de asemenea, unde locuiește fiecare deportat, tot el deținînd și controlul domiciliilor. Se lăuda că are un ochi fin de chirurg, că-

ruia nimeni nu-i scapă, de s-ar ascunde şi-n gaură de şarpe. „E chestie de pupilă!“ spunea el, ducînd degetul arătător sub ochi, întocmai ca un semn de exclamaţie. În legătură cu evadările, i se mai încredinţă şi misiunea de a urmări dacă n-a ieşit cineva din Pisagua.

Păduchele-negru şi soţul Anitei Acevedo plecară călări în munţi, în căutarea lui Zacarías. Păduchele-negru repeta : „Jur şi răsjur pe icoana sfintei Tecla că am să-l găsesc, şi dacă mi se împotriveşte, îi fac de petrecanie!“

În lagăr, cu toţii nu se gîndeau decît la evadare şi, pe de altă parte, asta era şi preocuparea comitetului.

— Dacă-i vorba de evadare, apoi s-o facem cu rost şi bine pregătită, sub conducerea unui şef de orchestră. Ce ziceţi? propunea Lorenzo.

— Am să găsesc eu şi pe tartorul acestor evadări şi-am să-l dau cu capul de-o stîncă! Fărîme îl fac! urla furios maiorul în biroul lui, dînd instrucţiuni lui Pancho Pistoale. Cînd puneţi mîna pe Padilla, nu vorbiţi nimic cu el, aduceţi-l glonţ la mine! Am să scot untul din el şi am să-l fac să joace, cuminte, cum i-oi cînta eu!...

Raimundo observă în curînd că se făceau încercări de a se identifica membrii comitetului. Noroc că Frumosul Cordovez era departe. Unii deportaţi, bănuiţi a fi membrii comitetului secret de conducere a lagărului, fură strămutaţi în munţii dinăuntrul ţării.

Într-o noapte veni la staţie un detaşament de soldaţi şi comunică deportaţilor :

— Pînă la orele 8 dimineaţa să vă mutaţi din toate casele de lîngă calea ferată.

„Fierbinte, fierbinte, ca apa clocotită, îngînă, cîntînd, Lorenzo. Ne-am ars!“

Exilaţii se mutară în barăci. Îmbunătăţiră sistemul de pază; schimbară metoda de acţiune.

— Da, spuse Raimundo, e poate mai bine ca, în vreme ce jumătate dintre tovarăşi se adună în

grupuri mici, cealaltă jumătate să stea de pază, şi apoi fac cu schimbul.

Pe lîngă uşile barăcilor, deportaţii neteziră locurile, pentru jocul „cap sau pajură". Unii stăteau ghemuiţi într-un şir care pornea de la uşă în afară şi se prefăceau că-s absorbiţi cu totul de joc. În caz de primejdie, fără să se mişte de la locul lor, ei transmiteau în şoaptă unul altuia vechea parolă: „Maurii pe ţărm". Alţii jucau şah sau „dame" în pragul barăcilor. Sau, în sfîrşit, se îndeletniceau cu diferite lucruri manuale în aer liber. Comitetul se întrunea în barăcile unde locuiau cei pe care-i ştia mai prudenţi şi mai devotaţi.

— Acelaşi lucru trebuie să-l facem şi cu lecţiile, sugeră Albino. Un grup studiază, altul supraveghează, şi viceversa.

În cea mai desăvîrşită taină puseră la cale îngropăciunea cărţilor şi a caietelor, care nu erau exhumate decît cînd se simţea neapărată nevoie de a fi consultate, şi apoi coborau iarăşi în adînc, în cripta înţelepciunii interzise.

Începu vînătoarea gazetelor de perete. Sánchez confiscă cîteva exemplare dactilografiate. Atunci începu căutatul unicei maşini de scris aflate în Pisagua şi care aparţinea deportaţilor. Numai şase inşi cunoşteau ascunzătoarea. Maşina era surdă, mută şi tapa cu un zgomot stins. O mînuiau doi oameni, şi cu ajutorul ei se multiplicau semnalele de alarmă şi ştirile; comunicau revendicările în curs; dădeau informaţii în legătură cu evadările cunoscute de autorităţi; publicau scrisori şi diferite sugestii de interes obştesc. Da, doi tovarăşi scriau la maşină, iar patru păzeau, cu un aer plictisit, încăperea secretă unde se lucra.

Totuşi, viaţa internă a lagărului se desfăşura cu o regularitate plină de teamă. În fiecare luni comitetul făcea în comun un raport, care apoi era multiplicat şi transmis grupelor. Înainte de şedinţă se controlau legitimaţiile de membru. Un desenator linia frumos un cartonaş de-un galben-viu, cu pătrăţele, pentru aplicat ştampile.

Pregătirea evadărilor cerea contribuții extraordinare „pentru cheltuieli de conducere", după cum se explica. Oamenii își dădeau pînă la ultimul ban. De aceea unii se și lăsară de fumat. „E o stupiditate să arzi bani, prefăcîndu-i în cenușă și nicotină. Lipsindu-te o lună de fumat, poți dărui libertatea unuia dintre noi", se spunea într-un apel al comitetului.

Se preparau minuțios noi evadări sigure. În afară de comitet, nimeni nu era precis informat asupra pregătirilor, cu excepția acelor tovarăși cărora li se încredințau sarcini în legătură cu această treabă. „Să lucrăm cu cap, fără pripeală, zicea Albino, care era responsabil cu acest sector, și atunci va fi aproape imposibil să greșim."

De pildă, Martín Llanquinao, pe care doctorul Rossi îl găsise bolnav de tuberculoză, făcea parte dintr-o grupă care avea misiunea de a supraveghea un anumit sector al țărmului, observînd cînd se schimbă santinelele, cînd este liber accesul la ocean și dacă sosesc șalupe în timpul nopții. În general, nici cei ce căpătau sarcini nu știau precis nici pentru ce și nici pentru cine îndeplinesc misiunea lor misterioasă, ceea ce nu-i împiedica să facă cele mai năstrușnice supoziții ce se pot naște în închipuirea unui prizonier.

Cercul de supraveghere al maiorului se strîngea din ce în ce mai mult, ca un laț. Înainte, unii deportați își petreceau zile întregi în Pisagua Veche, culegînd scoici și arici-de-mare. Toate astea aparțineau însă unui trecut, care li se părea foarte îndepărtat. Sánchez dăduse ordin mereu: „Nimeni nu va face un pas afară din oraș!" După-amiaza ordona iarăși trupei să execute exerciții de tir. Și, prin barăci, mulți tremurau de frică, neputîndu-se stăpîni.

Apoi ziua erau ținuți iarăși ore întregi, sub un soare ucigător, în curtea depoului de cale ferată. Păduchele-negru făcea apelul interminabil și adoptă un nou procedeu: cel numit trebuia să înainteze spre el; iar caporalul, prefăcîndu-se că nu-l

recunoaşte din primul moment, se uita la el ca la panoramă, îl măsura din cap pînă-n picioare şi-l punea să se învîrtească pe toate părţile, ca o sfîrlează, pînă ce, în sfîrşit, catadicsea să-i spună pe un ton protector: „Da, într-adevăr, eşti dumneata. Nu te-au schimbat cu nimeni. Înapoi în front, amice!"

Capitolul XXXVI

OCHIUL LUI CAIN[1]

Raimundo se consacră cu totul pregătirilor de evadare, obsedat fiind de eşecul tentativei anterioare. Albino Caleu îşi făcu, în sfîrşit, raportul, cu ajutorul datelor culese de grupa care fusese însărcinată cu supravegherea ţărmului.

— Cel mai sigur mijloc de evadare este barca, trase el concluzia. Într-un cuvînt, trebuie să ieşim din Pisagua, să debarcăm cu două sau trei leghe[2] mai încoace de Iquique şi să ne strecurăm în oraş noaptea sau în zori. Posturile, schimbarea gărzilor, totul se cunoaşte; dar lucrul de căpetenie este cum să facem rost de barcă.

Raimundo şi Albino intrară în legătură cu stăpînii unei bărci, care făcea destul de des curse de la Iquique la Pisagua. Erau doi tineri voinici, dintre care unul îi simpatiza. Celălalt, însă, stăruia într-o altă atitudine:

— Dacă plătiţi bine, cădem la învoială. Cu o singură condiţie: plata înainte, fiindcă riscul e mare.

1 Personaj din legenda biblică care şi-a ucis fratele, pe Abel. Aici autorul face însă aluzie la un pasaj din *Legenda secolelor* a lui Victor Hugo, în care Cain, după gestul său fratricid, este urmărit şi terorizat de un ochi care — oriunde s-ar fi ascuns — nu înceta să-l privească.

2) Măsură de lungime, socotită în Chile (cam. 4.514 m).

Raimundo îl cercetă mai de aproape şi îşi dădu seama că sub masca lăcomiei se ascundea teama. În barcă nu intrau decît cinci persoane, afară de luntraşi. Făcură lista fugarilor: urmau să fie cei de la evadarea eşuată, şi, pe deasupra, Martín Llanquinao.

Era pe la începutul lui iunie şi se înnopta devreme. Deportatul Voie-bună se duse să intre în vorbă cu carabinierul care făcea de sentinelă pe chei şi se plictisea tot plimbîndu-se încoace şi încolo. Carabinierul rostea cuvintele ca şi cum le-ar fi numărat sau savurat, dar într-un fel care-l făcu pe Deportatul Voie-bună să gîndească că are de-a face cu un fel de frate geamăn al său.

Deportatul Voie-bună aruncă o căutătură spre drumul din munţi, drept în faţă; era ora cînd trebuia să treacă pe acolo fugarii. Dar nu văzu nimic. Cu atît mai bine. Se întoarse spre carabinier şi-şi reluă firul vorbei:

— Căci omul are conştiinţă, şi aceasta-i şi cel mai mare bine, dar şi cea mai mare nefericire a lui...

Lorenzo şi Raimundo începură să se caţere pe coasta dealului, mergînd de-a buşilea prin întuneric. Cactuşii le zgîriau şi le însîngerau mîinile.

Zăriră jos pe Deportatul Voie-bună, care, ghemuit sub felinar, jucîndu-se parcă cu ceva în mînă, vorbea, privind în sus, spre carabinierul care făcea de sentinelă. Apoi, trecînd pe lîngă cazarmă, îşi ţinură răsuflarea. Sandalele nu făceau nici un zgomot. Deportaţii luaseră patru sticle cu apă, nişte tartine cu brînză, stafide, lămîi de Pica şi ciocolată, totul cumpărat de la Gilberto Wong. Plecînd la ora opt şi jumătate seara, trebuiau să ajungă la Iquique o dată cu zorile.

Se opriră la locul ales pentru întîlnire, sosind cu o întîrziere de zece minute. Începu să-i roadă îndoiala.

— Nu putem ieşi toţi cinci împreună din Pisagua, spuse Raimundo; dar băieţii aceştia prea întîrzie.

Trebuiau să fie aici la opt şi jumătate, şi acum e nouă fără un sfert.

Patrulele carabinierilor începură rondul de noapte. Păduchele-negru, călare pe calul său alb, ca musca în lapte, se gîndi Lorenzo, îşi lumina calea cu lanterna, şi ei se aruncară cu faţa la pămînt. Cîinii începură să latre. Raimundo spuse :

— S-a şi făcut 10. Nu mai putem sta aici. Este locul cel mai expus şi-i prea aproape de cazarmă. Haidem mai departe.

— Dar nu-i aşteptăm ?

— Nu. Nu putem. Aici au să ne adulmece cîinii carabinierilor. Să-i aşteptăm mai încolo.

— N-au să ştie unde să ne găsească. Ăsta este locul ales pentru întîlnire.

— Da, dar la ora fixată. O dată ce ei au întîrziat peste o oră, au să înţeleagă că nu putem rămîne toată noaptea aici şi au să meargă şi ei mai departe spre Punta Pichalo.

Începură să se strecoare pe după case, lipindu-se de povîrnişul abrupt. Cîinii carabinierilor nu mai încetau cu lătratul. Fugarii trebuiau să urce, dar nu puteau găsi spărtura de munte pe unde să înceapă urcuşul.

— Pe aici... şuşoti Manzano.

Descoperiră numaidecît că nimeriseră aproape în dosul spitalului, unde era comandamentul lui Sánchez. Înţeleseră asta chiar înainte de a vedea clădirea, căci auziră o muzică de disc în surdină. Maiorul avea insomnie.

— Dacă ascultă muzică, înseamnă că nu ştie încă nimic, şopti Lorenzo. Trebuie să ne întoarcem. Am apucat drumul cel mai primejdios.

O luară înapoi ; mai întîi trebuiau să iasă în şosea. Începură să se caţăre. Era un povîrniş nisipos, pe care încercau să-l urce, dar alunecau. Luna nu se zărea. De aceea, evadarea plănuită pe-o noapte cu lună era acum o evadare prin bezne adînci. Manzano îşi scoase ochelarii. Cînd sosiră la şosea, fură cuprinşi de spaimă : îi lumina din plin

o lanternă. Socotindu-se descoperiţi, ei începură să fugă.

— Opriţi-vă, mişeilor!

Erau ceilalţi trei tovarăşi din grup.

— Vă aşteptăm aici de peste o oră. Nu prea sînteţi punctuali şi nu faceţi două parale la căţăratul munţilor! spuse Arabul, care ţinea lanterna în mînă.

— Încotro o apucăm? întrebă Lorenzo.

— Vă conduc eu, spuse în glumă Albino.

O luară pe o potecuţă îngustă de cincisprezece centimetri, aflată acum la vreo zece metri de ghereta carabinierilor care păzeau drumul spre Arica.

— Atenţie, îi preveni Albino, ne pot auzi foarte uşor, căci pe unde trecem, povîrnişul se surpă!

— Vom da vina pe vînt.

Se căţărau silindu-se să oprească cu picioarele şi cu mîinile pietricelele ce se rostogoleau.

Jiménez le implora în şoaptă:

— Pietricică frumuşică, nu cădea, nu te rostogoli, te rog pe tot ce ai mai scump...

Dar uneori pietrele nu ţineau seama de aceste rugi şi se porneau la vale cu un zgomot care semăna a răpăit de tobă sau a rafală de mitralieră. Atunci, strîngeau din dinţi şi-şi opreau răsuflarea, ca poliţiştii să pună zgomotul pe seama vîntului.

Ajungînd în dreptul gheretei, deportaţii făcură o haltă, pentru ca şi ei, la rîndul lor, să poată prinde zgomotele de jos. După cele ce se vedeau şi auzeau, acum era momentul liric al forţelor armate: doi carabinieri stăteau în uşa gheretei şi cîntau. Nici nu intrau şi nici nu puneau odată capăt concertului. Cei cinci rămaseră acolo, întinşi pe potecă, aproape un ceas.

Cînd îşi reluară mersul, tot în patru labe, unul dintre carabinieri răcni:

— Andres, se năruie pietre din munte! Adă lanterna!

Fugarii se lipiră de pămînt.

Fîşia de lumină a lanternei căzu alături; apoi lunecă iarăşi spre dînşii.

— Lasă-mă pe mine! Am să luminez eu.

Rămaseră nemişcaţi. Apoi unul dintr-înşii intră în gheretă. Pe urmă auziră nişte sforăituri tihnite.

Atunci fugarii începură să facă cîte-un pas, oprind pietrele din cădere. Străbătură în vîrful picioarelor şi cu o precauţie migăloasă tot crîmpeiul de drum din dreptul gheretei. Pierdură încă cincizeci de minute pînă să ajungă pe culme, care era mai mult inaccesibilă decît înaltă, după expresia lui Llanquinao, care nu rostise încă nici un cuvînt în noaptea aceea.

Pe creastă făcură un scurt popas.

Din nou se aruncară la pămînt.

Un şuvoi năvalnic de raze orbitoare, o cascadă de fulgere prinse să lumineze cele cinci trupuri, care se desenau deslușit pe fondul întunecat al nopţii. Parcă era lumina jucăuşă a unui far, care cădea drept asupra lor.

— Sîntem descoperiţi! strigă Jiménez. Să fugim!

Lumina se luă în goană după ei. Oriîncotro îşi schimbau locul, snopul orbitor de raze fugare, încovoindu-se ca un arc voltaic, îi privea cu ochiul lui Cain, ochi prigonitor, care-i urmărea fără încetare cu fulgerarea sa neîndurată.

— De ce atîta lumină? exclamă înfricoşat Jiménez. Poate însuşi maiorul vine să ne caute şi i se luminează calea cu un reflector.

Fugarii amuţiră. Reflectorul era prea puternic. La fiecare două-trei minute, fulgerele sale orbitoare le scoteau chipurile din beznă.

Căutînd să scape de reflector, deportaţii se întinseră la pămînt, se tîrîră într-o parte; dar ochiul galben, neîndurător al acestei lumini care îi scotea din minţi îi prindea mai departe în capcana razelor lui, neîmblînzit, înnebunitor.

Capitolul XXXVII

LUNG E DRUMUL LIBERTĂȚII

Erau orele 2 noaptea.

Lumina diabolică parcă sălta de bucurie, torturîndu-i. Nu era flacăra unei împușcături în noapte, nici scăpărarea năpraznică a fulgerului, ci mai curînd o pîlpîire egală, liniștită, care își întindea fără grabă tentaculele pe povîrnișurile zimțate ale muntelui, urmărindu-i neînduplecat, bătîndu-și joc de chinurile lor, înconjurîndu-le chipurile cu un nimb de culoarea sodiului.

Fugarii se tîrau mai departe, ca niște reptile, cînd auziră deodată niște hohote de rîs și îl văzură pe Arab stînd în picioare cît era de lung, scăldat în lumină din cap pînă-n picioare.

— Taci, pentru Dumnezeu ! îl imploră Daniel.

— Sculați, șopîrlelor ! Asta e lumina farului din Punta Pichalo !

— Crezi că nu ne-au observat ? întrebă Martín.

— Hai, mai repede, mai repede ! Poate barca nici nu ne mai așteaptă, spuse grăbit Albino.

Începură să coboare. Se rostogoleau împreună cu pietrele, care în cădere scoteau un vuiet ca acela al vîntului printre dune.

— Aprinde lanterna, să vedem dacă barca-i aici, ceru Raimundo.

— Nu se poate, răspunse Albino. Poate că pe țărm sînt pescari sau culegători de scoici.

— Cum ai să găsești atunci locul unde ne așteaptă ?

— Știu cum, răspunse Lorenzo. Barca trebuie să se găsească lîngă o mare stîncă albă, pictată artistic cu guano de păsări.

Ieșiră pe țărm și înaintară printre stînci spre sud.

Oceanul umflat și răscolit de vînt mugea surd. În sfîrșit, răsări luna. Barca nu era acolo.

Începură să pronunțe parola cu voce coborîtă :

— *Don* Pancho !... *Don* Pancho !... *Don* Pancho !...

Nu le răspundeau decît valurile.

Atunci începură să strige cu toţii în cor.

— *Don* Pancho nu vine, spuse Lorenzo.

— O să vină, îl asigură Raimundo. Îi place numai munca în ilegalitate. Îl atrag primejdiile mării.

— E mare barca? întrebă Jiménez.

— Da, e o barcă mare cu motorină, îl informă Arabul. Are un motor „Ford", adaptat la ambarcaţie.

— Dar motorul e bun? întrebă din nou Jiménez.

— Asta nu pot să-ţi spun; ştiu numai că are patru cilindri.

— Te întreb fiindcă poate s-o fi defectat...

— Cine ştie...

— Ora 3 dimineaţa, spuse în şoaptă Lorenzo. Ce facem?

— Să aşteptăm, răspunse Albino. Trebuie să sosească dintr-un moment în altul. Nu-i frumos să ne întoarcem la Pisagua cu coada între picioare.

— Da, să aşteptăm, consimţi Lorenzo.

— Am putea şi dormi, propuse Daniel. Unul să stea de veghe, cu lanterna în mînă, şi să semnalizeze cînd va auzi zgomotul motorului.

Dar nimeni nu putu dormi.

Cînd se făcu 4 dimineaţa, Arabul se întoarse spre ocean şi scoase un răcnet din adîncul rărunchilor:

— Du-te la dracu, *don* Pancho!...

Pe la orele 7 dimineaţa luară micul dejun, dînd gata jumătate din merinde. Nimeni nu mai scruta oceanul şi se fereau să se uite unul la altul. Îi cuprinsese o furie împotriva lumii întregi, dar mai cu seamă împotriva lor înşile şi împotriva barcagiilor.

— Ce-i de făcut? întrebă din nou Lorenzo.

— Să ne întoarcem la Pisagua, zise Raimundo. Încercarea a eşuat. Acesta-i al doilea eşec al nostru.

— Îmi vine să plîng de ciudă! mărturisi uriaşul Albino.

— Nu, nu trebuie să ne întoarcem la Pisagua pe lumină. Ne vor vedea venind şi vor descoperi astfel pe unde am fugit, vom da în vileag intenţiile noastre şi vom compromite toate perspectivele pentru viitor! ripostă Lorenzo. Pe lîngă aceasta, mai există probabilitatea, una la mie, ca barca să sosească.

— Vorbeşti ca din carte, murmură Raimundo. Mereu te gîndeşti din timp la toate. Te gîndeşti pînă şi la viitor.

— Să rămînem aici toată ziua, propuse Albino. Poate că totuşi barca va sosi; iar dacă nu va veni, ne întoarcem diseară la Pisagua.

Era o dimineaţă frumoasă de iarnă dulce din nord. Cum se revărsă de ziuă, vîntul goni spre ocean cîrdul de nori, care ascultau de biciul stăpînului, gonind într-un trap uşor, ce i-ar fi încîntat pe fugari dacă n-ar fi fost copleşiţi de-o furie neputincioasă. Se împrăştiară şi se puseră să adune scoici şi să caute arici-de-mare. Se dezbrăcară, şi aşa, în costumul lui Adam, făcură pe pescarii toată ziua, nişte pescari trişti, care-şi muşcau buzele de ciudă.

La orele 6 seara începură urcuşul muntelui, şi la 10 ajunseră la Pisagua, în pofida faptului că Raimundo alunecase rău şi-şi scrîntise un picior. Îl durea îngrozitor cînd sosi la baracă.

În aceeaşi noapte comitetul se întruni pentru a discuta noul eşec.

— Asta-i din pricină că barcagiii sînt fricoşi, îşi spuse părerea Albino.

— Sau poate or fi avut o pană de motor, îndrăzni să îngîne cu timiditate Lorenzo. Trebuie să aflăm ce s-a întîmplat cu ei.

— Da, bine, încuviinţă Raimundo. Deşi eu, cînd duceam tratative cu ei, i-am văzut cam şovăitori, mai ales pe acela care stăruia să primească banii cu anticipaţie. Oamenii aceştia nu-mi par destul de serioşi şi nici cu totul hotărîţi.

— Printre ei n-ai să găseşti nici unul aşa cum vrei tu, spuse Lorenzo.

— Poate. În orice caz, avem totuşi nevoie de ei.

Raimundo era stăpînit din ce în ce mai puternic de ideea fugii. În raidurile lui nocturne începu să ducă tratative cu alți doi barcagii.

— Cel mai bun lucru, îi propuse stăpînul bărcii, este să plecați chiar din Pisagua, de la cheiul principal.

— Dar acolo este un post fix de carabinieri, obiectă Raimundo.

— Bineînțeles. Dar căutați să le distrageți atenția în altă parte. Nu-i de ajuns doar să ne dați nouă bani ; mai aveți și altele de făcut.

— Și cîți bani vrei ? Nu prea sîntem bogați.

— Două mii de cap.

— Cînd plecăm ?

Patronul își scărpină ceafa.

— Azi e vineri. Marțea viitoare.

— Marți, ne-am înțeles. La ce oră ?

— Cred că ora 1 noaptea e cea mai potrivită pentru așa ceva.

Raimundo trebuia să ducă aceeași viață de totdeauna, să nu lase să se întrevadă nimic din planurile lui, și același lucru îl recomandă și celorlalți participanți la fuga proiectată, aceiași inși care alcătuiseră și grupul anterior.

Totuși, Raimundo începu să vorbească despre Margarita mai mult decît de obicei. Nopțile îi erau totodată și insuportabile și plăcute, iar diminețile nu se mai simțea atît de singur. Îi scria fără să pomenească ceva despre fugă, căci scrisorile erau în general cenzurate. Fără ea și cu două eșecuri în spinare, nu prea se simțea în apele lui. Dar marți va pleca, și drumul lui de întoarcere va duce aproape drept acasă. Și-o reamintea pe Margarita toată, amănunt cu amănunt. Piciorul mergea spre bine, deși mai șchiopăta puțin. Doctorul Rossi i-a spus că are, probabil, un început de ulcer stomacal, pentru al cărui diagnostic definitiv era nevoie de un examen la razele X, „dar aici singurele raze sînt acelea pe care le azvîrle mînioasa divinitate a maiorului Sánchez". Ritmul muncii lui Raimundo scăzu, fiindcă inima îi era la Lota, și gîndul, la fugă.

Luni după masă, dete buzna în baracă un caporal şi zise :

— Domnul Raimundo Ayala este chemat la comandament !

„Vai de mine !“ Se gîndi numaidecît la un denunţ.

— Cine vrea să vorbească cu mine ? îl întrebă în drum pe caporal.

— Chiar domnul maior Sánchez.

— Şi dumneata ştii de ce ?

— Bănuiesc că are veşti bune pentru dumneata.

Respiră uşurat.

Maiorul era în sufragerie cu Pancho Pistoale. Cînd îl văzu, se ridică în picioare, veni spre el cu o privire zîmbitoare şi-i spuse vorbind tare :

— Strînge-ţi lucrurile, *señor* Ayala, fiindcă pleci, pleci din afurisita asta de Pisagua.

— Da ? şopti el neîncrezător.

— Da, pleci acum, după-amiază. Scapi din iadul ăsta, pe care l-ai discreditat peste poate şi în care ai contribuit ca nimeni altul la propagarea spiritului de ură împotriva autorităţilor, la organizarea evadărilor. Aşa plătesc eu. Cu bine pentru rău.

— Atunci, sînt liber ?

— Pleci din Pisagua, pleci din acest groaznic lagăr de concentrare. Te duci să iei aer curat, să respiri din plin, liniştit, fără prezenţa nesuferită a maiorului Sánchez, te duci în creierii munţilor, în provincia Arica.

Raimundo îşi dădea seama că se făcuse alb ca varul, ca şi cum cineva i-ar fi scos dintr-o dată tot sîngele din vine.

— Acolo vei organiza revoluţia printre indieni şi lame. Nu pot spune că regret plecarea dumitale. Eu am propus preşedintelui să te transfere în altă parte. Nu poţi decît să-mi mulţumeşti.

Raimundo amuţi. De ce tocmai în ajunul evadării ?

Orişicum, chiar şi la lumina zilei, el tot va fugi.

— În cîteva ore va fi aici un automobil blindat, adăugă maiorul. Du-te să-ţi strîngi lucrurile. Nu pleci singur. Te vor mai însoţi cîţiva buni prieteni.

Trei soldaţi te vor ajuta la împachetat, fiindcă în mai puţin de jumătate de ceas totul trebuie să fie gata. Maiorul îşi aprinse o ţigară. Mă iertaţi, spuse el, şi-i oferi şi lui una. Aţi reclamat o alimentaţie mai bună. Aveţi dreptul de a vă arăta nemulţumirea. Nimic de zis. Acolo însă n-o mai aveţi cui reclama. Eu cunosc pustietăţile acelea muntoase. Am făcut explorări pe acolo cu detaşamentul „Rancagua". Acolo nu vezi decît indieni, lame, *alpacas* [1], *vicuñas* [2] şi cîţiva carabinieri. Caquena şi Parinacota sînt regiuni friguroase, domnule Ayala. Se află pe coasta unor piscuri înzăpezite şi oferă o privelişte de-o frumuseţe nemaiauzită !... Dar, repet, acolo nu vei mai putea să reclami pentru calitatea mîncării. Căci în munţi, spre deosebire de Pisagua, guvernul nu răspunde nici de hrană, nici de locuinţă. Cunoşti înălţimile astea, *señor* Ayala ?

— Nu, nu le cunosc. Vreau să înaintez un protest.

— Înaintează-l, poftim. Foarte bine. Ai tot dreptul. Protestează. Doar de aceea trăim într-o ţară liberă...

— Voi cere să se revizuiască această măsură. E un loc absolut neospitalier.

— Totuşi, sînt oameni care nu pot trăi decît acolo. Indienii, care se hrănesc o viaţă întreagă numai cu porumb şi cu pîine din făină de ienupăr, se îmbolnăvesc cînd pleacă din locurile acelea. În orice caz, dumneata înmînează-mi protestul, şi eu îi voi da curs imediat.

— Pot aştepta răspunsul în Pisagua ?

— Nu, trebuie să pleci imediat cu automobilul blindat. Răspunsul îl vei primi, poate, în Arica. Acum du-te ! Nu pierde timpul. Nu mai ai mult de stat aici. Te sfătuiesc să iei haine groase.

1 Animal rumegător din America de Sud, răspîndit mai cu seamă în Peru şi preţios pentru lîna sa abundentă şi de bună calitate.

2 Un fel de capră care trăieşte în America meridională, preţuită de asemenea pentru lîna ei.

Raimundo se duse la baracă. Nu avea nici îmbrăcăminte de lînă, nici aşternuturi proprii de pat, nici ciorapi groşi, nici bocanci. Încercă să vorbească la telefon cu Iquique, în vederea unui demers pe lîngă autorităţi, pentru a se obţine revocarea transferării din Pisagua. Cielito îi spuse : „Nu vor să ne dea legătura". Se gîndi să se ascundă în casa bătrînului Ismael ; dar cum să scape de soldaţii care îl urmăreau ca o umbră ?

Păduchele-negru veni pe calul său alb şi-l anunţă:

— *Señor* Ayala, automobilul blindat a şi sosit.

Raimundo ieşi din baracă. Plecau cu el Lorenzo, Modesto Torrez, Deportatul Voie-bună şi Jiménez.

Plecarea întîrzia. Motorul nu funcţiona. Mai trase ceva nădejde.

Se îmbulzise în jurul lor tot lagărul. Oamenii ieşiră din barăci cu provizii de drum şi îi priveau cu o nesfîrşită disperare. Răsunară din nou cîntece, unele compuse în Pisagua. Cînd deportaţii se urcară în maşină, intonară cu toţii în cor imnul naţional.

Jos, Cielito Guachalla plîngea. Encarnación Baella îi întinse lui Raimundo o pereche de ciorapi lungi de lînă, cu desene întortocheate, croşetaţi de dînsa ca să-şi scurteze lungile nopţi de veghe petrecute în balansoar.

— Cu bine, vă doresc multă fericire ! îi ură ea în gura mare, făcîndu-i semn cu mîna. Dumneata eşti bărbat şi vei suporta totul.

Lui Raimundo i se părea că s-a cufundat într-un vis din care nu se putea trezi în nici un chip, cu toată mînia lui. Cînd automobilul blindat începu să suie pieptiş muntele, Raimundo ridică mîna în semn de rămas bun. În afară de şoferul cu şapca pleoştită, în maşină luară loc, pe lîngă deportaţi, un locotenent şi trei carabinieri înarmaţi.

În curînd se înnoptă. Străbăteau pampasul, zdruncinaţi sălbatic de automobilul blindat. Cei cinci deportaţi şedeau chirciţi pe platforma camionului. Sufla un vînt rece, ca un brici, şi de jur împrejur nu se vedea decît *camnchaca.*

La orele cinci și jumătate dimineața, deportații simțiră din nou briza mării, apoi intrară în Arica. Raimundo își făcu socoteala că în noaptea aceea trebuia să plece la Iquique, dar liber, și apoi spre Lota, la Margarita, la Esperanza, și se gîndi că viața are uneori cotituri foarte lungi.

Partea a treia

INTERMEZZO ÎN ANZI

Capitolul XXXVIII

ÎN CREIERII MUNȚILOR

Raimundo coborî amorțit din automobilul blindat, cu picioarele țepene, grele, ca de plumb. Ofițerul de gardă al detașamentului „Rancagua" făcu ochii mari cînd îi văzu și le spuse : „Straşnic frig !" Se purtă cu dînșii destul de politicos. Ei mulțumiră pentru cafeaua servită în infirmerie și hotărîră să nu se culce.

Cînd răsări soarele, la ora 7, Lorenzo era gata să-i înalțe un imn de slavă. Era îngheţat tun. O voce spuse :

— Puteți coborî în curte.

— Am vrea să vorbim cu comandantul.

— Așteptați-l.

Intrară în grădina din mijlocul deșertului. Raimundo părea cufundat în contemplarea volburii de *buganvilias* [1] violete, dar de fapt se gîndea la capriciile soartei și visa la o posibilitate de evadere. Se uita la îngrăditura scundă ; pretutindeni erau soldați cu arma la umăr. O căldură mîngîietoare li se împrăștie în tot trupul, dezmorțindu-le membrele rebegite. Morro se înălța nu departe ; această vestită colină i se păru mult mai mică decît și-o închipuise din legende și din amintirile istoriei.

Deportatul Voie-bună se chirci și începu să se joace în nisip. Prinse o vaca-Domnului, o mică gînganie,

1 *Buganvilia* — plantă agățătoare, originară din America de Sud, ale cărei ramuri înflorite, de culoare roz-violetă, alcătuiesc ciorchini sau mari spice de-o nespusă frumusețe.

și o ținu în mînă zîmbind. Apoi o puse în palmă și suflă ușurel asupră-i, ca un băiețaș care suflă în măgălia pufoasă a unui ciulin.

Lorenzo și Daniel Jiménez se plimbau. Modesto Torres se așeză pe o bancă și închise ochii.

Raimundo încercă să facă rost de un ziar, dar nu izbuti. Comandantul nu venea. Ședea dus pe gînduri și urmărea jocul razelor de soare. Apăru un ofițer tînăr și zvelt, cu ochi negri, și îi invită la masă :

— Poftiți. Vă așteaptă prînzul. Se uita cu luare-aminte la fiecare dintre ei și dintr-o dată întrebă, curios : Cine sînteți dumneavoastră ? De unde veniți?

— Oare nu se citește pe fețele noastre ? Și noi, care credeam că toată lumea de aici știe că sîntem deportați din Pisagua ! replică Manzano. Mergem într-acolo, sus...

Manzano observă că ofițerul avu o tresărire.

— Îmi pare rău, răspunse el, îmi pare foarte rău. Asta nu-mi place...

Se așeză cu ei la masă, dar nu mîncă.

— Comandantul ia masa în altă parte ; dar o să vină în curînd. O să treacă prin grădină, așa că vă sfătuiesc să coborîți din nou acolo.

După noaptea nedormită, petrecută în automobilul blindat, Raimundo pica de somn și începu să moțăie. Își rezemă capul pe speteaza băncii de lemn, cînd Lorenzo îi dădu un ghiont în coastă : colonelul Mendieta, însoțit de un aghiotant, trecea prin curte. Toți cinci se ridicară în picioare. Colonelul se uită la dînșii, de departe, prin ochelari ; apoi intră în infirmerie. Ei porniră repede după el. Colonelul inspectă cusurgiu, curățenia. Exilații se opriră în ușă, cu ochii la el ; iar colonelul, la rîndul lui, îi privea ca un ofițer care fixează o tunică neîncheiată la un nasture. Locotenentul ședea în poziție de drepți în spatele lui, cu privirea sfioasă ațintită în ceafa comandantului, vădind, cum i se păru lui Lorenzo, un servilism rușinos.

După cîteva minute sosiră şase soldaţi cu baioneta la armă, comandaţi de un subofiţer, care intră tropăind în infirmerie.

— Trebuie să vă mutaţi cu tot calabalîcul în camera de gardă.

Ieşiră cu bagajele în curte. Deportaţii, încadraţi de un pichet de soldaţi, făcură pe uliţă vreo şaizeci de metri şi iarăşi se întîlniră cu comandantul, care, de data aceasta n-avea ochelari. Cînd îi văzu, şi-i puse iarăşi, cu un gest majestos, şi se uită la ei de sus.

În camera de gardă se afla un singur pat. Exilaţii auziră cum închideau lacătul, pe partea din afară a uşii. Subofiţerul şi soldaţii rămaseră de pază afară. Lumina se strecura în încăpere numai printr-o ferestruică zăbrelită, cu gratii groase, care da în stradă.

— Iată-ne aici fericiţi, toţi cinci într-o carceră, spuse Deportatul Voie-bună pe un ton de filozof pesimist. Dar cum se poate să ne trateze în halul ăsta ?

— Excelenţa-sa preşedintele a spus : „Ne aflăm pe picior de război". După cît se pare, sîntem socotiţi prizonieri, murmură Lorenzo, fără să-şi ia ochii de la fîşia aurie de lumină care se furişa printre gratii.

În curînd exilaţii simţiră că răspîndeau un miros greu. Toate emanaţiile trupurilor lor parcă începeau să fermenteze, însoţindu-se de-un concert de chiorăieli, şi ei ar fi vrut să se spele. Dar nu avură prilejul s-o facă toată dimineaţa. Modesto Torres îşi trecu dosul mîinii peste obraz, de jos în sus, de parcă ar fi dat cu un brici neascuţit. Tuleiele bărbii îi zgîriară pielea.

Raimundo începu să bată în uşă ; apoi o zgîlţîi cu putere.

Deportaţii auziră paşii subofiţerului, care se îndepărta.

— S-a dus să ceară autorizaţie pentru a ne asculta, presupuse Jiménez.

— Ce vreţi ? întrebă o voce prin uşă.

— Să ne spălăm.

Caporalul descuie lacătul şi îşi vîrî capul prin deschizătura uşii. Cişmeaua se găsea la o depărtare de cincisprezece metri. Îi escortară trei soldaţi cu baioneta la armă. Deportaţii îşi scoaseră cămăşile şi se spălară pînă la brîu. Lorenzo, pufăind în timp ce-şi freca faţa, căuta să-l convingă pe un soldat :

— Trebuie să vorbim cu comandantul.

Îi închiseră din nou. Veni un locotenent şi se aşeză pe pat.

— Din inimă îmi pare rău de situaţia în care vă găsiţi. Fără îndoială, n-are rost să vă faceţi iluzii. Am cerut comandantului să vă primească, dar nu vă pot da prea multe speranţe.

— Avem cîteva mici doleanţe, îi replică Raimundo. Să cumpărăm nişte medicamente, să trimitem telegrame familiilor, care nu ştiu unde ne aflăm. Trebuie să facem rost de usturoi, pentru cazul cînd ne vom simţi prost din pricina altitudinii ; apoi aspirină, alcool, vată, bocanci, poate un jerseu. Cam de astea am avea nevoie.

— Voi face tot posibilul, făgădui locotenentul.

Trecură cîteva ore, dar locotenentul nu se mai întoarse. Pe la ora 6 seara li se aduse o strachină cu linte. Cînd se înnoptă, veni un alt ofiţer, care îi încunoştinţă prin uşă :

— Trebuie să vă supuneţi regulamentului. La 8, culcarea !

— Ce importanţă are la ce oră ne culcăm dacă sîntem închişi în camera de gardă şi nimeni nu ne vede ? întrebă Lorenzo.

— Regulamentul e regulament !

— Regulamentul o fi regulament, dar nu avem unde să ne culcăm. Sîntem cinci şi nu există decît un singur pat ! replică Deportatul Voie-bună.

— Tăcere ! După ora 8 convorbirile sînt interzise!

Şedeau cufundaţi în întuneric, cu ochii închişi, sprijinindu-se cu spatele de perete. Ţigările li se isprăviseră. Simţeau în gît un fel de mîncărime, care pornea de la stomac şi le furnica tot trupul.

Se auzi din nou vocea ofiţerului care păzea regulamentul :

— Scularea la 5 dimineaţa !

Continuară să discute. Peste un minut, o voce, probabil a unui om voinic, poreclit de Jiménez, fără să-i ştie gradul, Sergentul Cumsecade, începu să tune, zguduind uşa şi ameninţînd s-o scoată din ţîţîni, perspectivă împotriva căreia exilaţii n-aveau nimic de zis.

— Da faceţi odată linişte ! Pe cel ce-o mai crîcni îl ating c-un glonţ la mir !

Din nou lovituri în uşă şi aceeaşi voce :

— Nu v-ajunge cît v-aţi umflat de somn ? E 5 ! Deşteptarea !

La 7 se auzi duduind motorul unui *jeep*. După zgomotul paşilor celor ce coborîseră din maşină deduseră că erau patru carabinieri. Li se aduse cîte o ceaşcă de cafea. Peste două ore intră în cameră un ofiţer, însoţit de trei soldaţi. Ofiţerul luă poziţie de drepţi. Îi salută, ducînd mîna la cozoroc, şi le spuse, pronunţînd parcă un toast :

— Domnilor exilaţi, sînt însărcinat să vă inspectez bagajele şi să vă conduc pînă la staţia de cale ferată Arica a la Paz.

Abia cînd desfăcură bagajele, îşi dădură seama şi mai exact cît de sărăcăcioase erau.

Lorenzo Manzano luase cu el o carte de economie politică, o antologie a poeziei chiliene, o gramatică spaniolă şi cîteva romane. I le confiscară. El protestă cu însufleţire :

— Mă rog, ce-o să mă fac eu fără cărţi toată ziulica acolo, în creierii munţilor ? Trebuie măcar să citesc, să studiez. Altfel, înnebunesc !

Suferinţa lui nu era pentru pierderea cărţilor ca obiecte, deşi, în libertate, fusese un mic bibliofil, dar unde îi puteau fi mai necesare cărţile decît acolo, unde fusese surghiunit ? Acum ele erau pîinea lui cea de toate zilele, erau vinul sufletului său, căci îşi dădea seama că în singurătăţile Anzilor trebuia să se îmbete cu ceva.

Locotenentul îl privi pe jumătate batjocoritor, pe jumătate uimit.

— Ne luaţi drept copii de ţîţă ? Cu cărţuliile astea o să instigaţi pe indieni la insurecţie ; şi cînd ne va fi lumea mai dragă, ei au să coboare din munţi, sub comanda dumneavoastră, ca să pună mîna pe Arica !

— Ştii că nu-i proastă ideea ? ! mormăi în barbă Lorenzo. Nici nu-mi trecuse prin cap !

Bagajul lui Raimundo fu scotocit cu o deosebită minuţiozitate.

— Ia te uită... spuse locotenentul luîndu-i tabletele de antibiotice şi drajeurile antigripale. Îmi pare rău, dar acestea trebuie să rămînă aici.

— De ce ? Credeţi că vreau să răstorn guvernul cu pilulele astea ?

— Aşa e ordinul, domnule, răspunse locotenentul, vîrînd mîna în buzunarele deportaţilor.

Îi percheziţionă pe rînd, din cap pînă în picioare, scotocindu-le pînă şi cutele pantalonilor.

— Dar asta ce-i ? izbucni el, smulgînd copia decretului de deportare în Pisagua a lui Raimundo.

— Ăsta-i un document oficial. Nu vedeţi ? Are semnătura preţioasă a excelenţei-sale ! Vreau să-l păstrez ; iar cînd voi fi pus în libertate, vreau să-l pun în ramă şi să-l atîrn deasupra patului. Îl voi arăta fiicei şi nepoţilor mei şi le voi spune : „Iată diploma mea ! Iată titlul meu de membru al Universităţii din Pisagua ! Iată semnătura preşedintelui, omul care şi-a îndeplinit toate îndatoririle faţă de popor !"

— Da, ar fi un admirabil suvenir de familie. Cu toate astea, lasă-mi-l, insistă locotenentul.

Înainte de a pleca din lagăr, Epifanio Luna desenase o hartă a munţilor din interiorul ţării, însoţind-o de un mic vocabular al limbii *aymará*, „fiindcă acolo, în munţi, majoritatea indienilor nu vorbesc spaniola, ci numai *aymará*".

Ofiţerul examină mai întîi planul cu uimire. Apoi citi cuvintele necunoscute şi traducerea lor. Holbă nişte ochi cît roata carului şi exclamă, zîmbind cu gura pînă la urechi :

— Instrucţiuni secrete. Planuri cifrate. Phiii, domnilor, ce descoperire ! Poate captura asta are să-mi aducă avansarea ! Domnilor deportaţi, mulţumirile mele !

— Dar acolo-i scris în limba *aymará :* pîine, apă, a mînca, a dormi...

— De unde să ştiu ? Poate spune : omorîţi, tăbărîţi, sau Dumnezeu mai ştie ce...

Luă toate însemnările, inclusiv cărţile şi caietele pe care Jiménez le primise de acasă, ca să se pregătească pentru bacalaureat.

— Asta-i nedreptate, nedreptate ! se revoltă tînărul. Apoi îşi privi tovarăşii, şi adăugă cu voce coborîtă : Acolo aş fi fost silit să studiez. Doar altceva n-ai de făcut... Se adresă locotenentului : Îmi periclitaţi studiile. Acum ar trebui să fiu student în primul an de politehnică.

— Domnule inginer, am să fac un inventar de toate lucrurile confiscate, spuse locotenentul. Aproape sigur că n-o să le primiţi niciodată înapoi ; totuşi, eu am să fac inventarul.

Exilaţii merseră la gară pe jos cu boccelele în spate, însoţiţi de locotenent şi de cei trei carabinieri înarmaţi. După cîteva minute sosi o delegaţie a muncitorilor feroviari.

— Bună ziua. Am strîns pentru voi ceva bani. Vă urăm noroc prin munţii aceştia sterpi, unde şi-a înţărcat dracul copiii...

Locotenentul dădu un telefon.

Sosi o drezină descoperită, şi exilaţii se urcară în ea printre bagaje, păziţi de doi carabinieri şi de locotenent, care spuse, făcînd o plecăciune :

— O să am înalta cinste de a vă însoţi pînă la staţia Pocoenchile...

Carabinierii, înarmaţi, luară loc în spate, iar deportaţii, în faţă, lîngă locotenent, care-i spuse lui Raimundo :

— Ştiu că dumneata vii din regiunea carboniferă. Am fost la Schwager şi la Lota, şi acolo te-am văzut de mai multe ori. Poate că nu-ţi aminteşti de mine ; dar eu am cunoscut vreo cîţiva conducători.

— Văd că nu mişcaţi un deget, domnule locotenent, ca să nu fim atît de nedreptăţiţi.

— Eu sînt un sclav al datoriei. Cît trăim, toţi sîntem într-un anumit fel sclavi. Dumneata, de pildă, eşti sclavul revoluţiei ; pe alţii îi ţin în sclavie femeile, dragostea, vinul, viciile, opiul, cocaina, lăcomia şi aşa mai departe...

La Pocoenchile, locotenentul coborî, luă poziţia de drepţi şi, ducîndu-şi mîna la cozoroc, exclamă :

— Domnilor deportaţi, vă doresc ca viaţa pe crestele Anzilor să fie cu voi cît mai puţin ingrată cu putinţă !

Făcu stînga-mprejur, porni tropăind spre biroul şefului de gară, şi de acolo raportă, prin telefon, că îşi îndeplinise misiunea.

La două şi jumătate deportaţii sosiră în Puquios, prima aşezare mai însemnată din acest fund de ţară. Aerul devenise mai dens. Raimundo simţea o apăsare la tîmple, îl durea capul, era toropit, parcă o mînă de fier îi strîngea creierul. Un carabinier scoase din buzunar o agendă şi citi :

— Sîntem la trei mii şapte sute douăzeci şi opt de metri deasupra nivelului mării. Îi văzu pe deportaţi stînd somnoroşi şi posaci, ca nişte beţivi mahmuri, şi adăugă : Dar să nu vă speriaţi, vă rog, de altitudinea asta. Dracul nu-i chiar atît de negru cum se spune. Mie nu-mi pasă de răul de munte ! încheie dispreţuitor, sărind din drezină şi ajutîndu-i şi pe ceilalţi să coboare, împreună cu bagajele lor, care păreau de plumb. Şi acum să mergem să-i predăm pe domnii deportaţi.

Lorenzo ridică din umeri, dispreţuitor :

— Trecem, ca o minge, din mînă în mînă, de la un carabinier la altul.

Şi cum mergeau aşa, împovăraţi mai rău decît nişte catîri, îl auziră deodată pe carabinier răcnind, ca vînzătorii la mezat din bîlciuri :

— Sergent secund Luis Alberto Hernández şi caporal Diego Molina, v-am adus nişte odoare !

Carabinierii strigaţi primiră „odoarele" şi le duseră la arest.

— O celulă la patru mii de metri, spuse în surdină Lorenzo, asta nu-i o glumă care să-ţi stîrnească rîsul, ca şi cum te-ar gîdila cineva în talpa piciorului... Trebuie să existe şi lucruri mai bune pe lumea asta.

Printre zăbrele, sergentul Hernández intră în vorbă cu exilaţii :

— Dumneavoastră ne-aţi fost recomandaţi drept nişte elemente primejdioase, pentru care trebuie o mînă de fier.

— Datorăm această recomandare desigur scumpului nostru maior, spuse Jiménez, care îşi pierduse aproape cu totul simţul umorului.

— Unde putem mînca ceva ? întrebă Lorenzo, cu furia unui tigru închis în cuşcă, în pofida aspectului de intelectual pe care i-l dădeau ochelarii. Sîntem atît de flămînzi, încît am mînca şi un sergent carabinier, cu jambiere şi cu tot ce-i pe el !

— Pe mine singura fiinţă care mă mănîncă este nevastă-mea, dar, din nefericire, se află foarte departe, în sud.

— Întrebarea este limpede, accentuă Modesto Torres şi, cu o expresie amară şi duşmănoasă, silabisi furios : Un-de pu-tem mîn-ca ce-va ?

— La a-ce-e-aşi os-pă-tă-ri-e un-de mîn-căm şi noi ! răspunse sergentul, imitîndu-l. Însă plătind. Guvernul nu suportă nici una din cheltuielile dumneavoastră. Cît priveşte locuinţa, de ce să vă ţin la închisoare ? Unde aţi putea fugi de-aici ?

Mîncară împreună cu carabinierii, care le dădură cîteva amănunte asupra vieţii care-i aştepta în munţi.

— Carabinierii de-acolo de sus sînt oameni cumsecade. Trebuie să plecaţi mîine la ora 8 dimineaţa. Aici, în Puquios, ne găsim încă la poalele Anzilor. Apoi urmează crestele stîncoase şi clădăria munţilor. O să plecaţi spre Putre, îi lămuri sergentul Hernández.

— Pe ce drum ? se interesă caporalul Molina, care pînă atunci nu scosese nici o vorbă, fiind aproape tot atît de tăcut ca şi Deportatul Voie-bună.

— Bine, măi, doar tu însuţi trebuie să hotărăşti, răspunse sergentul, bizuindu-se pe un fel de complicitate a celuilalt. Pe unde crezi că-i mai bine. De altfel, ştii şi tu că nu-s decît două drumuri : pe priporul Suán, sau pe priporul Larancagua.

Caporalul stătu în cumpănă un moment :

— Pe Larancagua, că e mai scurt drumul.

— Şi mai primejdios, adăugă sergentul.

Raimundo căzu pe gînduri, tulburat de acest dialog cu privire la cele două pripoare. Nu se joacă oare cu vieţile lor ? Nu cumva carabinierii ăştia au ordin să-i lichideze ? Un pas greşit al catîrului, şi s-a sfîrşit povestea ! Impunitate absolută. Nimeni n-a văzut, nimeni n-a auzit. Sergentul, observîndu-i tulburarea, îl întrebă :

— Ai mers vreodată călare pe catîr ?

— Nu, niciodată.

— Într-adevăr, călătoria nu-i prea uşoară : şapte ore. Şi pe lîngă asta, şi cam primejdioasă. Dar trebuie să aveţi încredere în picioarele dobitoacelor.

Dormiră pe jos, şi Raimundo, tremurînd de frig, visă din nou acele secvenţe cinematografice din copilărie, în care pereţii se strîngeau în jurul lui, gata să-l înăbuşe. Se deştepta din zece în zece minute.

— Lorenzo, dormi ?

— Mă gîndesc la cărţile pe care mi le-au luat la Arica. Ce-o să mă fac în munţi fără ele ? Lectura este un leac foarte bun ca să nu înnebuneşti din pricina singurătăţii... Şi pot să jur că acolo nici printr-o minune n-o să găsesc o literă tipărită !

— Şi eu, care mi-am pierdut decretul cu semnătura preşedintelui ! Ce-o să arăt copiilor Esperanzei? În schimb, tu poţi să ţii un jurnal cu viaţa ta din munţi, pe care să-l citeşti pe urmă nepoţilor.

— O iei cam repede. Deocamdată nu am nici măcar copii.

— O să fie bruneţi. Gîndeşte-te la ei şi la mama lor, la Cielito, şi aşta o să te mai încălzească puţin.

— Raimundo, cred că mi-ai dat un sfat bun, spuse Lorenzo, întorcîndu-se pe cealaltă parte.

Dar în curînd începură să-i clănţăne dinţii de frig, aşa că nu mai putu s-o viseze pe Cielito Guachalla.

Capitolul XXXIX

PE MARGINEA ABISULUI

Măgarul pe care-l călărise Epifanio Luna în ziua de Anul nou nu avea, după cît se pare, seninătatea impasibilă a catîrului care-l ducea acum pe Raimundo. Cînd Raimundo se urcă pe el, animalul aproape nici nu-l luă în seamă, vădind o reală supărare că e silit a porni la drum. Caporalul mergea înainte, pe catîrul înaintaş; după dînsul veneau deportaţii; iar la urmă, ca acoperire, sergentul Hernández forma ariergarda. Acesta începu călătoria cu o risipă de glume, ce se preschimbară apoi în înjurături, pentru ca la urmă, din pricina fricii, să cadă într-un mutism absolut.

Se strecurau pe o potecă îngustă, ce se furişa pe priporul prăvălit, pierzîndu-se aproape printre munţii monumentali, stîncile cenuşii-albicioase şi rîpele galbene, care alcătuiau fondul peisajului...

— Cum te simţi? izbuti să-l întrebe Raimundo pe Lorenzo.

— Aş prefera să stau acasă la mine, în faţa unui pahar cu o băutură răcoritoare, îi răspunse acesta.

Nimeni n-avea chef de vorbă şi Raimundo hotărî să tacă. Şi a fost o idee foarte bună, căci în clipa următoare n-ar mai fi putut scoate un cuvînt pentru tot aurul din lume! Era sleit de puteri, şi fiecare pas al catîrului, care se opintea să urce, se răsfrîngea şi în pîntecele lui. Trebui să înveţe a călări cu frîiele legate de oblîncul şeii, întrucît dobitocul ţinea tot timpul botul în pămînt, căutînd la tot pasul apă şi iarbă. Catîrii, după cîte patru-cinci paşi, se opreau, ca să se odihnească şi ei, şi oamenii.

Îşi afundau botul în pămîntul fără iarbă şi fără un strop de apă.

Raimundo îşi simţea ochii parcă secaţi şi mergea aşa, în neştire, surghiunit pentru a doua oară, aruncat în necunoscut, spunîndu-şi că fuseseră victimele unui denunţ. Îi venea greu să creadă că numai printr-o pură coincidenţă erau azvîrliţi în pustietatea Anzilor tocmai în ajunul fugii, în preziua reîntoarcerii sale la libertate. I-o fi trădat Cordovez înainte de plecare? Sau Ofelia? Scormoni în memorie. Încercă să-şi amintească toate amănuntele vieţii din lagăr şi îşi dădu seama că nu-şi luase rămas bun de la mulţi deportaţi. A fost oare o scăpare din vedere din pricina grabei?

Poate din nevoia de a-şi abate gîndurile în altă parte, ca să nu vadă sforţările trudnice ale catîrilor, aceleaşi într-o privinţă ca şi sforţările sale, cît şi pentru a încerca să-şi înfrîngă spaima faţă de posomorîta asprime a naturii, sau poate, pur şi simplu, pentru a-şi omorî timpul, Raimundo se gîndi să-şi perinde în amintire tot ce era în stare, fiinţă cu fiinţă, ca şi cum ar fi evocat ceva pentru totdeauna pierdut. Cercul acela care-i apăsa capul, ca un chipiu de fier, şi care parcă se strîngea cu fiecare pas al catîrului îi sfărîma creierul, fără întrerupere, ceas după ceas. Călăreau goi pînă la brîu, căci îi ardea soarele, dar în curînd, din acelaşi motiv, se văzură siliţi să-şi îmbrace din nou cămăşile.

Cînd sosi amiaza, nu aveau poftă de mîncare, în schimb ar fi băut un rîu întreg. Fiecare primi cîte o lămîie, şi buzele lor uscate erau tot atîtea plite încinse, pe care se evaporau, sfîrîind, picăturile de suc acru.

La ora 3 după masă, caporalul Molina anunţă:

— Oprire! Începe zona primejdioasă. Descălecăm puţin să mai răsuflăm. Urmează urcuşul coastei Larancagua. Vom trece, printre altele, şi prin proba focului, fiindcă, la vremea asta, soarele arde ca flăcările iadului.

După odihnă, Raimundo făcu o imprudență : încercă să încalece catîrul prin partea dreaptă. Dobitocul se răsuci brusc, și el rămase atîrnat de cealaltă parte, printre copitele animalului. Speriat, catîrul îi trase o copită în genunchi și o luă razna. Raimundo căzu și-și pierdu cunoștința. Îl scăldă o sudoare fierbinte, urmată numaidecît de una rece ca gheața.

Cînd deschise ochii, Lorenzo îi storcea o lămîie printre buze ; apoi îl frecă pe frunte. Începu să-l doară genunchiul ; își da seama, cu groază, că i se umflă văzînd cu ochii. Ședea întins pe pămînt, și în timp ce Lorenzo continua să-i stoarcă lămîia în gura întredeschisă și să-i fricționeze tîmplele, căzu într-un fel de somnolență.

Raimundo simțea nedeslușit că se scursese mult timp de la incident. Din nou îl trecură sudori reci, deși soarele stăruia încă și-i săgeta ochii prin pleoapele închise. Își întorcea capul cînd într-o parte, cînd în alta, cu regularitatea unei pendule ; parcă naviga iarăși pe vasul *Araucano,* legănîndu-se pe valuri... Cînd își reveni, își dădu seama că se află din nou pe catîr, dar nu călare, ci culcat pe animal și legat, ca o povară neînsufletită, cu niște curele din piele de lamă. Întrebă cu voce slabă :

— Lorenzo, ești în urma mea ?

— Da, n-ai nici o grijă. Mai bine dormi.

Înțelese de ce Lorenzo dorea ca el să doarmă pe acest pat straniu : tocmai ca să n-aibă nici o grijă și să nu privească în jos, spre fundul văgăunilor, al prăpăstiilor.

Cu ochii ațintiți spre cerul care pîlpîia în răsfrîngerea razelor, Raimundo se simțea pătruns de groază, deoarece acum vedea totul limpede.

Urcau coasta Larancagua, pe drumul de la Puquios la Putre, pe o potecă de nici patruzeci de centimetri lățime. Din amîndouă părțile, prin mugetele de vînt, îl chemau prăpăstiile.

Închise iarăși ochii, dar numaidecît simți nevoia să privească picioarele catîrilor, care înaintau cu

copitele lor uscate. Ştia că-i absorbit de atracţia dublului abis. Ameţeala îl înnebunea, deşi călătorea legat şi cu faţa-n sus. Da, trebuia să-şi caute refugiul în cer. Hotărî să privească numai în sus şi, chinuit de setea salvării, să se cufunde cu totul în contemplarea firavilor nori, care pribegeau pe bolta aproape cu totul senină, sălbatic de albastră, ca ochii unei femei cu inimă rece, deşi în acea clipă era luminată ca de licărirea a nu ştiu cîte milioane de lumînări. Auzea nişte cuvinte venite de undeva, de foarte departe, şi simţea cum moartea, plecînd din piciorul bolnav, i se împrăştia în tot trupul. Îşi pipăi genunchiul prin pantaloni: descoperi o mică umflătură dureroasă.

Cînd ajunseră pe un mic tăpşan, îl dezlegară şi-l întinseră pe pămînt. Nu s-a putut ca ochii săi, ochi de plăpîndă făptură omenească care simte atracţia magnetică a abisurilor, să nu privească clădăria de piatră ce zăcea la picioarele lui şi piscurile retezate, care-i evocau un vechi cimitir de oameni şi catîri învinşi de hăuri. Ceru atunci cu glasul stins, strîngîndu-şi pleoapele:

— Legaţi-mă din nou pe catîr, cu faţa la cer. Faceţi ceva cu piciorul meu!

Caporalul îi privi genunchiul şi zise:

— Om vedea noi acolo, sus. Aici nu putem face nimic.

— Sus... şopti Raimundo.

Va să zică, trebuiau să continue acest urcuş, care nu se mai sfîrşea! Iar cînd vor ajunge la acoperişul lumii, va avea ca răsplată un picior gangrenat, pe care i-l vor amputa cu toporişca vreunui măcelar sau cu un cuţit indian. Se gîndi la moarte şi-şi aminti cu ură de locotenentul care îi luase tabletele de antibiotice. Infecţie generalizată. În jurul lui stăruia o mare linişte, şi el se gîndea că nu va mai putea rezista şi că nimeni nu-l va putea salva. Uneori omul este fragil ca un ulcior de lut sau ca un ou.

Prinse cu urechea un mic zvon îndepărtat. Întoarse capul şi zări în fundul văgăunii, şerpuind,

un pîrîiaș subțirel. Poate ar fi fost bine să-și spele în el genunchiul ; dar era cu neputință să coboare cu piciorul bolnav.

Carabinierii începură să înfulece tartine cu brînză. Le oferiră și lor.

Modesto Torres refuză și se răsti la dînșii :

— Blestemați să fiți, mizerabililor, asasinilor, și cei ce vă comandă, care sînt încă și mai mizerabili și mai mari asasini ! Viețile noastre depind de copitele dobitoacelor !

—Nu mai fi așa arțăgos ! Potolește-te, răspunse sergentul Hernández. Ești nerecunoscător. Și omul nu trebuie să fie niciodată ingrat. S-ar cuveni să le ceri iertare catîrilor în genunchi, să le sărută copitele, care calcă cu o precizie de ceasornic, de cronometru. Privește-le ! Aici, și voi, și noi depindem de precizia aceasta, la milimetru, cu care catîrul își pune copita. Dacă o copită alunecă puțin, s-a zis cu viața mea ! Și e ușor să aluneci, căci terenul e nisipos, gol ca-n palmă, nici tu iarbă, nici tu cactuși de care să te poți agăța. De aceea Direcția Generală a Carabinierilor și Casa de Prevederi Sociale ne oprește să luăm drumul acesta. Dacă ne prăbușim cumva în prăpastie, nimeni nu dă o para chioară pe rămășițele noastre pămîntești ! Rudele nu vor primi nici un ban, vina fiind a noastră că am fost niște nebuni. Nu prea trecem însă pe coasta Suán, fiindcă pe acolo drumul durează o veșnicie. Dacă preferăm potecile acestea late doar de două-trei palme, o facem nu numai pentru că drumul e mai scurt...

— Spre moarte, bodogăni Jiménez.

— Sau spre Putre... ci și pentru că avem încredere în picioarele catîrilor care sînt precise ca lumina soarelui, avem încredere în aceste animale tăcute și răbdătoare, ca și noi...

— Și nărăvașe cum e catîrul lui Raimundo, adăugă Deportatul Voie-bună.

— A lui a fost vina. Nu știe nici să încalece, nici să descalece.

Îşi reluară călătoria. Raimundo, tăcut, auzea crîmpeie din convorbirea îndepărtată. Pe jumătate adormit, contempla mozaicul de culori din lanţul de munţi neospitalieri; verzui, negri, gălbui, iar unul se distingea printr-o pată mare, albă, la mijloc.

Lorenzo îi surprinse privirea şi spuse :

— Asta-i valea morţii ; dar a morţii înveşmîntate în curcubee !

Se căi pe loc de cuvintele lui. Dar, într-adevăr, nu văzuse niciodată o asemenea năvală de culori pe planuri atît de gigantice, purtătoare de moarte. Orbitoare, ca un foc de artificii, razele soarelui fulgerau peste stîncile înălţate ca nişte vesele catafalcuri, iar deasupră-le strălucea ameninţător cerul, de-o puritate desăvîrşită, brăzdat în zbor de *ajoya aymará* [1], pasărea uriaşă care cotcodăcea sus, peste capetele lor, ca o găină.

Torres continua să discute mînios cu carabinierii.

Jiménez îi spuse cu voce coborîtă :

— Lasă, dragă, sergentul are dreptate. Nu fi ingrat. Dacă n-ar fi fost guvernul actual, nciodată n-ai fi avut prilejul să-ţi desfeţi privirea cu peisaje atît de viguroase, atît de deosebite de cele din sud.

— Păstrează-ţi glumele pentru catîri !

— Întipăreşte-ţi bine în minte tot ce vezi. Mai tîrziu ai să le poţi povesti la adunarea muncitorilor brutari şi vei avea un succes colosal ! Ascultîndu-te, pitarii vor uita şi pe ce lume sînt. Ba li se vor arde şi pîinile în cuptor...

— N-am să povestesc nimic. Nu-s nici limbut, nici palavragiu. Sînt doar un om care se răzvrăteşte împotriva nedreptăţii şi a fărădelegilor !

Sergentul intră în vorbă :

— Ca să te liniştesc, pot să te previn că, dacă prima parte a urcuşului a fost grea, apoi a doua parte, unde-i vorba şi de căţărat, va fi încă şi mai grea.

1 Pasăre care trăieşte în Anzi, mai cu seamă în Peru, un fel de raţă sălbatică, de-o mărime neobişnuită în raport cu celelalte varietăţi ale speciei.

Raimundo începu din nou să urmărească cu privirea catîrul, care-şi lăsase capul în jos şi aproape îşi tîra botul pe pămînt, încercînd să ciugulească o iarbă inexistentă. Dar cum pot catîrii ăştia să ia seama la prăpăstii dacă le e gîndul la păscut?

Deportatul Voie-bună îl întrebă:

— Tovarăşe Raimundo, nu te supără *el soroche* [1]?

Lui Raimundo i se păru că întrebarea fusese făcută pe un ton bucuros, ceea ce îl irită.

„Ce întrebare stranie", răspunse în gînd Raimundo; într-adevăr, simţea *el soroche*; inima lui îl simţea şi îşi dădea seama de acea apăsare produsă de rarefierea aerului după vîjîielile din tîmple, după durerile sfredelitoare din urechi, după setea care-l măcina, după senzaţia că moare într-un fel de reverie plină de halucinaţii.

Ca prin vis auzi vocea sergentului anunţînd oficial, ca şi cînd ar fi citit un decret solemn:

— Domnilor, am ajuns la Putre, reşedinţa principală a carabinierilor chilieni din munţii mărginiţi cu Bolivia. Descălecaţi cu toţii!

Raimundo îşi dezlipi pleoapele; zări un sat indian, oi şi lame şi-l izbi verdele strălucitor al unor semănături făcute cu mijloace rudimentare.

Cînd puse piciorul în pămînt, îşi dădu seama că nu era în stare să umble; genunchiul îl durea prea tare. Lorenzo şi Jiménez îl luară de braţe, şi numai aşa, ţopăind într-un picior, izbutiră să intre în cazarmă, unde îi aştepta un locotenent.

— Vă puteţi odihni pe coridor, îi anunţă acesta.

Acum, Raimundo simţi oboseala şi durerea mai mult decît oricînd. Îl cuprinse ameţeala. Simţi că se învîrteşte totul în jurul lui şi leşină.

— Efectul altitudinii, preciză locotenentul. Aşezaţi-l aici.

Aduseră un ulcior indian, împestriţat cu dungi roşii, negre şi albe, şi-i dădură să bea, pe săturate, apă de munte.

Îl scuturau frigurile şi-l treceau sudorile.

[1] Un fel de asfixie, ca urmare a rarefierii aerului la mare altitudine, în Anzi.

— Sînt reacţii nervoase, puse ofiţerul diagnosticul. Aşa se întîmplă cu cei ce vin aici pentru prima dată.

Lorenzo îl rugă :

— Domnule locotenent, cred că ar fi bine să ne mai odihnim cîteva zile în Putre înainte de a pleca mai departe în munţi. Nu sîntem obişnuiţi să umblăm călare pe catîri, şi de aceea picioarele şi şezutul ne-au ajuns într-un hal fără de hal. Vedeţi şi dumneavoastră în ce stare se află acest om... Are un genunchi strivit ; a şi început desigur un proces de infecţie. Dacă se află vreun felcer pe-aici prin sat, ar trebui să-l examineze şi să-i dea vreun leac.

— Bine, voi trimite după dînsul, cu toate că aici nu se găsesc decît calmante.

Felcerul era un om zdravăn, de vreo 45 de ani, cu un chip de vrăjitor *aymará*. Dispuse ca Raimundo să fie transportat cu targa într-o cocioabă de chirpici. Rămase cîtva timp singur cu el. Apoi ieşi afară şi îşi dădu raportul în stil telegrafic :

— N-are nimic. Efectele drumului. Rău de munte. Piciorul nu-i infectat. Aici nu avem leacuri.

Locotenentul trase un sertar al mesei sale, scoase două caşete şi le întinse lui Lorenzo :

— Ia-le pentru prietenul dumitale.

Raimundo se întoarse şi se aşeză din nou în coridor. Îşi ridică pantalonul şi, arătîndu-şi genunchiul drept, se plînse :

— Nu mi-au făcut nimic.

Felcerul mormăi :

— Nu mai fi aşa fricos, măi omule. Asta trece de la sine. Am să-ţi presar locul bolnav cu un praf alb, care, ai să vezi, e mai bun şi decît găinaţul ! Leac sfînt !

Lorenzo insistă iar pe lîngă locotenent :

— Ce răspuns ne daţi la cererea noastră de a ne mai odihni aici cîteva zile ?

Lorenzo observă că ofiţerul îl priveşte morocănos şi rece.

— De ce aţi fost exilaţi în ţinuturile acestea ? îl întrebă, la rîndul lui, locotenentul, cercetîndu-l cu coada ochiului.

— Prea sigur nu știm nici noi de ce, replică Lorenzo. Mi se pare că nici în decret nu se menționează cauza sau măcar pretextul pedepsei.

Locotenentul scoase o hîrtie oficială din sertarul mesei.

— Nu mai faceți pe îngerașii abia pogorîți din cer! Ați fost trimiși aici fiindcă ați vrut să organizați o răscoală în Pisagua.

— Poveşti ! murmură cu dispreț Lorenzo. Doar nu sîntem nebuni ! Niciodată nu ne-am gîndit la așa ceva. Nu aveam nici măcar o jumătate de revolver. Dacă am fi încercat să stîrnim o răscoală în lagăr, ar fi însemnat să prefacem Pisagua într-un abator, într-o fabrică de măcelărit deportații. Dar cred că nu-i locul aici să dezbatem chestiunea aceasta. Noi am vrea să știm unde anume sîntem trimiși și în ce condiții vom trăi.

— Dumneata și Raimundo Ayala mergeți la punctul cel mai îndepărtat, la Caquena. Domnii Jiménez, Torres și Moreira (în sfîrșit, auziră numele exact al Deportatului Voie-bună) vor merge pînă la Parinacota. În ceea ce privește condițiile de viață, le știți doar : guvernul nu-și ia răspunderea nici pentru masă, nici pentru locuință. Eu cunosc aceste locuri. Și, de fapt, îmi frămînt mintea întrebîndu-mă cum o să vă descurcați, fiindcă acolo indienii nu gătesc demîncare. Trăiesc aproape numai cu porumb.

— Într-un cuvînt, ne-au scos din Pisagua ca să ne ucidă, să murim de foame, mormăi Torres.

— Și mai ales de frig, adăugă locotenentul.

— Noi vă rugăm, zise Lorenzo, să interveniți pe lîngă autorități să ne schimbe locul de deportare. Trebuie să trăim undeva unde să ne putem cîștiga într-un fel existența, unde să putem găsi hrană, hai să zicem chiar în Putre ; da, noi am rămîne aici.

Învingîndu-și pentru o clipă durerea, Raimundo se gîndi la relativitatea lucrurilor omenești. Acum se luptau ca să rămînă în marea „metropolă" Putre ! Locotenentul se gîndea poate la același lucru, judecînd după ceea ce spuse imediat, pe un ton zeflemisitor :

— Ei drace ! Ia te uită ! Aşadar, găsiţi că acesta-i paradisul ? Şi eu, care mor de plictiseală aici ! Pentru un cetăţean din Santiago a locui în Putre este totuna cu a trece prin chinurile iadului. Dar poate că puţină dreptate tot aveţi. Aici măcar mai sînt ceva fructe ; se poate găsi o hrană mai acceptabilă.

— Atunci, putem rămîne ? forţă nota Lorenzo.

— Eu singur n-am dreptul să rezolv această chestiune. O să transmit cererea voastră autorităţilor competente.

— Dar în ce priveşte amînarea plecării pînă poimîine ?

— Îmi pare rău, însă nu pot s-o amîn. Am ordine categorice în acest sens. Chiar astăzi ar fi trebuit să plecaţi, dar e prea tîrziu. În afară de asta, aici n-avem paturi de prisos. S-a ţinut socoteală numai de cele pentru carabinieri. Făcu o pauză, apoi luă un ton sentenţios şi exclamă zîmbind : Dar am o surpriză pentru voi, un mic cadou. Sînteţi băieţi norocoşi !

— Da se şi vede... mormăi Torres.

Raimundo deschise ochii şi-şi îndreptă spatele.

— Aveţi un noroc fantastic ! Un noroc nebun ! O să vă fac o bucurie de mîna întîi. Locotenentul se întoarse spre caporal şi-i spuse : Adu-i aici !

Capitolul XL

RITURI ALE CĂRNII

Aşteptară intrigaţi. Încercau să ghicească. Ce putea fi ? Dar nu le trecea nimic prin minte.

După zece minute, apărură în prag doi bărbaţi : unul bătrîn, de vreo 70 de ani, slab, foarte slab, sărăcăcios îmbrăcat, aproape în zdrenţe, iar celălalt, un flăcău zdravăn, care, pe frigul acela din munţi, purta un costum de vară, deschis, plin de pete. Amîndoi rămaseră nemişcaţi în prag, cu o expresie întrebătoare întipărită pe faţă.

Atunci locotenentul răcni un ordin :

— Îmbrățișați-vă ! Îmbrățișați-vă !

Bătrînul se îndreptă spre ei, își deschise și-și închise brațele, ca o găină jumulită care-și întinde și-și strînge aripile.

— Aceștia-s deportații noștri de marcă, bătrînul Silva și Castro ! îi lămuri cu oarecare îngîmfare locotenentul. Silva pleacă la Parinacota, iar Castro, la Caquena. Așa că o să rămîn singur, cu bietele mele *alpaca*...

Raimundo se ridică în picioare și, șchiopătînd, păși în întîmpinarea lor cu brațele largi deschise.

Bătrînul plîngea cu sughițuri, ca un copil :

— Sînt foarte fericit... șoptea printre vaiete, înghițind cuvintele. Nici nu vă puteți închipui ce bucuros sînt că vă întîlnesc ! Mă bucur pentru mine. Bătrînețea te face egoist... În schimb, voi trebuie să fiți foarte triști că vă aflați aici. Dar tinerețea trebuie să înțeleagă. Mă aflu în Putre de mai bine de două luni, și vin din sud, de la Mulchén. Sînt socialist și am început să vînd *Gazeta muncitorilor*. De aceea am fost deportat. Este, bineînțeles, o coincidență, dar voi sînteți cel mai frumos dar pe care l-am primit vreodată de ziua mea, căci azi împlinesc 64 de ani, deși unii îmi dau chiar 80... așa sînt unii, exagerați la culme. Cu toate că oi fi îmbătrînit și eu prea repede, fiindcă de suferit am suferit cît doi-trei la un loc ! Credeți-mă, după cum vă spuneam, sînt foarte mulțumit că v-am întîlnit... bolborosea el, în timp ce-l îmbrățișa pe Raimundo, care-și ferea piciorul, și continua să se vaite cu gemete scurte, din ce în ce mai potolite.

Cel în costumul de vară murdar ședea lîngă Lorenzo, păstrînd o tăcere cuviincioasă, și surîdea auzindu-l pe bătrîn cum își exprima bucuria, amestecată cu gemete și suspine. Silva se apucă să-și șteargă ochii cu dosul mîinii. Atunci, Castro îl apucă de umeri și-l așeză.

— Este foarte emoționat, îl scuză el față de Raimundo.

Locotenentul de carabinieri contempla scena, așezat la masa de lucru, și se juca cu un creion

pe jumătate roşu, pe jumătate albastru, pe care voia să-l poarte ca mustaţă, străduindu-se să-şi răscroiască buza de sus şi să-şi încordeze nasul spre a-l ţine în echilibru. Apoi se sculă şi rosti încet, ca o gazdă desăvîrşită :

— Domnilor, simţiţi-vă ca la dumneavoastră acasă.

După ce ieşi ofiţerul, Castro se prezentă la rîndul său :

— Eu nu-s muncitor, ci un mărunt crescător de păsări. E o îndeletnicire încîntătoare ! Sînt maniac după găini şi după ouă. Unui moşier, care se ocupa şi el cu creşterea păsărilor, îi sta pe inimă mica mea crescătorie. Cînd s-a întîmplat buclucul din octombrie [1], el s-a dus la cancelaria guvernatorului şi a declarat : „Castro, Saúl Castro Albayay, este un agitator primejdios, un instigator. L-a insultat pe excelenţa-sa domnul preşedinte. L-a făcut albie de porci, sau, mai bine zis, coteţ de găini, ceea ce pentru el nu-i greu de loc, fiindcă găinile i se urcă pînă şi-n pat !" Au venit să mă ridice. „La Toltén", mi s-a spus. „Îmi daţi voie să iau cu mine şi cîteva găinuşe ? „Nu, nici una." Apoi, moşierul s-a plîns : „De ce a fost trimis la Toltén acum, la începutul verii, ca să se bucure de-o climă plăcută ? Şi mie mi-ar plăcea să stau la Toltén şi să mă scald în rîu. Ce ? Guvernul a înfiinţat o staţiune de vilegiatură gratuită pentru bandiţi ? !" M-au readus în nord, şi eu credeam că aveau de gînd să mă elibereze. Dar cînd am trecut prin San Bernardo, satul meu, şi trenul nici nu s-a oprit, mi-am spus : „Te duc la Pisagua visurilor tale !" M-au transportat la Santiago, la arestul preventiv. Mi s-a comunicat : „Patruzeci şi opt de ore de arest pentru jignirea excelenţei-sale, pentru provocare, pentru atitudine duşmănoasă, pentru concepţii duşmănoase, ţinut în detenţiune ca element dizolvant, ca

1 În noaptea de 21 spre 22 octombrie 1947, din ordinul preşedintelui Videla, au fost arestaţi peste o mie de membri ai Partidului Comunist Chilian şi luptători pentru cauza poporului.

element subversiv, ca element imoral...“ şi aşa mai departe.

Deportatul Voie-bună îl asculta cu interes filozofic, căutînd să înţeleagă cam ce hram poartă acest Castro.

— Stînd în celulă, m-am gîndit la multe, dar niciodată nu mi-a trecut prin minte că am să fiu trimis la Putre. De altfel, nici nu bănuiam măcar că există pe hartă un cătun de indieni cu numele acesta. Şi acum, cînd mă obişnuisem cu calitatea mea de cetăţean din Putre, văd că sînt numit cetăţean al Caquenei. Plec cu conştiinţa împăcată, căci cred că am contribuit la progresul localităţii Putre mai mult decît orice guvern. Nu-i aşa, moş Silva ?

— Adevărat, adevărat, răspunse acesta.

— Da ? Cum ? îl întrebă Jiménez cu un aer şugubăţ.

— Sîntem industriaşi.

— Nu mai spune ! zise Daniel, înlemnit de uimire. Şi ce fabricaţi ? Găuri pentru covrigi ?

— Nu rîdeţi. Am înfiinţat în Putre o industrie de geamantane. Le confecţionăm din pielea vitelor mici. Dar ce-aţi fi vrut, să murim de foame ? Indienii de-aici din sat risipesc zadarnic pieile, pe care le folosesc numai pentru a le aşterne pe jos şi pentru a-şi face praştii sau hamuri. Eu, cînd am văzut aşa ceva, şi cum am concepţii moderne şi spirit întreprinzător, mi-am zis : „Acum să te văd, Saúl Castro, dacă eşti ori nu eşti ceea ce te crezi ! Arată-te prin fapte.“ M-am apucat cu moş Silva de argăsit pieile. Am cerut să ni se trimită unelte din Arica. Bieţii indieni au rămas cu gurile căscate cînd au văzut primul geamantan ieşit din mîinile noastre, deoarece mulţi dintr-înşii nu văzuseră niciodată pînă atunci aşa ceva ! Au crezut că-i la mijloc o vrăjitorie. Dar un indian, care văzuse geamantane în Arica, a îndrăznit să le folosească, şi asta a rupt vraja. Toţi voiau acum să aibă geamantan. Li se părea un semn de putere, de bogăţie, de magie.

Lorenzo privea faţa entuziastă a lui Saúl Castro.

— Atunci, indienii au venit în procesiune să ne predea, în mod solemn, piei şi chiar animale vii. Eu nu înţelegeam ce voiau de la noi aducîndu-ne şi animalele. Ne priveau mîinile şi, urmărindu-ne cum mînuim uneltele, cuţitul, sula şi acul, ne cerură să sacrificăm şi să jupuim animalele, ca şi cum noi am fi fost preoţii păgîni ai tribului. Le-am îndeplinit cererea, desenînd în aer nişte semne cabalistice, descîntînd, conjurînd spiritele... în realitate, îmi scriam numele în vînt. Indienii aruncă măruntaiele, ca necurate.

— Ce lipsă de simţ culinar ! mormăi Lorenzo.

— Aşa am ajuns preot al jertfelor. Îmi plătesc pentru sacrificare, pentru tăierea rituală a animalelor, lăsîndu-mi măruntaiele, ficatul, rinichii, pe care le scot din burta animalului cu nesfîrşite descîntece. Prelucrăm pieile, iar măruntaiele le mîncăm, deoarece sacerdotul poate mînca orice, fără să se teamă de deochi sau indigestie. În afară de aceasta, ni se plăteşte pentru geamantane, şi aşa ne-am construit cocioaba. Poftim, prieteni. Sînteţi oaspeţii palatului deportaţilor din Putre ! Acolo vom sărbători fericita întîlnire şi aniversarea lui moş Silva !

Mîndru, de parcă ar fi condus un taraf, Saúl Castro se îndreptă spre uşă, trîmbiţînd în pumnii duşi la gură. Dar văzînd că Raimundo şedea mai departe nemişcat, rezemat de perete, se întoarse brusc. Împreună cu Deportatul Voie-bună făcură o brancardă din propriile lor braţe, prinse cruciş unul de altul, şi-l transportară la o veche cocioabă de chirpici, aşezîndu-l pe nişte piei de oaie.

— Dormitorul nostru, explică Silva.

În afară de piei, nu se vedea nimic în „dormitor".

— Avem un singur „pat" pentru amîndoi. Acum va fi un pat pentru toţi : duşumeaua. Indienii ne-au împrumutat un ulcior şi această oală de lut.

Ceva mai tîrziu se ivi în uşă Castro şi anunţă pe un ton tînguitor :

— Bogaţii industriaşi din Putre nu au aproape nimic ca să vă primească cu cinstea cuvenită şi

nici nu vor putea aprinde cele şaizeci şi cinci de lumînări pentru Silva. Nu avem nici cafea. Am făcut rost numai de puţin lapte şi de nişte caş. Deocamdată nu avem nimic altceva. Îmi pare grozav de rău şi mă simt ruşinat.

În curînd se întunecă. Castro repetă :

— Cît despre dormit, să n-aveţi nici o grijă. Duşumeaua e destul de spaţioasă.

Aduse un cearceaf şi o pătură de lînă.

— Aşa ceva numai prinţii au, spuse aprinzînd lumînarea într-o cutie de conserve. Şi ştiţi la ce mă gîndesc ? Le saltele nu s-a pomenit pe-aici de cînd lumea ! Mă gîndesc să mă ocup acum de asta. Şi poate că tot eu o să înfiinţez şi-o industrie de saltele prin aceste meleaguri.

Era frig. Raimundo simţi o durere insuportabilă în genunchi. Poate c-o să fie nevoie să-i amputeze piciorul, şi atunci va trebui să poarte proteză, sau să umble prin Lota în cîrje, ca atîţia mineri bătrîni, pe care Compania carboniferă îi premiază doar cu cîte o medalie. Îşi acoperi faţa cu mîinile. Dorea să doarmă, ca să uite. Se simţi amorţit. Sîngele i se răcise în vinele care parcă se acoperiseră de promoroacă. Îşi plimbă privirea prin cămăruţa de chirpici şi se uită la ceilalţi, întrebîndu-se dacă pe toţi îi chinuia frigul acela cumplit sau numai pe el. Lumînarea arunca pîlpîiri slabe pe tavanul ţuguiat şi pe pereţii de lut. Îşi privi pantofii. Vechi, ponosiţi şi sporindu-i şi mai mult chinurile. Acum nu-şi mai putea lua ochii de la tavan. I se părea că lutul şi paiele îl îngropaseră pe veci într-un vechi mormînt ţărănesc. Mirosea a tanin. În fund descoperi o grămadă de piei netăbăcite, schelete de geamantane neterminate, cartofi risipiţi, cîteva cepe mici.

Lorenzo se ghemui lîngă dînsul şi-l descălţă. Apoi îl acoperi cu cearceaful şi cu pătura lui.

— Tremuri îngrozitor.

Raimundo se întoarse pe partea stîngă, ca să lase liber piciorul bolnav. Simţea ca o apăsare pe piept.

Poate că în noaptea aceea încă infecția se va răspîndi în tot trupul, pe care-l simțea cum dogorește ; apoi va muri, în zori, aici, în munți, și va fi înmormîntat la Putre, în jalnice cîntece indiene. Halucinații din pricina febrei, sau realitate ? Înaintea ochilor săi deschiși sclipea o lumină rece, ca o lamă de pumnal.

— Uite, bîigui el la urechea lui Lorenzo, acolo e pregătit cuțitul indian, ca să-mi amputeze piciorul de la genunchi.

— Ce ? Nu ești în toate mințile ? Sînt sculele cu care lucrează Castro. Oricum, ăsta nu-i un culcuș pentru un bolnav. Podeaua e tare, și așternutul lasă mult de dorit...

Îl scuturau frisoane puternice. La cît se urca oare temperatura în caz de infecție ? Îi reveni în minte aceeași întrebare obsedantă : „De ce mi-a luat locotenentul tabletele cu antibiotice în Arica ?"

— Ți-e frig ? îl întrebă Castro, apropiindu-se de el. Alte pături n-avem. Eu am avut palton, dar a trebuit să-l vînd pe drum, ca să-mi cumpăr de mîncare. Nevastă-mea mi l-a adus la gară. M-au arestat în costumul ăsta de vară, tocmai cînd mă pregăteam să plec la Santiago cu un transport de ouă de vînzare. De-aia am ajuns de rîsul lumii, la Putre, în costumul meu de vară... Dar știi ce ? Am să te acopăr cu niște blănuri.

Raimundo simți greutatea pieilor și duhoarea de tanin. Îi făcea greață, deși, mai pe urmă, avu senzația că acest miros îi îmbată, îl face să adoarmă sau numai să moțăie și să audă, ca de la mare depărtare, discuția celorlalți. Oare nu era Lorenzo cel care întreba bombastic :

— Iluștri cetățeni din Putre, spuneți-mi, cu ce vă hrăniți aici, ce produce pămîntul vostru ? Pe ce meleaguri sîntem ? Unde am nimerit ?

Saúl Castro rîdea :

— Cel ce are suflet de țăran vede uneori pe aici lucruri care au miros de pămînt : sovîrf, cartofi, ceapă, anghinare. Iar sovîrful, prieteni, se transportă, la Arica, ca lîna și țesăturile. Totul se scurge

spre portul Arica. Iar carnea, cărniţa caprelor şi oilor bătrîne, îşi ia rămas bun de la indieni în gara Puquios. Indienii îşi iubesc, îşi adoră animalele, pentru că aici totul a rămas ca-n vremurile străvechi. Deşi fiecare are cîte o sfoară de pămînt, ei stăpînesc în comun multe lucruri. Iar acest tîrguşor pe care-l priviţi cu dispreţ este, cu cei opt sute de locuitori ai săi, capitala indienilor, centrul trocului. Cînd se strîng indienii la bîlci, se umplu cele patru prăvălii de mărunţişuri ; iar albii (să ne numim aşa pentru moment) îşi consolidează autoritatea şi prestigiul prin detaşamentul de carabinieri, poştă, oficiu de stare civilă, ca şi prin reprezentanţii guvernului central şi ai şcolii, care, de altfel, nici nu funcţionează.

Raimundo vedea parcă cercuri fierbinţi jucînd înaintea ochilor săi împăienjeniţi. Murmurul de glasuri cînd se pierdea, cînd se apropia iarăşi, pătrunzîndu-i în creier, ca ecourile unei alte lumi, o lume stranie, din care el nu mai făcea parte.

— Aş vrea să fiu aici distribuitorul apei...

Raimundo era din nou chinuit de o sete care-l făcea să-şi iasă din minţi, ridicîndu-l parcă şi făcîndu-l să plutească la mare înălţime, în timp ce trupul i se prefăcea în fum de incendiu.

— Un singur canal de irigaţie trece prin tîrguşor...

I se părea că se transformă în cenuşă, într-o cenuşă roşie, luată de vînt...

„Poate se orientează şi după lună, al cărei mers caută să-l pună în acord cu calendarul lor agricol, iar mie îmi vine rîndul la apă..."

Gilberto Wong îi spusese : „Noi avem douăzeci şi patru de perioade solare în vechiul calendar lunar. Şi în prima zi din luna a cincea..."

„Iar a doua zi vine apa..."

Îi implora să-i aducă apă, să poată stinge incendiul ; dar nimeni nu-l luă în seamă, în afară de Margarita, care veni şi rămase lîngă el...

— Să învăţăm cîteva cuvinte din limba *aymará* de pildă : soare, lună,

„Ce aproape eşti de soare şi ce departe de lună!" îi păru că recită Lorenzo nişte versuri pentru el.

— Sînt ceremonii pentru soare şi ceremonii pentru lună, ca acum o mie de ani.

„Ce aproape eşti de soare!" îi recita Lorenzo.

Uşiţa cocioabei se deschise, şi Lorenzo văzu conturîndu-se în lumina tremurătoare silueta locotenentului, în urma căruia venea caporalul, care-l impresionă prin statura lui uriaşă.

— V-am adus tot ce am. Saci goi de tărîţe şi orz.

Lorenzo, Deportatul Voie-bună, Jiménez şi Saul Castro ieşiră şi se întoarseră numaidecît, încărcaţi cu saci. Îl ridicară pe Raimundo, care delira, şi îi aşternură sacii drept saltea. Stînd în capul oaselor, vomită laptele şi caşul de capră.

Lorenzo îl culcă din nou. Iar el tremura de frig şi era neliniştit. Raimundo continuă să monologheze, cuprins de febră. Castro şi Silva sforăiau. Noaptea se apropia de sfîrşit.

Manzano, care dormise prost, ieşi în zori, să facă o plimbare. Privea cum asfinţea luna îngheţată dincolo de piscurile înalte ale munţilor, şi priveliştea îl umplu de deznădejde.

Raimundo era bolnav, poate grav bolnav, şi el nu-i putea veni în ajutor, de altfel ca toţi cei din Putre, căci nimeni nu se pricepea la boli. Lorenzo simţi răbufnirea răului de munte; parcă povara înălţimilor se prăbuşise asupra inimii lui. Se aşeză pe o stîncă.

Înainte de răsăritul soarelui, indienii începură să iasă de prin colibele lor. Lorenzo se duse să-l vadă pe Raimundo, care zăcea nemişcat şi tăcut, cu ochii larg deschişi, privind în tavan.

— Te simţi mai bine?

Raimundo nu-i răspunse.

Manzano ieşi din nou şi intră într-o prăvălioară cu uşa întredeschisă. Era abătut; dar cînd descoperi aspirine, sări în sus de bucurie. Apoi cheltui toţi banii ce-i avea cumpărînd lapte, cacao şi hîrtie de scrisori.

— Toate sînt venite recent, spuse vînzătorul.

Fugi spre cocioaba exilaților. Dar trebui să se oprească: din nou un atac de asfixie. Intră strigînd:

— Raimundo, ți-am adus o duzină de aspirine!

Acesta nu spuse nimic.

Apoi Lorenzo se așeză pe o piatră, lîngă ușă, la poalele pintenului cordilier, și începu o scrisoare către Cielito Guachalla. Se întrerupse gîndindu-se la ceva, băgă mîna în buzunarul lui Raimundo și se întoarse la prăvălie. Cumpără cerneală, o soluție mentolată pentru fricțiune, *quáker*[1]. Fricționă ușor cu acea soluție fața, gîtul și buzele întredeschise ale bolnavului.

Raimundo bîigui:

— Parcă nu mai ard. Poate n-o să mor...

Lorenzo se așeză din nou pe piatră, ca să-și continue scrisoarea. Făcu altă pauză și aprinse un foc de *quinúa*[2] în ulița plină de praf și de singurătate. Încălzi *quáker*-ul și pregăti gustarea lui Raimundo.

În curînd se sculară veseli și fabricanții de geamantane și începură să-și rînduiască pieile, pregătindu-se de călătorie. Apoi, fără să se spele, luară micul dejun.

Raimundo mîncă *quáker*-ul și spuse:

— Cu mai mare plăcere l-aș înghiți dacă ar fi rece, rece de tot, ca gheața.

— Febra scade, spuse cu ton de medic Deportatul Voie-bună. Dar piciorul cum merge?

— Nu merge de loc. Mă doare.

Veni un indian, le aduse pîine de făină de ienupăr și se uită cu uimire la omul acela aplecat asupra unei foi de ceapă, distrîndu-se cu un joc de copil: ba mușca vîrful unui creion, de parcă ar fi fost un fel de delicatesă neagră, ba desena niște rățuște sau niște păsări ciudate, care zburau pe

[1] Aliment reconfortant, alcătuit din melasă sau miere, amestecată cu unt și oțet.

[2] *Quinúa, quinoa* sau *quenúa* — plantă ecuatorială.

pînza de ceapă, pe pînza aceea albă, căreia chilienii, după cîte ştia el, îi încredinţau secretele.

Capitolul XLI

DUELUL LAMELOR VICUÑA

Locotenentul venise să le dea bună ziua şi să-i anunţe :

— Plecarea e la 9. Noaptea asta o să dormiţi în Parinacota, unde, după cum am anunţat, vor rămîne domnii Torres, Jiménez, Moreira şi Silva ; ceilalţi continuă călătoria pînă la Caquena.

Raimundo, ridicîndu-se, simţi din nou că ameţeşte.

— Îmi vîjîie capul. Cred că e mai bine să mă duceţi tot culcat şi legat, ca şi ieri.

Privea din cînd în cînd lumea din această poziţie orizontală. Dormita şi se trezea pierdut în pădurea de ceaţă caldă a febrei. Călătoria nu i se mai părea aşa de grea ca în ajun. Iscodind fundul văilor, desluşi un ochi de apă, închis într-o depresiune fără ieşire. Dinspre răsărit sufla un vînt rece, care însă nici nu încreţea măcar suprafaţa acestor lacuri, ce mureau în singurătatea lor, izolate de orice atingere. Cînd treceau pe lîngă văgăunile ciclopice, cu pereţi verticali, strîngea ochii, dinţii şi pumnii, ca să scape de chemarea abisului. Catîrii se opriră singuri, fiindcă intrau pe podişul încadrat în fund de conuri vulcanice suprapuse.

— La ce înălţime este Parinacota ? întrebă Torres, ieşind din muţenia lui.

— La patru mii patru sute de metri, răspunse sergentul. Trebuie să înveţi să respiri din nou.

Începea stepa andină. Acum vînturile alizee împingeau norii spre apus. Raimundo se bucură, căci i se păru că vede nişte arbuşti, cu puţin mai înalţi de un metru, cu frunze ovale, de un verde-închis. Slavă Domnului ! din nou vegetaţie, deşi era sără-

căcioasă şi total deosebită de pădurile lui sălbatice din sud. Deschise larg ochii : un copac singur. Surprins, înalţă capul : un copac tare şi ţeapăn, asemeni acestor pămînturi sterpe.

— Este *quinúa,* binecuvîntarea acestor pustietăţi, le explică sergentul. Cel mai bun combustibil care există.

Se opriră cîteva clipe la umbră. După ce fu dezlegat, Raimundo se aşează lîngă trunchiul cel gros, rupse cîteva frunze în formă de inimă şi-şi frecă faţa cu ele, pentru a şi-o răcori, dar şi pentru a simţi mai bine copacul, lemnul său răşinos, pămîntul şi apa subterană care-l hrăneau, întorcîndu-se cu gîndul la vegetaţia, la miresmele din ţinutul său, la Lota. Sergentul continua între timp să înalţe un imn întru slăvirea arborelui *quinúa* :

— Este copacul bun şi cutezător, care creşte la cea mai mare înălţime în lume. Este mai bun decît cărbunele. Avem apoi *yareta,* spuse arătînd spre un arbust care semăna cu un soi de ciupercă verde ca mlaştina. Există astfel de arbuşti, mai bătrîni decît mine, care duc o sută de ani în spate, dar totdeauna vor fi mai pitici decît subsemnatul deoarece cresc cam cu un centimetru pe an.

Raimundo murmură :

— Cred că acum pot să merg în şa. Nu mai suport durerea de spate.

Îl legară de coapse şi-şi continuară drumul mergînd călare, la pas, pe imaşul rece, cu iarba aspră, semănînd a *coirón* [1].

— Pregătiţi-vă, prieteni, căci acum o să trecem prin Puna Brava ! anunţă sergentul.

În ciuda cerului senin, aerul era rece şi tăios din pricina altitudinii. Merseră cam patru ore de la Putre, cînd, ajungînd la o aşezare părăsită, sergentul spuse :

— Descălecaţi şi aruncaţi o privire prin borta asta.

1 Plantă graminee din Chile.

Raimundo nu vru să descalece.

— Face s-o vezi, insistă el. Este un punct important în drumul secret al incaşilor, care-şi transportau pe aici bogăţiile. Intraţi.

Lorenzo se întoarse spre Raimundo.

— Păcat că nu putem rămîne înăuntru. Este un fel de hotel al indienilor *quechua,* da, un vechi han incas. Aici se adăposteau peste noapte cu lamele lor. Se păstrează urme care dovedesc că au dormit aici, lîngă foc, doar cu cinci sute de ani în urmă.

— Ba îl mai folosesc şi acum. Este numit „Hotelul Indienilor", îl corectă caporalul.

„Drumul acesta al nostru poate fi numit o călătorie prin Tibetul sud-american", îşi spuse Lorenzo. O, şi cu toate acestea, dacă-şi aducea bine aminte, acum patru sute de ani trecuseră prin aceste locuri cîţiva conchistadori spanoli ; dar fără să prea lase urme, căci viaţa de-aici continuă să se scurgă ca şi în epoca precolumbiană.

Pe deasupra lor zbură, ca o săgeată, vestitoarea pasăre *queltehue* a punei [1], cu penele sclipind în joc de ape ; şi strigătul ei fu ca un cîntec de bun venit al străvechilor munţi de turmalină [2].

Acuma, fundul văilor părea de nămol negricios.

— Oamenii din partea locului le numesc *bofadales* [3], iar pajiştea este numită *pacco !* exclamă sergentul, cu pasiune didactică.

Nu-şi putu continua explicaţiile.

În depărtare, pe o creastă de munte, între bambuşi pitici şi cactuşi în formă de sfeşnice, văzură venind în goană o turmă de frumoase *vicuñas,* nu mai înalte de un metru. Socotiră că erau vreo cincizeci, toate conduse de un singur mascul. Aler-

1 Zonă pustie, lipsită de vegetaţie, cu climă foarte aspră, situată la mare înălţime în Anzi.

2 Substanţă minerală foarte dură (borosilicat de aluminiu sau de potasiu), care intră în componenţa mai multor roci.

3 *Bofadal* — mlaştină.

gau într-o goană nebună, fugind poate de vreo primejdie.

Atunci, dintr-o văgăună, aflată între stîncile rotunjite sub lumina stepei de iulie, ce creştea o dată cu vîntul, apăru altă turmă, de data aceasta numai de masculi, care, urmărind turma de femele cu un singur mascul, izbuti s-o încercuiască.

Raimundo se înţepeni bine în şa, pentru a contempla lupta tuturor acestor masculi focoşi, fără femele, împotriva rivalului lor, care avea în haremul lui cincizeci de *vicuñas* din stepa cea rece. Îl loveau cu copitele şi-l muşcau, iar soţul tuturor sîngera şi se apăra de furia masculilor geloşi.

Lorenzo simţi că-i tresaltă inima cînd îşi dădu seama că femelele *vicuñas* nu erau doar nişte creaturi languroase, care să contemple liniştite bătălia dată pentru ele, asemenea doamnelor care asistau la turnirele medievale, ci luptătoare înfrigurate ; şi nu erau doar nişte frumoase statui de carne şi mătase, ci ogoare vii, rodite de sămînţa masculului, soţii credincioase în luptă. Cînd văzură că stăpînul, zămislitorul, cel care făcea să le înflorească pîntecele, zăcea rănit şi pierea, se năpustiră năvalnic înainte, scoţînd mugete uşoare, mişcîndu-se cu repeziciune, lingîndu-i rănile, mîngîindu-i capul cu botul. Unele îl dezmierdau, în ceasul morţii, pe reproducătorul neamului lor, iar celelalte îl apărau cu muşcături şi cu lovituri de copită. Dar, deodată, cîţiva masculi îşi deschiseră drum spre rănit şi-l loviră cu o mînie sălbatică, pînă cînd acesta îşi îndoi gîtul mătăsos şi rămase fără de suflare.

Cîţiva ibişi din nord asistau la luptă, zburînd la înălţime mică.

Pe culme, femelele erau încercuite. Văzîndu-l mort pe cel care le fecundase, scoaseră un muget prelung. Dar lupta nu încetă ; numai că se preschimbă pe dată într-o altă luptă : femelele fură posedate de focoşii masculi, încă plini de sînge. Între pripoare şi stînci, ele gemeau ca vîntul rece ce cobora dinspre răsărit, cu ochii extatici, aţintiţi în depărtări, fără să-l mai privească pe masculul mort.

Sergentul spuse :

— Să aşteptăm pînă la sfîrşit.

Contemplară îndelung drama morţii, a războiului, precum şi patima arzătoare a lamelor *vicuña.*

— Aşa-i dragostea pe-aici prin înălţimi ? întrebă Deportatul Voie-bună, trezit dintr-o adîncă uimire.

— Aşa se întîmplă şi cu *guanaco* [1], le explică sergentul.

— Femelele umblă tot aşa, în turme, cu un singur mascul în frunte ? se miră Lorenzo.

— Da.

— Şi tot aşa, el este singurul stăpîn, conducătorul ? întrebă cu însufleţire şi cu chef de vorbă Deportatul Voie-bună.

— Masculii burlaci, îl lămuri caporalul, sînt mai pătimaşi în dorinţa lor decît noi, oamenii, şi-l atacă pe cel din fruntea turmei ; dar femelele *guanaco* nu sînt atît de credincioase ca *vicuña.* Privesc lupta de departe, de pe o colină, aşteptînd sfîrşitul, şi apoi se dăruiesc învingătorului, ca un trofeu.

— Tăcute, mititelele de ele, voluptuoase, uitătoare... încheie sergentul.

— Dar cu asta să nu credeţi că s-a sfîrşit, fiindcă masculul cel mort aruncă asupra ucigaşilor lui un blestem cumplit, îi asigură caporalul.

— Mai bine zis, le aruncă mărul discordiei, precizează sergentul, fiindcă îndată începe a treia bătălie, încăierarea dintre învingători, pînă cînd unul dintre ei rămîne stăpînul tuturor femelelor.

— Iar noul dătător de prăsilă nici chiar pe propriile lui odrasle bărbăteşti nu le îngăduie în preajmă-i. Cînd micii *guanaco* împlinesc vreo zece-douăsprezece luni — să te crucești, nu altceva ! — ajutaţi chiar de mame, acesta îi sperie şi îi alungă cu lovituri de copite. Atunci, tinerii, alungaţi astfel din casa părintească în stepă, se unesc cu alţi fraţi de suferinţă, răzleţi şi burlaci ca şi ei. Cînd vin aprilie,

[1] *Guanaco* — lamă sălbatică, mult mai mare decît *o vicuña.*

mai, iunie sau iulie, epocă în care sînt cuprinşi de o dorinţă frenetică, atacă turmele de femele cu un singur mascul, chiar dacă acesta ar fi tatăl lor, iar una din femele mama lor, adăugă caporalul.

— Adică îi plătesc cu aceeaşi monedă, rezumă Deportatul Voie-bună. Sînt tragediile de pe culmile Anzilor, comentă el, renunţînd la meditaţiile triste de pînă atunci şi devenind aproape acela pe care-l cunoscuseră la Pisagua.

— Da. Sînt adevărate tragedii, repetă sergentul, şi uneori au loc căsnicii foarte ciudate, apar perechi foarte desperecheate. Masculi *guanaco* obişnuiesc să pască laolaltă cu *vicuñas*. Ei sînt mari şi urîţi, monstruoşi, iar ele, mici şi gingaşe. Masculul *vicuña* le apără împotriva intruşilor, împotriva poaţilor, împotriva acelora care nu sînt din neamul lor, şi încep luptele. După zece luni femelele *vicuña* dau naştere unui pui ciudat, urît, o corcitură. Probabil că se simt foarte prost, aşa cel puţin cred eu, pentru că ele sînt zvelte ca un spic şi au pielea moale, catifelată. Şi, apoi, *vicuñas* sînt ca femeile frumoase, făcute anume pentru dragoste. Sînt ca nişte pisicuţe răsfăţate. Nu le plac zăpezile, caută căldura.

Turma se mistui în stepă. Rămase numai masculul mort, şi carabinierii se îndreptară spre el.

— Repede. Să ne grăbim. Avem concurenţi! strigă caporalul.

Văzură cum coborau în zbor mai multe *tiugues*[1] andine, de un negru strălucitor, pe cap cu o egretă creaţă şi cu aripile stropite cu alb. Păsările se repeziră asupra cadavrului de *vicuña*, străpungîndu-l cu ciocurile lor galbene.

Îmboldiră catîrii.

Păsările îşi încleştară ghearele, de un portocaliu-palid, de trupul masculului ucis. Deşi oamenii erau aproape, răpitoarele nu păreau dispuse să dea drumul prăzii. Lorenzo observă ochiul albăstrui, rece şi devorator al uneia dintre ele.

[1] *Tiugue* — un fel de vultur din Anzi.

Sergentul le sperie cu o împuşcătură, apoi scoase un cuţit şi începu să despice *vicuña*. Smulse pielea, împărţi carnea în două părţi egale, pe care le aşeză pe spinarea celor doi catîri : al lui şi-al caporalului.

Şi acum, înainte, la drum...

Capitolul XLII

PIEPT ROŞU

— Cred că am şi ajuns lîngă graniţa boliviană, spuse Modesto Torres.

— Da, e destul de aproape, consimţi caporalul.

Frigul şi *el soroche* se înăspriră.

— Raimundo, ia te uită ! exclamă brusc Lorenzo.

Nu departe, se vedea un cătun, care semăna a cimitir : case ca nişte cavouri, fără ferestre, cu uşi înguste şi joase, care nici nu atingeau un metru şi jumătate înălţime. Satul se afunda ca într-o groapă, şi în jur nu se vedeau decît munţi şi stînci.

— Iată Parinacota ! exclamă sergentul cu tonul unui ghid excursionist, întinzînd braţul.

Lorenzo se uită cu coada ochiului la Modesto Torres şi-i fu de ajuns o fracţiune de secundă ca să surprindă în ochii lui întreaga deznădejde ce-l cuprinsese văzînd munţii aceia argintii, cu pietre crăpate şi arse de soare, iar la intrarea cătunului, pe un soclu dreptunghiular, o cruce de pămînt.

— Asta va fi crucea chinurilor mele... oftă bătrînul.

Intrară în sat, dar nu descoperiră uliţe, pentru că nu existau. Colibele erau risipite la întîmplare, în linii transversale sau diagonale. Printre cele patruzeci de cocioabe remarcă biserica, protejată de un zid scund.

Se opriră lîngă intrarea acoperită de un umbrar făcut din paie.

Nu văzură nici ţipenie de om. Totul era tăcere, singurătate, şi Raimundo îşi aminti de ziua sosirii sale în Pisagua.

— Să mergem la cazarmă ! îi grăbi sergentul. Trebuie să predau carnea de *vicuña*.

În uşă îi întîmpină un carabinier tînăr.

— Ăsta a fost blond la vremea lui, explică sergentul, prezentîndu-l, dar soarele şi gerurile l-au pîrlit şi l-au făcut aproape negru.

Avea faţa bronzată şi nişte ochi verzi, care priveau leneş.

— Şi eu sînt din sud — spuse el, în timp ce-şi ştergea mîinile de sacul ce-i servea drept şorţ, aflînd că Raimundo era din Lota — dar de ani de zile stau aici, în nord. Bună seara. Îmi pare tare rău că aţi ajuns pe meleagurile astea... Veniţi cu toţii, vă poftesc la masă. Dar, căindu-se parcă de invitaţie, adăugă : Aşteptaţi numai puţin.

După cîteva minute se întoarse.

— Da, înainte de a ajunge carabinier, am fost muncitor în Chuquicamata. Am avut şi eu o dezamăgire în viaţă, şi atunci m-am hotărît să merg undeva unde nimeni să nu mai ştie de mine. Acum, poftiţi la masa săracului.

Le servi o friptură înăbuşită de pasăre şi o ciorbă de potroace din vînat, cu fidea şi sovîrf.

— În sfîrşit, o mîncare caldă ! exclamară carabinierii.

— Mulţumim, spuse Deportatul Voie-bună.

— Ce mulţumiri, încă nu e timpul... Acum abia urmează banchetul. Dar va trebui să mai aşteptaţi cîteva ore.

Le servi un al doilea fel, din carne de *vicuña*. Era masculul asasinat.

Lorenzo îl privi pe Raimundo.

— Nu mai pot să mănînc, şopti el. Vreau să mă întind într-un pat. Mă doare tot trupul şi mai am încă febră.

Carabinierul îl informă :

— Tot ce vă pot da ca să dormiţi sînt cîteva paturi de campanie. Vă spun dinainte că sînt mai

reci ca zăpada. Iar drept aşternut, n-avem decît nişte saci. Paturi adevărate n-au decît carabinierii. Sîntem în iulie, şi aici dă îngheţul în fiecare noapte. Uneori frigul ajunge la douăzeci de grade sub zero. Poate sacii să vă mai încălzească puţin. Dacă vreţi, puteţi dormi în magazie.

Jiménez nu ştia ce înţelege carabinierul prin magazie. Văzu un şopron înţesat cu şei, piei, hamuri, pinteni, un fel de tăbăcărie — ce le amintea de „palatul" exilaţilor din Putre — care era şi atelier de pielărie în acelaşi timp şi unde totul era îmbibat de duhoarea taninului. Lui Raimundo îi clănţăneau dinţii. Îşi frecă genunchiul umflat.

Saúl Castro spuse :

— Păcat că nu rămîn şi eu. Mi-aş instala aici în şopron fabrica de geamantane.

Dar toţi amuţiră, şi atunci tăcu şi el. Nu le ardea de afaceri.

Un zgomot, ca un susur de apă, tulbură tăcerea. Castro aprinse un chibrit şi se îndreptă spre fundul şopronului. Se lăsă pe vine şi descoperi pricina zgomotului : printr-un şanţ destul de adînc curgea apa, acoperită cu o pojghiţă de gheaţă.

— Să încercăm să dormim, propuse Lorenzo.

Îşi puseră peste ei sacii goi, cizmele, şeile ; acum respirau un miros greu de tanin, tărîţe, orz şi iarbă de stepă.

Raimundo îl auzi pe Modesto Torres zvîrcolindu-se în întuneric, alături de el. Plîngea cu sughiţuri. Suspinele întretăiate îi zguduiau pieptul, umerii i se cutremurau spasmodic în întunericul rece.

— Ar fi fost poate mai bine să fi terminat odată cu noi printr-un glonte, şopti el. E mult mai bine decît să te trimită într-un cătun mort, iar înainte de-a ajunge aici, să te sleiască de puteri, să se joace în fiecare clipă cu viaţa ta timp de trei zile, hurducîndu-te pe un catîr, ca să dormi apoi în aceste condiţii, dîrdîind de frig.

— Nu plînge, Modesto, te rog ! îl imploră Raimundo, simţind cum i se strînge inima de milă. Pentru prima dată îi spusese bătrînului pe nume.

— E greu să fii un adevărat bărbat, rosti Lorenzo cu voce abia şoptită, dar şi mai greu e să fii un adevărat revoluţionar. Inima ta nu-ţi spune de loc că eşti revoluţionar ? Nu plînge !

— Nu-mi amintesc să fi plîns vreodată în viaţă, explică Torres, vrînd parcă să se dezvinovăţească. Desigur că am plîns cînd eram copil, dar nu-mi mai aduc aminte. Ca bărbat, n-am plîns niciodată. N-am plîns nici cînd a murit tata ; dar acum nu-mi pot opri lacrimile. Sîntem atît de departe, iar ultimele trei zile am călătorit către moarte. Aici sîntem pe cealaltă lume.

— Da, aici e altă lume, altă viaţă... şopti Raimundo în întuneric ; aproape că nici nu mai pare omenească.

— Apoi depărtarea de familiile noastre, adăugă Jiménez, gîndindu-se la Lina Marín.

— Aici o să rămîn pe pămînt, se jelui Torres. Mai exact ar fi poate să spun : aici o să rămîn în pămînt. Voi plecaţi, şi eu rămîn cu trei tovarăşi într-un sat unde nu am nici o legătură cu restul lumii, unde nu te poţi înţelege cu nimeni, unde nouăzeci şi opt la sută din localnici sînt *aymará*.

— Dar unii vorbesc spaniola, îl consolă Saúl Castro.

— Mă simt rănit, înjosit ca om, continuă Modesto Torres. Frigul mă sugrumă încetul cu încetul. Mă acoper de gheaţă ca pîrîiaşul din fundul şopronului. Mi-a pătruns frigul pînă şi-n oase. Am ajuns să mă gîndesc la ceva urît : poate dacă aş avea alături o femeie, m-aş încălzi iarăşi, iar trupul meu ar fi în stare să emane din nou căldură. Dar n-am văzut nici una pe drum.

— Ai să le vezi, îl linişti Lorenzo, stăpînindu-şi îndemnul de-a-i spune : „Ţi-ar plăcea, poate, ca trupul Ofeliei să-ţi dea această căldură..."

— Niciodată n-am simţit ca acum ce înseamnă libertatea, continuă Torres, vorbind întretăiat. Dar pentru noi poate că s-au terminat pînă şi lucrurile

cele mai simple din viață. Nu mai avem nimic. Nici femeie, nici pat, nici mîncare, nici căldură, nici dreptul de-a lupta împotriva bolii, nu-i așa, Raimundo? Nu ne rămîne decît dreptul la singurătate și la moarte!

— Hai, nu mai lua totul în tragic. Nu-ți pierde speranța, îl dojeni Lorenzo.

— Dar ce speranță ne mai rămîne? S-ar putea să nu mai scăpăm niciodată de-aici.

— O să ne întoarcem, Modesto, și încă mai curînd decît îți închipui, îi spuse încet Raimundo.

— Fără îndoială că o să ne întoarcem! exclamă Saúl Castro. Și o să se știe și în San Bernardo ce-a învățat acest exilat în surghiun!...

— O să mă întorc în chip de statuie de sare, de turtur de gheață. O să mă preschimb într-o mumie a înălțimilor, și așa o să cobor...

— De-a dreptul într-un muzeu! adăugă, iritat, Lorenzo. Nu! Sau ai să cobori ca un om clocotind de viață, ca un luptător, sau mai bine să nu mai cobori de loc. Aici trebuie să dovedim, poate mai mult ca oriunde, ce este un adevărat luptător! Nu-i de ajuns să fii revoluționar în ședințe, la tribună, în timpurile bune; trebuie să ne arătăm luptători mai ales acum, cînd moartea ne face cu ochiul și-i simțim răsuflarea în față...

— O răsuflare rece de douăzeci de grade sub zero, murmură Jiménez.

— Da, așa e, aprobă Deportatul Voie-bună cu o voce răgușită, care răsuna surd în întunericul nopții; lupta aceasta este grea, uneori foarte grea, și cîteodată are nevoie de eroism. Dar dacă alți oameni pot trăi doi ani într-un oraș asediat, și supraviețuiesc, și triumfă, în ciuda tuturor greutăților, de ce să nu putem rezista și noi asediului singurătății, al frigului, al foamei și al oricărei nenorociri?

— Viața unui luptător nu este un paradis, interveni Lorenzo. Cînd lupți pentru un popor întreg, trebuie să plătești uneori un preț foarte ridicat. Prețul de-a simți spaima că ai putea să aluneci în

abis, de-a simți cum îți clănțăne dinții, așa cum mi se întîmplă mie acum...

— Ne-au surghiunit aici pentru că am fost credincioși, ca femelele *vicuña,* spuse Deportatul Voiebună.

— Găsește altă comparație, asta nu-mi place ! se opuse Lorenzo.

— Firește, tu ești singurul poet de aici. Nimeni altul nu poate spune ceva frumos, zise Jiménez.

— Spune mai bine ceva ca să închidem ochii, ca să putem dormi puțin.

— O să vă cînt un cîntec de leagăn.

— Chiar de-ai cînta și o sută sau o mie, eu tot n-o să închid ochii, pentru că voi avea timp să dorm și să răsdorm în pustietatea asta, răspunse Torres, și eu zic să nu doarmă nimeni, să ne silim a nu dormi, fiindcă cel ce închide ochii o să se trezească sau sloi de gheață, sau n-o să se mai trezească niciodată.

— Tăcere, copil optimist ce ești ! îl dojeni Jiménez. Nimeni n-are să moară în noaptea asta.

Amuțiră. Raimundo își pipăia piciorul bolnav. Nu putea nici el să doarmă. Noaptea din Parinacota îi apăsa îngrozitor, și el dorea din tot sufletul să se lumineze cît mai repede. Pe obraji i se rostogoliră cîteva lacrimi ; își dădu seama că plînge în momentul cînd simți pe buze ceva sărat ; da, erau lacrimile de taină și de noapte ale lui Raimundo Ayala... Hainele îl apăsau. Își scoase pantofii și-și deschise centura. Din nou simți un val de frig și auzi niște zgomote în întuneric. Modesto, în picioare, plîngea.

— Nu plînge, îl rugă cu voce șoptită, pentru a nu-i deștepta pe ceilalți, deși era aproape convins că nimeni nu dormea. Nu plînge, Modesto !

— Aș vrea să nu plîng, dar nu pot, Raimundo. Nu sînt un laș ; n-am fost niciodată laș. Încerc să mă stăpînesc, dar lacrimile-mi curg fără voia mea. Poate înălțimea o fi de vină, îmi spun eu. Sîntem la aproape cinci mii de metri deasupra nivelului

mării, și eu sînt un bătrîn om de la cîmpie. Mi-au înghețat urechile și nasul. Mă dor buricele degetelor. Sînt ca pîrîul din fundul șopronului, dar cu deosebirea că-s om. Îmi amintesc de tonul batjocoritor al maiorului cînd ne-a comunicat că ne trimite aici : „Parinacota și Caquena sînt aproape la poalele a doi vulcani troieniți de zăpezi. Parinacota are o priveliște minunată. Și se numește așa pentru că în limba *aymará* Parinacota înseamnă «lacul bîtlanilor», păsările acelea cu pieptul roșu. Dumneavoastră, care de asemenea aveți pieptul roșu, a adăugat el ironic, vă veți simți acolo ca peștele în apă, ca la mama acasă."

— Culcă-te odată, Torres! răcni, mînios, Lorenzo.

— O să mă culc și o să rămîn înghețat, repetă el ca un refren.

— Culcă-te, ca să te scoli nu sloi de gheață, ci un om întreg, iar în zori, noi, cei șapte exilați, o să ieșim și o să-i spunem soarelui : „Mulțumimu-ți ție că ne-ai redat viața și bucuria, bărbăția și speranța, forța și tăria de a rezista frigului, exilului, tristeții și morții !".

— Parcă-i o rugăciune, murmură Deportatul Voie-bună.

— Nu, e un imn închinat prietenului nostru soarele... un imn închinat vieții, intonat de exilații din Parinacota. Întorcîndu-se spre Torres, Lorenzo continuă cu glas tremurător : Tu ai știut de la început că munca aceasta nu-i ușoară. Dragostea pentru popor este o dragoste grea, împovărătoare. Dar poporul are nevoie de noi. Sîntem drojdia care face să crească aluatul pîinii lui. De aceea noi n-avem voie să deznădăjduim. Fiecare om este părtaș la suferința lumii ; dar și la bucuria ei. Poate că partea noastră este mai bogată și în suferință, și în bucurie fiindcă noi, ca și bîtlanii din lacul de la Parinacota, avem pieptul roșu, încheie Lorenzo.

Capitolul XLIII

TREI SUGHIŢURI

În timpul dejunului Lorenzo îl privea cu coada ochiului pe Modesto Torres, care continua să se plîngă de frig, în timp ce bea sirop de *chañar* [1].

Carabinierul, ai cărui ochi verzui străluceau în contrast cu faţa arsă de soare, aduse într-un vas de tinichea un lichid uleios.

— Cu permisiunea colegilor mei din corpul carabinierilor, care n-au văzut şi n-au auzit nimic, vă ofer un pic de ceai cald... le spuse el.

Torres sorbi o înghiţitură din vasul de tinichea, pe care-l îndepărtă însă brusc de la gură, scuturîndu-se, de parcă ar fi înghiţit foc. Băutura dracului! Îşi simţea cerul gurii şi gîtlejul arse.

Carabinierul rîdea :

— E *pusitunca,* rachiul de trestie al indienilor. Pe dumneata te-a ars, şi ei îl beau ca apa. Îl beau în timpul sărbătorilor, cînd au carnaval la templu. E bun şi de făcut foc, şi de pus foc în corp. Ei, v-aţi încălzit ?

— Încă nu.

— Mai ia o înghiţitură, îl îndemnă carabinierul.

— Arde beregata. Trebuie să aibă vreo optzeci de grade, spuse Torres.

— Aşteaptă. Pentru orice există leac pe lumea asta.

Mai aduse alcool.

— Aceasta este băutura numită „Doi cerbi", dar ar fi mai potrivit să se numească „Trei sughiţuri". O beau de obicei indienii, dar o aduc metişii [2]. În acest cătun trăiesc numai nouă metişi, deşi în realitate nici ăştia nu locuiesc mereu aici. Vin la răstimpuri mari din Bolivia, mai ales cînd au

1 Arbust cu fructul comestibil, care creşte în Chile, mai cu seamă pe platourile despădurite dintre Anzi şi Pacific.

2 Descendent dintr-un european şi o indiană indigenă.

de cerut cîte ceva de la post, bunăoară o foaie de liberă trecere peste frontieră pentru a schimba lîna de lamă sau de *alpaca* pe diverse mărfuri. Firește că adevăratul motiv este însă acela de a aduce prin contrabandă acest alcool și *coca* [1]. Pentru că aici, domnilor exilați, nu există decît două alternative: ori arzi, ori îngheți.

Lorenzo observă că Torres nu auzea peroraţia carabinierului. Poate că în acel moment nu putea să asculte pe nimeni. Cînd auzi cuvintele temute: „Gata de plecare", se întoarse cu spatele.

Lorenzo îl ajută pe Raimundo să se urce în șa. Rămaseră un moment nemișcați pe catîri. Îi îmbrățișară pe Jiménez Măzărică, pe Deportatul Voiebună și pe bătrînul Silva, care rămaseră emoționați, tăcuți, dar ținînd capul sus. Torres stătea tot întors cu spatele.

— Pentru Dumnezeu, măi omule, Modesto, noi plecăm! spuse Raimundo. Rămîi cu bine!

Nu răspunse și nici nu întoarse fața. Ca un copil prefăcut, ținea ochii aţintiți spre zidul cazărmii.

Ei plecară, iar el își cufundă fața în mîini.

Între piscuri gigantice și prăpastii, între pereți verticali și păşuni sărate, pe unde-și păşteau vitele indienii păstori, cei doi călăriră spre nord-est, către Caquena, așezată cu o mie de metri mai sus decît Parinacota. Pe stepa podișului vîntul sufla mai puternic. Trecură pe lîngă saline, privind ochiurile de apă de pe fundul rîpelor. Văzură în depărtare păşunile de *paja brava* [2], stepele cu graminee, arbuști și *quenúa*. Pe platoul deschis al acelei pustietăți sufla, dinspre Pacific, un vînt puternic,

1 Frunzele unui arbust, folosite de indienii din Anzi la drumuri lungi și anevoioase prin munți, substituindu-le hrana. Mestecarea frunzelor *coca* provoacă o anestezie a limbii și a întregului aparat digestiv, anulînd astfel senzația foamei și a setei.

2 Plantă graminee, de pe platourile din America de Sud, apreciată ca nutreț și combustibil.

ridicînd vîrtejuri de nisip fin. Gerul stăruia, şi Lorenzo îşi puse sub pălărie nişte şosete, ca să-şi acopere urechile. Catîrii înaintau încet, mestecînd firele tari de *ichu*[1]. Pe drum se încrucişară cu cîţiva indieni, al căror mers semăna cu paşii de *alpaca*.

Raimundo avea trupul amorţit şi simţea lipsa oxigenului după durerea de cap, precum şi după bătăile repezi ale inimii, care i se zbătea puternic. De frig, i se vedea aburul răsuflării, care juca o clipă în aer şi dispărea apoi, ca fumul, în văzduhul andin.

Tîrziu, ajunseră în alt sat. Ghici de departe că era Caquena, după căsuţele ei în formă de stupi, cu acoperişuri de papură, şi după vîntul ce sufla ca un uragan. Înainte de a ajunge în sat, începuse să ningă, şi cîţiva eucalipţi ciudaţi se îmbrăcară-n alb cît ai clipi. Era o înserare cu vijelie, tipică pentru acele pustietăţi.

Un indian, cu faţa prelungă şi cu pomeţii ieşiţi, cu nările înguste, ca pentru a micşora cantitatea de aer rece care-i năvălea în plămîni, veni spre ei, prin ninsoare, înfăşurat cu un *poncho*[2] în trei culori, ieşite de soare. Pupilele i se măriseră din pricina amurgului care se lăsa, înghiţind aproape cu totul irisul ochilor.

— Sînt Colaguachi, mai-marele apelor, dregător cu grija irigaţiei, indian *licanantai*, străjer al văii în timpul muncilor care încep în octombrie şi sfîrşesc în decembrie. După această prezentare a personalităţii şi semnificaţiei sale, aproape pe acelaşi ton monoton propuse : Să mergem la post.

Caporalul din Caquena îşi depăna noapte de noapte amintirile despre familia lui, care rămăsese în sudul ţării, dar simţea că nişte fire nevăzute îl leagă atît de puternic de munţii aceştia,

1 *Icho* sau *ichu* — plantă graminee.

2 Un fel de pelerină ; o poartă muntenii din America de Sud.

încît poate că niciodată nu se va mai putea smulge de aici.

— În curînd o să împlinesc aproape cinci ani de cînd mă aflu în acest cătun, le spuse el celor trei deportaţi. Am sosit aici la 33 de ani, vîrstă la care a fost răstignit Cristos. Şi eu sînt răstignit aici; dar n-am puterea să cobor de pe crucea calvarului...

— Nici eu n-am tăria să mă întorc, mărturisi carabinierul Ruiz, sugîndu-şi un dinte cariat. Am trei copii cu o indiană. Şi cînd sînt beat, mă orbeşte gelozia. Atunci ea se sperie. Nu mă iubeşte, îmi ştie doar de frică... murmură el peste umăr.

Celui de-al treilea carabinier, care era tot din sud, îi plăcea să vorbească despre toate; dar teama lui favorită era religia, despre care, după părerea lui Lorenzo, care avea un an de seminar, nu ştia absolut nimic.

Pedro Abad, cel mai tînăr dintre ei — avea numai 23 de ani, dintre care unul petrecut în acest cătun — părea cu totul lipsit de griji. Numai cînd se îmbăta îl chinuiau unele amintiri, mai cu seamă cele legate de părinţii săi, care locuiau în Cauquenes.

Raimundo simţea că timpul avea aici o dimensiune nesfîrşită, fragmentată doar prin ridicarea steagului la poarta postului în fiecare duminică. Deportaţii mai ieşeau din cînd în cînd prin împrejurimi, ca să cumpere niscai miei costelivi, să-şi spele rufele sau să aducă apă din rîul Caquena. Cînd urcă din nou spre sat cu căldările pline, Raimundo era chinuit de *soroche* şi simţea înţepături în piciorul bolnav. Atunci se oprea, să se odihnească.

În serile cînd n-au băutură — „Slavă Domnului!" şopteşte Raimundo, temîndu-se de sine însuşi — joacă cărţi şi fumează. Dar asemenea seri sînt excepţionale, căci de obicei se bea. Beţiile sînt totdeauna însoţite de o zgomotoasă evocare a întîmplărilor îndepărtate sau de discuţii privitoare la evenimente apropiate, despre care îl întreabă zilnic pe indianul Bernardo, care vine să mănînce

la post, şi drept plată aduce veşti, apă, sau *yareta* pentru aprinsul focului. Cumnatul lui Ruiz, un băieţel de 15 ani, Leonardo („De unde au mai scos şi numele ăsta din epoca Renaşterii ?" se întreabă Lorenzo), se învîrte şi el toată ziua prin cazarmă. Aceşti doi indieni sînt ochii şi urechile carabinierilor. Prin ei, aceştia ştiu tot ce se petrece în sat.

— Eu cred, îi spuse Lorenzo lui Raimundo, că acest serviciu de spionaj are un caracter mai mult sentimental şi erotic decît politic.

— Poate că şi unul, şi altul, presupuse Raimundo.

— Nu, ascultă ce s-a raportat : că indiana Caques a rămas singură acasă, întrucît bărbatul ei a plecat în Bolivia, iar fiica ei s-a dus să pască vitele pe muntele Casiri.

Carabinierii îl întreabă pentru a suta oară pe Bernardo dacă-i adevărat că trăieşte cu două verişoare în acelaşi timp, iar el, cu o expresie neîncrezătoare, răspunde, ca şi cum niciodată n-ar mai fi auzit această întrebare : „Minciuni". Cu Leonardo fac glume echivoce : „Eşti frumuşel ; dacă ai fi fost femeie, ce s-ar mai fi veselit, băiete, toţi carabinierii..."

Exilaţii constată că proviziile sînt pe sfîrşite ; în schimb, alcoolul, preparat în munţi, continuă să curgă gîrlă.

— Beţia o să dureze zece zile, prevesti Saúl Castro, după experienţa pe care o avea din Putre.

— Carabinierii vor să se simtă cît mai departe de aici, explică Lorenzo.

— Visează că se întorc în sud, spune Castro. Azi-dimineaţă, Ruiz mi-a povestit că toată noaptea a avut coşmaruri. Tatăl lui, care este mort, a venit să-l vadă şi a rămas mult timp aşezat la picioarele patului său.

După ce se scoală arţăgoşi, carabinierii încep să se acuze unul pe altul, fiindcă au petrecut noaptea vorbind şi ţipînd în somn, sforăind ca nişte locomotive scăpate la vale.

Caporalul vine la ei, să se dezvinovăţească :

— Băutura ne-a scos din minți. Ne culcăm, visăm, dar nu dormim.

Saúl Castro îl sfătuiește :

— Cel mai bun lucru ar fi să nu mai beți de loc. Toate acestea sînt halucinații pricinuite de alcool.

— Dacă nu plec cît mai curînd de aici, o să înnebunesc, mărturisește, gînditor, caporalul.

Deportații asistară însă la lucruri și mai urîte. Carabinierii începură să ascundă mucurile de țigară în crăpăturile pereților.

După cîteva zile, se sfîrși provizia de țigări destinată să le ajungă pentru o lună. Se terminară și foile de tutun pe care le aveau. Atunci, se apucară să caute mucurile aruncate. Pe deasupra, se mai întîmplă ca transportul curent de provizii să nu fie expediat la timp din Arica, iar în săptămîna următoare, nu se știe de ce, nu plecă spre La Paz nici un tren de marfă. Astfel, se produse o întîrziere de douăsprezece zile. Carabinierii și deportații fură condamnați la o înfometare forțată, deoarece se isprăviseră și fideaua, și orezul, și conservele, și chiar gloanțele, care le-ar fi permis să-și compenseze lipsurile alimentare prin vînat. N-aveau nici bani să cumpere miei sau să plece în Bolivia, pentru a lua cîte ceva de pe-acolo. De la indieni nu putură obține decît cîteva rații de pîine de ienupăr. Se hrăneau cu o infuzie de apă caldă cu zahăr ars și mestecau încet boabe de porumb prăjit. Lorenzo observă atunci că în post nu se mai auzea aproape nici un zgomot. Domnea o liniște desăvîrșită, ca într-un lăcaș al doliului.

— Ia te uită ! îi spuse el lui Raimundo.

Întorcîndu-se, Raimundo îl văzu pe caporal, transformat în cărăbuș, cotrobăind prin găurile din perete, în căutarea vreunui muc de țigară. Dar nu găsi nimic și-o porni mașinal pe uliță. Deportații ieșiră în ușă și-l văzură scormonind în grămada de gunoi, scotocind, scoțînd paie și rămurele uscate, pe care le sfărîma între degete și răsucea niște

ţigări ciudate, din care ieşea un fum compact, stufos, care te rîcîia în gît. Gura caporalului era plină de fire de *paja brava,* de *yareta* şi ierburi uscate de pădure. Scuipa, dar continua să tragă cu înverşunare din ţigară, aprindea zece chibrituri în şir şi, cînd vedea că iese fum, scotea strigăte de triumf, iar pe buze i se ivea, ca la beţivi, o abundentă salivă spumoasă. Înainte de a fuma pînă la capăt ţigara, încerca să aprindă alta.

Noaptea aiurau în neştire. „Da, încheia Lorenzo, ronţăind boabe de porumb, voinţa se risipeşte ca fumul". Erau flămînzi ca nişte şacali.

Dincolo de sat, animalele erau cufundate în somnul de iarnă. Se arătau zburînd împrejur, parcă aşteptînd ceva, numai *yanahuikus,* corbii pustietăţilor muntoase, cu penele lor verzi, străbătute de sclipiri sîngerii, cu aripile roşii-arămii, tivite cu violet, şi veşnic cu acel ochi care te îngrozea, purpuriu ca sîngele.

Capitolul XLIV

FESTINUL BĂTĂLIEI PIERDUTE

— Osana întru cei de sus lui Dumnezeu ! exclamă fostul seminarist Lorenzo cînd văzu că vin, în sfîrşit, şi proviziile.

Ronţăind un pesmet uscat, caporalul, bucuros la culme, propuse :

— Să dăm un ospăţ în cinstea exilaţilor !

Lorenzo înţelese că ei, deportaţii, sînt numai un fericit pretext pentru ca, în realitate, carabinierii să se sărbătorească pe ei înşişi mai ales după ce răbdaseră de foame atîta vreme. Şi apoi aveau din belşug cu ce să facă banchetul, căci tocmai atunci sosise şi metisul cu rachiul său „Trei sughiţuri". Doi carabinieri plecaseră în munţi, să vîneze iepuri. Altul se dusese la indianul Pérez, să împrumute patefonul şi discurile cu dansurile boliviene *huay-*

nos şi *cuecas*. Curtea postului era văruită şi împodobită ca de „Ziua carabinierului", iar bucătăria-sufragerie fusese decorată cu o colecţie de femei goale, decupate din nişte vechi reviste picante sau publicaţii de cinema. Cu prilejul acestei expoziţii, în noaptea din ajun se încinse între carabinieri şi exilaţi o polemică etico-erotică.

Carabinierul căruia îi plăcea să vorbească despre religie se opuse cu înfocare:

— Nu din respect faţă de Dumnezeu susţin acest lucru, ci pentru că femeile, chiar şi pe hîrtie, te pun pe jar. Privindu-le, o să ne simţim şi mai singuri şi o să ne cuprindă aleanul.

— Nu, declară sentenţios caporalul, cu ton de comandă, trebuie să ne uităm la femeile de pe pereţi pentru a pune la încercare puterea de voinţă a corpului de carabinieri! Şi în acelaşi timp ele au să ne amintească de bucuria şi frumuseţile vieţii...

Raimundo îl ascultă descumpănit.

Ruiz emise o opinie cu totul deosebită:

— De ce să le spînzurăm pe pereţi? mormăi el. Oare aici nu sînt *guarmes*[1] tot atît de frumoase ca şi femeile de pe perete, cu singura deosebire că indiana e mai rezervată în a-şi arăta farmecele în văzul lumii?

— Dumneata ce spui, Abad? îl consultă caporalul pe cel mai tînăr dintre carabinieri.

— Eu? Nu spun nimic. Ce mai calea-valea! dacă femeile de pe perete ne dau dureri de cap, atunci n-avem decît să ne facem dreptate cu mîinile noastre, şi gata povestea!

— Am dori să auzim în această privinţă, părerea autorizată a unuia dintre domnii exilaţi, spuse cu ifos oratoric caporalul.

— Da, sînt de acord cu dumneata, răspunse Saúl Castro. Trebuie să spînzurăm femeile pe pereţi pentru a ne exersa stăpînirea de sine.

1 *Guarme* — femeie, în limba indienilor *aymará*.

Lorenzo îl asculta, prăpădindu-se de rîs.

Carabinierul amator de teme mistice sări în sus, protestînd :

— Nu, şi iar nu, fiindcă atunci n-o să mi le mai pot scoate de-aici ! şi arătă între sprîncene. Şi o să mă ţin ca un dulău după indiene.

— Şi ce rău e în asta ? Dumneata, carabinierule, nu apreciezi producţia naţională. Nu-ţi place decît marfă de import.

Da, domnilor, a fost un banchet în toată legea ! Aperitiv de foc, apoi ostropel de miel şi ouă, iepure la cuptor şi, ca desert, compot de piersici, conserve. În afară de asta — hrana divină pentru zeii Anzilor — trei doamne din Caquena, una pentru fiecare oaspete, da, domnilor, care au venit gătite cu costumele lor indigene, purtînd pălărioare tari, boliviene.

Soţia lui Colaguachi, care lipsea din sat, îi aruncă lui Lorenzo nişte priviri pline de o cuviincioasă complicitate.

María Pastora, „regina frumuseţii din Caquena", o femeie subţire, cu profil fin, ochi mici şi neastîmpăraţi, cu voce plăcută, vorbea curgător cu Raimundo în spaniolă, limbă pe care o învăţase în Arica, unde locuise cîţiva ani.

Cea de-a treia, Santos, nepoata lui Colaguachi, era o fetiţă de vreo 17 ani, înaltă, zveltă şi tăcută, ceea ce nu constituia o piedică pentru Saúl Castro, partenerul ei, care vorbea pentru amîndoi, înşirîndu-i istoria crescătoriei lui de păsări din San Bernardo ; pentru ea era ca şi cum i-ar fi pomenit de China.

La 6 seara, Lorenzo învăţa primii paşi ai dansului *huayno*.

— Să te vadă acum Cielito a visurilor tale... îi suflă în treacăt Raimundo la ureche.

După o jumătate de ceas, Lorenzo se aşează frînt pe o bancă, alături de Raimundo.

— Aici lecţiile de dans cer un efort prea mare, mormăi el, sfîrşit de oboseală. Este un dans cu prea multe mişcări, şi la altitudinea asta începi numaidecît să gîfîi şi simţi cîrcei în picioare.

Urmînd sfaturile carabinierilor şi folosind şi propria-i experienţă căpătată în Putre, Saúl Castro făcea eforturi pentru a dobîndi simpatia indienelor. Cu capul ameţit de băutură, el o vedea pe Santos ca pe o făptură feciorelnică şi neîntinată, totuşi hotărîtă. O strîngea şi-i spunea frînturi de fraze în *aymará :*

— *Ampati suyami suma, guarme...* pe care apoi le traducea în spaniolă : Tu eşti foarte frumoasă, femeie...

Auzind această frază în *aymará,* rostită atît de scîlciat, Santos o găsi la început caraghioasă, dar apoi premeditată şi ipocrită. Reacţionă cufundîndu-se într-o tăcere ursuză. Rămase cîtva timp tăcută, apoi îşi bătu joc de Castro, vorbind în *aymará* cu mătuşa ei.

Carabinierii izbucniră în hohote de rîs.

— Singurul mijloc de-a o cuceri este să rămîi aici pentru totdeauna şi să te faci indian.

— Dacă se poate face cineva indian, eu sînt indian cu inima!

Şeful postului lovi cu lingura într-o sticlă, îşi drese glasul şi începu un discurs :

— Domnilor, unul din cei trei simandicoşi oaspeţi ai noştri a dat o luptă eroică, cu toate mijloacele de care dispune, pentru a cuceri o mică indiană, dar a fost înfrînt... deocamdată. Ne pare foarte rău, dar trebuie să recunoaştem cinstit, ca nişte adevăraţi carabinieri din Chile ce sîntem, că el s-a comportat ca un viteaz soldat al patriei. Am fost copleşiţi de admiraţie văzîndu-l cu cîtă destoinicie şi-a apărat cauza, stăruind şi făcînd chiar şi declaraţii de dragoste în *aymará.* Ridic paharul pentru curajul lui ! Să bem cu toţii pentru el !

Femeile ascultau tăcute, învăluite într-o expresie gravă, aproape mohorîtă.

Saúl Castro auzea discursul ca venind de foarte departe. Era beat. La început nu voise să bea, dar oare ei trei nu aveau obligația morală să participe la festin împreună cu gazdele? Deschise bine ochii, își concentră întreaga atenție, observă că discursul căporalului îl emoționa, și dintr-o dată își dete seama că plîngea. Începu să bîlmîie o mulțumire. Avea mintea încețoșată, nu-și găsea cuvintele, în schimb lacrimile îi erau din ce în ce mai îmbelșugate.

Carabinierul Ruiz se urcă în picioare pe masă și, poticnindu-se la fiecare cuvînt, rosti cu voce de stentor:

— Dați-mi voie, domnule caporal. Eu sînt de părere că prietenul Castro n-ar trebui să plîngă singur. Dacă mă autorizați, îi voi ține tovărășie.

Ca și cum ar fi deschis un robinet, dădu drumul unui șuvoi de lacrimi, în timp ce-l îmbrățișa pe Saúl, spunînd înecat printre sughițuri și gemete întretăiate:

— Prietene, eu îmi dau perfect de bine seama cît de mult suferi. Dar toți nepricopsiții care ți-au făcut rău au s-o plătească odată! Lacrimile îi inundau fața. Și să știi că, în vremea asta, un frate de-al meu se află și el deportat într-o insulă din Chiloé, fiindcă a fost leal față de mineri.

Caporalul bătu din palme și strigă:

— Liniște, brotacilor, că o să orăcăiască însuși broscoiul cel mare! Așa cum există pe lume lacrimi de tristețe și lacrimi de bucurie, tot așa sînt și lacrimi de tovărășie. De aceea, eu și ceilalți doi subalterni ai mei vom plînge și noi.

Doamnele din Caquena priveau imperturbabile la cei cinci bărbați îmbrățișați, care plîngeau în cor, cu sughițuri convulsive.

A doua zi sărbătoarea mai continuă încă, dar limitată numai la carabinieri, care se aruncară asupra mîncării și băuturii rămase din ajun.

Lui Saúl i se părea că un ciocan îi crăpa capul, în vreme ce stomacul i se suia ca un ascensor pînă la gît. Îi era ruşine de cele petrecute cu o noapte înainte şi, pocăit, îşi propuse nişte canoane, pe care le promulgă cu o emfază de decret suprem :

— Întîi : se decide ca exilaţii să facă în fiecare săptămînă, cu rîndul, de serviciu la bucătărie. Al doilea : se decide deschiderea unui curs de învăţămînt elementar pentru copiii din sat.

Saúl Castro se urcă pe catîrul Cavancha, ieşi din sat şi se duse pînă la coliba lui Santos. Îi dărui o cămaşă veche şi cîteva reviste din anul trecut. Indiana luă veselă darurile, fără să mulţumească. El o întrebă dacă avea ceva lucruri de vînzare : şosete împletite, mănuşi sau fulare de *alpaca*. Se întoarse cu mîinile goale şi se mustră pe sine însuşi : „Saúl, dedică-te industriei. Asta-i îndeletnicirea ta".

Lorenzo li se adresă lui Raimundo şi lui Saúl :

— Nici o veste din Pisagua, din lume.

— Uite, aşa e viaţa. Acuma Pisagua e lumea, spuse Raimundo.

— Nu, Pisagua e *cielito*[1], răspunse rîzînd Lorenzo.

— Oare ce le-o fi povestind la ora asta bîtlanilor din Parinacota Deportatul Voie-bună ? murmură Raimundo.

— Şi pe cine de pe-acolo l-o fi insultînd Torres în *aymará* ? întrebă cu glas tare Lorenzo.

— Totuşi, aş fi vrut să fim cu toţii împreună, recunoscu Raimundo.

— Cred şi eu. Îi simţi lipsa lui Jiménez Măzărică.

— Aş ! Dacă-i vorba de asta, spuse ridicînd din umeri, le simt lipsa atîtora...

[1] Joc de cuvinte : *cielito* – diminutiv de la *cielo* – cer.

Capitolul XLV

NUIAUA ÎMPLETITĂ

Indienii se adunaseră în faţa templului, ridicat, cu mulţi ani în urmă, de nişte meşteri localnici din piatră calcaroasă şlefuită, al cărui acoperiş era din lemn de roşcov şi de *chañar,* din lut şi din paie de *ichu* şi ale cărui uşi erau din tăblii de cactus. Zvonul muzicii se izbea de capitelul de lemn, de absida fără ferestre şi de micile cupole de piatră albă, răsfrîngîndu-se într-o mărunţă risipire de ecouri.

Oamenii dansau în sunetul unui *quena*[1], tamburinelor, tobelor şi fluierelor. Răsunau în acelaşi timp dangătul prelung al celor trei clopote, clinchetul stins al celor trei clopoţei fără limbă, chiotul sălbatic al trîmbiţei de Atacama, sforăitul lugubru al tulnicului, sunetul rustic al fluierului şi al timpanelor din piele de miel, întinsă pe un arc de lemn, lovite cu ciocănele.

Starostele sărbătorii Sfîntului Apostol Iacob împărţea celor de faţă rachiu de porumb, în care indienii mai adăugau şi frunze de *coca.* Cînd făcea să pocnească pulberea în aerul transparent, Raimundo vedea strălucind aceste feţe arămii, cu pomeţii ieşiţi.

Stegarul care conducea corul — ţinînd în mînă trîmbiţa de Atacama — se acoperi cu o mască, pentru că „eu sînt *aymará,* îi spuse el cu mîndrie lui Lorenzo, şi nu ştiu dacă dumneata ştii că în limba *quechua* cuvîntul *aymará* înseamnă : cel care cîntă mascat". Lîngă el stătea María Pastora, care-i amintea de Cielito Guachalla şi care acum cînta.

Nevasta lui Colaguachi, mai-marele peste ape, străjerul văii în timpul celor trei munci, cînta lîngă Lorenzo, în timp ce împletea cu panglici

[1] Un fel de flaut, folosit de indienii din Peru.

colorate o nuia subțire de piper, pe care o ținea stegarul.

Fetele, de la 15 la 18 ani, printre care și Santos, își legănau fustele în fel de fel de culori țipătoare, făcînd să unduiască în aer toate nuanțele curcubeului.

Intonează versuri pentru fiecare culoare, și Lorenzo le ascultă cum cîntă fără nici un acompaniament, simțindu-se mai ales tulburat de vocea profundă și misterioasă a nevestei lui Colaguachi:

„Al păcii fir alb peste ea se-nșire,
ca și noi să-i dăm tot mai multă iubire"...

Se simțea pătruns de această voce și de această melodie, de o rustică puritate, dar, deși n-o cunoștea, era totuși încredințat că sufletul acestei femei care cînta nu era alb, ci de altă culoare.

Acum venea refrenul cîntat în cor:

„Să-mpletim nuiaua în mîndre culori,
o creangă să pară cu gingașe flori.
Să-mpletim albastrul panglicilor noastre:
duhul să ne urce în tării albastre".

Pe fondul vocilor se auzeau instrumentele. Muzicanții se așezară la o parte, bătînd toba, în timp ce fetele treceau să împletească nuiaua, făcînd o mișcare în roată, pînă cînd ajungeau din nou la locul de unde au pornit.

Nevasta lui Colaguachi își ascunse capul sub șal, și așa, acoperit, îl întoarse spre Lorenzo, în timp ce cînta refrenul mișcînd ușor buzele, șoptind parcă numai pentru el: „Nuiaua s-o împletim"... Apoi cîntă:

„Să-mpletim albastrul panglicilor noastre:
duhul să ne urce în tării albastre".

Ea îl invita poate să intre în cer, în cerul ei *aymará*, în cerul ei indian. Din nou răsunară to-

bele, fluierele, *quena*, toba din nord, şi femeia avea acum chipul îngîndurat.

„Fir vînăt să ţesem noian de durere,
doar chinul răsplată îţi dă mîngîiere".

— Toţi pătimim, murmura ea în surdină.

Lorenzo se întrebă dacă el suferea în acel moment. Nu; era doar tulburat, surprins de cîntecul unei lumi primitive şi îndepărtate, de privirea ochilor negri, care vorbeau de dureri.

Cînd împletitul era pe sfîrşite, ea intonă melodia ultimei culori pentru crîmpeiul de nuia rămas încă neacoperit:

„Să ţesem încrederea — firul cel verde —
acel ce-a pierdut-o şi viaţa şi-o pierde".

Apoi femeile începură s-o despletească cu alt refren. Cîntau şi despleteau, despleteau şi cîntau. În timp ce despleteau, ea simţi că bărbatul pleacă şi o năpădi un sentiment de nespusă tristeţe cînd starostele înălţă fluturînd drapelul chilian.

Acum nu mai era lîngă el. Dansau toate, ţinînd în mîna dreaptă un fel de biciuşcă ce i se păru lui Lorenzo că seamănă cu o praştie. Femeia o învîrtea foarte repede deasupra capului, apoi rămînea absorbită de învîrtiturile ei. Era un dans al indienelor ţesătoare, care, cu beţele din mînă, lucrau parcă la un gherghef în aer, făcînd cîte cinci stele şi desenînd soarele la mijloc. „O! cîte veacuri, cîte generaţii de indieni au dansat aceste dansuri?" se întrebă Lorenzo cînd femeia se uită din nou la el şi cînd i se păru dintr-o dată că prin ochii ei priveşte parcă în fundul unui crater, ce-şi avea gura în vîrful Anzilor şi ajungea pînă în centrul bătrînului pămînt sud-american.

Mulţimea înconjură biserica, aşteptînd să înceapă ceremonia. În faţa porticului aşezară o masă, pe care se afla o farfurie, şi într-însa puseră un cocoş. Strînseră caii şi catîrii obştii şi pe cei ai carabinierilor şi, mînîndu-i în galop, băieţii indigeni

înconjurară templul, pînă cînd unul izbuti să apuce cocoşul de gît. Ceilalţi îl urmăreau, disputîndu-şi prada, în vreme ce se tot învîrteau, împrăştiind sîngele cocoşului, pînă ce reuşiră să stropească zidurile sacre. În felul acesta era rugat stăpînul să le dea un an bun. Prin acest prinos al cocoşului jertfit cereau o recoltă bogată, care să se reverse în multe boabe de porumb roşu, iar prin picăturile de sînge cereau iertarea păcatelor săvîrşite.

Starostele bătu din palme şi anunţă răspicat:

— Unul din exilaţi o să vorbească.

Deportaţii se priviră nedumeriţi.

— Lorenzo, tu ar trebui să vorbeşti.

Poate că nici el singur nu prea ştia ce spune. Dezvoltă, după părerea lui într-un mod deplorabil, tema: „Cîţi chilieni cunosc Caquena? Cîţi ştiu măcar că există?" În extazul inspiraţiei oratorice, îi veni nenorocita idee de a se întreba: „Cîţi înţeleg ce spun eu acuma?" şi simţi că toată elocinţa lui se ducea pe apa sîmbetei. Indienii îl aplaudară îndelung, şi la sfîrşit unul se apropie de el şi îi spuse zîmbind:

— Eşti un bun vorbitor. De ce nu rămîi aici pentru totdeauna?

Ţinea de mînă pe una dintre fetele care cîntaseră la împletitul nuielei, pe indiana cuminte şi delicată, cu picioare lungi şi sîni mici, de culoarea bronzului, care îi aruncă o privire, nu ştia nici el, plină de puritate sau de răceală.

— Este fiica mea, María Pastora.

— O cunosc dinainte, îi răspunse.

Starostele bătu încă o dată din palme şi, fiindcă el impunea legea serbării şi cuvintele lui trebuiau imediat ascultate, ordonă cu un accent de exaltare alcoolică:

— Un exilat o să cînte ceva!

— Ceva care să nu fie *huayno,* preciză Mateo Pastora.

— N-am mai cîntat de cînd am ieşit din şcoală, se scuză Raimundo.

— Cîntă ! tună starostele cu o voce poruncitoare, în timp ce învîrtea ca o morişcă în aer tolagul de *coligüe* [1].

Raimundo intonă, îngrozitor de fals, *Porumbelul*. Indienii dansară, ca şi cînd ar fi fost un *huayno*. Apoi cîntară *cielitos* şi alte mici dansuri, *Imnul către apă*, *La Minga* şi *Cîntec după îngroparea semînţei în brazdă*, în cor şi din instrumente. Lorenzo o privea pe María Pastora ; dar cea care îi căuta privirea era nevasta lui Colaguachi.

Apoi, la post, Lorenzo le ceru carabinierilor amănunte despre María Pastora, care îi amintea de Cielito Guachalla. În ziua ospăţului nu-şi dăduse bine seama de această mare asemănare.

— Este prinţesa ţinutului. Părinţii o păzesc ca pe ochii din cap.

A doua zi Lorenzo se urcă pe catîrul Cavancha, ajunse la o răspîntie în munte, dădu drumul frîului, şi animalul îl duse drept la casa ei.

Tatăl îl primi în uşă, zîmbind cu ochii mijiţi.

— María nu-i acasă, dar vreau eu să vorbesc cu tine.

Cum indienii nu au scaune, bătrînul se aşează pe o piatră. Îl întrebă :

— Îţi place María ? Dacă da, spune-i-o, ca să hotărască ea. Dar vreau să te înştiinţez că nu va fi decît a bărbatului care o va lua de soţie. Atunci ar trebui să rămîi în Caquena şi să ajungi la fel ca noi. Dacă fata mea primeşte, poţi trăi cu ea, de probă, un an ; dar dacă în acest timp are un copil, atunci trebuie neapărat să o iei de nevastă.

Mateo Pastora îi arătă nişte ziare vechi, cumpărate în Arica pe cînd se ducea acolo după lînă şi sovîrf. Omul acesta, care mai văzuse şi alte locuri decît Caquena, îl privea cu simpatie.

La întoarcere, Lorenzo o căută pe María prin imaşuri. Cînd se apropie de turma de *alpaca* şi

1 Plantă agăţătoare, foarte rămuroasă, cu lemnul tare şi frunzele mereu verzi ; creşte în Chile.

lame, simți că ea se ascundea, printr-un fel de contopire mimetică, în acel peisaj mlăștinos. Turmele păreau părăsite, dar de fapt María Pastora făcea parte din ele. Ea era *vicuña* cu crupă de *ñusta* [1] incașă. Poate pentru a-și rîde de el se contopise cu peisajul. Ce să fie asta? Rușine, sfială sau de-a dreptul dorința de a scăpa de el?

Își dădea seama că prea poetizează chipul Mariei Pastora. Poate se lăsa înșelat de privirea curată pe care i-a aruncat-o atunci, noaptea, de sărbătoarea Apostolului Iacob; dar oare nu ascunde la sîn un mic demon, care se bucură răutăcios văzînd că ochii lui doresc parcă să-i vorbească, că acest chilian din sud o place atît de mult?

Lorenzo, tu o idealizezi din pricina singurătății și a depărtării, pentru că îți lipsește femeia, dar mai cu seamă fiindcă într-însa o vezi pe Cielito. Dacă nu, atunci de ce o numești surioară a bîtlanilor din Isluga, sau a porumbițelor din Camiña, sau din Camarones, flamingo andin, potîrnichea munților singuratici din nord, cu gît și piept de chihlimbar, turturea a Anzilor, lebădă albă cu aripi negre? Iar tu nu roșești în taină, rățoi din Tiliviche? Păi nu ți-e rușine? Și toate acestea din pricina singurătății, a depărtării, a lui Cielito, pentru că îți lipsesc libertatea și femeia!

Privi cum un mascul de *alpaca* mîngîia cu capul gîtul unei soațe ale sale, care dintr-o dată o rupse la fugă peste pășune. Atunci o zări și pe María Pastora stînd nemiscată. Lorenzo făcu cîțiva pași spre ea. Silueta zveltă, în haine cenușii, ca și pămîntul, ca și cerul acela, se pierdu printre *yaretas*. Își înfășurase capul cu un șal verde, apoi o văzu scoțîndu-și una din cele șapte fuste și acoperindu-se cu ea, ca pentru a lua culoarea lumii ei, care să o apere de bărbatul cel străin.

Își aminti spusele caporalului: „Poți să-i arăți cîteva monede de aramă sau de nichel". El le avea

[1] Preoteasa soarelui la incași.

în buzunar, dar niciodată nu i le va arăta, așa cum nu-i va arăta nici tuburi de cartușe, false bogății, mărgele de sticlă, fleacuri...

Nu, Lorenzo, tu n-o să faci asta. Îi spusese și caporalului: „Nu, eu nu fac asta". Iar șeful postului din Caquena îi răspunse: „Ești un om ciudat. Eu am cucerit-o pe mica indiană care locuiește în Putre dăruindu-i tuburile de cartușe care-mi rămîneau după ce vînam *vicuñas*. S-a culcat cu mine. Mi-a făcut un copil, și o dată pe lună vine să mă vadă și stă cu mine la post. Indienii sînt ca niște copii mici. Pentru ei tot ce strălucește este de același soi cu aurul. Ca pe timpul Pachamamei [1], aurul este simbolul unei puteri misterioase. Uneori vin indieni la post, și atunci aud văicăreli ca acestea: «A murit Pacase, sau Caqueo, sau Guarache, sau Hilario, și a dus cu el în mormînt taina monedelor de aur, a vechilor monede peruviene pe care le avea răposatul»".

Lorenzo știa că, după credința indienilor, dincolo de culmile stîncoase, în peșteri, în movile, sînt îngropate comori. Se gîndea la Calles, om de aproape 80 de ani, sau poate mai mult — cine poate ști vîrsta indienilor bătrîni? — care mai ieșea încă din sat, pe furiș, în unele dimineți, pentru a căuta comori. Ceilalți îl credeau nebun, și, într-adevăr, dacă-l priveai bine, descopereai o umbră de nebunie întipărită pe fața lui circulară, turtită ca un disc, cu nas coroiat și scurt, cu ochi rotunzi de bufniță, cu picioare ca niște fuse și cu umblet de animal tăcut. Uneori sărea sprinten, ca aruncat de un resort, iar cînd hohotea pe neașteptate în mijlocul tăcerii, te făcea să te gîndești la Necuratul. „Demonul aurului, a tot ce strălucește este cel care-l scoate din minți", spunea caporalul.

Lorenzo se opri, gîfîind. Porumbița sălbatică, sperioasă, zburase. Era aproape tot atît de departe

[1] Veche zeitate feminină a indigenilor din Anzi.

ca şi Cielito. Îşi luase zborul bîtlăniţa cu aripi verzi. Se apropia de locul unde stătuse María Pastora lîngă lame. Pe pămînt erau bucăţi de turtă de mălai, boabe de *quinúa,* o turtă de porumb prăjită — deoarece pentru ei porumbul este şi pîine şi vin — şi puţină *coca,* planta narcotică.

Dar inima ta pe unde umblă, Cielito Guachalla sau María Pastora, femeie, bîtlan din Isluga, porumbiţă din Camiña, turturea ?

Capitolul XLVI

TUNDRA PĂSTORILOR

Cînd se întoarse noaptea la post, carabinierii îl primiră cu strigăte :

— Lorenzo, veste mare, veste mare !

Auzind aceste strigăte, se gîndi numaidecît la libertate ; dar privind feţele lui Raimundo şi Saúl, îşi spuse : „Nu poate fi vorba de asta".

— Sîntem inventatori ! Am inventat o nouă băutură, căreia îi va merge vestea în lumea întreagă !

În seara aceea venise din nou metisul din Tarata, aducînd rachiu şi zahăr, pe care hotărîră să-l amestece cu ceai, obţinînd astfel o băutură dulceagă, a cărei forţă explozivă le era încă necunoscută.

Petrecură aproape toată noaptea, sorbind acest amestec infernal cu o desfătare de creatori ai unui nou elixir divin. La 3 dimineaţa, Ruiz, nemaiţinînd seama de galoanele caporalului, le comandă tuturor linişte :

— Sst ! E ora cînd Femeia se plimbă prin sat.

Lorenzo exclamă :

— Trăiască Femeia ! Dacă această Femeie există, ies eu în drum şi o invit să împartă masa cu noi, şi pe urmă, chiar patul, cu cel care-i va plăcea mai mult.

— Piei, Satano! Pentru numele lui Dumnezeu, nu mai spune bazaconii, domnule exilat, fiindcă Femeia o să se răzbune pe noi toţi!

— Simple superstiţii... insistă Saúl.

— Acest suflet rătăcitor există tot atît de sigur cum există Dumnezeu, strigă caporalul, şi vine din cînd în cînd să-şi viziteze rudele. E un suflet sfînt, şi nimeni n-o poate insulta în prezenţa mea, fiindcă eu nu permit asta!

— Dar nimeni n-o insultă. Ne îndoim doar de existenţa ei, ceea ce este cu totul altceva, explică Lorenzo.

— A te îndoi de existenţa ei este o insultă, pentru că este un suflet sfînt!

— Nu vă şade bine. Sînteţi morţi de frică, murmură Saúl Castro.

— Să procedăm ca nişte oameni întregi la minte, propuse Raimundo. Să ieşim pe uliţă, să mergem acolo unde se înfiinţează Femeia şi să dezlegăm odată misterul ăsta!

— Nu, nici să n-aud, imploră caporalul, fiindcă după aceea Femeia o să-şi arunce vrăjile asupra întregului post...

— Năluciri, şi-atîta tot, spuse Lorenzo.

— Dacă sînt năluciri, să se ducă exilatul Raimundo singur.

— Cum să nu? Cu cea mai mare plăcere, răspunse acesta.

Îi puseră în cap o broboadă, ale cărei capete i le legară sub bărbie, ca să-l apere de vînt, şi ieşi în noaptea aceea îngheţată, strecurîndu-se pe lîngă ziduri.

Străbătu încet cele trei-patru ulicioare strîmbe ale Caquenei şi se întoarse la cazarmă dîrdîind de frig, dar cu o înfăţişare cruntă, de nimicitor al farmecelor, călău al vrăjitoarelor, năruitor al sumbrei legende cu Femeia, care în fiecare dimineaţă bîntuie prin sat, sorbind măduva oamenilor, nimicindu-i pe cei ce îndrăznesc să înfrunte armele ei de pucioasă, ca şi pe cei ce încearcă să-i

descifreze enigma de vampiră, vrăjmaşă a tuturor bărbaţilor.

Saúl îşi instală atelierul. Lorenzo începuse să cosească sovîrf pe pămîntul lui Colaguachi pentru cinci *pesos* pe zi. În curînd, acesta se simţi bolnav, şi Lorenzo îi spuse: „Dumneata, prietene, ai rapăn". Saúl îi propuse: „Nu-i mai slugări pe indieni. Hai mai bine să-mi fii asociat la marea fabrică de geamantane «Exilaţii et Co.»".

Lorenzo primi oferta şi începu, împreună cu Raimundo, să-l ajute pe Saúl la argăsitul pieilor şi la confecţionarea acelor ciudate geamantane, care îşi etalau cu mîndrie laturile păroase. Saúl bătea cu palma pielea întinsă şi apoi recomanda:

— Lorenzo, dă-o la apă! Aşa, pielea se întinde mult. Şi atîrnă-i cîte o piatră de fiecare colţ!

Apoi îi punea ţinte, broaşte şi colţare de metal, aduse din Arica. Carabinierii din Caquena au fost primii cumpărători de geamantane din sat. Cei doi ucenici îşi dădeau acum aere de experţi. Începură şi indienii să cumpere geamantane, dar nici ei nu ştiau de ce. Şi faima lor coborî din munţi, ajungînd pînă la porturile din nord, de unde soseau comenzi entuziaste.

Dar celebritatea e duşmana liniştii. Mai tîrziu începură să vină şi reclamaţii, pentru că geamantanele, după ce se uscau, se scorojeau, strîmbîndu-se în cele mai năstruşnice chipuri.

— Poate că toată afacerea asta seamănă a escrocherie, cugetă cu voce tare Lorenzo, dar noi o facem cu bună-credinţă, fără să ne dăm seama.

— Cum escrocherie?! sări ca ars Saúl Castro. Confecţionarea geamantanelor este o artă, dar totodată şi o meserie, la fel de nobilă ca oricare alta; însă, aşa cum se întîmplă cu toate lucrurile din lumea asta, poate şi ea uneori să mai dea greş.

— Numai de nu ne-am mai pomeni şi cu alte reclamaţii de soiul ăsta: „Geamantanele s-au îndoit".

Începură să primească marfa înapoi. Saúl punea geamantanele din nou la apă, atîrnîndu-le iar cîte

o piatră la fiecare colț. A doua zi își contempla capodopera cu satisfacție de artist :

— Ce geamantan frumos ! S-a îndreptat, afurisitul, de parcă-i nou !

Acum însă Saúl nu mai avea piei. Se adresă indienilor și le propuse un tîrg :

— Voi îmi dați pielea, și eu vă dau în schimb geamantane.

Raimundo primi sarcina să transporte pieile.

Dar curînd Saúl Castro se plictisi să tot facă geamantane, și atunci îi transformă pe toți asociații săi în mîndrigii. Se învîrtea toată ziua printre ei, înghiontindu-i și alunecînd pe băligarul proaspăt. Lucră saltele pentru Caquena. Și, ca și în cazul geamantanelor, vestea ajunse la Iquique atît de umflată, încît cei de-acolo începură să le trimită dril pentru fețe de saltele.

Într-o zi Lorenzo îl întrebă pe Saúl :

— Și dacă ne vine ordinul de eliberare tocmai cînd sîntem vîrîți pînă-n gît în confecționarea saltelelor, ce ne facem ?

— Atunci să mai aștepte și eliberarea, răspunse el foarte degajat, fiindcă avem de îndeplinit o serie întreagă de obligații.

— Parcă-l aud vorbind pe Rockefeller [1] în Caquena !

— Aha ! Rîzi de mine ?! Ia treci mai bine la spălatul lînii ! Iar tu, Raimundo, la umplut drilul ! Visează noaptea ; ziua trebuie să lucrezi.

— Și de unde o să luăm săpun ca să spălăm lîna ? întrebă Lorenzo.

N-a fost chip să găsească săpun. Și astfel drilul fu umplut cu lînă și cu murdărie de oaie. Dar saltelele arătau frumoase și înalte. Un doctor din Iquique își schimbă salteaua cu una fabricată în Caquena. Dar în timpul nopții simți o duhoare

1 Familie de monopoliști americani, miliardari, al cărei membri joacă și astăzi un rol important în politica imperialistă a Statelor Unite.

respingătoare. Atunci, se culcă cu nevasta pe o sofa şi-i blestemă pe toţi deportaţii din lume care se fac mindirigii.

Apoi Castro îi antrenă în arta subtilă a valorificării de produse porcine. Pentru aceasta, el — care, în afară de faptul că era cunoscut ca fabricant de geamantane şi mindirigiu, mai avea şi prestigiul de vraci, descîntător şi parlagiu ritual de rîmători — îi convinse pe indieni că anumite părţi ale porcului sînt vătămătoare.

— Spata acestui animal are „vitamine" şi nu-i bine s-o mănînci.

Indienii căscau ochii cît cepele cînd auzeau cuvîntul „vitamine".

Castro purcedea la sacrificarea porcilor. Uneori greşea lovitura, îi făcea să sufere groaznic şi să scoată guiţături sălbatice, care puneau la grea încercare nervii lui Lorenzo.

Aşa o duceau de azi pe mîine. Curînd, Saúl se dedică fabricării de ţigări din frunze de porumb şi ceru ca în piaţa din Iquique să fie prezentate în gura mare ca „fabricate de un exilat din munţi". Se vindeau ca pîinea caldă.

Mai repara şi ceasuri cu beţigaşe de chibrit. Unele mergeau. Pe altele, adică pe cele mai multe, le strica pentru totdeauna.

Apoi se făcu şi fabricant de feculă. Transporta porumbul de munte şi cartofii necesari industriei lui pe un măgar, pînă sus, în creierul munţilor. Măgarul adesea declara grevă şi-şi lingea îndelung coada. Saúl fredona: „Educat măgaru-i, harnicul, frumosul, dar prea mult cu botul îşi scarpină dosul!" Îşi pierdea însă repede răbdarea şi începea să-l ciomăgească. Cînd ajungea la arie, vedea cum indienele călcau cartofii cu picioarele lor negre, pline de noroi uscat.

Apoi, azvîrlea în oală o parte din cartofii aduşi, îi fierbea, îi înfuleca, molfăind şi un ardei, şi se gîndea la picioarele indienelor. Dar pînă să ajungă în oală, transportul de cartofi trecea prin multe

peripeţii, mai cu seamă fiindcă măgarul n-avea nici un chef să umble încărcat. Şi asta nu fără motiv : era un măgar cu o copită de lemn ; ca şi un muncitor, victimă a unui accident de muncă, îşi pierduse şi el o copită. Atunci, indianul care-i era stăpîn îi pusese în loc o bucată de *quinúa* roşie şi tare ca lemnul *luma* [1]. Şi aşa măgarul mergea agale, făcînd să bocăne copita lui de lemn.

Pe Saúl Castro îl porecliră *Mentolátum* [2], pentru că învîrtea de toate. Fireşte că la nevoie făcea şi pe cizmarul cîrpaci. De pe urma lui deportaţii mîncau zilnic spată de porc, cacao cu lapte şi ouă. Într-o dimineaţă, pe o temperatură de optsprezece grade sub zero, ieşi să-şi facă nevoile. Faţa şi mîinile i se acoperiră cu promoroacă şi fu adus în casă pe jumătate mort. Dar a doua zi el continuă activitatea industrială ca şi cînd nu i s-ar fi întîmplat nimic.

Colaguachi, mai-marele peste ape, le spuse :

— Îngheţurile au să ne prăpădească semănăturile şi vitele. Rău an, chilienilor !

Raimundo se folosi de acest prilej ca să-l întrebe :

— Îl cunoşti pe Epifanio Luna ?

Distribuitorul apelor îl privi surprins şi cu oarecare neîncredere. Răspunse :

— Da, toţi îl cunoaştem. Dar de multă vreme nu mai ştim nimic despre el.

Aduse iarăşi vorba despre plăgile agriculturii, viscolele, grindina, ploile şi vînturile năprasnice de pe podiş. Vorbi cu tristeţe despre maghiran, lucernă, porumb şi cartofi, care se pierdeau sub brumă. În iulie îngheţară toate pripoarele. Pietrele crăpau din pricina apei ce-o aveau în măruntaie. Frigul şi altitudinea îi chinuia ; îşi tîrau zilele dîrdîind şi sufocîndu-se. Invidiau blana mamiferelor

1 Arbore mirtaceu ; creşte în Chile.
2 Unguent folosit în popor pentru numeroase boli.

din *puna*, mantaua impermeabilă de care se bucură iepurii, *chinchillas* [1] şi sconcşii.

Deportaţii se apucară să lucreze pămîntul, dar nu cum fac cîrtiţele ce-şi sapă galerii în nisipurile acoperite de *paja brava*, nici ca şopîrlele ierbivore, nici ca şoarecii urecheaţi, nici ca *guirguincho* [2], care sfredeleşte *puna*. Adică nu în stil minier, îşi spuse Raimundo, nu aşa cum făcuse el o bună parte din viaţa sa în adîncul minelor de cărbuni din Lota, cufundîndu-se în pămînt, sub mare, pentru ca să-i smulgă combustibilul negru ca agata, să-i fure ceva din căldura-i adormită de milioane de ani. Nu, acum nu lua nimic pămîntului, ci îi dădea ; simţea bucuria de a dărui gliei ceea ce era al ei, aruncînd sămînţa, şi apoi, cu guano şi cu băligar, făcînd-o să rodească.

În aerul pur şi rarefiat din *puna*, deportaţii ajutau la curăţatul teraselor de la poalele munţilor. Stăteau ore întregi aplecaţi deasupra fişiilor dreptunghiulare, înguste şi lungi, pe care le săpau mişcîndu-se sorinteni. Raimundo avea o sapă cu coada scurtă, din acelea pe care indienii le numeau *lucanas*, o înfigea în ţărînă, şi gîndul lui se întorcea la Pisagua. Ce se petrecea oare acolo ? N-avea nici o veste. Nimic, nimic. Nici din Lota, de la Margarita, de la Esperanza.

Răsuna vaietul, „cait-cait", al păsării *caití* din *puna*.

Se înţeleseră cu Colaguachi. Urcau cartofi pe acoperişul de paie al casei lui pentru a-i expune îngheţului din timpul nopţii ; acolo suflă un vînt îngheţat aproape în toate nopţile anului. Îi lăsau pe acoperiş vreo zece-douăsprezece zile ; apoi îi întorceau, ca să se moaie. Cînd Raimundo îi simţea moi şi pătrunşi de îngheţ, îi acoperea cu un strat

1 Mamifere din familia rozătoarelor ; trăiesc pe platourile înalte ale Anzilor ; au o blană cenuşie, puţin ondulată, fină, mătăsoasă şi foarte căutată.

2 Un fel de arici fără dinţi ; în loc de ţepi, are o carapace ; trăieşte în Argentina şi Chile.

de paie şi îi călca din nou, pentru a scoate apa din ei. Apoi îi punea iar la soarele puternic al zilei, pînă deveneau uşori şi uscaţi, transformaţi în feculă, esenţă de hrană pentru drum. Pentru a prepara acest extras negru, Raimundo trebuia să caute cartofi bogaţi în amidon, fiindcă numai aceştia rezistau la ploaie şi la brumă.

Deportaţii trăiau acum în preajma *alpaca*-lelor cu copitele ca nişte perniţe păroase, cu trupuri zvelte, cu picioare lungi, făcute anume pentru fugă. Lorenzo observă că păsările erau rare pe-acolo, pentru că pe meleagurile acelea vietăţile mai mult umblă, umblă şi trăiesc în înfrăţire cu piatra. Vedeau în jurul lor tot felul de animale : porci, oi, capre bărboase şi rău mirositoare.

Siliţi de noile lor ocupaţii, cei trei exilaţi cutreierară o regiune vastă de stepă, pe care adesea, în nopţile cu lună, vedeau cum o străbat turme de lame încărcate cu *quinúa*. Stăteau de vorbă cu babele şi cu copiii indigeni, care mestecau fructe teioase şi plecau dis-de-dimineaţă să pască vitele în tundră.

Cînd era obosit, lui Lorenzo îi plăcea să se aşeze lîngă nevasta lui Colaguachi şi să privească cum ţese cu fire albe, roşii şi negre, îngînînd cîte un cîntec. Raimundo îşi petrecea după-amiezile privind munca indianului olar. Urmărea mişcarea neîntreruptă a mîinilor lui, care dădeau formă şi viaţă argilei, modelînd-o apoi la foc. Căci indigenii, ca vechi popor al soarelui ce erau, îndrăgeau focul. Către asfinţit se căţărau pe culmi, şi Raimundo zărea ici şi colo flăcări roşietice. Prin limbajul vîlvătăilor şi al fumului îşi comunicau tot felul de veşti la mare depărtare : „Vine zăpada. A murit o *alpaca*, aceea pe care o tundea Guarasachi sau Llanchipa." Dar mai mult decît soarele, indigenii adorau apa. De asemenea, îşi iubeau şi animalele, precum şi numele lor în limba *aymará*. Pe incaşii care au venit să-i supună nu i-au îndrăgit şi n-au vrut să adopte nici limba lor, străină. Au tăcut,

au împrumutat ce le-a plăcut şi şi-au amestecat puţin şi sîngele ; dar cei mai mulţi au rămas credincioşi spiţei lor celei străvechi. Străinii au venit şi au plecat. Asta nu înseamnă că n-au lăsat nici o urmă. Fiecare le-a dat cîte ceva. Au suprapus, au amestecat, au luat frînturi de ici şi de colo, pentru a le contopi în existenţa lor tăcută. O adorau pe Pachamama, divinitate a pămîntului indigen, pe care uneori o numeau Mamá María, sau, influenţaţi de ultimii străini, Fecioara Chiliană.

Într-o dimineaţă Lorenzo zări condorul Anzilor zburînd deasupra unei lame moarte cu capul într-o parte, cu gîtul golaş, umflîndu-şi guşa, ce-i atîrna sub barbă. Penele lui negre, feruginoase, străluceau cu scînteieri metalice, şi Lorenzo pricepu că era o bătrînă pasăre heraldică, obosită şi singuratică, cum era şi sufletul lui uneori ; îi amintea puţin şi de Modesto Torres.

Colaguachi veni într-o dimineaţă şi-i anunţă :

— Mai-marele peste ape pleacă pentru cîteva zile. Are să ia o piatră neagră din drum, pe care s-o lase pe Stînca Mare, ca să-i fie norocoasă călătoria. Aveţi grijă de izvoare, de turme, de ograda indianului. Femeia lui o să vă dea *ulpo* [1].

— În drumul tău întreabă şi de Epifanio Luna, îl rugă Raimundo.

În curînd avea să vină primăvara ; asta îl întristă. Nici o ştire. Ce se mai întîmplă oare jos, în vale ? „O, Margarita şi Esperanza, cine oare mi-ar putea spune ce mai faceţi şi dacă tu, femeie, îţi mai aminteşti de mine ?“ Auzea fluierăturile păstorilor. Aşezat printre *molles* [2], copacul sfînt al incaşilor, învăţa să descifreze mesajele fumului şi ale focului, dar...

Se gîndea din nou la fugă. Dar pe unde ? Ori nu-ţi mai aminteşti de coasta Larancagua ?

1 Băutură alcoolică din boabe de porumb prăjit.
2 Mic arbore răşinos din Chile, totdeauna verde

Capitolul XLVII

ŢARA PACHAMAMEI

Inima lui Lorenzo tresări cînd María Pastora veni să-l caute la post. Îl privi ca şi cum ar fi existat o taină între ei si-i şopti :

— În noaptea asta te aştept.

Lorenzo se ferchezui şi, încălecînd pe Cavancha, se îndreptă spre chemarea tinerei iubiri *aymará*. O, voi, taine ale sufletului, o, tu, enigmatică Evă, cine oare, în Anzi sau în Himalaia, ştiut-a vreodată să-ţi ghicească înţelesul ? Iată că, în sfîrşit, pescăruşul înălţimilor îi zîmbea !

María nu era în uşa casei. Dar în întuneric începu să-i mîngîie auzul o melodie ce-i amintea de fluierul indian, sau de *Epifanía* Cielitei Guachalla. Nu era oare Epifanio Luna cel care-l saluta în penumbra încăperii de paie şi piatră ?

— Am primit veşti de la voi. Am aflat că vreţi să mă vedeţi. În Pisagua n-aţi crezut c-o să vă pot salva. Dar acum credeţi ?

— Acum, da ; vrem să ieşim de-aici în orice chip şi cît mai repede !

— Dar Raimundo, şi celălalt, care face geamantane, ce zic ?

— Toţi dorim să plecăm. Nu vrei să vorbeşti despre asta cu Raimundo ?

— Da de ce ? E de ajuns că vorbesc cu tine. Nimeni în afară de voi trei nu trebuie să ştie că am trecut pe-aici, căci eu sînt fugar. Si, pe deasupra, mai locuiţi şi la post. Carabinierii pot intra la bănuieli.

— Pe unde am putea fugi ?

— Pe unde aţi venit, sau pe coasta Suán, care-ţi cere patru ore de drum mai mult.

— Alt drum nu există ?

— Ba da, trecînd în Bolivia. Gîndiţi-vă care vă convine. Eu o să pregătesc fuga. Să alegem ziua

de 18 Septembrie, cînd carabinierii sînt beti morți. Nu uitați: în ziua sărbătorii naționale, Epifanio Luna va fi aici, gata cu tot ce trebuie pentru fugă. Nu spuneți nimănui nimic. Eu am să mă înțeleg cu indienii mei. Si dacă sînteți vreodată poftiți la un pahar cu băutură, să nu primiți, fiindcă alcoolul te face să spui vrute și nevrute.

Se întoarse Colaguachi, mai-marele peste ape, străjerul văii în timpul celor trei munci. Si tot convoiul de lame, care plecase încărcat cu *ponchos*, piei și feculă neagră, se întoarse cu *coca*, zahăr, țigări, rachiu, un brîu nou pentru nevasta lui Colaguachi, cîntăreața, și vești pentru exilați.

— În curînd veți fi cu toții liberi.

— De unde știi? Unde ai auzit?

— Așa se spune prin Arica.

— Da, dar cine ți-a spus?

— Așa se spune prin Arica. Măghiranul nu se mai plătește ca pe vremuri.

— Si altceva ce mai știi?

— Se vorbește de un nou ministru.

— Dar președintele s-a schimbat?

Stătu o clipă pe gînduri si răspunse:

— Asta nu știu. Colaguachi spune numai ce știe.

Acestea au fost știrile aduse de indian din Arica. Ar fi fost poate mai bine să nu se fi întors, fiindcă, după cîteva zile, Colaguachi fu găsit în zori ucis în stepă, lîngă lamele lui.

Cine l-a omorît? Carabinierii făcură si ei cercetări; dar cel care s-a ocupat mai mult de treaba asta a fost delegatul guvernului din Santiago, împuternicitul din Caquena, care a alergat încoace și încolo, a intrat prin toate casele, l-a trecut pe Lorenzo printre cei suspecți, a scotocit pînă si buzunarele exilaților, a făcut să le chiorăie mațele cu un *Miserere*[1] de sfîntă mînie, și în cele din urmă a declarat că n-a găsit nimic, deși cîteva degete

[1] În romînește *Îndură-te*, parte cîntată din liturghia romano-catolică (în limba latină, în original).

se îndreptau tocmai spre el, arătîndu-l ca vinovat.

Totuşi, noaptea se adunară cu toţii la ceremonie, la priveghiul lui Colaguachi. Văduva şedea tăcută lîngă mort. Goliră tot clondirul de rachiu; dar metisul era acolo şi reîmprospătă provizia de „Pintatane", rachiul de portocale din valea Perului, care aprindea sîngele pînă la nebunie.

Un indian se ridică în picioare şi spuse:

— Eu mă rog pentru cinci *pesos*. Cinci *pesos* rugăciunea.

Delegatul îi dădu o bancnotă:

— Două rugăciuni în numele meu.

Vînzătorul de rugăciuni, stînd pe vine, intonă:

— În numele delegatului Martínez, îi spunem drum bun lui Colaguachi, care în noaptea asta porneşte călare pe un cal de munte spre pămîntul soarelui. Pleacă singur, dar pe drum o să i se alăture *vicuñas*, lamele, *alpaca*-lele care au fost ale lui şi au murit. Catîrii nu se vor teme de fulger, şi el se va duce la casa cea fără de promoroacă, la casa cea orbitoare de soare, la casa Pachamamei.

Lorenzo scoase din buzunar o hîrtie. Dar apoi îi păru rău şi se duse cu ceilalţi doi tovarăşi să o salute pe văduva lui Colaguachi.

— Primiti condoleanţe, doamnă, din partea exilaţilor. Sîntem alături de dumneavoastră.

În timp ce vorbea, Lorenzo simţi că felul acela de-a vorbi era la o mie de leghe depărtare de moartea aceea şi de oamenii aceia.

Bătrînul bocitor profesionist continua să improvizeze, la comandă, cuvinte triste de adio. Lorenzo îi dădu un bilet de cinci *pesos*. Pentru el rosti o cuvîntare de despărţire mai scurtă decît pentru delegat.

— Chilienii din Pisagua îi urează răposatului Colaguachi să fie fericit în cea de-a doua viaţă, să nu pătimească nici de frig, nici de foame.

Văduva făcu o mică plecăciune şi-i mulţumi lui Lorenzo.

— Ce se mai aude despre eliberarea noastră? îl întrebă Raimundo pe delegat. Colaguachi a venit

din Arica cu vestea că vom fi eliberaţi dintr-o clipă într-alta.

— Da, am auzit şi eu; dar n-am nici o informaţie oficială, spuse metisul. Aşa că pentru mine sînteţi tot exilaţi.

Raimundo simţi din nou răul de înălţime. Buzele i se învineţiră, iar faţa îi deveni cianotică.

— Poate din cauza inimii, spuse Lorenzo, luîndu-i pulsul. Dar de azi într-o lună plecăm cu Epifanio, dacă nu se confirmă mai-nainte spusele lui Colaguachi.

— Cei cinci mii de metri mă omoară.

— Nu numai cei cinci mii de metri ne fac rău, ci şi toate celelalte. Nu mai merge pe jos. Ai catîrul Cavancha, şi eu am să-i cer văduvei calul răposatului.

Lorenzo rămase cu ochii larg deschişi, gînditor. Îşi trecu mîna peste barba pe care şi-o lăsase să crească şi care dădea feţei sale cu ochelari un aer de călugăr.

La opt zile după priveghi, deportaţii fură din nou invitaţi.

— Cine a mai murit?

— Nimeni, se face al doilea priveghi pentru acelaşi mort, pentru răposatul Colaguachi.

Repetară ceremonia, de data asta în aer liber. Aprinseră un foc şi, în mijlocul strigătelor, începură să ardă hainele mortului.

— De ce faceţi asta? strigă îndurerat Saúl Castro, adresîndu-se văduvei. Sînt haine bune, *ponchos* de toată frumuseţea, în trei culori. Nu le arde. Dăruieşte-le.

— Nu, răspunse femeia cu tristeţe. Asta nu se poate. Hainele fac parte din om. Omul este în acelaşi timp şi *poncho*-ul lui din lînă de *vicuña*, şi pantalonii lui, şi *ojotas* [1] ale lui.

Lorenzo o ascultă în tăcere.

— Se duc în vînt, se duc în fum, se duc cu el, spre pămîntul soarelui. Îl privi pe Lorenzo şi

[1] Încălţăminte a indienilor; un fel de opinci.

adăugă : Eu ţi-aş da hainele răposatului, dar dacă le-ai îmbrăca, mortul ar fi mereu între noi.

— Acest *poncho* din lînă de *vicuña* este bun, foarte bun, te-ar apăra bine de frig, insistă Saúl.

— Da, murmură ea, dar nu se poate, pentru că mortul ar fi mereu într-însul.

Hainele lui prefăcute în fum negru se destrămară prin văzduh urmîndu-l, şi sufletul lui Colaguachi se pierdu printre munţii de răsărit, spre meleagurile unde se naşte soarele şi unde sălăşluieşte Pachamama.

Raimundo simţea că inima îi bătea ca o *matraca* [1] în săptămîna mare. Se sufoca în casă şi îi plăcea să iasă în stepă. În curînd aveau să vină nopţile de primăvară. În fiecare dimineaţă *puna brava* prindea mai multă vlagă. În depărtare păşteau *vicuñas,* şi carabinierul Ruiz îi întinse arma, invitîndu-l :

— Trage ! Blana are să fie a dumitale. Aşa, n-o să mai tremuri de frig iarna viitoare.

El o respinse uşor :

— Nu ; n-am poftă să omor pe nimeni. Iar la iarnă sau am să zac în pămînt, sau voi fi din nou la casa mea, dar de trăit în Caquena n-o să mai trăiesc !

Delegatul şi carabinierii începură pregătirile pentru 18 Septembrie.

— Eu le cer, le pretind exilaţilor să cînte şi ei imnul naţional ! exclamă omul stăpînirii, plin de fervoare alcoolică şi de patriotism mincinos.

— Şi acum să vedem ce discurs de slăvire a patriei noastre o să ţineţi, spuse sfidător delegatul. Care din voi trei o să vorbească ?

— Raimundo, indică Lorenzo.

Lui Raimundo toate aceste pregătiri îi păreau comice, dar era abătut. Şi în improvizaţia unui discurs, pe care n-avea să-l rostească niciodată, spuse :

[1] Morişcă de lemn care, învîrtindu-se, scoate un sunet hîrîitor şi care, în unele ţări catolice înlocuieşte clopotele în săptămîna dinaintea Paştelui.

— Patria nu este numai drapelul. Patria nu este numai băutura şi strigătul: „Trăiască 18 Septembrie!" Patria sîntem toţi, şi dumneavoastră, şi Caquena, care-i atît de departe, încît parcă nici nu face parte din ea. Ea este o părticică din patrie, dar dată uitării.

Pe delegat îl irită această alocuţiune. Apoi spuse:

— Dar de ce mă mai supăr, cînd indienii abia dacă înţeleg spaniola?

Îi invită să bea.

Capitolul XLVIII

FLUIERUL ŞI UITAREA

Văduva lui Colaguachi îi rugă pe deportaţi s-o ajute la păscutul turmelor. Raimundo se folosi de acest prilej pentru a vorbi cu indienii, povestindu-le lucruri din Chile şi încă şi mai de departe; iar indienii îi spuseră că şi ei doresc o altă viaţă. Mateo Pastora era cel mai hotărît:

— Pe ogoarele de măghiran a căzut o sămînţă nouă, îi spuse.

— Şi cînd va da rod?

— A, asta nu ştiu. Cine poate să ştie?... Timpul are să ne spună.

Lorenzo îngrijea de vitele răposatului, şi văduva veni o dată pînă la el în tundră, aducîndu-i hîrtie albă şi o carte cu coperte verzi, pe care o găsise la Codpa.

El o răsfoi cu înfrigurare. Era prima carte pe care o vedea de cînd se afla în Caquena; un vechi manual al companiilor engleze de salpetru, în care apăreau fotografii din 1907. Trecuseră mai bine de patruzeci de ani de cînd fuseseră făcute, şi de aceea i se părea că ţine în mînă un lucru mort, inutil, ca o carte de telefoane pe care ar fi aflat-o în acea sălbatică singurătate. Dar văzu figuri, nume pe care le auzise de multe ori; şi volumul verzui,

tocit, fu ca un mesaj al vieții, găsit într-o sticlă naufragiată pe marea Anzilor.

Ridică ochii de pe copertă să-i mulțumească și văzu că femeia îl privea printre gene. Avea fața bronzată, părul despărțit la mijloc printr-o cărare, cozile lungi, nu mai mult de 30 de ani și multe fuste în jurul șoldurilor pline. Se gîndi : „Seamănă cu o *vicuña*". Toată viața i-a fost credincioasă lui Colaguachi ; dar acum Colaguachi s-a dus la Pachamama, iar ea se uită lung la noul bărbat care o ajută să-și cultive pămîntul. Îi venea pînă la înălțimea sprîncenelor. Își dădu seama că această poartă indigenă, care, pînă cînd sosise moartea la casa ei, rămăsese zăvorîtă pentru bărbați, parcă începea acum să se întredeschidă ușor pentru el, așa cum arăta mișcarea simbolică a pleoapelor, care se ridicau încet, ca o cortină.

Boți hîrtia albă în mînă și se simți rușinat. Pierduse pesemne obișnuința de a atrage femeile. Și, apoi, cum trebuie oare atrasă femeia indiană ? Toți știm unde este punctul terminus universal, dar care este itinerarul pentru a ajunge acolo și, mai ales, cum trebuie făcut începutul ?

Femeia puse pe pămînt ceea ce adusese de la Codpa — portocale, *chirimoyas* [1], pere, smochine coapte și pîrguite — și așeză fructele lîngă Lorenzo, dăruindu-se parcă pe ea însăși.

Sufla vîntul serii de sfîrșit de iarnă. Nu era frig. Femeia nu mînca : îl privea în tăcere cum mușca fructele, urmărindu-i mișcarea buzelor.

Apoi făcu cîțiva pași spre lumina asfințitului, se urcă pe calul de munte al răposatului și plecă.

O urmări senin cu privirea pe cînd se îndepărta. Făcu cîțiva pași înspre turmele de lame ; apoi privi răsăritul lunii în munți.

Se îndreptă spre post. Rîul Caquena era liniștit și, în lumina înnoptării, zări femeia scăldîndu-se, în timp ce calul păștea pe mal. El coborî și se

1 *Chirimoya* — fruct dulce, zemos și foarte parfumat originar din Peru.

urcă pe crupa lui. Ea ieşi din apă, se şterse, păşi goală pe stepă şi se duse din nou lîngă turmă, unde începu să-şi îmbrace fustele înfoiate.

Lorenzo, tulburat, mîngîie gîtul unei lame. Femeia şedea lîngă catîr, între micii cai de munte şi *alpaca*-le. Atunci o luă şi o întinse pe *ichu*, pe pămîntul stepei. Ea îl privi fără să-l vadă, cu faţa spre stele, cu ochi întunecaţi ca un crater adînc. El abia murmură :

— Lasă-mă să împletesc nuiaua.

Raimundo făcea socoteli : cea de-a doua perioadă a puterilor discreţionare se apropia de sfîrşit. Probabil că în zilele acelea va veni şi ordinul de eliberare. Dacă nu, au să fugă cu Epifanio Luna. Se împrietenise cu indienii şi continua să vorbească cu ei despre o schimbare care trebuia să vină. Dimineaţa frecventau şcoala.

În duminica din prima săptămînă a lui septembrie tocmai ridicaseră steagul la poarta cazărmii, cînd sosi locotenentul Rey, duhnind a „Pintatane".

— Mă îmbăt pentru că sînt fericit, pentru că am ordin să vă duc jos.

— În libertate ? întrebă Raimundo.

— Bineînţeles ! Ce mai întrebare ? Plecăm mîine devreme.

Raţele moţate fugiră şi-şi luară zborul, cîrîind.

Văduva lui Colaguachi le aduse caş şi lapte de capră.

Saúl Castro aprinse un foc de *yareta* în stepă, printre smîrcurile cele verzi. La vederea focului caii de munte nechezară. Saúl începu un dans de unul singur, scoţînd nişte chiuituri asurzitoare, care speriară turma de lame. Cînd se întoarse acasă, începu să dăruiască saltele şi resturi de geamantane.

Lorenzo rămase singur în tundră, înfăşurat într-un *poncho*. Văduva se apropie de el. Îşi aminti de timpul cînd mergea cu tatăl ei la sărbătoarea Fecioarei din Tirana :

— Atunci eram foarte tînără. Aveam 15 ani. Nu cunoscusem încă bărbatul. Se afla acolo Fecioara Carmelului [1], înveşmîntată în mantie cafenie, însoţită de cîntul unui *quena* şi al cimpoiului, al tamburinelor şi al tobei. Cîntam :

Venim de departe, stăpînă Fecioară.
Te-ndură, şi mila spre noi ţi-o pogoară.

Dar de mine nu s-a îndurat. S-a dus Colaguachi, acum pleacă şi chilianul. Şi-mi amintesc că totul este ca sfîrşitul cîntării, cînd spuneam :

Sfîrşită-i acuma *novena* [2] ta sfîntă.
Sărmana indiană în plîns se frămîntă.

Vai, stăpîne, vai, soţul meu, părinte al meu, rămas bun pentru totdeauna. Vai, buzelor, cum nu puteţi rosti cuvintele despărţirii. Vai, ochilor, vai, cum nu plîngeţi pentru plecarea de astăzi.

Soarele strălucitor anunţa primăvara şi dezgheţul. Lumina se revărsa ca un şuvoi asupra pămîntului. Începea trezirea apelor din năvalnicele torente de primăvară.

La 9 dimineaţa deportaţii o porniră pe drumul întoarcerii.

Îndienii veniră să le aducă daruri. În drum se opreau o clipă lîngă fiecare turmă. Raimundo o salută de departe pe María Pastora, printr-un gest făcut cu mîna.

Saúl, strigînd, îşi lua rămas bun de la lame şi *alpaca*-le, care-şi întinseră gîturile lungi şi deschiseră larg marii lor ochi : „Adio, geamantane ! Adio, saltele !"

Pe deasupra lor zbură o pasăre mică, cu fruntea de un roşu-aprins. Lorenzo o privi pe văduva lui

1 Ordin călugăresc catolic, dedicat Fecioarei Maria de pe muntele Carmel. În cazul de faţă, în mînăstirea carmelitană din Tirana, statuia Fecioarei era înfăşurată cu îmbrăcămintea ordinului, adică în rasă cafenie.

2 Rugăciune celebrată timp de nouă zile pentru împlinirea unei dorinţe.

Colaguachi şi murmură : „Adio, măicuţa mea *aymará*".

Mergea tăcut. Din buzunar îi ieşea coperta verde a cărţii despre companiile de salpetru din pampasul anului 1907.

Trei zile mai tîrziu, cînd ajunseră la Arica, îi anunţară :

— S-a promulgat prelungirea Puterilor discreţionare şi pentru o a treia perioadă. Nu, nu sînteţi liberi. Vă întoarceţi la Pisagua.

Partea a patra

ZILE DE POST

Capitolul XLIX

INVENTAR

Raimundo găsi Pisagua schimbată, deşi în aparenţă totul rămăsese ca în ziua plecării : acelaşi edificiu cenuşiu al spitalului de pe promontoriu, aceeaşi reclamă absurdă şi uriaşă, zugrăvită pe platforma de piatră cu litere strîmbe, albastre (un antinevralgic pentru orice durere de cap), acelaşi tun ruginit al armatei peruviene, fabricat la Budapesta cu un secol în urmă, ţintind fără rost spre ocean. La fel era şi teatrul, cu cele o sută şaizeci şi opt de locuri, cu avanscena bătută de valuri, cu stema chiliană, pompoasa liră aurită pe fond portocaliu, si cabalistica inscripţie „Carn", pe care vîntul mării continua să o sfîşie încetul cu încetul. Aceleaşi erau şi decorurile, scările scenei, cabinele artiştilor şi cea a operatorului de proiecţie.

Exilaţii se aşezau şi acum pe bănci, sau sub bolta de viţă, în faţa micii pieţe Santa María, cu arbuştii ei pipernicíţi, cu alei şi cu flori trandafirii, iar pe înserat stăteau de vorbă sub rozmarin şi palmieri, urmărind copiii care se jucau lîngă statuia lui Barrientos din piaţa Ecuador. Închisoarea se înfăţişa tot prost văruită şi înfricoşătoare, ca o harpie. Întreaga stradă Prat, era aceeaşi din ziua în care plecaseră, doar puţin mai dărăpănată.

Dar oamenii ?

Martín Llanquinao şi Albino Caleu fugiseră împreună cu grupul cu care ar fi trebuit să evadeze Raimundo şi alţii, nu prea mulţi, oh, Doamne ! Cei

ce-l întovărăşiseră în munţi se întorseseră cu toţii la Pisagua, în afară de Modesto Torres, transferat într-un mic port din sud. Pinilla, ultimul conspirator, plecase, ameninţînd cu răzbunarea publică pe cei ce-l trimiseseră la Pisagua. O pereche de tineri deportaţi se căsătoriseră, spre satisfacţia zgomotoasă a femeii de la ofiţerul stării civile, care cîştigă astfel prinsoarea făcută cu guvernatorul. Encarnación Baella îi întîmpină îmbrăcată în rochia ei de altădată. Gilberto Wong surîdea cu ochii săi parcă încă şi mai oblici. Lucas Astete plecase, şi Cielito se simţea foarte singură.

Dar nimic nu-i dădu mai mult senzaţia de stagnare decît revederea lui Segovia, care-şi ţesea mai departe plasa cu igliţa sa de aramă, contemplînd marea.

Şi, totuşi, în curînd îşi dădu seama că în adîncul sufletului oamenii se schimbaseră.

Maiorul era şi mai irascibil, iar expresia ochilor săi spălăciţi devenise bolnăvicios de bănuitoare şi de ascunsă.

Simţi că viaţa în Pisagua provocase o criză printre deportaţi, care trăiau stăpîniţi numai de gîndul plecării. Voia bună dispăruse aproape cu desăvîrşire şi întîlni un Jiménez Măzărică cu totul stins, care numai rareori mai avea izbucniri scăpărătoare, ca altădată.

La întoarcere îl aşteptau trei scrisori de la Margarita, cu o fotografie a ei şi a Esperanzei. Pe faţa ei era întipărită durerea.

După trecerea unui an de exil în Pisagua, cîteva femei veniră să petreacă o zi cu soţii lor. Aproape întotdeauna bărbaţii îşi găseau soţia îmbătrînită. „Mi-au schimbat-o", spuneau în sinea lor. Atunci abia îşi dădeau seama de suferinţa celor din afară. Copiii, prea mici, nu-şi mai recunoşteau taţii, iar cei mai răsăriţi li se aruncau în braţe strigînd: „Tăticule!", şi apoi era un adevărat triumf pentru mame (ce mai triumf!) cînd izbuteau să-i smulgă de lîngă taţii lor pentru a se întoarce din nou acasă.

De aceea, cînd soseau femeile, în întîlnirile soților era multă bucurie, dar și multă tristețe. Margarita scria că vrea să se întoarcă la Pisagua. „Fără tine nu-mi găsesc locul." Ël îi răspunse : „Nu veni". Voia să adauge : „În curînd mă voi întoarce acasă" ; îl îngrozea gîndul că ea s-ar putea întoarce de bunăvoie, din dragoste la Pisagua, și că el ar trebui s-o ducă să doarmă în baraca cu brancarde, în acel soi de sală comună de spital, sau să meargă cu ea pe plaja mereu plină, s-o dezmierde printre stînci, să se piardă amîndoi înspre Pisagua Veche, fiind nevoit să-și drăgostească pe ascuns soția legitimă. El ar avea femeie, în timp ce marea majoritate a tovarășilor săi, cu sîngele la fel de răscolit, nu. Nu, de o mie de ori nu ! „Nu veni, iubito. În numele dragostei noastre, nu te întoarce la Pisagua ! E de ajuns că m-am întors eu ; dar tu știi prea bine că n-am făcut-o din propria mea dorință." Dacă ar veni, Margarita s-ar trudi să gătească pentru el. Ceilalți o mie de tovarăși l-ar privi pieziș, zicînd : „E firesc. Doar e nevasta lui." Și ar simți ceva, mai rău decît foamea, nostalgia căminelor îndepărtate. Ea l-ar îngriji ca pe un rege exilat, deși era aproape un cerșetor. Și-apoi chiar el însuși ar căuta să găsească în mîncare, în îmbrăcăminte un simulacru de viață familială, asemănătoare cu cea petrecută la Lota ! Și, făcînd astfel, s-ar simți groaznic de prost în fața unei mulțimi de înfometați, care erau frații lui și cu care, bineînțeles, nu-și putea împărți soția. „Așa încît, Margarita, e mai bine, mult mai bine nici să nu te mai gîndești la venirea aici. Dacă mă iubești, așteaptă încă puțin. Într-o bună zi o să se deschidă dintr-o dată ușa și ai să mă vezi în prag."

În seara sosirii sale, Lorenzo se duse la Oficiul de telefoane și, intrînd brusc, aproape fără să-și dea seama, în loc să-i dea mîna, îi dădu o sărutare Cielitei Guachalla. Caporalul Tucapel Paniagua se căsătorise cu mare alai duminica trecută cu proprietara salonei *Bolados*, legătură pe care Pisagua n-o puse decît pe seama disperării. Și cum te simți

în sinea ta, Lorenzo ? Poate că nici el nu-şi dădea seama, dar cînd o sărută, înţelese că era încă prea copleşit de amintirea văduvei lui Colaguachi ca să se poată judeca cu răceală ; deşi nu tăgădui, în sinea lui, că atunci cînd gura lui întîlni buzele cărnoase ale Cielitei, simţi deschizîndu-i-se parcă un cotlon din taina sufletului său.

În lipsa lui au mai fost cîteva evadări, dar cîte suferinţe îndurase cei rămaşi !... O, asta nimeni n-o putea spune ! Părea însă că înima Pisaguei era gata să plesnească, după expresia umoristului Jiménez.

Îndeobşte, sănătatea deportaţilor se şubrezi încet-încet. Starea celor ce veniseră cu dureri nu prea grave, cele mai frecvente de stomac, îndeosebi ulcere, se înrăutăţise. Mîncarea ajunsese de nesuportat. Cei graşi, ca bogătaşii care au rezerve la bancă, începură să gireze din excedent, iar la sfîrşitul anului rămaseră lefteri, fără fonduri. Unii scăzură cu douăzeci de kilograme, şi întreg trupul li se ruina încet-încet.

Dar ce să mai spunem de bolile de nervi care începuseră să-i chinuie pe atîţia ? Pentru a le ascunde, deportaţii simulau o rezistenţă de fier ; dar cîte o mică scăpare îi trăda : un răspuns nepoliticos în public, un aer absent, o privire pierdută spre mare sau un gest ciudat, ca atunci cînd se apucau, de pildă, să spele farfuria de aluminiu cu noroi în loc de săpun. Cel mai sigur simptom era cazul pe care-l făceau de puterea lor. Căci atunci cînd ei scoteau pieptul înainte şi rupeau tăcerea, trecînd la manifestări zgomotoase şi ameninţătoare, însemna că slăbiciunea, durerea şi lacrimile reţinute erau adevăraţii stăpîni ai lagărului.

Un tînăr imprudent, Enrique Avalos, sosi la Pisagua cu un sifilis care-l rodea. Păstră secretul cu disperare. Nu avea nici un mijloc de tratament la îndemînă. Aşteptă un an, crezînd că dusmanul dormea, că nu înainta în trupul lui. Nu îndrăznea să-şi mărturisească suferinţa nimănui, fiindu-i ruşine. Se cerceta zilnic în oglindă, pînă ce descoperi

stigmatul rozeolei. Va muri acolo, iar medicul va scrie : „A murit de sifilis". „O noapte cu Venus, toată viaţa cu Mercur, iar moartea la Pisagua." Într-o zi îi sosi un pachet, pe care-l aştepta de mult timp, şi Pancho Pistoale citi în gura mare, în faţa tuturor celor adunaţi la poştă :

— Neosalvarsan... pentru un sifilitic, domnul Enrique Avalos. Văd că aveţi şi sfinţi printre voi !

Raimundo stătu de vorbă cu el :

— Asta-i o boală ca oricare alta. Pe toate trebuie să le îngrijeşti. Du-te să te trateze doctorul Rossi.

— Nu vreau nici un tratament ! răspunse. O să mor aici...

— Ai să mori cînd are să-ţi vină rîndul, în pat, înconjurat de nepoţii tăi ; şi nu mai face pe nebunul !

Dar cu asta nu se isprăveau necazurile.

Capitolul L

RUŞINEA

Femeile sufereau în tăcere. La cele care se aflau împreună cu soţii lor, faptul de a rămîne însărcinate era la ordinea zilei. Cele mai multe spuneau : „Să ai copii în închisoare ? Cînd nici nu ştii cît timp o să dureze pacostea asta ? Să mai aduci pe lume noi locuitori ai Pisaguei, copii prizonieri ?" În afară de asta, le îngrozea şi naşterea în sine, deoarece moaşa satului era negrul Leiva, portar la sediul Guvernămîntului, responsabil cu asigurările sociale, un tuciuriu capabil să îndeplinească, după cum spunea Lorenzo, atribuţii de astronom, de dulgher, de preşedinte al republicii sau de împărat al cerului, de brutar sau de jurisconsult cu dezinvoltura celui care n-are habar de nici una dintre ele. Accepta orice post i se oferea, numai să-i fie p'ătit. „Cînd te gîndeşti să-ţi vîre mîna lui neagră în pîntece ca să-ţi scoată copilul... Nu, de-o mie de ori nu !"

Se hotărau să suspende fructul dragostei, să-l amîne pînă la eliberare. Recurgeau la ceaiuri de boranţă, se suiau alergînd în turnul orologiului, mergeau pînă la Junín sau Punta Pichalo, se duceau la cimitir sau la Pisagua Veche, urcau dealurile şi apoi le coborau în goană, făceau exerciţii violente, îşi rupeau picioarele umblînd ; dar aproape niciodată fructul nu cădea, ci se agăţa ca scaiul, ca pisica cu şapte vieţi de trunchiul copacului, rămînea ţintuit ca steaua pe cer, începînd să crească şi să umfle pîntecele.

Atunci, cele care puteau — fiindcă nu erau ele în exil, ci doar soţii lor — coborau de obicei la Iquique, pentru a avorta prin casele mici de pe ulicioarele întunecoase, în clinicile murdare ale unor moaşe grase, hrăpăreţe şi cam îndoielnice în privinţa mijloacelor antiseptice. Unele se infectau, contractau febra puerperală, mureau sau supravieţuiau mulţumită antibioticelor administrate în ultimul moment. Femeile libere aproape niciodată nu mai veneau la Pisagua, iar puţinele care se întorceau aveau pasul şovăitor şi faţa palidă, pe care şi-o ascundeau sub ruj, fard sau pudră *ocre*.

Starea de încordare, de nelinişte şi de alarmare a femeilor mai provenea şi din alt motiv. Erau zile cînd nu le putea scăpa din vedere crîncena zguduire a bărbaţilor care nu aveau soţii.

Bărbaţii căutau să-şi controleze gîndurile, să-şi ferece cu cabluri de oţel instinctul, dar mulţi se întrebau : „E oare cu putinţă ?“ Contemplau stăruitor marea, care se bucura de faima unui leac liniştitor. Încercau să-şi amintească scene din vremea copilăriei lor curate şi nevinovate, cînd nu ştiau nimic despre sex.

Anita Acevedo parcă-şi pusese în gînd să le aprindă şi mai mult sîngele. Stătea aproape toată ziua pe trotuar, etalîndu-şi rotunjimile de dinapoi şi cu picioarele întinse. Începea să şi le mîngîie, ca şi cum pulpele acelea bine făcute n-ar fi fost ale ei, ca şi cînd s-ar fi aflat singură pe stradă, în oraş, pe lume şi n-ar fi privit-o decît marea, soarele şi

cei doi lei de stuc din piața Santa María. Deportații, care se opreau tocmai acolo, citind și stînd de vorbă lîngă teatru sau sub bolta de viță, în fața prăvăliei lui Gilberto, ridicau hoțește ochii, simțeau fierbințeală la tîmple și se posomorau.

Anita Acevedo își masa mai departe picioarele pînă mai sus de genunchi; pe la trei și jumătate după amiază își ridica un pic fusta; după aceea își trecea languros mîna peste lobul urechii, arătîndu-și în treacăt puful de la subsuoară. Și rămînea în această atitudine, încercînd parcă să-și prindă lungii cercei albi. Își umfla nările, apoi scotea un ușor țipăt prefăcut de femeie jignită în onoarea ei, și, fără să privească, cu o pauză studiată în mișcările acelea făcute anume pentru a stîrni atîtarea, își cobora grăbită fusta, cu un gest de pudoare feciorelnică.

Și așa, ea continua jocul acesta ceasuri întregi, iar bărbații care cutezau s-o privească fără teamă spuneau despre ea că are ochi de lamă neagră. Apoi, ca o mîță care prevestește musafiri în casă, își trecea limba și apoi degetele peste buzele cărnoase, întredeschizîndu-le cu un gest poate făcut pentru a-și arăta dinții mari și albi, de panteră la pîndă, sau pentru a da un sărut fierbinte ca iadul.

Unii încercau să se cufunde în lectură. Alții se aruncau în mare: „Hai, liniștește-te, liniștește-te sînge! Te rog, potolește-te, nu înnebuni!"

În apa rece simțeau că nevasta carabinierului plecase acasă, că nu mai ședea pe marginea trotuarului. Se cufundau în apă, și valurile îi loveau. Dar acolo se scăldau și frumoasele din oraș: Loto Marín, Cielito Guachalla, Fulgencia.

Erau deportați care se aruncau în mare pe la vreo 3—4 dimineața pentru a-și îneca gîndul la femei, dar cînd se duceau acasă după acest înot sub stele, în sfîrșit potoliți, o vedeau — de obicei în nopțile cînd soțul îi era de serviciu — pe Anita Acevedo, care se întorcea de la jocul de loterie cu maiorul.

Cîțiva dintre ei nu mai putură să rabde această încordare. Se duseră pe la prostituatele din oraș,

printre care și la Coralina, femeie de 40 de ani, care trăia pe jumătate oficial cu bătrînul Ismael; ea însă nu ieșea niciodată pe stradă și nici nu făcea cu ochiul nimănui. Era o profesionistă mută. Umbla gătită întotdeauna cu un fel de capot roșu, de noapte, și poate că de aici i se trăgea porecla [1]. Primea clienți numai după ce se întuneca, fiindcă ziua îngrijea de fetița ei.

Unii o vizitau pe nevasta pescarului, un ramolit care se ducea la Pisagua Veche și rămînea acolo mai multe zile, ca să culeagă scoici. Avea vreo 35 de ani și urmase cursurile complete ale școlii din Pisagua, așa că putea întreține o conversație, știa să rîdă și nu profesa amorul ca o meserie, ci din vocație. Își alesese interlocutorii mai întîi dintre localnici, și apoi dintre cei doi-trei deportați care izbutiseră să practice prietenia pe întuneric, în mijlocul unor violente efuziuni.

Sau se mai dusese și pe la Mercedes Mendiburu, tîrfulița de 15 ani care nu se spălase niciodată. Avea trupul frumos și carnea tare; părea o mînză, un mic animal prostituat fără să știe de ce. Tatăl ei era vagabondul cel mai ușarnic și mai leneș din oraș, un tip care făcea ce făcea și izbutea să fie întotdeauna beat. Nevasta lui se îmbăta cot la cot cu el și, invariabil, în toate după-amiezile, de pe la 3 pînă pe la 5, se certau lîngă prăvălia lui Gilberto. Avuseseră unsprezece copii, și cele două fetițe mai mici, de 4 și 3 ani, erau adevărați îngerași sud-americani, de o frumusețe pură, deși murdare cum nu se mai poate. Unul dintre copii fugise la Iquique fără să se mai întoarcă. Alții hoinăreau prin tîrg, jucau fotbal la orice oră, se urcau în bărci, ca să-i ajute pe pescari, și cheltuiau pe bere tot ce cîștigau.

Sora cea mai mare a lui Mercedes, la 16 ani, avea doi copii, din tați necunoscuți, așa cel puțin spunea tîrgul, deși ea o ținea morțiș că primul era al unui gardian de la închisoare, iar al doilea fusese făcut cu un șchiop care muncea în pampas; și probabil

[1] Coralina, de la coral, mărgean.

că tot ea știa mai bine decît ceilalți. Mai tîrziu se răzvrătí împotriva vieții pe care o ducea. Își spălă fața, se scăldă în mare și intră ca femeie de serviciu în casa negrului Leiva, funcționarul universal din Pisagua, acela care era și moașă, și felcer, și portar la Guvernămînt și care ar fi fost dispus să primească și funcția de împărat al Chinei. Își puse o rochie neagră și un șorț alb ; părea o fetiță de la călugărițe și mergea cu pași mărunți, de mironosiță.

Cea de-a doua dintre fete era tocmai Mercedes. Tatăl ei o trimitea să cîștige bani, dar era o mică tragedie cu ea : nu știa să numere monedele. La soldații de trupă se iviră cazuri de boli venerice. Într-o zi o prinseră cu ajutorul a trei recruți și cu un caporal și o duseră cu forța la infirmerie. Medicul o examină și găsi că are toate cele șapte plăgi ale Egiptului [1]. Dar ea nu-și dădea seama de nimic.

Doi exilați, fiecare în altă zi, vorbiră la telefon și primiră vestea că soțiile lor își părăsiseră căminul. Pe unul dintre ei Cielito Guachalla îl auzi plîngînd, cu receptorul în mînă, și-l lovi ușor pe umăr, pentru a-l mîngîia. Celălalt nu spuse nimic. Pe mulți telefonul îi scotea din sărite, mai ales cînd veneau la oficiu sub escortă militară, fiind obligați să inventeze pe loc un fel de cifru pe care interlocutorul să nu-l înțeleagă. De aceea, convorbirea telefonică care avea loc în mijlocul țipetelor și întreruperilor, datorită defecțiunilor de ordin tehnic sau interceptărilor, se transforma adesea într-un calvar.

Dar în timpul lipsei lui Raimundo se întîmplase ceva și mai rău, ceva ce îi îndureră pe toți, ca o mușcătură de șarpe.

Ofelia Martínez se prinsese în dragoste cu Pancho Pistoale, adică tocmai cu aghiotantul călăului. Cei care-au descoperit această legătură, într-o noapte

[1] Aluzie la legenda biblică în care se relatează că, drept pedeapsă pentru înrobirea evreilor, asupra Egiptului s-au abătut zece plăgi (nu șapte).

în piața Ecuador, au fost copiii din clubul „Vițejii".

Ofelia ieșea de obicei între orele 9 și 10 seara, cu un pardesiu verde țipător, care strălucea la lumina stelelor, și mai puternic încă atunci cînd era lună. Copiii se bucurau că-i lună plină, căci puteau să se dea în leagăn în piața Ecuador, și unuia îi veni ideea să ajungă cu leagănul pînă-n lună; dar nu izbuti, fiindcă se dădu peste cap, se rostogoli peste spalier și căzu în mare. Țipă îngrozitor, și lumea începu să iasă de prin case. Copilul, care suferea de epilepsie, ameți și fu luat de valuri. Deportații și pescarii coborîră să-l salveze. Atunci, de printre stînci, de sub dafini, toți îi văzură ieșind pe Ofelia și Pancho Pistoale. Ea era speriată; dar el părea mîndru că putea umili printr-însa pe toți exilații. Apoi, în timpul unui spectacol la teatru, aghiotantul o amenință în gura mare, deși ea se afla în altă lojă, și toată lumea auzi discuția.

La ora prînzului, Jiménez Măzărică da sfaturi:

— Copii, să mîncați arici-de-mare, fiindcă nu au neveste.

Și toate acestea Raimundo le simți deosebit de puternic cînd se întoarse din munți. „Trebuie să se sfîrșească odată, își zise. Trebuie să plecăm neapărat de-aici".

Dar cea care plecă la cîtva timp după aceea, ocolindu-le privirile și cu un aer de supremă dezamăgire, fu tocmai Ofelia Martínez.

Capitolul LI

CÎND TOȚI SE VOR FI VESELIT

Lorenzo știa că fluviul torturii comune avea mulți afluenți, dar, după părerea lui, albia în care se vărsau se numea „sete de libertate". Repeta: „Știm că nu sîntem uitați, că cei de afară luptă pentru noi, că sosesc mereu ajutoare, totuși... continuăm să fim deținuți".

Cînd studiau, uitau de multe ori că sînt prizonieri. Dar cînd ridicau ochii de pe carte şi ieşeau pe stradă, se ciocneau de carabinierii înarmaţi pînă în dinţi, care-i supravegheau, şi aveau din nou în faţă imaginea clară a situaţiei lor.

Atunci se încingeau discuţii aprige şi se făcea propagandă speranţei. „Asta n-o să dureze la infinit. Să nu înşelăm pe nimeni; doar sîntem puşi aici la încercare nu numai pentru noi înşine, ci pentru întreg poporul pe care-l slujim." Şi în felul acesta pesimismul, care bîntuia uneori ca un vînt rău, se îndepărta de Pisagua. „Aşa sîntem, aşa trebuie să fim! Îndepărtează-te de noi, uf, vînt al disperării!"

Raimundo prindea ecoul unei fraze repetate cu o insistenţă obsedantă, o expresie vagă, care căuta să capete o formă precisă: „Trebuie să facem ceva. da, să facem ceva". În ce consta acest „ceva"? Urmau discuţii. Încă nu vedeau limpede, dar acest „trebuie să facem ceva" se rostea ca un refren zi şi noapte.

Da, mai ales noaptea. Lorenzo avea insomnii, şi vecinul lui, din nou Deportatul Voie-bună, povestea aventuri şi peripeţii din Parinacota; dar dintr-o dată îşi întrerupea istorisirea, pentru ca să spună:

— De vreo cîteva luni nu dorm decît spre dimineaţă. Vrei să-ţi spun adevărul, Lorenzo? Mă apasă îngrozitor lipsa de libertate.

Era 3 noaptea. Se zvîrcolea în patul de fier şi adăuga:

— Bine! Acum te las să dormi.

După o jumătate de oră începea din nou:

— Stii, Lorenzo? Vrei să-ţi spun ceva?

— Ce anume?

— Dacă există vreun loc pe lumea asta unde înveţi să urăşti, dar să urăsti cu adevărat, acesta-i Pisagua... Am învăţat să-i urăsc pe temnicerii noştri, pe marii vinovaţi!

— Atunci pe viitor va trebui să te numim Ex-Deportatul Voie-bună.

— Zău, îţi vorbesc serios, tovarăşe.

Într-o zi exilatul Bolados fu luat cu barcazul *Bolados*.

— Mă duc cu tizul meu ! strigă el.

Era vesel, căci se credea eliberat ; dar la Iquique i se comunică că fusese o greşeală la mijloc şi nu era liber ; atunci, el se aruncă în ocean, pentru că într-adevăr era nebun după libertate, nebun de-a binelea, nebun în ultimul grad. Îl scoaseră din apă cu multă greutate. „Dacă nu sînt liber, mă înec şi mă înec, de trei ori mă înec, mă înec de o mie de ori, că pentru asta e destulă apă şi destulă restriştе." Îl duseră în cămaşă de forţă la spital şi-l ţinură aşa legat o zi întreagă.

Chinurile se acumulau într-un calcul ciudat, pentru efectuarea căruia nu era de ajuns abacul cu bile albe al lui Gilberto Wong. Ele alcătuiau suma a două, plus trei, plus o mie de dureri omeneşti, povestea boabelor de grîu care se înmulţesc pe tabla de şah a inimii captive şi singuratice. Şi aşa, după cum degetele mîinii nu-s la fel, tot aşa, fiecare durere este deosebită.

Julia Quilodrán, aceea care născuse doi gemeni, aduse şi ea lumii ofranda ei de durere. A fost arestată pentru că a condus mişcarea femeilor din tabăra „Santiago" şi pentru că a participat la greva „vetrelor stinse". Ele refuzară pur şi simplu să mai gătească atîta timp cît Compania de exploatare a salpetrului nu accepta cererile soţilor lor. Fu deportată ; dar veni tîrîndu-şi după ea coada vieţii sale, mai lungă decît cea a unei comete : erau mici cantităţi care trebuiau adăugate şi ele la adunare — şase copii micuţi, fiii ei, în vîrstă descrescîndă, de la 10 la 3 ani. Cei şase ajunseră şi ei nişte mici exilaţi, iar acum mai trebuiau adăugaţi încă doi, gemenii. Şi, totuşi, suma nu era completă. O parte din viaţa ei rămăsese ca o rufă uitată pe sîrmă de către spălătoreasă, atîrnînd stingheră, pradă stihiilor, în tabăra „Santiago". Era cantitatea cea mai mare care trebuia să se adauge la importanta sumă : soţul, muncitor de la salpetru, un om foarte simplu, fără idei politice, dar care nu putea trăi departe de soţia şi copiii săi.

Erau mai mulţi exilaţi ale căror soţii veniseră să stea cu ei, dar nu exista nici un caz de femeie deportată după care să fi venit bărbatul. În sfîrşit, sosi soţul Juliei Quilodrán, şi astfel se creă un precedent : acea cantitate separată întregi suma. Dar de la adunare se trecu la înmulţire, căci dacă o unire de felul acesta nu aduce întotdeauna fericire, ea este, în schimb, însoţită de cele mai multe ori de fecunditate. Cele două cantităţi s-au unit în timpul nopţii şi au creat o cantitate nouă. Femeia a rămas din nou însărcinată.

Cînd îşi dădu seama de asta, multîncercata Julia Quilodrán începu să plîngă, căci şi aşa avea destule necazuri, deoarece unul dintre copiii săi mai mici, cel de 3 ani, care venea înaintea gemenilor, poate din cauza subalimentaţiei, bănuia ea, începuse să dea semne de paralizie şi nu mai putea nici măcar să se aşeze. Dacă se oprea, cădea ; dacă se aşeza singur, iarăşi cădea. Trebuia să-l aşeze ţinîndu-l de braţ. Se puseră cu toţi în mişcare, inclusiv doctorul Rossi, şi izbutiră să obţină ca micul olog să fie îngrijit la Iquique.

— Dar dumneata, doamnă, nu poţi merge cu el, spuse maiorul Sánchez, pentru că nu eşti aici auxiliară, ci exilată principală. Dacă vrei, merge soţul dumitale cu copilul.

— Ori mergem împreună, ori rămîne şi copilul aici. Are nevoie de mamă, şi eu am nevoie de el.

Plecară împreună la Iquique. La spital îi explicară cu toată politeţea :

— Dumneata nu poţi sta cu copilul în spital. Nu permite regulamentul.

Ea se răzvrăti împotriva regulamentelor :

— Nu vreau să mă despart de el ! Nu pot să-l părăsesc ! Trebuie să-l îngrijesc clipă de clipă. Să-l sprijin în orice moment. Nimeni n-o să stea aici să vadă de el toată ziulica, nici cea mai bună infirmieră. Numai o mamă poate să facă asta.

Se luptă ca o leoaică şi rămase zile şi nopţi în spital, îngrijindu-şi copilul paralitic.

— Poliomielită, îi spuseră la spital.

— E un cuvînt foarte ciudat, dar eu rămîn cu el pînă cînd va ieşi de aici mergînd pe picioarele lui.

— Nu putem să-ţi dăm de mîncare şi dumitale, doamnă, la spital. Nu ne permite regulamentul. În afară de asta, avem raţiile numărate. Ca să-ţi dăm dumitale, înseamnă să luăm din mîncarea bolnavilor, chiar şi din a propriului dumitale copil, îi spuse administratorul.

Atunci, ea se duse să vorbească cu unul din conducătorii Administraţiei publice locale.

— Dumneata, dacă vrei, poţi să te duci să mănînci la casa de corecţie, acolo unde sînt deţinute hoaţele, femeile de stradă, îi spuse acesta.

— Nu mi s-ar putea trimite mîncarea la spital? pentru că eu nu pot ieşi în fiecare zi.

— Cu neputinţă, doamnă. Dumneata ceri pere dintr-un ulm.

— Atunci n-am să mănînc de loc.

Se întoarse la spital, şi acolo muncitoarele din oraş îi aduceau cîte o porţie de mîncare pe zi, pe care o consuma rece, noaptea, în timp ce simţea că în pîntecele ei creşte alt copil şi reîncepeau s-o chinuie greţurile, ameţelile, durerile de cap. Copilul de afară se simţea mai bine. Dar înăuntrul trupului ei lucrurile pare-se că nu prea mergeau.

Trecură luni după luni, şi ea stătea mai departe la spital. Dormea pe un scaun sau culcată lîngă copil. Într-o noapte i se făcu rău, simţi că moare şi avortă. Rămase sleită; dar ochii îi străluceau. Parcă reînviase: copilul începu să meargă din nou şi i se dădu certificat de însănătoşire.

Şi astfel ea îşi îndeplini jurămîntul de a nu părăsi spitalul pînă ce n-o să-şi vadă copilul mergînd pe picioarele lui.

Trebuia să se întoarcă cu el la Pisagua, deoarece ordinul de deportare nu fusese anulat.

Medicii interveniră în favoarea ei. Ministerul de Interne răspunse însă că femeia trebuie să se întoarcă la Pisagua.

— Cum? exclamă medicul care îngrijise copilul. Acolo n-are ce mînca. O să se îmbolnăvească din nou.

— Legea-i lege, şi un decret e un decret ! Trebuie respectat principiul autorităţii.

— Dar amîndoi sînt convalescenţi.

Cînd se întoarseră la Pisagua, femeia află că n-avea drept să primească lapte pentru copil.

Raimundo se duse la Sánchez, să reclame. Maiorul îi arătă un ordin :

— Vezi ce scrie aici ? Se poate da lapte numai copiilor care au sub doi ani şi jumătate. Şi după cum arată fişa, acest copil al Juliei Quilodrán o să împlinească 4.

— Dar bine, comiteţi o crimă ! strigă Raimundo.

— Dumneata foloseşti mereu cuvinte răsunătoare. Se pare că n-ai învăţat nimic la Caquena. Nu, domnule, îndeplinirea legii nu-i o crimă. E obligaţia mea civică şi datoria mea militară. Şi, în afară de asta, ce vrei dumneata ? Şi nici n-avem lapte. Există deci motive şi de fapt, şi de drept.

Atunci, Comitetul de solidaritate din Iquique se însărcină să trimită lapte pentru copil.

Raimundo discutase pe larg cu Lorenzo, în munţi, o problemă care îl preocupa din nou acum : conduita lui în Pisagua.

Nu se lăsase niciodată tîrît de violenţa celorlalţi ? Şi pînă la ce limită trebuia să aibă răbdare şi iar răbdare ? De ce era el cel ce spunea totdeauna : „Linişte, linişte" ?

Iar munca lui în comitet, în care intrase aproape de la sosire, cum se desfăşura ? Era el omul care-i ascultă pe toţi şi se consultă cu fiecare ? „Da, Raimundo, cîteodată, poate chiar de multe ori, aşa stau lucrurile, căci tu nu eşti ca Modesto Torres, care tună şi fulgeră mereu, răneşte şi umileşte cel puţin un om pe zi (şi asta numai fiindcă se stăpîneşte), care trăieşte vîrîndu-ţi sub nas galoanele strălucitoare, dar roase ale trecutului. Nu, nu eşti ca el, dar oare ceri părerea altora, accepţi de bunăvoie să te corectezi, îţi îndrepţi greşelile ? Ai mereu în vedere faptul că şi tu greşeşti zilnic ? Cunoşti suferinţele fiecărui exilat, unul cîte unul ? Eşti atît de

apropiat de ei, încît să izbuteşti a-i determina să ţi se destăinuiască ? Şi ştii totdeauna cum să le ridici moralul ? Cum să-i răspunzi de pildă acelui băiat care spune : «Vom sta aici nu ştiu cîţi ani ; şi cînd o să ies, n-am să mai fiu tînăr, vor fi trecut cei mai frumoşi ani ai vieţii. Asta va semăna cu un furt, cu o îngrozitoare înşelăciune» ?". Într-o zi îl întrebă pe Lorenzo :

— După un an, ce crezi tu, sîntem aceiaşi care am venit cu *Araucano* ?

— Sîntem mai bătrîni, răspunse Lorenzo, cu precizie matematică.

— Dar eu mă simt uneori mai tînăr. Ascultă, altceva : tu, care eşti un om ce te interesezi de semenii tăi, spune-mi dacă ne-am schimbat în bine ori în rău.

— Nu ştiu. Îmi pare că în anumite privinţe, în rău. Sîntem mai trişti în adîncul sufletului, pentru că, la urma urmelor, viaţa aceasta nu-i firească. Singurul lucru care ne lipseşte sounem de ob.cei că este libertatea. Dar libertatea este alcătuită dintr-o sumă de lucruri, este aproape viaţa însăşi. Libertate înseamnă femeia, înseamnă să cutreieri pe ce străzi vrei, să trăieşti în casa ta, să lupţi pentru ideile tale, să ai dreptul de-a le împărtăşi şi altora, să-ţi feliciţi personal mama de ziua ei, să călătoreşti cu trenul, cu tramvaiul. Toate acestea îţi intră în suflet, în trup, iar cînd îţi sînt smulse, sufletului îi lipseşte ceva, trupul se simte sărăcit : nu mai eşti sănătos.

— Şi asta e totul ?

— Nu, e numai o faţă a medaliei care-l înfăţişează pe omul din Pisagua. Faţa n-aş zice neagră, dar, în orice caz, nostalgică. Dar tot aici mai e şi reversul acesteia, mai e ceva pe care-l stăpîneşti mai temeinic decît acolo : oamenii se cunosc aşa cum sînt. Fiindcă trăim împreună toate cele douăzeci şi patru de ore ale zilei. Nici să sforăi nu poţi fără să nu te audă cineva. Aici nu există intimitate, ceea ce-i îngrozitor ; dar poţi afla ce se ascunde în fiecare om, cine-i egoist şi cine generos, cine-i

capabil să se ridice deasupra suferinţei şi să zîmbească în mijlocul tragediei.

— Nu-mi veni aici cu literatură ! Te întreb lucruri serioase.

— Foarte serioase, aşa simt eu lucrurile. Nu pot să le exprim altfel.

— Da, ştiu, am văzut... murmură Raimundo. Aici fiecare om amărît te amărăşte şi pe tine puţin... Ştii ce mi-a spus Gilberto Wong cînd m-a văzut la întoarcerea din Caquena ? Mi-a citat o sentinţă din înţelepciunea lui : „Voi veţi pătimi pînă cînd restul lumii va înceta să mai pătimească şi vă veţi veseli cînd restul lumii se va fi veselit".

Capitolul LII

SACAGIUL ASCULTĂ

În ziua sărbătorii naţionale avu loc un fel de repetiţie generală. Deportaţii îşi priviră fix ceasurile, şi la miezul nopţii de 17 septembrie făcură un lucru pe care-l mai făcuseră de multe ori : intonară imnul naţional ; dar ceea ce urmă fu un lucru deosebit, complet deosebit. În ţară se sărbătorea ziua independenţei, ziua libertăţii. Preşedintele va merge la tedeum, apoi la parada militară şi va pronunţa cu încîntare cuvîntul „libertate". Apoi va bea o *chicha*[1] la ţap, oferită de un ţăran autentic, sau, mai curînd, improvizat, şi va închina rostind cuvîntul „libertate".

Iar ei ? Ei în ce parte din discurs intrau ? Nu trebuiau consideraţi şi ei, ca oricare chilian, drept o parte din patrie ? Da ; din patrie, deşi preşedintele îi numea adesea, la radio, „apatrizi". Şi o parte din libertate ? Asta chiar că nu. Fiindcă sărea în ochi că erau proscrişi, excluşi ca cetăţeni, morţi din punct de vedere civil. În Pisagua le sosi vestea că preşedintele tocmai aprobase în Congres o lege, în

1 În ţările din America Latină, un fel de bere de porumb.

virtutea căreia, într-o lucrare tipărită, mai groasă decît *Cartea de telefoane* din Santiago, sau poate tot atît de groasă ca cea din Buenos Aires, erau consemnate numele celor şterşi din registrele electorale, apoi ale tuturor celor care-şi dăduseră cea mai mare contribuţie la alegerea lui, ale celor care nu plăceau noilor sale rude înfumurate, noilor săi prieteni, noilor săi bancheri.

Colonelul Meza primi în Iquique o telegramă: „Trimite lista celor eliminaţi". El răspunse: „Nimeni nu recunoaşte că ar cădea în această lege". „Nu e necesar s-o recunoască", insistară cei din Santiago. Trimise cincizeci de nume. Răspuns: „Trebuie să ştergem cinci mii din provincia asta. Cereţi nume de la companiile de salpetru." Se ştergeau numele în neştire. Era ora răfuielilor, a tuturor acuzaţiilor anonime, a răzbunărilor, din provincie sau din metropolă. Însuşi agentul sindical al guvernului căzu sub satîr. Preşedintele spuse: „Niciodată nu se va mai ridica hidra cea cu şapte capete. Profesarea acestor idei va fi o crimă care se va plăti cu închisoarea. Şi de fiecare dată cînd muncitorii, funcţionarii sau ţăranii se vor răzvrăti, eu şi preşedinţii care vor veni după mine vom aplica această lege, iar ei vor fi obligaţi să îngenuncheze."

Acestea au fost cuvintele reproduse, aproape textual, pe care deportaţii le citiră în ultimele scrisori venite la Pisagua.

Dar era ziua şi noaptea libertăţii.

Ei nu găsiră un mijloc mai bun de a sărbători această zi — în care tradiţia cerea să se mănînce, dar mai ales să se bea din plin şi să se danseze *cuecas* pentru tot restul anului — decît abţinîndu-se de la dans, de la mîncare şi de la băutură.

Astfel, începu greva foamei din 18 Septembrie. Să sărbătorească libertatea cei care nu erau liberi?

În mijlocul entuziasmului militar obligatoriu, propriu acestei festivităţi, maiorul Sánchez nu observă la început ce se întîmpla în imperiul lui. În ziua sărbătorii naţionale, pe la 7 dimineaţa, cînd era ora micului dejun, nici un deportat nu apăru la masă.

Nici unul. Mesele erau pustii, şi castroanele ciocnite, cu cafeaua de culoarea unei băltoace murdare, rămaseră pline. Marea aducea ţipete de pescăruşi pe fereastră, dar pe uşă nu intra nici cel mai flămînd dintre exilaţi. Cei de la comandament rămaseră surprinşi. Se duseră la barăci, să vadă ce se petrece.

— Nu vrem mîncare. Vrem libertate !

— Cum aşa ? îi mustră Pancho Pistoale. Aşa înţelegeţi voi să fiţi patrioţi ? În această zi glorioasă trebuie să luaţi gustarea de dimineaţă !.

Dar în acea zi glorioasă deportaţii nu luară nici micul dejun, nici prînzul şi nici cina. Seara, maiorul se alarmă.

— Dar mîine, proroci el, o să vină cu toţii în pas de paradă, blînzi ca nişte mieluşei.

Exilaţii nu apărură la masă nici în ziua de 19, deşi cîţiva dintre ei se simţiră rău şi nu se ridicară din pat. Nu se înregistră nici un dezertor printre înflămînziţi. Raimundo se simţi aproape mulţumit că Margarita nu era acolo.

Pentru micul dejun din ziua de 20, castroanele cu cafea murdară stăteau pe masă mai mult de formă, căci nimeni nu se mai aştepta să-i vadă venind. Dar deportaţii se iviră cu toţii, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

Maiorul triumfa :

— Eroii n-au rezistat mai mult de două zile ! Au respiraţia scurtă...

Ei zîmbiră. Masa fu mai bogată ca de obicei.

În timpul grevei, Raimundo trecu din baracă în baracă, căutînd să citească ce se ascunde sub paliditatea celor o mie de feţe, ascultînd comentariile, cumpănind forţa sau slăbiciunea vocilor, intensitatea timbrului lor, precum şi strălucirea ochilor. Alţi cîţiva făcură la fel. În afară de aceasta, experimentară pe propria lor piele ce înseamnă să treacă 48 de ore fără să pui nimic în gură.

Începură din nou să vină la masă şi să mănînce prost, ca şi mai înainte. După-amiază unii ieşeau să pescuiască şi aduceau arici-de-mare, midii ; preparau

piureuri și *carbonadas* [1] și se simțeau mai întăriți cu hrana pe care le-o oferea marea. Viața deveni din nou ceea ce fusese înainte de sărbătoarea națională.

Dar exista ceva ce fermenta în ei, deși pe deasupra totul părea ca săptămîna trecută, ca în fiece zi.

Lui Raimundo încă nu i se restituise ceasul, care i se stricase în munți, la sosirea în Caquena, și pe care el nu voise să i-l încredințeze lui Saúl Castro pentru a-l repara cu bețișoarele lui de chibrit. Situația nu se schimbase prea mult. Președintele se bucura încă de putere.

În fiecare noapte Raimundo se întorcea la solilocul lui despre Margarita, Lota, despre viață și aproape niciodată despre moarte.

Deportații începură să facă jurăminte.

De ce? Cine putea să spună ce discutau ei noaptea, în fosta cazarmă a pompierilor, în spital, în pagodă sau la clubul social, învăluiți în întuneric? Raimundo află că aceste întîlniri secrete începuseră să aibă loc în timp ce el era încă în Caquena. În vechea piață auzea mai întîi șușoteli și apoi discuții în gura mare.

Dar Ismael, măturătorul și sacagiul din Pisagua, și, la nevoie, chiar și groparul ei oficial, lăsă în fața magazinului „Prețioasa" cele două găleți cu apă pe care le transporta cu o cobiliță. Prăvălia grecului Kurillis, bogată pe vremuri, cu depozitele pline de țesături luxoase, multe din ele venite din Orient, avea firma ștearsă, cu doi „s" rotunzi ca niște gîturi mîndre de lebădă, care vorbeau de opulența pierdută, dar și de o permanentă ortografie defectuoasă. Poate cel mai trist semn al decadenței ei era faptul că astăzi adăpostea exilați, pentru care *don* Ismael aducea acele găleți cu apă. Auzi spunîndu-se înăuntru:

— Bătrînii nu participă...

1 *Carbonada* — mîncare națională chiliană, făcută din carne, porumb, dovleac, cartofi și orez.

Ciuli urechile. În seara aceea se simțea foarte bătrîn, obosit, și ceea ce auzea îl viza și pe el.

— Tovarășii bătrîni — repetă vocea pe care el o recunoscu ca fiind a acelui tînăr inteligent, cu ochelari, care se numea Lorenzo — bolnavii, copiii, femeile nu participă.

Se lipi de vechile uși masive și auzi o voce parcă mai stinsă decît a lui, a unui om poate mai ruinat, cu păr cărunt la tîmple și pe mîini, cu fața ca o haină cîrpită, aproape transparentă, care acum vreo 70 de ani se născuse în Pisagua, iar acum se întorsese la locul lui de baștină. El era prietenul acestui bătrîn, care spunea ceva foarte interesant judecînd după tonul vocii.

— Eu o să particip. Toată viața am luat parte la acțiune. Am lucrat chiar aici, acum 40 de ani, cu Recabarren. Cum să nu particip?

Atunci, sacagiul Ismael intră cu cele două găleți, numai ca să le dea apa, fără să bănuiască despre ce vorbeau. Dacă ar fi știut, ar fi așteptat puțin afară, căci cu vîrsta învățase să fie foarte discret. Intră poate pentru că era singur, absolut singur în Pisagua și în întreaga lume, și pentru că celălalt bătrîn, bătrînul Morelli, era tot ca și el. Însă se căi de îndată ce intră, fiindcă oamenii tăcură, uitîndu-se la el ca la un intrus, și aceasta îl duru cel mai mult, chiar și bătrînul Morelli, care ședea pe pat, cu mîinile căzute, adunate pe genunchi, în timp ce Lorenzo ascundea o hîrtiuță.

— Ce dorești, bunicule? întrebă Raimundo. Ai nevoie de ceva?

— Apa.

— Las-o aici, în colț, te rog.

În vocea lui nu era iritare, ci mai degrabă o politețe extremă. Măturătorului i se păru că abia atunci deschisese ochii, poate fiindcă intrase în prăvălie pe jumătate adormit; căci în ultimul timp umbla ca un somnambul, făcînd parcă toate lucrurile pe dos.

Se scuză:

— Nimic. Apa... și fiindcă l-am auzit vorbind pe domnul Morelli. La ora asta îmi place să mai schimb

două vorbe cu el. Vorbim şi noi despre vremurile cînd a locuit în Pisagua ; e mult de-atunci. Amîndoi eram tineri. Dar văd că-i ocupat. Mă duc.

Morelli simţi că sacagiul îi rechema în amintire un oraş şi un timp foarte îndepărtate.

Cînd *don* Ismael ieşi, Lorenzo continuă să vorbească în surdină :

— Cred că nimeni nu trebuie să se mişte de unde stă. Fiecare la locul lui. Privi din nou hîrtia şi adăugă. Femeile se vor separa de soţi, şi copiii, de taţi. Apoi recomandă : Dacă cineva nu vrea să participe, s-o spună cu toată sinceritatea acum. Greva este absolut voluntară şi trebuie să dureze pînă cînd ne cîştigăm libertatea. Vestea se va întinde repede, în ţară şi peste graniţă. Nu vom fi singuri. Repetă : Dacă cineva nu vrea să ia parte, să spună deschis acum.

Daniel Jiménez, cu un aer adormit, cu capul culcat pe un vraf de ziare, care-i serveau drept pernă, înălţă un deget şi se ridică în capul oaselor.

— După cum spune medicul, eu m-am îmbolnăvit în Parinacota. Dar o să particip. Cînd tovarăşii mei merg la luptă, eu sînt cu ei.

— Răniţii rămîn în ariergardă, răspunse Lorenzo.

— Nu spuneţi că acţiunea e voluntară ? insistă Jiménez. Sînt hotărît ! Şi apoi, după două-trei zile, toţi vom fi bolnavi, şi atunci mare diferenţă nu va mai fi între mine şi ceilalţi.

Raimundo se gîndi că fraza fusese grozav de imprudentă : să vorbeşti de funie în casa spînzuratului...

Lorenzo repetă cu voce înăbuşită :

— Cel ce nu vrea să participe să spună deschis.

La unii văzu întipărită pe faţă indiferenţa omului obişnuit, de pe stradă, ca, de exemplu, la croitorul Ceballos. Alţii modulară un „da“ rapid şi tăios şi se învăluiră în tăcere. Lorenzo, în schimb, se simţea gol în faţa lor ; dar nu voia să fie călăul.

— Fiecare trebuie să-şi exprime voinţa. Cel puţin să spună cu propria lui voce „da“ ori „nu“.

— Dar dacă cineva cade la pat, mai continuă greva ? întrebă Saúl Castro.

— Cred că trebuie s-o continue în spital, răspunse bătrînul Morelli.

— Dacă pe unii dintre noi îi ia din Pisagua şi-i trimite în munţi, întrebă din nou Saúl Castro, vor mai trebui să-şi menţină hotărîrea ?

— Cred că trebuie să continue greva oriunde ar fi, fu de părere Deportatul Voie-bună, pînă cînd li se comunică încetarea ei.

— Dar dacă autorităţile întreabă pe cineva despre originea şi scopul grevei, care este răspunsul pe care trebuie să-l dăm ? întrebă Benavides, tînărul anarhist bărbos.

— Cred că trebuie să spunem adevărul, fu de părere Jiménez. Să spunem că am recurs la grevă în mod voluntar, ca un mijloc de a obţine dizolvarea lagărului.

— Alte probleme ? întrebă Lorenzo. Reluă hîrtia şi, citind parcă un ordin de zi, adăugă : Se vor ridica toate coletele şi, chiar la poştă, în mod public, vor fi date pentru hrana copiilor. Se va proceda astfel pentru a risipi orice îndoială sau calomnie cu privire la seriozitatea grevei. Alimentele, pe care le avem şi care sînt susceptibile de alterare, se vor împărţi femeilor şi copiilor. Celelalte vor fi depozitate într-o groapă în interiorul barăcilor şi apoi acoperite, ca să nu fie la vederea şi la îndemîna nimănui. În felul acesta, cînd o să vină inspecţia, n-o să găsească nici o probă că am mîncat pe ascuns. Nimeni nu va mînca pe furiş. Nu e o grevă de ochii lumii, de paradă. O grevă adevărată. Şi, ca atare, are sarcinile ei. De aceea, dacă vreunul nu vrea să participe la ea, să spună chiar acum. Nu-i nici o nevoie să arate motivele pentru care se abţine.

Raimundo spuse :

— Cred că ar fi bine să punem gărzi la intrări. Adineauri a venit *don* Ismael. Ar putea tot atît de bine să intre şi maiorul, sau Pancho Pistoale. Eu ies.

Trecu printre ruinele din faţă şi făcu treizeci de metri pînă la mare. Asfinţitul dădea apei o strălu-

cire ştearsă de aur vechi, iar plajei o nuanţă intensă de auriu bătînd în albastru. În depărtare, Punta Pichalo dormea, albă. Se întoarse la prăvălie. Privi spre masivul de pe coastă, care reducea cerul la ceva asemănător cu o pălărie pusă pe capul muntelui, ce se întuneca la răstimpuri.

Cînd intră din nou în prăvălie, aproape nu putea să distingă feţele ; se orientă după vocea lui Lorenzo, care rezuma, punînd parcă un punct final... sau puncte de suspensie. Căzu pe gînduri.

— Mîine la 4 după amiază, în reuniuni simultane, la fiecare baracă, trebuie să se propună şi să se discute greva. Să se ceară fiecăruia să-şi spună părerea, individual. Să se insiste ca tovarăşii să-şi exprime sincer opiniile. Căci nu este vorba de un joc. Dacă în reuniunile de mîine se aprobă greva, conducerea va fixa ziua şi ora începerii.

Capitolul LIII

NU VEI MERGE LA TILIVICHE

În timpul primei nopţi de grevă deportaţii încercară să vorbească despre altceva, mai ales despre petreceri. Cel mai uşor lucru era să-şi amintească serbarea de anul trecut, cînd *Don* Quijote şi Sancho au venit la Pisagua. Nu era tristeţe în felul în care-l evocau pe Félix Morales. Şi-l aminteau cu armura lui de carton învelit în staniol, spunînd solemn scutierului său ceva potrivit situaţiei : „Află de la mine, Sancho, că a intrat în datina cavalerilor rătăcitori să nu mănînce decît o dată pe lună. Celelalte zile şi le petrec în visări.“ Şi iată-i transformaţi în cavaleri, şi, desigur, în curînd vor cunoaşte şi visările.

La ora micului dejun Jiménez Măzărică oferea în gura mare, pe tonul vînzătorilor de zaharicale din trenuri :

— Ceai, cafea, plăcintă de porumb... Cine vrea *humitas*[1], dulceață de gutui, de *lucuma*[2], de *alcayota*[3]? Cine vrea o femeie? Cine vrea luna? Vă dăruim orice din lipsă de cerere. Apoi îi spuse Deportatului Voie-bună: Mănîncă, pescăruşule, că nu mai prinzi o asemenea ocazie!

Dar la ora prînzului rămase tăcut.

La 3 după amiază fiecare primi cîte două măsline.

— Pentru ca schimbarea să nu fie prea violentă, explică pescarul Segovia, ducîndu-şi mîna la gură, ca să-şi ascundă un rîgîit.

Raimundo le savură încet şi păstră pînă seara sîmburele celei de-a doua măsline.

Se duse pînă la patul lui Jiménez, care, stînd acuma culcat, se plînse în treacăt:

— Mă dor picioarele.

Veni să-l viziteze Fulgencia, aproape plîngînd, şi Raimundo îi lăsă să stea de vorbă la largul lor.

Cîţiva bărbaţi şedeau aplecaţi asupra tablelor de şah. Îl auzi pe profesorul Isaías Fuentes recomandîndu-le:

— Nu jucaţi, băieţi. E un efort inutil. Şi culcaţi-vă la 8 seara cel mai tîrziu.

— Pentru ca să ne sculăm mîine la ce oră? se interesă Abel Castillo. Doar nu trebuie să mergem la gustarea de dimineaţă.

— Şi nici la prînz, şi nici la cină, adăugă Segovia.

— Atunci, de ce să ne mai sculăm? întrebă Saúl Castro.

— Prezenţa la apel e facultativă, răspunse Lorenzo. Însă cei care doresc, mîine, de la 1 la 3 după masă, pot să se aşeze pe trotuarul străzii Prat, aşa cum face Anita Acevedo, dar nu ca să-şi arate

[1] Mîncare din porumb de lapte, ardei, roşii, grăsime şi zahăr, care se fierbe, învelită cu frunze verzi de porumb, în baie de apă.

[2] Produs pomicol din regiunile tropicale ale Americii de Sud, cu fruct galben-deschis, mai mult cărnos decît zemos, cu gust dulce-acrişor, foarte răcoritor.

[3] O specie deosebită de dovleac, cu seminţele negre; creşte şi se cultivă în America de Sud.

picioarele, nu-i așa, Jiménez ? ci farfuriile goale, furculițele neîntrebuințate, lingurile curate și cuțitele inutile, pentru ca toată lumea să afle că nu mîncăm.

În Pisagua se aflau o mie de stomacuri goale. Dar în diferitele barăci se aflau o mie de capete pline de gînduri și de întrebarea inevitabilă : „Unde o să se ajungă cu asta ? Ce-o să se aleagă de mine ?“

Cînd se înnoptă, croitorul Ceballos ajunse la Oficiul telefoanelor, se opri un moment în curticica unde creșteau pintenul-cocoșului, dediței și albăstrele și urcă grăbit scările pe întuneric.

Începu să vorbească pe șoptite cu Cielito Guachalla, care-l privea surprinsă, cu ochii ficși, cenușii, aplecată pe scaunul ei de telefonistă, în fața tabloului pe care se încrucișau fișe și cordoane telefonice. Cielito se sculă și, urcînd cele patru trepte din fundul încăperii, intră în dormitor și trase ușa după ea. Ceballos rămase așezat, privind stelele prin găurile tavanului făcut din pînză de corabie ; dar se ridică brusc, stăpînit de o încordare dureroasă. Fata deschise ușa și-l chemă cu voce calmă în dormitorul ei. El nu privi patul larg, ci numai mîncarea, pusă pe comoda veche, și înfulecă cu o viteză de necrezut, aproape dintr-o dată, două ouă la pahar, o ceașcă de ceai și o felie de pîine cu unt, regretînd că totul se isprăvise așa de repede. Apoi cuprinse într-o privire de recunoștință lampa de spirt de pe consolă, încăperea în neorînduială, ceștile cu pete roșii, lavaboul albastru, atmosfera seminocturnă, cu miros de praf, de sudoare de femeie și cu acel suflu crepuscular care se simte în încăperea unei tinere fete singure. Îi șopti :

— *Señorita* Cielito, cum aș putea să-ți mulțumesc ? Știi, eu sînt bolnav, sufăr de ulcer, dar n-am îndrăznit să spun, pentru că ar fi fost urît să rămîn eu singurul care să nu participe la grevă, mai ales cînd iau parte la ea oameni mai bătrîni decît mine. Dar nu pot să nu mănînc de loc. Un post negru m-ar omorî. Abia atunci băgă de seamă că fata scosese, special pentru el, față de masă și șer-

vet. Pe ce ai mai scump, jură-mi, *señorita* Cielito, că n-ai să spui nimănui. Este un secret. Dacă spui cuiva, îmi trag un glonte. Am mîncat aşa, în grabă nebună, tocmai pentru ca tovarăşii să creadă că am intrat aici numai pentru o convorbire telefonică urgentă şi nimic mai mult. Nu trebuie să se observe nimic, Cielito, pentru numele lui Dumnezeu! O să vin o dată pe zi, pe înserate, ca pentru a-mi chema la telefon familia din Iquique. Numai o ceaşcă de ceai şi două ouă, ca şi azi. În felul acesta am să fac un fel de grevă pe jumătate...

Ea se gîndi: „Mai bine zis, ai să te supui unui regim".

— ... Îmi dai o oglindă? Îşi curăţă gura, violent.

Cielito îi dădu un şervet, aduse lampa cu oglindă, pe care o avea pe masă, şi o înălţă pînă în dreptul feţei lui.

— Dar ceilalţi sînt bine cu toţii? întrebă ea. Lorenzo? Raimundo?

— În aparenţă, da, toţi sînt bine, doar puţin cam palizi, spuse el, coborînd în camera telefoanelor.

Trecînd în penumbră prin faţa prăvăliei „Preţioasa", Ceballos îl întîlni pe Nicosía, care aducea deportaţilor trei kilograme de prune uscate şi douăzeci de pachete de ţigări.

— Mulţumesc, spuse bătrînul Silva, adresîndu-se lui Morelli. N-ar fi bine ca prunele să fie date copiilor şi femeilor, iar ţigările să rămînă pentru noi?

— Vă sculaţi mîine? întrebă Nicosía.

— După cum vrea fiecare, răspunse Enrique Avalos, care lua şi el parte la grevă, dar se pare că-i mai bine să ne sculăm, măcar aşa, cîte puţin.

— Da, asta e din experienţa primei noastre greve, interveni Ceballos. Dacă rămîi toată ziua în pat, e şi mai rău.

Oare de ce această primă noapte cu stomacul gol se deosebea de noaptea de post dintre 18 şi 19 septembrie? Poate fiindcă atunci ştiau că greva va dura încă o zi numai, în timp ce acuma ea se va prelungi fără un termen fix, s-ar putea aproape

spune pînă la victorie sau moarte. Şi cînd dilema se formulează astfel, în cuvinte atît de răsunătoare în aparenţă, nu se poate ca noaptea să nu te gîndeşti la ceea ce va urma. Raimundo ştia că mulţi se întrebau în tăcere dacă vor mai scăpa cu viaţă. Cîte zile va dura oare?

Se ştie de mult că omul nu este etern. Atunci, de ce sfidau în felul acesta moartea? În faţa ei, omul este întotdeauna virgin, chiar şi bătrînul Morelli. Nimeni n-o cunoaşte. Dar Raimundo se gîndi că poate în momentul acela nu-i era teamă de ea. „Ia-o ca o călătorie pe care, oricum, trebuie s-o faci într-o zi, îşi spuse el. Nu vei merge la Tiliviche, la vechiul cimitir al englezilor, prin valea Camiña. O să mergi la moarte pe mare, trecînd pe lîngă stînci. O să ţi se facă priveghiul în fosta cazarmă a pompierilor şi n-o să porneşti singur la ultimul tău drum, ci însoţit de o mare mulţime." Căci acolo se duc să moară păsările din curentul Humboldt [1], păsări dătătoare de guano, cormorani cu labe roşii şi raţe fără vlagă. După o serie de ghiorăituri, va fi ca o repetare la orizontal a călătoriei pe care o făcuse cu o săptămînă înainte la Pisagua Veche. Niciodată în viaţa lui nu mai văzuse un cimitir ca acela, a cărui fascinaţie să stîrnească atîta înfiorare, atîta groază. Cimitirul, împotmolit pe vremuri de aluviuni, avea farmecul crucilor din deşert, al crucilor care urcă pe deal ca spre firmament, pe cînd fumul locomotivei pune două pete negre pe ochii albaştri ai cerului. Poarta din zidul de piatră îşi deschidea canaturile încununate cu cîte un înger, iar pe capitelul sculptat se aflau vase greceşti de ghips. Lîngă morminte au fost aşezate, cu vreo 30—40 de ani în urmă, flori care mai erau încă vii, pentru că fuseseră făcute din pînză sau din hîrtie colorată, mai ales albe sau roze. Da, poate va fi şi muzică atunci, un „atunci" foarte apropiat; iar la cimitir te vor duce mai degrabă cu barca cu

[1] Curent de apă rece din zona australă a Oceanului Pacific, aproape de coastele peruviene.

motor decît cu vechiul camion municipal, căci nu vei fi un mort al regimului, ci cadavrul unui duşman. De îngropat s-ar putea să te îngroape în pămînt sfinţit, dar nu cred să te transporte cu vehiculul autorităţilor.

Acest cimitir pare frumos, deşi e poate cam uitat, cam stingher, cam singuratic. „Nu are vegetaţie", îşi spuse Raimundo. Doar nişte pari subţiri, împlîntaţi în pămînt pînă la scîndurica orizontală, astfel încît din cruce nu rămîne decît un ţăruş, micul catarg al unei bărcuţe de copil, care a naufragiat pe marea nisipurilor şi a morţii. Cimitirul de lîngă dealurile albe de ghips pare de sticlă. Cine va mai merge oare să-i vadă pe aceşti morţi care s-au stins pe vremea cînd Pisagua avea douăsprezece sau cincisprezece mii de locuitori dacă acum din aceştia nu mai trăiesc decît două sute sau poate chiar şi mai puţini ? Au rămas fără nici o rudă în oraş, topiţi în deşert cei săraci, acoperiţi de sticlă cei care au fost bogaţi. (Cei mai mulţi au murit în vremuri de prosperitate şi de mai mare veselie.) Dar acum nimeni nu-i mai laudă, nimeni nu-i vorbeşte de bine, şi, ceea ce-i mai rău, foarte puţini îşi mai aduc aminte de ei. Cine ştie dacă nu vei dormi alături de tatăl doctorului Rossi, alături de *don* Dante ? Cum spune acolo, pe lespedea lui ? *„Nato a San Pietro di Roveretto il 4 Ottobre 1856, morto in Pisagua, il 27 di Settembre 1920, qui riposa in pace."* *„Morto in Pisagua... qui riposa in pace..."* [1] Ah, acea ciudată locomotivă îndoliată din serviciul de întreţinere al Căilor Ferate, care de fiecare dată trece şuierînd spre culmea muntelui. În faţa lui, marea, recifele albe...

— Bună ziua, domnule.

Don Ismael este nu numai măturătorul şi sacagiul Pisaguei, ci şi groparul ei. Zîmbeşte :

1 „Născut la San Pietro di Roveretto, la 4 octombrie 1856, mort în Pisagua, la 27 septembrie 1920, aici odihneşte în pace". „Mort în Pisagua... aici odihneşte în pace..." (în limba italiană, în original).

— Toţi se sperie cînd le vorbesc brusc. Deoarece acum există aici atît de puţini oameni vii, am destul timp să mă îngrijesc de morţi, explică el cu voce aproape imperceptibilă.

— Dar pe dumneata nu te sperie nimeni, *don* Ismael?

— Numai o dată în viaţă m-a speriat cineva. E mult de-atunci. Era vară, şi deodată, dintr-un cavou, a ieşit într-o noapte un mort gol şi a început să mă cheme pe nume. Eu am rupt-o la fugă, dar el s-a luat după mine. Fugea mai repede decît mine, căci era un mort tînăr, sănătos şi iute de picior... nu ştiu dacă sănătos, dar avea un aspect robust, iar eu eram de mult un om bătrîn. El mă striga pe nume, dar eu amuţisem, îmi pierdusem glasul. Cînd am ajuns la poartă, am închis-o după mine. Cadavrele, mi-am zis, nu pot ieşi din cimitir. Am coborît pe Plaja Morţilor, şi cînd am întors capul, am văzut că răposatul, gol puşcă, încălecase pe zidul de piatră şi tocmai era gata să coboare. Atunci m-am urcat într-o barcă de pe plajă — singura, din fericire, care se afla la mal — şi am vîslit cu toată puterea spre Pisagua. Mă temeam ca mortul să nu mă urmărească înotînd ca un peşte.

— Nu cred nici o boabă din ceea ce spui!

— A doua zi m-am întîlnit cu răposatul în Pisagua, adică nu mai era gol, ci îmbrăcat.

— Ce-s poveştile astea? Simple năluciri.

— Nici vorbă de năluciri, adevărul gol-goluţ! Întîmplări din Pisagua. Povestea unui om care s-a dus să facă baie în mare în februarie şi şi-a lăsat hainele la gura rîului Pisagua, a cărui albie era secată. Din munte a venit atunci un torent, care i-a luat hainele şi pantofii, ducîndu-le în mare. Începuse să plouă cu găleata, aşa cum plouă aici numai o dată pe an. Omul s-a urcat pe deal şi a intrat în cimitir, în mausoleul pe care-l avea Asociaţia de binefacere peruviană, mai exact, în cavoul principal, acela al lui *Don* Lisandro Salavaldés, ca să se adăpostească de ploaie. Trebuie să ai în vedere, după cum îţi spun, că a fost singura ploaie

a anului, şi poate de aceea, dragă Doamne, a venit la vale o grindină de pietre, toate pietrele de pe deal şi toate nisipurile. Cînd a simţit că mă apropii de el, mi-a vorbit, ca să-mi ceară să-i aduc haine din Pisagua. Dar eu am fugit ca de dracu ; asta-i singura dată cînd groparului Ismael i-a fost frică de morţi, dar, ca şi acea ploaie unică, a fost o frică unică, o frică cît o mie, cît toate fricile, din acelea pe care le ţii minte cît trăieşti, domnule deportat Raimundo.

Dincolo de zidul împrejmuitor, crucile de pe nisip se caţără pe deal, ca nişte iezi, pînă la linia ferată pe care trece locomotiva cea neagră. Sînt şi morminte mici, îngrădite, asemănătoare cu acele ţarcuri în care copiii învaţă să meargă, vopsite în alb sau într-un albastru decolorat. Altele sînt înconjurate cu lanţuri. Din nou se întoarce şuierînd subţire locomotiva care controlează linia pe calea ferată de munte.

Acum Raimundo nu se va mai duce, ca săptămîna trecută, traversînd cimitirul de păsări marine, de lîngă cel al oamenilor, să vadă cenuşa vechilor cămine, ruinele zidurilor interioare, cioburile vaselor — argilă roşie, care a murit şi ea — locul unde fusese odinioară portul Pisagua, Pisagua Veche. Căci, deşi pare un sarcasm, această Pisagua, în ruină, pierdută pentru totdeauna, această Pisagua, care moare împreună cu tine, este, cum se spune în limba incaşilor, *Huayna* Pisagua, adică Pisagua Copilă, Noua Pisagua. Aşa se povesteşte în cronicile peruviene, în care, de asemeni, se mai spune că de acolo, acum mai bine de un secol, a plecat peste graniţă prima încărcătură de salpetru.

Dar ce rost au aceste amintiri, cînd de fapt te preocupă cu totul altceva ? Poate pentru că sînt amintiri ale unor lucruri moarte sau stranii, ca şi ceea ce văzuse dimineaţă Raimundo la gura rîului Pisagua, lîngă nişte tufe mici, înverzite : doi păstori *aymará*, tăcuţi, mestecînd o bucată de pastramă şi înţelegîndu-se prin mişcările degetelor lor arămii.

Erau ca doi luntraşi ai morţii indiene, cu capetele asemănătoare cu acea tigvă care de ani de zile zace azvîrlită la cîţiva metri mai încolo : capul unui om care murise stingher pe plajă şi rămăsese acolo ; un indian de pe meleagurile acelea, din singurătăţile acelea, răzleţ, ca un pescăruş, stătea cu mîinile încrucişate pe piept, acoperit cu o piele de lamă.

Prin apropiere se pot vedea încă bucăţi de haine roşii şi albastre, uniformele celui de al doilea imperiu [1], pe care le purtau soldaţii căzuţi în războiul de la 79. Într-o casă ruinată se află morţi în haine militare, se văd pelerine, chipiuri, bărbaţi, femei şi copii îmbrăcaţi cu veşminte ostăşeşti; dar, după cum se spune, n-au murit în război, ci de ciumă bubonică. Aşadar, aici moartea se conservă şi are uneori aspectul vieţii. Dar oare Pisagua însăşi nu se ridică pe o necropolă păgînă, pe un cimitir indian, nu este ea casa morţilor din vremuri străvechi ? A acelora care au pierit mai înainte ca Manco-Cápac [2] să-şi fi chemat, pe patul de moarte, nevasta, Mama Oello Huaco, concubinele şi fiii pentru a le spune să-şi întindă aşezările spre miazănoapte, răsărit, apus şi miazăzi de Cuzco, care era socotit buricul pămîntului. Înainte, mult mai înainte ca armatele incaşilor să se fi îndreptat către sud, spre Chile şi ţara indienilor *collahuasi* [3], plecînd de la Sacshuaman [4], măreaţa fortăreaţă, înainte, mult mai înainte de a muri Huayna-Cápac [5] şi de a se fi certat fiii săi, Huascar [6] şi Atahualpa [7], care au pierdut astfel

1 Nume dat epocii lui Napoleon al III-lea în Franţa (1852–1870).

2 Vezi nota 1, p. 255.

3 Sau *collahuayas*, indieni din Peru.

4 Numele unei vechi fortăreţe incaşe, ale cărei ruine se află pe o colină în apropiere de oraşul Cuzco.

5 Unul dintre ultimii regi incaşi ai vechiului Peru, mort în 1525.

6 Fiul legitim al lui Huayna-Cápac şi succesorul său la tron.

7 Fiu natural al lui Huayna-Cápac ; după o luptă înverşunată, de patru ani, cu fratele său vitreg, Huascar, pe care-l înfrînge şi-l ia prizonier, Atahualpa se declară rege, însă nu se bucură mult de domnie fiindcă în curînd ţara cade sub spanioli, şi el e ucis de noii cuceritori (1533).

Ţara Soarelui. Altădată, demult de tot, au fost îngropaţi oameni în pămînturile acestea.

Cît o să mai dureze ? Cine ştie ? Poate o să mai trăieşti încă mult timp, cutreierînd poteci şi drumuri. Dacă nu poţi să scapi de acest gînd al morţii străvechi, care se reînnoieşte etern, nu privi spre nord, unde se află mausoleul italienilor şi indianul acoperit cu pielea de lamă ; nu privi spre Cuzco, capitala indienilor care au murit, ci spre miazăzi, unde se află Margarita şi acea fetiţă care se numeşte Esperanza.

În noaptea senină, Raimundo ieşi în piaţa Ecuador. Constelaţiile sudului erau mai strălucitoare ca oricînd. Se iscă vîntul mării, aducînd amintiri de pe meleagurile din miazăzi, şi el simţi că vîntul era viaţa, iar marea, nu moartea într-o barcă cu motor, ci imensitatea timpului care le rămîne de trăit oamenilor.

Alături de el stătea o femeie. Era Cielito Guachalla, care-l privea tăcută, vorbind numai cu ochii aceia cu pupilele mari, umede şi întrebătoare.

Apoi ea se duse să se aşeze lîngă patul lui Lorenzo.

Şi Raimundo începu să-şi simtă durerea înmulţindu-se cu o mie, fiindcă o mie erau oamenii care, în toate barăcile, îndurau ca şi el războiul foamei. Nu auzea vaietele acestor o mie de oameni, dar înlăuntrul fiinţei lui auzea un strigăt surd şi ştia că ar trebui să-l înmulţească şi pe acesta cu o mie.

Capitolul LIV

DILEMA LUI ROMEO

Ziua a doua a fost mai rea.

Începură să cadă oameni, şi deşi pare curios (după Lorenzo asta era pedeapsa aplicată lucifericei trufii a tinereţii, cea care se simte uneori atît de stăpînă pe viaţă încît aproape că nici nu se mai

gîndește la moarte), primii care căzură la pat, zdrobiți de atacul foamei, fură tocmai cei tineri, băieții de la 17 la 22 de ani. Căzură ca niște păsări — ca niște păsărele, după comparația Deportatului Voiebună — care zboară cu viteză mare și-și desfac aripile în parabole prea orgolioase, mai înainte de a ști dacă sînt vulturi sau canari, dacă sînt îndeajuns de călîți la suflet și la trup. Faptul i-a surprins, desigur, cît se poate de mult. Poate că aici a avut o oarecare influență și tineretul din afară și, de ce să n-o spunem ?' și legăturile sentimentale.

Pe la 9 dimineața, de pildă, veni Fulgencia, aducînd nu vreo sticlă din băutura de orz și stafide preparată de tatăl ei, ci un prînz complet, de felul acelora ce se trimit pensionarilor la domiciliu, într-un sufertaș alb cu dungă albastră. Îl rugă pe Daniel Jiménez să mănînce dacă nu de dragul ei, măcar de dragul Linei Marín. Fulgencia avu chiar curajul — poate știindu-se scuzată prin aerul pe care și-l luase, acela al unei viitoare văduve în vîrstă de numai 14—15 ani — să-l mîngîie pe obraz în văzul tuturor. Ei o respinse aproape cu brutalitate. Își întoarse fața în cealaltă parte, pentru ca Fulgencia să nu-l vadă, căci îi făceau rău ochii ei, doi struguri negri, care-l priveau rugători. El, un băiețandru, la urma urmelor, simți că trebuie să aleagă între dragoste, adică acceptarea mîncării, și demnitate, adică greva foamei. Și în acest caz dragostea nu implica oare dezonoarea, dezonoarea lui Romeo, a tinereții, vîrstei eroismelor ? Și o asemenea descalificare n-ar duce oare în cele din urmă tot la compromiterea dragostei ?

Pentru Raimundo supravegherea tuturor acestor întîmplări devenise o obligație sfîșietoare, mai ales cînd era vorba de Daniel, Daniel Blondul, Bălăiorul, Măzărică, acela care-i mai era și nepot de departe, băiatul glumeț și pirpiriu, care urcase pînă la Parinacota, și acolo se îmbolnăvise; cel care respinsese propunerea de a nu participa la grevă, dar căruia acum această tinerică, cu pantaloni bufanți, roșii, încerca să-i sape temeliile morale în numele

iubirii. Simți îndemnul de a o îndepărta chiar recurgînd la violență, trăgîndu-i eventual o palmă ușoară. Dar ochii ca strugurii negri și pantalonii roșii dispăruseră.

Mai tîrziu, gîndindu-se la cele întîmplate, în lumina unor fapte ulterioare, el ajunse la concluzia că femeiușca plecase ca o floare oacheșă a dimineții, dar numai după ce-și îndeplinise misiunea.

Pentru că la amiază îl văzu pe Jiménez respirînd greu, întins pe burtă, încercînd să-și ascundă fața în pernă; nu mai era decît umbra înfrîntă a inepuizabilului umorist.

La 5, ora la care ar fi trebuit să li se servească acel ceai al minerilor și al muncitorilor din pampas, Jiménez se ridică, îmbrăcat așa cum era, și se îndreptă spre patul în care zăcea Raimundo. Parcă pierduse din înălțime, înainta adus de spate și-l privea ca și cînd el ar fi fost cel vinovat. Lui Raimundo îi fu deodată teamă de acest băiețandru mort de frică. Să fugă de ochii lui, dar unde? Nu putea scăpa de acea înfruntare, de acea privire ciudată, de acei ochi rătăciți, care-l priveau cu o scînteiere de isterie, de dușmănie, de groază; pupilele tînărului apăreau dilatate sub pleoapele larg deschise; ochii-i ieșeau parcă din orbite, și nu se afla în ei nici un punct de sprijin.

Se așeză la picioarele patului lui Raimundo și-i spuse:

— Raimundo, pot să primesc acuma ceea ce mi-ai oferit mai înainte, adică să nu particip la grevă? Într-adevăr, sînt bolnav și mă gîndesc că poate am să mor dacă mai continuu.

În ochii lui Jiménez străluceau mărgele mari de sticlă, umerii i se cutremurau, scuturați de sughițuri. Plîngea atît de tare, încît patul începu să se zgîlțîie. Lacrimile-i cădeau pe pătura neagră, cazonă, ca niște peștișori argintii, care se pierd în noaptea adîncă, și Raimundo se simți foarte tulburat. Deși el nu avea dreptul să rezolve singur o cerere de

această natură, totuşi, fără să ezite, şi aproape bucuros, îl absolvi :

— Dacă vrei, Daniel, poţi să mănînci.

Se căi însă numaidecît de ceea ce spusese sub presiunea lacrimilor din ochii unui bărbat, poate ai unui băieţandru. Putea oare el singur, terorizat de plînsetele lui, să dezlege de jurămînt pe cel care-i cerea un asemenea lucru ? Asta nu însemna oare că greva era dinainte pierdută ? Căci dacă greva se prelungeşte şi autorităţile nu cedează — şi o înţelegere imediată nu se întrevedea — toţi vor simţi apropierea morţii. Oare el nu se gîndise la moarte aproape toată noaptea trecută ?

Iar greva se baza tocmai pe hotărîrea de a îndura orice, cu orice preţ, chiar de-ar plesni faimosul metabolism de care vorbea Lorenzo. Cînd foamea îşi începea gîdilăturile insidioase în centrul stomacului, urcîndu-i-se pînă la gît, ca nişte băşici de aer, aducînd cu ea o slăbiciune ce i se împrăştia în tot trupul, el trebuia să strîngă dinţii în gura-i sălcie. Dacă nu, ce rost ar mai avea greva ? Un simulacru de sacrificiu, o comedie tragică. Guvernul ar începe să rîdă de ei la radio. Ar răspîndi prin presă nenumărate ironii diabolice. Le-ar telegrafia în bătaie de joc, ca să-i acopere de ridicol... şi i-ar chinui şi mai crunt în Pisagua. Căci era limpede că dacă nu rezistau la foame, vor mai rămîne acolo încă nu se ştie cît timp, suferind în plus ruşinea, cruda batjocură a autorităţilor, care i-ar îngropa sub o lespede mult mai puţin demnă decît lespedea morţii prin inaniţie.

Amîndoi rămaseră un răstimp tăcuţi. Şi deşi băiatul nu vorbise tare, ceilalţi auziseră totul, poate fiindcă li se ascuţise puterea de pătrundere a înţelesurilor, sau numai fiindcă, în starea de slăbiciune şi încordare nervoasă în care se aflau, percepeau amplificate toate glasurile şi zgomotele. Encarnación Baella, care era de faţă, rămase ghemuită, arătînd nespus de bătrînă. Ceilalţi se prefăcură că nu auziseră nimic şi-şi înfundară capetele în pernele de paie, gîndindu-se că acesta era un mod de a părea

absenţi şi de a-şi stăpîni propriile porniri. Se mistuiau încet, devorîndu-şi rezervele, murind puţin cîte puţin. Îşi pierdeau forţele în mod conştient şi nu voiau să audă nimic ce le-ar fi putut frînge voinţa. Trupul e straniu de tăcut, ca un rîu care prinde să sece sub arşiţa verii. Nu cade nici un strop de ploaie, nu se simte nici o adiere. Îşi treceau limba peste dinţi, dar aproape nici nu mai aveau salivă şi gura începea să le devină spongioasă. Din cînd în cînd, unii scoteau din buzunar cîte o oglinjoară rotundă, pentru a-şi examina limba : o vedeau albicioasă, în timp ce faţa lor avea o paloare de carton moale.

Acum, cu capetele înfundate în perne, îl ascultau pe băiat cum suspina încet, vrînd parcă să nu-l audă nimeni. Celor mai mulţi nu le era milă văzînd cum plînge omuleţul care-i făcuse să rîdă un an întreg. Dacă într-unii se trezise compătimire, iar într-alţii, mai numeroşi, furia împotriva lui, aceasta se datora tocmai faptului că îi făcea să se teamă de ei înşişi. Cîţiva dintr-înşii nu erau mînioşi pe băiat, ci pe Raimundo. Toţi simţeau în cerul gurii gustul uscat şi sălciu al foamei. Dar de ce Raimundo nu le spunea şi lor ceva, de ce pe unii îi absolvea de chinuri, iar pe alţii, nu ? Mai există favoriţi şi privilegiaţi în faţa morţii ? Ce primejdios lucru este mila ! Atunci ar trebui să se zămislească o milă democratică, egalitară, care să nu facă excepţii, pentru că toţi oamenii mor, toţi au nevoie de mîncare. Şi dacă există milă pentru unul, să existe pentru toţi, se gîndi Abel Castillo. Căci foamea este lungă; face ca o oră să-ţi pară cît mai multe la un loc.

Julia Quilodrán veni să-i anunţe :

— Maiorul cere ca o comisie de exilaţi să stea de vorbă cu el.

Raimundo se ridică. Ieşi cu Lorenzo şi cu tînărul anarhist Benavides.

Traversară încet strada Prat. Urcară cu greu cele două scări largi care duceau la spital, în uşa

căruia îi aştepta Sánchez, alături de Pancho Pistoale. Maiorul îi salută politicos şi spuse :

— Mă bucur că vă văd. Intraţi, domnilor, vă rog.

Cînd se aşezară, îi întrebă cu un aer confidenţial :

— Aţi mîncat niţeluş ? şi făcu cu ochiul, un ochi albastru, uşor decolorat. Nu-mi spuneţi nimic, adăugă cu voce liniştită. N-are importanţă. Sînt informat. E vorba de o farsă. Toţi mîncaţi. Văd că vă simţiţi bine. Mă bucur. Dar vreau să vă întreb ceva : aş dori să ştiu : ce senzaţie ai cînd mănînci pe ascuns ? Trebuie să fie ca şi cînd ai mînca fructe dintr-o grădină străină, ca şi cînd mergi noaptea la nevasta pescarului, în timp ce soţul se află la Pisagua Veche şi culege de zor la scoici ; ca atunci cînd o urmăreşti cu dragostea pe-o frumoasă înotătoare, făcîndu-i pe pescăruşi să se scandalizeze. Nu-i aşa, domnule Manzano ? Căci cred că este mult mai plăcut decît să mănînci la lumina zilei. Să mănînci ceea ce singur ţi-ai interzis trebuie să fie un păcat delicios. Zău, mi-ar plăcea să vă văd cum mîncaţi pe întuneric, înfulecînd, cu gura plină. De ce nu mă invitaţi, domnule Ayala, măcar la una din aceste şedinţe nocturne, unde se mănîncă clandestin ? Aş da orice să vă văd !

— Doar ca să ne spuneţi asemenea lucruri ne-aţi chemat, domnule maior ? întrebă Lorenzo. Nu ne interesează să vă mai ascultăm vorbind despre asta.

Se ridicară în picioare.

— Un moment, spuse el. Scuzaţi-mă dacă m-am exprimat cam brutal. Dar deţin ştiri demne de crezare că, atunci cînd se înnoptează, dumneavoastră mîncaţi. Nu spun că mîncaţi pantagruelic [1]. Nu, domnilor, nu-mi place să exagerez. Nu vă aşezaţi pe întuneric la masa lui Luculus [2] sau la festinul

1 După numele lui Pantagruel, uriaş mîncăcios, erou al romanului cu acelaşi nume, scris de marele scriitor francez *François Rabelais* (1493–1553).

2 General şi om politic roman din secolul I î.e.n., vestit prin bogăţia, luxul şi ospeţele fastuoase pe care le dădea.

lui Baltasar [1]. Dar de mîncat, mîncaţi cîte puţin, pentru a nu muri de foame. Doar atît. Eu vă felicit şi vă aplaud pentru asta. Sînt de acord, fireşte, că o fiinţă omenească, pentru a se menţine în formă, trebuie să mănînce mai mult, mult mai mult...

— La revedere, domnule maior.

— Un moment... Intrînd în materie, trebuie să fiu concret: v-am chemat pentru ca să spuneţi tuturor să înceteze.

— Să înceteze ce? întrebă Raimundo.

— Ceea ce voi numiţi greva foamei.

— Păi chiar dumneavoastră, domnule maior, aţi spus adineauri că nici nu există o asemenea grevă.

— Asta-i altceva. Se ştie că nu există. Pare o comedie ieftină, sau, mai bine zis, o reprezentaţie din acelea cu fachiri, care se dau, însoţite de reclame ţipătoare, de bîlci, prin tavernele din Santiago. Eu o numesc „greva foamei" pentru că trebuie să-i zic într-un fel; dar se poate ca pe un domn să-l cheme Chelu, şi în realitate el să aibă mai mult păr decît Samson [2] înainte ca Dalila să-i fi tăiat pletele... Etichetele nu garantează nimic. Insist însă că este necesar a le spune tuturor să nu-şi pericliteze zadarnic sănătatea. Dumneavoastră sînteţi cei care comandaţi, şi oamenii au să vă asculte.

— Noi nu comandăm. Fiecare a hotărît de bună voie să participe la grevă! replică Lorenzo.

— Care va să zică, tuturor le-a venit simultan această luminoasă idee? Şi, printr-o simplă coinci-

1 Fiul ultimului rege al Babilonului, după legenda biblică. În timp ce regele pers Cirus asedia Babilonul, Baltasar, însărcinat cu apărarea cetăţii, dar încrezător în puterea inexpugnabilă a zidurilor ei, petrecea în banchete bogate şi zgomotoase. Cirus, însă, abătînd cursul Eufratului, intră în cetate pe sub ziduri, prin albia golită a fluviului. Baltasar fu ucis, iar Caldeea, anexată imperiului persan (538 î.e.n.). Festinul lui Baltasar — orice masă copioasă şi extravagantă.

2 Erou iudeu, în jurul căruia s-au ţesut mai multe legende, printre altele aceea că puterea sa fizică excepţională i-ar fi stat în păr; plătită de filisteni, vrăjmaşii poporului iudeu, curtezana Dalila i-a tăiat părul pe cînd el dormea, făcîndu-l astfel să-şi piardă forţa şi să fie prins de inamici.

denţă, toţi au început s-o pună în practică în acelaşi timp? Ce întîmplare întîmplătoare! Deci n-a existat nici un conducător, nici un instigator, nici un îngeraş din cer care să le sufle la ureche: „Hai să facem şi noi o grevuliţă a foamei"? Nu? şi schimbă dintr-o dată tonul: Şi se poate şti de ce faceţi treaba asta?

— Pentru a obţine libertatea, explică Raimundo.

— Sînteţi orbi! Cu o grevă a foamei n-o să ieşiţi niciodată de-aici! O să rămîneţi în Pisagua *per saecula saeculorum!* [1]

— Bine, murmură Lorenzo. Nu cred că mai e necesar să discutăm. Plecăm...

— Cum bine? Ba e rău! Şi comunic eroicilor conducători, meşteri în organizarea meselor la lumina lunii, că dacă aşa-zisa grevă a foamei continuă, am să intervin să părăsiţi cu toţii infernul din Pisagua şi să vă duceţi să vă bucuraţi din nou de paradisul din Putre, Cosapilla, Caquena, Parinacota, pentru ca acolo să postiţi cu adevărat!

— Mulţumim, domnule maior. La revedere, spuse Raimundo. E tîrziu şi trebuie să ne culcăm.

— Vorbiţi-le de mîncare, domnule maior, îi aminti Pancho Pistoale.

— A, da. Am ordonat ca masa să fie îmbunătăţită. Vom continua să facem mîncare în fiecare zi. Greva sărbătorii naţionale a durat două zile; în noaptea aceasta se împlinesc două zile de la începerea noii greve, şi sper că mîine, la micul dejun, o să vă avem în sala de mese! N-aveţi nici o grijă! O să mîncaţi ca de obicei, deşi ceva mai bine. Vom continua să procedăm astfel tot timpul. Sîntem aici pentru ca să vă servim. O să-mi îndeplinesc pînă la capăt datoria de a vă hrăni.

Cînd coborîră, deportaţii nu simţiră nici urmă de mînie. Tunul din Budapesta zăcea acolo, ţintind inutil spre ocean; şi Lorenzo se gîndi că inutile erau şi salvele verbale ale maiorului din ziua aceea. Din înaltul scării dominau cu privirea tot oraşul.

[1] In vecii-vecilor (în limba latină în original).

— Acum, în clipa asta, croitorul Ceballos intră la telefoane ca să vorbească cu Iquique, spuse iscoditor bărbosul Benavides.

Coborîră încet şi se aşezară să se odihnească puţin în piaţă, unde izbucnise o mare zarvă. Copiii pescuiseră o caracatiţă.

— Asta este pentru dumneata, spuseră copiii, dîndu-i lui Lorenzo coloana vertebrală, ca o crenguţă plastică.

Resturile le aruncară în apă. Plutiră cîtva timp, apoi valurile, jucîndu-se cu ele, le înghiţiră.

Şi Raimundo înmulţi din nou foamea lui cu o mie! În barăci, mai ales noaptea cînd dormeau, începură să se audă gemete.

Capitolul LV

SUPA VĂRSATĂ

Înainte de a se ivi zorii celei de a treia zile, favoritul exilaţilor, Daniel Jiménez, murmură, pipăindu-şi burta :

— Te-ai speriat degeaba. Poate că a fost şi vina Fulgenciei. Nu luase nimic în gură. Apoi îi numără, exact cu cîte degete avea, pe cei căzuţi în ajun : Zece ieri, în infirmerie... Dar astăzi ?

Sosi doctorul Rossi. Se apropie de Raimundo şi-l întrebă :

— Ce facem ?

— Nimic, doctore. Trebuie să se isprăvească odată cu lagărul !

— Dacă ar fi depins de mine, n-ar fi existat niciodată, răspunse dezamăgit medicul. Dar fiindcă tot există, şi fiindcă ştim că odată şi odată va trebui să se isprăvească, este mai bine să ieşiţi vii de aici decît cu picioarele înainte. De ce nu mîncaţi ceva ? sugeră el, fără convingere.

— Nu, doctore, n-o să mîncăm.

— Cum se poate ? Doar trebuie să trăieşti !

După aceea, doctorul Rossi nu mai stărui, deşi rămînea aproape toată ziua în mijlocul lor, îngrijind de cei o mie de încăpăţînaţi. Venea la 7 dimineaţa, păşind fără zgomot, şi pînă la amiază trecea necontenit din baracă în baracă. După masă se întorcea cam pe la 4 şi se mai învîrtea pe-acolo şi după stingerea luminii, umblînd ore întregi, ca o fantasmă, prin întuneric.

Oamenii se sculau, de obicei, ca să fie prezenţi la apel. Dar în ziua a treia se prezentară numai jumătate din ei. Jiménez Măzărică se sperie din nou cînd văzu că Segovia nu-şi mai împletea plasa. Năvodul acela era pentru el un simbol. Ce simboliza? Nu ştia prea bine, dar ştia că atîta timp cît Segovia — adică ei toţi — va avea forţă şi speranţă, va împleti plasa aceea, despre care se şi vorbea ca despre una dintre cele mai mari de pe litoral. Poate faptul că mîinile lui nu mai mişcau igliţa de aramă şi ochii lui nu mai priveau marea însemna că moartea înainta nestînjenită împotriva vieţii; şi aceasta îl făcu să audă din nou vocea spaimei.

În ziua a patra nimeni nu răspunse la apel. Fu ziua în care căzu Jiménez. Era istovit cu totul. Abia vorbea, şi imediat se hotărî să fie transportat la infirmerie. Băiatul simţea în tot trupul ceva asemănător cu oprirea din mers a întregii lumi, o slăbiciune teribilă. Deoarece îi era aproape cu neputinţă să vorbească, în ultimele ore el debită în gînd un adevărat monolog, legat de aceleaşi întrebări.

Jiménez stătea culcat în infirmerie; simţi o mîncărime în bărbie, o gîdilătură în trahee şi o bulă de aer în stomac. „Iarăşi foamea, îşi zise el. Bine, şopti, bine!" Se întoarse, încet, pe partea cealaltă, şi atunci îl văzu pe maiorul Sánchez, care îl privea cu un surîs foarte mieros.

— Bună seara, tinere, îi spuse acesta jovial. E cam cald pe aici. Am ordonat să se împrăştie mai mult tanax, pentru a stîrpi blestematele astea de muşte, ca să te poţi odihni în linişte.

Lui Daniel Jiménez fața de obicei roșie a ofițerului îi păru galbenă ca ceara ; ca și cum ar fi suferit de icter. „Poate și-a pierdut somnul, sau pofta de mîncare din cauza celor ce se întîmplă", se gîndi el.

— Odihnește-te, tinere, repetă maiorul. Poți să rămîi în infirmerie oricît vrei. Se așează cu grijă pe pat. Ești cam slăbit. Dar să n-ai teamă. Asta trece foarte repede. Există leacuri minunate împotriva debilității și a sfîrșelii. (Jiménez îl vedea acum pe maior înconjurat de o aureolă nedeslușită, ca gălbenușul de ou). Odihnește-te, tinere, fii fără grijă...

Maiorul îl bătu ușor pe dosul mîinii. Băiatul își trecu limba peste buzele uscate ; apoi își ascunse o parte din față sub pătură.

Intrară doi soldați și un infirmier, poate aducînd medicamente și instrumente medicale, totul învelit cu o pînză albă, ca un giulgiu peste un mort. Îl trecu un fior.

Maiorul se aplecă deasupra lui și îi împărtăși cu voce coborîtă :

— Trebuie să-ți destăinuiesc ceva : în timp ce tu faci într-adevăr greva foamei, conducătorii, printre care prietenii tăi Manzano și Ayala, mănîncă în toată regula ! Ce-ai să cîștigi dacă-ți sacrifici viața ? Nu fi încăpățînat. Tu trebuie să devii un mare inginer. Am trimis să-ți prepare ceva, o mîncare frugală, foarte ușoară, pentru ca să nu-ți facă rău după trei zile de post. Rămîne un secret între noi doi. Nimeni altcineva n-o să știe. Pe ceilalți îi pun să iasă afară.

Tînărul își întoarse capul într-o parte, își fixă privirea pe geamul murdar și rosti cu voce foarte slabă :

— N-o să mănînc.

Maiorul se aplecă asupră-i, ca un tată asupra copilului, și îl imploră :

— Daniel, mănîncă, te rog...

— Nu, repetă tînărul.

Atunci, maiorul se ridică și rosti cu demnitate :

— Dați-i de mîncare cu forța !

Infirmierul şi unul dintre soldaţi căutară gura lui Daniel.

— Nu, şuieră el cu buzele strînse, printre dinţii încleştaţi.

Bărbaţilor le era ruşine să se lupte cu el ; executau ordinul în silă şi numai pentru că maiorul şedea acolo, urmărindu-i şi îmboldindu-i cu ochii scăpărători.

În timpul luptei, lingura îl lovi pe Daniel peste un ochi. Pleoapele îi căzură : erau ca o cortină translucidă, căci el îl zărea încă pe Sánchez. Îşi dădea seama că îl învinsese, că nu va deschide gura nici mort.

Maiorul spuse :

— Atenţie !

Dar supa de griş se şi vărsase peste pătura neagră. Atunci, ofiţerul se apropie de masa pe care medicul îi consulta pe bolnavi, ridică pînza albă şi începu să muşte dintr-un sandviş cu carne friptă. Mesteca într-un fel deosebit, ostentativ, ca un copil care vrea să-şi scoată din sărite părinţii, sau ca un actor care se află pentru prima dată pe scenă. Lui Daniel i se păru că nu mai sfîrşea de înghiţit, deşi era un singur sandviş. „Poate că acest sandviş nici nu este adevărat — îşi spuse el — ci o imitaţie, din carton sau pîine vopsită, aşa cum nu sînt adevărate nici acele băuturi de pe scenă destinate să înşele publicul." Maiorul îşi lingea buzele. Tînărul îşi dădu seama că saliva, pe care de cîteva zile n-o mai simţise în gură, îi izvora acum de la baza limbii, se răspîndea pe cerul gurii şi-l silea s-o înghită. În stomac simţea un ghem de nelinişte, şi fălcile îl dureau. Maiorul mesteca uneori cu o grijă şi o încetineală minuţioase, prefăcîndu-se că a şi uitat cu totul că el se afla întins acolo.

Cînd termină de mîncat, Sánchez se întoarse spre soldaţi şi le spuse :

— Îl înaintez în grad pe cel care-l va face să mănînce.

Stătu cîtva timp, aşteptînd răspunsul. Apoi i se adresă lui Daniel, cu un aer prevenitor:

— Tinerelule, n-ai vrut să mănînci poate fiindcă nu ai nevoie, fiindcă eşti sănătos, perfect sănătos, fiindcă faci parte din grupul celor care mănîncă în timpul nopţii. Dacă este aşa, n-ai de ce să mai rămîi aici în infirmerie. O să te întorci la patul dumitale din piaţă. Te întorci imediat!

Daniel îşi aminti că nu venise acolo pe jos, ci în *jeep*-ul maiorului, care îl aşteptase lîngă scară, îi luase geamantanul şi-l ajutase să urce.

— Bine, răspunse el.

Capitolul LVI

UN CUI BĂTUT ÎN VÎNT

În ziua a patra, doctorul Rossi începu să facă greviştilor injecţii cu ser. Aprindea o lampă de spirt, şi Raimundo vedea cum pîlpîie flacăra ei albastră, în timp ce intestinele, ca lipite, îl chinuiau.

Medicul se apropie cu serul de patul bătrînului Morelli, care în cei 70 de ani ai săi văzuse mulţe, îndurase destulă foame, dar poate niciodată una ca asta. Îl privi ţintă pe medic, observă că ţinea seringa în mîna tremurătoare şi-i spuse:

— Las-o, doctore! Las-o! Nu vreau ser.

— Ai nevoie de el, răspunse medicul. Este ziua a patra.

Bătrînul se ridică cu greu în capul oaselor şi-şi trecu mîna peste faţă.

— Eu am nevoie de ser mai puţin ca oricare altul. La vîrsta mea aproape că nici nu-mi mai trebuie hrană. De mult mi-am pierdut pofta de mîncare. Pot trăi cu foarte puţin.

— Dar chiar cu nimic nu se poate, îi spuse medicul.

— Eu pot să rabd, se încăpățînă el, și dacă, din punct de vedere calendaristic, i-a venit cuiva rîndul să moară aici, apăi cred că acela sînt eu. Sînt mai bătrîn decît rîia. Am apucat mai multe zile decît oricare altul. Mi-am trăit traiul. Și sînt liniștit. Asta nu înseamnă că aș vrea să mor, dar dacă va trebui, o să înfrunt senin și durerea asta. Nu dorm o clipă, mă gîndesc toată noaptea și îmi spun : „Bătrîne Morelli (așa-mi zic tovarășii), nu-ți fie frică !" Și cred că nu mi-e frică. Pe de altă parte, dacă n-aș fi aici, tot aș muri într-o zi, și poate că n-ar fi nimeni în camera în care s-ar stinge bătrînul Morelli. În schimb, aici știu că n-aș fi singur, și poate că mi s-ar și cînta ceva la căpătîi. Apoi, aici cred că moartea mea n-ar fi de prisos, cred că moartea bătrînului Morelli ar fi și ea bună la ceva... repetă el.

— Nu vorbi așa, Morelli, îl contrazise Lorenzo, care zăcea în al doilea pat de lîngă bătrîn.

Medicul își ascunse fața în mîini.

— Vreau să plec din Pisagua, șopti el. Nu văd nici o ieșire. Exilații n-au să mănînce. Am făcut tot ce mi-a stat în putere. Dar nu pot fi convinși prin nimic. Vreau să plec. Nu știu ce-o să se întîmple aici. Mă înnebunește gîndul că oamenii ar putea muri. Maiorul nu are nici urmă de bun-simț, e complet lipsit de judecată !

Raimundo simți că Rossi se luptase tot timpul pentru a-și stăpîni durerea și frica.

— S-a isprăvit serul. Am cerut să mi se mai aducă. Mi s-a răspuns prin telefon că n-o să-mi mai trimită nici un gram. M-au acuzat că susțin greva cu ajutorul serului. Ce-o să se întîmple acum? Dacă mai durează încă patru zile, ce-o să se întîmple ? O să muriți pe capete. Și, astfel, doctorul Rossi, medic militar, își va încheia cariera avînd pe conștiință atîția morți !

Bătrînul Morelli își arcui sprîncenele și, ridicînd o mînă, spuse în surdină :

— Asta-i viața, doctore...

— Da, asta-i viața, dar ar trebui să se aducă ser, ultimul ser care există!

— Poate dumneata nu știi, domnule doctor. Eu sînt muncitor, dar mă pricep la contabilitate. Fac bine socotelile. Dumitale îți mai rămîne doar puțin ser și trebuie să-l folosești pentru cei tineri, care-s la începutul drumului. Iată socoteala ce și-a făcut-o bătrînul Morelli. Și hotărîrea mea e nestrămutată! Pe de altă parte, omul sărac, de cînd se naște, miroase a mort.

— Ești încăpățînat, îndărătnic, foarte îndărătnic, repetă medicul.

I-ar fi plăcut ca bătrînul să primească serul. Îi privi pe deportați. Cei mai mulți își petreceau ziua și noaptea în pat.

Sosi și ziua a cincea. Aproape nici unul dintre cei o mie de exilați nu mai ieșea din barăci. Nu se mai duceau nici s-o privească pe Anita Acevedo așezată pe trotuar. În starea în care se aflau femeia nu mai putea să le facă nici un rău. În primele două zile se instalau, ca și ea, pe trotuar, ținînd în mînă tacîmurile de aluminiu, pe care le zdrăngăneau atunci cînd îi vedeau în stradă pe șefii lagărului. Apoi li se spuse: „Destul. E mai bine să nu mai continuăm. N-avem putere pentru așa ceva".

Raimundo știa asta din propria-i experiență. Aproape nici nu mai avea glas. Foamea îi făcuse să se asemene surprinzător de mult între ei. Nu știa cum, dar i se părea că umbra morții, care îi privea acum de la o distanță așa de mică, le șterse pînă și ceea ce aveau distinctiv. Și parcă nici nu mai sufereau, ca în ziua a doua, bunăoară, cînd îi năpădise durerea și neliniștea.

Unii începură să aibă vedenii. Se uitau la zid, și lumea parcă prindea să danseze ușor. Poate pentru prima dată priveau în față ceea ce se privește așa numai o singură dată în viață. Își pipăiau burta: era ca un săculeț gol.

Administratorul poștei intră, îi privi consternat și-i înmînă lui Raimundo o scrisoare.

Unul dintre puţinii care se mai puteau tîrî din cînd în cînd pînă afară era Jiménez Măzărică. După cele întîmplate, şi poate tocmai din această pricină, încerca să pară mai puternic decît oricare altul şi să ia totul în glumă.

— Ia te uită ! îi spuse el lui Lorenzo, arătînd cu bărbia spre Saúl Castro. A murit !

— Ba trăieşte.

— A murit !

Saúl ridică capul.

Jiménez începu să rîdă ; dar Lorenzo nu se simţi în apele lui.

Apoi Jiménez îşi duse mîinile pîlnie la gură şi se prefăcu că strigă, deşi din gură nu-i ieşi decît un firicel de voce :

— Tocmai a sosit trenul.

— Da, i-am şi auzit şuieratul, rosti Saúl.

— Aduce o mie de sicrie. Le descarcă. Maiorul o să pună cîte unul lîngă fiecare pat, ca pe un fel de leagăn. N-o să fie nevoie decît să ne răsucim o dată, şi zdup ! totul se va termina.

Aşa glumeau. Deportaţii erau irascibili, şi Jiménez credea că, glumind cu moartea, o vor mai ţine puţin la distanţă.

Intrară femeile cu copiii, ca să-şi vadă bărbaţii. Aduceau veşti din celelalte barăci ; dar, pe lîngă asta, şi altceva. Spuseră :

— Întreaga ţară ştie că în Pisagua s-a declarat greva foamei. Tocmai s-a transmis ştirea şi la radio. La Santiago se fac multe demersuri. Guvernul va fi nevoit să cedeze. Se dă o luptă mare pentru noi.

Jiménez Măzărică, mişcîndu-şi torsul, cu capul căzut pe umărul drept şi cu mîinile răşchirate întoarse spre piept, simulă un dans al triumfului. Unii schiţară un zîmbet şters, fără vlagă.

Julia Quilodrán era acolo, cu cei opt copii ai săi, lîngă patul bărbatului. Pe cei doi gemeni îi lăsă la picioarele patului. Şopti, arătîndu-l pe cel care fusese paralizat şi care se oprise lîngă taică-său :

— E ca şi tine. Spune că nu vrea să mănînce. „Dacă tata nu mănîncă, nu mănînc nici eu". Spune-i să mănînce.

El îl mîngîie pe cap.

— Mănîncă tu şi pentru mine, puiule. Dacă tu mănînci, şi eu o să simt mai puţin foamea.

În uşă se ivi chipul lui Gilberto Wong. Raimundo îl chemă cu mîna. Cînd i se aşeză pe pat, simţi parcă, privindu-l, pregătirea solemnă a unui rit funerar.

— Toată prăvălia mea v-aş da-o, numai să mîncaţi ! se oferi el. Gratis. !

— Mulţumim ; dar dumneata ştii, nu putem mînca.

— Dacă cerurile vor să te mărească, umple-vor inima ta de foame.

— Inima ni-i plină ; stomacul însă ne e gol.

— Dar poate că n-o să muriţi acum, pentru că sînteţi duraţi din lemn bun, adăugă el luindu-i o mînă, care era transparentă, albă-albăstruie. Lemnul putred nu poate fi sculptat. Zidul de pămînt nu poate suporta un escavator. Tu eşti un om puternic, şi omul cel puternic face operă de artă din el însuşi, se sculptează şi se şlefuieşte de trei ori pe zi. Dacă maiorul vrea să-şi facă cu asta o glorie, bate cuie în vînt, murmură el, bate cuie în vînt, şi el însuşi nu este altceva decît un cui în vînt...

Capitolul LVII

RĂSUCIREA COMUTATORULUI

Scrisoarea era de la Margarita, trimisă înainte de grevă şi poate interceptată de cenzură. Spunea că în Lota reîncepea lupta. „Încerc să te înlocuiesc în oarecare măsură. Llanquinao este aici şi lucrează cu noi. S-au creat cadre tinere. Un adolescent, unul Salvador Lara, a murit electrocutat. Cadavrul lui a

ieşit la iveală după cîteva zile. Explicaţia : «Nu ştim cu s-a întîmplat. Poate o imprudenţă...» Dar pe trupul lui Salvador se vedeau urme de tortură. Multe nopţi am ieşit cu el. Nu te gîndi la nimic rău. Ca să scriem lozinci pe ziduri. Pe lîngă asta, ar fi putut să-mi fie şi copil. Şi fiindcă a venit vorba de copil, pot să-ţi spun că fetiţa noastră-i ca un trandafir. Aici toţi se gîndesc la tine, la cei care se află în Pisagua. Îngrijeşte-ţi sănătatea ; are să-ţi prindă bine cînd te vei întoarce. Avem multă nevoie de tine. Despre viaţa pe care ai dus-o în munţi n-am aflat decît foarte puţine lucruri ; dar cred că niciodată n-ar mai trebui să te întorci acolo (ca şi cum asta ar depinde de tine !). Îţi scriu prostii".

Raimundo mototoli foaia de caiet pe care era ticluită scrisoarea Margaritei şi, stînd nemişcat în pat, cu ochii deschişi, începu să viseze. Îşi dădu seama că visările, după cinci zile de nemîncare, se deosebesc foarte mult de fanteziile care-ţi trec prin minte cînd mănînci seara tîrziu şi te duci la culcare cu burta plină. Fantezia de acum era un vis potolit, lipsit de dorinţe aprinse.

Se răsuci puţin în pat, simţi că nici nu clipea măcar şi continuă să plutească în vis. Da, era un vis fără proteste, aproape fără suferinţe. Pînă şi zgomotul valurilor care izbeau coasta părea că vine de departe, şi oceanul îi apărea acum în imaginaţie ca o apă neagră, foarte adîncă, dar liniştită.

Cine o fi adolescentul acela, Salvador Lara, electrocutatul ? Nu-i venea să creadă că nu-l cunoaşte. Se familiarizase pînă şi cu pietrele din Lota. Pesemne că era încă foarte tînăr sau poate era vorba doar de un nume conspirativ. Electrocutat ? Trebuie să fie ceva aproape tot atît de fulgerător ca şi o apăsare de buton ; şi se stinge dintr-o dată lumina din om. În schimb, ceea ce se întîmplă cu ei nu este ca atunci cînd apeşi un buton, şi gata ! totul s-a terminat. Aici este ca rotirea înceată a unui şurub, făcînd doar o învîrtitură pe zi. Cîte învîrtituri sînt necesare ca să egaleze acea unică răsucire a comu-

tatorului electric? Sigur, nu există o regulă absolut fixă. Depinde de om, de organism, de rezistență.

„Raimundo, tu ai crezut uneori că poți îndura orice; dar în Caquena n-ai văzut oare că forțele tale nu sînt nici inepuizabile și cu atît mai puțin eterne? Și acum parcă nu te frînge durerea, deși ești gata să mori în tăcere?" „Da, dar scrisoarea Margaritei îmi toarnă hrană în suflet, hrană pentru o zi, pentru două. Sau pentru mai multe? O, asta n-o știu! Se va vedea la urmă. Vești proaste? Vești bune? Un bărbat, un tinerel a murit electrocutat. Margarita ieșea cu el noaptea... ca să scrie lozinci pe ziduri. În a cincea zi de nemîncare, un bărbat poate că nici nu mai este capabil de gelozie..."

Se uită la grinzile de fier printre care se vedeau crîmpeie de cer și-și spuse: „Așteaptă. Încă n-a sosit timpul." Simți că zorile, dimineața, seara, noaptea, soarele sau luna îi erau aproape indiferente. Abia dacă se mai putea ridica din pat. Conducerea grevei se făcea din paturi, iar ca agenți de legătură serveau femeile. Cei o mie de bărbați continuau să nu mănînce; și, totuși, cine putea spune exact ce se petrecea în sufletul fiecăruia?

În ziua a cincea se observa mai puțină disperare decît în ziua a doua, dar mult mai multă somnolență.

Intră Păduchele-negru și spuse:

— Mîncați! Continuînd greva, vă sacrificați. Poate că dacă veți mînca, vi se va da drumul. Așa am auzit. Vă eliberează pe toți.

Dar deportații îl auzeau ca prin vis. Poate că foamea îi dezumanizase puțin, răpindu-le interesul pentru voci, zgomote, chiar pentru tot sau pentru aproape tot. De exemplu, orologiul din turnul gălbui, pe care-l reparase Morelli-fiul — cît era de-atunci? — în primele zile ale grevei, bătea ora exactă foarte clar și, de fiecare dată cînd îl ascultau, mulți se gîndeau că, de vreme ce puteau auzi acest glas al ornicului, însemna că mai existau încă în timp și spațiu, că nu muriseră; iar unii nu puteau să nu se

întrebe ce se va mai întîmpla pînă la o nouă bătaie a orologiului din turnul gălbui.

Deodată, în ziua a şaptea, Raimundo nu-l mai auzi. Absenţa bătăilor orologiului îi produse un şoc, ca o hemoragie internă. Şi acest fapt fu poate singurul în măsură să-i trezească un fel de groază lăuntrică. Ce însemna asta ? Că nu mai bătea orologiul, sau de-a dreptul că ei nu-l mai auzeau... că erau preschimbaţi în tăcere, că se şi aflau, deci, în afara bătăilor de ceas, în afara orelor, în afara timpului ? Şi ce însemna să fii în afara bătăilor, a orelor, a timpului, a acelui sunet care se pierdea spre cer ? Poate însemna că ei nici nu mai existau, deşi mai erau încă vii, doar puţin vii.

— Ai auzit ora ? îl întrebă pe Deportatul Voiebună.

— Orologiul a murit, îngînă el. A declarat greva tăcerii.

Cînd Cielito Guachalla veni să-l viziteze pe Lorenzo, se aşeză cîteva minute şi lîngă Raimundo, dar nu spuse nimic. El voi să vorbească, dar ea îşi mişcă arătătorul de la stînga la dreapta, făcîndu-i astfel semn să tacă.

— Bate ceasul ? bolborosi Raimundo.

— N-am observat, răspunse Cielito. Poate pentru că am ceasul meu. Dar mă pot duce să văd, propuse ea.

El o opri printr-un gest.

— Du-te şi ia-mi ceasul de la închisoare.

— O să mă duc mîine în zori, la ora cînd sînt scoşi afară deţinuţii.

Rămase pe jumătate adormit. Atunci auzi orologiul din turnul cel gălbui bătînd cu sunete argintii. Numără pe degete... Zece. Şi se gîndi că făcîndu-i-se cunoscute, aceste bătăi îl vor menţine viu în timp, chiar şi în a noua, şi în a zecea, şi în a douăzecea zi de grevă.

Cielito se aplecă asupra lui.

— L-am întrebat pe secretarul primăriei despre orologiul din turn. Mi-a spus : „De două zile nu mai merge bine". Cum singurul care ştia să-l dreagă era fiul domnului Morelli, trebuie să aşteptăm sosirea unui ceasornicar bun din Iquique, ca să-l repare.

Doctorul Rossi rătăcea asemeni unui spectru îmbătrînit, deşi nu avea mai mult de 45 ani şi, după cum presupuneau ei, continua să mănînce regulat. Acum rămînea şi noaptea în barăci, dormind pe apucate, aşezat sau întins pe unde putea, mai ales pe paturile de campanie goale, fără saltea de paie. Se plimba cu o lanternă printre şirurile de paturi la orele cele mai ciudate.

Lumină figura lui Raimundo, care, obsedat, îl întrebă ce oră e.

— E 1 noaptea. Ora 1 a celei de a opta zile, spuse el, întorcîndu-şi ceasul, spre a-i strînge arcul slăbit. Ţi-a crescut barba.

— Da. Nu m-am ras de patru zile.

— Iese şi mai mult în evidenţă din cauza palorii, adăugă el. Îşi privi ceasul, apoi se uită la Raimundo şi-l întrebă : Şi pe dumneata pînă cînd o să te mai ţină arcul ?

— Pînă cînd o mai putea şi el să dureze... fie că ne-o sosi veleatul... fie că ne vor întoarce iarăşi arcul slăbit, răspunse Raimundo, făcînd ochii mici, pe jumătate orbit de fasciculul luminos al lanternei.

Medicul o stinse şi spuse pe întuneric :

— În ceea ce mă priveşte, sînt la capătul puterilor. Nu mai dorm, nu mai mănînc, vă văd pe toţi morţi, văd cum vi se duce calciul din dinţi, din oase : unora nu le-au mai rămas decît cartilajele. Vă sfîrşiţi. Aproape treizeci de inşi au hemoragii, şi toţi ceilalţi îşi pierd şi ultimele rămăşiţe de energie. Mulţi au picioarele moi, faţa scofîlcită. Nu mai au decît sufletul tare. Vi s-a şi uscat pielea la toţi, vi s-a înnegrit. N-o vedeţi ? N-o pipăiţi ? Nu vă priviţi în oglindă ? Manzano are buzele vinete, gingiile

umflate și respirația urît mirositoare. Doamne, cum de mai poate răbda? De ce nu renunțați odată la această nebunie, la această moarte? Dumneata nu ți-ai dat seama de depresiunea mintală a tînărului Daniel Jiménez, de pulsul lui precipitat și slăbit? Morelli nici nu mai știu cum de mai rezistă încă; îi citesc tragedia în ochi. Nu voia să spună „moartea", deoarece i se părea că aripile ei fîlfîiau prea aproape. De asemenea, Isaías Fuentes, Bello. Toți au dureri de cap și insomnii. Da, domnilor, trupul este golit; se simte un continuu tremur, o neliniște și o atonie din pricina foamei. Dacă lucrurile se rezolvă la timp, unii vor mai trăi poate încă mulți ani; dar din cauza grevei vor rămîne bolnavi pentru toată viața! Doctorul Rossi stătea la picioarele patului lui Raimundo și-și continua monologul cu ochii ațintiți în întuneric. Aprinse din nou lanterna și-i lumină fața: Dumneata ești transpirat, spuse el. Fruntea ți-e leoarcă de sudoare. Toți sînteți sleiți. Mulți au convulsii și leșinuri, iar alții, dureri abdominale îngrozitoare. Cînd văd toate acestea, am senzația că mă aflu din nou în plin război în Europa. Eu din războiul ăsta n-am mai ieșit întreg la minte.

Raimundo îi privi ochii albaștri, aproape ieșiți din orbite, și părul blond, rar și răvășit. Simțea îndemnul să-i spună că, cu o săptămînă înainte, văzuse mormîntul tatălui său, *don* Dante, în cimitirul din Pisagua Veche... *„morto in Pisagua... qui riposa in pace..."* Dar el, cel puțin, nu voia să vorbească de moarte tocmai în acel moment.

— M-am gîndit să părăsesc Pisagua. Vreau să plec chiar astăzi, continuă medicul. E urît, e o lașitate, o dezertare în mijlocul bătăliei. Sentimentul că nu trebuie să-i părăsesc pe oamenii care au nevoie de mine m-a ținut aici întreaga săptămînă. Dar cred că acum nu vă mai pot fi de nici un folos. Niciodată, de la război încoace, n-am petrecut o săptămînă ca asta și nici nu mai vreau să petrec

alta ! Nu vreau să fiu complice. Şi, într-adevăr, nu mă simt bine. Am mîncare, dar nu pot mînca. Am pat, dar mă pomenesc umblînd pe întuneric la orice oră. Mă aşez pe banca din piaţă, şi acolo mai aţipesc uneori cîteva clipe...

Raimundo suferea acuma fiindcă picioarele îi erau amorţite.

— Ce simplu ar fi totul dacă n-ar mai fi pe lume Pisagua... ! murmură Rossi.

— Pisagua este o consecinţă. Pisagua există pentru că există alte lucruri.

— Raimundo, dumneata nu simţi ameţeli ?

— Ba da.

— Dar mai nutriţi oare vreo speranţă că preşedintele va ceda ? Preşedintele e nebun ! Preferă să vă vadă morţi decît să vă acorde libertatea. Pisagua este întrucîtva mîndria lui, capodopera lui, opera lui de artă. O să vină şi alţi preşedinţi — aşa a spus secretarul lui — şi o să se servească şi ei de Pisagua, dar faima de întemeietor o să-i revină pe vecie actualului preşedinte.

— Da, replică Raimundo cu voce slabă, are dreptate. Lui îi revine această onoare. Şi dacă murim, preşedintele va purta în spate cadavrele noastre, aşa cum le poartă încă de pe-acum pe cele ale lui Félix Morales şi Angel Veas. N-o să ne ducă în şalupă cu motor pînă la Plaja Morţilor. Dar, dacă murim, nimeni n-o să ne poată lua de pe umerii lui, vom fi însemnaţi pe fruntea sa. Şi toţi cei care-l vor privi în ochi ne vor vedea pe noi, pe cei care murim în Pisagua. Dacă el ne omoară, noi vom fi umbra lui ; iar dumneata ştii că nimeni nu-şi poate şterge sau reteza umbra. Aşa încît el poate acum să-i omoare pe cei ce l-au ales preşedinte, poate să rîdă mai departe, să danseze, să se înrudească cu marii seniori — el, care a fost marchitan de provincie — să se tutuiască cu aristocraţia şi cu magnaţii finanţei din ţară şi din străinătate. Poate să facă toate astea, poate să spună : „Îmi ador oraşul natal", dar va fi totdeauna omul de la Pisagua. Va

putea să tot spună: „Pisagua este opera mea de artă", dar nu poate...

— Te rog, Raimundo, nu mai vorbi așa. Nu mai trebuie să vorbești, nu mai ai voce, odihnește-te. Taci, pentru Dumnezeu! Nu vreau să te aud vorbind așa!

Medicul mai șezu puțin la picioarele patului. Apoi îi luă mîna, poate ca să-i cerceteze pulsul. Se aplecă asupra lui și-i numără bătăile inimii.

Apoi plecă.

În noaptea aceea Raimundo nu dormi decît pe apucate. Totul era învăluit într-o adîncă tăcere cînd se iviră zorii celei de-a opta zile.

„Doctorul Rossi poate că a și plecat, își spuse el. Oare n-a spus azi-noapte că astăzi pleacă? Dar n-am auzit *jeep*-ul, și nici automobilul blindat urcînd dealul. O să încerc să merg pînă la closet. Avea picioarele înțepenite; și le fricționă ușor. Se spune că este periculos să umbli cînd ai picioarele amorțite. Se pot sparge, de parc-ar fi de sticlă..."

Puse ușor picioarele pe pămînt și înaintă cu pași mici. Saluta printr-o clipire a ochilor sau printr-un semn al degetelor.

De pe terasa de lîngă vespasiene văzu că ziua era frumoasă și marea se încrețea ca pielea unei uriașe dihănii albăstrii. În apă juca fosforescența soarelui de dimineață, atît de deosebită de licărirea nocturnă țîșnită din lanterna doctorului Rossi. În apropiere, un *pilpilén* [1] vîna stridii, smulgîndu-le valvele cu ciocul lui roșu-purpuriu. În depărtare, pe debarcaderul pasagerilor, zări niște pescari stînd pe vine, care desigur că deschideau cu cuțitul burțile peștilor. Mai vedea parcă și o aripă mare de pește, de culoare roșietică bătînd în mov, fluturată în aer de către un pescar cu pălărie neagră, care nu era balaurul, tatăl Cielitei, ci Juan Nicosía, întors la ora asta de la

[1] Pasăre de apă, originară din Chile, al cărei cioc roșu, lung și puternic îi servește să desfacă valvele scoicilor, cu care se hrănește.

vînătoarea lui nocturnă. Îl pătrunse suflarea sărată a mării proaspete, veşnic vie, veşnic dătătoare de hrană, şi foamea începu din nou să-l chinuie.

Dintr-o dată simţi în spate ceva asemănător cu o lovitură de harpon. Era mai degrabă firul unui vaiet, al unui plîns. Se întoarse spre baracă şi-şi dădu seama că zgomotul venea dinspre poarta care răspundea spre piaţa Santa María. Erau soţiile exilaţilor, cu copiii lor, care plîngeau.

Bătrînul Morelli rosti cu greutate :

— De ce plîngeţi ? A murit cineva ? N-a murit nimeni.

Raimundo se duse pînă la uşă. Femeile tăcuseră. Copiii n-ar trebui să plîngă. Ar fi mai potrivit să se joace în piaţa Ecuador, lîngă monumentul ridicat în amintirea bătăliei de la Pisagua.

Se întoarse. Era încă devreme. În acea a opta zi numără cinci persoane care mai puteau sta în picioare.

Se aşeză pe patul lui Lorenzo :

— Opt zile, îi spuse.

— Cu o zi mai mult decît zilele genezei. Şapte zile pentru a face lumea, şapte zile pentru a distruge omul, cinci sute, o mie de suflete. Un om se face în nouă luni. Poate fi distrus într-o săptămînă, într-o oră, într-un minut.

— Dar noi am rezistat o săptămînă şi tot mai trăim, şopti Raimundo, cu o mîndrie pe care nici el nu ştia de unde o mai scotea.

— Trăim şi sperăm în ceva, adăugă Lorenzo. Dar cît vom mai putea spera, Raimundo ?

Capitolul LVIII

HAINE LARGI

Strălucea soarele de la 3 după amiază din cea de a opta zi cînd sosi telegrama.

Bineînţeles, primul care îi cunoscu conţinutul fu telegrafistul, tînărul acela delicat, cu ochelari. Cînd

o primi, în alfabetul „Morse", îşi chemă nevasta, în clipa aceea aplecată asupra albumului în care el copiase pentru ea nişte versuri în limba germană, a căror traducere o notase mai jos : „În aerul înserării bat clopote încete, şi, înştiinţat de scurgerea timpului, paznicul cîntă orele".

Pentru cei doi băieţaşi instalase un leagăn chiar în sala telegrafului, care înainte aparţinuse prăvăliei lui *don* Dante Rossi, unde se mai păstrau încă vastele rafturi goale. Băiatul de 5 ani care se dădea în leagăn, în momentul acela tocmai se pregătea să atingă tavanul cu picioarele.

Telegrafistul şi nevastă-sa aveau nume araucane. Ei, deşi fiică de colonişti germani, i se potrivea într-adevăr numele de Fresia, nume care sună intens la această oră a siestei şi căruia î se răspunse cu un Caupolicán, ca şi în vechea istorie araucană. Ea se şi ridicase în picioare, iar el îi întinse telegrama. Femeia, care cu un minut mai înainte citea în album versurile lui Hölderlin [1], începu să tremure, ca şi cum ea însăşi ar fi fost foaia de hîrtie, agitată parcă de vîntul de toamnă din sud, din Valdivia, unde se născuse.

Apoi însuşi Caupolicán, care nu ieşea aproape niciodată de la telegraf, făcu pe mesagerul şi se duse după Raimundo, pe care-l găsi aşezat în patul lui, întorcîndu-şi încet ceasul, lîngă Cielito Guachalla.

Raimundo ridică ochii, întrebîndu-l cu privirea ce spunea telegrama. Aducea veşti bune, veşti rele, sau cuprindea doar o comunicare obişnuită, care nu schimba cu nimic situaţia ?

Chiar şi cei care de trei sau patru zile nu se mai dăduseră jos din pat se ridicară şi se apropiară şi ei cînd îl văzură pe telegrafist. Lui Raimundo îi trecu prin gînd că totul era un vis, că şi telegrama, şi telegrafistul, şi Cielito, şi el însuşi nu existau decît în acel vis.

1 *Friedrich Hölderlin* (1770—1843), mare poet liric german, de factură neoclasică.

Telegrafistul întrebuinţă o exprimare ambiguă :

— N-aţi pierdut partida. Vă felicit. Telegrama are răspuns plătit. Răspundeţi imediat, sau mai tîrziu ?

— Mai tîrziu, replică Raimundo făcînd un gest cu mîna, deşi încă nu cunoştea conţinutul telegramei.

Îi simţi pe toţi în jurul patului lui : slabi, tremurînd de nerăbdare, de speranţă, de teamă. Se amîna prea mult deschiderea telegramei. Începură să sosească deportaţi şi de prin celelalte barăci. Nu ştia nici el de ce, dar nu era de loc grăbit. De fapt, nici nu dorea s-o citească. Nu îndrăznea. Întinse telegrama lui Lorenzo, care era complet sfîrşit, şi acesta o citi ţinînd-o cu mîini tremurătoare, dar cu o dicţiune clară şi o intonaţie perfectă :

— „Rugăm pe eroicii deportaţi din Pisagua să suspende greva foamei. Avem nevoie de vieţile lor. Sacrificiul lor a însemnat un pas foarte mare spre libertatea lor şi spre libertatea întregului popor..."

— Cine semnează ? întrebă bătrînul Morelli.

— Multă lume. Lorenzo numără, ajutîndu-se cu degetele : Cred că sînt cincisprezece nume, verifică în tăcere. Nu, şaptesprezece semnături de personalităţi şi instituţii. Printre ele, Ricardo Fonseca [1]... Trebuie să fie aici un dedesubt, o convenţie pentru desfiinţarea lagărului.

— Tot ce se poate, spuse Raimundo. Ce zici, Morelli ?

— Eu sînt un om bătrîn. Orice hotărîţi dumneavoastră e bine.

— Ăsta nu-i un răspuns.

— Eu sînt de părere să se întrunească comitetul şi să-şi spună toţi părerea, propuse Jiménez Măzărică.

— Da, firește, aprobă anarhistul Benavides.

1 *Ricardo Fonseca* (1906–1949), activist de frunte al mişcării muncitoreşti chiliene. Între anii 1946–1949 a fost secretar general al Partidului Comunist Chilian.

Se întruniră din nou în jurul patului lui Raimundo.

— Bănuiesc că s-au gîndit ei și pentru noi, murmură Jiménez.

— Dar nu sînt în pielea noastră... spuse Benavides.

— Poate tocmai de aceea au mai mult calm și pot analiza lucrurile la rece, răspunse Lorenzo, ștergîndu-și ochelarii.

— Și, totuși, se hazardă Morelli, eu cred că am putea să continuăm... pînă cînd se desființează lagărul...

— Sau pînă la moarte, adăugă Jiménez.

— Da, poate... aprobă Morelli. Cine poate să știe asta ?

Mai discutară cîtva timp, și Morelli consideră în cele din urmă necesar să se accepte cererea telegramei, pentru că era soluția cea mai puțin rea ; dar mai ales din spirit de disciplină.

Cerură părerea fiecăruia. Raimundo observă că mulți primeau vestea ca și cum nu i-ar fi privit, ca și cum ar fi format un număr de telefon greșit. Aceasta era atitudinea celor ce se aflau într-o atonie și indiferență aproape complete.

În fiecare baracă fu luată în discuție propunerea telegramei. Mulți nici nu voiau să audă de suspendarea grevei.

— Asta ce e ? întrebau ei. Un triumf ? O înfrîngere, sau o luptă nedecisă ? Mai curînd miroase a înfrîngere.

— Vreți neapărat să fiți eroi ? Da ?

— Chiar și sîntem eroi !

— Atunci, vreți să muriți ?

— Vrem să continuăm greva pînă la obținerea libertății necondiționate, fie ce-o fi !

În unele barăci hotărîrea n-a putut fi luată decît recurgîndu-se la vot.

Și deși nimeni n-a izbucnit în manifestări de bucurie, Raimundo și-a dat seama că toți se agățau de viață. Chiar și cei puțini care au votat împotriva suspendării și păreau că acceptă, împotriva voinței

lor, acest colac de salvare, făcînd mofturi şi respingîndu-l în mod ostentativ, în fond erau mulţumiţi că se sfîrşise coşmarul acela, se gîndea el. Cel puţin, în ceea ce-l privea, acesta era adevărul, era foarte mulţumit, deşi nimeni n-avea putere să-şi exprime zgomotos bucuria.

O rugă pe Julia Quilodrán, care-i ţinea în braţe pe cei doi gemeni, să-l caute pe doctorul Rossi, dacă mai era încă în Pisagua.

În sala comună din piaţă era acum o reînsufleţire generală. Parcă se şi răspîndea o aromă de mîncare, de *chupe de locos* [1]. Se simţea briza marină... iar vuietul oceanului, care se stinsese în ultimele zile, îi reînvie în urechi.

Doctorul Rossi intră şi întrebă de departe:

— Suspendaţi greva?

— Încă nu ştim, răspunse în şoaptă Raimundo, mînat de o dorinţă ciudată, răutăcioasă de a-i mai prelungi chinul cu cîteva minute. Am primit această telegramă.

Medicul o citi, zîmbi o clipă şi deschise ochii interogativ:

— Şi? Dumneavoastră ce o să faceţi? Îl privi rugător. Nu?

— Domnule doctor, am hotărît să punem capăt mişcării noastre — zîmbi, fiindcă întrebuinţase un termen impropriu — la rugămintea unor persoane pe care le stimăm şi care merită încrederea noastră, la rugămintea unor partide si organizatii semnatare ale acestei telegrame. V-am chemat ca să comunicaţi oficial comandamentului militar că s-a hotărît să se înceteze greva foamei.

— De ce nu-l informaţi chiar dumneavoastră pe maior? Îl chem eu. Am afară *jeep*-ul. El doar atît aşteaptă.

— Nu, se opuse Lorenzo. N-avem nici o poftă să-i vedem mutra pe care-o va face.

— El ar dori ca dumneavoastră să-i spuneţi asta.

1 Fel de mîncare specific Americii Latine, alcătuit dintr-un amestec de cartofi, mirodenii, brînză, ouă şi arici-de-mare.

— Nu, noi n-o să i-o spunem!

— Bine. O să-i comunic eu, consimți medicul. Plec imediat.

— Nu așa de repede, îl reținu Raimundo. Trebuie să mai adăugăm ceva. În definitiv, dacă am stat noi fără mîncare șapte zile și optsprezece ore, putem să mai așteptăm o oră, două. Doctore, am vrea să vă facem pe dumneavoastră personal răspunzător de alimentație. Pentru că noi înțelegem ca după șapte zile de post negru să nu ne apucăm a mînca așa, cum dă Dumnezeu...

— Da, reînceperea alimentării trebuie făcută cu multă prudență. Nici o lăcomie. Voi spune să se prepare o supă foarte simplă. Va fi supa învierii, spuse el frecîndu-și mîinile, nu a dumneavoastră, ci a mea, fiindcă eram mort, și acum am înviat!

Cînd se întoarse, radia de bucurie:

— Peste cîteva ore, aducem supa în barăci!

— Și maiorul? întrebă Lorenzo.

— Făcea spume la gură că mi-ați comunicat mie hotărîrea și de aceea nici nu voia s-o ia în seamă. „Cine este medicul?" țipa el, și atunci m-am văzut obligat să mă prezint: „Medicul sînt eu, mă numesc Amadeo Rossi".

Mulți începură să simtă o foame intensă, care-i furnica: parcă niște păianjeni li se urcau pe pereții stomacului, producîndu-le gîdilituri și o adevărată tortură în cerul gurii. Apoi îi năpădiră niște dureri grozave, de parcă li s-ar fi tăiat intestinele cu fierăstrăul, li s-ar fi înfipt niște dinți în stomac, și apoi o senzație de tăietură fină și usturătoare, ca de forfecuțe.

Jiménez Măzărică își duse iarăși mîinile la gură, ca o trompetă și anunță:

— Atențiune toată lumea: comitetul cere ca fiecare exgrevist să se ducă imediat, în cea mai mare viteză, la Gilberto și să se cîntărească.

Unii se ridicară, ca și cum într-adevăr ar fi fost un ordin al comitetului, și se îndreptară fără grabă

spre prăvălie. Anita Acevedo îl luă pe Isaías de braţ, îl ajută să urce scările de piatră din piaţa Santa María şi-l conduse pînă la prăvălia lui Wong, care, zîmbind, potrivea cîntarul şi număra kilogramele.

Bătrînul Morelli pierduse douăzeci şi două.

— Sînt un exgras, spuse el. Sînt scofîlcit, ca o pungă. O haină goală...

Lorenzo slăbise cu paisprezece kilograme. Raimundo, cu unsprezece. Toţi cu mai mult de zece, în afară de croitorul Ceballos, care nu pierduse decît trei kilograme şi care se cîntări cînd nimeni nu controla cîntarul.

Apăru şi Juan Nicosía, aducînd plasa plină pentru ei. Raimundo avu o senzaţie de silă cînd văzu atîtea fărîmituri argintii, palpitînd cu bronhiile lor roşii, zbătîndu-se să trăiască ; dar moartea acestor vietăţi le va reda lor suflul vieţii.

Sună ora 7 seara, şi supa învierii tot nu voia să apară. Femeile se duseră să scoată alimentele îngropate la începutul grevei. Pregătiră lapte vitaminizat cu *quáker*, raţii frugale, ca să nu provoace o reacţie bruscă. Sosi medicul şi îi sfătui :

— Un moment. Cine a asteptat atît de mult mai poate aştepta încă puţin numai.

La 8 seara îşi făcură intrarea solemnă castroanele cu mîncare.

— Nu-i un banchet, comentă Lorenzo.

— Supă de mazăre pisată cu fidea.

— Si pîine ?

— Pîine nu. E mai bine aşa. Fermentează. Produce balonare. Astăzi trebuie să mîncaţi numai atît, insistă medicul. Şi, apoi, pentru moment nici nu avem altceva. Totul a trebuit improvizat.

În timpul nopţii mulţi se simţiră prost şi vomitară. Jiménez Măzărică fredonă :

— „Cînd vrea soarta cea haină
negreşit să te omoare,
n-au efect întăritoare
şi nici supe de găină".

Dar unde este găina ? se întrebă el la sfîrşit.

În ziua următoare femeile le aduseră micul dejun la pat. La amiază deportaţii se duseră pînă la sala de mese, dar se simţiră iarăşi rău, iarăşi le fu greaţă, îi cuprinse ameţeala, şi mulţi trebuiră să se întoarcă din nou la pat.

Femeile propuseră :

— Nu vă mai duceţi la masă. Ar fi mai bine să mîncaţi în barăci, cel puţin la început. O să preparăm noi cîte ceva mai substanţial.

Spuseră aceasta pentru că, de a doua zi chiar, mîncarea începu să fie cea obişnuită, adică „in-di-ge-ra-bi-lă", după cum silabisi Jiménez.

Doctorul Rossi era îngrijorat.

— Trebuie să vă deprindeţi din nou, încet-încet, cu viaţa, explică el.

Lui Raimundo îi tremurau pleoapele.

— Dumneata eşti foarte debilitat şi nervos, îi spuse medicul, cercetîndu-l cu privirea.

În noaptea de după încetarea grevei veniră doi carabinieri pentru a anunţa că Raimundo şi alţi cinci exilaţi sînt chemaţi la sediul Guvernămîntului.

— Libertatea, comunicarea că Pisagua se desfiinţează, îşi dete cu părerea Lorenzo. Fiindcă presupun că telegrama aceea n-a fost trimisă în vînt.

Noroc că trebuiau să meargă la reşedinţa guvernatorului, care era la 30 de metri, şi încă în vale, iar nu la spital, care se afla la mai multe *cuadras* [1] şi aveau de urcat pînă acolo două scări.

— În afară de asta, dacă discuţia urmează să fie dusă cu guvernatorul, înseamnă că este vorba de o veste pe care maiorul nu vrea să ne-o comunice personal, ca să nu-i vedem mutra, reflectă cu voce tare Lorenzo, plin de veselie.

Raimundo abia putea să umble, parcă s-ar fi sculat chiar atunci după o pustiitoare febră tifoidă sau după o boală de luni sau ani de zile ; poate pentru că fiecare zi de grevă îi slăbise pe unii pentru luni întregi, iar pe alţii îi îmbolnăvise poate pentru toată viaţa.

[1] Măsură pentru distanţe ; o *cuadra* are cca. 130 metri.

Isaías Fuentes îi mărturisi lui Raimundo, în timp ce mergeau cu paşi mici spre Guvernămînt, oprindu-se la fiecare patru-cinci metri :

— Eu de cînd am sosit la Pisagua m-am simţit rău cu stomacul. Dar cred că cu greva asta s-a petrecut ceva grav în mine. Poate că niciodată n-or să mi se mai vindece leziunile.

Urcară la etajul al doilea. Guvernatorul era foarte tulburat cînd îi primi.

— Mă surprinde faptul că astăzi pentru prima dată mi se trimite mie, şi nu maiorului Sánchez, copia unui decret relativ la dumneavoastră, spuse el. O să dau citire imediat părţii care vă priveşte. Bolborosi cu voce monotonă, fără să-i privească în ochi : — „Terminîndu-se o grevă rebelă în Pisagua, guvernul a decis să pedepsească pe cei vinovaţi, pe căpeteniile şi instigatorii ei — tonul era foarte slab — pentru delictul de a fi pus în primejdie gravă viaţa a mai multor sute de persoane. Sînt transferaţi din nou în departamentul Arica, la punctele care vor fi desemnate, principalii răspunzători de această acţiune, care este un atentat la legile republicii şi la prerogativele cele mai elementare ale existenţei umane : Lorenzo Manzano, Bernardo Morelli, Daniel Jiménez, Raimundo Ayala, Carlos Benavides." Apoi adăugă cu voce stinsă : Veţi pleca mîine în zori... Ridică ochii de astă dată şi adăugă : Vreau doar să fac numai o observaţie personală pe marginea acestei rezoluţii : sînt primul surprins de ea...

Raimundo aproape nu mai auzea. În starea de slăbiciune în care se afla, o nouă călătorie pe spatele catîrilor, pînă la cinci mii de metri, însemna moarte sigură.

La lumina tremurătoare a lămpii de pe birou văzu chipul guvernatorului, buhăit, cu mai multe kilograme în plus. Cînd Raimundo se uită la el, acesta îi evită privirea. Toţi rămaseră înţepeniţi, tăcuţi şi îndureraţi. Duşmanul atacă din nou. „Ne-a mai rămas oare vreun glonte în armă ?"

Capitolul LIX

ÎNTÎLNIRI PE MARE

Cînd se lumină de ziuă, Raimundo se îndreptă, clătinîndu-se, cu vechiul geamantan rotund, de culoarea drojdiei de vin, spre cheiul pentru pasageri şi văzu barca lui Juan Nicosía, *Corfú,* legănîndu-se pe valurile săltăreţe. Aruncă o ultimă privire spre turnul fostei cazărmi a pompierilor, unde pe vremuri se privegheau morţii oraşului. Era vădit că ceremonia dinaintea îngropării sale nu va avea loc acolo.

Toţi surghiuniţii din lagăr se adunaseră pe chei, protestînd ; nimeni nu voia nici să audă de rămas bun, de despărţire. Strălucea un cordon ţepos de arme „Mauser" şi detunară şi cîteva împuşcături preventive, luate de vîntul care se ridica furios deasupra Pisaguei.

Pe cînd cobora scăriţa putredă a debarcaderului, îşi aminti că nu răspunsese la scrisoarea Margaritei ; poate, dacă-şi aduna forţele, va putea să-i scrie, pe şalupa *Bolados,* în timpul călătoriei pînă la Arica.

Uitase de foame. Simţea, într-adevăr, o mare oboseală, din pricina unei chinuitoare lipse de somn ; nu mîncare era ceea ce dorea acum, ci un pat, sau orice altceva unde să se întindă, poate chiar să moară. Abia atunci îşi dădu seama, mai bine ca oricînd, că el, Raimundo, omul care nu se lăsa niciodată pradă slăbiciunii, făcuse şi el greva foamei împreună cu ceilalţi. Constată, privindu-se rece şi fără frică, că era distrus din punct de vedere fizic, obosit ca niciodată în viaţa lui ; şi calculă că, dacă din clipa asta mai face încă zece paşi, o să leşine.

Îşi duse mîna la piept. Simţi o durere ascuţită. Poate anunţul unui atac de inimă. Cum se numeşte aceasta ? Angină ? Nu se pricepea o boabă în privinţa bolilor. Angină, tromboză coronariană [1], pur şi simplu

1 Boală provocată prin astuparea unui vas sangvin al inimii de un cheag de sînge.

frică sau orice ar fi fost, nimic nu-i putea abate gîndul că o să moară peste cîteva minute. Își dădu seama că se află pe coverta vasului și se trînti în neștire pe un scaun făcut din pînză de corabie.

Cît timp rămase așa, încercînd, cu gîndul și cu mîinile, să amîne explozia inimii ? Întredeschizînd pleoapele, grele ca și porțile vechii prăvălii „Prețioasa", zări mulțimea din piață. Se cufundă din nou, ca într-o ceață ; străbăteau pînă la el strigăte omenești, țipete de păsări, o voce care spunea : „Nu mă îmbarc pînă ce nu primesc un ordin legal..." și apoi, vorbe, vorbe, care se destrămau fără a pătrunde prin zidul de negură al toropelii ce-l învăluia.

„Acum plătesc greva. Este prețul foamei. Nu respir bine..." Și se pierdea în visul său frămîntat. Dar de ce pavajul pieței este tot plin de lume ? Nu răsărise oare soarele, nu asfințise, nu se întunecase ? De ce mai stăteau ancorați în fața Pisaguei, deși ar fi trebuit acuma să fie în drum spre munți ?

Oare în piață, lîngă monumentul lui Barrientos, nu clocotea acum o agitație înfrigurată, care se întindea de la postul de pompieri pînă la căpitănia portului ?

La capătul cheiului văzu strălucind o stea roșiatică și o barcă care se apropia de navă. Cînd abordă, îl recunoscu pe doctorul Rossi.

— Mi-e foame, bîigui Raimundo.

Jiménez Măzărică aduse o cutie cu lapte condensat, și el puse gura sub orificiul prin care se scurgea o albă stalactită.

— Poftă bună, spuse o voce ascuțită, și picătura de lapte gros rămase prinsă pe cutia argintie. Medicul anunță : Nu mai plecați în munți !

— Ce spuneți ? întrebă Lorenzo.

— Ce-ai auzit. Nu mai plecați ! Exilații au organizat o acțiune. A fost o indignare fără margini. S-au făcut apeluri urgente, ultrarapide la membrii Parlamentului, la cei ce au iscălit telegrama, la Ministerul de Interne. S-a primit răspunsul, care dispune anularea ordinului de transfer. A sosit pe la 6 după amiază. Dar pe maior acest contraordin l-a durut pînă-n adîncul sufletului. La început

spunea: „Eu nu voi comunica nimic!" Ceru să vorbească la telefon cu președintele. Mai mulți ofițeri insistară: „Domnule maior, dar trebuie să faceți cunoscut ordinul". (Cei mai mulți dintre ei sînt convinși că într-o bună zi maiorul va fi retrogradat pentru tot ce-a făcut în Pisagua.) El răspunse: „Atunci eu nu mai sînt nimic aici? Nu mai dau ordine? Nu mai comand în Pisagua? În Pisagua comandă deportații?" După aceea spuse: „Ar însemna să se ultragieze onoarea uniformei dacă un ofițer ar comunica această știre. Du-te dumneata, doctore, și spune-le că deocamdată pot să coboare dacă vor, dar să nu se grăbească în a-și cînta victoria, pentru că eu nu mă voi lăsa pînă cînd vinovații nu vor fi pedepsiți și nu vor fi trimiși să propovăduiască revoluția printre lame, deoarece, după cîte înțeleg eu, acest decret n-a fost abrogat, ci doar suspendat!" Și acum, prieteni, adăugă Rossi, zîmbind cu ochii lui albastri bulbucați, coborîți imediat. În noaptea asta vă așteaptă un banchet!

Îi întinse mîna lui Morelli și-l ajută să coboare în barcă.

Trei nopți mai tîrziu, Raimundo se afla din nou pe bord, într-o barcă mare, cu motor „Ford", aflat în repaos, barcă venită din afară, de la Tocopilla, și care stătuse ore întregi lîngă chei, sub ochii carabinierilor. Patronul obținuse permisul de a pleca să pescuiască la miezul nopții, tocmai atunci cînd pești ies să se plimbe la suprafață. Raimundo zări departe, la capăt, o dîră lăptoasă. Înaintă spre debarcader, unde stăruia o duhoare de hoituri marine. Trebuia să meargă vreo optzeci de metri cu aerul cel mai firesc din lume. Salupa *Bolados* nu mai era ancorată acolo. Plecase chiar atunci, noaptea, cînd ei fuseseră din nou debarcați. Ajungînd la capătul cheiului, văzu în spatele lui trei umbre. Se făcu mai mic. Ar fi vrut s-o ruină la fugă, dar își înfrînse pasul. Se afla la marginea debarcaderului; înșfăcă voinicește scărița, se lăsă să lunece pe funie și căzu drept în barcă. Apoi cele trei umbre se

prăvălire peste el, dar nu cu ponderea imaterială a umbrelor, ci cu o greutate puternică, strivitoare, care i-ar fi smuls un strigăt dacă n-ar fi știut că în acea clipă n-avea voie, pentru nimic în lume, să scoată o vorbă, chiar dacă l-ar fi omorît. Rămaseră acoperiți cu pînza de corabie. Deasupra lor se făcu noapte neagră. Cum stăteau așa, înghesuiți, el auzi vocea lui Jiménez:

— Aer, aer, lăsați să intre puțin aer...

Cerul dispăruse. Erau complet acoperiți și simțeau că se sufocă. Lui Raimundo i se păru că aude o voce ca în tunelul din Lota, o voce ca acelea ce răsunau uneori în galeriile minei submarine cînd lipsea aerul.

— Pînza îmi intră în gură... se plînse Benavides.

Cînd Raimundo simți că-i gata să se asfixieze, ridică un capăt al învelitorii din pînză de corabie. Văzu că patronul venea cu un coș lunguieț de pescari pe umeri. Al cincilea, Saúl Castro, nu sosea. Poate că acest loc i-ar fi revenit lui Lorenzo; dar s-au gîndit că tocmai acum, cînd mai evadau încă trei membri ai comitetului, măcar un om ca el, bine pregătit și dîrz, tot mai trebuia să rămînă în lagăr pînă la sfîrșit.

Se apropiară de scăriță doi carabinieri. Fugarii se acoperiră din nou cu pînza.

— La ce oră pleci? îi auziră întrebînd.

— La 12 fix, răspunse stăpînul.

— Ce ai în baloturile acelea?

Nu reușiră să audă răspunsul.

După aceea, stăpînul își instrui ajutorul:

— În loc să mergem la Iquique, o luăm spre nord. Așa au să ne piardă urma. Navigăm o oră spre Arica.

Raimundo se descoperi pînă la ochi. Munții cei triști se mistuiau în noapte. Apa fu brăzdată de un reflex verzui, pesemne lumina unei lanterne, și i se păru că zărește zburînd molatic o găinușă-de-mare, ca aceea pe care-o găsise rănită pe plajă în ziua morții lui Veas. O deosebise, credea el, după dunga neagră de pe pieptul alb. Se acoperiră din nou.

Răsună în apropiere o împuşcătură.

— Ne-au descoperit... murmură Morelli.

Barca înainta pe lîngă coastă. Raimundo, simţind că prora despică apa, spuse sub învelitoare :

— Adio, Pisagua ! Rămas bun tuturor !

Apoi îşi descoperiră feţele, rămînînd tot întinşi. Trecînd prin faţa Cheiului Şase, barca se opri o clipă.

— Are ceva motorul, mormăi stăpînul. Te pocneşte, de obicei, cu cîte o pană tocmai cînd ţi-e lumea mai dragă ! Dar fiţi fără grijă, pentru că bărcuţa asta e învăţată cu marea. Stătu cîtva timp aplecat asupra motorului, şi apoi barca începu să înainteze din nou. Cine vrea să tragă un pui de somn pe Plaja Morţilor sau în cimitir ? întrebă el.

Raimundo se sculă în picioare şi privi cimitirul, nu sub soarele de amiază, ca acum cîteva săptămîni, ci învăluit în *camanchaca*. Desluşi profilul mausoleului italian. „Bun rămas, *don* Dante !"

Ceilalţi făcură cu mîna în semn de rămas bun, adăugînd şi prinosul unui tremur de pleoape, al unui gînd. Zăriră apoi ultimele ruine din Pisagua Veche, şi pescarul spuse :

— Acum puteţi să vă descoperiţi de tot. Mergem ca săgeata spre largul mării. Vremea însă nu-i tocmai bună.

Începu tangajul.

— Ştii să înoţi ? îl întrebă Raimundo pe Jiménez.

— Nu, dar n-are importanţă. Mai jos de fund tot n-o să cad.

Benavides se aşeză pe un bidon de gazolină.

În timp ce barca se îndrepta spre sud, cerul şi oceanul se topeau într-o singură masă de ceaţă.

Raimundo îşi privi ceasul : era 2 noaptea. „Merge exact, după cît se pare." Deţinutul care îl reparase în timpul grevei lucrase bine.

Începu să plouă ; o ploaie ca la Lota, un adevărat potop. Hainele le erau complet murate. „Poate că o să răcesc, se gîndi el. Răcit, dar liber !"

— N-aveţi nici o grijă, spuse rîzînd bătrînul pescar. Ploaia nu-i nimic. Acum chiar că s-a stricat afurisitul ăsta de motor !

Lui Raimundo îi era frig. Se așeză lîngă motor, din care se răspîndea un miros de ulei ars. Vîntul se stîrni din nou și începu să se joace cu barca, ca o balenă cu un peștișor. Cei doi pescari lucrau la motor, ghemuiți ; Raimundo încerca să afle ora exactă, privindu-și ceasul sub firele și licăririle cenușii ale ploii. Se acoperiră cu învelitoarea, parc-ar fi fost un impermeabil.

La 4 dimineața barca începu să duduie din nou. Stăpînul mormăi :

— Să ne grăbim. Trebuie să ajungem la Iquique mai înainte de-a se lumina de ziuă. E greu, fiindcă avem două ore întîrziere. La 6 dimineața ar trebui să fim la zece kilometri de Iquique. Dați-i zor, băieți !

Barca înainta ca un reumatic, legănîndu-se, și dintr-o dată stăpînul ei exclamă :

— Dar-ar dracu-n tine ! Cred că-i mai bine să ne oprim. Busola asta e mai veche decît lumea și merge prost de luni de zile. Cu bezna asta nu văd nimic. Norii și ploaia au dat totul peste cap. Dacă înaintăm, e și mai rău. Cu cît o să mergem așa, fără țintă, cu atît ne încurcăm mai tare. Să facem un popas și să așteptăm dimineața.

— Dar atunci planul nostru a eșuat, gemu Jiménez.

— Dacă nu vă place și doriți să vă întoarceți la Pisagua, vă stau la dispoziție, se oferi pescarul, filozofic.

Omul se apucă să repare motorul, și Raimundo simți că tremură de mînie.

— Marea-i umflată, e răscolită de vînt, spuse bătrînul Morelli, dar acuși are să se lumineze.

— Planul nostru s-a dus jalnic de rîpă ! insistă Jiménez. Astăzi la 3 după amiază trebuia să luăm „Longitudinalul" din Iquique. Dar nu se mai poate... Pleacă de două ori pe săptămînă ; pînă la data viitoare, toată poliția va fi pe urmele noastre...

— De ce să ne amărîm ? murmură resemnat Benavides. Asta e, și basta !

— Nu-i amărăciune, e furie ! interveni Raimundo. Şi de data asta am pregătit prost lucrurile.

Dintr-o dată, pe fruntea înnegurată a cerului se deschise un ochi de ciclop, şi, prin spărtura făcută, lumina se revărsă asupra mării.

Inima le tresări : erau în faţa Pisaguei, la o sută cincizeci de metri de debarcader. Se învîrtiseră toată noaptea în loc. Pe chei zăriră chipurile a doi carabinieri.

— Ne-au văzut, bîlbîi Jiménez.

— Trebuie să ieşim cu mare viteză în largul mării, propuse Raimundo.

— Nu mai putem. Motorul merge prost, le comunică pescarul.

— Să vîslim atunci, sugeră Morelli.

O luntre venea spre ei. Apoi o barcă, ce stătuse pînă atunci legată de pilonii debarcaderului, se desprinse şi porni şi ea pe mare.

Raimundo fu cuprins de panică. Carabinierii aceia cu arma la spinare oare nu pe ei îi arătau cu mîna ?

— Cu toată viteza spre sud ! îi grăbi el, începînd să vîslească împreună cu Jiménez.

Acesta bolborosi printre dinţi :

— Fir-ar să fie ! Cum am putut să ne întoarcem tot aici ?!

Barca cu motor se îndrepta spre ei.

— Cu toată viteza ! repetă Raimundo, trăgînd la vîsle.

Morelli se oferi :

— Pot să vîslesc şi eu.

Din nou se auzi zumzetul trepidant, de data aceasta foarte aproape.

— Am dres motorul, anunţă pescarul.

Barca porni cu viteză, dar ei continuară să vîslească, pentru a mări distanţa.

— Văd că eşti foarte liniştit, îi spuse Raimundo barcagiului cu un ton agresiv.

— Da. De ce nu ?

Culmile cenuşii se îndepărtau, dar ei nu izbutiseră încă să iasă din potcoava golfului.

— Barca aia nu vine spre noi. Pur și simplu iese în largul mării, șopti stăpînul. În afară de asta, barca mea e mult mai învățată cu marea. Ne-au luat pe toți drept niște pescari.

Barca se pierdu din vedere. În plin ocean, zăriră fum în depărtare. Mugi o sirenă, și Raimundo dădu drumul vîslelor, pentru a saluta cargobotul care trecea.

— Porcăria asta s-a defectat din nou! spuse omul pe la 9 dimineața. Și, colac peste pupăză, mai intrăm și într-un vîrtej!

Raimundo simți răul de mare.

— Da, acum tangaj ne mai lipsea, prieteni, comentă pe ton burlesc pescarul; dar n-are nimica, reparăm pana în zece minute.

Jiménez văzu o caracatiță purpurie lipindu-se de coasta bărcii.

Bătrînul Morelli aprinse lampa de spirt, ca să pregătească micul dejun. Sunetul lămpii se auzi ascuțit și încurajator în mijlocul oceanului. Ajutorul stăpînului bărcii scotoci într-un sac de făină, de unde scoase pîine și zahăr. Apoi le oferi cafea într-o cutie de tablă.

— Nu-mi arde de mîncare, refuză Raimundo, cu capul plecat peste marginea bărcii și tîrîndu-și o mînă prin apă. Îi era greață.

— Acum, cînd echipajul a luat gustarea de dimineață, toată lumea trece la vîsle! hotărî Jiménez.

— Tatăl meu era și el un om al mării, își aminti Benavides vîslind.

— Ia! ia ascultă! îl întrerupse Jiménez, privind în sus.

Un zgomot venea din înălțimi. Erau nouă avioane.

— Sînt ale Forței Aeriene!

Se culcară din nou în barcă, și avioanele trecură foarte aproape.

— Mi se pare că am fost descoperiți, spuse Jiménez, și ne caută pe mare, prin aer și pe uscat.

— Nu cred, îl contrazise pescarul; dar, pentru mai bună pază, acoperiți-vă, pentru că, iată, vine șalupa *Bolados.*

Capitolul LX

SE TRAGE ZĂVORUL

Fugarii şedeau din nou înghesuiţi sub învelitoare, în întuneric.

— Spune-ne, vasul vine încoace ? întrebă Jiménez, pe jumătate asfixiat.

— Se pare că da, răspunse omul, tot ghemuit deasupra motorului.

Trecură cîteva minute dintre acelea care par ore nesfîrşite. Raimundo trase colţul pînzei. Pescarul nu mai era aplecat, ci sta în picioare şi saluta, descriind cu mîna un semicerc.

— Descoperiţi-vă, copii ! Şalupa îşi continuă drumul spre Pisagua. A fost după provizii.

La orele 4 după amiază zăriră Punta Negra, locul unde trebuiau să debarce, situat la zece kilometri de Iquique. Plajă nu era şi trebuiau să coboare pe o coastă abruptă, printre nişte stînci ascuţite. Raimundo încercă să-şi dea jos bocceaua cu haine, lunecă şi căzu în apă. Pantofii i se muiară. Legătura cu rufe amortiză însă lovitura ; cu toate acestea, îşi sfîşie pantalonul şi un genunchi îi sîngera. Se aşezară pe pietre, studiind terenul. Patronul lovi apa cu vîslele şi-şi luă rămas bun :

— Vă urez noroc ! Cu bine ! Trebuie să fiu în Pisagua chiar la noapte ; altfel, cei de acolo au să intre la bănuieli.

Raimundo îşi flutură mîna şi-i strigă :

— Mulţumesc. La revedere !

De fapt, însă, ar fi vrut să-l roage să mai aştepte o clipă. Îşi privi tovarăşii, care şedeau cu legăturile de haine ude în mînă, şi văzu în ei propria-i imagine : naufragiaţi pe o insulă pustie. Se descălţă şi-şi puse pantofii uzi cu talpa la soare. Apoi se întoarse spre munte şi-şi dădu seama că fiecare vîrf era un perete de stîncă inaccesibil. Îşi mai aruncă o dată privirea către mare. Barca se pierduse în depărtare, şi ei rămaseseră singuri. Se îndreptă spre gura unei

peșteri. Era foarte strîmtă, adîncă și cu intrarea prăbușită, așa încît intra apa într-însa.

Jiménez și Benavides plecară în explorare. Se întoarseră după o jumătate de oră.

— Cu neputință să ne deschidem un drum. Am căzut într-o capcană. Se pare că s-a surpat terenul și nu e nici urmă de potecă nicăieri!

— Totuși, trebuie să ieșim de-aici! stărui Raimundo. Dacă vrei, mergem noi doi, îi propuse lui Jiménez. Morelli și Benavides rămîn pe loc, cu boccelele, și imediat ce putem, venim să-i luăm. Nici vorbă să plecăm toți cu bagajele în spate.

În clipa aceea se porni fluxul; apa le udă din nou legăturile. Se cățărară pe stînci la cîțiva metri. Jiménez privi cu descurajare culmea cea aspră și proroci:

— O să ajungem sus la Sfîntu-așteaptă!

Văzură că bătrînul Morelli lunecă în mare cu legătura lui de haine și coborîră să-l ajute.

— Gata, Jiménez? Alt drum nu e. Trebuie să dăm piept cu muntele.

Își scoaseră hainele. Începură să urce, numai în pantofi, pantaloni și în maiouri. Se prindeau de pietre și de colțurile stîncilor, care apoi se prăvăleau în valurile zbuciumate.

— Atenție! Nu aruncați cu pietre! strigă de jos Benavides.

Fugarii se rostogoleau și se zgîriau; se luptau, încercînd să se prindă de ceva, înfundîndu-și mîinile și capul în pămîntul sfărîmicios, care le fugea de sub picioare.

— Ne-ar trebui o frînghie, oftă în șoaptă Raimundo, cu fața în jos.

— Și de ce am prinde-o? îl întrebă Jiménez.

— De vreun colț de stîncă.

— Bună idee; dar lasă visele pentru la noapte, cînd ai să fii în pat.

Nisipul povîrnișului, călit la soare, răsfrîngea o arșiță înăbușitoare. Raimundo avea ameteli. „Iarăși efectul grevei foamei, își spuse el: am slăbit îngrozitor. O să mă prăvălesc pe coastă în jos, o să cad

de-a dreptul în mare, de la două sute de metri și gata toată povestea!" Genunchiul îi sîngera, avea pantalonii făcuți ferfeniță și mîinile jupuite.

Privirăspre cei de jos: bătrînul Morelli și Benavides le făceau semne disperate, cu apa pînă la genunchi și cu legăturile de haine în brațe.

— A început fluxul, apa urcă, zise Jiménez. Să nu se înece.

— Și dacă coborîm, ce facem? întrebă Raimundo. Mai bine nici să nu privim spre apă.

Se tîrîră ca șopîrlele din Pisagua și-i pierdură din vedere pe cei rămași jos. Ca să urce, se ajutau chiar și cu bărbia, și, din cînd în cînd, se odihneau cu capul îngropat în nisipul acela mișcător. Soarele începea să asfințească. Dintr-o dată Raimundo strigă:

— Jiménez! Jiménez! Unde ești?

Nimeni nu-i răspunse. Simți că-i intră în ochi un nor de praf; apoi îl văzu pe Daniel stînd, cît era de lung, în picioare, pe culme.

Raimundo se tîrî pînă la el, și Jiménez îi spuse:

— Ne-au trebuit patru ore ca să urcăm muntele.

Era întuneric beznă. Mergeau de-a lungul unui strîmt defileu, tăiat în munte de mîna omului.

— E linia ferată. Pe-aici trece trenul din Pisagua, o recunoscu Jiménez. Acum nu ne mai rătăcim. Dar nu mai pot.

— Nici eu.

Se întinseră pe nisip. Daniel se înduioșă de propria sa soartă. Se simți singur și părăsit și, cuprinzîndu-l o mare milă de el însuși, adormi în întuneric.

Îi trezi un muget. Toată strîmtoarea aceea fu inundată de o lumină orbitoare, care desena o umbră bizară pe pereții abrupți ai stîncilor. Raimundo simți că trupul i se înmoaie, ca o gelatină tremurătoare, și-și aminti de clipa din copilărie cînd era cît pe ce să cadă de pe podul de peste Bío-Bío. Huruitul asurzitor al roților îi izbi timpanele; abia auzi răcnetul lui Jiménez:

— Trenul! Lipește-te de perete!

Lumina se prăvăli asupra lor. Nu mai era chip

să scape. Moartea venea cu înfăţişarea unei locomotive, învăluită în nori de aburi. Păreau încrustaţi în peretele muntelui. Raimundo auzi urletul disperat al lui Daniel :

— Opreşte ! Opreşte !

Locomotiva se năpusti năvalnică spre ei cu toate luminile aprinse. Raimundo fu copleşit de urletul maşinii, amestecat cu ţipătul lui Jiménez. Monstrul, împroşcînd scîntei, năvăli spre ei, şi în străfulgerarea unei fracţiuni de secundă, secunda lucidă care precede moartea, Raimundo îl văzu pe fochistul negru de funingine aruncînd cărbuni cu lopata. Monstrul exercita asupră-i o atracţie hipnotică, de hău, deşi roţile încă nu i se vedeau. Focul zvîcnea prin ferestruica de oţel ; în lumina cabinei se desluşea silueta mecanicului. Dintr-o dată se auzi iarăşi răcnetul lui Jiménez. O, acum, într-adevăr, muntele metalic avea să se prăvălească asupra lor. Atunci, din adîncul măruntaielor lui Jiménez ţîşni un strigăt animalic. Lumina reflectorului îi bătea în ochi, orbindu-i. Raimundo auzi şuieratul ascuţit, disperat al călătoriei eterne. Îl năpădi mai puternic mortala fascinaţie a namilei negre.

Roţile scîrţîiră strident din pricina smuciturii produse de frînarea bruscă. Maşina parcă sări de pe şine şi rămase ţintuită pe loc, pufnind, gîfîind. Da, se oprise. Mugeau supapele de aburi, şi Raimundo simţi că parcă se deschideau în adîncurile propriului său trup, picurînd apă clocotită.

Mecanicul şi fochistul, cu feţele mînjite de cărbune, coborîră dintr-un salt. Uriaşul ochi orbitor al locomotivei strălucea ca soarele închis într-o cutie.

— Cît pe ce să vă omorîm ! zbieră maşinistul. Cum de v-a trăsnit să umblaţi pe-aici noaptea ?

— Ne ducem la Iquique şi nu ştim alt drum, bîigui încurcat Raimundo, galben ca ceara.

Se urcară în cabina locomotivei. Nu era un tren mare ; în afară de locomotivă, mai avea un singur vagon de marfă.

— Am scăpat ca prin urechile acului, suspină

Jiménez, cu voce tremurătoare, simțind că i se înmoaie picioarele.

— Dar de unde dracu veniți în halul ăsta? întrebă mecanicul.

— Ne-am rătăcit.

Îi privi sceptic.

— Noroc că e noapte, fu singurul său comentariu. Îl cunoașteți pe Zacarías Padilla?

La 12 băteau la poarta casei indicate ca punct de legătură.

Înainte de a se spăla și a-și potoli foamea, cerură să plece în căutarea celorlalți doi fugari.

— Trebuie să ne grăbim. Nu au nici apă, nici mîncare, și năvălește apa peste ei. Poate s-or fi și înecat... oftă încet Jiménez.

— N-aveți nici o grijă, spuse omul care-i găzduise. Vor merge alții să-i caute. Numai să faceți un plan deslușit al locului exact unde i-ați lăsat.

Expediția de salvare plecă la ora unu și jumătate noaptea.

— Și acum la culcare!

De cît timp nu se culcaseră pe o saltea de lînă? Raimundo dormi așa cum s-o fi dormind poate în țara viselor. Pe la 10 dimineața veni prietenul din noaptea trecută să-i trezească.

— Oamenii nu s-au întors încă. Ciudat... Poate că n-au dat de ei. E periculos să mai rămînă acolo. Vom ieși cu o barcă, să vedem dacă nu-i putem găsi și lua pe mare, deși nu știm exact locul unde se găsesc.

Merg și eu, spuse Raimundo.

— Și eu, adăugă Jiménez.

— Nu; unul este de ajuns. Ești sigur c-o să recunoști locul unde ați debarcat?

— Sînt sigur, răspunse Raimundo.

Ieși, ca și cum ar fi fost și el un pescar ce-i însoțea pe ceilalți, și se îndreptară spre port.

— Unde mergeți? îi întrebă un carabinier.

— La pescuit de ton, răspunse pescarul.

— Permisul...

— Iată-l.

Se urcară în barcă şi se îndepărtară de chei, pe o mare destul de agitată. „Dar, spre deosebire de cea de ieri, barca asta este bună", îşi spuse Raimundo.

— Atenţie ! îi preveni pescarul. Văzură nişte vîsle ridicate în sus. Barca aceea este avariată şi cere ajutor. Nu putem s-o lăsăm de izbelişte. Trebuie să-i ajutăm. Este legea mării.

Erau nişte cunoscuţi, pescari din sindicat. Legară barca avariată cu o frînghie, o remorcară, şi oamenii care se aflau în ea trecură în ambarcaţia în care era Raimundo.

Imediat după masă, Raimundo zări peştera cunoscută şi-i văzu pe Morelli şi Benavides făcîndu-le semne, căţăraţi pe o stîncă. După cît se părea, erau sleiţi de puteri şi gata să ceară ajutor oricui.

Cînd urcară în barcă, îi priviră pe salvatori cu nişte ochi istoviţi, de oameni ajunşi la capătul puterilor, şi apoi se aşezară pe boccelele de haine. Navigară trei sferturi de oră.

Iquique era în faţa lor şi-i lăsară pe fugari la intrarea portului, pe o şalupă mare în reparaţie. Morelli şi Benavides scotociră prin legături. Amîndoi erau plini de noroi şi uzi. Hotărîră să-şi schimbe hainele. Îi luă o altă barcă de pescari, care, după ce trecu pe lîngă şlep, se însărcină să-i introducă în rada portului şi ancoră în golf. Se apropie şalupa unei întreprinderi de pescărie.

— Gata, veniţi ! spuse un zdrahon de pescar şi-i conduse pînă la debarcaderul companiei, la Puntilla.

Îşi lăsară boccelele şi hainele şi ieşiră numai în cămaşă, toţi trei, ca şi cum ar fi fost pescari. Pe chei stăteau de vorbă cîţiva slujbaşi ai companiei, care îi priviră cu uimire. Poarta de intrare în oraş era închisă. Trecură prin vechile hale, unde odinioară se depozita salpetru. Raimundo trase zăvorul, deschise larg poarta şi ieşiră în stradă. Zăriră un grup de oameni, din care se desprinse un bărbat subţire, care se apropie uşor de ei, şoptindu-le în treacăt :

— Atenţie, vine o patrulă de carabinieri.

Raimundo şi Benavides iuţiră pasul.

— Fiţi mai degajaţi, le recomandă bătrînul Morelli.

Bărbatul cel slab se apropie din nou de ei şi le suflă :

— Intraţi aici, prin poarta aceea deschisă.

Se strecurară în gangul unei case vechi. Raimundo se sprijini cu spatele de perete. Se uită la ceas.

— Este exact ora la care se face apelul la Pisagua, mormăi el. Ar fi trebuit să debarcăm cel mai tîrziu ieri la 7 dimineaţa.

— Nu face să te mai jeleşti după oalele sparte, murmură Morelli.

Prin faţa porţii trecură cu paşi grăbiţi doi carabinieri.

Raimundo îşi duse mîna la ochi şi spuse :

— Parcă mă simt puţin obosit. Dar tare-aş vrea să ştiu ce-o fi făcînd acuma maiorul în Pisagua...

Capitolul LXI

NECUNOSCUTA

În Pisagua, chiar în acea clipă, maiorul Sánchez sări în sus ca ars.

Păduchele-negru era în faţa lui. Intrase tocmai în momentul cînd maiorul îşi punea zahăr în ceai. Cînd se uită la el, aproape pe furiş, şi-l văzu aşa obez şi negru, cu faţa rotundă şi turtită, o teamă i se cuibări în inimă, şi ceaşca pe care o ridicase la înălţimea bărbiei începu să tremure. Păduchele-negru îşi aţinti ochii asupră-i, şi maiorul observă că lua poziţia de drepţi cu greutate. Îşi lipi picioarele, foşnindu-şi pantalonii băgaţi în cizmele de călărie, îl salută pe superior cu patru degete duse la şapcă şi-i spuse :

— Domnule maior, aduc veşti proaste.

— Cum ?

— Lipsesc cinci la apel.

Acela a fost momentul cînd Sánchez a sărit ca ars.

— Poftim ! Știam eu că așa o să se întîmple ! Și știu și cine sînt fugarii. Îi știu. Nici nu-i nevoie să mi-i spui. Sînt conducătorii grevei foamei, aceia pe care am vrut să-i trimit în munți. Nu m-au ascultat cei de la Santiago. Treaba lor ! Eu mă spăl pe mîini ! Acum se va vedea cine a avut dreptate. Singurul lucru care-mi stă la inimă este ca aceste lepădături să nu-și rîdă de mine. Or să-și amintească de maiorul Sánchez cîte zile-or avea ! Se întoarse spre carabinier : Și tu ce stai aici și caști gura ? De ce nu ai plecat în urmărirea lor ?

— Păi nu mi-ați ordonat, domnule maior. I-am căutat prin barăci, în fosta cazarmă a pompierilor, în piață, pe plajă, în pagodă. Nu-s nicăieri. Dar jur c-o să-i găsesc ! Dacă e nevoie, o să-i urmăresc pînă la Zapiga.

— Nu pot fi atît de departe. Du-te chiar acum. Cere altă patrulă la Junín. Voi ordona să se trimită și bărci pentru a cerceta marea. Am să telefonez la Iquique ; dar asta peste o oră. Poate îi găsim pîn-atunci. La Santiago am să comunic numai la noapte, foarte tîrziu, ca să se afle abia mîine. Fiindcă dacă ne putem scuti de o mustrare, de ce să n-o facem ? De la minister știu c-o să mă aleg cu o săpuneală bună... Ce-au răspuns cei din barăci cînd i-ai întrebat de ei ?

— Mint, domnule maior. Te trimit de la Ana la Caiafa. „S-or fi plimbînd pe plajă." „Parcă s-au dus să joace fotbal." Dumneavoastră știți doar, domnule maior, mint ca niște nelegiuiți.

— Sînt înțeleși între ei să mintă.

Chiar Sánchez, în persoană, se duse să inspecteze barăcile. Nimic. Soarele asfințea, și el se întoarse la cazarmă. Apăru iarăși calul alb al Păduchelui-negru. Caporalul de data asta nu mai intră cu mutra plouată, ci cu un aer plin de încredere. „Nu mai trebuie să-l dojenesc, își spuse el. De-ajuns cu mustrările !"

— Domnule maior, l-am găsit !

— Cum ?

— Da, a apărut foarte liniştit în baraca 4, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

— Cine ? Raimundo ?

— Nu, celălalt, Lorenzo Manzano. Vă jur că înainte lipsea din baracă ! Era cu fugarii.

— Încă nu-i am în mînă ; dar, în orice caz, ăsta-i un peşte gras, care-mi va servi de momeală ca să-i prind pe ceilalţi.

Deşi se petreceau lucruri pe care maiorul în clipa aceea nu le putea înţelege, instinctul îi spunea că în curînd are să-i aibă din nou pe toţi în mînă ; şi atunci abia are să-i trimită unde va vrea el, o dată ce domniilor-lor tot nu le plăcea Pisagua.

A doua zi Raimundo citi în ziar, pe trei coloane, un titlu : *Cinci deportaţi au evadat din Pisagua.* „Bine, se gîndi el, s-a descoperit fuga noastră, dar pot să întreb : de ce cinci, şi nu patru ?"

Bănuia cum stăteau lucrurile în Pisagua. După telegramele de rigoare, ministerul va trimite tuturor comisariatelor de poliţie şi organelor de siguranţă din ţară o dispoziţie : „Prin prezenta se ordonă arestarea lui Raimundo Ayala... Semne particulare : cicatrice, cu şase cifre dedesubt." În curînd va umbla cu o mutră de criminal, chinuit de spaimă, aşteptînd în fiecare moment ca într-un vagon de clasa a treia, de pildă, din „Longitudinal", doi oameni să-i confrunte chipul cu fotografia din ziar şi să-i spună : „Te rog, urmează-ne !"

Mai veniră cîţiva prieteni ca să dezbată planul pentru a doua etapă a fugii. Cum să iasă din Iquique ?

— Se fac cercetări peste tot. Percheziţionează casă cu casă. Trebuie să plecaţi cît mai repede din Iquique.

Cel care vorbea era un tinerel.

— Avem acelaşi plan şi pentru dumneata, şi pentru ceilalţi trei tovarăşi, dar fiecare va pleca separat. Dumneata te vei da drept muncitor şomer, care cere de lucru pe la diferite întreprinderi, pînă cînd vei putea să iei trenul într-un loc sigur.

Raimundo izbucni în rîs; asta e zona cea mai periculoasă, cea mai păzită.

— Ai spus bine dumneata: cu cît o să plec mai repede de aici, cu atît mai bine.

La miezul nopţii tînărul cu planul se întoarse şi-i spuse:

— Trebuie să pleci imediat de-aici. Am aflat că au de gînd să percheziţioneze casa.

Tînărul îl însoţi pe diferite străzi, şi Raimundo fu surprins de tot sistemul acela de păstrare a misterului în public de care acesta se folosea pentru a-l conduce. Nu văzuse niciodată ceva asemănător în materie de mers clandestin. Era cu neputinţă să-i găsească vreo greşeală. Tînărul mergea înainte, grăbit, cu legătura de rufe la subsuoară, apoi trecea fără veste la un pas tărăgănat şi poticnit, ca şi cum ar fi avut genunchiul fracturat, încercînd parcă să demonstreze că acest pas nu-i aparţinea, că era al altuia. La fiecare intersecţie privea către cele patru colţuri, apoi pornea ca vîntul. După ce merseră aşa cam vreun sfert de ceas, ghidul îl aşteptă şi-i suflă la ureche:

— Ascultă, pe strada următoare trebuie să fii atent. Văd oameni care-mi dau de bănuit. Nu mă urma. O să înconjur blocul de case şi ne întîlnim în celălalt colţ.

Cînd reapăru, Raimundo îl văzu înaintînd o bucată de drum; apoi dispăru ca fulgerul pe o uşă.

Dar reapăru imediat, rămase nemişcat în prag, luminat de un felinar, privi în toate părţile şi îi făcu un semn energic cu mîna.

Un automobil semnaliza din stradă, dar nu claxonînd, ci făcînd să zbîrnîie motorul. Veneau din nou să-l caute agenţii civili? Era ora 9 dimineaţa şi pe străzile oraşului căldura şi începuse să dogorească puternic cînd femeia pe care o aştepta coborî grăbită. El o privi de după perdea: era tînără şi frumoasă, dar cu totul necunoscută. Şi totuşi era nevasta lui. Margarita? Nu. Atunci? Bigamie, adulter? „Raimundo, tu, un bărbat aşa de serios?!"

„Da, chiar eu. Cu ajutorul lui Dumnezeu o să urc cu nevastă-mea în taxi și o să plec cu ea în călătorie", își spuse el.

Femeia îl luă ușor de mînă și-i spuse un scurt: „Am venit", ca și cînd s-ar fi cunoscut de cînd lumea. Ea îi transportă pînă la poartă valiza de împrumut și sacul de voiaj în culoarea drojdiei de vin, și Raimundo mormăi:

— Nu, asta nu-i treabă de femeie.

Tot timpul drumului, în mașină, ea vorbi cu o pasiune nebună despre copii.

— Mă simt foarte singură fără tine.

— Cum așa? Dar copiii? O mamă se mai poate simți singură cînd îi are lîngă ea?

— Lasă-mă să te însoțesc pînă la Victoria, îl imploră ea. O lună întreagă vom fi departe unul de altul.

La stația de autobuze el cumpără două bilete pînă la Victoria. Femeia continuă să-i facă declarații de dragoste în tot timpul călătoriei, și în vehicul pasagerii rămaseră cu impresia că e vorba de o pereche nu prea potrivită, fiindcă soțul era cam indiferent, cam rece. După părerea generală, ea se dovedea parcă puțin prea pisăloagă, dar era atît de tînără...

El privea peisajul acela apăsător: Huantajaya pe partea stîngă; Alto Hospicio, baza aeriană a Condorilor; întreprinderi acum moarte. Deși se uita la toate acestea, în realitate nu-l interesa decît ce se petrecea în autobuz. Un bărbat se uita țintă la el. Își scosese portofelul și căuta ceva. „Îmi privește fotografia", își zise Raimundo.

Iar femeia continua să vorbească. „Da, draga mea, continuă-ți pălăvrăgeala". Agenții supraveghează camioanele și trenurile. Se răspîndise zvonul că el se găsea în Iquique. Poate o să-l aresteze cînd va ajunge la Victoria. „Pescarul cu blestemata lui de barcă e de vină că am întîrziat atît!". Bărbatul ședea acum cu spatele spre el, vorbind cu șoferul, și nu-i mai aruncă nici o privire pînă ajunseră la Victoria.

Acolo, în stație, așteptau un sergent și doi soldați din Regimentul Blindat, care fusese în Pisagua. Îl cunoșteau perfect pe Raimundo. „Ei drăcie!"

— Au venit pentru mine, îi spuse el fetei. Pesemne că au primit ordin să supravegheze toate vehiculele; or fi avînd fotografia mea în buzunar.

Văzu că limbuția femeii se risipi ca prin farmec:

— Cred că nu ți-am fost de nici un folos, se acuză ea coborînd din autobuz.

Soldații îl priveau. Raimundo observă că schimbau între ei priviri semnificative. Îi tremurau picioarele. Își urcă geamantanul în tren, în timp ce ea se ducea să-i scoată bilet. Lunea nu erau decît vagoane de clasa a treia. Soldații continuau să-l urmărească. Bărbatul din autobuz nu se mai vedea. Mai erau încă douăzeci si cinci de minute pînă la plecarea trenului. „Da, Raimundo, sînt timpuri grele acum pentru oamenii din popor, dar aceste douăzeci și cinci de minute sînt îndeosebi grele pentru tine."

Unul dintre soldații pe care-i cunoscuse în Pisagua îl salută prietenos prin fereastră, și gestul acesta fu pentru el o trezire neașteptată. Soldatul repetă mișcarea cu mîna dreaptă; era salutul de rămas bun al unui prieten. Simți o nouă fericire. Gîndurile i se înseninară; veni și fata cu biletul de tren.

Atunci observă că ceilalți trei fugari urcau și ei în vagon. Prezența lor îl bucură. „E bine că sîntem împreună, deși trebuie să mergem despărțiți, în vagoane diferite", își spuse.

Femeia îi vorbi iar:

— Eu știu care este cea mai mare dorință a dumitale.

— Da? Ești ghicitoare?

— Ți-o citesc în ochi: dorești ca aceste minute, care mai trebuie să le petreci cu mine, să treacă mai repede decît vîntul; să ne despărțim chiar acum, imediat. Nu fi îngrijorat. N-o să se întîmple nimic. În gară avem mulți prieteni. Privește pe fereastră!

Își scoase capul pe geam și, fără să cunoască pe nimeni, îi văzu pe toți.

— Acum cobor, spuse femeia.

El îi strînse în tăcere mîinile. Era bucuros de prezența prietenilor și trist din pricina acestei

femei, care-l apărase şi-i redase liniştea, dar care acum pleca. Nu-i ştia nici numele. Îi reţinu o clipă mîna într-a lui, şi ea nu se împotrivi. Apoi, brusc, se desprinse. Se auzi fluieratul care anunţa plecarea trenului, şi ea coborî, aranjîndu-şi părul.

Îl trecu o sudoare rece. Pe peron se iviră doi carabinieri, îndreptîndu-se spre vagonul său şi escortîndu-l pe pescarul Segovia, care era transportat în sud ; iar în spatele lor, trei necunoscuţi, agenţi, după părerea lui.

Trenul se puse încet în mişcare. El îşi luă un aer posomorît, gînditor. Segovia trecu pe lîngă el fără să-l privească. Ce s-o fi întîmplat cu plasa lui ?

Capitolul LXII

ÎN PLOAIE, PRINTRE PINI

În deşert se ridicară norişori de nisip. Femeia dispăru ca un miraj. Coborî o ceaţă rece, şi noaptea îi şterse totul din faţa ochilor. Ştia că drumul acesta i se va părea nesfîrşit. Ieşi pe platforma vagonului, unde stătea Segovia.

— În Pisagua se ştie doar că aţi fugit ; nimic mai mult.

— Ceilalţi trei sînt agenţi de poliţie ?

— Da, dar nu ştiu dacă vă cunosc. N-am auzit nimic.

— La revedere.

— Stai să-ţi mai spun ceva : în tren se află şi o agentă. Nu ştiu cine e, dar i-am surprins vorbind despre asta în timp ce eu moţăiam. Au ordin să nu se apropie de ea. Fii cu luare-aminte la femeile din vagon.

— Sînt destul de multe.

Îşi făcu paltonul sul, ca să şi-l pună sub cap. Trenul lumina mormane înalte de zgură. Locomotiva scoase un şuierat prelung, menit parcă să străbată întregul pampas, un şuierat insistent, sfîşietor.

Atunci Raimundo văzu în faţa lui o femeie înaltă, zveltă, care îl întrebă, aplecîndu-se spre el :

— Vă stînjenesc dacă fumez ?

Cînd întredeschise ochii, femeia nu mai era acolo.

Aţipea neliniştit, chinuit de vise agitate. Se deşteptă cu un strigăt cînd simţi că cineva îl scutura de umeri.

— Raimundo !

Inima îi tresări. În semiobscuritatea vagonului nu-i vedea bine faţa, dar nu era nici unul dintre cei trei agenţi, ci un ins corpolent, cu un glas familiar. Îl recunoscu după voce.

— Albino, Arabule ! ce-i cu tine aici în tren ?

— Mă duc la Antofagasta, spuse el aşezîndu-se, în timp ce-şi pipăia faţa pe întunerîc. Femeie ţicnită! După ce au expediat-o din Pisagua, împreună cu Margarita, s-a întors acasă la părinţii mei, pe muntele El Litre, în Valparaíso. A stat ea cît a stat în linişte, cu fetiţa, dar pe urmă şi-a zis : „Trebuie să fiu iarăşi împreună cu Albino". Bărbatul zîmbi cu o expresie de adîncă oboseală. Şi nebuna de femeie s-a întors la Iquique. Acolo a aflat de fuga mea şi mi-a lăsat vorbă că mă aşteaptă la Antofagasta, la o soră de-a ei. De-abia acum am aflat şi mă duc s-o iau. A dus-o tare greu şi e bolnavă.

— Bolnavă de dragoste... murmură Raimundo, amintindu-şi cuvintele Margaritei. A rămas, pare-se, aceeaşi femeie care a străbătut munţii ca să te găsească.

— Da ; va rămîne mereu aceeaşi.

— Îndrăgostită pînă la moarte ! spuse Raimundo,

— Poate că rămîn pe-aici pînă se mai limpezesc lucrurile, pentru că la mine-n tîrg n-am să pot nici să locuiesc, nici să muncesc, spuse Albino, încercînd să schimbe vorba. La urma urmelor, sînt ca şi tine, un evadat din Pisagua. După cît se pare, fuge multă lume. În felul ăsta, o să se termine şi cu Pisagua tot fugind unul cîte unul, bucăţică cu bucăţică.

— Dar au mai rămas încă mulţi.

Îi ceru să-i spună ce mai făceau prietenii din lagăr, întrebînd de fiecare în parte.

— Mai citeşti tot aşa, zi şi noapte ? se interesă Raimundo.

— Nu prea, nu cît citeam în lagăr. Mult mai puţin.

— Eşti urmărit ? Poliţia ţi-a dat de urmă ?

— Nu ; n-am observat nimic.

— Atunci, înseamnă că am avut eu vedenii.

— E vorba de obişnuinţă. Povesteşte-mi, Raimundo, acum despre viaţa din Anzi şi ce-a fost cu greva foamei, dar spune-mi de-a fir-a-păr, fiindcă sînt lucruri pe care şi eu ar fi trebuit să le trăiesc.

Dacă această călătorie durează patru zile şi trei nopţi, de cîte ori o să-ţi tresară inima ? Iată o întrebare pe care ţi-o pui cînd te deştepţi brusc, cu răsuflarea tăiată, şi vezi că asupra ta sînt aţintite priviri bănuitoare.

Norte Chico a rămas în urmă. Arabul a coborît de mult din tren. În staţia La Serena cumpără nişte lapte de capră într-o sticlă de bere şi se gîndi că n-are bani să ajungă la Santiago. O să rămînă pironit în gara La Calera. Şi ? „Acolo am să mă pierd ca o picătură în mare", îşi zise el. Începu să plouă : o ploaie adevărată, o ploaie de miazăzi, cum nu mai văzuse de atîta timp.

Ceilalţi evadaţi călătoreau în vagoane diferite, iar femeia cea cu trupul zvelt parcurgea trenul la răstimpuri dese, cu un aer iscoditor, neliniştitor, felin.

Cînd zări staţia, se ivea şi lumina dimineţii, dar nu ca o fiică a soarelui, ci a ploii. Prin ceaţa zorilor tulburi, încerca să distingă siluetele de pe peron.

Femeia îl întrebă :

— Dumneata mergi pînă la Santiago ?

— Nu ; rămîn în La Calera şi pe urmă plec la Valparaíso.

Ea îşi miji ochii, ca o mioapă, îşi ţuguie buzele şi şopti :

— Ce păcat... Cu bine !

Cînd coborî cu bagajele, îi venea să îmbrăţişeze pe toată lumea. Pasărea îşi luase zborul din colivia ei mişcătoare, inima îi era liberă, iar femeia cea prefăcută, care făcea pe îndrăgostita, a plecat ! O, da, era emoţionat. Scînteile, lacrimile ploii căzeau peste La Calera. Întrebă unde este poşta şi trimise fratelui său Julio, din Santiago, o telegramă, rugîndu-l să-i trimită o mie de *pesos*. „Aştept banii la poştă. Chiar astăzi." Îşi dădu ultimul ban pe telegramă.

Pe boltă, praful de var se contopea cu tremurul cenuşiu al ploii. Umblă razna prin tîrguşorul Las Cabritas. Îi era foame ca în a doua sau a treia zi de grevă... „dar dacă fratele meu n-are sau nu poate face rost de bani ? Poate că i-am cerut prea mult. O să înţeleagă el că dacă nu are o mie, poate să-mi trimită şi cinci sute sau două sute de *pesos*."

După-amiază, ploaia cea tăcută tot mai spinteca lumina cu dungile ei. Se duse la poştă şi spuse : „Aştept un mandat". Se aşeză acolo şi se prefăcu că doarme. „Seamănă cu ploaia din Lota, cînd eram copil." Aerul era rece, iar aparatul „Morse" îşi răsfrîngea ţăcănitul într-însul tot aşa ca atunci la Pisagua, în ziua cînd sosise telegrama privitoare la grevă. Tresărea ori de cîte ori sunetul ploii era zgîriat de şuieratul pătrunzător al trenurilor, care făceau cursa între Santiago şi Valparaíso. Lumina zilei se stingea ca o floare ofilită. Se duse iarăşi la ghişeu şi întrebă :

— Tot n-aveţi nimic pentru mine ?

— Care este numele dumitale ?

Ezită un moment. N-avea ce face. Îl spuse. Cînd îl pronunţă, parcă se făcu mai mic.

Funcţionarul revizui nişte hîrtii.

— Nu, nu este nimic. Arată-mi legitimaţia. Iar dacă n-o ai, nu poţi încasa nici un mandat.

Se aşeză din nou. După cîtva timp, funcţionarul mai spuse :

— Plouă cu găleata.

„Asta-i a doua grevă a foamei într-o lună. Post şi potop", îşi zise Raimundo, în timp ce un nou şuierat

întrerupse muzica ploii. Se uita prin geam la ploaia torențială ; i se păru că aude o muzică de harpă. Picioarele îi erau umede și amorțite, ca și cele ale harpei care cînta monoton la fereastră.

Petrecu noaptea nu departe de poștă, adăpostindu-se pe sub streșini și căutînd să nu dea ochi cu poliția. Era ud ciuciulete. Fu o noapte aproape tot atît de lungă ca și cele din timpul grevei. Să nu fi primit oare fratele său telegrama ? Privea țintă ușa poștei. Dimineața simți o foame nebună. La nouă se deschise poșta, și el se strecură înăuntru. Funcționarul îl întrebă :

— Tot mai aștepți ? Ești ud leoarcă. Ai dormit bine ?

El nu răspunse nimic, și după cîtva timp plecă. O luă pe străzile sărăcăcioase, unde nimeni n-o să-l privească bănuitor. Cînd nu mai putu merge, își zise : „Mai bine să mă întorc în centru. Să văd dacă nu mă ia gratis vreun camion care merge la Santiago. Nu mai pot", și se așeză în piață.

Se reîntoarse la poștă. Văzu în ușă un bărbat cunoscut, care-și scutura pălăria de ploaie. Raimundo își înghiți saliva.

— Ei, iată, aici sînt ! Am primit telegrama ta azi-noapte.

Cînd porniră spre gară, pe fața lui Raimundo tremurau cîteva scîntei de ploaie.

Nu luară expresul, ci un personal, căci nu voiau să coboare în gara Mapocho, care se afla la numai două *cuadras* de un post important de poliție, ci într-o stație suburbană.

Ajunși la Santiago, se urcară într-un autobuz, iar șoferul, un cunoscut, de îndată ce-l văzu pe Raimundo, îi strigă în gura mare :

— Măi frate, te-ai și întors din Pisagua ?

— La Pisagua o să te trimitem pe tine dacă nu servești bine publicul. Se așeză lîngă el și-l ajută să controleze biletele. Taci din gură. Am evadat.

Prima zi o petrecu în casa fratelui său, stînd tăcut și dus pe gînduri. Nu se simțea în apele lui și avea ochii întrebători. Se gîndea la Margarita. Dar în

după-amiaza aceea Raimundo îmbrăcă hainele de sărbătoare ale fratelui său şi ieşi să se sfătuiască cu tovarăşii.

— Vrei să te duci la Lota ? Dar acolo te cunoaşte toată lumea.

— Tocmai de aceea vreau să mă duc acolo. Va fi mai util.

— Dar şi mai periculos pentru tine. Va trebui să trăieşti clandestin.

— Da, cîtva timp. Începem să ne strîngem rîndurile din nou. În afară de asta, trebuie să-mi văd soţia.

— Bine, pleacă, dar să nu nimereşti iarăşi în Pisagua. Şi mai ales în zilele astea fii cu băgare de seamă, pentru că preşedintele pleacă la Lota.

„Dar cum aş putea să mai aştept ? Margarita, nu ne-am dat oare întîlnire în ploaie, printre pini ?“

Partea a cincea

O SPERANȚĂ DE NECLINTIT

Capitolul LXIII

PAŞII PROSCRISULUI

Margarita trăia din amintirile inimii. Lupta din toate puterile pentru întoarcerea lui Raimundo. În felul acesta, nu se mai simţea chiar atît de singură, făcea ceva pentru fetiţă, pentru toţi prietenii, ba poate puţin şi pentru ea însăşi.

În ajun auzise un zvon : „Se spune că soţul tău a evadat din Pisagua". Nu putu afla nimic sigur şi de aceea nu-şi făcu prea mari speranţe. Era a zecea oară cînd auzea acelaşi lucru, căci prin tîrg umblau o sumedenie de zvonuri. În Lota domnea descumpănirea, şi multă lume era stăpînită de panică. Constatase faptul cînd se întorsese din Pisagua. Cu toate că trecuse mai mult de un an de la grevă, şi poate fiindcă represiunea continua cu aceeaşi violenţă ca în prima zi, în tîrg stăruia o atmosferă apăsătoare, ca după o explozie cu bioxid de carbon. Cine putea spune dacă situaţia va dura la nesfîrşit, sau numai vreo paisprezece-cincisprezece luni ? Dar toată lumea nu vorbea decît despre asta :

— Parcă s-a abătut o năpastă asupra familiei. Bărbaţii noştri sînt departe, suferind în Pisagua, se tînguia una dintre soţiile exilaţilor, care, auzind de întoarcerea Margaritei, venise seara la ea, ca să afle cîte ceva despre viaţa de-acolo şi mai cu seamă despre soţul ei. E o ciudăţenie în toate acestea. În primele zile îmi treceam palma peste ochi şi-mi ziceam : „Nu pot să cred ceea ce văd. Nu poate fi adevărat ceea ce se întîmplă. Trebuie să fie o greşeală la mijloc. Totul o să se limpezească, şi pînă la sfîrşitul săptămînii, Jacinto o să se întoarcă acasă."

Trecură, însă, săptămîni, luni, a trecut un an, şi femeia venea mai departe la ea, pentru a divaga mereu despre acelaşi lucru, împodobit cu tot felul de născociri.

— Margarita, ai auzit noutatea? Se spune că soţia preşedintelui a vorbit la radio şi a spus: „Soţul meu e un nebun. Şi-a ieşit din minţi. Vă rog să-l iertaţi."

Margarita văzu o scînteie de speranţă absurdă licărind în ochii Ismeniei.

— Nu cred. Ea este înainte de toate nevasta bărbatului ei şi mama copiilor săi, îşi spuse Margarita părerea, întemeiată pe o anumită logică a codului familiei. O nebunie există, asta aşa e; dar nu e vorba numai de nebunia unui om, ci a tuturor acelora care sînt atît de nebuni încît subjugă poporul. Asta este nebunia al cărei principal ospiciu se află foarte departe. Cei de aici se supun. Dar Raimundo spune că există mai multe forme de supunere. Unii se supun de nevoie, scrîşnind din dinţi; alţii fierb de mînie, făcînd cu mult mai mult decît ceea ce li se cere; şi ăsta-i lucrul cel mai important. Şi mai există cel care se grozăveşte şi face pe nebunul fiindcă simte că i s-a schimbat situaţia, că a trecut dintr-o clasă într-alta, că a ajuns bogat, că are de-a face cu familii de vază; şi atunci se apucă să-i slujească pe puternicii zilei, deşi a fost ales de popor.

Ismenia însă era cu gîndul în altă parte. Poate nici nu înţelegea ce-i spunea interlocutoarea.

— Ceva se pune la cale, Margarita, are să se întîmple ceva. Se controlează podurile de pe Bío-Bío. La fiecare treizeci de metri vezi carabinieri. Se pune ceva la cale. O să se întîmple ceva.

Mulţi amuţeau, ascunşi în casele lor.

— Vrei să ajungi la Pisagua? Hai, zi ceva! Mărturiseşte, laşule! Tu eşti, sau nu? Nu mai eşti cel de ieri?

Erau unii care se temeau şi de lumină, şi de umbră, care tremurau pentru libertate, pentru viaţa

lor, care tresăreau ori de cîte ori auzeau noaptea sau în zori o bătaie în poartă. Alţii se gîndeau la slujbă, la felul cum l-a privit vecinul, la omul care fluieră în colţul străzii, citeşte regulat cronica roşie a micilor ziare, bea bere şi introduce monede în tonomatul „Wurlitzer", pentru a asculta ultima melodie de dans la modă. Era vremea denunţurilor anonime, a răzbunărilor, a setei de a-i pierde pe oameni pentru a le lua locul. Margarita simţise toate acestea, dar poate că Ismenia vedea şi alte lucruri, de care ea nu-şi dădea seama. Control la podurile de pe Bío-Bío ?

Preşedintele republicii se întoarse în zona cărbunelui, ca să culeagă laurii victoriei. Mai întîi se duse să mănînce la administraţia companiei, în palatul alb din parc, de lîngă Golful Arauco. Apoi vorbi muncitorilor la ieşirea din schimbul al doilea. Margarita asculta şi ea, amestecată printre auditori. Vocea lui n-avea nimic melodios, şi el perora cu acea dicţiune neclară, întretăiată, proprie oamenilor peltici.

— Eu nu pot fi, dragi prieteni mineri, un trădător al poporului, ci cel mai leal dintre apărătorii săi ! Ştiu că în sufletul multora dintre voi s-a cuibărit amărăciune şi, de ce n-aş spune-o ? chiar ură împotriva mea...

Se auziră cîteva aplauze izolate.

— Dar tuturor celor care nu îndrăznesc să-şi ridice privirea eu le spun : dacă va fi nevoie, o să mai înfiinţez încă zece lagăre ca Pisagua, pentru că vreau să apăr libertatea patriei cu orice preţ ! Tăcere. O crîncenă grevă a privirilor. Dar credeţi-mă : de fiecare dată cînd semnez un decret de deportare a cuiva la Pisagua, îmi pare mai rău decît îşi pot închipui mulţi...

— Atunci de ce o faceţi ? strigă Margarita, cu voce tremurătoare, într-o pornire nestăpînită, din mijlocul mulţimii.

Ca electrizaţi, mai mulţi bărbaţi încercară să-şi facă drum spre locul de unde venise întrebarea. Margarita se ghemui.

— Potoliți-vă, liniște ! La noi există libertatea de a spune orice ; dar dați-mi și mie dreptul de a răspunde la această întrebare, care desigur că izvorăște din adîncul unui suflet cinstit. Semnez decretele de exilare fiindcă sînt încredințat că altfel aș face țării un rău cu mult mai mare... Știu că aceste măsuri represive contravin sentimentului de solidaritate umană, atît de înrădăcinat în sufletul nostru. Știu că aici se află un grup de femei ai căror bărbați au fost exilați la Pisagua...

Margarita se făcu și mai mică. „M-au descoperit", se gîndi ea.

— Eu le rog stăruitor, le implor, le conjur să mă înțeleagă, să se pună în situația mea, să gîndească nu ca soții de exilați, ci ca și cum fiecare dintre ele ar fi președinte.

— Isprăviți atunci cu Pisagua ! exclamă de astă dată o voce de bărbat.

Din nou mulțimea se agită, și cîțiva bărbați își schimbară locul.

— Ăsta e...

Președintele ridică mîna :

— Permiteți-mi să răspund. S-a vorbit mult de Pisagua. Pe timpuri au fost acolo pînă la șapte sute de exilați. Azi nu sînt decît trei sute. Ceilalți patru sute au fost puși în libertate, dar din nefericire cu rezultate negative, deoarece au continuat în toată țara campania de defăimare a președintelui republicii...

Cîțiva mineri înalți formară un cordon în jurul Margaritei, șoptindu-i :

— Fugi ! Să-ți piardă urma agenții.

— Adevărul este că exilații din Pisagua au avut în viața lor și vacanțe mai plăcute...

Auzind această frază, o femeie din mulțime izbucni în plîns ; apoi alta, și alta. Contagiunea lacrimilor se extinse în unde concentrice, asemenea cercurilor formate de aruncarea unei pietre într-un lac, pînă cînd președintele auzi suspinele din sală. Copiii începură să plîngă și ei. Era un plînset nestăpînit. Cîțiva bătrîni lăcrămau.

Soldaţii stăteau neclintiţi, privind în gol. Poliţiştii nu-şi mişcau decît ochii.

Mulţi începură să-şi hîrşîie tălpile de podele, cu acel zgomot de grapă sau de rindea care-ţi omoară nervii.

Preşedintele îşi continuă discursul :

— Printr-un gest de înţelegere şi liberalism, ce-l voi face pentru ultima oară, voi da libertate soţilor femeilor care plîng aici... pentru a le oferi posibilitatea de a-şi reface căminul...

Margarita nu plîngea şi nici nu auzea discursul. Se strecura grăbită prin mulţime, ajutată parcă de o mînă nevăzută, care-i deschidea un drum îngust, atît cît să se poată furişa numai ea.

— O să le pun, însă, o singură condiţie : ei sînt liberi să se ducă unde vor vrea ; mai mult : sînt dispus să le acord ajutorul necesar ca să se poată apuca de orice fel de muncă, concesionîndu-le chiar şi loturi de pămînt, pe care să-l lucreze împreună cu femeile lor... dar, aşa cum am spus, cu o condiţie : să nu se mai întoarcă niciodată la Lota ca să facă spionaj...

Corul neplăcut al plînsetelor continua.

— Ştiu că n-o să acceptaţi această ofertă generoasă...

Margarita se strecura, mergînd tot ghemuită. Din cînd în cînd se oprea în loc şi se îndrepta de şale, căutînd să identifice pe agenţii poliţiei secrete.

— Dar dacă oamenii aceştia, exploatînd slăbiciunea mea şi abuzînd de faptul că sînt un sentimental, îşi vor relua activitatea subversivă, mă voi vedea silit să-i trimit din nou la Pisagua, de data aceasta însoţiţi de femeile lor, ca să-şi continue acolo vacanţa, împreună cu toată familia.

Margarita simţi că un tip mătăhălos o arăta cu degetul.

— Şi acum, după ce v-am arătat bunăvoinţa mea şi v-am dat ceea ce aţi dorit, îmi permit să vă rog şi eu ceva, ceva cu totul neînsemnat, dar pentru care vă voi fi veşnic recunoscător : mai întîi, să vă

gîndiți la cuvintele mele, cuvintele unui om care-i iubește pe muncitori mai presus de orice, care simte față de ei o nețărmurită gratitudine. În al doilea rînd, vă cer alt lucru : să părăsiți acest partid. Și, în al treilea rînd, pentru a arăta că sînteți patrioți, să cîntăm toți, cu glas tare, imnul național. Apoi adăugă : Să se apropie de microfon cineva care are voce frumoasă !

În timp ce se cînta, Margarita înaintă spre ieșire, dar văzînd că în jurul mulțimii se agitau niște agenți, care o arătau cu degetul, își dădu seama că va mai fi liberă numai atîta timp cît va dura imnul și că va cădea în ghearele lor imediat ce se va repeta a treia oară refrenul : „Sau azil împotriva opresiunii..."

Un grup de polițiști începură să facă cerc în jurul ei. Femeia observă că și președintele o privea, de la înălțimea tribunei. Acum cîteva clipe el oferise libertate tuturor exilaților din Pisagua, deci și lui Raimundo. Da. Nimeni n-are s-o aresteze tocmai acum, cînd însuși președintele le oferise libertatea, doar cu cinci minute mai înainte.

Orchestra intonă un marș triumfal. Președintele plecă în automobil, cu suita lui.

Vreo douăzeci de bărbați se năpustiră asupra ei. Se iscă o încăierare în toată legea. Margarita se gîndi la Raimundo, dar mai cu seamă la fetiță.

Coborî în gară, cu pași de proscris, de proscris care se ascunde. Mersul lui avea un ritm aparte, care nu putea scăpa unui ochi atent și scrutător : cînd grăbit, cînd brusc încetinit ; la început înainta cu hotărîre, trecînd parcă peste munți, dar apoi se oprea dezorientat, ca pe un cîmp fără poteci. Se uita în lături, ca și cum ar fi avut ceva pe conștiință. Ai fi putut crede, după aerul pe care-l avea, că-i un tăietor de lemne din Nahuelbuta, care s-a rătăcit pe peronul unei gări necunoscute. Ce căuta? Poate căuta de lucru, sau, cine știe ? o dragoste pierdută. Numai el știa. Dar mersul acestui om — se spune că mersul, ochii și amprentele digitale sînt

singurele lucruri care nu se pot schimba — purta într-însul enigma unei neliniști, un mister. Pășea cu o urmă de veche oboseală, dar nu s-ar fi zis că orașul îi era cu totul necunoscut.

Avea o pălărie ciudată, cu borurile răsfrînte în sus, și un costum prea larg, care te făcea să te gîndești că nu era al lui, sau că atîrna așa pe el fiindcă ar fi slăbit prea mult în ultima vreme. Într-adevăr, avea umerii căzuți ; dar ochii îi străluceau și aveau o expresie extrem de vie. Privindu-i de aproape — acum cînd se oprește în piața gării, poate întrebîndu-se : „Încotro s-o apuc ?“ — descopereai în pupilele lor, de un castaniu-închis, o strălucire nupțială, amestecată cu acea neliniște și prudență a omului care așteaptă să cadă noaptea pe de-a-ntregul. Unii ar putea chiar să stea la îndoială dacă nu-i vorba de un hoț.

Bărbatul bătu la o poartă de casă nevoiașă. Auzi pași șovăielnici și bătu din nou, de data asta nerăbdător.

— Bună seara, spuse el, știind că, dinăuntru, din casă, nu i se distingea chipul, dar că putea fi recunoscut după glas.

Nu era un „bună seara“ obișnuit, ci un salut care tăinuia în el o intimitate magică, o parolă...

— Aa... Raimundo ! exclamă stăpînul casei și se repezi spre el cu brațele deschise. Îl îmbrățișă, deși nu-l primi ca pe un oaspete prea dorit. Îi mîngîie umerii, dar în privirea lui se ascundea parcă o undă întunecată, ca de implorare. Nu putea să-l bucure venirea sa în momentul acela, cu toate că în oricare altă împrejurare sosirea lui l-ar fi făcut fericit. Prezența aceasta neașteptată îl durea cu atît mai mult cu cît citea pe chipul lui o fericire ascunsă. Își dădu seama că, în sinea sa, bărbatul acesta nu se simțea singur. În aspectul lui neglijent era ceva de îndrăgostit, și bătrînul se gîndi că, după atîtea rătăciri, vine să se refugieze în brațele nevestei sale. Observă că oaspetele începea să se simtă stînjenit și-l privea, întrebîndu-l parcă : „Socrule, nu ești mulțumit că am venit la tine-n casă ? Ți-e frică ?“

Şi, într-adevăr, Raimundo îşi simţea mîndria rănită ; dar va pleca imediat ; voise numai să ia legătura cu Margarita. Tatăl ei avea faţa întunecată, şi Raimundo simte că-l năpădeşte din nou teama, nu pentru el, ci mai cu seamă pentru bătrînul care tremură atunci cînd îl întreabă :

— S-a petrecut ceva rău ? S-a întîmplat vreo nenorocire Margaritei ?

Bătrînul nu răspunde.

Raimundo îşi duce degetele la ochi şi şopteşte :

— A murit ?

— Nu. Nu e moartă. E sănătoasă.

Atunci el îşi zise : „M-a părăsit. Poate că am stat prea mult în Pisagua şi în Caquena." Îşi muşcă buzele şi-şi strînse tare pleoapele. Nu îndrăznea să-l privească pe bătrîn. Noaptea asta ar fi trebuit să fie a doua sau a treia noapte de nuntă cu aceeaşi femeie. Dar femeia n-a mai vrut să ştie de nici o nuntă şi de nici o noapte cu el. A obosit aşteptînd atît. Asta era totul. Se întîmplă de atîtea ori... Da, totul se poate justifica ; dar ea ar fi trebuit să-l aştepte. Doar n-a stat în Pisagua de bunăvoie. Ea o ştia prea bine. Simţi că asta era ceva mai rău decît temniţa, decît închisoarea în fortul Parra, sau în insula Quiriquina, decît Pisagua sau Caquena, decît crima şi moartea.

— Plec. În orice caz, vreau să-mi văd fetiţa.

— Da, a rămas singură... cu vecinele.

— Şi-a lăsat şi copila ?

— Da, firește, a lăsat-o singură. N-a avut timp. Au arestat-o astă-seară în Lota, după mitingul cu preşedintele, şi n-au mai lăsat-o să treacă pe-acasă. Ne gîndeam să ne ducem mîine să căutăm fetiţa.

Atunci el simţi cum toate lacrimile închise în inima lui se uscau, ca şi cum ar fi trecut o flacără peste ele. Se simţi iarăşi senin şi mulţumit. Zîmbi.

— Văd că nu prea te doare arestarea Margaritei, murmură bătrînul bănuitor. Rîzi.

— Sînt nebun. De aceea rîd. Sau poate rîd fiindcă am crezut că a murit, şi dacă se află în închi-

soare, înseamnă că încă trăiește și mai există speranțe. Cu bine, mă duc s-o caut.

— Dar e arestată...

— Plec la Lota !

— Să nu cazi în cursă. Toată zona e înțesată de soldați. Mai așteaptă cîteva zile. Se fac demersuri. O să plece președintele și au s-o elibereze.

— Nu, nu mai pot aștepta.

Ieși trîntind ușa.

Își lăsase geamantanul acolo. Și bătrînul rămase să asculte pașii omului care acum mergea aproape alergînd pe stradă.

Capitolul LXIV

FLUXUL

— Nu ești chiar muma-pădurii ca să-ți închini viața unor asemenea treburi ! Îți dai seama ce-ai făcut ? Ai compromis succesul recepției. Totul era pregătit pentru o festivitate strălucită. Am muncit zi și noapte. Și iată că vii tu, cu drăgălașii tăi de prieteni, și solemnitatea se duce dracului ! În orice caz, eu sînt un domn și vreau să vorbesc cu tine cum se vorbește cu o doamnă ; dar trebuie să spui adevărul, adevărul adevărat. Ce legătură ai tu cu lozincile de pe ziduri ?

— Nici o legătură.

— Nici o legătură ?... Ești tot atît de curată și de neprihănită ca Fecioara Maria ?... Atunci, de ce ai strigat împotriva președintelui ?

Tăcere.

— Atunci, de ce ai strigat împotriva președintelui ?

— Cine spune că am strigat împotriva lui ?

— Așa se scrie în raport. Te-au auzit mulți.

— Rapoartele nu spun totdeauna adevărul.

— De ce ai strigat împotriva președintelui ? Cu cine ai ieșit să scrii lozinci pe ziduri ? Nu-ți

aminteşti ? Deci nu ştii nimic ? Bine. Te vom ajuta noi să-ţi aminteşti...

Margarita tremura, stînd în picioare în camera goală, cu o lampă mare atîrnîndu-i pînă deasupra capului.

Era singură în faţa a trei bărbaţi. Unul se apropie şi o apucă de braţe. Altul o înşfăcă pe la spate. Simţi că o dezbrăcau. Se smuci. Aproape nu se mai putea mişca. Rămase fără fustă. Îi tăiară bretelele de la cămaşă. Ea îl muşcă pe cel din faţa ei, şi acesta scoase un urlet ca şi cum l-ar fi ars cu fierul roşu. Apoi îşi eliberă o mînă şi încercă să-şi înfigă unghiile în ochii celui din faţă. Acesta sări la o parte şi ridică pumnul, descriind prin aer un cerc şi făcînd ţăndări lampa. Lupta continuă cîteva momente pe întuneric. Unul dintre ei, bîjbîind, se tîrî pînă la perete. Aprinse un chibrit. Întrezări femeia, în picioare, acoperindu-se cu braţele şi aplecîndu-se să-şi strîngă hainele.

În odaia alăturată se aprinse lumina, care răzbătu prin uşa întredeschisă.

— Aduceţi-o !

Ea îşi pusese bluza albastră şi îşi trăsese fusta.

— Prin urmare, te laşi rugată ? O prefer pe Greta Garbo ! spuse cel care spărsese lampa.

— Taci din gură ! Du-te mai bine şi adu un prosop şi o găleată cu apă.

Omul se întoarse cu un prosop verde şi cu vasul plin.

— Şi acum, curelele ! ordonă cel care o interogase.

Margarita îi văzu cum îşi scoteau centurile de la pantaloni. Îşi încrucişă braţele pe picioare.

— Centurile de nailon nu sînt bune pentru aşa ceva.

— Poţi s-o baţi cu catarama.

— Cu catarama, nu. Lasă urme prea persistente.

— Dacă pui imediat prosopul ud, se şterg repede.

Îi trase prima lovitură, şi Margarita se cutremură ca electrocutată.

Făcînd pauze, în care se alterna speranța cu groaza, bărbații repetară această operație pînă la 3 dimineața, cînd Margarita se prăbuși pe podele cu fața în jos. Simțea că i se aplică prosoape umede pe piele.

— N-au să rămînă urme ? întrebă cel care spărsese lampa.

— De astă dată da, însă puține.

Femeia nu mai avea putere să plîngă.

— Bucură-te, regină a primăverii, îți dăm drumul ! Dar dacă sufli vreun cuvînt, o să-ți mai servim o porție, ca să ții minte !

— Ți-e frică ? se auzi vocea bărbatului din penumbră.

— Cu tine nu. Tu îmi alungi frica. Dar nici o singură dată nu mi-ai spus că mă iubești.

— Ba am și numărat de cîte ori ți-am spus. De treizeci și șapte de ori într-un ceas.

— Va să zică, la numărătoare te gîndești, nu la mine.

— Am în inimă o socotitoare care știe de cîte ori ți-am spus că te iubesc în noaptea asta.

— N-o spui cu sufletul. O spui numai cu gura.

— O spun cu gura sufletului.

Se întîlniseră în cimitirul din Coronel și se așezaseră pe niște lespezi, fiindcă pămîntul era jilav. În spatele lor se auzea graiul mării.

— O fi romantic să ne dăm întîlnire noaptea în cimitir, dar...

— M-am gîndit la cimitir pentru că este, poate, singurul loc sigur.

— Trebuie să fie îngrozitor de chinuitor să te așezi pe pietre. Unde te doare mai tare ?

— Aici, în spate, și la mijloc. Pune mîna.

— Ai aceeași piele ca și atunci cînd te-am mîngîiat pentru întîia oară.

— Cînd a fost asta ?

— Acum vreo două sau trei mii de ani, fără exagerare.

— Mie, însă, mi se pare că a fost abia ieri.

— Asta înseamnă că tu nu mi-ai simţit lipsa.

— Ia spune, în tot timpul ăsta nu te-ai uitat la vreo altă femeie ? N-ai dorit pe nici una ?

— Nu.

— Nici chiar cu gîndul ?

— Nu.

— Jură-mi !

— Jur ! Ţi-am fost credincios din cinci motive. Primul, pentru că te iubesc ; al doilea, pentru că mi-eşti dragă ; al treilea, pentru că te ador ; al patrulea, pentru că am simţul datoriei, şi al cincilea, pentru că n-am avut prilejul să te înşel. Dar hai să vorbim serios : ai sîngerat în timpul torturii ?

— Nu ! A fost o schingiuire uscată.

— Au s-o plătească !

— Cum ? Ai să-i omori ?

— Nu. Ceva şi mai rău. E un secret. O să ţi-l spun mîine.

— Cum ai putut să pătrunzi în oraş ?

— Pe la ponton. Erau blocate toate trecerile. Mi s-a spus să aştept pînă pleacă preşedintele, fiindcă atunci paza va slăbi, dar mi-era frică pentru tine. Îl ştii pe pontonierul acela între două vîrste, care a fost miner ? Nu voia să mă treacă. I-am spus : „Parcă n-ai fost niciodată miner, parcă niciodată n-ai fost bărbat ! O schingiuiesc pe soţia mea şi eşti dator să mă treci." El îmi spuse : „Trebuie să stai culcat, în picioare nu te trec". N-a vrut să-mi ia nici un ban şi ţi-a trimis salutări. După ce-am trecut rîul Bío-Bío — ştii şi tu că pentru a ajunge la pădure mai e de mers o bună bucată, şi un om poate fi văzut de departe, de la mai bine de o *cuadra* — a trebuit să aştept căderea nopţii. Apoi m-am dus la Santa Juana, şi după încă o zi am ajuns aici.

— Văd că tot caşti. E o insultă pentru mine. Dar poate că-i mai bine aşa. Să ne strîngem unul lîngă altul, să dormim un somn de iarnă ! Şi cînd va răsări soarele, ne vom duce s-o vedem pe Espera-za.

Martín Llanquinao, indianul, cel care venise în zona cărbunelui ca spărgător de grevă și apoi dezertase, fiind din această pricină trimis la Pisagua, după evadare se întoarse la Lota. Cu el se întîlniră Margarita și Raimundo în a treia noapte după întoarcerea lui.

Împreună organizară două mici tipografii clandestine : una în Lota, și alta în Coronel. Se apucară să difuzeze manifeste. Poliția începu urmărirea.

— Ieșim să scriem lozinci pe ziduri în satul Villa Mora, propuse Raimundo.

Dar își dădu seama că nu era o treabă ușoară. După călătoria președintelui, paza se întărise. Ei erau slabi. Se făceau percheziții cu duiumul. Raimundo spuse :

— Să ne sprijinim pe tineret.

Izbuti să strîngă un mănunchi de unsprezece tineri.

— Băieți, la 3 dimineața ieșim să scriem lozinci ! Îi aștepta, cu Margarita și Martín, pînă la 4.

— Nu mai putem aștepta. Se vede că nu s-au putut trezi, spuse ea.

— Nu, n-au vrut să se trezească, rectifică cu amărăciune Raimundo.

Pregătiră cele necesare, creta. Veniră doi băieți.

— Bine, doi înainte, de pază, doi în urmă, la fel, și Margarita la mijloc, scriind. Fiți cu ochii în patru! La 5 ne întîlnim lîngă Stejarul Uscat.

Își îndepliniră misiunea și rămaseră să-i aștepte pe cei doi băieți. La cinci și douăzeci văzură venind spre ei doi carabinieri. O luară la fugă spre deal, pe lîngă Colonia. Soldații îi urmăriră, trăgînd focuri de armă.

Manifestele continuau să apară zilnic. Raimundo și Margarita, ajunși zețari, dădură tipografiei pe care o conduceau numele de „Abatajul mare". Ei îi plăcea mai ales să lucreze cu cei de la pagina de versuri, care apărea de două ori pe săptămînă și avea o rubrică permanentă cu dialoguri între Bioxidul de carbon și Revoltă. La intrarea minei, amîndoi stăteau de vorbă, ca niște cumetri, despre

cele petrecute în adîncul minei şi pe pămînt. Ea însăşi compunea versurile. Dar era mult de lucru, printre altele şi fiindcă trebuiau să schimbe foarte des sediul tipografiei. Într-o noapte ploioasă, spre dimineaţă, sosi ştirea că se va percheziţiona casa unde funcţiona tipografia. O scoaseră în două geamantane şi o porniră spre cimitirul Coronel, aşteptînd să se ivească zorile. De îndată ce se lumină puţin, coborîră şi se îndreptară spre noul sediu. Raimundo mergea cu tiparele într-o valiză, iar la treizeci de paşi distanţă îl urma Margarita, cu altă valiză.

Îi tăie drumul un carabinier.

— Buletinul de identitate, actele ! Deschide valiza !

Raimundo lăsă valiza jos în mijlocul drumului. Se uită îndărăt : Margarita, în loc să fugă, venea grăbită spre ei. Îl privi în ochi pe carabinier :

— Ce vrei ? Domnul este cu mine.

— Cine eşti dumneata ca să te răsteşti aşa ?

— Sînt soţia acestui domn !

— Na-ţi-o frîntă că ţi-am dres-o ! Dar cine este, mă rog, acest domn ? Unde-i buletinul ? Să-mi arate buletinul ! Deschide valiza !

— Plouă cu găleata, dar dacă duneavoastră răspundeţi de pagubă, foarte bine, accept, o deschid ! spuse Raimundo cu un aer important. Sînt comerciant din Concepción şi vin să livrez o comandă de stofe. Veniţi cu mine la casa respectivă, aici, în apropiere, şi vi le arăt. Dar nu sînt dispus să-mi distrug marfa în ploaie. Fiindcă, altfel, veţi fi silit să-mi plătiţi ca despăgubire mai multe mii de *pesos*. Să mergem. O să deschid geamantanul acolo.

— Să mergem, încuviinţă carabinierul.

Raimundo se gîndi în disperare de cauză : „Acolo mai sînt încă doi oameni, şi dacă lucrurile se încurcă, o să-l legăm".

Se opriră în faţa casei. Era o clădire frumoasă, bine întreţinută, cu un perete de geamuri, pe care erau pictate gîturi de lebădă.

Carabinierul spuse :

— Lăsaţi, cunosc casa asta. Am toată încrederea. Bănuiam că nu sînteţi de pe-aici.

Raimundo insistă :

— Nu, intraţi, vă rog...

Chiar în noaptea aceea îşi mutară tipografia în altă parte.

„Raimundo Ayala a fugit din Pisagua şi se află din nou în regiunea carboniferă", anunţă poliţia.

În fiecare dimineaţă se răspîndeau în mod misterios manifestele. Buzunarele tuturor oamenilor care intrau în mină erau scotocite în fiecare dimineaţă, pentru a-i descoperi pe cei care le introduceau.

Din colţurile întunecoase ale vagonetelor se împrăştiau în evantai un mănunchi de foi albe. Cine le punea acolo, şi mai ales cum pătrundeau în mină dacă toţi oamenii erau zilnic percheziţionaţi ?

Raimundo ştia că intrau în „merinde". Vîrau micile afişe în pîinea cea mare, pe care n-o mai ungeau cu unt. Renunţară să transporte apă în gamelă. O desfundau şi puneau în ea materialul de propagandă. Apoi înfăşurau gamela într-un şervet, şi astfel manifestele ajungeau în mină.

Margarita simţi că mişcarea intrase într-o perioadă de flux. Lumea începuse să murmure. Apoi muncitorii începură să protesteze şi cu glas tare împotriva reprezentanţilor sindicali impuşi de guvern. Cereau să se convoace o adunare pentru a se discuta atitudinea conducătorilor. Dar aceştia se făceau că nu aud, şi sindicatul rămînea mai departe pe aceeaşi poziţie.

Atunci, se hotărî convocarea unei reuniuni în altă parte. Se adunau în păduri, uneori pe ploaie, la adăpostul crengilor verzi ale pinilor ; şi Margarita îşi amintea de întîlnirea pe care i-o dăduse Raimundo la Pisagua... tot sub pini. Acum visul se

împlinea. Dar el nu-i mai spunea c-o iubeşte, ci, ascunzîndu-se de poliţie şi adăpostindu-se de ploaie, vorbea numai despre soarta sindicatului.

Se ţineau mereu mitinguri-fulger, şi nemulţumirile se manifestau deschis.

„Cînd oare au să fie sindicatele iarăşi ale minerilor ?“ se auzea şuşotindu-se prin abataje. Acestea erau cuvintele care le asculta, prin întuneric, Raimundo.

Capitolul LXV

PE STRĂZI

Într-una din zile se auzi cuvîntul de ordine :

— Rămîneţi în mină, iar primul schimb să iasă împreună cu schimbul al treilea !

Raimundo îşi dădu seama că mulţi erau încă stăpîniţi de frică. Strigătul fu ascultat numai în abatajul mare. Acolo, un tînăr, Sebastian, care era poreclit Tovarăşul Pluş, ţinu o cuvîntare. Tăiară firele telefonice, îi făcură prizonieri pe supraveghetori şi îi ţinură legaţi prin coturile galeriilor pe toţi cei care opuneau rezistenţă. Greva din adîncuri fusese bine organizată.

Compania imobiliză ascensorul şi îi ţinu aşa toată ziua şi toată noaptea, fără ca muncitorii să poată ieşi la lumină, lipsiţi de hrană, închişi în subterana de sub mare. Cei din schimbul al treilea erau lihniţi de foame. Începea să-i cuprindă deznădejdea. „Iar porneşte jocul. Prizonieri, jos, în fundul minei, ca la începutul represiunii. Aşa a luat fiinţă Pisagua.“

— Ce facem ? îl întrebă Margarita pe Raimundo.

— Lupta o să pornească şi la Schwager. Să meargă toate femeile cu copiii în braţe şi să ceară dreptate.

Sosi regimentul „Silva Renard“.

Localitatea Coronel era şi ea paralizată. Raimundo simţi că renaşte.

Comitetul primi să înceapă tratativele. Muncitorii ieşiră din fundul minei după ce obţinură promisiunea din partea autorităţilor că nu se va recurge la represalii şi că se va pune capăt amestecului în treburile sindicatului.

Totuşi, cîţiva fură arestaţi, iar mulţi rămaseră din nou fără lucru.

Dar acţiunea colectivă se afirma din nou, tot mai puternic. Mişcarea din Coronel lua proporţii, sub conducerea unui comitet de eliberare al sindicatului.

Raimundo se întorcea mereu cu gîndul la Pisagua. Se răzvrătea împotriva lui însuşi cînd se gîndea că tovarăşii săi se mai aflau încă acolo. „Dar poate că acţiunile de aici le scurtează captivitatea", îşi spunea el. Împreună cu Margarita îşi depănau amintirile pas cu pas ; într-o noapte ea spuse :

— Acolo toţi am fost ca nişte adevăraţi fraţi.

— Chiar şi Frumosul Cordovez ?

— Nu, aproape toţi.

— Au avut loc noi evadări.

— Dar au mai rămas încă mulţi.

În noaptea aceea un prieten veni să-i spună lui Raimundo :

— Trebuie să pleci neîntîrziat la Santiago. Cei de-acolo vor să-ţi vorbească. Pleci chiar mîine noapte.

Îşi anunţă nevasta :

— Margarita, plec mîine, prin pădure, la Santiago.

— Nu te las să mergi singur. Cunosc drumul mai bine decît tine.

— Aceea a fost ziua văruitului în Pisagua, povesti rîzînd bărbatul care şedea tolănit. Pînă şi pietrele au fost văruite, în încercarea comandantului de a pune o mască veselă peste toate şi de a da tragediei reflexe de comedie.

— Dar n-o să-mi spui că maiorul a izbutit să-şi îndeplinească planul ! exclamă Raimundo amuzat.

— Ba da. Mai-mai c-a izbutit. Dimineaţa, barăcile apărură imaculate, ca fecioarele la prima împărtăşanie. Aluatul de pîine crescu ca prin farmec, peste noapte.

— Fugi, că glumeşti !

— Ei, dacă-ţi spun ? Mîncarea a fost delicioasă, şi pînă şi ulcerul meu s-a minunat !

— Iar maiorul, între toate acestea, o fi fost ca un cal într-un magazin de porţelanuri, spuse Margarita.

— A fost cît se poate de curtenitor. Era ca o mătase, zîmbea şi se topea în drăgălăşenii, ca o bucată de zahăr într-o ceaşcă de ceai.

Dintr-o dată bărbatul tăcu, şi zîmbetul îi dispăru brusc. Raimundo văzu pe faţa lui imaginea morţii. Şi această imagine îl durea ca pe nimeni altul, fiindcă prietenia lui cu Isaías se născuse de pe vremea cînd erau copii. Plecase din Pisagua cu o lună înainte, în urma insistenţelor doctorului Rossi, care-l vedea că se îndreaptă cu paşi repezi spre lumea cealaltă, aşa cum se întîmplase şi cu un alt exilat din Pisagua, Bello, care acum dormea sub pămîntul cel verde din Machali. Isaías locuia într-o casă de pe Gran Avenida, şi acolo se duseră să-l vadă Raimundo şi Margarita după ce coborîră din tren.

— Aşa că-n ziua aceea aţi uitat de toate ? întrebă Margarita cu amărăciune. De mazărea stricată... de tot ceea ce-a fost înainte de Întîi Mai... Voi să spună : „De Félix, de Angel, de Bello", dar se opri la timp.

— N-am uitat nimic şi pe nimeni, se opuse el surîzînd uşor. Pisagua a fost şi în ziua aceea Insula Diavolului, temniţa transparentă de pe ţărmul oceanului. Dar recunosc că Sánchez avea nevoie să ia ochii cu această aparenţă de curăţenie şi fericire generală.

Pe la 10 dimineaţa, barcazul *Bolados* trase la ţărm, şi din ea coborî comisia parlamentară, numită pentru a raporta asupra situaţiei din Pisagua.

Mai veniră prefectul, comandantul garnizoanei din Iquique, comandantul bazei navale şi nişte ziarişti.

Mulţi crezură că această comisie venea să anunţe desfiinţarea lagărului. De la debarcader, Sánchez îi conduse pe vizitatori la cantină, unde îi aştepta o supă bine pregătită şi gustoasă. Un deputat rumen la faţă, cu mînecile cămăşii sumese, se aplecă peste cazan, ca să ia o lingură de supă. O gustă şi spuse :

— Minunată ! Asemenea supă aş dori să mi se servească şi acasă, mie şi celor nouă copii ai mei.

Maiorul avu o expresie de triumf.

Auzind că vine comisia, Sánchez îi spusese lui Rossi : „Doctore, îţi dau un concediu de o lună". Un deputat îi ceru noului medic statistica amănunţită a bolnavilor şi a bolilor. „N-o am", răspunse acesta.

Deputatul cel rumen întrebă un grup de exilaţi cum li se părea mîncarea.

— Din ce în ce mai proastă, răspunse Lorenzo, în afara celei de astăzi, care a fost gătită pentru dumneavoastră, nu pentru noi.

— Acest domn minte ! spuse Sánchez.

— Domnul maior vă prezintă un film în culori, spuse Deportatul Voie-bună.

Apoi comisia acordă „audienţă publică" la sediul Guvernămîntului.

Dezamăgiţi, deportaţii îl întrebară pe un deputat care le luase apărarea :

— Spuneţi, vă rog, s-ar putea şti de ce a venit comisia ?

El explică :

— Unii din membrii ei au venit ca să justifice acţiunile guvernului ; alţii am venit cu intenţia de-a face din această vizită o armă pentru închiderea lagărului.

Cînd se întunecă, barcazul *Bolados* ridică iarăşi ancora. Toţi erau pe chei. Nimeni nu scoase o batistă şi nici nu făcu un semn de salut cu mîna, în afară de *doña* Encarnación.

— Pleacă fără noi, murmură Julia Quilodrán, ţinînd în braţe pe cei doi gemeni, în timp ce copilul care avusese paralizie se sprijinea cu spatele de picioarele ei.

Atunci, Deportatul Voie-bună rosti nişte vorbe, care-i făcură pe toţi să amuţească pentru mult timp. Vorbi pe tonul care-l prindea cel mai bine, un ton pe jumătate filozofic, pe jumătate solemn, pentru a exclama, văzînd cum se îndepărta şalupa :

— În seara asta s-a destrămat încă o speranţă. Niciodată n-o să mai scăpăm de-aici. E sigur. Atunci, n-avem altceva de făcut decît să stăm liniştiţi. Să trăim mai departe aici, ca şi cum am fi locuitori permanenţi ai Pisaguei. Să nu ne mai gîndim la familiile noastre. Nu mai există nici o speranţă. Cel ce nu speră are sufletul mai senin. Fiindcă starea asta de lucruri va fi aceeaşi şi mîine, şi poimîine, şi mereu...

Lorenzo se înfurie, şi pentru prima dată răcni către Deportatul Voie-bună :

— Trebuie să se isprăvească odată !

— Cînd ? îl întrebă liniştit celălalt.

— Are să se isprăvească cînd guvernul nu va mai avea încotro, spuse, încercînd să-şi stăpînească nervii, înţeleptul Lorenzo, pe care celălalt îl privi cu dispreţ.

— Îţi faci iluzii ! Ceea ce spui tu este tot atît de nou ca doi şi cu doi fac patru !

— Pe străzile din Santiago se fac manifestaţii. Muncitorii, funcţionarii, studenţii au ieşit din nou la luptă, stărui Lorenzo. În toate părţile toţi cer să se termine odată cu lagărul de la Pisagua. Sînt oameni care n-au încetat nici o clipă să lupte şi să ceară eliberarea noastră !

— De cîte ori au cerut-o ! Şi s-au ales cu cerutul...

— A izbucnit o grevă de mari proporţii. Se dau lupte pe străzile din Santiago, repetă Lorenzo aproape ţipînd. Luptă şi pentru noi, ca să se termine odată cu Pisagua !

DRUMUL LUMII

Într-o dimineaţă barcazul *Bolados* sosi din nou la Pisagua.

Văzînd-o iarăşi lîngă chei, Abel Castillo spuse în glumă :

— Acum să ştii că într-adevăr or să plece exilaţii din Pisagua. Se termină cu lagărul !

— Nu, aduce noi exilaţi, proroci Deportatul Voie-bună. Cu timpul au să se obişnuiască şi ei, cum ne-am obişnuit şi noi. Au să-şi şteargă din minte trecutul, viaţa de dinainte de Pisagua. Au să piardă orice speranţă.

— Eu nu-mi şterg din minte trecutul, spuse Castillo.

— Pentru mine e ca un vis, insistă Deportatul Voie-bună.

Întrerupseră discuţia, fiindcă lîngă ei profesorul Bruna începu să exerseze — la mandolina de lemn negru, delicat, împrumutată mai demult de la Cielito Guachalla — un cîntec marinăresc peruvian, cu care avea de gînd să se prezinte la unul din viitoarele spectacole teatrale, în caz că maiorul va mai autoriza aşa ceva. După un timp, privindu-l pe Manzano, spuse cu un glas străbătut de alean :

— Ştii, Lorenzo ? Simt lipsa lui Segovia. Ne acompaniam foarte bine, deşi nu-i plăcea să cînte la pian. Cînd a fost mutat în sud, mi-a spus : „Trebuie pentru a doua oară să-mi cîştig existenţa cîntînd prin bordele". Eram gata să-i cer să-mi lase plasa aceea pe care o împletea în timp ce privea marea, gîndindu-se cine ştie unde...

— Da, el era Penelopa [1] cu pantaloni din Pisagua, spuse Lorenzo îngîndurat. Mereu cu ochii săi

1 Personaj din *Odiseea* lui Homer, soţia lui Ulise, care-şi aştepta, credincioasă, soţul, rătăcitor pe mare, ţesînd la nesfîrşit o pînză spre a se apăra de insistenţele peţitorilor ei, cărora le promisese că-şi va alege un nou soţ numai cînd pînza va fi gata.

albaştri aţintiţi spre ocean. Mînuia neobosit igliţa de aramă, cu gîndul dus departe...

— Dar pe urmă m-am răzgîndit şi n-am mai vrut să i-o cer, adăugă Bruna, căci cu igliţa aceea el îşi ţesuse amintirile timp de mai bine de un an. Acolo, în plasa aceea, erau împletite toate durerile lui. Şi acestea nu se pot da nimănui.

— Ai făcut bine, îi răspunse Lorenzo, absent.

În clipa aceea intră în hală căpitanul vasului *Bolados*. Îşi scoase şapca albă şi anunţă cu voce tare :

— Prieteni, vin să vă iau !

Oamenii rămaseră mai departe aşezaţi pe paturi. Nimeni nu se mişcă ; numai cîte unul întorcea doar capul, ca să-l privească pe marinar.

— Domnilor, sînteţi liberi cu toţii ! Am venit să vă iau ! repetă el.

Uniforma îi strălucea în lumina care intra în şuvoaie prin marea uşă deschisă. Mai aşteptă un moment. Apoi adăugă :

— Grăbiţi-vă ! Nu avem mult timp !

Atunci, Julia Quilodrán, care se învîrtea de colo-colo, cu gemenii în braţe, întrebă cu voce tremurătoare :

— E adevărat ce spuneţi, domnule căpitan, sau rîdeţi numai de noi ? Fiindcă noi, cei de-aici, nu mai credem acum nimic.

— Da, ne-am făcut de o mie de ori această speranţă, spuse Deportatul Voie-bună, şi de o mie de ori a fost o iluzie şi o minciună !

— Sîn-teţi li-beri ! În-ţe-le-geţi ?

— Toţi ? întrebă Lorenzo.

— Toţi ! Am venit să vă iau cu vasul pînă la Iquique.

— Şi de-acolo o să ne trimită la Putre, la Belén, la Parinacota sau la Caquena ? întrebă neîncrezător Deportatul Voie-bună.

— De-acolo puteţi să vă urcaţi în „Longitudinal" sau în ce poftiţi şi să vă întoarceţi acasă.

— Să ne întoarcem acasă ? întrebă Bruna, scărpinîndu-se în cap. Şi eu, care mă gîndeam să pre-

zint cîntecul peruvian la teatru... Şi tu, domnule Deportat Voie-bună, va trebui să amîi recitarea monologului pentru altă ocazie.

— Pentru celălalt lagăr, răspunse el rîzînd. Ridică sprîncenele şi-şi frecă un ochi cu toată mîna.

La început, în toate barăcile oamenii ridicară din umeri, neîncrezători. Apoi izbucniră rîsete, strigăte, alergături, bucuria nestăpînită stîrnită de sosirea clipei aşteptate minut cu minut aproape un an şi jumătate.

Manzano începu să-şi desfacă patul. Înfăşură salteaua, pregăti bagajul, lingura şi cana de cositor, pentru a le preda. Dintr-o dată, un zgomot tulbură această activitate tăcută în care se cufundaseră cu toţii. Se rostogoli o cutie de conserve goală şi se auzi sunetul fluieraşului pe care îl lăsase moştenire Jiménez Măzărică. Ridică privirea şi-l văzu la gura lui Abel Castillo, care dansa, învîrtindu-se cu paşi cadenţaţi.

— E valsul de adio, explică el.

Lorenzo aruncă o ultimă privire spre domiciliul său din piaţă. Lîngă aşternutul strîns, citeşte un afiş îngălbenit, care, judecînd după dată, stă lipit pe zidul acela de cincizeci de ani, anunţînd somn argintiu, păstrăvi irizaţi, *lisas* [1] şi *róbalos* [2].

Vine un marinar şi bate din palme :

— Vasul vă aşteaptă !

Lorenzo o ia spre piaţa Ecuador, cu un grup care, ajungînd în faţa balconului casei unde se vinde *chicha* de orz, începe să execute, cu farfuriile şi cu lingurile, un concert asurzitor. Vor să-şi ia rămas bun de la Fulgencia în numele lui Jiménez Măzărică, pentru că acesta nu putuse s-a facă înainte de a evada. Mica Julieta, cu pantalonii ei bufanţi roşii, nu apare, şi Abel Castillo bate şi mai tare în farfuria lui. În curînd se strîng aproape trei sute de exilaţi, care îşi zdrăngănesc instrumentele lor

1 *Lisa* — peşte de apă dulce.

2 *Róbalo* — peşte marin, apreciat pentru carnea sa.

dezacordate în timp ce privesc spre fereastră. În cele din urmă se deschide uşa şi apare tatăl, care le explică :

— Fulgencia a plecat la Huara. Nu se întoarce decît diseară.

Lorenzo se gîndeşte la tînăra care vindea *chicha* de orz, la bruneta de 15 ani. Îl năpădeşte un sentiment de milă, da, pentru femeile din Pisagua. La 14 ani dragostea a trecut pe lîngă ea. A schimbat cîteva sărutări, nu şi-a putut lua rămas bun de la cel drag... şi apoi ?

Lorenzo Manzano se desprinde din mulţimea zgomotoasă care împarte saluturile de rămas bun şi se îndreaptă, aproape în vîrful picioarelor, spre telefoane. N-o vede pe Cielito în sală, simte că a pierdut întîlnirea, pe care de fapt nu şi-o dase, dar la care ţinea poate mai mult decît la toate celelalte din viaţa lui.

— Lorenzo !

Iat-o între florile din curtea povîrnită ! Cînd se apropie, Cielito îi oferă un boboc şi corola proaspăt deschisă a pintenului-cocoşului. Ce înseamnă oare acest gest în limbajul florilor ? El priveşte petalele şi mîngîie cu două degete, uşor, fruntea şi pleoapele grele ale femeii.

Cielito îl ia de mînă şi-l duce înăuntru. Nu ca să vorbească la telefon ; căci urcă scara tainică ce duce spre dormitorul ei de fecioară. Acolo-i existenţa ei secretă. Fata se aşază pe pat şi începe să plîngă, lăsîndu-şi capul pe umărul lui.

Lorenzo o roagă :

— Nu plînge, Cielito. Vino cu mine acum.

El priveşte cu lăcomie ochii ei negri, măriţi. Lacrimile se rostogolesc pe dosul mîinii lui, şi el le soarbe încet.

— Iei cu tine plînsul meu, spune ea.

— Vreau să te iau toată. Vreau să nu mai plîngi niciodată. Vino cu mine, Cielito, acum !

— Nu mă vor lăsa pe vas.
— Să încercăm.
— Nu.
— Vino ! Vreau să mă căsătoresc cu tine !
— Şi eu.
— Atunci ?
— Nu sînt sigură că iubirea ta e adevărată. Poate e iubire numai în Pisagua. Un miraj, o fata morgana în deşert, cînd ţi-e o sete îngrozitoare şi nu e apă. Iubirea bărbatului aflat singur într-un tîrg unde nu sînt femei aproape de loc şi care se îndrăgosteşte de singura... disponibilă.
— Nu, Cielito. Vei fi iubirea mea în Santiago, la capătul lumii, oriunde ! Vino cu mine acum. Ne vom căsători mîine la Iquique.
— Nu, acum nu merg cu tine. O să te întorci la Santiago, cu miile şi miile lui de femei tinere şi frumoase, şi o să-ţi reiei viaţa de mai înainte. Dacă după o lună vei simţi că mă mai iubeşti atît de mult încît vei vrea să trăieşti toată viaţa lîngă mine, cheamă-mă la telefon ; şi cînd eu o să spun : „Alo, aici Pisagua !", tu o să-mi răspunzi : „Cielito, te aştept la Iquique".
— Dar vii sigur ? N-o să te împiedice dragonul cu pălărie neagră ?
— Atunci nimeni n-o să mă mai poată împiedica. Pentru că voi fi pe deplin hotărîtă. Între timp o să privesc pintenul-cocoşului şi-o să spun : „Este floarea lui Lorenzo" şi voi trăi numărînd zilele şi orele acestei luni, care mi se va părea nespus de lungă.

Encarnación Baella îi dă lui Lorenzo o fotografie veche.
— Ca să-ţi aduci aminte de mine. Aşa eram eu în 1910, spune ea fandosindu-se cochet. Mi-am făcut-o în ziua Centenarului. Expresia feţei i se schimbă, şi ea adăugă : Acum dumneavoastră plecaţi, şi Pisagua moare pentru a doua oară...
Toată lumea venise să-i petreacă. Lîngă Lina Marín, ca un tată lîngă fiica lui, stă Gilberto Wong,

arătîndu-l pe maior, care privește în tăcere, cu Pancho Pistoale și Păduchele-negru alături. Negustorul chinez spune sentențios :

— El a bătut un cui în vînt. A sosit ziua bucuriei !

Deportații încep să urce pe vas ; soarele se apropie de asfințit.

— Pe curînd !

Toți pleacă, nimeni nu rămîne. Iată-l pe Abel Castillo. Urcă cu bagajul lui sărăcăcios de om din pampas, din Flor de Chile, și în urma lui pășește maiorul Sánchez, care îl încunoștințează pe căpitanul vasului, arătîndu-i o foaie ștampilată :

— Castillo nu poate pleca. Inspectorul muncii din Taltal îl acuză de deturnare de fonduri sindicale. Poliția i-a interzis să plece. Are să rămînă aici, în Pisagua, la închisoare.

Lumea îl vede pe Abel întorcîndu-se pe uscat, și cu toții simt că bucuria li se umbrește și inima li se frînge. Toți îl privesc cum se înapoiază, încet, pe chei, spre închisoare, în afară de gemenii Juliei Quilodrán, singurii care nu întorc capul spre a șopti cuiva rămas bun, deși mama lor plînge.

Înainte de plecare, Deportatul Voie-bună aruncă o ultimă privire, fără ură, înspre Pisagua.

— Bun rămas, bun rămas !

Vasul ridică ancora.

Juan Nicosía îi însoțește cîtva timp cu bătrîna sa *Corfú,* barca lui de vechi pescar din Salamina. În barcă se mai află bătrînul măturător Ismael, *doña* Encarnación, Cielito Guachalla, Lina Marín și Gilberto Wong.

Un cormoran se așază pe vas și scoate un croncănit îndreptat spre continent, la fel ca la venirea lor. Păsările marine zboară către căciula albă a piscului Punta Pichalo.

Deportatul Voie-bună, sprijinit într-un cot pe covertă, spune mării :

— S-a sfîrșit și cu această poveste.

— Da, cu aceasta, murmură Lorenzo, pentru a începe alta...

Ţipătul sălbatic al albatroşilor rătăcitori, apoi geamătul şi zarva alcionilor albaştri şi purpurii străpung ceaţa subţire. Soarele, căzînd rănit sub sulițele asfinţitului, îmbracă o cămaşă însîngerată.

Bruna îşi aminteşte de mandolina de lemn negru, lucios, în timp ce ciupeşte strunele vechii ghitare, şi pînă-n adîncurile fiinţei sale simte răbufnirea vîntului sărat, ce-i pare un vînt al vieţii. În degete îi răzbate legănatul vasului, şi prin tremurul coardelor trimite un adio pămîntului sterp, sufletelor care rămîn printre ruine.

Auzind armoniile ghitarei, Lorenzo se gîndeşte că toţi cei înghesuiţi acum pe covertă simt că renasc. Oare el însuşi nu trăieşte acum o renaştere, o reînviere, care se înalţă cîntînd din adîncuri, împărtăşindu-se parcă din puternica respiraţie a mării? Îi vede pe călători tăcuţi, cu ochii larg deschişi îndreptaţi spre miazăzi, ca şi cînd nimic nu s-ar fi întîmplat.

Nu s-a întîmplat într-adevăr nimic? În urmă rămîne exilul, văgăuna din munte unde au fost întemniţaţi; dar, de fapt, nici acolo n-au fost cu totul străini.

Vede cum Cielito Guachalla, punîndu-şi mîinile pîlnie la gură, îi strigă ceva din barcă. Ar vrea să descifreze acest ultim mesaj, deşi ghiceşte în adîncul lui — chiar dacă nu asta îi spunea ea în acea clipă — că Cielito cere să plece cu el. Şi atunci simte limpede că lasă acolo o parte din inima lui, o parte de fascinaţie şi de speranţă, ţintuite în nisipurile din Pisagua şi poate şi pe înălţimile din Caquena.

„Oh, chiar adio pentru totdeauna?“ se întreabă, privind cum Pisagua se pierde în întunericul care începe să se lase, în timp ce carena [1] despică valurile spre familiarele mări reci, spre hotarele de miazăzi ale lumii. Da, duce cu el o părticică din Pisagua, o duce pe Cielito; şi simte că acest pă-

[1] Partea inferioară a unui vas, care stă în apă.

mînt este și pămîntul lui, pentru că acolo și-a petrecut o parte din viață, acolo a suferit, a luptat și a iubit.

Vîntul suflă din nou, în asfințitul unduitor de talazuri. Pleacă, însoțit de cei care într-o zi îl întîmpinaseră fluturînd batistele pe cheiul dărăpănat, și în chipurile lor își vede acum propria-i imagine și imaginea lui Raimundo, a Margaritei, a lui Albino, a lui Jiménez ; imaginea lui Félix Morales și a lui Angel Veas ; a atîtor tovarăși care plecaseră înainte. Simte că face parte dintr-o neînfrîntă inimă obștească, prin care curge propriul său sînge, în circulația căruia simțiseră cu toții împărtășirea bucuriei, fraternității, durerii și speranței. Se află împreună pe mare, așa cum s-au aflat pe coastă și în Anzi ; sînt parcă un detașament indivizibil, fără nume, care, după bătălie, se întoarce acasă.

Să te întorci acasă ? A sosit ora întoarcerii acasă !

Pe mările reci, familiare, înaintăm către chipul mamei !

„Dar dacă inima oricăruia dintre acești prizonieri, de curînd eliberați, ar fi cîntărită, s-ar vedea că trage ceva mai greu în balanță..." se gîndește Lorenzo Manzano.

Deoarece cu fiecare zi inima își mărește încărcătura ; și lacrima picură în prima seară a întoarcerii, deși cei ce-o varsă se îndreaptă spre tărîmul de mult părăsit, supraviețuitori ai surghiunului, învingători ai morții.

Depărtarea a stins acum și micul felinar al lui Juan Nicosía. Este cel din urmă salut al ultimei luminițe din Pisagua ?

Silueta muntelui Punta Pichalo se conturează în noapte ca desenată cu cretă albă, iar ochiul orbitor al farului îi petrece palpitînd, ca bătaia de inimă a timpului, a zilei celei fără de sfîrșit. În această lumină fugară Lorenzo privește ochii celorlalți și observă că unii mai clipesc încă neîncrezători, ca scafandrul care se întoarce la fața apei după o lungă scufundare.

Marea scînteiază în lumina nopții. Pe bord se lasă tăcerea inimilor copleșite. Deși vasul pare neclintit, ei știu că înaintează, căci oamenii nu sînt oare și ei o parte din mișcarea infinită ?

Întunericul a devenit de nepătruns, dar pe punte totul se vede deslușit, ca și cînd vasul ar purta o uriașă torță.

Sfîrșit

CUPRINS

		Pag.
Cuvînt înainte		5
	Partea întîi	
	VIAȚA LOR	
Capitolul I	O sirenă în ceață .	15
Capitolul II	Chipul *Quechua*	21
Capitolul III	Peregrinări nocturne . .	29
Capitolul IV	Logodnicul răpit	36
Capitolul V	Nostalgii	43
Capitolul VI	Adio cinematografului. .	49
Capitolul VII	Sîngele și litera.	54
Capitolul VIII	Clienți ai infernului .	64
Capitolul IX	Fecunditate	68
Capitolul X	Dezamăgire . .	71
Capitolul XI	Nu voi fi călău.	78
Capitolul XII	Mărturia iubirii . . .	85
Capitolul XIII	Contemplarea cerurilor	92

		Pag.
Capitolul XIV	Ceaiul de la miezul nopţii. . .	100
Capitolul XV	Cîntece şi amintiri de altădată.	107
Capitolul XVI	Conspiratori şi comercianţi. . .	120
Capitolul XVII	Raze de lună deasupra vitrinelor belgiene	126
Capitolul XVIII	*Don* Quijote intră în scenă. . .	137
Capitolul XIX	Pescarul din Salamina	148
Capitolul XX	Floarea de lîngă castelul de apă.	154
Capitolul XXI	Plecarea poetului . .	159
Capitolul XXII	Reînnoirea contractului .	167
Capitolul XXIII	Pagoda	174
Capitolul XXIV	Raza exterminării	180
Capitolul XXV	Mama boxerului .	189
Capitolul XXVI	O naştere politică.	197
Capitolul XXVII	Socoteli la abac.	207
Capitolul XXVIII	Trompetele nu trîmbiţară pentru bietul intendent . .	212
Capitolul XXIX	Capete care gîndesc	217
Capitolul XXX	Apocalips de mai ?	225
Capitolul XXXI	Cine a fost ?	231
Capitolul XXXII	Renegatul	236

Partea a doua

SOCOTELI GREŞITE

Capitolul XXXIII	Miraje . .	245
Capitolul XXXIV	Sfinţii n-au ce-i face	250
Capitolul XXXV	Laţul	257
Capitolul XXXVI	Ochiul lui Cain . . .	262
Capitolul XXXVII	Lung e drumul libertăţii. . . .	267

Pag.

Partea a treia

INTERMEZZO ÎN ANZI

Capitolul XXXVIII	În creierii munţilor .	277
Capitolul XXXIX	Pe marginea abisului	287
Capitolul XL	Rituri ale cărnii .	296
Capitolul XLI	Duelul lamelor *Vicuña*	306
Capitolul XLII	Piept roşu .	312
Capitolul XLIII	Trei sughiţuri	319
Capitolul XLIV	Festinul bătăliei pierdute .	325
Capitolul XLV	Nuiaua împletită	331
Capitolul XLVI	Tundra păstorilor	338
Capitolul XLVII	Ţara pachamamei	347
Capitolul XLVIII	Fluierul şi uitarea .	352

Partea a patra

ZILE DE POST

Capitolul XLIX	Inventar .	359
Capitolul L	Ruşinea	363
Capitolul LI	Cînd toţi se vor fi veselit	368
Capitolul LII	Sacagiul ascultă	375
Capitolul LIII	Nu vei merge la Tiliviche	382
Capitolul LIV	Dilema lui Romeo .	391
Capitolul LV	Supa vărsată . .	399
Capitolul LVI	Un cui bătut în vînt . .	403
Capitolul LVII	Răsucirea comutatorului .	407
Capitolul LVIII	Haine largi	415
Capitolul LIX	Întîlniri pe mare .	424
Capitolul LX	Se trage zăvorul	432
Capitolul LXI	Necunoscuta	438
Capitolul LXII	În ploaie, printre pini	444

Partea a cincea

O SPERANȚĂ DE NECLINTIT

Capitolul LXIII	Pașii proscrisului	453
Capitolul LXIV	Fluxul . .	461
Capitolul LXV	Pe străzi .	468
Capitolul LXVI	Drumul lumii	473

Responsabil de carte: Bengu Niculina
Tehnoredactor: Maicaș Sorina

Dat în lucru: 22.IX.1961; Bun de tipar: 16.XI.1961
Tiraj: 10.145 ex. broșate Hîrtie semivelină mată; de 65 gr. m² Ft. 540×840/16; Coli editură 24,32; Coli de tipar: 30⁵: A. nr 0915 C. Z. pentru bibliotecile mari 86 (8) C. Z. pentru bibliotecile mici 86 (8)—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 3573 la Intreprinderea Poligrafică nr. 3 Str. Pitagora 16 București R.P R.

Lei 10,10